146611

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı

146611

Doktora Tezi

TANZİMAT SONRASI TÜRK EDEBİYATINDA VATAN TEMİ

Tevfik Sütçü

2502014619

Tez Danışmanı: Doç. Dr. M. Fatih ANDI

İstanbul 2004

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz **TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI Ana Bilim Dalında 2502014619** numaralı **TEVFİK SÜTÇTÜ'NÜN** hazırladığı **"TANZİMAT SONRASI TÜRK EDEBİYATINDA VATAN TEMİ"**konulu ~~YÜKSEK LİSANS~~ / DOKTORA TEZİ, **SINAVI,** Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 28.Maddesi uyarınca **01.07.2004 PERŞEMBE** günü saat **.15.30'da** yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin ....kabulüne'ne **OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞUYLA~~** karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ(*)	İMZA
PROF.DR.KAZIM YETİŞ	Kabul	
PROF.DR.M.YEKTA SARAÇ	Kabuldür	
PROF.DR.SEMA UĞURCAN	Kabuldür	
DOÇ.DR.M.FATİH ANDI	Kabuldür	
YRD.DOÇ.DR.ALİ ŞÜKRÜ ÇORUK	Kabuldür	

Besim Ömer Paşa Caddesi Beyazıt-34452-İstanbul
Tel:0212 526 13 38 – 0212 514 01 35 Fax: 0212 520 85 04

ÖZ

Bu çalışmada, vatan teminin Tanzimat'ın ilanından itibaren Birinci Dünya Savaşı sonu olan 1918 tarihine kadar olan devredeki Türk edebiyatına yansıması araştırılmıştır. Araştırmamızda 1839-1918 yılları arasında yayımlanan kitap, gazete ve mecmualar taranarak Türk edebiyatında şiir, roman, hikâye, tiyatro, makale ve diğer edebiyat türlerindeki eserler ve metinler incelenmiştir.

Araştırmamız Giriş hariç olmak üzere dört ayrı bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında vatan kavramının çeşitli kültür ve edebiyatlardaki yer ve önemi ortaya konularak vatan konusunun Türk edebiyatındaki yeri belirtilmeye çalışılmıştır. Birinci bölümde, vatan kavramı genel olarak ele alınmış; Batı toplumlarında vatan kavramının durumu belirtilerek Tanzimat'a kadar Türk kültür ve edebiyatında vatanın konusunun tuttuğu yer ortaya konulmuştur. İkinci bölümde, Tanzimat devrinde vatan–kültür–coğrafya bütünlüğü, türlere ayrılması, vatan ve iktisat, vatanın yükseltilmesi ve imârı, istikbâli ve eğitim konusu vatan fikri başlığı altında ele alınmıştır. Üçüncü bölümde bir duygu olarak vatanseverlik başlığı altında vatan özlemi, vatan için kahramanlık, vatan ve hürriyet, vatana ihânet ve kozmopolitizm konuları incelenmiştir. Araştırmamızın dördüncü bölümünde ise azınlıkların ve yabancıların vatan ile ilişkisi konusuna yer verilmiştir.

Sonuç bölümünde tezimizin genel bir değerlendirmesi yapılmış, Bibliyografya kısmında ise öncelikle bu çalışmamızda yer verdiğimiz eserler ile yararlandığımız diğer kaynaklar iki başlık altında verilmiştir.

ABSTRACT

At this thesis, the reflection of "motherland" subject on the Turkish Literature in the period from Tanzimat to World War I.(1918) has been studied. Related writings, books, newspapers, periodicals, poems, novels, stories, plays and articles have also been studied on "motherland" subject.

This study, except "Introduction" is consist of five separate parts. In "Introduction" part, the place and importance of the concept "motherland" on the sorts of cultures and literatures have been focused on and the subject(theme) "motherland" on the basic Turkish Culture and Literature has been tried to make clear. In the firs part, the concept "motherland" has generally been studied; the position of the "motherland" concept in western communities has been made clear and the concept "motherland" on Turkish Culture and Literature until "Tanzimat" has been demonstrated. In the second part, unity of the motherland, culture and geography in "Tanzimat" period, sorts of motherland matter, motherland and economy, development and foundation, future and education of "motherland" have been searched carefully under the title "Patrie Sense". In the third part, as an emotion, "homesickness" under the title "Patriotism", heroism(self-sacrifice) for "motherland", motherland and liberty, a betraying for patriot, cosmopolitism and economical patriotism have been examined. In the fourth part, the subjects "patriot" and minorities and foreigners have taken place.

In the conclusion part, a general evaluation of the thesis has been made. In Bibliography, sourcebooks and useful writings have been added under two titles.

ÖNSÖZ

Vatan, dünyanın bütün düşünür ve edebiyatçıları için her dönemde önemli bir tema olmakla birlikte, Tanzimat sonrası Türk edebiyatında, bu dönemin Osmanlı toplumunda görülen Batılılaşma faaliyetlerinin tesiri ve Osmanlı coğrafyasında karşılaşılan iç ve dış düşmanların tehditleri sebebiyle vatan temini ele alan yayınların çoğaldığı görülür. Edebiyatımızda Tanzimat'tan sonra önemli bir yer tutmasına rağmen, toplu olarak vatanı konu edinen eserler üzerinde, vatan kavramını müstakil olarak ele alan ciddî araştırmalar yapılmamıştır. Vatan temi, Türk edebiyatı sahasında müstakil bir kitap seviyesinde incelenmezken, ancak genel kültür alanında vatan kavramını ele alan birkaç çeviri kitabın bulunduğu görülmektedir. Bugüne kadar Türk edebiyatında vatan temi, dönem, yazar veya türler esas alınarak etraflı bir şekilde incelenmemiş; sadece birkaç makalede, o da sınırlı ölçüler dahilinde olmak üzere konunun sadece belirli bir yönü ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Biz bu araştırmamızda, Tanzimat sonrası Türk edebiyatında vatan temini incelemek için öncelikle süreli yayınlara yöneldik. Başlangıçtan 1918 yılına kadar yayımlandığını tespit ettiğimiz gazete ve dergi koleksiyonlarını tarayıp bunlardan elde ettiğimiz sayısı yüzlerle ifade edilecek vatan temi ile ilgili yazı ve şiir yanında, diğer edebî türlerde yayımlanmış kitap halindeki eserleri de incelemeye aldık. Elde ettiğimiz malzemenin hem farklı edebî türlerde, hem nicelik yönünden çok fazla bulunması ve vatan kavramının her dönem için çok yönlü ve dönemin şartlarına göre farklı açılımları olan bir konu olması, bu çalışmanın zorluğunu ortaya koymaktadır.

Çalışmamıza bir temel ve başlangıç olmak kabilinden, öncelikle vatan kavramını genel olarak irdelerken, Batı toplumlarında vatan konusuna hangi şekilde yaklaşıldığını ve başından Tanzimat yıllarına kadar olan dönemin Türk edebiyatındaki yazar, şair ve aydınlarının eserlerinde vatan teminin hangi yönleriyle ve bu konuya ne kadar yer verildiğini ana hatlarıyla dikkatlere sunduk. Yine özellikle Tanzimat'ın ilân edildiği tarih ile Mondros Antlaşması'nın imzalandığı Ekim 1918 tarihi arasındaki devrenin bu araştırmamızın esasını teşkil etmesinden dolayı, bu devrede yayımlanan eserlerde vatan fikrinin ve duygusunun tuttuğu yeri geniş olarak araştırmaya çalıştık.

Araştırmalarımız sırasında, vatan konusunda yazılan şiirlerle, gazete ve dergilerde özellikle makale türündeki yazıların oldukça fazla yer aldığı görülmüştür. Çalışmamızın kapsadığı 80 yıllık devre içinde vatan teminin dramatik türlerden tiyatro, roman ve hikâyelerde fazla işlenmediği fark edilir. Ancak vatan konusunda meydana getirilen az sayıdaki dramatik türdeki eserlerden özellikle tiyatroların; belki yazarlarının, yaşadıkları çağın edebiyatçıları arasında daha usta olmalarından veya tiyatro oyunlarının bu temayı telkin etmede daha müsait bulunmasından dolayı, konuyu çok yönlü olarak kamuoyunda uzun yıllar çok büyük bir etki bırakacak seviyede yoğun olarak ele alıp işledikleri görülmüştür. Çalışmanın bir tema araştırması olması itibariyle incelemeye esas alınan

roman, hikâye, tiyatro, şiir, makale ve mektup gibi eser veya metinler türlerine göre tasnif edilmeden sadece kronolojik sıralarına dikkat edilerek incelenmiştir. Bazen konu bütünlüğünü bozmamak için bu sıranın dışına çıkılmış olabilir. Metinlerin mümkün oldukça ilk neşirlerine gitmeye çalışırken, metinlerde kullanılan dile müdahale etmemeye de gayret ettik.

Çalışmamız Girişle birlikte beş ayrı bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde vatan konusunun bir değerlendirmesi yapılarak Türk edebiyatındaki yeri ve önemi ortaya konulmuştur. Araştırmamızın birinci bölümünde, devletle ilgisi yönünden vatanın genel bir değerlendirmesi yapılıp vatan kavramı, kelime ve mekân yönleriyle izah edilerek Batı toplumlarının kültür ve edebiyatlarında vatan teminin yeri ortaya konulmuştur. Bu bölümde ayrıca Tanzimat'a kadar olan dönemin Divan ve Türk Halk Edebiyatı'nda vatan temine ne yön, biçim ve ölçüde yaklaşıldığını kısaca göstermeye çalıştık. Çalışmamızın ikinci bölümünde Tanzimat sonrası Türk edebiyatında vatan fikrini; vatan türlerini, vatan ve iktisat, vatanın yükseltilmesi ve imarı, vatan için çalışma, vatanın istikbâli ve eğitim konuları yönüyle inceledik. Üçüncü bölümde Türk edebiyatında bir duygu olarak vatanseverliği, vatan özlemini, vatan için savaşma ve kahramanlık konularını, vatan-hürriyet ilişkisini, vatana ihâneti ve vatan karşıtlığını inceledik. Çalışmamızın dördüncü bölümünde ise vatan temini ele alan eserlerde yabancılar ve azınlıklar konusunu ele almaya çalıştık.

Çalışmamızın Sonuç bölümünde tezimizin genel bir değerlendirmesini yaptık. Bibliyografya kısmında ise öncelikle faydalandığımız dergi ve gazetelerden elde ettiğimiz yazı ve şiirler ile bu inceleme sırasında yararlandığımız kitap ve elektronik kaynakları üç ayrı başlık altında verdik.

Danışmanım olarak bu çalışmanın konusunu belirleyip araştırmalarım esnasında karşılaşılan malzeme ve bunların incelenmesi ile ilgili gelişmeleri sabırla takip eden ve bütün birikim, fikir ve dikkatleriyle beni yönlendirerek her türlü yardımı esirgemeden bu araştırmanın belirli bir seviyeye gelmesini sağlayan kıymetli hocam Prof. Dr. Necat BİRİNCİ'dir. Millî Eğitim Bakanlığı'na Müsteşar olarak atanarak tamamlanma aşamasında bulunamayan ve bu tezimin tamamlanmasını merakla beklediğini düşündüğüm hocama burada borç bildiğim teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca değerli hocam Prof. Dr. Kâzım YETİŞ'in de isabetli fikirleri ve yönlendirmeleri ile ulaşılması güç bazı metinlerin elde edilmesinde büyük rolü olmuştur. Burada kendilerine teşekkürlerimi sunarım.

Tezimin tamamlanması aşamasında danışmanım olarak atanan, isabetli görüş ve yönlendirmeleriyle beni heyecanlandırarak destekleyen, bu araştırmanın tamamlanıp son şeklini almasında büyük ve çok önemli rolü ve katkıları bulunan, burada kendilerine aslî bir görev telakki ettiğim teşekkürlerimi sunmam gereken bir değerli hocam da Doç. Dr. M. Fatih ANDI'dır.

Tevfik SÜTÇÜ

Eyüp/İSTANBUL

İÇİNDEKİLER

ÖZ (ABSTRACT) iv

ÖNSÖZ v

İÇİNDEKİLER vii

KISALTMALAR LİSTESİ xi

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. VATAN KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ 14

1.1. Genel Olarak Vatan 14

1.1.1. Kelime/Kavram Olarak Vatan 15

1.1.2. Mekân Olarak Vatan Kavramı 19

1.2. Batı Toplumlarının Kültür ve Edebiyatında Vatan 21

1.3. Tanzimat Öncesi Türk Kültür ve Edebiyatında Vatan 44

1.3.1. İslâmiyet'e Kadar Türk Kültür ve Edebiyatında Vatan 45

1.3.2. İslâmiyet'ten Sonraki Türk Kültür ve Edebiyatında Vatan ...48

1.3.2.1. Divan Edebiyatında Vatan 54

1.3.2.2. Halk Edebiyatında Vatan 72

İKİNCİ BÖLÜM

2. TANZİMAT SONRASI TÜRK EDEBİYATINDA VATAN FİKRİ 87

2.1. Tanzimat Devrinin İlk Aydın Şair ve Yazarlarında Vatan Fikri 88

2.2. Tanzimat Devri Edebî Eserlerinde Vatan Fikri ve Vatan İle Coğrafya-Kültür Bütünlüğü 146

2.3. Türlerine Göre Vatan 173

2.4. Vatan ve İktisat 185

2.4.1. Vatan İçin Vergi ve Yardım Toplanması 185

2.4.2. Vatan İçin Yerli Malı Kullanma ve Tasarruf 187

2.5. Vatanın Yükseltilmesi ve İmarı 188

2.5.1. Vatan İçin Çalışma 189

2.6. Vatanın İstikbâli ve Eğitim 202

2.6.1. Vatan İçin Gençlerin Eğitimi ve Kadınlar 208

2.6.1.1. Vatan ve Çocuk Terbiyesi 223

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TANZİMAT SONRASI TÜRK EDEBİYATINDA BİR DUYGU OLARAK VATANSEVERLİK 233

3.1. Tanzimat Sonrası Türk Edebiyatındaki Eserlerde Vatanseverlik.....238

3.1.1. Edebî Eserlerde Vatansever Tipi 311
3.1.2. Vatanın Anne ve Nine Olarak Nitelendirilmesi 316
3.1.3. Vatanın Güzellikleri ve Diğer Özellikleri 327
3.1.4. Vatanın Tehlikeden Kurtarılması 334
3.2. Vatan Özlemi 365
3.2.1. "Gurbet" ve "Sıla" Kavramları 365
3.2.2. Tanzimat Devri Yazarlarının His ve Düşünce Dünyasında Gurbet ve Memleket Hasreti 367
3.2.2.1. Vatandan Ayrılık ve Bülbül Sembolü 374
3.2.2.2. Vatan Hasreti 381
3.2.3. Hayal Edilen Vatan 406
3.2.3.1. Kızıl Elma-Turan 407
3.3. Vatan İçin Savaşma ve Kahramanlık Duygusu 414
3.3.1. Vatan İçin Ordu, Savaş ve Askerlik 415
3.3.1.1. Vatan İçin Şehitlik ve Gazilik 466
3.3.3. Vatan ve Bayrak Sevgisi 509
3.4. Tanzimat Sonrası Türk Edebiyatında Vatan ve Hürriyet 527
3.5. Vatana İhânet 534
3.6. Vatan Karşıtlığı, Kozmopolitizm veya Beynelmilellik 538
3.7. İktisâdî Vatanseverlik 549

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TANZİMAT SONRASI TÜRK EDEBİYATINDA VATAN FİKRİ ETRAFINDA AZINLIKLAR VE YABANCILAR 553

4.1. Edebî Eserlerde Azınlıklar ve Yabancılar.....555

4.1.1. Azınlıkların Vatana Bakışı 565

SONUÇ 579

BİBLİYOGRAFYA/KAYNAKÇA 586

Süreli Yayınlardan Elde Edilen Şiir ve Yazılar 586

Kitap, Tez ve Ansiklopediler 615

Elektronik Kaynaklar 649

ÖZGEÇMİŞ 650

KISALTMALAR LİSTESİ

A.e.:	Aynı eser/yer
A.g.e.:	Adı geçen eser
A.y.:	Adı geçen yazara ait son zikredilen yazı
AÜDTCF.:	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
Bkz.:	Bakınız
bs.:	Baskı veya basım
C.:	Cilt
Haz.:	Hazırlayan
İÜEF:	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
İÜHFM:	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
İÜİFM:	İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası
İÜTEM:	İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Mecmuası
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı
MEBİA:	Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
MEBTA:	Millî Eğitim Bakanlığı Türk Ansiklopedisi
MÜ:	Marmara Üniversitesi
No:	Numara
s.:	Sayfa/sayfalar
SÜ:	Selçuk Üniversitesi
TDKY:	Türk Dil Kurumu Yayını
TDVİA:	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
TDVY:	Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
TKAE:	Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
TTKY:	Türk Tarih Kurumu Yayını
ty.:	Yayın tarihi yok
yy.:	Yayınevi veya yayın yeri yok

GİRİŞ

Vatan, farklı siyâsî görüşlere sahip olsalar da hemen her zaman "bu topraklar, bu coğrafya, bu memleket, bu yurt ve benzeri"[1] ifadelerinde olduğu gibi, genellikle insanların vicdanlarında olumlu sıfatlara bürünerek yer alan bir kavramdır.

İnsan biraz mübalağalı bir ifadeyle üzerinde doğup büyüdüğü muhitin, içinde yaşadığı iklim şartlarının çocuğudur ve "anavatan" insan oğlunun gerçekten anası mevkiindedir.[2] Hayatı için dâimâ gerekli ve besleyici bir unsur olan toprak veya coğrafya parçası ile insanın münasebeti, önce küçük bir mekân etrafında teşekkül eder ve bu toprakların çocuğu olan insanların, büyük topluluklar meydana getirmesinin sonucunda da büyük bir mekâna bağlılık duygu ve düşünceleri ortaya çıkar.

İnsan, üzerinde yaşadığı toprağa ilk önce bedeniyle dokunur, ayaklarıyla basar, ilk soluğu orada teneffüs ederek bebekliğinde ağlar, çocukluğunda oynar ve insanlığını da orada bulur. Yine orada gözleri gökyüzünü, bulutları ve ovaları tanır, dünyanın başka bir parçasında olmasını beklemenin nafile olduğu sayısız zevk ânlarını, akraba, arkadaş ve dostlarıyla yıllar yılı orada yaşar.[3] İşte vatan olan bu toprak, onu tehlikelerden korur, tabiî zenginlikleriyle doyurur, besler, giydirir, çoğaltır ve onun nesillerinin devamlılığını sağlar. Bütün bu ihtiyaçların giderilmesi, bütün millet fertlerini "vatan" ismi verilen bu toprağa sevgiyle bağlar. Dört bir köşesinde, her zerre toprağına bir mühür gibi işlemiş olan hatıralarının sindiği bu coğrafyada bütün fertlerin alın teri ve göz nuru vardır.

Her insan, bu dünya üzerinde mutlaka bir yer işgal eder.[4] Farklı dillerde adına ne denilirse denilsin, işgal edilen bu toprak veya coğrafî mekân, insanda vatan fikir

---

[1] Halil Nalçaoğlu, "Vatan: Toprakların Altı, Üstü ve Ötesi", **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce–Milliyetçilik–**, C.4, Editör: Tanıl Bora. 2.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2003. s.293.

[2] Mehmet Kaplan, "Milliyetçilik ve Coğrafya", **Nesillerin Ruhu,** 4.bs. İstanbul, Dergâh Yayınları, Şubat 1978, s.58.

[3] Maurizio Viroli, **Vatan Aşkı-Yurtseverlik ve Milliyetçilik Üzerine Bir Deneme,** Çeviren: Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1997, s.58.

[4] Ekrem Memiş, **Tarihî Coğrafyaya Giriş,** Konya, SÜ Eğitim Fakültesi Yayınları, 1990, s.8.

ve duygusunu da uyandırır. Fert halindeki insanın önce içinde bulunduğu ve üzerinde ihtiyaçlarını giderdiği küçük mekân ile olan münasebeti, o bir tek insanın başka insanlarla birleşip daha büyük insan grupları meydana getirerek aile, kabile, aşiret, kavim veya millet haline gelmesiyle daha büyük bir mekân veya muhit etrafında teşkil edilir.

Sosyologlar tarafından soy, kültür, dil, din, tabiîyet, ülkü, tarih, menfaat, gelenek, örf, fikir, his, ümit, ahlâk, hâtıra birliği gibi vasıfların biri veya birkaçı etrafında teşekkül etmiş bir insan kitlesi olarak tanımlanan millet[5] ailesi için âdeta bir yuva[6] olan vatan, millî kıymetlerin de hareket noktası ve temelidir.[7] İnsanlığın daha çok tarih şuuru kazanmasının bir neticesi olarak meydana gelen millet kavramı ile birlikte, o milleti meydana getiren insanlar için bir vatan telakkisi de ortaya çıkar. Vatan, üzerinde doğulan topraktan ibaret değildir. Eğer öyle olsaydı vatan sevgisi, babadan oğula intikal eden tarlanın ufku ile sınırlı sıradan basit bir bağlılık olurdu. O topraklar üzerinde yaşayan herkesi geçmişi ve geleceği ile bir tek insan gibi, aynı his ve fikirlerle birbirine bağlayan bütün tasavvurlar vatan olduğu için, ataların mezarları ile gelecekte doğacak çocukların beşiğinde, insan kulağının âşinâ olduğu seste, dalların çiçeklerinde, esen rüzgârda vatanın sesi, kokusu ve birliği sezilir.

Vatan bir insan için her yerde, yanında, başının üstünde, ama en doğrusu kişinin vicdanındadır. Vatan bazen millet kavramının tamamlayıcısıdır. Bu kavramlardan biri diğeri ile tamam olur. Büyük komutanlar, meşhur devlet adamları, dışarıda ülkeyi temsil eden, sanat ve bilim adamları, spor takımları, şehirleri süsleyen âbideler, dil, tarih, o milletin dünkü ve bugünkü, şan ve şerefini meydana getiren her şey bazen vatan olur.[8]

---

[5] Şükrü Kaya Seferoğlu-Hayri Başbuğ, **Millet ve Millî Birlik Bilinci,** Ankara, TKAE Yayınları, 1985, s.1.
[6] Ayvaz Gökdemir, **Türk Kimliği,** Ankara, Ecdâd Yayın-Pazarlama, 1990, s.14.
[7] Hilmi Ziya Ülken, **Millet ve Tarih Şuuru,** İstanbul, İÜ Yayınları, 1948, s.210.
[8] Nasuhi Baydar, "Atatürk Vatanperverliğin Ebedî Timsâli", **Ülkü**, C.XIV, No:82, Birincikanun 1939, s.293.

Vatan telakkisine sahip olan bir milletin "toprak sevgisi"nin tezâhür ettiği bu mekân, icâp ettiği zaman dahilî ve haricî düşmanlara karşı beraberce savunulacak ve o topraklarda yaşayanların kolektif hayat sürmelerini gerektirerek ortak tarihî hatıralara sahip olan bu millete bir vatan olacaktır.[9] Vatan, bir insan için kuşaklar öncesinde tarihle başlamış bir birikimin mirası olarak kabul edilmelidir.

XX. yüzyılda insanlığın uzay çalışmalarını arttırması sonucunda, "Dünya-Sistem'i, Dünya-Gaia'yı, biyosferi, kozmik parçacık Dünya'yı, Dünya-Vatan'ı keşfetmesiyle"[10] bütün insanlık için dünya bir vatan olarak kabul edilir. Globalleşen dünya ile birlikte, bu dünya gezegeninin bir mekândan biraz daha farklı bir anlam kazanmasıyla bütün insanlık için ortak bir ev, yuva,[11] anavatan ve hatta dünya-vatan olmasından da söz edilmiştir.[12] Bütün bu teorik mülahazalara rağmen insanlar için klâsik bir vatan telakkisi, insanlığın tarih şuuru kazanmasıyla birlikte varolurken milletler için bu telakkinin tarih boyunca mevcut olduğu görülür.

Milletlerin, hayatiyetlerini sürdürebilmeleri için, üzerinde yaşadıkları toprakları korumaları gerekir. Kelimenin gerçek anlamıyla bu yolda her şey vatan içindir ve insan hayatı boyunca vatan için mücadele edilir; kan dökülerek can verilir; toprak, dökülen bu kanlarla sulanır, yoğrulur ve vatan olur. Vatan için can verenlerin destanları, ağızdan ağza yayılıp asırlarca söylenir. Onların hâtıralarını anmak üzere dikilen âbideler, vatanın dört bir yanını süslerken, edebiyat tarihine kaydedilmiş vatan savunmasını dile getirilen eserler de yıllarca okunur, dinlenir. Milletin sanat anlayışını ve millî zevkini yansıtan mimârî eserler, vatan topraklarının en güzel, en seçkin köşelerinde yükselerek o topraklara milletin kendi damgasını vurur. Böylece o toprak, basit, sıradan bir arazi veya coğrafya parçası olmaktan çıkarak daha muhterem, aziz ve daha yüce bir varlık haline dönüşür. Uzun bir tarih süresince elde

---

[9] Ayferi Göze, **Devletin Ülke Unsuru (Sınırları ve Devletle Olan Münasebeti),** İstanbul, İÜ Yayınları, 1959, s.5.
[10] Edgar Morin–A. Brigitte Kern, **Dünya-Vatan,** Çeviren: Melike Hemmami Kıraç, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.207.
[11] Gaston Bachelard, **Mekânın Poetikası,** Çeviren: Aykut Derman, İstanbul, Kesit Yayıncılık, 1996, s.124.
[12] Morin–Kern, **a.g.e.,** s.210.

edilmiş bütün tecrübeler ve o millet fertlerinin ortak hâtıraları, gözle görülmeyen bir ruh gibi fakat çok kuvvetli biçimde hissedilen bir varlık olarak vatanın havasında hissedilir.

Vatan, millet için sadece maddî imkânlar sağlayan alelâde bir arazi parçası değildir. Milletlerin yüzyıllarca süren tarihî maceraları, vatan kavramına yeni zenginlikler ve özellikler kazandırır. İnsan topluluklarının daha ilkel dönemlerinde, ölmüş olan "ataların kemikleri bulunan ve ruhlarına mesken olan toprağın"[13] ve ecdâdın mukaddes kabul edilmesi ve saygı ile anılması, vatan ve tarih şuurunun ilk belirtisidir.[14] Bu belirti aynı zamanda insânî ve millî hislerin de başlangıcı olarak kabul edilir.[15]

Milletlerin meydana getirdikleri hayat tarzı, onların vatanlarında ortaya koydukları medeniyet, kültür ve edebiyat değerlerine de yansımakta ve bu konuda belirleyici olmaktadır. Bir coğrafya vatan olurken, üzerinde yaşayan millet tarafından maddî ve manevî değerleri yönlendirilir ve şekillendirilir. O millet, belli bir coğrafyada hâkimiyet kurarken o coğrafyanın tabiî şartlarına uygun bir hayat tarzı da tesis eder. Bu hayat tarzı ile beraber, o coğrafyada meydana getirilen edebiyat mahsûlleri de o vatanın özelliklerine göre şekillenir. Zaman zaman başka medeniyetlerin ve yabancı unsurların da bu mahsuller üzerinde tesiri olur, fakat bütün dünya edebiyatlarında içinde doğup büyüdükleri yerin damgası görülebilir."[16]

Vatanseverlik, kendi kendini besleyen ve sağlam bir cemiyet hayatı kurmada rolü olan bir aşk olarak kabul edilir.[17] Vatan sevgisinin çeşitli sadakat türlerinin bir birleşimi olduğu da ileri sürülmüştür. Vatan sevgisi, âşinâ insanlara, fikirlere ve geleneklere duyulan insanî bir sadakati içermektedir. Bu sadakat, bir insanın

---

[13] İsmail Hâmi Danişmend, **Türklük Meseleleri**, İstanbul, İstanbul Kitabevi. 1983, s.196.
[14] Ziya Bakırcıoğlu. **Remzi Oğuz Arık'ın Fikir Dünyası**. İstanbul. Dergâh Yayınları, Ekim 2000, s.17.
[15] Osman Turan, **Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi,** Cilt:I. 10.bs., İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1997, s.1.
[16] Halide Edib Adıvar, **İngiliz Edebiyatı Tarihi**, C.I, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1946, s.13.
[17] Suat Gün, "Türk Vatanseverliğinin Esasları", **Türk Yurdu,** 7. Devre. C.IX. No:22(368), Kasım 1988, s.32.

milletinin veya memleketinin tamamı olan Fransızca "patrie" kelimesiyle ifade edilen büyük vatanı ile, yine o insanın o ândaki anavatanı olan ve Fransızca'da "pays" kelimesiyle ifade edilen küçük vatanına karşı gösterilebilir.[18] Fransızların "la terre", Almanların "das Land" dedikleri "yer", ikinci anlam olarak arazi, toprak, bölge, diyâr, memleket, kara anlamlarında da kullanılmıştır.[19]

Önceki asırlarda vatan kavramı oldukça geniş bir manaya sahiptir. Eskiden vatan kelimesinin karşılığı olarak bir kimsenin doğduğu muhit ile orada yaşayanların aynı tarih, dil, mezhep ve geleneklere sahip olduğu menfaatleri ve tâbi oldukları kanunları ortak olan kavimleri kastedilmekteydi.[20]

İlk çağın büyük halk kitlelerinin hareketlerinden kuvvet alan vatan kavramı, Orta çağda kastların yıkılması ve bir şehir veya mahalleye kapanmış topluluklar yerine, yeryüzüne yayılıp toprağa sarılarak topraktan kuvvet alan yeni insan birliklerinin doğmasıyla ortaya çıkan derebeylikler, sultanlıklar, hanlıklar eliyle farklı bir anlam boyutu kazanmıştır.[21]

Batı ülkelerinde vatan fikri, duygusu ve sevgisinin dile getirildiği ilk örneklere, Eski Yunan ve Roma İmparatorluğu tarihi dönemlerinde rastlanırken, modern vatanseverlik anlayışı da o antik devirlerin mirası olan anlayış üzerine kurulmuştur.[22] Antik çağdaki Atinalılar, hürriyeti severler ve bu hassasiyet ve anlayışları ile ilgili olarak vatanlarını da yabancılara karşı savunmuşlardır.[23] Antik Yunan filozoflarının vatana karşı besledikleri sevgi büyüktür. Eski Yunan tarihçilerinden *Homeros*'un Olis şehrine karşı duyduğu hasret ve sevgiyi dile getirmek için söylediği "vatanın hânesinin ocağından çıkan dumanı görüp de vefat etmeye kâil olması" sözü ünlüdür.

---

[18] Carlton J. H. Hayes, **Milliyetçilik: Bir Din,** Çeviren: Murat Çiftkaya, İstanbul, İz Yayıncılık, 1995, s.24.
[19] Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi,** C.II. İstanbul, MEB Yayınları, 2001, s.147.
[20] Madame De Stael, **Edebiyata Dair**, Çeviren:Safiye Hatay-Vahdi Hatay, İstanbul, MEB Yayınları, 1989, s.100.
[21] Ülken, **a.g.e.,** s.212.
[22] Viroli, **a.g.e.,** s.29.
[23] Eristotlu Neofitos Efendi, "Vatan", **Aks-i Sedâ Yahud Anadolu Sesleri,** (Tercüme Eden: Vükelâ-yı Da'vâ'dan Ermidî), Yıl:1, No:54, 3 Şubat 1324 , Samsun, s.1.

Yine Yunan medeniyetinin büyük filozoflarından *Sokrates*'in, haksız yere idama mahkum olduğunda kendisine, sevenleri tarafından hapisten kaçması teklif edildiğinde firâr etmeye râzı olmayarak söylediği, "firâr edecek olursam vatanımın kanunlarına itaat etmediğimi izhâr etmiş olurum"[24] sözü, onun vatanına olan saygı ve sevgisini dile getirir.

Tarihte dünyanın en büyük birkaç komutanından biri olarak kabul edilen Romalıların Kartacalılarla yaptıkları ve yıllarca süren Pavnik Deniz Savaşı sırasında uzun yıllar vatanından ayrı kalarak ülkesinden yardım almadan az sayıdaki askeriyle mücadele etmiş olan Kartacalıların kahraman generali *Hannibal*'in vatanseverliği dünya tarihinde örnek gösterilmiş ve bu vatanseverliğe pek çok kaynakta dikkat çekilmiştir.[25]

Fransız vatanperverliğine bir misâl de *Jeanne D'Arc*'tır: "Orlean kahramanı *Jeanne D'Arc*, kalbinde duyduğu sadâ-yı muazzezin tesiriyle sehhâr bir kudretle vatanını muhasaradan kurtarmıştır."[26]

Yüz Yıl Savaşlarının tesiriyle pek çok vatansever yetiştirmiş olan Fransızlar, 1870 yılında Alsas-Loren Savaşı'nda Almanya yenilgisinin bir sonucu olarak vatanseverlik hislerinin daha da kuvvetlenmesiyle tarih ve edebiyatlarında pek çok kahramanın ortaya çıkmasına sebep olmuşlardır. "Artık kalplerinde aziz bir şûle" taşıyan Fransızlar, bu zamanda *Jeanne D'Arc*'ı ve sonra bir çok vatanseveri yetiştirerek Napolyon zamanında dünyaya hâkim olmaya kalkmışlardır.

"Senede yüz bin kişi îrâdım vardır" diyen *Napolyon*'un vatanseverliği büsbütün farklı bir vatanseverlik olarak değerlendirilir. Bazı tarihçiler tarafından Fransa'yı erkeksiz ve parasız bırakan Moskova ve Ağram, Üsterliç, Riyovelide seferlerinin kahramanı ve dünyaya hâkim olmak isteyen *Napolyon*, en ideal bir vatansever olarak

---

[24] Eristotlu Neofitos Efendi, **a.y.**, s.1.
[25] **İntikâm**, "Muarız-ı İbret-Hubb-ı Vatan, Vaktinde Gerek", (Y. yok), Yıl:2, No:47, 10 Teşrinisani 1901, s.3.
[26] Mustafa Halûk, "Vazife-i Vataniye-Vatanperverliğin Tarz-ı Telakkisi ve Fikr-i İnsaniyet, Fransa'da Vatanperverlik", **Donanma**, Yıl:3, No:27, Mayıs 1328, s.101.

gösterilir. Onlara göre *Napolyon* gibi vatanseverler, vatanlarını korumak, millet ve dindaşlarının mülkünü korumak için, uzaklardan gelen kahredici, yıkıcı güçlere karşı fedâkar vücûtlarıyla kuvvetli bir kale oluştururlar ve hayatlarını fedâ ederler.[27]

Türkçe'de ilk anlamıyla "bir insanın doğduğu yer" olarak bilinen "yurt" kelimesinin de "vatan" kavramını gösterdiği anlaşılır.[28] Eski Türklerde zaman zaman "yurt, il ve vatan" için "yer" kelimesi de kullanılmaktadır.[29]

Vatanımızın her bir parçasının ayrı bir önemi ve kendine mahsus bir güzelliğinin olduğunu tarihin her devrindeki hadiseler göstermektedir. Asırlar boyunca çeşitli memleketleri fetihlerle elde eden atalarımız, oraları bir sömürge durumuna getirmemiş, o bölgeleri tavattun etme duygusuyla kültürü, medeniyeti ve her türlü güzellikleri ile benimsemişlerdir. Yine asırların getirdiği gelişmeler sonucunda elde ettikleri memleket parçalarını kaybetmek durumunda kalınca da, savaşlar ve çeşitli siyâsî stratejilerle bu vatan parçalarını korumak yolunda mücadele vermişlerdir. Çeşitli savaşlar yoluyla memleketimizin bazı bölgelerinin kaybedilmesi durumuyla karşılaşılınca Türk edebiyatında meydana getirilen şiir ve diğer eserlerde vatanımızda yaşayan farklı kültür seviyelerindeki her ferdin birlik ve beraberlik içinde bulunması gereği dile getirilir. Vatanımızın farklı coğrafya parçalarının içinde bulunduğu pek çok sıkıntı, zaman zaman eserlerimize aksetmiş ve bu sıkıntıların çözüm yolları da, birlik ve beraberlik içinde bulunmakta aranmaya çalışılmıştır.

Türk edebiyatında Tanzimat'a kadar olan dönemdeki eserlerde pek az olarak, o da "bir insanın doğduğu yer", "sıla" veya "sevgilinin bulunduğu muhit" anlamındaki basit ve dar telakkiye göre ele alınan vatan kavramı, klâsik edebiyatımızda daha çok vatandan ayrı bulunmanın verdiği gurbet duygusu yönüyle *Ahmedî, Cem Sultan, Fuzûlî, Gedâî, Bağdatlı Rûhî* vb. gibi şairlerin şiirlerine konu olmuştur. Yine Türk Halk edebiyatında vatan, *Usulî, Gevherî, Gazi Âşık Hasan, Zülâlî, Bayburtlu Zihni,*

---

[27] Mustafa Halûk, **a.y.**, s.101.
[28] Abdülkadir Donuk, "Türkler'de Vatan Sevgisi", **Türk Kültürü,** Yıl:24, No:266, Haziran 1985, s.370.
[29] Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi,** C.II, İstanbul, MEB Yayınları, 2001, s.147.

Erzurumlu Emrah, Âşık Kerem, Dertli, Karacaoğlan, Seyrânî ve *Sümmanî*'nin şiirlerinde daha çok gurbet duygusunun harekete geçmesiyle konu edilirken, bu adı geçen şairlerden bazılarının şiirlerinde bazı vatan parçalarımızın elden çıkması sebebiyle de dile getirilmiştir. Bununla birlikte, vatan konusunu dile getiren bu ve benzeri şair ve yazarlarımızın, Tanzimat sonrasında, eserlerinde vatan temini ele alıp işleyen yazar ve şairlerimize öncelik itibarıyla kaynaklık etmiş olabileceğini söylemek zordur. Çünkü bizim burada Tanzimat sonrasının Türk edebiyatında izini sürdüğümüz vatan kavramının, daha çok Batılı düşünce hareketleriyle başlayarak dönemin ediplerince vurgulanan siyâsî özellikli bir vatan anlayışı olduğunu söylememiz gerekir.

Tanzimat sonrasında kaleme alınan eserlerde, özellikle çeşitli düşman ve komşu devletlerle savaşların yapıldığı muhataralı devrelerde yoğun bir şekilde dile getirildiği veya bu dönemdeki iç ve dış tehditlerin tesiriyle kaleme alınarak yayımlanan eserlerin vatan temi ekseni etrafında meydana geldiği görülür. Tanzimat devri, Türk-Osmanlı tarihinin ve edebiyatının oldukça önemli bir dönüm noktasıdır. Bu dönem içinde hemen her sahada büyük değişimler gözlenir. Devrin aydın yazar ve şairleri, "Batılılaşma" şeklinde ortaya çıkan değişiklikleri yaymak adına geniş çaplı bir faaliyet sahasında etkin rol oynarlar. Bütün bu çalışmalarla birlikte edebiyatımızda tema olarak vatan üzerinde durulması da tabiîdir. Kaldı ki, Türklerin dünya üzerindeki farklı coğrafyaları vatan olarak benimsemiş oldukları ve vatanlaştırdıkları bilinirken, bu bölgeleri vatanlaştırma yolunda katlandıkları fedâkârlıklar ile onların vatanlarına olan hassasiyet ve sevgilerinin edebiyat ve sanat eserlerine aksedeceği de kabul edilmelidir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin XVI. asır sonlarında dünyanın en büyük devletlerinden biri olması, sınırlarının altı milyon kilometrekareye ulaşarak, bu geniş ülkede o gün için Avrupa nüfusunun yarısından fazlasına sahip bulunması, 40 milyon Müslüman nüfusa karşılık 20 milyon da Gayrimüslim Osmanlı vatandaşının Osmanlı topraklarında yaşaması[30] göz önünde bulundurulursa böyle bir devletin kültür ve edebiyatında vatan hakkında ve bu tema

[30] Taha Toros. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayr-i Müslim Azınlıklar". **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi,** İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s.1009-1011.

etrafında pek çok meselenin söz konusu edileceği de düşünülmek zorundadır. 552 yıl Osmanlı hâkimiyeti altında kalarak vatanlaşan Rûmeli'nin ve diğer bazı vatan parçalarının XX. yüzyıl başlarında kaybedilmesine kadar olan dönemde üç kıtada geniş bir coğrafyaya hükmeden Osmanlı Devleti'nin vatanlaşan pek çok coğrafyadan çekilmesinin maceraları, Tanzimat sonrası Türk edebiyatında vatan temasını meydana getiren eserlere de fazlasıyla yansır. Bu itibarla Türk edebiyatında vatan fikri, duygusu, sevgisi ile vatan uğrunda katlanılan fedâkârlıkların bu edebiyata ne yoğunlukta ve ne biçimde aksettiği araştırılması gereken önemli bir konu olarak karşımıza çıkar.

Tanzimat dönemi yazar ve aydınlarının, bir taraftan Batı'nın hızlı yükselmesini takip edip anlamaya çalışırken, diğer taraftan kendi toplum ve devletini, dolayısıyla vatanlarını içine düştüğü sıkıntılardan kurtarmak için mutlaka bir şeyler yapılması gerektiğine inanan ve düşünüp inandığı her çareye başvurarak çalışan çok yönlü bir aydın tipi olduğu bilinmektedir.[31] Savaş zamanlarında vatanında yokluk, yoksulluk, açlık, acı, gurbet, ayrılık, sakatlık ve ölüm gibi sıkıntıları yaşamak zorunda kalan vatandaşlarla birlikte, yine o vatanın üzerinde yaşayan ve o vatanda yaşanan dertlerle dertlenen yazar, şair ve aydınların vatanlarına karşı gelişen hassasiyetlerinin onların meydana getirdiği eserlerine böyle devirlerde daha yoğun olarak aksetmesi tabiîdir.

Türk kültür ve edebiyatında modern vatan ideali, milliyetçilik akımının Avrupa'daki gelişmesine paralel olarak Tanzimat'tan sonra doğar. Böyle bir vatan anlayışına göre, Batı ülkelerinde olduğu gibi Osmanlı topraklarının hepsi de "millî vatan" olarak görülür.

Osmanlı Devleti'nin özellikle gerileme döneminde çeşitli tehditler altında kalarak girdiği ve kaybettiği savaşlar neticesinde, parçalanan ve gittikçe küçülen vatana karşı, aydın yazar ve şairlerin bakışları da değişmiştir. Milletimizin anavatana çekilmeye başladığı günlerde edebiyatımızın çeşitli türlerindeki eserlerinde vatan

[31] Bayram Ali Çetinkaya, "Yenileşme Dönemi Düşünce Akımları", **Yeni Türkiye,** –Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel sayısı IV–, Yıl:8, No:46, Temmuz-Ağustos 2002, s.221.

fikri de daha geniş bir şekilde ele alınmaya başlanır. Hatta vatana karşı gösterilen hassasiyet, toprak kayıplarının yaşandığı bir devrin padişahı olan *III. Selim* tarafından da dile getirilmiştir.[32]

Tanzimat devri yazar ve şairleri Batı'nın romantiklerini tanımışlar ve realistlerine yetişememişlerdir. Bu itibarla onların vatanla ilgili fikirleri üzerinde bu tesirleri görmek mümkündür. Bazen bin bir maceranın hikâyesi, bazen hissî hayatımızda akisler bırakan her duygunun anlatılması manalarına gelen Romantizm, vatan duygusunun ifade edilmesinde de elverişli olmuştur. Bu dönemde ele alınan vatan teminin Batılı yazarların tesirleri, savaş, toplumsal hadiseler gibi tesirlerle ele alındığı ve bu tesirlerin sonucunda edebiyata ne biçimde yansıtıldığının değerlendirilmesi önemlidir. Yine vatan konusunun işlenmesiyle insanımız ve toplumumuz üzerinde ne gibi tesirlerin meydana geldiği, "vatan" kavramıyla münasebeti olan milliyetçilik, millet, tarih, din, dil, kültür, müşterek menfaat ve ideal gibi kavramlarla ilişkisinin görülmesi de önemlidir. Tanzimat sonrası Türk edebiyatında "vatan ve vatanseverlik kavramlarının Fransız İhtilali'nden sonra kazandığı anlamlarla yerli yerinde kullanılması için"[33] gereken modern vatanseverlik idealizminin ilk önderi ve öğreteni *Nâmık Kemâl* olmuştur.[34] Bu itibarla edebiyatımızda vatan konusu, ilk ve en güçlü yazarını gerek makalelerinde, gerekse sanat eserlerinde olmak üzere onda bulur. Onun vatan fikri, sevgisi, vatanla ilgili çözüm yolları ve vatan konusundaki hassasiyeti değişik cephelerden değerlendirilebilir.[35]

17 Mayıs 1867'te Londra'ya giderek 25 Kasım 1870 tarihinde 31 yaşındayken İstanbul'a dönen *Nâmık Kemal*'in, Londra yıllarında olgunlaşan vatan, millet ve hürriyet ile ilgili hislerinin meyveleri olan eserleri vatana dönünce verilmeye

---

[32] Ömer Faruk Akün, "Namık Kemal", **MEBİA.,** C.IX, İstanbul, MEB Yayınları, 1993, s.65; Besim Özcan, "III. Selim'in Vatanperverliği", **Tarih ve Medeniyet,** Yıl:2, No:13, Mart 1995, s.17; Cevdet Türkay, "III. Selim'in Vatanseverliği", **Yeni İstanbul**, Yıl:6, No:1878, 9 Şubat 1955, s.5.

[33] Beşir Ayvazoğlu, "Cümlemizin Vâlidemizdir Vatan", **Dünden Bugüne Tercüman Gazetesi,** 28 Ağustos 2003 Perşembe.

[34] Şerif Mardin, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu,** 2.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 1998, s.430.

[35] Mehmet Kaplan, **Nâmık Kemâl Hayatı ve Eserleri**, İstanbul, İÜEF Yayınları, 1948, s.113.

başlamıştır.[36] Fransızların millî marşı olan "Marseillaise"in *Nâmık Kemâl* tarafından bu tarihler arasında Türkçe'ye tercüme edilerek *Hürriyet* gazetesinde 1869 yılında "Hürriyet"[37] isimli makalenin içinde yayımlanması onun vatan anlayışında Avrupa yıllarının ve bu marşın, dolayısıyla Fransa'da ihtilâl sonrasında geliştirilen vatan fikrinin ve vatanseverlik duygusunun derin tesirleri olduğu[38] bilgisini doğrulamaktadır.

Nâmık Kemâl'in şiirleri, tiyatroları, makale ve romanları, ilk vatanî eserlerini verdiği tarihten[39] bugüne kadar olan 135 yılda bütün Türklere en tesirli bir şekilde vatan fikrini, şuurunu, duygusunu, vatanseverlik heyecanını, vatan için seve seve can verme ahlâkını telkin etmiştir. *Nâmık Kemâl*'in vatan ve vatanseverlikle ilgili telkinlerinin kuvvet ve tesirinden olsa gerek; bazı fikir adamları, edebiyatımızda "*Nâmık Kemal*'i takip eden bütün şair ve edipleri onun çocuğu"[40] saymışlar ve bu telkinler, o derece tesirli olmuştur ki, yazarın *Vatan Yahut Silistre* isimli eserinin sahnede oynanmasının halk üzerinde meydana getirdiği galeyân büyüklüğü[41] ile beraber, kendisinden sonra vatan temini ele alan ve bu esere çeşitli yönleriyle benzeyen bazı eserlerin yayımlanmasına da sebep olmuştur.[42]

Nâmık Kemâl'in 1873'te *İbret* gazetesinde yayımlanan "Vatan"[43] makalesinde, vatandaşlar arasındaki dil ve menfaat birliğine, ruh akrabalığı ile fikir kardeşliğine dikkat çekilerek; insanın, dünyaya göre vatanı, oturduğu vilâyete göre kendi evi gibi

---

[36] Yusuf Mardin, **Namık Kemal'in Londra Yılları,** İstanbul, Milliyet Yayınları, Nisan 1974, s.264.
[37] **Hürriyet,** "Hürriyet", (Y. yok), Londra, No:58, 23 Rebiülâhir 1286/2 Ağustos 1869, s.1-2.
[38] Ayvazoğlu, **a.y.**
[39] Nâmık Kemal'in ilk vatanî yazısı tespitlerimize göre Londra'da yayımlanan **Hürriyet** gazetesinin (No:1, 9 Rebiülevvel 1285/29 Haziran 1868, s.1-2) sayısındaki imzasız "Hubbü'l-Vatan Mine'l-İmân" isimli yazısıdır.
[40] Cemil Meriç, **Kültürden İrfana,** İstanbul, İnsan Yayınları, 1986, s.94.
[41] Mithat Cemal, **Namık Kemal-Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında,** C.II, Kısım I, İstanbul, MEB Basımevi, 1949, s.152.
[42] Mehmet Sadeddin, **Tuna Yahud Zafer,** İstanbul, Maarif Nezaret-i Celilesinin İzniyle Basılmıştır, 1290, 98s.; Bu eserin Vatan Yahut Silistre'ye pek çok yönden benzediği bu çalışmanın Vatanseverlik ve Vatanın Savunulması bölümlerinde gösterilecektir.
[43] Namık Kemâl, "Vatan", **İbret,** No:121, 22 Muharrem 1290/1 Mart 1289/23 Mart 1873, s.1;**Makalât-ı Siyasiyye ve Edebiyye,** İstanbul, Selânik Matbaası, 1327, s.320-330.

gördüğüne vurgu yapılmıştır. *Nâmık Kemâl*'e göre vatan, insanların vicdanında ve ruhundadır.

Bütün dünya milletlerinin edebiyatlarında her dönemde vatan temi, düşünce ve duygu yönüyle yoğun olarak ele alınan konulardan biri olurken, belli dönemlerde dünya siyâsî tarihinin akışında tesirli rolü olan Türklerin de vatanlarına düşkünlük ve hassasiyetleri olmalıdır. Bu itibarla vatan temi Türk edebiyatında özellikle Tanzimat sonrası dönemde araştırılması gereken önemli bir konu olarak karşımıza çıkmıştır.

Tanzimat sonrasının Türk edebiyatındaki edebî eserlerde fikir ve duygu olarak varlığı kabul edilen ve edilmesi gereken vatan kavramı, bazen korunması gereken namuslu bir genç kız, anne/nine imajıyla dikkatlere sunulurken; bazen insanı besleyerek büyüten ve bu yönüyle vücut hamurunun mayasının onun toprağından olması sebebiyle sevilen ve sevilmesi zorunlu olduğu vurgulanan bir toprak parçası; bazen uzakta kalınarak özlemi çekilen bir ev, köy veya mahalle; bazen tehdit altında olup iç ve dış düşmanlara karşı savunulması gereken coğrafya veya arazi parçası olarak dile getirilir. Bazen de edebiyat mahsûllerinde vatan, çok çalışılarak yükseltilmesi icap eden şehir veya bölge olarak ele alınırken, bazen üzerinde yaşayan kadın, erkek, genç ve çocuklarının eğitilmesi gereken yer; bazen geleceğinden endişe edilerek ekonomik tedbirler alınmak sûretiyle korunması gereken bir mekân olarak işlenip dile getirilen bir konu halinde karşımıza çıkar. Bazen de vatan hâkim unsur olan millet fertleriyle birlikte farklı din ve kültüre mensup olan azınlık ve yabancıların yaşadığı ve bu unsurların vatan hakkında ne düşündüğü merak edilerek onlara da vatanın sevdirilmesi gereği duyulan bir varlıktır.

Bu çalışmamızda hem büyük toprak kayıplarına uğramamız, hem de XVIII. yüzyıldan sonra Osmanlı toplumundaki Batılılaşma faaliyetleri sonucu edebiyatımızda hem farklı bir değer ve açılım kazanan, hem de nicelik olarak daha fazla ele alınıp işlenen ve bu yönüyle daha büyük önem arz eden vatan konusu, farklı açılımlarına göre çok yönlü olarak incelenmeye çalışılmıştır.

Öncelikle araştırmamızın birinci bölümü olan Vatan Kavramına Genel Bir Bakış başlığı altında, genel olarak vatan konusu incelenirken, vatan kavramı kelime ve mekân yönüyle irdelenmiştir. Yine Osmanlı toplumunda Batılılaşma macerasının hızlanması ile vatan konusunun edebiyatımızda daha büyük bir ivme kazanması dolayısıyla Batı toplumlarında vatan temine ne şekilde yaklaşıldığı da araştırılmıştır. Ayrıca Tanzimat devri edebiyatındaki eserlerde görülen vatan temine, az veya uzak bir ihtimalle de olsa kaynaklık edebileceği veya kavramın farklı kullanılmış olabileceği varsayımıyla Tanzimat öncesi edebiyatında, hem klâsik edebiyat sahasında, hem de Türk halk edebiyatı sahasında vatan konusunun ne şekilde işlendiği gösterilmiştir.

Vatan fikri, duygusu ve sevgisinin yenileşme dönemi edebiyatımızda yerleşmesi ve dönemin aydın yazar ve şairlerince çeşitli türdeki eserlere yansıtılma biçimi, vatan-coğrafya kültür ve milliyet bütünlüğü, bazı düşünür ve yazarlarımız tarafından vatan kavramının farklı yönlerine ve açılımlarına göre çeşitlere ve türlere ayrılması ele alındı.

Ayrıca vatan sevgisini, vatanın tehlikede kalması durumunda yazar ve şairlerimizin aldıkları kahramanca tavırları, vatanın savunulmasını, vatan ve hürriyet kavramlarının birbirleriyle bütünleştirilmesini, bayrak, sancak, ordu, askerlik, gâzi ve şehit olmanın şiir, hikâye ve tiyatro eserlerimizde yüceltilmesini ve bu mukaddes kavram ve değerler etrafında yazılı basınımızdaki çeşitli yansımaları, vatandan ayrı kalmanın acısını, gurbeti, sıla özlem ve hasretini gözler önüne sermeye çalıştık. Bütün bunlar yanında, vatan için çalışma, vatanı yükseltme ve vatanın geleceği; vatan ve kadınlar arasındaki ilişki, vatan-çocuk, gençlik ve eğitim, vatan ve iktisâdî durum, vatanın yükseltilmesi için vergi toplanması, yerli malı kullanarak tasarruflu bir hayat sürme ve böylece vatanın kalkınmasına katkıda bulunma, hayâlî vatan, Turan, Kızıl Elma, vatan karşıtlığı/beynelmilellik, hürriyet ve vatan ilişkisi, vatana ihânet gibi konular incelenmiştir. Bütün bu konuların yanında vatan ve azınlıklar konusunun da basınımızda yer alan çeşitli makaleler ve diğer edebî türlerde meydana getirilen eserlerde nasıl işlendiği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. VATAN KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ

1.1. Genel Olarak Vatan

Dil, din, fikir, tarih, kültür ve müşterek ülküler gibi bir milleti millet yapan başlıca özelliklerinden birisi, bir milletin üzerinde yaşadığı coğrafya parçası ve bir devletin sınırları belli hâkimiyet sahası olan vatan, "ülke" ve "yurt" olarak da isimlendirilmiştir. Bir tek fert açısından ise vatan, "doğum yeri" manasında bir kimsenin köyü, kasabası veya şehri için kullanılmakla birlikte, esas itibariyle doğum yerini de içine alan ve milletinin mensubu olduğu sosyolojik grubun yaşadığı ve "tebaası olduğu devletin ülkesi" demektir. Bir coğrafî mekân olmak, vatanın temel ve maddî özelliği olmakla beraber, vatan kavramı ile bu anlam arasında tamamen bir özdeşlik bulunmaz. Vatan ayrıca milletin mâzîsi ve istikbâli ile birleşmiş, mânevî ve mukaddes değerleri, hâtıra ve idealleri, millî kültürü ile kaynaşmış bir coğrafyadır. Devletin ve milletin varlığını üzerinde sürdürebilmesini mümkün kılacak bir coğrafî mekânın yani ülkenin varlığı zorunlu ve olmazsa olmaz şartlarından biridir. Ülkenin, devletin varlığının meydana gelmesi için zorunlu bir unsur olduğu düşüncesi, Eski Yunan filozofu *Aristo*'dan beri üzerinde düşünülmekte olan bir fikirdir.[1] Vatanın yokluğu halinde "devlet"ten de söz edilemez.[2] Vatan olmadan devletin varlığından bahsedilemeyeceği gibi, devlet de varlığını sadece ve sadece belirli bir toprak parçası üzerinde devam ettirebilir.[3]

---

[1] Recai Galip Okandan, **Umumî Âmme Hukuku Dersleri**, İstanbul, İÜ Yayınları, 1959, s.287.
[2] Tevfik Nâdir, "Fıkra-ı Siyâsiye-Millet Ne Demektir?", **Millet**, No:48, 8 Eylül 1324, s.1.
[3] Aydın Taneri, **Türk Devlet Geleneği-Dün ve Bugün,** Ankara, AÜDTCF Yayınları, 1975, s.11-12; Abdülkadir Donuk, "Türkler'de Vatan Sevgisi", **Türk Kültürü,** Yıl:24, No:266, Haziran 1985, s.369; Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz: Dr. Ayferi Göze, **Devletin Ülke Unsuru (Sınırları ve Devletle Olan Münasebeti),** İstanbul, İÜ Yayınları, 1959, s.6-8; Okandan, **A.g.e.,** s.883-885; Ali Fuat Başgil, "Devletin Ülke Unsuru", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası,** C.XIII, No:4, 1965, s.1262.

Toprağın vatanlaşması için mukaddes ve mânevî değerler ve tarihle yoğrulmuş olması gerekmektedir.[4]

İnsanların meydana getirdiği milletler ve bu milletler ile toprak arasındaki ilişki vatan fikrinin temelini oluşturmaktadır. Kendisini vücuda getiren muhtelif tesirler her ne olursa olsun, milletin dayandığı değiştirilemez esaslı gerçekler olan dil, örf ve âdetler, folklor, gelenek ve hatıralar da bizzat manevî hayatın ve kıymetlerin temelidir. İçtimaî varlık olan millet devamını, istikrârını onlardan alır. Bir çok içtimâî tipler değişir; cemiyet bir çok istihâleler geçirir; fakat vatan, onların arasında müşterek ve en önemli bir bağ olarak kalır. Vatan, "romantik tarih şuurunun çevrileceği, ışık vereceği ve millî kültür denilen şekli kazandıracağı içtimâî kuvvet de işte temeli ve sınırları vatan olan bu içtimâî şuuraltıdır."[5] Devirler birbirini inkâr edebilir; fakat vatan onları derin ve içten gelen bir rabıta ile bağlar. Ferdî hafızanın dayanağı beyin olduğu gibi, içtimâî hafızanın dayanağı da vatandır.

1.1.1. Kelime/Kavram Olarak Vatan

Vatan, genel olarak bir insanın doğup yaşadığı toprak parçası, ev, memleket, sahip olduğu arazi; eski Türklerde bir kabilenin birbirine yakın ailelerinden meydana gelen birkaç çadırda yaşayan halkından oluşan bölümü ve bu ailelerin sahip olduğu toprak parçası olarak tanımlanmıştır.

Türkçe'de ilk anlamıyla "bir insanın doğduğu yer" olarak bilinen "yurt" kelimesinin de "vatan" kavramını gösterdiği anlaşılır.[6] Eski Türklerde ülke, "uluş"[7] ve "il"[8] olarak da isimlendirilmiştir. Ayrıca eski Türklerde zaman zaman "yurt, il ve vatan" için "yer" kelimesi de kullanılmaktadır.[9] Fransızların "la terre", Almanların

---

[4] İsmail Hâmi Danişmend, **Türklük Meseleleri,** İstanbul, İstanbul Kitabevi. 1983, s.196.
[5] Hilmi Ziya Ülken, **Millet ve Tarih Şuuru.** 2.bs., İstanbul, Dergâh Yayınları. 1976, s.221.
[6] Donuk, **a.g.y.,** s.370.
[7] İbrahim Kafesoğlu, **Türk Millî Kültürü**, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1984, s.223.
[8] René Giraud, **Göktürk İmparatorluğu**, Çeviren: İsmail Mangaltepe, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1999, s.110.
[9] Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi,** C.II, İstanbul, MEB Yayınları, 2001, s.147.

"das Land" dedikleri "yer", ikinci anlam olarak arazi, toprak, bölge, diyâr, memleket, kara demektir.[10]

"Vatan" kavramını tanımlayan farklı kaynaklara baktığımızda vatan kelimesinin şu ifadelerle karşılandığını görürüz: *Şemseddin Sâmi*, *Kâmûs-ı Türkî*'de vatanı, "vatan, bir adamın doğup büyüdüğü veya yaşadığı memleket"[11] şeklinde tarif ederken, *Ali Nazîmâ* ve *Fâik Reşad*'ın *Mükemmel Osmanlı Lügati*'ndeki vatan tarifi de *Şemseddin Sâmi*'ninkine benzemektedir. Sözkonusu lügatte vatan, "İnsanın doğduğu yer, maskat-ı re's, yurt" biçiminde tanımlanmış ve bu tanıma "Hubb-u vatan imandandır" hadisi eklenmekte "vatan-ı sânî" için de "sonradan tavattun olunan yer, mevâ" açıklaması yapılmaktadır.[12]

Arapların gelmiş geçmiş en büyük dil âlimi ve yine dünyanın en meşhûr sözlükçülerinden biri olarak kabul edilen *Firûzâbâdî*'nin Osmanlı Türkçesine *Mütercim Âsım Efendi* tarafından tercüme edilen meşhûr *Kâmûs Tercümesi*'nde de şöyle bir vatan tarifiyle karşılaşırız:

"Vatan, Arapça'da bir insanın ikametgâhı olan menzile denilir ki yurt tabir olunur. Sığır, koyun ve sâirenin ağıl veya ahırına da vatan denir."[13]

Ansiklopedilerde de vatan için hem tanımlamalara, hem de Türklerdeki vatan anlayışı ile ilgili bazı açıklayıcı bilgilere rastlanır. *Ansiklopedik İslâm Lûgati*'ndeki vatan maddesinde vatan, "her millet için sınırları çizilmiş bir toprak parçasından meydana gelmekte ve o millet fertleri için mukaddes sayılmaktadır"[14] şeklinde tanımlanırken, Türklerin vatan anlayışları ve vatan sevgisi ve Türk edebiyatında vatan konusunun yoğunlaştığı dönemlerle ilgili bilgilere rastlarız.

---

[10] Ögel, **a.g.y.,** s.147.
[11] Şemseddin Sâmi, **Kâmûs-ı Türkî**, 3.bs, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1989, s.1493.
[12] Ali Nazîmâ-Fâik Reşad, **Mükemmel Osmanlı Lügati,** Hazırlayanlar: Necat Birinci, Kâzım Yetiş, Fatih Andı, Erol Ülgen, Nuri Sağlam, Ali Şükrü Çoruk, Ankara, TDK Yayını, 2002, s.552.
[13] Mütercim Âsım, **Kâmûs Tercümesi,** C.IV, İstanbul, Kitapçı Rizeli Hasan Hilmi Efendi Tab'ı, 1304, s.778.
[14] **Ansiklopedik İslâm Lugati**, "Vatan" maddesi, (Y. yok), (Tercüman Kültür ve Sanat Hizmeti Haziran 1983), C.II, İstanbul, Tercüman Gazetecilik Matbaacılık A.Ş., 1982, s.747.

Bazı sözlükler, vatanı kısa bir şekilde tanımlayarak kendi bakış yönlerine göre açıklayıcı bilgiler getirmektedirler. *Dinî Terimler Sözlüğü*'[15]nde vatan için, "insanın oturduğu veya yerleştiği yer, memleket" tanımı getirilerek Hanefî mezhebine göre vatan-ı aslî[16], vatan-ı ikâmet[17], vatan-ı süknâ[18] olmak üzere üç türlü vatan olduğu belirtilmiştir.

"Yurt" maddesi için *Büyük Ansiklopedi*'de; "tarihsel olarak siyasal, kültürel ve toplumsal bir topluluğa(genellikle bir ulusa) ve üzerinde bir halkın yaşadığı belirli bir toprak parçasındaki (genellikle bir ülkedeki) toplumsal kurumların ve ilişkilerin tümüne yurt denir" şeklinde bir tanımlama yapılırken yurt için ayrıca bir açıklama getirilir: "Yurt bir toprak parçasından, yani ülkeden ibaret değildir. Ülke üzerinde yaşayan toplulukla birlikte yurdu oluşturur. Ama üzerinde insanların yaşaması tek başına bir toprak parçasını yurt yapmaz. Ancak siyasal, kültürel, toplumsal, ekonomik kurum ve ilişkileriyle belirli özelliklerin bir topluluk, çoğu kez bir ulus durumuna getirdiği insanların, halkın yaşadığı toprak, yurt olur."[19]

Bir başka sözlük ve ansiklopedi de "yurt" maddesini kısaca şöyle tanımlar: "Bir kimsenin doğup büyüdüğü ya da yurttaşı olduğu ve duygusal olarak bağlı bulunduğu ülke; vatan."[20]

---

[15] **Dinî Terimler Sözlüğü,** "Vatan" maddesi, (Y. yok), C.II. İstanbul. İhlas Gazetecilik Yayınları, t.y., s.285.

[16] Vatanı aslî; "vatan-ı aslîye", "vatan-ı ehli", "vatan-ı karar" ve "vatan-i fıtrat" olarak da ifade edilir ve "insanın doğduğu veya evlendiği veya başka bir yere yerleşip orada kalmak, ayrılmamak niyeti ile yerleştiği yer" olarak tanımlanır. Bir insan için vatan-ı aslî birden fazla olabilir. Kendi aslî vatanında olan kimseye mukîm denilir. Daha geniş bilgi için bkz: (**Dinî Terimler Sözlüğü,** s.286; Ayrıca bkz: **Şâmil İslâm Ansiklopedisi,** "Vatan-ı Aslî" maddesi. (Y. yok). C.VIII. İstanbul, Dergâh Ofset, 2000, s.203).

[17] Vatan-ı ikâmet; "vatan-ı müstear" ve "vatan-ı hâdis" olarak da ifade edilir. Bir kimsenin geçici olarak ikâmet ettiği yer şeklinde tarif edilir ve Hanefî mezhebine göre on beş gün veya daha çok kalıp sonra ayrılmaya niyet edilen yer olarak kabul edilmiştir. Bkz: (**Dinî Terimler Sözlüğü,** s.286; Ayrıca bkz: **Şâmil İslâm Ansiklopedisi,** "Vatan-ı İkâmet" maddesi. (Y. yok), C.VIII, İstanbul, Dergâh Ofset, 2000, s.203-204).

[18] Vatan-ı süknâ; Hanefî mezhebine göre on beş günden az kalmak için niyet edilen veya "yarın ayrılırım" diyerek senelerce kalınan yer olarak tanımlanır. Burada olan misafir, mûkim sayılmamıştır. Bkz: (**Dinî Terimler Sözlüğü,** s.286); Ayrıca bkz: **Şâmil İslâm Ansiklopedisi,** "Vatan-ı Süknâ" maddesi, (Y. yok), C.VIII, İstanbul, Dergâh Ofset, 2000, s.204).

[19] **Büyük Ansiklopedi,** "Yurt" maddesi. (Y. yok), C.XV, İstanbul. Milliyet Yayınları, 1990, s.5925.

[20] **Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedi,** "Yurt" maddesi. (Y. yok). C.XX. İstanbul, y.y., 1985, s.12645.

Felsefe Ansiklopedisi, "Yurt" maddesinde kelimenin çeşitli dillerdeki (Osmanlıca: Vatan, Memleket, Maskatı Re's; Fransızca: Patrie, Almanca: Vaterland, İngilizce: Motherland, İtalyanca: Patria) karşılıklarını verdikten sonra açıklamasını şu şekilde yapar: "Bir halkın uzun süre üstünde yaşadığı toprak parçasındaki kurum ve ilişkilerin tümü... Halk, ülke ve ulus kavramlarıyla ilişkili bir kavramdır... Batı dillerinin bazılarında baba ülkesi, ana ülkesi gibi deyimlerle dile getirildiğinden de anlaşılacağı gibi babaların ve anaların içinde doğup yaşadıkları ve bundan ötürü uzun bir süre üstünde yaşanılmış olan ülke olarak da tanımlanır. Dilimizde bu anlamda anayurt deyimi kullanılmaktadır...."[21]

Fransızca bir ansiklopedide vatan kelimesi "içerisine sevgilerimizi sığdırdığımız dairedir" biçiminde edebî bir şekilde tanımlanmış ve vatan için şu açıklama yapılmıştır. "Kalbimiz, gönlümüz neredeyse vatanımız orasıdır. Aşk, fedakârlık ve saygı duygusundan uzak ve bu duyguların ifadelerinden ayrı olarak vatan kelimesinin kullanılması mümkün değildir."[22]

Türkçe'de kullanılan vatan kelimesinin semantik gelişmesi incelendiğinde, doğum yeri anlamına gelen bir Arapça kelimenin Türkçeleştirilmiş şekli olduğu görülür. Arapça'da "vatane" olan ve "yerleşmek, ikâmet etmek" anlamına gelen bir fiilden türetilerek Türkçe'ye girmiş olan[23] vatan, "ikâmet edilen yer" olarak tarif edilirken aynı kelimeden türetilmiş olan tavattun, "bir yeri yurt edinmek"; mevtın, "vatan, yurt; vatanî, "yerli, millî, yurtsever, ulusal"; muvâtın,"vatandaş"; el-vataniyye, "yurtseverlik, milliyetçilik" karşılığı olarak kullanılan kelimelerdir.[24] Bir kimsenin vatanı, kullanıldığı anlama göre, bir ülke, şehir veya köy olabilir. Bu

---

[21] Orhan Hançerlioğlu, **Felsefe Ansiklopedisi,** C.VII, 1.bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 1980, s.345.
[22] **Encyclopèdie Du Dıx-Neuvième Siècle Rèpertoıre Universel**, "Patrie, Patriotisme", (Y. yok), Imprimerie H. Carion, rue Bonaparte 64, Paris, 1867, s.676-678.
[23] Hamdi Döndüren, "Vatan", **Şâmil İslâm Ansiklopedisi,** C.VIII, İstanbul, Dergâh Ofset, 2000, s.200.
[24] Muhammed Kutub, **Çağdaş Fikir Akımları Sekülarizm/Rasyonalizm/Yurtseverlik/ Milliyetçilik/Hümanizm/Ateizm,** 2.bs., Çeviren: M. Beşir Eryarsoy, İstanbul, İşaret Yayınları, Ekim 1989, s.185 (bkz:No:1' deki dipnot).

anlamda vatan, duygu ve bağlılık ilham edebilen bir kaynaktır ve vatanla ilgili bu fedâkârlık duyguları tarihten bu yana çeşitli metinlerde ifadesini bulmuştur.[25]

1.1.2. Mekân Olarak Vatan Kavramı

Dünyanın büyük ve kalkınmış ülkelerinin özellikle 1950-1960'lı yıllardan sonra hızlandırdıkları uzay çalışmalarının sonunda, insanlığın "Dünya-Sistem'i, Dünya-Gaia'yı, biyosferi, kozmik parçacık Dünya'yı, Dünya-Vatan'ı keşfetmesiyle"[26] insan için dünya bir vatan olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Globalleşen dünya ile birlikte, bu dünya gezegeninin bir mekândan biraz daha farklı bir anlam kazanmasıyla bütün insanlık için ortak bir ev, yuva,[27] anavatan ve hatta dünya-vatan olmasından söz edilir.[28] Bütün bu teorik mülahazalara rağmen insanlar için yukarıdaki bölümde zikredilen kaynaklarda tarif edilen klâsik bir vatan telakkisi, insanlığın tarih şuuru kazanmasıyla birlikte varolurken, milletler için bu telakkinin tarih boyunca mevcut olduğu görülür.

İnsan hayatı daimâ besleyici kaynak olan toprak ile istihâle ettirici bir kuvvet olan insan arasındaki münasebet, siyâsî ve içtimâî tekâmülün temelidir.[29] İnsanın var olduğu her yerde mekân anlamında bir toprak düşüncesi ve duygusu vardır. İnsanoğlu, "tarihî süreç içerisinde bir yandan sosyal-beşerî açıdan ferdi aşarak aileye, aileyi aşarak kabile veya aşirete, kavme ve nihayet millet şuuruna erişirken"[30] diğer yandan da sosyal ve iktisâdî yönden benimsediği düşünce ve duygu ile, evinin dışındaki mahalle/mezra dediğimiz küçük muhitten başlayıp

---

[25] Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, İngilizce'den Çeviren:Prof. Dr. Metin Kıratlı, 4.bs., Ankara, TTK Basımevi, 1991, s.332.
[26] Edgar Morin-A. Brigitte Kern, **Dünya-Vatan,** Çeviren: Melike Hemmami Kıraç, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.207.
[27] Gaston Bachelard, **Mekânın Poetikası,** Çeviren: Aykut Derman, İstanbul, Kesit Yayıncılık, 1996, s.124.
[28] Morin–Kern, **a.g.e.,** s.210.
[29] Lahbabi, **Kapalıdan Açığa Millî Kültürler ve Medeniyet,** Çeviren: Dr. Bahaeddin Yediyıldız, İstanbul, Tur Yayınları, 1980, s.21.
[30] Bayram Kodaman, "Milliyetçilik ve Küreselleşme", **Türk Yurdu,** C.XVI, No:109, Eylül 1996, Ankara, s.2.

"köye, köyü aşarak kasaba ve şehre, şehri de aşarak bölge ve ülke"[31] boyutlarına ulaşıp vatan kavramına ve şuuruna sahip olarak büyük muhit denilen bir memleket içerisinde mevcut olur. İnsanların içinde yer aldığı bu küçük ve büyük memleketler, yaşadıkları hayatlarının farklı dönemlerindeki çeşitli zamanlarını geçirdiği mekânlara karşı duyulan duygu ve düşünceleri ile birlikte bu mekânlara karşı olan bağlılık ve fedâkârlık derecelerini de şekillendirmiştir. Bu duygu ve düşüncelerin benimsendiği memleketler, sonunda o insan için "vatan" olur. Fakat vatan, kuru bir topraktan ibaret değildir, kolay yapılamaz ve bedeli rakamlarla ifade edilemez. Onun için toprak, vatan kavramı ile ilgili çok önemli bir unsur olarak görülmelidir.

Bazı ortak değerler taşıyan insanların oluşturduğu milletler için mekânla olan ilişkileri, tek fert halinde belirli bir mekânda yaşayan insanın bulunduğu mekân arasındaki ilişkileri ile benzerlik gösterir. Milletlerin, bir tek insanın hayatında olduğu gibi ortak bir mekânda hayat sürerek, çeşitli tecrübeler yaşayıp oraya karşı aynı duygu ve düşünceleri geliştirmeleri, o mekânla ilgili olarak "toprak sevgisi" denilen bir duyguyu ortaya çıkarır. İşte milletler için "toprak sevgisi"nin tezâhür ettiği bu yer, vatanları olur ve icap ettiğinde vatanlarını savunmak, o mekân sâkinlerinin daha kolektif hayat sürmelerini gerektirecek ortak tarihî hatıraların vücut bulmasına sebebiyet verir.[32] Toplumların daha "ilkel devirlerinde atalarını ve ecdâdını tazim ve takdis etmeleri vatan ve tarih şuurunun ilk belirtisini, insânî ve millî hislerin de başlangıcını teşkil eder."[33] Vatanseverlik de bu insânî ve millî hislerden kaynaklanan ve bir toplumun fertlerinin mensup oldukları millete karşı duydukları bir minnet ve sevgi duygusu ile ortaya çıkmaktadır.

Bir coğrafyanın vatan olabilmesi için, üzerinde yaşayan milletin maddî ve manevî değerlerini yönlendirmiş ve şekillendirmiş olması gerekir. Bir millet, belli bir coğrafyada hâkimiyet kurarken o coğrafyanın tabiî şartlarına uygun bir hayat tarzı da tesis eder:

---

[31] Kodaman, **a.y.,** s.2.
[32] Göze, **a.g.e.,** s.5.
[33] Osman Turan, **Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi,** Cilt:I, 10.bs., İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1997, s.1

"Dağ, ova, yayla, deniz kenarı, çöl vesaire gibi başka başka tabiat içinde yetişen insanların kendilerine mahsus hususiyetleri oluyor ve bunlar edebiyatlarında sayılacak tesirler bırakıyor....Gerçi edebiyatlarında bu haricî unsurlar kadar bazı dahilî unsurlar, başka medeniyet ve hars teması ile, yeni ve dünya cereyanları ile gelen fikrî ve edebî tesirler de hâkim oluyor. Fakat bunların hiç biri, bir milleti kendi iklim ve tabiatının verdiği tesirlerden tamamen kurtaramıyor. Yani ruh yahut dimağ tamamen vücuttan ayrılmıyor. Vücuda şekil veren, tesir yapan herhangi haricî unsur ruh üzerinde de tesir yapıyor. Bundan dolayı bütün dünya edebiyatlarında hatta en küçüğünde bile içinde doğup büyüdükleri yerin damgası vardır."[34]

Yukarıdaki ifadelerden de görülüyor ki milletlerin meydana getirdikleri hayat tarzı, onların vatanlarında ortaya koydukları medeniyet, kültür ve edebiyat değerlerine de yansımakta ve bu konuda belirleyici olmaktadır.

1.2. Batı Toplumlarının Kültür ve Edebiyatında Vatan

Batı ülkelerinde vatan fikri ve vatan sevgisinin tezâhürü ile ilgili ilk örneklere, Eski Yunan ve Roma İmparatorluğu tarihinde rastlanırken[35], modern vatanseverlik dili de antik çağların mirası üzerine kurulmuştur.[36] Antik çağdaki Atinalılar, hürriyeti severler ve bu akideye bağlı olarak vatanlarını savunurlardı.[37] Roma'da idarî görevlerde bulunan devlet adamları, her şeyden önce vatanlarını idare etme konusunda bir vasıta olmak üzere felsefe okuyarak eğitilmişlerdi.[38]

Eski asırlarda vatanın manâsı gayet genişti. Eskiden vatan kelimesinin karşılığı olarak bir kimsenin doğduğu muhit ile orada yaşayanların aynı tarih, dil,

---

[34] Halide Edib Adıvar, **İngiliz Edebiyatı Tarihi**, C.I, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1946, s.13.
[35] Danişmend, **a.g.e.,** s.196.
[36] Maurizio Viroli, **Vatan Aşkı-Yurtseverlik ve Milliyetçilik Üzerine Bir Deneme,** Çeviren: Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1997, s.29; Ernest Robert Curtius, **Fransa Üstüne Deneme,** Çeviren: Sabahattin Eyüboğlu, İstanbul, İÜEF Yayınları, Sanat Basımevi, 1953, s.8.
[37] Madame De Stael, **Edebiyata Dair**, Çeviren: Safiye Hatay-Vahdi Hatay, İstanbul, MEB Yayınları, 1989, s.100.
[38] Stael, **a.y.,** s.100.

mezhep ve gelenekleri ile sahip olduğu menfaatleri ve tâbi oldukları kanunları ortak olan kavimleri kastedilirdi.[39]

Antik Yunan filozoflarının vatana karşı besledikleri sevgi büyüktür. Eski Yunan medeniyetinin meşhur tarihçilerinden *Homeros*'un Olis şehrine karşı duyduğu hasret ile ilgili olarak söylediği "vatanın hânesinin ocağından çıkan dumanı görüp de vefat etmeye kâil olması" sözü gâyet meşhurdur.[40]

Yine eski Yunan medeniyetinin büyük filozoflarından *Sokrates*, haksız yere idama mahkum olunca kendisine, sevenleri tarafından hapisten kaçması teklifi yöneltildiğinde firâr etmeye râzı olmamıştır. Sevenleri arasında bulunan Feridun'a, "firâr edecek olursam vatanımın kanunlarına itâat etmediğimi izhâr etmiş olurum"[41] demek sûretiyle vatanına bağlılığını ve sevgisini ortaya koymuştur. Büyük filozof Sokrates'in bu sözünden "vatan" kavramı ile, üzerinde yaşadığı memleketi ve birlikte içinde yaşadığı kavminin de kastedildiği anlaşılmaktadır.

Modern filozoflar, tarihçiler, yazarlar ve şairler, Yunan ve Roma kaynaklarındaki vatanseverliğin hem dinsel, hem de politik içeriğini almışlardır. Antik vatanseverlik duygusu dinsel bir his olurken "ülke" sözü, "terra patria(=baba yurdu/ata yurdu)"yı ifade etmektedir. Her kişinin ata yurdu o kişinin yöresel veya millî dininin mukaddes gördüğü toprak parçası, atalarından geriye kalanların barındığı, atalarının ruhlarının dolaştığı vatandır. O kimsenin küçük ata yurdu mezarıyla ve ocağıyla aile çevresiydi; büyük ata yurdu *(prytaneum)* ve kahramanlarıyla, dinle sınırları çizilen kutsal çevresi ve toprak parçası ile şehriydi.[42]

---

[39] Eristotlu Neofitos Efendi, "Vatan", **Aks-i Sedâ Yahud Anadolu Sesleri,** (Tercüme Eden: Vükelâ-yı Da'vâ'dan Ermidî), Yıl:1, No:54, 3 Şubat 1324, Samsun, s.1.
[40] Eristotlu Neofitos Efendi, **a.y.,** s.1.
[41] Eristotlu Neofitos Efendi, **a.y.,** s.1.
[42] Viroli, **a.g.e.**, s.29.

Ispartalılar, kendi vatanlarını saran düşmanların korkusu ile "fenn-i harpte sanatkâr" olmuşlardır.[43] Kadın ve erkek bütün hayatları boyunca eski Ispartalılar, kendilerini askerlik sanatını öğrenmeye mecbûr saymış ve bu sayede "metin ve kavî cengâverler, çevik ve fedâkâr kumandanlar yetiştirmişlerdir. Onların nazarında vatanseverlik, yalnız vatanın müdafâasıdır; bütün Ispartalı kalpler, yalnız bu endişe, "bu hiss-i mübeccel ile lerzân idi." Yirmi beş asır evvel, Termopil geçidinin, İran ordusunun istilâsına karşı müdafaası için, Isparta Kralı Birinci Leonidas askerleriyle beraber vücudunu kurban etmiştir.[44]

Romalılar devrinde, Kuzey Afrika'nın ve bütün Akdeniz'in hâkimi Kartacalıların vatanseverlikleri bütün dünya tarihinde kendi dönemleri için örnek gösterilmektedir. Kartacalıların vatanseverlikleri, onları birlik ve beraberlik içinde uzun yıllar yaşatmıştır. Romalıların Kartacalılarla yaptıkları ve yıllarca süren Pavnik Deniz Savaşı sırasında Kartacalıların tarihte dünyanın gelmiş geçmiş en büyük birkaç komutanından biri olan[45] kahraman generali *Hannibal*[46]'in vatanseverliğine dünya tarihinde dikkat çekilmiştir. Uzun yıllar vatanından ayrı olarak Romalılara karşı savaşan general *Hannibal*, ülkesinden yardım almadan az sayıdaki askeriyle mücadele etmiş, fakat vatanseverliğinin karşılığını acı bir sonla ödemiş, ülkesinin ileri gelenleri tarafından Romalılara teslim edilmiştir.[47]

Klasik antik çağın "patria" kelimesini modernliğe taşıyan filozof ve yazarlarından *Cicero*, vatanı, ortak özgürlük ve yasalarla ilişkilendirirken,

---

[43] A. W. F. Blunt, **Batı Uygarlığının Temelleri,** Çeviren: Doç. Dr. Müzehher Erim, 2.bs., İstanbul, İÜEF Yayınları, 1979, s.7-8.

[44] Mustafa Halûk, "Terbiye-i Vataniye–Vatanperverliğin Tarz-ı Telakkisi ve Fikr-i İnsaniyet", **Donanma,** Yıl:3, No:27, Mayıs 1328, s.103-104.

[45] Blunt, **a.g.e.,** s.71.

[46] **"Hannibal"**(d. İÖ. 247, Kuzey Afrika-ö. İÖ. 183-181, Libyssa, Bithynia), Kartacalı komutan; Antik Çağın en büyük askerî önderlerinden biri kabul edilmiştir. İkinci Kartaca Savaşı'nda (İÖ. 218-201) Roma'ya karşı Kartaca kuvvetlerinin komutanlığını yapmıştır. Büyük Kartacalı komutan Hamilkar Barkas'ın oğludur. Kıvrak zekâsı, hitabet yeteneği, Yunanca ve Latince'yi çok iyi konuştuğu bilinir. Küçük yaşta Roma'ya düşmanlıktan vazgeçmeyeceğine ant içerek, babasının ölümünden sonra bütün hayatı Roma'ya karşı sürekli bir mücadele içinde geçmiştir. Kazandığı pek çok savaştan sonra Romalılara teslim olmamak için kendini zehirlemiştir. (Ayrıca daha fazla bilgi için bkz: **Ana Britannica,** "Hannibal", (Y. yok), C.X, 3.bs., İstanbul, Ana Yayıncılık, s.365-366).

[47] **İntikâm**, "Muarız-ı İbret–Hubb-ı Vatan Vaktinde Gerek", (Y. yok), Yıl:2, No:47, 10 Teşrinisani 1901, s.3.

Sallustius, vatan ve özgürlükle oligarşik yönetimi karşı karşıya koymuştur. *Livius*, patria, kutsal ordu, özgürlük ve göz kamaştıran Tanrılardan bahsetmektedir. *Quintilianus*, bir halkın âdetleri olarak aldığı "natio" ile şehrin yasaları ve kurumları olarak anlaşılan "patria" arasında bir ayrım yapmıştır. *Augustine*, "kamuya ilişkin iş, halka ait bir iş, aynı zamanda vatana ilişkin bir iştir" diyerek cumhuriyetçi "patria", cumhuriyet ve ortak iyi eşitliğini özetleyerek konuyu Orta çağın vatan anlayışına bağlar.[48]

Temelleri dine dayalı vatanseverlik, insanı vatanına karşı mukaddes bir bağla bağlar. Bu anlayışa göre insan kendini tamamen vatanına vermeli, "ister göz kamaştırıcı, ister adı sanı duyulmamış, ister müreffeh, isterse talihsiz olsun", vatanını, "cömertliği ve aynı zamanda zahmetli hayat şartları için" sevmelidir.[49] Ortaçağ'da da "patria"(=vatan) kelimesi sıkça kullanılmaya devam etmiş ve hukukçuların dilinde "patria", en büyük yükümlülük kaynağı olarak vurgulanmıştır.[50]

Romalı cumhuriyetçi vatanseverlik deyimleri ve anlayışı bir dereceye kadar Skolastik filozofların eserlerinde varlığını sürdürmüştür. *Aquinas*, vatan sevgisinin "yurttaşlara ve ülkenin dostlarına özenli bir ilgi ve iyi hizmetlerden oluşan" bir dindarlık biçimi olduğunu vurgulamıştır. *Ptolemy of Lucca* veya *Aquinas*'a mal edilen bir görüşte de, vatan aşkının bütün erdemlerden önce gelen merhamet erdeminin üstünde yer aldığı ifade edilmektedir.[51]

Batı'da siyâsî anlamda vatan mefhumunun nüvesini teşkil eden ve bir kale veya şatonun nüfuzu altında, bazı kasaba ve köylerin birleşmesinden meydana gelen toprak cemiyetlerine "burg" denilmektedir. Bu tanımlamaya bağlı olarak ileri sürülen bir görüşe göre burglar, dinî ve iktisâdî birlikler meydana getirmek yerine

---

[48] Viroli, **a.g.e.**, s.30-31.
[49] Viroli, **a.y.**, s.30.
[50] Viroli, **a.y.**, s.32.
[51] Viroli, **a.y.**, s.32-33.

siyâsî birlikler meydana getirerek vatan mefhumunun ortaya çıkmasını hazırlamışlardır.[52]

Batıda vatanseverlik fikrinin savunulmasının ilk örneklerinden birine 1304 yılında *Remigio de Girolami*'de rastlanır. "Atayurdu" kelimesini ortak iyinin karşılığı olarak kullanan *Remigio, Cicero*'nun "hayatımdan bile değerli ülkem" sözlerini aktarırken, vatan aşkının cumhuriyeti yönetenlere bütün toplumun iyiliğini gözetme yükümlülüğü verdiğini özellikle belirtmiştir.[53]

1438'de verdiği bir derste hür bir şehrin varoluşu ve ahlâkî değeri üstüne vurgu yapan *Lapo of Castiglionchio*'ya göre "patria" insanın hür olarak yaşadığı bir şehirse, en kutsal ve tatlı isimdir, çünkü özgür bir cumhuriyette, vatandaşların ortak pek çok hakları vardır. Eğer böyle bir iyiliğe sahip olmayı sürdürmek istiyorlarsa, vatandaşların enerjilerinin çoğunu onu korumaya vermeleri gerekmektedir.[54]

Vatana karşı, ahlâkî yükümlülük taşıdığımız için "hizmet etme yönünde en özel bir tavsiyeye" *Matteo Palmieri*'nin 1335-1440 yılları arasında yazdığı *Vita Civile*'sinde rastlanmaktadır. *Palmieri*, vatana karşı yükümlüğün anne babaya karşı yapılması gereken görevlerden önde geldiğini vurgular[55] ki bu görüş, Tanzimat sonrası Türk edebiyatında yazılan pek çok eserde dile getirilmiş olmasıyla dikkat çekicidir.[56]

Cumhuriyetçi vatanseverliği kaleme almak *Niccolo Machiavelli*'ye kalmıştır. *Machiavelli*, ne zaman erdemden bahsetse, kastettiği vatanseverlik olmuştur. Ondaki, insanları cömert, özel ve genel çıkarlarını ortak iyinin parçası olarak görebilen ve cumhuriyeti için kararlı bir biçimde savaşmaya gönüllü yapan

---

[52] Hilmi Ziya, **Umûmî İçtimaiyat,** İstanbul, Matbaa-i Ebüzziya, 1932, s.220.
[53] Viroli, **a.g.e.**, s.35-36.
[54] Viroli, **a.y.**, s.36-37.
[55] Viroli, **a.y.**, s.37.
[56] Örnek olarak bkz: **Hilâl,** "Vatan Muhabbeti", (Y. yok), No:4, 25 Kanunuevvel 1299(1883), s.1

cumhuriyetçi anlamda ortak özgürlük aşkıdır. *Machiavelli,* ortak ata yurdu ile birlikte ortak iyiden de erdemli kurucuların ayırt edici amaçları olarak bahseder.[57]

"Modern vatan anlayışı, önce İngiltere'de, sonra Fransa'da krallığın devlet olmaktan çıkararak ve onun yerine ulus, halk veya vatanla özdeşleştiği Batı Avrupa'da doğmuştur."[58] Roma'yı kuranların vatanseverliği Roma halkının dört yüz yıldan beri "kralın adının bile düşmanı" ve vatanlarının saadetinin ve ortak iyinin âşığı olan vatanseverliklerine yön vermiştir. *Machiavelli*'nin vatandaş erdeminin çekirdeği olarak tarif ettiği ortak iyi aşkı ve vatan aşkı aslında hürriyet aşkı ve hürriyeti koruyan kanunların aşkıdır.[59]

Machiavelli, vatan sevgisinin yalnızca hürriyeti korumakla kalmayıp aynı zamanda yerinde ve dürüst alışkanlıkları da canlı tutacağını düşünür. Onun eserlerinde, patria(vatan), merkezî bir kelime olurken "nazione=millet" ihmal edilebilir bir durumda bulunabilmektedir. O, patria'(=vatan)yı millet gibi bir yaşam tarzı olarak görür. Bir arkadaşına yazdığı mektubunda "ülkemi ruhumdan çok seviyorum" demektedir.[60]

On altıncı yüzyıldan başlayarak cumhuriyetçi vatanseverlik bir dizi çöküş ve yeniden canlanış sürecine girmiştir. *Paolo Paruta*'nın, vatanseverliğe ve cumhuriyetçi politik ideallere karşı söylediği en son övgüler, Cumhuriyetçi vatanseverliğin canlanışının bir örneğini meydana getirir. *Paruta*'nın bu övgüleri, vatan aşkının sivil hayatın temeli olduğu hakikatini vurgulamıştır.[61]

Vatanseverlik üzerine 1584'te kaleme aldığı *De Constantia* isimli eseriyle yazar *Justus Lipsius*, cumhuriyetçi vatanseverliğe karşı çıkarken vatan sevgisinin aklın yönetimi ile çelişen bir tutku olduğunu vurgular. *Lipsius*, vatanseverliğin bir doğal, bir de politik kavranışı arasında bir karşıtlık olduğunu ortaya koyarken,

---

[57] Viroli, **a.g.e.**, s.41-42.
[58] Lewis, **a.g.e.**, s.331.
[59] Viroli, **a.g.e.**, s.43.
[60] Viroli, **a.y.**, s.48-49.
[61] Viroli, **a.y.**, s.52-53.

doğal vatanseverlik yandaşlarının vatan toprağına özel bir sevgi olan doğanın gizli bir bağıyla bağlı olduklarını ileri sürmektedir. Doğal vatanseverlik, anıların bir mekânı olarak yerli toprağa özgü bir bağlılıktır:[62]

> ".....ki bu toprağa ilk önce bedenimizle dokunduk, ayaklarımızla bastık; ilk soluğumuzu orada aldık; bebekliğimizde ağladık, çocukluğumuzda oynadık ve insanlığımızı orada yaşadık. Orada gözlerimiz gökyüzünü, bulutları ve ovaları tanıdı; dünyanın başka bir parçasında olmasını beklemenin nafile olduğu, sayısız zevk anlarına ek olarak, akrabalarımız, arkadaş ve dostlarımız da yıllar yılı orada yaşadı."[63]

Batıda vatanseverliğin yeniden merkezî bir yer tutmasının örneğine, İngiliz devrimi sırasında XVII. Yüzyılda *John Lilburn, William Walwyn, Thomas Prince* ve *Richard Overton* tarafından 14 Nisan 1649'da imzalanan *Manifesto*'da rastlanmaktadır. *John Milton*, 1651'de yazdığı *Defence of the People of England*(=İngiliz Halkının savunması) ile 1660 yılında yazdığı *The Readie and Easie Way to Establish a Free Commonwealth* isimli eseriyle; *Samson*'un 1671'de yazdığı *Samson Agonistes* isimli kitapları vatanseverlikle ilgili fikirlerin yer aldığı önemli eserler olarak karşımıza çıkmaktadır.[64]

Ne kadar yoğun yaşanırsa yaşansın vatan aşkı da sönmektedir.[65] *John Milton* da hayatının son yıllarında 1666'ta kaleme aldığı bir mektubunda gergin ve zorlu şartlarda yaşamasından dolayı, uzun zamandan beri yüreğinde yer etmiş olan vatan sevgisinin söndüğünden söz ederek onu terk ettiğini ve "kişinin patria(vatan)'sı onu hoş tutan yerdir" demek sûretiyle vatanına karşı duygu ve düşüncelerini ifade etmiştir.[66]

---

[62] Viroli, **a.y.,** s.57.
[63] Viroli, **a.y.,** s.58.
[64] Viroli, **a.y.,** s.64-65.
[65] Vatan aşkının azalması ile ilgili olarak zamanla "vatan aşkı" ifadesinin yerini, "vatan sevgisi" ifadesi almaktadır. (Bkz: Nermi Uygur, "Sevgi, Sevgi, Sevgi", **Cogito: Aşk**–Üç Aylık Düşünce Dergisi, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, No:4, Bahar 1995, s.16.)
[66] Viroli, **a.g.e.,** s.65.

Cumhuriyetçi vatanseverliğe XVII. yüzyıl İngiltere'sinde bir örnek de 1680'de yayımlanmış olan *Robert Filmer*'in *Patriarca* isimli eseri gösterilebilir. *Filmer*'e göre patria, cumhuriyet demek değil, ataların gücüne dayanılarak kurulmuş cemaattir. Vatanseverliğin prensiplerini koruma yönünde XVIII. yüzyıl İngiltere'sinde yapılan önemli bir girişim, *Shaftesbury*'nin 1711'de basılmış olan *Characteristics of Manners, Opinions Times* kitabındaki fikirleridir. *Shaftesbury*, bu kitabında yer alan fikirlerinde cumhuriyete duyulan sevgiyle bir yere duyulan sevgiyi birbirine karıştırmamak gerektiğini ileri sürmüştür.[67]

XVIII. yüzyıl İngiltere'sinin düşünür ve yazarları vatanseverlik kavramını "ülke insanlarının anayasa şartlarında ve sayesinde, yaşadığı politik özgürlükleri koruyacak ve savunacak bir biçimde davranma ideali" olarak almışlardır. *Lord Bolingbroke*'un eserleri, *The Spirit of Patriotism* isimli eserinde olduğu gibi, ülkeye hizmet etmek, ülke ihtiyaç duyduğu sürece, "onu yerine getirecek araçlara ve fırsatlara sahip olduğu oranda" her insanın üstüne düşen "ahlakî bir görev olarak" göstermektedirler.[68]

Vatan karşılığı olarak kullanılan "patria" kelimesi ile halk arasında daha çok memleket karşılığı olarak kullanılan "tierra" kelimesi, İspanya Akademisi Sözlüğünün 1726 yılındaki ilk basımında "bir insanın doğduğu yer, kasaba veya toprak", ile "bir senyörlüğün veya devletin bir bölge, eyalet veya ilçesi" biçiminde tanımlanmıştır. Milletlerin önceleri köken veya soy olarak yerleştikleri belli bir toprak parçası, sadece rastgele şekillenmiş ve asla çok geniş olmayan bir politik birimdir.[69]

XVIII. yüzyılda Fransız düşünce adamları arasında kelimenin iyi anlamında kozmopolit düşünce yayıldıkça, başta vatan fikri olmak üzere bazı fikirlerin değişeceği olağan karşılanmıştır. Geleneklerle savaşı iyi görmeyenlerin, yeni

---

[67] Viroli, **a.y.**, s.68-69.
[68] Viroli, **a.y.**, s.72.
[69] E. J. Hobsbawm, **1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik-"Program, Mit, Gerçeklik"**, Çeviren: Osman Akınhay, 2.bs., İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1995, s.31.

değerlere karşı gelenlerin, XVIII. yüzyılı "ilerleme adı altında geçmişi kötüleme" şeklinde anlamaları tabiî karşılanmıştır.[70]

Fransız Aydınlanma Çağının bir başka filozofu *Jean Jacquies Rousseau*, *Toplum Sözleşmesi*'nde millet meclislerinde milletvekilleri veya temsilciler bulundurma sebebi olarak vatan sevgisinin gevşemesini ileri sürmüştür. *Jean Jacquies Rousseau*, aynı zamanda vatan, halkına muhtaçken görevden kaçmanın affedilmez bir suç olduğunu belirtir. O, vatanseverliği dinî bir anlayışa dayandırır ve ikinci bir din olarak da görür.[71]

Jean Jacquies Rousseau, *Emil*'de Antik Yunan'da erdemli ve vatansever insanların taşacak kadar bol olduğunu belirterek "*Socrates*, bir vatan sevgisi vazifesi yapmazdan evvel[72], *Leonidas* vatanı için ölmüştü" demektedir. Aynı eserde dünyanın en güzel vatan olduğunu ifade ederek, istifade edilmek istenildiği zaman dünyanın herkes için bir zevk ve saadet kaynağı olduğunu belirtmiştir. O, zenginlerin parolası olarak "ubi bene ibi patria(=menfaat nerede ise, vatan orasıdır) parasıyla hırsızlık yapabildiği yerler ve kasasının hüküm sürdüğü diyarlar, memleketleridir"[73] cümleleriyle vatana radikal ve ideolojik bir tarif getirir.

Cumhuriyetçi vatanseverlik ile hükümet ve yönetim olarak politika arasındaki bağlantının örneği yalnızca *Montesquieu* ve *Jean Jacquies Rousseau*'nun klasik eserlerinde değil, vatanseverliğin saf bir savunucusu olan 1729'da basılmış, *Paolo Mattia Doria*'nın *La Vita Civile*'sinde de görülmektedir. *Doria*'ya göre ülke dağılırsa, insanlar artık mallarına, kişisel güvenlik ve hayatın sağladığı her türden

---

[70] C Orhan Tütengil, **Montesquieu'nun Siyasî ve İçtimaî Fikirleri**, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1956, s.3.

[71] Jean Jacquies Rousseau, **Toplum Sözleşmesi**, 4.bs., Çeviren: Vedat Günyol, İstanbul, Çan Yayınları, 1974, s.127, 136, 137, 179.

[72] Socrates'e göre ahlak ilmi(ethique) ve vatanseverlik (civisme) birbirinin dengi kabul edilmiştir. (Bkz: Lahbabi, **a.g.e.**, s.33.)

[73] Jean Jacquies Rousseau, **Emil**, Çeviren: Ali Rıza Ülgener, İzmir, İzmir Halkevi Neşriyatı, 1936, s.188, 264.

iyiliğe sahip olamazlar, onun için insanlar, ağaçlar köklerini saldığı toprağa nasıl bağlanıyorsa ülkelerine de öyle bağlanmalıdırlar.[74]

Montesquieu'nun *Spirit of Laws*(=Kanunların Ruhu) isimli eserine göre, vatan aşkı hem bir görev, hem de bir erdem olarak kabul edilmiştir. İnsanlar kendi vatanlarını, kendileri için özel bir anlamı olan vatanlarını severler. *Montesquieu*, iki vatanseverlik yolundan bahsetmiştir. Birincisi birlik ve fedakârlık, ikincisi ise hürriyet ve ferdin menfaati yoludur. Birincisi saf ama imkânsız bir vatanseverlik, ikincisi ise karışmış ama daha uygulanabilir ve etkili olan bir yol kabul edilmiştir. *Montesquieu*'nun *Encyclopédie*'de yer alan ilgili maddesinde de patrie, doğulan yer olmaktan çok, üyesi olunan ve kanunları "hürriyet ve mutluluğu" koruyan hür devlet anlamına gelir.[75]

Aydınlanma Çağının bir başka filozofu *Voltaire* de, *Dictionnaire Philosophique*'de Antik Yunan'daki polis'le veya cumhuriyetle patrie'yi kaynaştırmıştır. Patrie, *Voltaire*'ye göre çok sayıda ailenin birliğidir. Ona göre patrie'de, vatandaşların özel menfaatleri doğal olarak genel menfaatlere dönüştürülür.[76]

XVIII. yüzyıl ilerledikçe, vatanseverlik sıkça telaffuz edilen radikal yan anlamlar kazanarak ideolojik kaymaya uğramıştır. Bunun bir örneği *Samuel Johnson*'ın *Dictionary* isimli eseridir. *Samuel Johnson*, eserinin 1755 yılındaki baskısında vatanseverleri, "başlıca tutkusu vatan aşkı olan kimse" olarak tarif etmiştir. 1773 yılındaki baskısında ise "hükümetin fraksiyoncu muhalifi için alay etmek amacıyla kullanılırlar" satırlarına yer verilir; 1775'te ise *Samuel Johnson*, İngilizce'de en çok alıntı yapılan bir ifade olan "vatanseverlik, başıbozuk kimselerin en son sığınağıdır" tanımlamasına yer vererek radikal vatanseverliğe gönderme yapmaktadır.[77]

---

[74] Viroli, **a.g.e.**, s.76.
[75] Viroli, **a.y.**, s.83,88,89.
[76] Viroli, **a.y.**, s.89-90.
[77] Viroli, **a.y.**, s.73-74.

Avrupa'da Rönesans ve Reform hareketleri zamanlarında devletle kilisenin ve kiliselerin kendileri arasında meydana gelen çatışmalar arasında kalan Yunan Polis'i ile Roma Patria'sı, Aydınlanma Çağı'nda yankı bulmuştur. Yeni millet ve vatan duygusu, birbirinden bağımsız Batılı topluluklar arasında başladı ve iyi bir şekilde tanımlanmış millî topraklarıyla millet devletler, daha millî devlet fikri doğmadan var olmaya başladı. Bu ülkelerde, vatansever hürriyet sevdalıları, bir grubun başka bir gruba karşı haklarından çok, otorite hâkimiyetine karşı mücadele vermişlerdir. Hürriyet mücadelesinin verildiği bu ilk dönemlerde, toplumlar arasındaki dil farkı bir dereceye kadar etkili olmakla beraber daha etkili olan ortak bir hâkim otoritenin yetki alanıyla belirlenmiş olan ortak bir toprağın işgalidir. Bu sebeple bu dönemde görülen mücadeleye "milliyetçilikten çok vatancılık, vatanseverlik demek" daha doğru olur, denilmektedir.[78]

Fransız İhtilâli'nin vatanseverleri, patrie'lerine duydukları sevgiyi, onu reformlar veya ihtilallerle yenilemek isteyerek ülkelerine sadakatlerini gösteriyorlardı.[79] Fransız Akademisi'nin ilk olarak 1776 yılında yöresel temeliyle tanımladığı "Patrie=vatan" kelimesi, "genellikle küçük memleket olarak kullanılan "pays", "pease", "pueblo" gibi kelimelerin genişlemesinde kaydedilen kişinin küçük memleketiyle gerçek, varoluşsal, özdeşleşme duygularının büyük "memleket"e taşınmasıyla mümkün olmuştur." "Bir Fransız'ın ülkesi, basit bir tanımla kendisinin doğduğu parçasıydı."[80]

Alman aydınları, Aydınlanma çağında ya kozmopoliten veya eyalet vatanseveridirler. *Christoph Martin Wieland, Kosmopolitische Addresse* isimli eserinde kendisinin beynelmilelliğini gururla takdim etmektedir: "Ben yalnızca basit bir dünya vatandaşıyım ve şükürler olsun Tanrılara oynuyorum."[81] *Lessing* ise, 1758'de yazdığı bir mektupta, vatanseverliğe karşı soğukluğunu güçlü bir biçimde ifade eder: "Belki içimdeki yurtsever hâlâ ölmedi, ama ateşli bir yurtsever,

---

[78] Lewis, **a.g.e.**, s.331-332.
[79] Hobsbawm, **a.g.e.**, s.110.
[80] Hobsbawm, **a.y.**, s.113.
[81] Viroli, **a.g.e.**, s.124; (Ayrıca kitaptaki 36 numaralı dipnot).

özellikle bana dünyanın bir yurttaşı olmayı unutmamı öğretecek yurtseverliğin taraftarı olma onuru benim için gıpta edilecek en son düşünce tarzıdır." *Lessing*, vatan sevgisini, "vatan sevgisi nedir?...Zerre kadar bilmem, bu tamamıyla mahrumiyetten gerçekten memnun kalacağım kahramanca bir zayıflık gibi gelir bana" şeklinde tasvir eder.[82] *Karl Möser*, zamanının en şamatalı Alman vatanseveridir ve vatanseverin "iyi, onurlu, yasalara saygılı, düşünceli Alman" anlamına geldiğini yazmaktadır. *Justus Möser*, vatanseverlikle Fransız despotizmi karşısında Alman ulusal karakterinin haklı çıkarılmasını kastetmiştir.[83]

Alman vatanseveri *Johann Gottfried Herder*, ilk dönem yazılarından biri olan *Do We Still Have a Public and a Fatherland of Yore?*'da atayurdunu antiklerin kastettiği anlamda olmayan yeni bir özgürlük olarak tanımlar ve *Büyük Petro*'dan "eskisinin babası ve yeni bir vatanın yaratıcısı" olan" gerçek bir vatansever" olarak bahseder.[84] *Herder*'in dilinde ortak iyi kavramı, şu satırlarda vatan sevgisi için merkezî bir yer işgal eder:

> "Vatanını sev, çünkü yaşamını, eğitimini, büyüklerini ve arkadaşlarını ona borçlusun, çocukluğunun ve gençliğinin mutlu yıllarını geçirdin onda. Vatanına hayrın olsun, vatanına layık ol. Kim herkesin ortak iyiliğine hizmet ederse, vatanının değerli bir evladıdır o."[85]

Vatanseverlikle hürriyet bağını koparma eğilimi görülen Alman *August W. Schlegel*'in 1803–1804'te yayımlanan *Vorlesungen über schöne Litteratur und Kunst* kitabında vatanseverlikle kozmopolitizm uyumlulaştırılarak bir "Avrupa vatanseverliği" savunulmuştur.[86]

Fransa'da vatan teminin edebiyat eserlerinde yoğun bir şekilde işlenmesi çok eskiye dayanır. Fransız millî duygusunun asıl rengini veren vatan aşkıyla toprak

---

[82] Viroli, **a.y.**, s.124; (Ayrıca kitaptaki 38 numaralı dipnot).
[83] Viroli, **a.y.**, s.124-125.
[84] Viroli, **a.y.**, s.126-127.
[85] Viroli, **a.y.**, s.130; (Ayrıca kitaptaki 53 numaralı dipnot).
[86] Viroli, **a.y.**, s.137.

aşkının derinden kaynaşmasıdır.[87] Orta çağlardan beri Fransızlar memleketlerine "şirin Fransa", "güzel memleket", "göklerin altındaki en güzel krallık" ifadelerini kullanmışlardır. *Ronsard* da Fransa'nın övgüsünü yaparken, tıpkı antik dönem yazar ve şairleri gibi düşünür ve konuşur:

"Başka yere gitmeye ne hacet, bütün rahatlıklar,

Buğdaylar, şaraplar, ormanlar ve çayırlar burada var.

Topraklarımızı ne fazla sıcak hırpalar

Ne fazla soğuk, ne yıkıcı rüzgâr,

Ne zehirli ejderlerin pullu izleri

Ne bereketsiz kayalıklar, ne faydasız kumlar..."[88]

On ikinci yüzyılın başında *Chanson De Roland* memleketini överken şu kelimeleri kullanmıştır: "Fransa toprağı! Sen ne şirin memleketsin!"[89]

Marcel Proust, *Temps Retrouvé* (Bulunmuş Zaman) isimli eserinde "Fransa denilen insanî varlık"tan bahseder ve onu Almanya'yı kuran "fertler yığını"na bir tezat olarak gösterir. Ona göre yalnız "Fransa" kelimesi bile vatana, "Almanya" kelimesinin vermediği bir şahsiyet vermektedir.[90]

Bir Fransız'a göre vatan toprağı, yalnız ecdâdını ve milletini besleyen ana toprak değil, aynı zamanda yeryüzünün eşi ve benzeri olmayan bir parçası, Allah'ın özenerek güzel, tatlı ve bereketli yarattığı bir memlekettir.[91] Onun vatanı âhenkli ve

---

[87] Curtius, **a.g.e.,** s.32.
[88] Curtius, **a.y.,** s.35.
[89] Curtius, **a.y.,** s.32.
[90] Curtius, **a.y.,** s.169.
[91] Curtius, **a.y.,** s.32.

âdeta hendesî bir şekilde çerçevelenmiştir. Okul kitaplarında Fransız çocuğuna öğretilen de, "Fransa'yı tanımak güzelliği tanımaktır"[92] ifadesidir.

Hegel'in "vatan vatandaşlığı asrı" dediği on dokuzuncu yüzyıl, vatanseverlik üzerinde yaygın bir etki yaratmamıştır. *Jules Michelet*'in 1846'da yazdığına göre politikanın amacı, fertlerin barışçı bir biçimde kendi bencil çıkarları peşinde koştuğu bir toplumsal düzen kurmak değildir. Onun hedefi bir patrie kurmak olmalıdır. *Michelet*, klasik vatansever sembol ve ifadeleri bol bol kullanmıştır. Ona göre, patrie bize hayat vermekle kalmaz, hepimizi bağrında besler ve ona karşı, karşılığında bütün öteki sevgileri kucaklayan bir sevgi duymamızı sağlar. "Kişinin vatan toprağı(patrie), zorunlu olarak, bütün insanların ülkesine (patrie universelle) giden yolu açar."[93] Fransa'nın millî şuurunda kendini gösteren bir diğer husus da eski kültürün bir alâmeti olan mâzi saygısıdır. Fransa'da tarih hiçbir zaman değerini kaybetmez, tarihî gerçek itibarını daima korur. *Fustel de Coulanges*, "gerçek vatanseverliğin geçmiş sevgisi" olduğunu söyler. *Barrès*, milliyetçiliği "toprak ve ölüler" düsturuyla ifade etmiştir[94] ki, bu düsturun XX. yüzyılın en büyük Türk şairlerinden *Yahya Kemâl* üzerindeki tesiri de kayda değer bulunmaktadır.

Michelet'e göre insanın vatanını sevmesi için, onu öğrenmesi gerekir. O, bu hususta 1846'da yazdığı *Le Peuple* kitabında önemine dikkat çektiği okulun "Fransa'ya iman" uyandırmasını ister.[95] Ona göre bir kimse patrie kelimesiyle dokunaklı, sevecen, canlı hayalleri eşleştirmek zorundadır. *Michelet*, o insana *Rousseau*'nun *Lettre a Alembert*'te meşhur ettiği vatan aşkını aşılamak için oğlunu halk festivaline götüren baba imajını ortaya atmıştır ki, bu imaj şu cümlelerle ifade edilir:

> "Onu Notre Dame'dan Louvre'a, oradan Tuileries ve zafer anıtına sürükledi. Çatıdan veya teraslardan, ona halkı, geçen askerleri, şakırdayan ve

[92] Curtius, **a.y.**, s.33.
[93] Viroli, **a.g.e.**, s.1149-150.
[94] Curtius, **a.g.e.**, s.159.
[95] A. Gleyse, A. Hesse, **İçtimaiyat Dersleri**, Mütercimi: Mehmet İzzet, Yayına Hazırlayan: Prof. Dr. Mehmet Kanar, İstanbul, İÜEF Yayınları, 1998, s.145.

ışıldayan süngüleri ve üç renkli bayrağı gösterdi. Özellikle bekleme anlarında, şenlik öncesinde, göz alıcı ışıkların altında, insanların karanlık okyanusunda aniden patlak veren o korkunç sessizlik anlarında, ona doğru eğildi ve şöyle dedi: "işte oğlum, bak işte Fransa, işte senin Patrie'n(=vatanın)!" Bunların hepsi bir insan, bir ruh, bir yürek."[96]

Fransa halkı arasında vatan fikrinin ve vatan sevgisinin önceden zayıf olduğu, Yüz Yıl Savaşlarının tesiriyle İngilizlere karşı beslenen ebedî bir kin ve intikam hisleriyle birlikte kuvvetlendiği bizim yazar ve aydınlarımız tarafından meydana getirilmiş çeşitli yazılarda da dile getirilmiştir:[97]

"Yüz Sene Muharebesi, Fransızların kalplerinde İngilizlere karşı ebedî bir ateş-i kin ve adâvet yaktı ve bu ateş, kin ve intikam hislerinden mürekkep bu âteş-i mukaddes, Fransızların o zamana kadar biraz gevşek ve tesirsiz olan hiss-i vatanperverîlerini de sehhâr-i kuvvetiyle parlattı."[98]

Yüz Yıl Savaşlarının tesiriyle pek çok vatansever yetiştirmiş olan Fransızlar, 1870 yılındaki Almanya yenilgisinden sonra vatanseverlik hislerinin daha da kuvvetlenmesiyle tarih ve edebiyatlarında da pek çok kahramanın ortaya çıkmasına sebep olmuşlardır:

"Artık kalplerinde azîz bir şu'le taşıyan Fransızlar, bu zamanda Jeanne D'Arc'ı ve sonra bir çok vatanperverler daha yetiştirdiler ve Napolyon zamanında cihangir olmağa kalktılar.

Bugünkü Fransa'da ise 1870 hezimetinden sonra yine kin ve intikam hisleriyle perverde edilen Fransızlar; kalplerinde, derin bir gayz ve nefretle

---

[96] Viroli, **a.g.e.**, s.1350
[97] Mustafa Halûk, "Vazife-i Vataniye-Vatanperverliğin Tarz-ı Telakkisi ve Fikr-i İnsaniyet, Fransa'da Vatanperverlik", **Donanma**, Yıl:3, No:27, Mayıs 1328, s.101.
[98] Mustafa Halûk, **a.y.**, s.101.

Almanya'ya galebe için, kuvvetlerinin dakika-i tefevvukunu büyük bir sabırsızlıkla gözetliyorlar..."[99]

"Senede yüz bin kişi îrâdım vardır" diyen *Napolyon*'un vatanperverliği büsbütün farklı bir vatanseverlik olarak değerlendirilir. Bazı yazarlarca Fransa'yı erkeksiz ve parasız bırakan Moskova, Ağram, Üsterliç ve Riyovelide seferlerinin kahramanı ilân edilen ve cihângîr olmak istemesiyle değerlendirilen Napolyon, en ideal bir vatanperver olarak kabul edilir:

"Bazı vatanperverler, uzaklardan gelen sarsar-ı kahr ü perişanîye karşı vatanını korumak için, metin ve fedâkâr vücutlarıyla, bir kale-i âhenîn kurarlar. Ve –yalnız kendilerinin değil, bütün kardeş ve dindaşlarının, bütün millettaşlarının, vatandaşlarının,– mülkünü, hakkını, namusunu muhafaza ve müdafaa için, kendi hayatını bezl ü fedâ ederler."[100]

Fransız tarihinde vatanperverliğe bir misâl de *Jeanne D'Arc*'tır.[101] "Orléans kahramanı" olarak da isimlendirilen *Jeanne D'Arc*, kalbinde duyduğu sadâ-yı muazzezin tesiriyle sehhâr bir kudretle vatanını muhasaradan kurtarmıştı."[102]

---

[99] Mustafa Halûk, **a.y.**, s.101.
[100] Mustafa Halûk, **a.y.**, s.104.
[101] [Vatanseverliğin Avrupa tarihindeki önemli bir sembol ismi olarak kabul edilen Jeanne D'Arc, çok sayıda sanat ve edebiyat eserine konu olarak da ölümsüzleşmiş bir Fransız millî kahramanıdır. "Orléans bakiresi" olarak anılan Jeanne D'Arc, basit bir köylü olan Jacques D'Arc ve Isabelle Romée'nin kızı olarak Domrémy'de 1412'de doğup 1431'de Rouen'de ölmüştür. Çok dindar olan Jacques D'Arc, daha on üç yaşında iken, o zamanlar İngilizlerin elinde bulunan Orléans'ı kurtarmasını isteyen bazı ilahî sesler duymaya başlamıştır. Erkek elbisesi giyen Jeanne D'Arc'a askerî maiyet, teçhizât ve kılıç verilerek kraliyet ordusunun başına geçirilmiş ve o, İngilizler tarafından kuşatılan Orléans'a girmiş ve şehri kurtarmıştır. 23 Mayıs 1430'da Compiégne şehri önünde esir edilmiş; Kasım 1430'da Jeanne de Luxembourg tarafından İngilizlere satılmıştır. İngilizler tarafından dine karşı gelmek ve büyücülükle suçlanmış, bir süre hapis hayatı yaşadıktan sonra 30 mayıs 1431'de Viex-Marché(Eski Pazar) meydanında diri diri yakılmıştır. Ölümünden sonra tekrar mahkeme edilerek şerefinin iadesine karar verilmiştir. Bu durum 1456'da ilan edilmiştir. 1909'da Beata, 1920'de de Azize ilan edilmiştir. Fransa'da Mayıs ayının ikinci Pazar günü Jeanne D'Arc onuruna millî bayram günü ilan edilmiştir. (**Türk Ansiklopedisi,** "Jean D'arc", (Y. yok), C.XXI, Ankara, MEB Basımevi, 1974, s.24-25; **Milliyet Büyük Ansiklopedi,** "Jean D'arc", (Y. yok), C.VII, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1990, s.2683-2684).
[102] Mustafa Halûk, **a.y.**, s.104.

Michelet'e göre, Yüz Yıl Savaşları sırasındaki İngiliz futûhatı, asillerin kudretini yok edip derebeylikten çıkan tefrikaları azaltarak .Fransa'nın bütün bölgelerinde yaşayan ahaliye sefalet getirmiş ve böylece Fransa halkı arasında vatan fikrinin doğmasında ve yayılmasında en önemli faktör olmuştur. O, Rönesans isimli eserinde hanedan aileleri arasındaki anlaşmalarla milletlerin bir elden öbür ele geçişini eleştirirken vatanların düğün hediyesi olarak verilmesinden de dem vurmaktadır.[103] *Michelet*, millî şuurun uyanmasında *Grand Ferré* tarihi ve *Jeanne D'Arc* destanlarının da rolüne dikkat çekmiştir.[104] Ayrıca *Michelet*, Fransa'nın en iyi ruhuna sahip olduğunu ileri sürdüğü *Jeanne D'Arc*'ın ilhamını Loren marşlarından aldığını da belirtir.[105]

Ernest Robert Curtius'un *Fransa Üstüne De*neme isimli eserine göre, Fransa'da millî duygunun tâ kaynaklarından beri ilk özelliği memleket toprağı için duyulan sevgidir. Fransızlar için memleketlerinin işlenmiş toprağı mukaddestir. Düşman onu çiğnerken âdetâ bir mabedi kirletmektedir. Fransa'nın büyük harplerde toprağına girenlere beslediği taşkın kinin kaynağı daha çok bu duygudur.[106] "Fransız medeniyet anlayışı Fransızları topraklarına bağlayan duygulardan ayrılamaz." Bu medeniyet, "şarap gibi toprağın ürünüdür" biçiminde de ifade edilmiştir.[107] Bir Fransız'ın her şeyden çok sevdiği şey, gıda ve topraktır. Toprakseverlik Fransa'nın eski köylü diniyle birleşmiştir. Çağdaş bir Katolik şair olan *François Mauriac*, "Fransa'da Kybele[108]'nin İsa'dan çok ümmeti vardır" der.[109]

---

[103] J. Michelet, **Rönesans,** Çeviren: Kâzım Berker, İstanbul, MEB Yayınları, 1989, s.401-402.
[104] Gleyse–Hesse, **a.g.e.,** s.141.
[105] Michelet, **a.g.e.,** s.90.
[106] Curtius, **a.g.e.,** s.32.
[107] Curtius, **a.y.,** s.31.
[108] **Kybele**, "Romalıların *Magna Mater*(Büyük Ana) diye andıkları Tanrıça. Doğayı bütün canlılığı ve verimliliğiyle simgeleyen evrensel bir nitelik taşır ve ana tanrıça olarak bilinir. Toprak ve bereketin kaynağı olarak kabul edilmiştir. Tanrıça analık vasfının yanında her türlü uygarlığın önemli bir faktörü olarak daha sonraki dönemlerde, Efes Artemis'inde görülen kuleli taçları başında taşımakla bir de *meter turrita* veya *turrigera*(kuleli veya kule taşıyan ana) olur."; (Daha geniş bilgi için ayrıca bkz: Azra Erhat, **Mitoloji Sözlüğü,** 4.bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 1989, s.199-203.
[109] Curtius, **a.g.e.,** s.31.

Büyük Fransız yazarı *Madame De Stael*'e göre vatan sevgisi içtimâî bir duygudur.[110] XVIII. yüzyıl başlarında Fransa'da her vatandaşın, vatanının mukadderatına doğrudan doğruya tesir imkânı veren o eski cumhuriyetlerden artık eser kalmamıştır. Edebiyatın memleket hizmetine yapabileceği hizmetler de, bu vatan duygusunu aile içinde toplayan o pederşâhî hayatın tarihe karışmasıyla yok olmaya başlamıştır.[111]

Vatan kavramı etrafında düşüncelerini ortaya koyan Fransızların bir başka ünlü edebiyatçısı da *Lamartine*'dir. Ünlü edip, vatanın geçmişten gelen tesirlerle teşkil edildiğini belirten "vatanın cedlerin küllerinden yaratılmış olduğu" düşüncesini ortaya koyar ki, bu düşünce daha sonra bizim edebiyatımızda *Yahya Kemal*'in vatan üzerine görüşlerinde tesirli olacaktır.[112]

Batı toplumlarının kültür ve edebiyatında vatan sevgisi teorisine tabiî sınırları içinde önemli bir örnek de 4 Kasım 1789 Büyük Britanya Devrimi Anma Toplantısında *Richard Price*'nin yaptığı *Discourse on the Love of Our Country*(=Memleket Sevgimiz Hakkında Nutuk) isimli konuşma metninde bulunmaktadır:

> "Ülkemiz derken bu örnekte kastettiğimiz toprağı, şans eseri üzerinde doğduğumuz yeryüzü parçasını, ormanları ve çayırları değil, üyesi olduğumuz cemaati ya da bizimle aynı hükümet çatısı altında birleşmiş, aynı yasalarla korunan ve aynı yurttaş politikaları ile birbirine bağlı arkadaşların, dostların ve akrabaların oluşturduğu bir bünye kastedilmektedir."[113]

XIX. yüzyılda *Napolyon*'un Britanya'yı işgal tehditlerinin hemen ardından *William Frend*'in yazdığı ve 1804 yılında yayınlanan "Patriotism; Or The Love of Our Country(=Vatanseverlik: Veya Memleket Aşkı)" başlıklı yazı, vatanseverliği

---

[110] Stael, **a.g.e.,** s.11.
[111] Stael, **a.y.,** s.9-11.
[112] H. Ömer Özden, **Estetik ve Tarih Felsefesi Açısından Yahya Kemal,** Ankara, KB Yayınları, 2001, s.178.
[113] Viroli, **a.g.e.**, s.108.

ortak-refah topluluğu idealine bağlılık olarak açıklayan bir makaledir. *Frend*'e göre vatanseverlik tabiat vergisi ve hürriyet alışkanlığıyla güçlenmiş cömert ve faziletli şahsiyetlerin tutkusudur.[114]

Hürriyet aşkının herkesçe sevilen tarafıyla desteklenmiş ve vatan aşkı ile hürriyet aşkını eserlerinde bir silah olarak kullanmış olan Fransız *felsefecisi B. Cousin* de, *Felsefe Tarihi Dersleri* isimli kitabında;

> "Şu anda, sizlerden yaşı yaşıma yaklaşanlara, ilerleyen nesilleri vücuda getirecek olan sizlere, aziz ve zavallı memleketimizin biricik desteği ve son ümidi olan sizlere hitap etmeye cesaret ediyorum. Baylar, siz vatanı hararetle seviyorsunuz. Onu kurtarmak istiyorsanız bizim güzel akidelerimize sarılınız. Hürriyeti, oldukça uzun bir zaman, kölelik yolları arasında takip edip durduk."[115]

cümleleriyle vatan sevgisinin gerçekleşmesi için vatandaşlarını hürriyetlerine ve millî akidelerine sahip çıkmaya davet eder.

Modern İspanyolca kullanımında geniş anlamdaki küçük anayurt olan "patria chica"dan ayırt edilmek zorunda kalınan "patria"nın bu dar anlamı Antik Roma hakkında bilgisi olan kişiler hariç tutulmak kaydıyla on dokuzuncu yüzyıldan önce oldukça evrensel bir özelliğe sahiptir. "Tierra" kelimesi, 1884 yılına gelinceye kadar bir devletle alakalı değildi. 1925 yılına gelinceye kadar "patria" kelimesi de "vatanseverlerin severek sadakatlerini korudukları geçmişin, günümüzün ve geleceğin maddî ve manevî unsurlarının toplamını içeren kendi milletimiz" olarak tarif eden modern vatanseverliğin duygusal anlamını taşımaz.[116]

Çağdaş Amerikalı yazar *George Barrington*, "vatanımızı, onun iyiliği için terk ettiğimiz anlaşıldığında, bizler gerçek vatansever oluruz" demek suretiyle

---

[114] Viroli, **a.y.,** s.108.
[115] H. Taine, **XIX. Yüzyılda Fransa'da Klasik Filozoflar**, Çeviren: Miraç Kantarcıoğlu, İstanbul, MEB Yayınları, 1991, s.320-321.
[116] Hobsbawm, **a.g.e.,** s.31.

vatan sevgisinin ve bu sevgiyi ortaya çıkarıp belli etmenin farklı bir biçimini ifade etmektedir.[117]

George M. Cohan, "pek çok serserinin yaptığı gösteri, bayrak tarafından korunmuştur" diyerek vatanın mukaddes bir sembolü arkasına sığınan her hareketin müspet vatan sevgisi olmadığı gerçeğini vurgulamıştır.[118]

"Yabancı milletlerle münasebetinde bizim vatanımız, doğru veya yanlış tarafta olabilir; fakat o, dâimâ haklı taraftadır" sözüyle de *Stephen Decatur* tarafından, her şartta insanların vatanının yanında bulunduklarını ve bulunmaları gerektiğini ifade etmiştir.[119]

Barbara Ehrenreich, "şüphesiz vatanseverliğin pek sık olarak hâinlerin sığınağı olmasının önemi yoktur. İsyân çıkarmak, her yerde kıyameti koparmak ve karşı koymak, vatanseverlerin değişmeyen gerçek görevi olarak kalır" diyerek vatan için yapılan her gösterinin insanlar için göze çarpıcı bir muhalefet şekli olduğuna dikkat çeker.[120]

"Vatanseverlik, derin köklerini içgüdüler ve sevgilerde bulur. Vatanı sevmek, görevini bilen itaatkâr aşkın uzantısıdır" sözünün sahibi olan *D. D. Field* de, vatan sevgisinin tabiî bir duygu olduğunu âdeta vecizeleştirir.[121]

Erich Fromm, "Milliyetçilik, bizim çılgınca sevgi ve delilik(cinnet) şeklimizdir. "Vatanseverlik" milliyetçilik dininin bir mezhebidir. "Vatanseverlik" kelimesiyle ben, gücüyle, kuvvetiyle hiçbir zaman diğer milletlerin üzerinde olmayan, materyal zenginliğiyle milletinin ruhuyla ilgisi çok fazla olan bir kimsenin, kendi milletinin düşmanlarına karşı müşfik olmayıp, kendi milletini bütün insanlıktan daha üstün tutarak hak ve adalet üzerine koyan davranışı

[117] Great Quotations (Quotes), "Patriotism", (Çevrimiçi) http: //www.cybernation.com/victory/quotations/subjects/quotes_patriotism.html, 8 Haziran 2001.
[118] Great Quotations (Quotes), "Patriotism", **a.g.y.,** 8 Haziran 2001.
[119] Great Quotations (Quotes), "Patriotism", **a.y.,** 8 Haziran 2001.
[120] Great Quotations (Quotes), "Patriotism", **a.y.,** 8 Haziran 2001.
[121] Great Quotations (Quotes), "Patriotism", **a.y.,** 8 Haziran 2001.

kastediyorum. Başkalarını sevgisinden mahrum eden bir fert için aşk olamayacağı gibi, insanlık için de bir parça sevgisi olmayan bir kimsenin ülkesi için de aşkı, aşk değildir; fakat o ülkesine tapmasını, çılgınca sevgi belirtileriyle gösterir" ifadeleriyle klasik vatan sevgisini beynelmilel düşünceyle uzlaştırma yoluna gitmiştir.[122]

"Vatanım için kaybedecek sadece bir hayata sahip olduğuma benzersiz derecede kederleniyorum" diyen *Nathan Hale*, vatan sevgisinin samimî bir itirafını yapar. *Nathan Hale*'nin bu ifadeleri, Türk edebiyatında *Namık Kemâl*'in vatan konusundaki hassasiyetini hatırlatmakta ve büyük şairin vatan konusunda meydana getirdiği eserlerin ifadelerine yaklaşmaktadır.[123]

Henry James, "vatanseverliğin hayırseverlik gibi olduğunu düşünüyorum. O, evde başlar" sözüyle vatanseverliği din ve ahlâk anlayışlarıyla alâkalı hâle getirir.[124]

"Tanrı size vatanınızı beşik ve insanlığı anne olarak vermiştir; eğer evrensel anneyi sevmezseniz beşiğin diğer kardeşlerini tam olarak sevemezsiniz" demek sûretiyle *Guiseppe Mazzini* de, vatanla ilgili evrensel düşündüğünü ve vatandaş ile bütün insanlık arasındaki münasebetin durumunu dikkatlere sunmuştur.[125]

Theodore Roosevelt, "vatanı için kan dökmeye hazır olan bir kimse, daha sonra iyi bir muamele görmeye yeteri kadar lâyıktır. Ayrıca hiç kimsenin sahip olamayacağı kadar yetkilere hak kazandırılır" sözüyle ancak sahip çıkanların vatanlarında yetki ve salâhiyet sahibi olabileceklerini ve olmaları gerektiğini ortaya koymaktadır.[126]

---

[122] Great Quotations (Quotes), "Patriotism", **a.y.**, 8 Haziran 2001.
[123] Great Quotations (Quotes), "Patriotism", **a.y.**, 8 Haziran 2001.
[124] Great Quotations (Quotes), "Patriotism", **a.y.**, 8 Haziran 2001.
[125] Great Quotations (Quotes), "Patriotism", **a.y.**, 8 Haziran 2001.
[126] Great Quotations (Quotes), "Patriotism", **a.y.**, 8 Haziran 2001.

Vatan ve vatan sevgisi ile ilgili müspet fikirler ortaya atan düşünürler yanında Batı'da, vatan ve vatan sevgisi karşısında olan yazarlar fazlacadır. Özellikle büyük Rus romancısı *Leo Tolstoy*, vatanseverliği:

> "Bütün katillerin eğitimini haklı kılan ilke; ayakkabılar, elbise ve evler gibi hayatın ihtiyaçlarını karşılamaktan ziyade, adam öldürme tatbikatı için daha iyi donanıma gerek duyan bir ticaret; orta bir işçininkinden daha büyük bir şeref ve daha iyi kârları garanti eden bir alış veriş."[127]

şeklinde tarif etmiştir. O, bu cümleleriyle bir taraftan sosyalist idealin savunucusu olurken diğer taraftan da yaşadığı çağın en büyük vatan karşıtı tavrın temsilcisi durumundadır.

Dünya edebiyatında kozmopolitizme taraftarlık ve sadece bir ülkeye bağlı olmama anlayışı çeşitli biçimlerde ifade bulmuştur. Bu doktrine bağlı olan bir yazar olan *Richard Dehmel*(1863-1920) de bu düşünceye bağlılığını, "Geniş bir vatanım var. Kafamdaki bir parça beyin on ülkeden geliyor. En has değerim hangi ülkeden.. bilemem ki!"[128] sözüyle savunmaktadır.

Vatansızlığı savunan ve bunu âdetâ bir hayat tarzı olarak gören bir başka düşünür de *Nietzche*'dir. "Salt tek başına yalnız ve sadece vatanının dışında" yaşayabilmek uğruna gerçek vatanı Almanya'dan ayrılarak güney İtalya gezisi yapan düşünür, vatansız mutlu, evsiz barksız, ebediyen her türlü "vatanî milletçilik"ten, her türlü "yurtsever cendereden" kurtulur. Ona göre düşünen insanın vatanı, doğduğu yer değil, "ubi pater sum, ibi patria=nerede baba oluyorsa(m) orası vatanı(m)"dır. *Nietzche*'ye göre bütün dünya aynı zamanda yurtdışı ve yurttur. O "kozmopolit" olan yere gitmekten mutludur ve ona göre tek dilli, monoton olan vatanını hiç özlemez.[129] O devamlı geleceğe bakmıştır ama İtalya gezisinin son

---

[127] Emma Goldman, "Patriotism, a Menace to Liberty", (Çevrimiçi) http//connix.com/~harry/emma.html, 23 Mart 2001.
[128] Cemil Meriç, **Kırk Ambar,** İstanbul, Ötüken Yayınları, 1980, s.15.
[129] Stefan Zweig, **Dünya Fikir Mimarları, Kleist, Nietzche, Hölderlin**, Çeviren: Gürsel Aytaç, C.I, 3.bs. Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1991, s.118-119.

güzünde kullandığı şu cümle dikkat çekicidir: "Şu da vardır ki ben artık hiçbir türlü yalnız olamıyorum ve vatanımın dışında yaşayamıyorum."[130]

Bir başka vatansever karşıtı düşünür ve yazar *Gustave Herve* de, vatanseverliği dinden çok daha zarar verici, insanlıktan uzak ve merhametsiz bir hurafe olarak isimlendirir; dinin hurafesi, doğal olayları açıklamak için insanoğlunun yetersizliğinden meydana gelmiştir. Ona göre, ilk insanoğlu şimşeği gördüğünde ve gök gürültüsünü duyduğunda, bunların sebebini izah edememiş ve bu yüzden onların arkasında onun kendisinden daha büyük bir güç olması gerektiği sonucunu çıkarmıştır.[131]

Gustave Herve gibi vatanseverlik karşıtı düşüncelere sahip olarak kozmopolitizm düşüncesinin her firsatta savunucusu olan *Emma Goldman* da 1911'de kaleme aldığı bir makalesinde vatanseverliği, yapay bir şekilde oluşturulan aldatma ve yalanlar şebekesi vasıtasıyla muhafaza edilen bir hurafe biçiminde tanımlamıştır. *Emma Goldman*, vatanseverliği insanoğlunun kendi özsaygısı ve itibarını alıp götüren, soyan ve onun kibir ve gururunu arttıran bir boş inanç olarak kabul eder ve yazar, yaşamak için seçilen vatan uğrunda ölenlerin boşuna öldüklerini şu cümlelerle iddia etmektedir:

> "Gerçekten, gurur, kibir ve bencillik vatanseverliğin esaslarındandır. Vatanseverlik, bizim dünyamızın her biri demir bir kapıyla kuşatılmış küçük yerlere bölündüğünü kabul eder. Bazı özel yerlerde doğma şansına sahip olanlar, kendini diğer herhangi bir yerde ikâmet ederek yaşayanlardan daha iyi, daha asil, daha büyük ve daha zeki düşünürler. Bu yüzden savaşmak, öldürmek ve diğerlerinin hepsinin üzerinde üstünlüğünü kabul ettirme teşebbüsü içerisinde, bu seçilen yer üzerinde yaşamak için ölmek herkesin görevi olmuştur."[132]

---

[130] Zweig, **a.y.**, s.117-118.
[131] Goldman, **a.g.y.**, 23 Mart 2001.
[132] Goldman, **a.y.**, 23 Mart 2001.

XX. yüzyılın radikal vatansever karşıtı olan *Emma Goldman*, vatan fikir ve duygusunun çocuklarda daha bebeklikten başlayarak uyandırıldığını ve dinî bir inanış gibi benimsetildiğini şu cümlelerle ileri sürer:

> "Diğer yerlerin sakinleri, tabiî ki, çocuğun zihninin ilk bebeklikten başlayarak Almanlar, Fransızlar, İtalyanlar, Ruslar ve benzerleri ile ilgili kan dondurucu, korkunç hikayelerle zehirlendiği sonucuyla muhakeme ederler. Çocuk ergenlik çağına ulaştığında onun zihni, ülkesini herhangi bir yabancının saldırısı veya istilâsına karşı müdafaa etmek için Tanrı tarafından seçildiği inancıyla tamamen doldurulur."[133]

İnsanlığın düşünce tarihinde pek çok yazar ve düşünür vatan ve vatan sevgisi konusu ile ilgili olarak ortaya attığı fikirlerle dikkat çekmiş ve vatan sevgisi hususunda farklı zamanlarda çeşitli görüş ayrılıkları olduğu görülmüştür. Günümüzün Alman ahlâk felsefesi düşünürlerinden *Alasdaire Macintyre*, bir makalesinde[134] vatanseverliğin, insanlığın yaşadığı dönem şartlarına göre bazen erdem olurken bazen erdemsizlik göstergesi olduğunu tespit etmiş ve konuyu ahlâk felsefesi yönüyle tartışmıştır. Yazara göre, vatanseverliğin erdem veya erdemsizlik olduğu hususunda ortaya çıkan iki kutbun birincisinde "19. yüzyılda hemen hemen herkesin paylaştığı ve *Mc Guffey* okurlarının edebî kültüründe beylik bir söz olarak yer alan vatanseverliğin bir erdem olduğu görüşü" var olurken, ikincisinde ise altmışlı yıllarda karşıt düşünce olarak, vatanseverliğin bir erdemsizlik olduğu görüşü yaygın bir şekilde yer alır.[135]

1.3. Tanzimat Öncesi Türk Kültür ve Edebiyatında Vatan

Tanzimat'ın ilânına kadar Türk kültüründe ve edebiyatında vatan anlayışını ve vatan kavramının tuttuğu yeri, önce Türklerin farklı bir medeniyet dairesinde

---

[133] Goldman, **a.y.**, 23 Mart 2001.
[134] Alasdaire Macintyre, "Vatanseverlik Bir Erdem midir?", Çeviren: Mustafa Tüzel, **Cogito**–Yerli Malı, Yurdun Malı...–, No:21, 1999, s.30-47.
[135] Macintyre, **a.y.**, s.30.

bulunduğu bir devir olarak da ifade edilen İslâmiyet'in Türkler tarafından kabul edilmesinden önceki devirde, daha sonra ise İslâmiyet'in kabul edilmesi ile Tanzimat'ın ilân edilmesine kadar olan devirde olmak üzere iki ayrı devrede ele almak gerekir. İslâmiyet'in kabul edilmesinden sonra Türk edebiyatının hem Divan edebiyatı, hem de Halk edebiyatı adı altında iki koldan devam ettiği göz önünde bulundurulursa vatan teminin de bu iki sahanın özellikle şiir türündeki eserlerinde ayrı ayrı ele alınmasının doğru olacağı kanaatindeyiz.

1.3.1. İslâmiyet'e Kadar Türk Kültür ve Edebiyatında Vatan

İslamiyet'ten önceki Türklerde topraksız bir devlet düşünülemezdi. Halk toprağı ve toprak da halkı tamamlar, böylece devlet meydana gelirdi.[136] Eski Türkler, devlet ve kağan mevcut oldukça çalışmanın faydasına inanmışlardır. Bu sebeple de eski Türkler, devleti baba ve mukaddes sayarlarken, onun için "devlet baba" tabirini bu tarihî inançtan dolayı yaygın olarak kullanmışlardır.[137] Eski Türklerde devlet, "baba" olarak görülürken Batı ülkelerinde "baba"[138] tabiri daha çok vatan için kullanılmıştır.[139]

Türk edebiyatında vatan karşısında alınan tavır, ilk yazılı eserlerimiz olan *Orhun Âbideleri*'nden itibaren ifadesini bulmaya başlamıştır:[140] "*Türk kağanı Ötüken ormanında otursa ilde sıkıntı yoktur.*"[141], "*İl tutacak yer Ötüken ormanı*

---

[136] Bahaeddin Ögel, **Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, 4.bs., İstanbul, TDAV Yayınları, 188, s.433.
[137] Turan, **a.g.e.,** C.I, s.11.
[138] "Batı dillerinde vatan hem dişi, hem de erkek olarak kabul edilmiş bir terimdir; bu da hem anaerkilliği hem de babaerkilliği kendinde birleştirmesine sebep olmuştur. Anavatan–babavatan birleşimi dişisel değerini anavatana, toprak anaya vermektedir, bu da doğal olarak vatan aşkını meydana getirmektedir; baba gücünü ise kayıtsız şartsız itaat ettiğimiz devlete vermektedir. Bir vatana bağlılık, vatan çocuklarının kardeşçe dayanışmasını hayata geçirmektedir. Bu mitolojik kardeşlik hiçbir kan bağına gerek duymaksızın milyonlarca bireyi bir araya getiriyor." Bu hususta bkz: Morin–Kern, **a.g.e.,** s.81.
[139] Kafesoğlu, **a.g.e.,** s.225; (Alm., İng., Frans. Dillerinde; Vater-land, Father-land, Patrie=vatan. Bu kullanışların hepsi Latince **"pater"**(=baba) sözünden gelmektedir.); Turan, **a.g.e,** C.I, s.120.
[140] Necat Birinci, "1897 Türk-Yunan Savaşı'nın Şiirimizdeki Akisleri", **Edebiyat Üzerine İncelemeler,** İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2000, s.128.
[141] Muharrem Ergin, **Orhun Âbideleri**, 7.bs., İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1980, (Kültigin Âbidesi-Güney Cephesi, 3. Satır), s.17.

imiş."[142], "*Türk halk/kitlesi şöyle demiş: İlli millet idim, ilim şimdi hani, kime ili kazanıyorum der imiş.*"[143] vb. cümleler, Orhun Âbideleri'ndeki Türkler için vatan olarak Ötüken'in ayrı bir önemi olduğunu belirtirken, kazanılan vatanın kaybedilmemesinin gereğinin ikazını yapan ifadeler arasında yer almıştır.

Türk milletinde Orta Asya Türklüğünden beri vatan fikrinin derin bir mânâsı ve tarihi vardır. Vatan sevgisinin ilk belirtisi, insânî ve millî hislerin de başlangıcıdır. Türkler, tarih boyunca elde ettikleri memleketleri sömürge yeri olarak değil vatan olarak görmüşler. Eski Türklerin vatan topraklarına karşı gösterdikleri sevgi, onları pek çok milletlerden ayıran en belirgin özelliklerden biri olmuştur. Tarihî kaynaklar, Türklerin anayurdu olarak Balkaş, Aral ve Isık-göl bölgesi olduğunu gösterirken[144] Ötüken'i mübarek bir yer bilmeleri[145] ve "Atalardan kalma" yurtlarına bağlı kalmaları vatan şuur ve sevgisinin en güzel örneklerinden biri olarak kabul edilmiştir.[146]

Türklerde vatan şuur ve sevgisini gösteren pek çok örneğe rastlamak mümkündür. Tarihte bu örneklerden en önemlisi olarak *Mete* gösterilir. Türklerin cihân hâkimiyeti mefkûresinin başlatıcısı olarak kabul edilen Büyük Hun İmparatoru *Mete*'nin gençliğinde, güçlü komşuları Tunguzlar tarafından altmış mil koşabilen atı ile güzel karısı istenmiştir. *Mete* biraz zaman kazanıp, hazırlıklarını tamamlayabilmesi için, hem atını ve hem de güzel karısını Tunguzlara verir. *Mete*'nin gittikçe kuvvetlendiğini gören Tunguzlar, daha sonra ondan çorak ve işe yaramaz bir küçük toprak parçasını isteyerek aralarında var olan düşmanlığı sona erdirmek isterler. Tunguzların elçisi geldiğinde, *Mete* etrafındakilere sorar ve o zamanın devlet ileri gelenleri; "atı ve hatunu verdikten sonra, bir çorak toprak parçası zaten işe yaramaz bir yerdir. Onu da verelim!" derler. Bu sözleri duyan *Mete*, çok kızmış ve toprak parçasını verelim diyen beylerin başını hemen orada

---

[142] Ergin, **a.e.**, s.18.
[143] Ergin, **a.e.**, s.21.
[144] Turan, **a.y.**, s.19; Ögel, **a.g.e.**, s.50.
[145] A. Von Gabain, "Köktürklerin Tarihine Bir Bakış", **AÜDTCF Dergisi**, C.II, No:5, Temmuz-Ağustos 1944, s.687.
[146] Turan, **a.g.e.**, s.88; Ögel, **a.g.e.**, s.56.

kestirerek etrafindakilere şöyle bağırmıştır: *"–At ile hatun kendi şahsî malımdı. Bu sebeple onları verdim. Toprak ise devletin malıdır. Devletin malını başkasına kim verebilir."*[147]

Göktürklerde de devletin toprağı kutsaldı. Onlar, vatan toprağını "yer ve su" ikiye ayırır ve öyle söylerlerdi. Göktürklerde de Türklerin yaşadıkları ve idare ettikleri yerler ve sular aynı zamanda atalarının idare ettikleri Yer ve Su'lar oldukları için sahipsiz kalamazdı. Bunun için "Türklerin mukaddes Yer ve Su'ları, Türk milleti yok olmasın diye" Türkler tarafından korunmuşlardır.[148]

Uygur Türklerinde de ülkeye verilen önem, "Kutlu Dağ" efsanesiyle sembolleştirilmiştir. Efsaneye göre, Uygur topraklarında bolluk ve bereket getirdiğine inanılan ve Çinliler tarafından önemi bilinen "Kutlu Dağ" denilen kaya parçası mevcuttur. O zamanki Uygur kağanının bir Çinli prenses ile evlenmek niyetinde olduğunu bilen Çinliler, bunu fırsat bilerek "Kutlu Dağ"ı kendilerine vermeye kağanı râzı ederler. Kayayı parçalayarak ülkelerine götürürler. Bunun üzerine yağmurlar kesilerek, göller, ırmaklar kurumaya başlar, sıcaklar her tarafı kasıp kavurur, bütün memlekette sıkıntılı hayat zorluğu, kıtlık, açlık ve susuzluk baş gösterir. Bu durumun kötü ve olumsuz sonuçları bütün memleketteki kuşlarda, tabiatta, hayvanlarda görülür. En verimli, bereketli topraklar oturulmaz hale gelerek, bütün canlılar "göç, göç" diye bağırmaya başlarlar ve Uygurlar memleketi terk ederler.[149] Uygurların bu efsanesinde vatan topraklarının kutsal sayılması ve bir kaya parçası olan dağa önem verilmemesinin memleketi zor durumda bırakacağı inancı sonuç olarak çıkarılmaktadır.

Moğol hükümdarı *Cengiz Han* çağındaki Türklerde de vatanın öneminin belirtilmesi ile ilgili olarak tarihlerde şöyle bir kayıt bulunmaktadır: *Cengiz Han* başlangıçta, aldığı şehirleri, malları yağmalayarak insanları da bir tane bile bırakmaksızın öldürmektedir. *Cengiz Han*'ın yine bir şehri aldığı ve şehrin

[147] Ögel, **a.y.,** s.97, 434.
[148] Ögel, **a.y.,** s.63, 416, 434, 573.
[149] Donuk, **A.g.y.,** s.373.

insanlarını da öldürdüğü bir sırada, Doğu Türkistan'daki Hami şehrinden gelen Tapan adlı bir Türk'ün: "–Siz insanları öldürüp toprağı boş bırakıyorsunuz! Halbuki devlet, insan ile topraktan meydana gelir. İnsansız devlet olamaz!" sözlerinden ders alan Cengiz Han, bundan sonra teslim aldığı şehirlerin halkını öldürmemeye çalışmıştır.[150]

Türklerde var olan "vatanı ve ülkeyi kutsal bir yer bilme" ve kabul etme anlayışı, Türk devlet düşüncesine paralel bir şekilde, bütün göçebe veya köylü kavimlerden farklı olarak, siyâsî bağımsızlık fikri ile beraber yürümektedir. Eski Türkler, sadece hür ve bağımsız yaşayabildiği toprakları vatan saydığı için tarihlerinde rastladığımız çeşitli Türk zümrelerinin ayrı vatanları olmuş ve göçler gerçeği ortaya çıkmıştır.[151] Türkler, keyfî bir durum yüzünden hiçbir zaman vatanlarından göç etmemişler, kuraklık, nüfusun kalabalıklaşması ve otlak darlığı sonucu ortaya çıkan iktisadî sıkıntılar gibi birtakım zaruretler onları göç etmeye zorlamıştır.[152]

1.3.2. İslâmiyet'ten Sonraki Türk Kültür ve Edebiyatında Vatan

Türkler, İslâmiyet'i kabul ettikten sonra vatanlarına karşı duydukları sevgiyi, vatanları için canlarını çekinmeden vermek sûretiyle ve İslâmiyet'teki "Vatan sevgisi imandandır" hadisiyle bütünleştirerek devam ettirmişlerdir. Vatan sevgisi ve vatan için çalışmak, Kur'an-ı Kerim'de: "Çünkü biz onları katkısız (şâibesiz) bir hasletle —ki (bu dâimâ) yurd(larını) hatırlama(ları ve onun için çalışmaları) için— hâlis (insanlar) yaptık."[153] ifadelerinde de emredilmektedir:[154]

---

[150] Ögel, **a.g.e.,** s.434.
[151] Kafesoğlu. **a.g.e.,** s.224.
[152] Kafesoğlu, **a.y.,** s.53.
[153] Hasan Basri Çantay, **Kur'ân-ı Hakîm ve Meâli Kerim**, Sad Suresi, Ayet 46, İstanbul, Elif Ofset, 1980.
[154] Muallâ Uydu, **Türk-İslâm Bütünleşmesi**, İstanbul, Hamle Yayınları. 1995, s.217.

Türklerin toprak anlayışı ve vatan sevgisi hakkındaki duygu ve düşüncelerini aktaran önemli bir isim IX. Asır Arap müellifi *El-Câhiz*'dir. *Câhiz*,

> "Türkler Araplardan başka milletler içinde vatan sevgisine en fazla sahip millettir. Çünkü onların vücutlarının terkibinde, tabiatlarının karışımında başka milletlerin sahip olmadıkları derecede memleketlerine, topraklarına dâir hususiyetler, vatanlarının suyuna çekme hassesi ve diğer kardeşlerine benzerlik vardır. Görmüyor musun? Bir Basralıyı görünce onun Basralı mı yoksa Kûfeli mi olduğunu bilmezsin. Mekkeliyi görünce onun Mekkeli mi Medineli mi? olduğunu tanımazsın. Cebeleli (Horasan Dağıstanı)'yı görünce onun Cebel'den mi yoksa Horasan'dan mı? olduğunu bilmezsin. Cezireliyi görürsün, onun Cezireli mi yoksa Şamlı mı? olduğunu fark edemezsin. Fakat bu konuda Türklerde yanılmazsın. Onların nereli olduklarını anlamak için kıyafet ilmine, ferâsete baktığında başkalarına sormaya ihtiyaç duymazsın. Türklerin kadınları erkekleri gibidir. Hayvanları da kendileri gibi Türk hususiyetini taşır....Yalnız saydığımız sebeplerden dolayı Türk'ün vatanına karşı duyduğu iştiyak diğer insanlara göre daha fazla ve şiddetlidir.
>
> Vatan sevgisi, bütün insanları ve bütün memleketleri kapsayan bir hususiyet olmakla beraber aralarında benzerlik, uygunluk, vücut benzerliği ve vücutlarındaki terkibin aynı olması dolayısıyla Türkler'de diğer milletlerden daha fazla ve daha köklüdür. Görmüyor musun? Ebu-Abdi "Allah memleketleri vatan sevgisi ile mamûr etti" der. İbn-el-Zubayr ise "İnsanlar kendilerine düşen hisseler içinde hiç birisinden, vatanlarından memnun oldukları kadar memnun olmazlar"[155]

cümleleriyle Türklerin vatanları ile olan ilişkilerini müşahedeye dayanarak ifade etmektedir.

---

[155] Ebu Osman Amr b. Bahr El-Câhiz, **Hilâfet Ordularının Menkıbeleri ve Türklerin Faziletleri,** Çeviren: Ramazan Şeşen, Ankara, AÜ Basımevi, 1967, s.77-79.

Osman Turan, Türklerin ahlâk ve faziletlerini öven Arap mütefekkiri *Câhiz*'in, onlar hakkındaki görüşlerini aktarırken, askerlikteki üstün kabiliyetlerini, vatanlarını savunmada gösterdikleri kahramanlıklarla birlikte şöyle ortaya koymaktadır:

> "Türk hakanı hileyi sadece savaşta tatbik mecburiyetinde kaldığını da esefle belirtir ve münâfıkı en kötü insan olarak vasıflandırır. Türklerin nehirleri geçmekte ve kaleleri aşmaktaki maharetleri de müstesnadır. Bu sebeple Arap ordularını Türkler kadar titreten başka bir millet yoktur. Türkler daimâ soyları ile iftihâr ederler; vatanlarına dillerine çok bağlıdırlar. Düşmanları esir alınca da onlara iyilik, ikram ve âlicenaplıkta bulunurlar."[156]

Vatan tutmak, vatan edinmek tabirlerinin içinde, hayatı fetihlerle geçen bir millet için çok farklı anlamlar vardır. Büyük Selçuklu Sultanlarında "yer ve yurt tutmak" bilinci vardır. *Tuğrul Bey*, *Alp Arslan* ve *Melikşah*, bir taraftan Sünnî İslâm dünyasının koruyucusu olurken, diğer taraftan da Türkmenler'e yer ve yurt bulmak zorunluluğunu da duymuşlardır.[157] Bu sebeple Selçuklu Sultanları, Türkmenler'i Bizans Devleti'nin bulunduğu Anadolu'ya yönelterek büyük bir bölümüne Türkiye'yi vatan olarak sağlamışlardır.[158] Türklerin anayurt, anavatan olan Orta Asya'dan kalkıp Anadolu ve Rûmeli'ye gelirken Müslüman olmaları, yeni coğrafyada belli bir sahayı vatan edinmeleri, Türkçe'de de "tavattun etmek", "il tutmak" tâbirini ortaya çıkarmıştır.[159]

Türk şerecesini sayan *Ebulgazi Bahadır Han*, Oğuz boylarından Dodurga'nın anlamının "yurt almayı ve onu tutmayı bilici"[160] demek olduğunu söylemektedir.

---

[156] Turan, **a.g.e.**, s.145.
[157] Mehmet Şeker, **Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması**, 5.bs., Ankara, TDV Yayınları, 1999, s.36-45.
[158] Taneri, **a.g.e.**, s.32.
[159] Turan, **a.g.e.**, s.121; Ögel, **A.g.e.**, s.17.
[160] Ebulgazi Bahadır Han, **Şecere-i Terâkime(Türklerin Soy Kütüğü)**, Hazırlayan: Muharrem Ergin, İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser, t.y., s.50.

Hayatın, sosyal durumun, örf, âdet ve geleneklerin yanı sıra tarihin de âdetâ bir aynası gibi olan atasözlerinde Türklerin vatan sevgisini ve hasretini dile getiren örnekler, özellikle Türkmenlerde ve Âzerîlerde oldukça fazla bulunmakla beraber, bütün Türklerde vatanın önemini belirten sözlere rastlanır. Âzerîler, "Herkese öz vatanı şirindir; özünden davletli(devletli) ile ortak olmak"[161] ve "Yâd ocağının alevinden vatan ocağının dumanı güzeldir"[162] derlerken Türkmenler de, "Yerinden ayrılan yedi yıl, yurdundan ayrılan ölünceye değin ağlar" ve "Devletli devlet arar, vatansız vatan arar"[163] demektedirler. Anadolu Türklerinde de "Bülbülü altın kafese koymuşlar, "âh vatan" demiş", "Ya devlet başa, ya kuzgun leşe", "Ana gibi yâr, vatan gibi diyâr olmaz"...vb. gibi vatan kavramı ile ilgili deyim, tabir ve atasözlerine çokça rastlanmaktadır.[164]

Selçuklular döneminde de *Sultan Alp Arslan*, Türklerin vatanlarına bağlılıklarını gösteren bir devlet adamı olarak karşımıza çıkar. O, Selçuklu hâkimiyetine karşı isyan bayrağı açarak Seganiyan'ı zapt edip oraya hâkim olan *Emir Musa*'ya karşı ordusuna hareket emri vermiştir. Musa'nın esir edilip kendisini ölümden kurtarmak için büyük para teklifine karşı Sultan *Alp Arslan*, oldukça mânidâr bir cevap verir: "Bu (mülk, ülke), alınıp satılabilen ticaret eşyası değildir."[165]

Osmanlı devrinde *Yavuz Sultan Selim* daha padişah olmadan önce veliaht iken bir ara Kırım'a geçmiştir. Orada *Mengli Giray*'ın başkanlığında yapılan bir meclis toplantısında *Mengli Giray*, *Yavuz*'a hitâben, "tahta geçince bize Kefe şehrini verir misin?" sorusunu yöneltir. Daha padişah olmayan *Yavuz Sultan Selim*, "Padişahlar toprak vermezler, toprak alurlar. Ancak size hazineden bol para yanında yiyecek ve

---

[161] Ayhan Göksan, "Türk Dünyası Atasözleri", **Reşit Rahmeti Arat İçin**. Ankara, TKAE Yayını, 1966, s.255.
[162] Bahtiyar Vahabzade, "Vatan Hakkında Düşünceler", **Türk Yurdu**, No:142, Haziran 1999, s.26.
[163] Göksan, **a.g.e.,** s.255.
[164] Rıfkı Yazıcı, "Türk Kültürü ve Edebiyatında Vatan", **Türk Yurdu**, No:131, Temmuz 1998, s.21.
[165] Taneri, **a.g.e.,** s.32; Donuk, **a.g.y.,** s.373.

giyecek yardımı yapabilirim" şeklinde toprak konusunda Türk devlet adamlarının taviz vermediğini ortaya koyan cevabını verir.[166]

Osmanlı tarihinde başka bir vatan şuuru örneğine de *III. Murad* devrinde rastlanır. 1581 yılında İranlılarla yapılan savaş sırasında İranlılar, savaşın durdurulmasını isteyerek *Kanûnî Sultan Süleyman* devrindeki sınırların esas alınarak barış yapılmasını teklif ederler. Bu teklifin kabul edilmesi halinde son defa fethedilmiş olan toprakların Safevîlere geri verilmesi gerekiyordu. O zaman Osmanlı elçisi şu cevabı verdi: "Türk atının bastığı yerler Türkiye'ye aittir."[167]

Yakın dönem Osmanlı tarihinde devlet adamlarının vatan konusundaki anlayış ve hassasiyetlerine bir misâl olmak üzere de şöyle bir olay nakledilmektedir. *Abdülaziz* devrinde hazır cevaplılığı ve nükteleri ile meşhur olan hekim ve devlet adamı *Keçecizâde Mehmet Fuat Paşa*, sadrazamlığı sırasında Fransa seyahatinde *Sultan Abdülaziz* ile birlikte *III. Napolyon*'un sofrasında bulunurlarken, o zamanlar Yunanlıların isyanlarıyla bütün dünyanın gündeminde bulunan Girid meselesinden bahis açılır. *Napolyon:*

> –"Başınıza bir dert olan şu adayı bir müşteri bulup satsanız" diye Fuat Paşa'ya takılır. Fuat Paşa da:
>
> –Güzel bir fikir, sir! deyince, Napolyon:
>
> –Kaça satarsınız? sorusunu sorar. Fuat Paşa da şu cevabı verir:
>
> –Aldığımız fiyata!"[168]

Yüzyıllarca Türk milletinin rehberliğini yapmış, savaş meydanlarında arslanlar gibi savaşarak ün almış, Türk vatanının sınırlarını genişletmek için canını fedâ etmiş, memleketin kara günlerinde milletle birlikte ağlamış olan Osmanlıların bu vatanseverlik meziyeti âdeta atalarından tevârüs etmiş gibidir.

---

[166] Donuk, **a.y.**, s.373-374.
[167] Taneri, **a.g.e.**, s.32.
[168] Donuk, **a.g.y.**, s.373.

Vatan sevgisi ve vatana bağlılık konusunda *II. Abdülhamid* zamanında cereyan eden şu hâdise de dikkat çekicidir. Mûsevîler 1896 yılında o zaman Osmanlı Devleti'nin toprakları arasında bulunan Filistin'i satın almak için, Osmanlı Devleti'nin kötü durumda bulunan mâli ve ekonomik durumunu Batılı devletlerin kollama ve yönlendirmelerinden kurtarabilecek çeşitli imkânlar yanında ayrıca yirmi milyon sterlin para teklifinde bulunmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin mâlî ve ekonomik zorluklar içinde bulunmasına rağmen bu teklife *II. Abdülhamid*'in verdiği cevap[169], Türklerin çok eski zamanlardan beri vatanlarına karşı gösterdikleri sevgiyi ortaya koyması bakımından önemlidir.[170] *II. Abdülhamid*'in cevabı, Büyük Hun İmparatoru *Mete*'nin toprak isteyen Tunguzların elçisine verdiği, "Toprak devletin malıdır. Devletin malını başkasına kim verebilir?" cevabı ile Sultan *Alp Arslan*'ın, Seganiyan emiri *Musa*'ya verdiği "Bu mülk (ülke), alınıp satılabilen ticaret eşyası değildir." cevabını hatırlatmaktadır. *Abdülhamid*'in verdiği cevap aynen şu şekildedir:

> "...Ben bir karış dahi toprak satmam, zira bu vatan bana değil, milletime âittir. Milletim bu vatanı kanlarıyla mahsûldâr kılmışlardır. O bizden ayrılıp uzaklaşmadan tekrar kanlarımızla örteriz. Benim Suriye ve Filistin alaylarımın efrâdı birer birer Plevne'de şehit düşmüşlerdir. Bir tanesi dahi geri dönmemek üzere hepsi muharebe meydanında kalmışlardır. Türk imparatorluğu bana âit değildir, Türk milletinindir. Ben onun hiçbir parçasını vermem. Bırakalım, Mûseviler milyonlarını saklasınlar, benim imparatorluğum parçalandığı zaman onlar, Filistin'i hiç karşılıksız ele geçirebilirler. Fakat, yalnız bizim cesetlerimiz taksim edilebilir. Ben canlı bir beden üzerinde ameliyat yapılmasına müsaade edemem."[171]

---

[169] II. Abdülhamit, **Siyâsî Hatıratım,** 6.bs., İstanbul, Dergah Yayınları, Kasım 1999, s.134; Abdülhamid II., **Hatıra Defteri,** Hazırlayan: İsmet Bozdağ, İstanbul, Kervan Yayınları, 1975, s.65.

[170] M. Kemal Öke, **Osmanlı İmparatorluğu, Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880-1914),** İstanbul, Üçdal Neşriyat, Doğuş Matbaası, 1982, s.52; M. Sıddık Gümüş, **İngiliz Câsûsunun İtirâfları ve İngilizlerin İslâm Düşmanlığı,** İstanbul, Hakikat Kitabevi, 2002, s.103.

[171] M. Kemal Öke, **Tarihten Günümüze Filistin Sorunu ve Türkler(1880-1980),** Ankara, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Genel Merkezi Yayınları, 1987, s.23-24; Süleyman Kocabaş, **Kendi İtiraflarıyla Jön Türkler Nerede Yanıldı?–Hayaller... Komplolar... Kayıplar...1890-1918,** İstanbul, Vatan Yayınları, 1991, s.101-102.

Türklerin vatan konusundaki anlayış ve hassasiyetleri, Türk tarihinde sadece yaşanan tarihî hâdiseler etrafında gündeme gelen bir konu değildir. Vatan temi, meydana getirilen farklı türlerdeki edebî eserler vasıtasıyla da çeşitli vesilelerle işlenen önemli bir konu olmuştur. "*Oğuz Kağan*'ın, hakan olduğu zaman halkına hitâben söylediği, daha çok bir savaş şarkısı özelliği taşıyan şiiri", Türk edebiyatının vatan temi etrafında yazılmış ilk şiiri olarak kabul edilmiştir.[172]

"Ben sizlere oldum kağan

Alalım yay dahi kalkan

Nişan olsun bize buyan

Bozkurt olsun (bize) uran

Demir mızrak olsun orman

Av yerinde yürüsün kulan

Daha deniz daha muran

Güneş bayrak gök kurıkan"[173]

1.3.2.1. Divan Edebiyatında Vatan

XIX. yüzyıla gelinceye kadar edebiyatımızda vatan teması şair ve yazarlarca çok fazla kullanılmaz. Sürekli savaşlarda olan, sürekli büyüyerek genişleyen bir siyâsî yapılanma içinde olan bu imparatorluğun mensubu olarak edebiyatını yüklenen şairler, aşk, rintlik, tabiat, kadın güzelliği, hamaset, olay hikâyesi ve tasavvuf düşüncesini, bazen de biraz neşe ve gururun verdiği sarhoşluğun tesiriyle

[172] Necat Birinci, "Namık Kemal'den Önce Şiirimizde Vatan Teması Üzerine", **Edebiyat Üzerine İncelemeler**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2000, s.12.
[173] Necat Birinci, **Kahramanlık Şiirleri Antolojisi**, Ankara, KB Yayınları, 1990, s.3.

askerî kahramanlıklarla bütünleştirilmiş bir şekilde devlet büyüklerinin savaş konularını, savaş tasvirlerini, padişahların cengâverliklerini eserlerine konu olarak seçmişlerdir. Bu edebiyatın eserlerinde bazen "vatan" kelimesine rastlanır, fakat bu kelime bizim bugün anladığımız anlamdan farklı olarak kullanılır. Daha çok bugünkü teknolojinin ve nakil vasıtalarının yaygın bulunmadığı ve iletişimin kolay olmadığı devirlerde, katlanılması daha zor olan "gurbet"in karşıtı olarak kullanılmaktadır. Osmanlılar, "vatan" yerine daha çok "mülk", "memleket" ve "memâlik" kelimelerini kullanmıştır. Osmanlı için bütün topraklar "mülk"tür ve bu kelime de vatanla aynı anlama gelmektedir. Vatan kavramı, bugün bizim anladığımız manâsıyla "mülk" kelimesiyle, fiilî bir realite olarak hep dipdiri, canlı olarak yaşamıştır."[174] Bir fütuhat devleti olan Osmanlı Devleti için bu anlamda "ülkenin her tarafi aynı Mukaddes Vatan'dır; Vatan olduğu için de ne pahasına olursa olsun, muhafaza ve müdâfaa"[175] edilir.

Tasavvufî literatürde ise "vatan-ı aslî" tâbiri ile, ruhların kopup geldiği ve bir gün tekrar ona dönülecek ülke olan "âlem-i ervâh"ın, yani "öte"nin, "ulûhiyet âlemi"nin kastedildiğini görmekteyiz. Aynı şekilde mutasavvıflar için bu anlamda vatan, "kurb-ı cânân", "kûy-ı yâr", yani sevgilinin bulunduğu mahal(ulûhiyyet âlemi)dir. Tasavvuf şairleri de vatandan ayrılmanın hicrânını ve oraya tekrar ulaşmak arzusunun ateşini dile getirirler.[176]

Mutasavvıf şairler bu dünyayı gurbet, öbür dünyayı asıl vatan olarak görürler. Onlar, toprak ve tabiattan, bu dünyanın bağlarından kendilerini kurtarmayı esas alarak, ruh terbiyesi ile dünya âleminden asıl vatana, huzur-ı ilahîye kavuşmanın özlemini duyarlar. *Namdar Rahmi Karatay, Mehmet İzzet*'ten naklen "tabiata merbutiyetin insanı hürriyete sevk eylemek için bir vasıta değil, belki ruhu esarette tutan bir zincir addolunduğu her yerde millet ve vatan hisleri ya madûmdur, ya

---

[174] Durmuş Hocaoğlu, "Ulus-Devlet, Millet ve Milliyetçilik Üzerine Bir Tahlil", **Türk Yurdu,** C.XVI, No:109, Eylül 1996, Ankara, s.20.
[175] Hocaoğlu, **a.y.,** s.20.
[176] Abidin Paşa, **Tercüme-i Şerh-i Mesnevi-i Şerif,** Cilt:1, İstanbul, Matbaa-i İrfan, 1324, s.17-40; Namdar Rahmi Karatay, **Namık Kemal ve İdealizmi**, Bursa, Vilâyet Matbaası, 1941, s.23.

sönüktür...."[177] der ve yine mutasavvıfların vatan telakkilerine bir açıklama olmak üzere *Ankaravî*'nin *Mesnevi Şerhi*'nden şu cümleleri aktarır:

> "Vatan hakikatte can tarafındadır ve canın tavattun ve makam-ı âlemi hakikattir, can bu âlem-i surette değildir. Bu âlem-i sûrette can birkaç gün garip ve mihmândır. Eğer vatan-ı hakikî istersen nehrin öbür kenarına geç, yani dünyayı koyup ukbâ cânibine git ve sûreti terkedip mânâ âlemini seyret!"[178]

Tasavvuf ehline göre, vatan kavramı esas olarak insanın bu dünyaya gönderilmeden önce varolduğu yer anlamında kullanılır. Dolayısıyla bu dünya bir gurbet diyarı sayılmalıdır. Aynı anlayışa uygun olarak *Mevlânâ, Divân-ı Kebir*'inde "Biz vatanımızdan ayrılmışız, bu yüzden yorgunuz, sınanmadayız. Vatandan ayrı düşen nasıl güvenebilir?" demektedir.[179] *Yunus Emre* de, bu anlayışı şu mısraında ortaya koyar:

> "Bu dünyaya gelen kişi âhir yine gitmek gerek
>
> Misafirdür vatanına bir gün sefer itmek gerek."[180]

Mutasavvıflar, gurbeti hakikate erişmek için vatandan ayrılış olarak kabul etmişlerdir. İnsan bu dünyada misafirdir, bir gün elbet asıl vatanına dönecektir. Onlar, marifet ve halden uzak kalındığında "Allah'tan gurbet"in meydana geldiğini düşünürler. Bu manadaki gurbet hayatı tasavvuf edebiyatının en canlı temalarından biri olmuştur.[181] Bu hususta şu hadislerin zikredildiği de ileri sürülmüştür:

---

[177] Karatay, **a.y.,** s.24.
[178] Karatay, **a.y.,** s.25.
[179] **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,** "Gurbet", (Y.yok), C.3, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1979, s.378.
[180] **A.y.,** s.378.
[181] Süleyman Uludağ, "Gurbet", **TDV İslam Ansiklopedisi,** C.15, İstanbul, TDV Yayınları, 1996, s.201.

"Allah'ım vahşetimi gider, gurbetimi artır", "Gurbette ölen şehittir", "İslâm garip geldi, garip gidecektir, Ne mutlu gariplere."[182]

Divan edebiyatında "vatan" kelimesinin bir başka açılımı ise, "bir insanın doğduğu, büyüdüğü, sevgi ve kederleri tattığı köy, kasaba, şehir veya daha geniş mânâda memleket"tir. Bazı divan şiiri mısraında gerek tasavvufî telakkiye ve gerekse bu ikinci açılıma uygun örnekler bulmak mümkündür.

Edebiyat tarihimizde Divân Edebiyatı olarak adlandırılan klasik edebiyat devrinde ilk defa vatan temini ele alan şairimizin XIV. yüzyılda yetişen Osmanlı şairlerinin en büyüğü ve meşhûru kabul edilen *Ahmedî*(1334?-1413) olduğu söylenegelir. *Ahmedî*'nin, klasik edebiyatımızda vatan sevgisini, "içinde yaşadığı olayların telkin ve terbiyesinin tesiriyle kalbinde duyarak şiirlerinde şuurlu bir şekilde ifade ederken ilk defa bir şiirini baştan sona 'vatan' kavramını merkez alarak kuran ve *Nâmık Kemâl*'i çok önceden hazırlayan bir şairimiz"[183]olduğu da kabul edilmiştir. 1402 tarihinde *Timur* ile *Yıldırım Beyazıt* arasında yapılan Ankara Savaşı'nı takip eden anarşi devresinde, şairin bir ara Timur'un yanında bulunduğu ve *Süleyman Çelebi*'nin askerî başarılarından sonra kazanılan istikrar günlerinde tekrar *Ahmedî*'yi yanına çağırttığı tarihî kaynaklar tarafından belirtilmektedir.[184]

Gurbeti erken yaşlarda yaşaması, yaşadığı dönemde vatanının Moğol istilâlarıyla mücadele edilen bunalımlı günler geçirmesi, vatan kaybetmenin acıları, yaşanan işkence ve zulüm dolu günlerde onun hissettiği vatan ve vatan sevgisi ile ilgili duygular, *Ahmedî*[185]'nin "vatan" redifli şiirinde dile getirilmiştir:[186]

"Diriğ bülbül ü tûtî k'ider celâ-yı vatan

---

[182] **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,** "Gurbet" maddesi. s.378.
[183] Necat Birinci, "Namık Kemal'den Önce Şiirimizde Vatan Teması Üzerine", **Edebiyat Üzerine İncelemeler**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2000, s.12.
[184] M. Fuat Köprülü, **Edebiyat Araştırmaları**, C.II, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1989, s.442.
[185] Ahmedî'nin daha geniş bir hayat hikâyesi için bk: Köprülü, **a.g.e.,** s.439-451; Ayrıca M. Fuat Köprülü, "Ahmedî", **MEB İslâm Ansiklopedisi,** Cilt.1, İstanbul, MEB Basımevi, 1965, 216-221; Günay Kut, "Ahmedî", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Cilt.2, İstanbul, Güzel Sanatlar Matbaası, 1989, s.165-167.
[186] Yaşar Akdoğan, **İskendername'den Seçmeler,** Ankara, KB Yayınları, 2000, s.23.

Gurâb u bûma bedel olalı hümâ-yı vatan

Vatanda dahi ne râhat ola ki nergis ü gül

Gidiben oldı tolu hâr ü has serâ-yı vatan"[187]

Şair, yukarıdaki beyitlerinde vatanın hümâ kuşunun karga ve baykuşa dönüştüğü için bülbül ve papağanın vatandan ayrıldığını; nergis ve gülün giderek, vatan sarayının çerçöple dolduğunu ve böyle bir vatanda rahatlığın olamayacağını divan şiirinin klâsik söyleyiş şekillerine bağlı kalarak ifade etmektedir.

"Vatanda nicesi mü'min karar duta bile

Çün oldı kâfir-i bî-rahm kethüdâ-yı vatan"[188]

Yukarıdaki beyitte, insafsız düşmanın vatanın kahyası olduğu, mümin kimsenin vatanda rahat edemeyeceği anlatılırken, aşağıdaki mısralarda, şairin kendisinin de vatandan ayrılmasının mecburiyetten kaynaklandığı, mecbur kalmadıkça kimsenin vatanını terk edemeyeceği dile getirilmiştir.

Vatandan ayrulıgum binüm ıztırâr-ıladur

Hod ihtiyâr'ıla kimdür k'ide celâ-yı vatan[189]

Bu beyitle ilgili olsa gerektir ki, *Fuat Köprülü*, "vatan" redifli bu gazelinde, *Ahmedî*'nin vatanından zorunlu olarak ayrıldığını söylemesinin, bir ara Bursa'da

[187] Akdoğan, **a.y.**, s.23.
[188] Akoğan, **a.y.**, s.23.
[189] Akdoğan, **a.y.**, s.23.

bulunduğuna ve orada ikâmet ettiği sırada Bursa halkından gördüğü kötü muamelelerle ilgili olabileceğine işaret eder.[190]

Ahmedî, insana vatanın verdiği huzurun yerini hiçbir şeyin tutamayacağını belirtirken kendisinin vatandan ayrı bulunduğunu, içine vatan arzusu düşünce mumun pervaneyi yakması gibi canının yandığını şu beyitlerle vurgulamıştır:

"Egerçi bağ u gülistan durur müferrih-i rûh

Velîkin ayrug olur revnak-ı safâ-yı vatan

Vatan firâkı yahar şem' bigi cânı oda

Niçe ki gönlüme düşe benüm hevâ-yı vatan"[191]

Şair, aşağıdaki mısralarda vatan sevgisinin tene canla birlikte geldiğini, Behişt cennetine de varsa vatanın unutulmayacağını dile getirir. Ona göre, gönül vatandan ayrı kaldığında rahat edemez, zirâ vatanın yüzü gönlün özsuyu canın da kokusudur. Şair, "vatan" redifli şiirinin son beytinde kendisine gaybdan bir defa bile vatan haberi gelse, bu müjde için canını fedâ edeceğini klâsik şiirimizin söyleyiş kalıpları içinde ifade eder:

"Bihişte dahı varursam vatan unıdılmaz

Ki cân-ıla bile geldi tene vefâ-yı vatan

Vatandan ayru nice eylesün gönül ârâm

[190] Köprülü, **a.g.e.**, C.II, s.442.
[191] Akdoğan, **a.g.e.**, s.23-24.

Çü revh-i cândur u hem rûh-ı dil likâ-yı vatan

Beşâret-içün ide Ahmedî revân cânın

İrişse bir kez ana gaybdan salâ-yı vatan"[192]

Ahmedî, vatandan ayrılığın ve gurbet acılarının insan üzerindeki tesirlerini dile getirdiği bir başka şiirinde de, gurbette olan kişinin sabırlı olması gerektiğini şu mısralarında vurgular:

"Zülfünün bendindedür gönlüm mukîm

Kim vatan hubbı-y-ladur dîn müstakim

.....

Yanlış hayâl-ıla vatanın terk iden kişi

Ne dürlü kim cefâ görür-ise cezâsıdur

Ol kim vatan var-iken ide gurbete heves

Ne dürlü kim belâ göre anun sezâsıdır

Gurbette zehr olur kişiy' Âb-ı hayat lîk

Hâk-i vatan bulınsa gözün tûtîyâsıdur

[192] Akdoğan, **a.y.**, s.24.

Ahmedî, bir Divan şairidir. Divan şiiri geleneklerine bağlı kalarak Kur'an-ı Kerim'deki Hazret-i Eyüp ile Hazret-i Yakup kıssalarına telmih yapar. İnsanın canının vatan havasından olduğunu belirten bu şiirinde şair, vatan sevgisinin imandan olduğunu ifade eden hadis-i şerife de telmih yapmaktadır. Bu yönüyle *Ahmedî*, kendisinden sonraki devirlerde, özellikle Tanzimat devrinde ve daha sonraki dönemde yetişen çeşitli şairlerin vatan temini ele alan pek çok eserlerinde defalarca kullandığı ve Hazret-i Muhammed'e ait bir hadis olduğu dile getirilen "Vatan sevgisi imandandır" ifadesini kullanma geleneğinin de başlatıcısı olarak görülebilir.

Eyyûb mihneti-y-ile Ya'kûb gussası

Sorar-ısan yakîn kamu gurbet belâsıdur

Ric'at yolı çü baglu-durur çâre yoh ana

Var-ısa sabrdur ki bu derdün devâsıdur

Gurbet odına sabrı nic'olsun ki kişinün

Cisminde cân ki var vatanınun hivâsıdur"[193]

XV. asırda *Cem Sultan*, saltanat mücadelesi sonucunda hayatını, talihsiz bir şehzâde kaderiyle diyâr diyâr dolaşarak geçirmiş ve vatan temini şiirlerinde sık sık işlemiş bir klâsik dönem Türk edebiyatı şairimizdir. Vatanından uzak yaşamak zorunda kalmak, ona o asrın Divan edebiyatında az rastlanır seviyede vatan hasretini dile getiren gurbet ve vatan şiirleri söyletmiştir. Onun şiirlerinde talihsiz

[193] Akdoğan, **a.y.**, s.25.

bir macera ile gezip dolaştığı yerler olarak Mısır, Hicaz, Rodos ve Frenk ülkelerinin isimleri ile orada yaşanılan macera ve hatıralar çeşitli ayrıntılarıyla yer almaktadır. Bunlar arasında, annesine olan hasretini anlatan ve ona hitaben yazdığı "ancak" redifli manzum bir mektup, onun hayat hikâyesini de dile getirmesiyle dikkat çeker:

"Rodos azmini sanma vâlide emr-i acib ancak

Bana yazu imiş rûz-ı ezel Hak'dan nasip ancak

Senin hecrin beni lâl etti sıdk ile helâl eyle

Bu hasret haşre kaldı idelüm sabr ü şekib ancak"[194]

Şair, doğrudan doğruya bir vatan sevgisini anlatıyor görünmese de, aşağıdaki beyitler onun gurbet illerinde vatan ve aile hasretiyle yanan kalbinin feryâdından başka ne olabilir?

"Ol dem kani ki Kâbe-i kûyin mekân idi

Aramgâhı gönlümün ol astân idi

Ol dem kani ki sebzelerin taze tutmaya

Ol gülistanda yaşların âb-ı revân idi.

Ol dem kani ki mesken idi eşiğin Cem'e

Hayfa ki geçti bilmedik, ol, hoş zaman idi."[195]

---

[194] Nihad Sâmi Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi,** C.I, İstanbul, MEB Basımevi, 1987, s.450.

.....

"Bu gurbet cana gayet kâr kıldı

Ki âlemde beni bîzâr kıldı

Görün gerdûn-ı dûnun himmetini

Bu gurbette Cem'i bîmâr kıldı."[196]

Şairin diyar diyar dolaşmasının sonucu olarak ortaya çıkan ayrılık acısının tesirinde ve rûh çöküntüsüyle yanıp tutuştuğu ve vuslat hayaliyle avunduğu sevgilinin aslında vatanın tâ kendisi olduğunu dile getiren mısralarında çaresizliği şu mısralarda dile getirilmektedir:

"Kıldım diyar diyar koyup ben gedâ sefer

Allah ki nice müşkil imiş bî-rıza sefer"[197]

.....

"Yakdı odlare beni firkat elimden ne gelür

Ölmeden olmaz ise vuslat elimden ne gelür

Firkatte yâr vaslın anup ağlayub dedim

Kani diyârımız acaba n'oldu yârimiz"[198]

---

[195] Rüştü Şardağ, **Şair Sultanlar**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1982, s.95-96.
[196] Şardağ, **a.y.**, s.96.
[197] Altan Araslı, "Vatikan'da Bir Hacı Şehzâde", **Tarih ve Medeniyet,** Yıl:2, No:13, Mart 1995, s.8.
[198] M. Cavid Baysun, **Cem Sultan (Hayatı ve Şiirleri),** İstanbul, yy., 1946, s.69-70.

.....

"Mülk-i Yunan'a seraser hükm ederken âh kim

Eyledin mesken bize şimdi Frengistan felek

Gözlerim şol denlü kan döktü Frengistan'a kim

Bahr-i Mağrib cûşe gelmiştir taşıp-çağlar felek"[199]

Yukarıdaki beyitlerin duygulu söyleyişleri, vatanındaki eski güzel günlerin hatıralarını andığını gösterirken, şairin Avrupa ülkelerinde yaşadığı gurbet ve hasret günlerinin sebebi olarak gördüğü kaderine sitemini de ifade ediyor. Şair, aşağıdaki beytinde feleğe bu sitemini sürdürürken sevgili vatanından ayrı olmasından dolayı gam çekmemesi gerektiğini Divan şairlerinin kendilerine hitap etme şekli olan bir söyleyiş geleneğine uyarak dile getirir:

"Cem ne gam oldun ise yârin eşiğinden irâğ

Kişiyi devr-i felek cevri vatandan çıkarur"[200]

Şairin aşağıda verilen beyitleri de, vatandan ayrı olmanın başka bir şekilde ifade edilişinin örnekleri olarak görünüyor:

"İşiğinden ayru gamdır hâsılım didim didi

Şimdi mi oldu vatan terk eylemek tahsil içün

[199] Baysun, **a.y.**, s.93-94.
[200] Baysun, **a.y.**,.s.134.

Geçdüğince hâk-i pâyinden nişan kaldı deyu

Arzu yüzün sürer Cem kapına takbîl içün"[201]

Türk edebiyatında bir şiirini ilk defa "vatan" kavramını merkeze alarak söyleyen *Ahmedî*'nin daha önce kullandığı Hazret-i Muhammed'e ait olduğu ifade edilen "Vatan sevgisi imandandır" hadisi *Cem Sultan*'da da karşımıza çıkmaktadır. Şair, aşağıdaki beyitte bu geleneğe uyarken vatanını görme isteğinin sebebi olarak "vatan" sevgisinin imandan" olduğunu dile getirir:

"Cem eşiğin taleb eyler ki göre gün yüzüni

Rûşen oldu ki vatan sevgisi imândan imiş"[202]

Cem Sultan'ın, vatanı bir sevgiliye benzeterek onu, bir sevgili için duyulabilecek bir özlemle anması, "vatan" redifli bir başka gazelindedir. Tanzimat ve sonraki devir şiirimizde bazen güzel bir kadın, bazen bir anne olarak tasvir edilen vatan, bu şiirde bir sevgili olarak tahayyül edilmiştir. Bu sevgili olan vatanının kokusunun şairin dimağına gelerek gönlünün vatan sevgilisini candan istemesi, ona vatan nehirlerinin âb-ı hayattan daha can bağışlayıcı, daha ferahlatıcı ve daha hoş gelmesindendir:

"Can dimâğına irip bûy-ı vatan

Dil, diler kim görüne rûy-ı vatan

Çeşme-i hayvandan ey dil, hoşdürür

Ben garib üftadeye cûy-ı vatan"[203]

---

[201] Baysun, **a.y.**, s.130.
[202] Baysun, **a.g.e.**, s.137.

Şair, vatan toprağını candan istemektedir; çünkü sevgili vatanı ona cennet bağından daha güzeldir. Vatanın saçları şaire bir bent, bir bağ olduğu için şairin gönlü daima bu sevgiliyi ister. Sabâ yelinden vatanın kokusunu aldığından beri, *Cem*'in gönlü şenlenmiştir:

"N'ola candan istesem, çün yeğdürür

Bağ-ı cennetten bana kûy-ı vatan

Gönlüm eyler dâimâ anı taleb

Bend olaldan bana giysû-yı vatan

Hurrem olup cân-ı Cem erdi safâ

Dil sabâ'dan alalı bûy-ı vatan"[204]

Bu şiirdeki vatan sevgisi, *Nihad Sâmi Banarlı*'ya göre Tanzimat sonrası Türk edebiyatında yetişen *Nâmık Kemâl, Tevfik Fikret, Süleyman Nazif* ve *Yahya Kemal*'in vatan şiiri söyledikleri en yakın ve yeni devirlerdeki vatan anlayışını hatırlâtmaktadır. Ayrıca bu şiirde *Banarlı*, "*Süleyman Nazif*'in "Daüssılâ"sını hatırlatan bir vatan hasreti"[205] bulunduğunu ileri sürmüştür.

Edebiyatımızda şiir sahasının en önemli ve XVI. yüzyıl Divan şiirimizin en büyük şairlerinden *Fuzûlî* de, vatan temini, hem ruhun asıl vatanlarından kopup geldiği ve bu dünyada gerçek vatanlarından ayrı bulunduğu düşüncesine dayanan

---

[203] Banarlı, **a.g.e.,** s.451.
[204] Banarlı, **a.y.,** s.451.
[205] Banarlı, **a.y.,** s.451.

tasavvufî telakkiye göre, hem de kelimenin gerçek anlamıyla vatanından uzak bulunanlar ve gurbette yaşayanlar için karşılaşılan güçlükler yönüyle şiirlerinde işlemiştir. *Fuzûlî*'nin Divanı'nda "yurt" kelimesinin bir beyitte geçtiği görülmekle beraber, "vatan" kelimesi on üç, "gurbet" kelimesi ise dokuz beyitte geçmektedir.[206]

Aşağıdaki beyitlerinde şair, gurbete düşerek vatandan ayrılmaktan çok sevgiliden ayrılmanın zorluğunu dile getirirken, sevda çekenlerin vatanlarından uzak kalmaması için dua eder. O, vatanından uzak kalarak gurbete düşenlerin hasretle ağladığını, nasıl bir yer olursa olsun herkese kendi vatanının güzel göründüğünü belirtmektedir:

Derd ile düşüp bâdiye-i gurbete yârab

Dûr olmasun erbâb-ı muhabbet vatanından

Bütün bu telakkiler dışında şair, vatanı mecâzî anlamda kullanarak sevgilinin oturduğu semt, bahçe veya köy olarak da ifade etmiştir. Âşık da kendisi olduğuna göre onun asıl vatanı orasıdır. Bir beytinde, Divan edebiyatının en çok kullanılan bir geleneğine uyarak sevgilinin âşığına zulmetmesi mazmûnunu kullanır ve sevgilinin bulunduğu mekânın, ne kadar zulüm yeri olursa olsun, kendisi için güzel bir yer olduğunu dile getirir:

"Edemem terk Fuzûlî ser-i kûyun yârin

Ne kadar zulm yiriyse mana hoştur vatanum"[207]

Yine tasavvufî telakkiye göre söylediği bir başka beyitte de *Fuzûlî*, ne kadar zulüm yeri olursa olsun, kendisi için en güzel vatanın sevgilisinin bulunduğu köy olduğunu düşünür. Ona göre sevgilisinin bulunduğu köyün köpekleri bile değerlidir. Sevgilisinin köyüne ulaşmak isteyen *Fuzûlî*, bu uğurda sevgilisinin

---

[206] Nahit Aybet, **Fuzûlî Divanında Maddî Kültür**, Ankara, KB Yayınları, 1989, s.114.
[207] Aybet, **a.y.**, s.114.

bulunduğu köyde dolaşan köpeklere yaralı ve perişan olmuş gönlünden parçalar koparıp ata ata varmayı göze almaktadır.

"Pâre pâre dil-i mecrûh ü perişânımdan

Ser-i kûyunde gezen her ite bir pâre fedâ"[208]

Her şeyden önce bir Bağdat ve çevresi şairi olan *Fuzûlî*, Bağdat'ı ve özellikle Kerbelâ'yı, meşhur olmuş olan "Bağdat Kasidesi"nde saydığı üstün özellikleriyle sevmekte ve oradan ayrılmak istememektedir. Bunu da "vatanımdır, vatanımdır, vatanımdır, vatanım" diyerek bitirdiği beytinde tekrir sanatından yararlanarak, âdetâ ısrar edercesine vurgular. *Nihad Sami Banarlı*'ya göre, büyük şairin o devirde ancak "ulûhiyet âlemi", "öte âlem" veya "âlem-i ervâh" için söylenebilecek olan aşağıdaki mısralarla kastettiği yer, terk edilemez bir "toprak" olarak sevdiği vatan, bütün ruhu ve bütün varlığıyla bağlı bulunduğu biraz da, Necef, Bağdat ve Kerbelâ çevresidir.[209]

"Edemem terk Fuzûlî ser-i kûyun yârin

Vatanımdır vatanımdır vatanımdır vatanım"[210]

Fuzûlî'nin farklı beyitlerinde ifade edilen bir başka anlayışa göre de vatan, sevgilinin hayalinin orayı yurt edinmiş olduğu gönüldür. Âşık daima sevgilisinin hayali ile beraber yaşadığı için onun vatanı gönül olmuştur. Âşığın viran gönlü böylece yurt edinilerek insanların oturduğu bir yer haline gelmiş, yâni şenlenmiştir:

"N'ola ağlarsa Fuzûlî ravza-i kûyun anub

Lâ-cerem giryân olur kılgaç vatan yâdın garîb

---

[208] Karatay, **a.g.e.,** s.23.
[209] Banarlı, **a.g.e.,** C.I, s.532, 537.
[210] Fahir İz, **Eski Türk Edebiyatında Nazım,** C.1, 1. Bölüm, 2.bs., Ankara, Akçağ Yayınları, 1995, s.261.

Gönlümi kılmış hayâl-i merdüm-i çeşmün vatan

Şükr kim merdüm-nişîn olmuş bu gam virânesi"[211]

Vatan temini, *Fuzûlî*'nin hem tasavvufî telakkiye göre, hem de vatanından uzak bulunanlar ve gurbette yaşayanlar için karşılaşılan güçlükler yönüyle şiirlerinde dile getirdiği yukarıdaki satırlarımızda belirtilmişti. Ona göre gerçek vatan, "huzûr-ı ilâhî"dir, "ulûhiyet âlemi"dir; yani kulun benliğini Tanrı varlığında yok ettiği, Allah'a yakın olduğu makamdır. Vatan, tasavvuf anlayışına göre rûhlar âlemidir, elest bezmidir. Elest bezminden ayrılıp bu unsurlar âlemine gelmek, varlık kalıbına girmek, hakikî vatandan ayrılıp gurbete, yani "fenâ mülkü"ne düşmektir. O, mutasavvıflara mahsus bir anlayışla kaleme aldığı bir beytinde de fenâ mülkünü vatan tuttuğunu dile getirir:

"Tâ cünûn rahtın geyüp dutdum fenâ mülkin vatan

Ehl-i tecrîdem kabul itmen kabâ vü pîrehen"[212]

Vatan hasreti, Divan şairlerine zaman zaman bazı içli mısralar yazdırmıştır. Bu mısralarda vatandan ayrılış, gurbet temasıyla birlikte dile getirilir. Bu gurbet acısı, doğup büyüyerek yetişilen memleketten ayrılmanın sonucunda ortaya çıkar. Fuzûlî de, modern ulaşım araçlarının olmadığı, gurbet denilen hazin bir konunun ortaya çıktığı bir devirde yaşamıştır. *Fuzûlî* hiç gurbete çıkmamış olsa bile[213] onun gurbetle ilgili olarak söylediği mısralara rastlanır. Bu mısralarında şairin, vatanından uzak, kimsesiz, bakımsız, mustarip, hasta ve perişan kaldığı anlatılır:

"Müşk-i Çin avâre düşmüştür vatandan ben gibi

Kangı şûhun bilmezem zülfi perişanın sever."[214]

---

[211] Aybet, **a.g.e.**, s.114-115.
[212] Aybet, **a.y.**, s.115.
[213] Köprülü, **a.g.e**, C.II, s.558.
[214] Karatay, **a.g.e.**, s.26.

Vatandan ayrılığı ve gurbeti dile getiren bir başka Divan şairi de *Zâtî*'dir. XVI. yüzyılın önemli şairlerinden olan *Zâtî*, Balıkesir'den gelerek İstanbul'da hayatını geçirmiştir. Şair gurbet duygusunu yaşayarak garip kaldığı için olsa gerek, sıla özlemini ve gurbetin zorluklarını dile getiren mısralarını söylemek sûretiyle bir başka bakımdan vatan temine şiirlerinde yer vermiş olmaktadır. Nitekim konunun girişinde vatan konusunun gurbetle birlikte, vatanın ve mefhum-ı muhalifi olarak işlendiğine temas etmiştik. Bu doğrultuda *Zâtî*'nin de vatandan ayrı düşmenin tezâhürü olarak bu tarzda yazılmış beyitlerine rastlamaktayız:

"Garîbem gurbete düştüm gönül âvâre yârim yok

Benim âh ettiğim ayb eylemen kim ihtiyacım yok

Şu karşıki kara dağdan geçem mi ebr-veş yâ Rab

Hevâ-yı zülf-i yâr ile benim bunda kararım yok..."[215]

Divan edebiyatının XVII. yüzyılda yaşamış büyük şairlerinden *Bağdatlı Rûhî* de, babası gibi asker bir şairdir. Şairin askerlikle ve savaş kahramanlığıyla övünen ve Türk kahramanlık şiirleri arasında önemli bir yer tutabilecek şiirleri bulunmaktadır. *Bağdatlı Rûhî*, hayatının büyük bölümünde türlü sebeplerle diyâr diyâr dolaşarak, çok yer ve çok insan tanımıştır. *Rûhî*'nin doğup büyüdüğü yerlerden ayrı kalarak oralara karşı hissettiği rindâne bir özlem duygusu,[216] şu mısralarla ifade edilmektedir:

"Devreylemedik yer komadık bir nice yıldır

---

[215] Hasan Ali Kasır, "Şiirimizde Gurbet", **Hece,** Yıl:1, C.1, Ankara, Eylül 1997, s.69.
[216] Banarlı, **a.g.e.,** C.I, s.582.

Uyduk dil-i divaneye dil uydu hevâya[217]

Bağdatlı Rûhî'nin, yazıldıktan sonra büyük takdir görmüş ve Türk edebiyatında Terkib-i Bend çığırı meydana getirmiş olan meşhur "Terkib-i Bend"inin son bendindeki:

"Koyduk vatanı gurbete bu fikr ile çıktık

Kim renc-i sefer, bâis ola izz ü alâya"[218]

beytinde, vatanın terk edilerek gurbete çıkıldığı belirtilirken yolculuk sıkıntılarının insanı yüceltmesi istenmektedir. *Rûhî*'nin bu içli mısraları, Tanzimat devrine kadar uzanır ve hatta bu dönem şairlerinden *Ziya Paşa*'ya ait aşağıdaki beyitte olduğu gibi yankılar bile bulur:

"Yarân-ı vatandan bizi özler bulunursa

Düştük sefer-i gurbete muhtac-ı duayız"[219]

XVII. yüzyılda hikemî tarz söyleyişin usta şairlerinden *Nâbî*'nin çağdaşı *Hâmî-i Âmidî*, fikren sade olmaya örnek gösterilen;

"Ehl-i dil ârâm eder her kande kim rahatlenir

Gâh olur gurbet vatan gâhi vatan gurbetlenir"[220]

beytinde, gönül ehli olma özelliğiyle gurbeti vatan, vatanı gurbet haline getirdiğini ifade eder ki, şairin bu ifadeleriyle vatan temine farklı bir bakış getirdiğini görürüz.

---

[217] Banarlı, **a.y.**, s.582.
[218] Rûhî-i Bağdadî(Osman), **Külliyat-ı Eş'ar-ı Rûhî-i Bağdadî**, İstanbul, yy., 1870, s.264; İz, **a.g.e.**, s.499.
[219] Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil, **Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi—(1865-1876)**, C.II, 2.bs., İstanbul, MÜ Yayınları, 1993, s.22.
[220] Necmettin Halil Onan, **Namık Kemal'in Talim-i Edebiyat Üzerine Bir Risalesi**, Ankara, MEB Basımevi, 1950, s.21.

Bir insanın doğduğu, büyüdüğü, sevgi ve kederleri tattığı köy, kasaba, şehir veya daha geniş boyutuyla memleket olan vatan, edebiyatımızın çeşitli dönemlerinde eser veren şair ve yazarların dünyaya bakışlarının önemli bir tesirinin sonucu olarak farklı dikkatlerle eserlere girmiş bir kavramdır. Bir çok edebiyat eserinde genellikle, popüler vatan anlayışına örnekler bulunmakla birlikte, Divan edebiyatı mahsûllerinde konu bir taraftan tasavvufî anlayışa göre işlenirken, bir taraftan da daha çok memleketlerinden ayrı kalan şairlerin, oralara duydukları hasret ve özlem duygularının etrafında gelişen gurbet temasıyla birlikte karşımıza çıkar. Fakat yukarıda belirttiğimiz üzere, farklı bir çalışmayı besleyecek kadar fazla malzemeye sahip olan bu konuya burada girmenin uygun olmadığını belirtelim.

1.3.2.2. Halk Edebiyatında Vatan

Halk edebiyatında, divan şiirinde görüldüğü gibi şairlerin memleketlerinden uzak kalmalarının, bazılarının diyar diyar gezerek şiirlerini farklı coğrafyalarda saz eşliğinde söylemiş olmalarının rolünü, vatan temi incelemesi yapmak için göz önünde bulundurmak gerekir. Bu şairlerin bir kısmı gezici olmaktan, bir kısmı da sevgililerinden ayrılmaktan dolayı divan şairlerinde görülebileceği gibi coğrafî anlamda memleketi veya şairin sevgilisinin bulunduğu diyârı kasteder. Bu iki kullanımda da karşımıza ayrı bir vatan anlamı çıkar. Halk şairlerin zaman zaman memleketlerini özlemeleri ve bunun sonucunda da vatanlarına duydukları özlemlerini sıla hasreti, gurbet duygusu biçiminde şiirlerinde dile getirmelerinin tabiî olduğunu söylemek doğru olur. Ancak bütün bu kullanımların dışında vatan, özellikle XVII. yüzyıldan itibaren birtakım Osmanlı topraklarının kaybedilmesi sonucu, bu sevgilinin memleketinden ve şairin doğup büyüdüğü muhitten kayarak ve bu doğrultuda bir ülke, bir coğrafî bütünlük, elden çıkan bir coğrafya parçası karşılığı olarak siyasal açılımıyla yavaş yavaş halk şairinin vokabülerine girmeye başlar.

XV. asrın divan sahibi bir Tekke şairi olan *Usûlî*, vatanından ayrı kalarak gurbetin acılarından yakınan çağdaşı Divan şairi *Ahmedî*'nin aksine, vatanından

ayrılarak gurbete gitmeyi ister. Şair gönlüne seslendiği bir şiirinde, herkesin huzurlu olduğu vatanında huzur bulamadığını, gönlünün gam dolu olduğunu ifade ederken huzur bulmak için gurbete gitmeyi arzu ettiğini şu mısralarıyla dile getirir:

"Gam dopdolu cânda tende huzur kalmadı vatanda

Gönlümüz eğlenmez bunda gel gurbete gidelim gel

Terk eyle yâri yoldaşı gözetme hâli hâldâşı

Akıdıp gözlerden yaşı gel gurbete gidelim gel..."[221]

Gurbetle ilgili olarak karşılaşılan hemen bütün şiir örneklerinde görüldüğü üzere gurbetin gidilmemesi gereken, olumsuz bir yer olduğu bilinmektedir. *Usûlî* ise vatan anlayışını farklı bir yönü ile ele alır. Şair, bu mısralarında vatandan ayrılma isteği ile gurbete olumlu bir yön kazandırarak, konuya farklı ve geniş açılımları olan yeni bir pencere açmaktadır.

Âşık edebiyatımızın en büyük şairlerinden olan *Karacaoğlan* ise, gurbette en büyük acının yalnızlık ve ölüm olduğunu ifade ederken, gurbetin âşıklar için bir alın yazısı olduğunu âdeta aşağıdaki mısralarında kabullenmiş gibidir:

"Gittim gurbet ile geri dönülmez

Kim ölüp de kim kaldığın bilinmez

Ölsem gurbet elde gözüm yumulmaz

Anam, atam bir ağlarım yok benim"[222]

---

[221] Kasır, **a.y.**, s.68.
[222] **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,** "Gurbet" Maddesi, s.379.

Karacaoğlan, vatandan ayrı olarak gurbette kalmaktan kaynaklanan hasret acısını yaşamış, vatana hasret acısını iyi bilen bir şairimizdir. Diyâr diyâr gezmekten kaynaklanan vatandan ayrılık duygusunu ve acısını bütün dertlerin en büyüğü olarak kabul eden şair, bir koşmasında kimsenin başına gelmemesi için dua ettiği bu derdi aşağıdaki mısralarında şöyle dile getirmiştir:

"Tanrı gurbete salmasın

Hasret ciğerin delmesin

Kullar başına gelmesin

Ayrılık gibi derd olmaz"[223]

Karacaoğlan, gurbetin insan yüreğine verdiği acıyı belirten yukarıdaki mısralarının dışında, bir başka koşmasında da gurbette kalan için sılanın güzelliklerinin emsâlsizliğini dile getirmiştir. Şair, insanın kalbine yerleşmiş olan sılanın acısının da kalplerden hiçbir zaman gitmeyecek bir acı olduğunu, çalı ve çırpısının bile gurbette olan için gül olacağını, her sabah kaya, taş ve toprağının misk gibi koktuğunu ve kuşların bile yılda bir defa hasretle döndüğü sılanın hayalinin her zaman göz önünden gitmeyeceğini belirttiği koşmasında şu mısralara yer vermiştir:

"Bir yiğit sıladan gitmeli olsa

Acısı yüreğinden gitmez sılanın

Eğlenip gurbette mekân bağlasa

Hayali gözünden gitmez sılanın"

---

[223] Fevziye Abdullah Tansel, "XVIII. Asır Saz Şairlerinden Karacaoğlan Hakkında Tenkitli Bir Bibliyografya ve Şairin Neşredilmemiş Bir Şiiri", **Ülkü,** C.XV. No:85. Mart 1940, s.89.

"Karacaoğlan eydür gelenler gider

Vâdesi yetenler borcunu öder

Kuşlar yılda bir giz sılaya gider

Anlar da terkini komaz sılanın"[224]

Vatan temine gurbet yönüyle yaklaşan XVIII. yüzyıl âşık edebiyatımızın büyük şairlerinden biri de *Gevherî*'dir. *Gevherî*, vatandan ayrılığı gurbet olarak görür. Şair, vatanından ayrı kalmanın ıstırabını uzun yıllar boyunca yaşamış olmalı ki, bu ıstırabın ortaya çıkardığı acıları merkez alan bir koşmasının, âdetâ halk şairlerinin klâsik bir söz kalıbı haline gelen söyleyiş biçimine soktuğu şu mısralarında "aşk", "ayrılık" ve "gurbet"ten şöyle yakınmaktadır:

"Kurtulamam üç nesnenin elinden

Biri firkat biri gurbet biri aşk

Üçü bilmez birbirinin hâlinden

Biri firkat biri gurbet biri aşk..."[225]

Hayatı boyunca memleketimizin çeşitli diyârlarını gezmiş ve halk şiiri sahasında daha çok hicivleri ile meşhur olmuş olan *Bayburtlu Zihni*'de devamlı koşuşturmanın verdiği bir memleket hasreti vardır. *Bayburtlu Zihni*, kalbi ve yurdu ile baş başa kaldığı zaman bütün hassasiyetini ve samimiliğini yazdığı şiirlerinde göstermiştir. *Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu*, "onun asıl şairliği vatanî bir destanının ilk parçalarında görülür"[226] cümleleriyle, bu şiirden hareket ederek "vatan" kavramının anlaşılmadığı ve memleket hicrânının şiire yabancı bulunduğu bir

[224] Tansel, **a.y.**, s.93.
[225] Kasır, **a.g.y.**, s.66.
[226] Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, **Bayburtlu Zihni,** 2.bs., İstanbul, Bayburt Kültür ve Yardım Cemiyeti Yayını, Ülkü Basımevi, 1950, s.88.

devirde, bir vatan parçasının felâket içinde inlediği bir zamanda, İstanbul'daki son klâsik şairler içinde *Bayburtlu Zihni*'nin arz ettiği edebî ve içtimâî hassasiyete" dikkat çekmiştir.[227] *Ahmet Hamdi Tanpınar* da, *Bayburtlu Zihni* ile birlikte *Emrah* ve *Dertli*'nin ve onların içinde yaşadıkları asırda şiir söylemeye başlamış saz şairleri eliyle "Tanzimat'la gelen içtimâî değişikliklerin tesiri altında hece veznine sosyal temlerin" girdiğini belirtir.[228] *Saim Sakaoğlu*, onun mısralarında çokça yer verilen "yâr"in gerçek bir sevgili mi, yoksa memleket hasretini pekiştirmek için eklenmiş bir süs mü olduğunun belli olmadığını; fakat Bayburt'ta bir "sevgili" bırakıp gurbete çıkmış bir "âşık" olmadığı sonucuna varmıştır.[229] Şairin bu durumu aşağıdaki mısralarda açık bir şekilde şöyle gözler önüne serilmiştir:

"Ya sabır ver ya kavuştur yârime ya Rab beni

Âriz-i gül zülf-i sümbül zârıma ya Rab beni

Kişver-i gurbette olsam şâh-ı âlem istemem

Bende kıl mülk-i vatan hünkârıma ya Rab beni"[230]

Şair, halk edebiyatımızda "dedim, dedi" tarzıyla ifade edilen bir şiir söyleme geleneğine bağlı olarak meydana getirdiği şiirinde de gurbet duygusunu samimi bir şekilde şu mısralarla ifade eder:

"Ey sabâ canâna dedin mi dedim dedim dedi

Düştüğüm efgânı dedin mi dedim dedim dedi

Hasretinden hasta dil gurbette naçâr olduğum

---

[227] Fındıkoğlu, **a.y.**, s.89.
[228] Ahmet Hamdi Tanpınar, **19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, 7.bs., Çağlayan Kitabevi, 1988, s.102.
[229] Saim Sakaoğlu, **Bayburtlu Zihni,** İstanbul, KB Yayınları, 1988, s.61.
[230] Fındıkoğlu, **a.g.e.**, s.41.

Yandığım hicrâna dedin mi dedim dedim dedi"[231]

Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'na göre, *Bayburtlu Zihni*'de sıla hasreti çeken bir ruh yapısı bulunur. Şair, *Sâdık Paşa*'nın gazeline ait bir tahmisinde "gönülde vatan sevdasının arttığını" söylerken hece şiirlerinde hâkim olan bu durumu şu şekilde dile getirir:

"Arttı dilde yine sermâye-i sevdâ-yı vatan

Gam alan gelsin açıldı derd-i davâ-yı vatan

O bize ehl-i vefâ biz ona hercâ-yi vatan

Sûk-ı gurbette olur kıymet-i kalâ-yi vatan

Hep haridardır ona zümre-i cuya-yi vatan"[232]

Bayburtlu Zihni, kendisi için özel bir anlam taşıyan tema olan vatan sevgisini açık bir şekilde pek çok şiirinde dile getirmiştir. Hece ile söylediği şiirlerinde olduğu gibi klâsik edebiyatımızın gazel türündeki şiirlerinde de vatan sevgisini ve memleket hasretini ele alan şair, aşağıdaki beytinde bu temayı şu biçimde ifadelendirir:

"Var mı cihanda âdeme cennet vatan gibi

Her dâr-ı huld ve her der-i kasr-ı aden gibi"[233]

Şair, "vatan" redifli bir başka şiirinde "vatanın cennet bahçesi olduğunu" belirtirken, aynı hislerini sürdürdüğünü şu mısralarıyla ortaya koymuştur:

"Âdeme bir ma'nide gülzâr-ı cennettir vatan

[231] Fındıkoğlu, **a.y.**, s.41.
[232] Fındıkoğlu, **a.y.**, s.41.
[233] Fındıkoğlu, **a.y.**, s.42.

Âb-ı kevser hâk-i kimyâ-yı saadettir vatan

Her deminde tazeler bezm-i elest peymânesin

Neş'e-bahş-ı âlem-i ahd-i muhabbettir vatan

Zihni olsan malik-i Mısr-ı hazâin sûd yok

Mülk-i lâyüfnâda bir kenz-i kanaattir vatan"[234]

1816 yılında bilinmeyen bir sebepten dolayı memleketini terk etmiş olan şair, önce Trabzon'a, sonra İstanbul'a gelmiştir. Şairin vatanından ayrı kalmasının sebebi, kendi arzusu dışında, kaderinin garip bir cilvesi sonucu olduğu bir şiirindeki şu mısralarla sezdirilir:

"Sabavet vaktinde on dört yaşında

Vatanımdan cüdâ düşürdü felek"[235]

Bayburtlu Zihni, vatanından ayrı bulunduğu yıllarda gurbetin kahrından yakınırken vatanına dönmesinin mümkün olmadığını da şu mısralarda belirtmiştir:

"Kör olsun gurbetin kahrı bitmedi

Gidemem vatana çilem bitmedi"[236]

Şair, kahrını çektiği gurbette on sekiz sene kaldıktan sonra vatanına döndüğünü de şu mısralarla dile getirmektedir:

---

[234] Fındıkoğlu, **a.y.**, s.41.
[235] Fındıkoğlu, **a.y.**, s.18.
[236] Sakaoğlu, **a.g.e.**, s.61.

"Diyâr-ı gurbette on sekiz sene

Çok cefâlar verdin bu nazik tene,

Mevlâm izin verdi geldik vatana

Beyhude yolumdan şaşırttın felek!"[237]

Akdağ ve İstanbul'dan sonra Karaağaç'ta devlet vazifesinde bulunan *Zihnî*'nin bu devlet memurluğu esnasında sık sık yer değiştirmeleri, onu ihtiyarlatıp yormuştur. Şair, aşağıdaki mısralarında da gurbette bulunmaktan yakınır:

"Kaderin hali değil mi oğlum!

Pederin hali değil mi oğlum!

Seni gamda beni gurbette kodu,

Seni hasret, beni firkatte kodu.

Karaağaç nerede, Bayburt nerede!

Âbı dâne nerede, yurt nerede!."[238]

Bayburtlu Zihnî'nin devrinde yaşamış bir başka önemli halk şairi *Erzurumlu Emrah* da meşhur "Semâî"sinde gönlüne seslenerek vatandan ayrılıp gurbet ele gitmemeyi tavsiye eder. Şaire göre gurbette ölmek garip için acı bir son olacaktır. Başka pek çok halk şairimizin dikkat çektiği bu durum hakkındaki uyarıyı, Emrah şu mısralarıyla dile getirir:

"Gönül gurbet ele varma

---

[237] Fındıkoğlu, **a.g.e.**, s.18.
[238] Fındıkoğlu, **a.y.**, s.22.

Ya gelinir ya gelinmez"[239]

Âşık edebiyatımızda çeşitli geleneklere uyup vatanından ayrılarak gurbete düşen âşıkların meydana getirdiği şiirlere de çokça rastlanmaktadır. Bazen sevgilisinin peşinden koşan âşık, gurbet elde yabancılık, yoksulluk içinde hasta ve yalnızdır. Bu durumda olan âşık *Erzurumlu Emrah*, gurbetin çekilmez bir ıstırap ve çile diyârı oluşunu şu mısralarla ifade eder:

"Hançer-i feleğin ucu ciğerde

Durmayıp artıyor yara bu serde

Gurbet diyârında tutuldum derde

Gel tabip yaramı sar garip garip"[240]

Âşık Dertli de talihin kendisine yazdığı gurbetin kahrını çok çekmiş ve bıkmıştır. Âdetâ talihine isyân edercesine söylediği mısralarında bu duygularını şu şekilde ortaya koyar:

"Yeter bunca demdir çektim kahrını

Diyâr-ı gurbeti bana mı verdin?"[241]

Âşık Dertli de gurbet konusunu bir başka ufka taşıyarak farklı bir şekilde yorumlar. Şair, edebiyatımızda ilk olarak *Ahmedî*'de rastladığımız Peygamberimizin "vatan sevgisi imandandır" hadisine yer verdiği şu mısralarında vatanını arzuladığını söyler:

"Dertli ölüm haktır âsân demişler

---

[239] Kasır, **a.g.y.**s.71.
[240] **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,** "Gurbet" Maddesi. s.379.
[241] **A.y.,** s.379.

Ölümden beterdir hicrân demişler

"Hubbü'l-vatan mine'l-îmân" demişler"[242]

Vatanından ayrı olarak gurbette ölüm trajedisini yaşamak istemeyen *Âşık Kerem*, bu hususu şu mısralarıyla ifade eder:

"Bir han köşesinde kalmışım hasta

Gözlerim kapıda kulağım seste

Kendim gurbet elde gönlüm heveste"[243]

Âşık Kerem'in yukarıdaki mısralarda temas ettiği vatandan ayrı bulunmak sûretiyle yaşanan gurbette ölüm trajedisine *Karacaoğlan*, "Bakarım bakarım sılam görünmez/Aramızda yıkılası dağlar var"[244], "Gurbette ölenin gözü yumulmaz" demek sûretiyle dikkat çeker.

Zihnini vatanından ayrı olarak gurbette ölüm endişesi saran bir başka halk şairimiz de *Seyrânî*'dir. Bir koşmasında şair, sılasından haber alamamaktan yakınır ve mezarının vatanında olmasını şu mısralarla arzu eder:

"Hicrânlar mı çöktü içime benim

Gözyaşımı kimse silmez ağlarım

Mezarım olsaydı kaşki vatanım

Sılamdan hiç haber gelmez ağlarım..."[245]

---

[242] Kasır, **a.y.,** s.72.
[243] Kasır, **a.y.,** s.72.
[244] Mehmet Kaplan, "Gurbet Duygusu", **Büyük Türkiye Rüyası,** 4.bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, Mayıs 1998, s.123.
[245] Kasır, **a.y.,** s.72.

Sümmânî de vatanından ayrılarak gurbet acısını, hüznünü, yalnızlık ve çaresizliğini çeken bir halk şairimizdir. Gurbet elde bunalan şair, eline bir hançer alarak kendini öldürecek kadar sıla hasreti ile yanmaktadır:

"Kâğıdım yok yazam yâre gönderem

Yanık arzuhalim kime bildirem

Hançer alıp kendi kendim öldürem

Kaadir Mevlâm nasip eyle sılayı"[246]

Gurbet teması, Divan edebiyatımızda da işlenmiş olmakla beraber halk şiirimizde çok eski dönemlerden günümüze kadar pek çok eserde ele alınan canlı bir konu olarak görülür. Hususi olarak *Eğin Türküleri* gurbet, hicrân, sıla temaları etrafında meydana getirilmiş örnekler olarak karşımıza çıkar. Bu türkülerde gurbet elde kalan erkek ile sılada onu bekleyen kadın ağzından ortaya konulan duygular, sıladan, vatandan ayrılığın acılarını dile getiren ifadeler olarak görülür.

"Kırıldı kanadım, kaldım çöllerde;

Anasız, babasız gurbet illerde

Ya ben ağlamayıml, kimler ağlasın?"[247]

mısraları gurbet elde kalanın anasız babasız garip kalmasının acılarını dile getiren çığlıkları olarak düşünülebilir.

---

[246] Kasır, **a.y.,** s.72.
[247] Pertev Naili Boratav, "Eğin Türkülerinin Başlıca Temleri", **Ülkü,** Cilt: X. No:58, İlkkanun 1937, s.339.

Gurbet acısını dile getiren erkek kadar, sılada gurbette olan erkeğinin ayrılığına dayanma mecâli kalmayan kadının da çığlıkları en ağır beddualarla ifade edilmiştir:

"Tez gel ağam, tez gel, gel de yine git,

Akan gözüm yaşın sil de yine git!

Tez gel ağam, tez gel, olma muhanet!

Gurbet icat eden görmesin cennet!"[248]

Bir Erzincan türküsünde de gurbet hüznü ile birlikte ortaya çıkan acıklı durum karşısında garip kendisini nasıl teselli ettiğini şu mısralarla ortaya koymaktadır:

"Gurbet ilde bir hal geldi başıma

Ağlama gözlerim Mevlâ kerimdir."[249]

Vatan temi halk edebiyatında, daha çok Osmanlı Devleti'nin özellikle XVII. yüzyıldan sonra çeşitli düşman devletleriyle girmiş olduğu savaşlar neticesinde, bazı vatan parçalarının kaybedilmesi üzerine biraz daha yoğun olarak ele alınır. Halk şairlerinin bazen bu savaşlarda bulunan askerler arasında yer alması, bazen de kendi memleketlerinin kaybedilen vatan parçaları arasında bulunması, onların vatan konusunu şiirlerinde ele almış olmalarına zemin hazırlamış olabilir.

XVIII. yüzyıla kadar bünyesine yeni memleketler katan Osmanlı Devleti, bu yüzyılda artık eski hızını kaybetmiş ve yüzyıl sonunda artık eskiden sürülen ihtişamlı saltanat yavaş yavaş gerilemeye başlamıştır. Asırlarca Avrupalılara karşı üstünlük duygularına kapılan Osmanlılar, İkinci Viyana Muhasarasından sonra

[248] Pertev Naili Boratav, **A.y.**, s.940.
[249] **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,** "Gurbet" maddesi, s.379.

devam eden kayıplarla, 1699'da Karlofça Muahedenamesinin imzalamasıyla ortaya çıkan durum ile birlikte Macaristan, Ukrayna, Podolya, Azak, Dalmaçya, Mora verilirken Tameşvar, Türk askerlerinin kahramanlıkları sâyesinde bir müddet için kurtarılmıştır.[250]

Bu ağır kayıpların Türk halkı üzerinde birtakım derin acılar bıraktığı mutlaktır. Edebiyatımızda bu acılar hayıflanma şeklinde ifadesini bulmuştur. Bunlardan tipik bir şekilde "Budin Türküsü"nü hatırlamak mümkündür. Bu acıları dile getirmek üzere söylenmiş olan "Budin Türküsü", iki asra yakın Türk hâkimiyetinde kaldıktan sonra, sonunda düşen "Budin"in hâtırası ile zapt ediliş şeklini çok canlı bir şekilde yaşatmış ve millî ıstırabı da günümüze kadar getirmiştir:

"Serhadler içinde Budindir başı

Kan ile yuğrulmuş toprağı taşı

Çerkes Âlemdâr şehidler başı

Aldı Nemçe bizim nazlı Budin'i"[251]

Serhat boylarında vatan savunması yapan gâziler, kendi destanlarını kendileri yazıp, şehir, kale ve vilâyetlerin nasıl terk edildiklerini acı bir ifade ile anlatırken imanlarını ve vatan sevgilerini muhafaza etmektedirler. Onların bu şiirlerinden birinde, ölmeyince Tameşvar'ın düşmana verilmeyeceğini padişaha duyuran *Gâzi Âşık Hasan* şöyle seslenir:

"Ne çeker kulların serhad ilinde,

Bilinmez Hünkârım görülmeyince;

---

[250] Turan, **a.g.e.,** C.II, s.222.
[251] Orhan F. Köprülü, "Türk-Macar Münasebetine Dair", **Köprülü'den Seçmeler,** İstanbul, MEB Yayınları, 1990, s.20.

Bunca memleketin kâfir elinde,

Kaldı, inanmadın ayrılmayınca,

.....

Kimi şehid oldu, kimi giriftâr;

Kâfirin elinde inler zâr ü zâr,

Estergon'la Budin, Eğri'yle Uyvar,

Ele girmez şâhım yorulmayınca."[252]

Karslı halk şairi *Zülalî*, 1830 yılı bahar aylarında Ruslar'ın Kars'ı tahliye etmesi ile birlikte şehre gelen kahraman ordumuzun övgüsünü yaparken Osmanlı askerlerini vatanın kurtarıcısı olarak görmektedir:

"Hamd olsun Mevlâ'ya gördük ordumuz

Nusret bulup aldı civân yurdumuz

Yâde saldı elin arslan kurdumuz

Ayıya, hınzıra düştü târmârî

.....

Kurtar yurdu kurtar, koyma hicranlı

Adan kurbân, şanan kurban Osmanlı"[253]

---

[252] Turan, **a.g.e.,** C.II, s.222.

[253] M. Fahrettin Kırzıoğlu, **100. Yıldönümü Dolayısıyla 1855 Kars Zaferi**. İstanbul, Işıl Matbaası, 1955, s.33.

Ruslar, 1829'da Edirne'ye kadar ilerlemeleriyle birlikte Doğu'da Ahiska, Kars ve Erzurum'dan sonra Bayburt'u da işgal etmişlerdi. Şair *Bayburtlu Zihni*, vatanının istilâsı ve Rusların Bayburt'u tahliyesinden sonraki hazin manzarayı meşhur Hart destanında ve koşmalarında tasvir etmektedir.[254] Şair, Bayburt'un Ruslar tarafından harâp edilmesi üzerine karşılaştığı manzarayı, bütün vatan sathında meşhur olan bir koşmasında şöyle dile getirmiştir:

"Vardım, ki yurdumdan ayağ götürmüş,

Yavru gitmiş ıssız kalmış otağı,

Camlar şikest olmuş, meyler dökülmüş,

Sâkiler meclisten çekmiş ayağı."[255]

Vatan konusuna bakışın farklı örneklerinin görüldüğü eserlerin verildiği Divan edebiyatı sahası ile Türk Halk edebiyatı sahasının şair ve yazarlarını Tanzimat sonrası Türk edebiyatında vatan temi etrafında eser veren şair ve yazarlarının asıl kaynakları olarak kabul etmek zordur. Batılılaşma hareketlerinin başlaması ile Türk kültür ve edebiyatı sahasında modern vatan anlayışında meydana gelen değişiklik ve Türk toplumunun üzerinde bulunduğu bütün vatan coğrafyalarında yaşamış olduğu çeşitli tecrübe ve maceralar, Tanzimat sonrası aydın şair ve yazarlarımızın vatan temi etrafında eserler vermelerine sebep olur. XIX. yüzyılın sonlarında Batı medeniyetinin tesirine giren yeni bir toplum ve fikir dünyasıyla değişerek yeni bir içerik kazanan vatan kavramı, bu dönem edebiyatında meydana getirilen eserlerinde de vatan temi ile ilgili yeni bir muhtevanın görülmesini sağlar. Her dönemin edebî eserlerinde görülen vatandan ayrı kalmanın meydana getirdiği gurbet acısı, sıla özlemi ve hasreti de yine bu dönemin eserlerinde işlenmeye devam edecektir.

---

[254] Banarlı, **a.g.e.,** C.II, s.852.
[255] Banarlı, **a.y.,** s.852.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TANZİMAT SONRASI TÜRK EDEBİYATINDA VATAN FİKRİ

Vatan, her millet için sınırları çizilmiş bir toprak parçasından meydana gelmekte ve o millet fertleri için mukaddes sayılmaktadır. Vatan, o derece mukaddes bir varlık veya değerdir ki, terazinin bir kefesine onu koyduğumuz zaman diğer kefesine koyacak herhangi bir maddî varlık veya dünyevî değer bulunamaz. Vatan toprağı alelâde, basit bir toprak parçası olmayıp, baştan sona kadar fethedilmiş, uğruna ataların kanı dökülmüş, binlerce şehit verilmiş mukaddes bir yerdir. Vatan toprağı, büyük inançlar uğruna büyük fâtihler tarafından açılmış bir beldedir. Türk edebiyatında vatan fikri, duygusu ve sevgisi bilhassa büyük toprak kayıplarına uğradığımız dönemden sonra daha fazla uyanmaya başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin Karlofça anlaşmasından itibaren toprak kaybetmeye başlayınca yer yer siyâsî toprak parçalarını vatan olarak görür. Bu vatan anlayışının görülmesi ile de bizim araştırmamızın konusu örtüşmektedir. Ancak bu genellemeyi yaparken Cem Sultan ve benzeri memleket dışında kalmış veya memleket dışına sürülerek orada yaşamak durumunda kalmış olan şair ve yazarlarımızın vatana bakış biçimleri de hatırlanmalıdır. Çoğu kez rastlanabilen bu durum, şairin sürgün edilmesi, memleketinden uzak düşmesi neticesinde bu siyâsî anlamda vatandan çok, bir "sıla-i rahim"e, doğulan şehre, kasabaya karşı duyulan bir özlem olarak görülür. Bu anlamda memleketten ayrı olmak vatandan uzak düşmek olarak kabul edilir.

Tanzimat sonrası Türk edebiyatında da çeşitli eserlerde vatan teminin gittikçe daha önemli bir yer tutması, bu devirden sonra Osmanlı Devleti'nde özellikle önceki devirlere göre "fetihlerin sona erip gerilemenin başlamasıyla"[1] daha fazla

---

[1] Necat Birinci, "1897 Türk-Yunan Savaşı'nın Şiirimizdeki Akisleri", **Edebiyat Üzerine İncelemeler,** İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2000, s.128.

toprak kayıplarının yaşanmasının ve Batılılaşma hareketleriyle Osmanlı aydınının Batı ülkelerini ve aydınlarını tanımasının bir sonucu olarak karşımıza çıkar.

2.1. Tanzimat Devrinin İlk Aydın Şair ve Yazarlarında Vatan Fikri

Çeşitli tehditler altında tehlikeye düşmekte olan devletin idare mekanizmasında, kadrolarında bulunan yönetici ve entellektüellerin parçalanan vatana da bakışlarının değişerek, millî varlığın anavatana doğru çekilmeye başladığı günlerde edebiyatımızda vatan teması daha fazla kendisini gösterir. Hatta vatana karşı duyulan hassasiyet, böyle olayların yoğun olarak yaşandığı bir devrin padişahı olan *III. Selim*[2] tarafından yazılmış olan şiirlerde de dile getirilmiştir. Bazı kaynaklarda vatan konusunun ilk defa *III. Selim* tarafından edebiyatımızda ele alındığı bile belirtilmiştir.[3] Gerçekten *III. Selim*'in Kırım şiirlerinde vatanın bozulmasına, ülkesine hizmet etmek istemesine dâir mısralarına rastlamak mümkündür.

Tanzimat'ın ilân edildiği tarihe yakın dönemde şiirlerinde vatan konusunu müstakil olarak ilk defa işleyen şairlerimizden biri *Tâhir Ömerzâde Yusuf Hâlis Efendi*'dir. Taşıdığı duygular ve fikir bakımından oldukça önemli bulunan *Yusuf Hâlis Efendi*, "*Nâmık Kemâl*'den önce bizde "vatan" düşüncesini aşılayıp işleyen büyük bir âbide" kabul edilmiştir.[4] *Tâhir Ömerzâde Yusuf Hâlis Efendi*'nin "bizde ilk defa vatan üzerine en esaslı ve ileri duygularla görüşlerini belirten şiirler yazan bir zât" olduğu dile getirilir.[5] Şairin 1855 yılında yayınlanan *Şehnâme-i Osmânî*[6] isimli kitabında yer verdiği "Muharebeye Dâir Nazm Olunmuş Eşara Fezleke Olarak Vatan Kasidesi" isimli 10 sayfa halinde 102 beyit tutan "vatan" redifli

---

[2] Besim Özcan, "III. Selim'in Vatanperverliği", **Tarih ve Medeniyet,** Yıl:2, No:13, Mart 1995, s.17.
[3] Ömer Faruk Akün, "Nâmık Kemâl", **MEBİA.,** C.IX, İstanbul, MEB Yayınları, 1993, s.65.
[4] Kırzıoğlu, **a.g.e.,** s.53.
[5] Kırzıoğlu, **a.e.,** s.211; Fevziye Abdullah Tansel, **Mehmed Emin Yurdakul'un Eserleri-1, Şiirleri,** Ankara, TTK Basımevi, 1989, s.XIX.
[6] Tâhir Ömerzâde Yusuf Hâlis Efendi, **Şehnâme-i Osmanî**, İstanbul, Ceride-i Havadis Matbaası,1272(1855), s.23-32.

kasidesi önemli bir eserdir. Bu eser üzerinde çalışmamızın Vatanın Savunulması, Savaş ve Askerlik bölümlerinde durulacaktır.

Tanzimat yıllarında çok daha bariz bir şekilde görülen ıslahat düşünceleri ile birlikte edebiyatımızda da bazı yeni kavramlar kullanılmaya başlanır veya mevcut kavramlar anlam değişikliklerine uğrar. Vatan kavramı da bunlardan biridir: "*Yusuf Hâlis*, "elsine-i selâse"nin "elsine-i râbia" olma noktasında belki de ilk manzum Fransızca-Türkçe lûgati hazırlar;[7] *Sultan III. S*elim zamanından beri "sevgilinin yurdu" manasını kaybetmekte olan "vatan" mazmûnunu bir siyâsî kavram şeklinde kullanır."[8]

Önceleri Osmanlı ifadesi bir millet karşılığı olarak kullanılmadığı gibi millî ve vatanî bağlılığın odak noktası olarak Osmanlı milleti ve Osmanlı vatanı kavramları Avrupa etkisinde ortaya çıkan XIX. yüzyıl yenilikleri olarak görülür.[9] Milliyetçilik duygusunun uyanması ve Batılılaşma hareketleri ile ilgili olarak "toprak esasına dayanan dünyevî vatan ve ülke ile onun üzerinde oturan halk arasındaki mistik ve sürekli ilişkiler"[10] de Avrupalı fikrin ithali sonunda gerçekleşmiştir. XIX. Yüzyılın ilk yarısında memleketimizde Fransız kültürünün yayılması hususunda önemli rol oynayan bir çok hadiseler ve özellikle 1853-1856 yıllarındaki Kırım Savaşı ve onun neticesi olan Türk-Fransız ittifakı, Osmanlı Devletindeki Fransız tesirine hız vermiştir.[11]

Osmanlı Devleti'nin Batı'ya açılma ve oradaki yenilikleri takip etme hamlelerinin yoğunlaştığı dönemlerde kaleme alınan sefaretnameler de yeni bazı kavram ve değerlerin toplum hayatımıza taşınmasında önemli eserler arasında yer

---

[7] Yusuf Hâlis Efendi'nin *Miftah-ı Lisân* adlı ilk Türkçe-Fransızca sözlüğü hazırlayacak kadar çok iyi derecede Fransızca bildiği ve Fransız İhtilâli'nin bütün yeni fikirlerini kavradığı dikkat çekici bir özelliğidir. (Kırzıoğlu, **a.g.e.,** s.214).

[8] M. Kayahan Özgül, **Arayışlar Devri Türk Şiiri Antolojisi,** Ankara. TDVY., 2000. s.6.

[9] Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu,** İngilizce'den Çeviren: Prof. Dr. Metin Kıratlı, 4. bs., Ankara, TTKY., 1991, s.2.

[10] Lewis, **a.e.,** s.3.

[11] Cevdet Perin, **Tanzimat Edebiyatında Fransız Tesiri**. İstanbul. İÜEF Yayınları, Pulhan Matbaası, 1946, s.49.

alır. Özellikle Osmanlı Devleti'nin siyâsî ve askerî alanlarda Fransa ile olan yakın ilişkileri[12] sonucunda *Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi*'nin Paris'e elçi olarak gönderilmesi, diplomatik alanda atılan ilk adım oluyordu. Bu ilk Türk elçisinin dört yüz kişilik maiyeti yalnızca Paris'te değil, bütün Fransa'da ilgiyle karşılanmış, üstelik Turquerie[13] modasını bile uyandırmıştır. Onun *Sefaretname*'si bizde Batı'yı objektif ölçüler içinde tanıtan ilk eser olarak nitelenmiştir.[14] *Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi*'nin bu ilk resmî görevini, *Sait Paşa*'nın(1741-1742), *Esseyit Ali Efendi*'nin(1797-1802), *Mehmet Sait Halet Efendi*'nin(1803-1806), *Abdurrahman Muhib Efendi*'nin(1806-1812) elçilikleri takip eder.[15] Fransa'ya gönderilen bu elçilerden sonra, 1838 yılı İlkbaharında Paris Sefareti Serkâtipliğine tâyin olunan *Seyyid Mustafa Sâmi Efendi*'nin kaleme aldığı Avrupa Risalesi[16] de "eski tarzda yazılmış ve yeni hiçbir fikir ihtiva etmeyen küçük bir risale" olarak kabul edilen sefaretnamelerin sonuncusudur.[17] *Ahmet Hamdi Tanpınar, Mustafa Sami Efendi*'nin ilk defa olarak bazı yeni değerlere ve kavramlara yer verdiği *Avrupa Risalesi*'nde kullanılan "hubb-ı vatan ve millet"[18] ifadesine dikkat çekmiştir.[19]

Bu vatan kavramı, Türk elçilerinin zamanı için yeni bir kavram olmakla beraber 1841'de Hançeri'nin Türkçe-Fransızca sözlüğündeki, vatan=patrie kelimeleri arasındaki eşdeğerlik, Batılı anlamındaki "vatansever ve vatanseverlik türevlerini Türkçe ve Fransızca örnekleriyle birlikte içine almıştır."[20] Türk basınında XIX. yüzyılın ortasında vatan kelimesi siyasal anlamıyla yaygın bir şekilde kullanılmaktadır ve 1866'da *Âyine-i Vatan* isminde bir gazete bile

---

[12] Osmanlı Devleti'nin Batı'da niçin ilk önce özellikle Fransa ile yakınlaştığının sebepleri hakkında bkz: Gündüz Akıncı, **Batı'ya Yönelirken Şinasi -Bir İnceleme-,** Ankara. AÜDTCF Yayınları, 1962, s.32-35, (32 Nolu dipnot).

[13] Turquerie=Türk biçimi, Türk yaşayışı.

[14] Gündüz Akıncı, **Türk Fransız Kültür İlişkileri (1071-1859)-Başlangıç Dönemi-,** Ankara, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Sevinç Matbaası, 1973, s.16-18.

[15] Akıncı, **a.e.,** 1973, s.21-24.

[16] Mustafa Sami Efendi (Paşa), **Avrupa Risalesi,** İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1256(1840), 40 s.

[17] Faik Reşit Unat, **Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri,** 3.bs..Ankara, TTKY., 1992, s. 214-215.

[18] Mustafa Sâmi Efendi, **a.g.e.,** s.24.

[19] Ahmet Hamdi Tanpınar, **19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**. 7.bs., İstanbul, Çağlayan Kitabevi, 1988, s.126; Tanpınar'ın bu dikkati için ayrıca bkz: M. Fatih Andı, **Bir Osmanlı Bürokratının Avrupa İzlenimleri, Mustafa Sami Efendi ve Avrupa Risalesi,** İstanbul. Kitabevi Yayınları, 1996, s.44; Gündüz Akıncı, **a.g.e.,** 1973, s.25.

[20] Lewis, **a.g.e.,** s.332.

yayınlanmıştır."[21] Ayrıca "vatan" ve "millet" kelimeleri, 1839 Gülhane Hatt-ı Hümâyûn'unda, eski İslâmî bağlılıkla yenisi arasındaki fikir karışıklığını ve eksik olarak benimsenmiş vatancılığı dikkat çekici bir şekilde belli eder bir tarzda kullanılmıştır. Hattın metninde "devlet ve millet gayreti ve vatan muhabbeti"nden söz edilir."[22]

Elçiler ve askerî okullar vasıtasıyla başlayan Batı ile olan ilişkiler, daha sonra Batı'ya öğrenci göndermek şeklinde gözlenmeye başlandı. Nitekim, Tanzimat'ın ilânından sonra yetişen genç nesil, başta *Şinasi* olmak üzere, ya Batıya öğrenim için gitmiş veya Batıyı tanımak arzusuyla oraya gitmenin yollarını aramıştı. Batıya, özellikle Fransa'ya gitmenin yollarını arayan gençleri böylesine bir isteğe sevk eden sebepler arasında yeni bilim ve kültür dünyasını tanımakla birlikte Fransızca'yı öğrenmek bulunurken bir yandan da onları teşvik eden devlet oluyordu.

Tanzimat sonrasında vatan kavramının ilk defa *Şinasi*'nin kalemiyle edebiyatımıza girdiği şeklinde bir kanaat de vardır.[23] *Şinasi*, daha on yedi yaşında iken 1851 yılında annesine Paris'ten yazdığı bir mektupta, "din ve devlet ve vatan ve millet yoluna kendimi fedâ etmeyi isterim"[24] diyor. *Şinasi*'nin bu mektubuna göre vatan, doğup büyünülen yer olmaktan çıkmakta ve içtimaî bir topluluğu göstermektedir.

Batı kültürü ile yüz yüze gelmemizde bir başka faktör de Fransızca'dan yapılan çevirilerdir. Coğrafyadan astronomiye, tarihten askerliğe kadar yirminin üzerinde eser, Tanzimat ilân edilirken dilimize çevrilmiş ve basılmış bulunuyordu.[25] Tercüme faaliyetleri, 1850'li yıllardan sonra edebiyat dünyasına

---

[21] Lewis, **a.e.,** s.333.
[22] Lewis, **a.e.,** s.333.
[23] Niyazi Berkes, bizde içinde vatan'ın da bulunduğu yeni kullanılan kavramların ilk kullananı olarak Şinasi'yi gösterir. bkz: Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma,** 4.bs., Hazırlayan: Ahmet Kuyaş, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Ocak 2003, s.263.
[24] Ebüzziya Tevfik, "Validesine Bir Mektubu, Fi 30 Kânunusani sene 1266/ 11 Şubat 1851 (an Paris)", **Numûne-i Edebiyat-ı Osmaniye**, Konstantiniyye, Matbaa-i Ebüzziya, 1306, s. 239: Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil, **Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi–(1839-1865)**, C.I, İstanbul, MÜ Yayınları, 1988, s.509-510.
[25] Akıncı, **a.e.,** 1973, s.67-69.

kayacak ve Tanzimat'tan sonraki kültür ve edebiyat dünyamızda görülen yeni kavramların yerleşmesinde ve yayılmasında bu tercüme kitapların ve gazetelerin büyük rolü olacaktır. İşte bu devrin şiir ve edebiyatını yeni bir anlayışa göre değiştirmek ve yenilikler getirmek isteyen isimlerin hemen hepsi odalarda, kalemlerde yetişmiştir.[26]

Tanzimat'ın ortaya çıkardığı bir bilim kurulu olan "Encümen-i Dâniş" de üyeleri arasında Türk fikir ve yazı hayatına yön veren *Ahmet Cevdet Paşa, Ahmet Vefik Paşa, Sami Paşa, Suphi Paşa, Behçet Molla, Abdülhak Molla,* müderris *Hayrullah Efendi* gibi devlet ve fikir adamlarının yanı sıra *Hammer, Redhouse, Bianchi* gibi Türk tarihi ve dili ile uğraşan yabancı bilim adamları yer almaktadır.[27]

XIX. yüzyıl Tanzimat münevverleri arasında mühim bir yeri olan *Münif Paşa*, Aydınlanma devri Fransız filozof ve aydınlarının eserlerinden seçilmiş diyalogları tercüme ederek onbir bölüm halinde meydana getirdiği *Muhaverât-ı Hikemiye*[28] isimli eserini yayımlar. Verdiği yeni mesajlarla, özellikle memleket kalkınmasına yönelik önerileriyle, "vatancılık, toplumsal ahlak ve kadın eğitimi hakkında yabancı ve garip kavramların"[29] Türk kültür ve edebiyatında yer almasında önemli bir rolü olan bu eserin, "ebnâ-yı vatana bir ilm-i icmâlî vermek üzere"[30] meydana getirildiği anlaşılır. Ayrıca *Münif Paşa*'nın "vatan" redifli şekil itibariyle eski, fakat taşıdığı fikirler itibariyle yeni olan bir gazelinin bulunduğunu da burada hatırlatalım.[31] *Münif Paşa*'nın "vatan" redifli bu "Gazel"in yayımlanmasından sonra uyandırdığı tesiri ve nazirelerini çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde inceleyeceğimizi burada belirtelim.

---

[26] Mehmet Kaplan, **Nâmık Kemâl Hayatı ve Eserleri,** İstanbul, İÜEF Yayınları, İbrahim Horoz Basımevi, 1948, s.40.
[27] İsmail Parlatır, "Tanzimat Ruhunun Edebiyata Kazandırdığı Değerler", **Tanzimat'ın 150. Yılı,** Ankara, TTK Yayınları, 1994, s.555-556.
[28] Münif Paşa, **Muhaverat-ı Hikemiye,** Dersaadet, Ceridehâne Matbaası, 1276(1859), 79 s.
[29] Lewis, **a.g.e.,** s.434.
[30] Münif Paşa, **a.g.e.,** s.2.
[31] Ali Budak, "Batılılaşma Sürecinde Çok Yönlü Bir Osmanlı Aydını: Münif Paşa", İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2002, s.495.

Tanzimat sonrası Türk edebiyatında Batı'dan yapılan ve fikrî derinliğe sahip ilk tercüme[32] olan *Muhâverat-ı Hikemiye*'nin yedinci diyalogunda memleketin kalkınması, çalışma ve servet, sanayi, yol ve terakki gibi vatanla dolaylı olarak ilgili konulara yer verilmesine rağmen[33], *Fenelon*'dan seçilen ikinci diyalog olan ve eserdeki dördüncü diyalogun konusu millî menfaatler ve "vatan" fikri üzerine kurulmuştur.

"Fransa'da meşhur Burbon familyasının reisi olan Konetabel(Şarl Dük De Burbon)"[34], Kral kaymakamlığı yaptığı sırada kralın bazı uygulamalarından memnun olmayarak "ol-vakt Almanya ve İspanya İmparatoru bulunan Şarlken tarafına iltica"[35] etmiştir. "Fransa zâbitânından kemâl-i şecâat ve hüsn-i sîretle muttasıf ve nâmdâr olan Bayard"[36] ise, yaralı olarak esir düşmüş bir askerdir. Konetabel'in Bayard'ı bir ağaç altında görüp tanımasıyla aralarında bir konuşma geçer. Bu diyalog, Konetabel ve Bayard arasında geçen konuşmayı içermektedir.

Konetabel'in vatanını terk etmesi ve kralın uygulamaları yüzünden memleketine soğuk olması karşısında Bayard Konetabel'e acıdığını şu cümlelerle belirtmektedir:

> "Bayard– Hele ben sizin o büyük Konetabel olduğunuzu ve cümleden ziyade asîl ve necîl olup da kendi eliyle vatanını ve ecdadının mülkünü müzmahil ve harap etmeye çalışan prens bulunduğunuzu ferâmûş edemem."[37]

Savaşta vatanı uğrunda yaralanmış ve ölümü bekleyen Bayard, kendi vatanseverliğini belirten şu cümlelerle konuşmasına devam eder:

---

[32] Berkes, **a.g.e**, s.268.
[33] Münif Paşa, **a.g.e.**, s.47-55.
[34] Münif Paşa, **a.e.**, s.18.
[35] Münif Paşa, **a.e.**, s.18.
[36] Münif Paşa, **a.e.**, s.18
[37] Münif Paşa, **a.e.**, s.20.

"Bayard– .....Ben pâk-dâmen olduğum halde terk-i hayat-ı müsteâr ediyorum ve Fransa'nın düşmanlarının hürmetine ve bil-cümle nigü-sîret olan Fransızların teessüf ve rikkatine mazhar olduğum halde memleketimin ve padişahımın uğrunda fedâ-yı can eyliyorum. Benim hâlim gıpta olunmaya şâyândır."[38]

Vatanına karşı mücadelede bulunan ve Bayard tarafından bu yönü ile eleştirilen Konetabel, Bayard ile konuşurken vatanını terk etmesinin sebeplerini:

"Lakin benim vâki olan o kadar hizmetlerime mukabil vatanım küfrân-ı nimet edüp kralın validesi bir alaka maddesinden dolayı rağmen bana lâyıksız muameleler ettirdi kral dahi anın mağlûbu olduğu cihetle hakkımda gâyet büyük bir haksızlık edüp....."[39]

cümleleriyle ortaya koyarken, Bayard, Konetabel'e sürgünde olmanın vatanına karşı silah kullanmaktan daha evlâ ve şerefli olduğunu da:

"...fakr ü fâkada ve kûşe-i yegâri ve itibâride bulunmak bizim aleyhimizde sell-i silah etmekten evlâ idi zirâ hâlet-i fakr ü felâkette ve menfâda bulunsanız şeref ve şânınız daha tezâyüd etmiş olurdu."[40]

cümleleriyle ileri sürmektedir. *Muhaverât-ı Hikemiye*'nin dördüncü diyalogu, Bayard'ın Konetabel'e hatasını düzeltme tavsiyesiyle biterken bu diyalogun vermek istediği mesaj, millî duygular, vatan sevgisi ve vatanın savunulmasını her şeyin üstünde tutmanın gerekliliğidir.[41]

Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyıl siyâsî ve ilmî hayatında önemli görevler üstlenmiş olan ve *Nâmık Kemâl*'den *Ziya Gökalp*'e kadar bir çok Türk yazar ve

---

[38] Münif Paşa, **a.e.,** s.20.
[39] Münif Paşa, **a.e.,** s.21.
[40] Münif Paşa, **a.e.,** s.21.
[41] İsmail Doğan, **Tanzimatın İki Ucu: Münif Paşa ve Ali Suavi (Sosyo-Pedagojik Bir Karşılaştırma),** İstanbul, İz Yayıncılık, 1991, s.81.

aydınına tesiri dikkate değer[42] bulunan *Ahmet Cevdet Paşa* da vatan ile ilgili duygu ve fikirlerini çeşitli eserlerinde ortaya koymuştur. *Ahmet Cevdet Paşa*, en mühim eseri olan *Tarih-i Cevdet*'in başına koyduğu "vatan ve memleketini seven ve devlet ve milletinin bekâsını isteyenler, kendi asırlarının olaylarını ve haberlerini zabt ile gelecek nesillere yadigâr bırakırlar. İnsanda mâzî ve istikbâl ahvâline vâkıf ve belki ezel ve ebed esrârını arif olmağa bir meyl-i tabiî de vardır"[43] cümlesi, tarih yazmanın önemini belirtirken bu görevi üstlenenlerin vatan ve memleketlerinin geleceğine de hizmet etmekte olduklarını belirtmektedir. O, vatan ile ilgili fikirlerini ortaya koyarken Osmanlı Devleti'nin varlığını ve mevcudiyetinin devamını İslâmiyet'te görür.[44]

Ahmet Cevdet Paşa'ya göre Avrupa devletleri ile Osmanlı devleti arasında büyük farklar vardır. Avrupa dinin yerine vatanı ikâme ederek inanç birliğini maddileştirmiş, daha doğrusu cismanîleştirmiştir. Milletleri birbirinden ayıran, onlara öncelikle kendi menfaatlerini düşünmelerini telkin eden bu his, bu anlayış Avrupa kıtasına mahsustur.[45]

Ahmet Cevdet Paşa, gayrimüslimlerin Müslümanlarla beraber askere alınmalarına karşı çıkarken askerin ırk-ı hamiyetlerini, "yâ gazâ yâ şehâdet, haydi dîn-i mübîn uğruna çocuklar"[46] sözleriyle tahrik ve teşvik edildiğini ifade etmektedir. Müslüman çocuklarının analarının kucağında iken kulaklarına gazâ ve şehitlik sözleri işlenmiş olduğundan bu telkinler askerleri dinleri yolunda harekete mecbur eder.[47] Bu seslenişlerle Müslüman askerlerin bağlılığı, cesareti ve sabrı geniş ölçüde dinî duygulara ve vefaya dayanmıştır. Müslümanlar için, dinî olan mukaddes savaş, şehit olma, kâfire karşı din uğrunda mücadele yolunda hitap

---

[42] Berkes, **a.g.e.,** s.226.
[43] Ahmet Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, C.I, İstanbul, Matbaa-i Osmaniye, 1302, s.14.
[44] Süleyman Hayri Bolay, "Ahmet Cevdet Paşa'nın Dine Bakışı". **Ahmet Cevdet Paşa Semineri 27-28 Mayıs 1985-Bildiriler-,** İstanbul. İÜEF Basımevi, 1986, s.105.
[45] Ümit Meriç, **Cevdet Paşa'nın Cemiyet ve Devlet Görüşü**, İstanbul. Ötüken Yayınevi, 1975, s.63.
[46] Ahmet Cevdet Paşa, **Marûzât**, Yayına Hazırlayan: Dr. Yusuf Halaçoğlu, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1980, s.114.
[47] Bolay, **a.g.e.,** s.106.

edilecek en etkili sözler, onların çocukluktan beri alıştığı seslenişlerdi ve onların gözlerini kırpmadan cevap vermeye hazır oldukları ifadelerdi.[48] *Ahmet Cevdet Paşa,* savaşlarda Müslüman askerlerin gayrimüslimlerden daha iyi savaşmalarına ve daha büyük sabır ve tahammül göstermelerine sebep olarak "bu misillû efkâr-ı diniyye"yi göstermektedir:[49]

> "Mahlût bir taburun binbaşısı ledelhace askeri gayrete getirmek için ne diyecek? Vakıa Avrupa'da gayret-i diniyye yerine gayret-i vataniyye kâim olmuş. Lâkin bu da feodalite asırlarının inkızâsından sonra çıkmış ve anların çocukları da küçük iken bu sözü işiterek pek çok senelerden sonra "vatan uğruna" kelâmı efrâd-ı askeriyyelerine tesir eder olmuştur."[50]

Cevdet Paşa'ya göre, "Osmanlı devleti askerî bir devlettir. Din, yani İslâmiyet devlet-i aliyye için varlığının devamını kendisine borçlu olduğu bir ilk hakikattir."[51] Avrupa ve gayrimüslim askerler ile bizim askerlerin vatan telakkilerindeki farkı ortaya koyan Ahmet Cevdet Paşa;

> "Ammâ bizde "vatan" denilürse askerin köylerindeki meydanlar hâtırlarına gelür. Biz şimdi "vatan" sözünü ortaya koyacak olsak, mürûr-ı zaman ile bizde de efkâr-ı nasda yer ederek Avrupa'daki kuvveti bulacak olsa bile gayret-i diniyye kadar kuvvet alamaz. Ve ânın yerini tutmaz. Husûlü de çok vakitlere muhtâc olur. Ol vakte kadar ordularımız ruhsuz kalır. Bir de nefer Hasan kendüsünü ölüme sevk edecek yüzbaşı Hristo'ya bir dar vakitde itâat eyliyecek mi? Ve eğerçi İngilizler Hind'de Hıristiyan olmayan neferâtı çavuşluğa kadar çıkarup daha yukarı çıkarmıyorlar ve ana kimse dahl ü taarruz edemiyor."[52]

---

[48] Lewis, **a.g.e.,** s.335.
[49] Bolay, **a.g.e.,** s.106.
[50] Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e.,** s.114; Ayrıca bkz: **Tarih-i Cevdet**, C.VI, s.18.
[51] Meriç, **a.g.e.,** s.63.
[52] Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e.,** s.114.

diyerek vatan gayretinin din gayreti kadar kuvvetli olamayacağı için onun yerini tutamayacağını, bu sebeple de ordularımızın ruhsuz kalacağı sonucuna varmıştır.[53]

Gayrimüslimler ve Avrupalılar ile Müslüman askerlerinin vatan telakkilerini karşılaştıran Ahmet Cevdet Paşa'nın yukarıdaki fikirlerinden çıkarılacak sonuca göre; üzerinde yaşadığımız toprakların ele geçirilişinde, muhafaza edilmesinde, daha doğrusu vatanlaşmasında İslâm'ın rolü ön plandadır. *Ahmet Cevdet Paşa*'ya göre "gazîlik ve şehâdet" gibi İslâmî değerler ön planda olmaksızın, ordumuz ruhsuz olmak tehlikesine maruz kalır. Bu sebeple vatan ve milletin bekâsı meselesinde de dinî ideal ihmal olunmamak, Allah yolunda, din uğrunda şehitlik emeli azalmamak gerekir."[54]

Ahmet Cevdet Paşa, tarihinde 1789 Fransız İhtilâlinin yapıldığı dönemin durumunu ve bu ihtilâlde Fransa halkının yaşadığı olayları anlatırken, Fransa ihtilalini takip eden savaşlarda, Fransızların vatan savunmalarında gösterdiği cesareti ve vatanseverliklerini de aktarmaktadır.[55] *Cevdet Paşa*'ya göre, Fransız halkının cesareti ve vatanlarını savunmaları, onların vatanseverliğinden ve ihtilâl etrafında birleşmelerinden çok, müttefikler arasındaki rekâbet ve nifak ve eşgüdümsüzlüğe bağlanmaktadır.[56]

Nâmık Kemal vatanla ilgili faaliyetlere başlamadan evvel cemiyette mevcut bulunan fikirlerden biri de Meşrutiyettir. *III. Selim*'in meseleleri hal için ricalden lâyihalar isteyip mütalaada bulunması bu bakımdan önemlidir.[57]

Bu devirde ifade edilen mefhumlardan biri de Osmanlılıktır.[58] Milliyet bile bu mefhûm içinde mevcuttur. Bu dönem Türk edebiyatında "vatan" temasını kullanan şair ve yazarların mevkiini iyi anlamak için bu devrin siyasî durumu göz önünde

---

[53] Bolay, **a.g.e.,** s.106.
[54] Bolay, **a.e.,** s.106.
[55] Ahmet Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet,** C.VI, İstanbul, 1303, Matbaa-i Osmaniye, s.118-125.
[56] İlber Ortaylı, "Cevdet Paşa ve Avrupa Tarihi", **Ahmet Cevdet Paşa Semineri 27-28 Mayıs 1985-Bildiriler-,** İstanbul, İÜEF Basımevi, 1986, s.168.
[57] Enver Ziya Karal, **Selim III'ün Hatt-ı Hümâyûnları**, Ankara, TTK Yayınları, 1946, s.147.
[58] Kaplan, **a.g.e.,** s.110.

bulundurulmalıdır. Bu siyâsî atmosfer içindeki yazar ve şairlerin hürriyet ve vatan yolunda verdikleri mücadelede edebiyatı bir araç olarak kullanmak istedikleri bilinmelidir.[59]

Tanzimat devrinde siyasî ve içtimaî vaziyet bu durumdayken *Nâmık Kemâl*'in anladığı vatan kavramını bize makaleleri açık olarak vermektedir. O, eski şekliyle "sıla" anlamına gelen "vatan" kelimesini ilk kullanan[60] ve vatan fikrini edebiyatımızda bir heyecan mevzuu haline getirerek en tesirli şekilde geniş kitlelere yayan bir mütefekkir, şair ve yazardır.[61]

Türk edebiyatında "vatan ve vatanseverlik kavramlarının Fransız İhtilali'nden sonra kazandığı anlamlarla yerli yerinde kullanılması için"[62] gereken modern vatanseverlik idealizminin ilk önderi ve öğreteni *Nâmık Kemâl* olmuştur. Küçük yaşından itibaren dedesi Abdüllâtif Paşa ile beraber memleketin bir çok yerini dolaşmak sûretiyle vatan ve milleti tanımak fırsatını bulan[63] ve 17 Mayıs 1867'te Londra'ya giderek 25 Kasım 1870 tarihinde 31 yaşındayken İstanbul'a dönen *Nâmık Kemal*'in, Londra yıllarında olgunlaşan vatan, millet ve hürriyet ile ilgili hislerinin meyveleri olan eserleri vatana dönünce verilmeye başlamıştır.[64] Fransızların millî marşı olan "Marseillaise"in Nâmık Kemâl tarafından bu tarihler arasında Türkçe'ye tercüme edilerek *Hürriyet* gazetesinde 1869 yılında Hürriyet[65] isimli makalenin içinde yayımlanması, onun vatan anlayışında Avrupa yıllarının ve bu marşın, bu marş dolayısıyla da Fransa'da ihtilâl sonrasında geliştirilen vatan fikrinin ve vatanseverlik duygusunun derin tesirleri olduğunu[66] düşündürür.

---

[59] Kâzım Yetiş, **Mehmet Âkif'in Sanat-Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler,** Ankara, AKM Yayını, 1992, s.1. Ayrıca bkz: Kâzım Yetiş, "Yeni Bir İnsan Yeni Bir Edebiyat", **Türk Edebiyatı,** No:182, Aralık 1988, s.51-52.

[60] Mümtaz'er Türköne, **Siyâsi İdeoloji Olarak İslâmcılığın Doğuşu,** İstanbul, İletişim Yayınları, 1994, s.265.

[61] Ömer Faruk Akün, "Nâmık Kemâl", **MEBİA.,** C.IX, İstanbul. MEB. Yayınları, 1993, s. 65.

[62] Beşir Ayvazoğlu, "Cümlemizin Vâlidemizdir Vatan", **Dünden Bugüne Tercüman Gazetesi,** 28 Ağustos 2003 Perşembe.

[63] Ali F. Karamanlıoğlu, "Ölümünün 77. ve Doğumunun 125. Yıldönümünde: Nâmık Kemâl", **Türk Kültürü,** Yıl: IV, No:38, Aralık 1965, s.187.

[64] Yusuf Mardin, **Nâmık Kemâl'in Londra Yılları,** İstanbul, Milliyet Yayınları, Nisan 1974, s.264.

[65] **Hürriyet,** "Hürriyet", (Y. yok), Londra, No:58, 23 Rebiülâhir 1286/2 Ağustos 1869, s.1-2.

[66] Ayvazoğlu, **a.g.y.**

Nâmık Kemâl'in vatanî ve diğer konulardaki eserlerinden hareket eden araştırmacılar, onun bu tema ile ilgili tesirinde kaldığı kaynaklar arasında, Fransız romantikleri vasıtasıyla İngilizlerin büyük şairi *Shakespeare*'in eserlerini saymışlardır.[67] Fakat *Nâmık Kemâl*'in vatan ve hürriyet fikirlerini Türk edebiyatında yerleştirmesinde üzerinde önemli tesiri olduğunu bildiğimiz Aydınlanma devri filozoflarından *Montesquieu*'dur. *Montesquieu, Spirit of Laws*(=Kanunların Ruhu) isimli eserinde vatan sevgisini hem bir görev, hem de bir erdem olarak kabul eder[68] ki bu fikirler *Nâmık Kemâl*'in bütün eserlerinde ve yazılarında ileri sürdüğü vatan ve hürriyet görüşlerine uymaktadır. *Montesquieu*'ya göre insanlar, kendi vatanlarını, kendileri için özel bir anlamı olan vatanlarını severler. *Montesquieu*, yukarıda adı geçen eserinde bahsettiği iki vatanseverlik yolundan birincisi, birlik ve fedakârlık, ikincisi ise hürriyet ve ferdin menfaati yoludur. Yine *Montesquieu*'ya göre birincisi saf ama imkânsız bir vatanseverlik yolu olurken, ikincisi daha karmaşık ama daha uygulanabilir ve etkili olan bir yol olarak kabul edilmiştir. *Montesquieu*'nun *Encyclopédie*'de yer alan ilgili maddesinde de vatan, doğulan yer olmaktan çok, üyesi olunan ve kanunları "hürriyet ve mutluluğu" koruyan hür devlet anlamında ifade edilir.[69]

Aydınlanma Çağının bir başka filozofu *Voltaire* tarafından da, vatan çok sayıda ailenin birliği şeklinde tanımlarken birlik halinde yaşayan vatandaşların özel menfaatleri doğal olarak genel menfaatlere dönüştürülür.[70]

Nâmık Kemâl'de vatan ve hürriyet fikirleri tam bir açıklıkla birbirinden ayrılmış sayılamaz. Onda Müslümanlık, Osmanlılık, Türklük, Meşrutiyet, Müsavat ve Garplılık...fikirleri bir kaos halinde hemen hepsi de zinde olarak kaynaşmaktadır.[71]

---

[67] İnci Enginün, **Tanzimat Devrinde Shakespeare–Tercümeleri ve Tesiri–**, İstanbul, İÜ Basımevi, 1979, s.119 vd.
[68] Maurizio Viroli, **Vatan Aşkı-Yurtseverlik ve Milliyetçilik Üzerine Bir Deneme,** Çeviren: Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1997, s.83.
[69] Viroli, **a.y.,** s.83,88,89.
[70] Viroli, **a.y.,** s.89-90.
[71] Namdar Rahmi Karatay, **Nâmık Kemâl ve İdealizmi**, Bursa, Vilâyet Matbaası, 1941, s.11.

Bize kendiliğimizi telkin eden kavramlar kadar bu kavramları ifade eden kelimeler bile onun eseri olarak görülür. *Nâmık Kemâl*'e kadar Arapça'da mevcut olmayan "hürriyet" kelimesi, onun sayesinde "hür"den türetilerek "siyâsî ve içtimâî doktrin farkı olmaksızın bütün idealistlerce takdis edilen manası" ile bize aşılanmıştır.[72] O günkü toplumun genel yapısı da bu kavramların manevileşmesini, millîleşmesini kolaylaştıracak şekilde değişmelere uğramış ve dünya kültürlerine kendinden hisse katacak olan bir Türklük sezgisi, Türk vatanı ve Türk milleti kavramları ilk defa *Nâmık Kemâl*'in edebî ilhamları ile aydınlanmıştır.[73]

Nâmık Kemâl, ruhunun büyük ıstırabını, bir doğum sancısı gibi bir müddet çektikten sonra, cemiyetin baskısı altında sevgilisi, cananı olan idealini bulmuştur. Bu ideal, onda "vatan" ve "hürriyet" olarak tezahür eder.[74] *Nâmık Kemâl*'e gelinceye kadar vatan kelimesinin sadece içinde doğulan kasabadan ibaret olduğu düşünülmüştür. O sanatkâr hamlesi ile bu kelimeden âdetâ temaşasına Hakkın bile âşık olacağı bir hayal meydana getirmiştir. Biz bu hayali bugün, vatan ve yurt kelimelerine izâfe ediyoruz. *Nâmık Kemâl*'in "vatan" kelimesine yüklediği anlam ile bugün aldığımız intiba, Alman'ın "Vaterland"dan, Fransız'ın "Patrie"den aldığı intibaın aynıdır.[75]

Kemâl'in Türk düşünce sahasında getirmiş olduğu bu vatan anlayışında Batı'dan beslenmiş olduğu kaynakların da rolü olsa gerekir. Zira onun özellikle Fransız İhtilâli'ni hazırlayan yazarlardan *Montesquieu*'nun okuyucusu olduğunu ve önemli bir eseri olan "Romalıların İkbâl ve Zevâli Hakkında Mülâhazat"ını daha 1863 yılında *Mir'at* dergisinde yayımlamaya başladığını göz önünde bulundurmalıyız.[76] *Nâmık Kemâl*'in bu devre ait vatanseverlik ve milliyetperverlik hislerinin uyandığını anlatan bir mektubunun olduğunu da burada belirtelim.[77]

---

[72] Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, **Nâmık Kemâl ve İdeolojisi,** Ankara. Ulus Basımevi. 1939, s.6.
[73] Fındıkoğlu, **a.e.,** s.6.
[74] Karatay, **a.g.e.,** s.19.
[75] Fındıkoğlu, **a.g.e.,** s.6.
[76] Cavit Orhan Tütengil, **Montesquieu'nun Siyâsî ve İçtimâî Fikirleri,** İstanbul 1956, s.61.
[77] Kaplan. **a.g.e.,** s.41-42.

Nâmık Kemâl'in "vatan" fikrini incelerken ayrıca onu zamanımızda değil XIX. Asır Türkiye'sinin tam ortasında görmemiz gerekir. Onun ortaya çıkmasını Tanzimat devrinin içtimâî hareketleriyle izah etmek âdetâ mecburî hâle gelir.[78] *Nâmık Kemâl*'in vatan ve hürriyet fedâîsi olmasında içinde yaşadığı devrin büyük rolü vardır.

Nâmık Kemâl'in şiirleri, tiyatroları, makale ve romanları, ilk vatanî eserlerini verdiği tarihten bugüne kadar olan 135 yılda bütün Türklere en tesirli bir şekilde vatan fikrini, şuurunu, duygusunu, vatanseverlik heyecanını, vatan için seve seve can verme ahlâkını telkin etmiştir. Bu telkin, o derece tesirli olmuştur ki, yazarın *Vatan Yahut Silistre* isimli eserinin sahnede oynanmasının halk üzerinde meydana getirdiği galeyan büyüklüğü[79] ile beraber, kendisinden sonra vatan temini ele alan ve bu esere çeşitli yönleriyle benzeyen bazı eserlerin yayımlanmasına sebep olacaktır.[80]

Edebiyatımızda Tanzimat'tan sonra "vatan" temini ele alan makale türünde yazılmış ilk yazı, Yeni Osmanlılar'ın Londra'da çıkardıkları Hürriyet gazetesinin ilk sayısının birinci sayfasında yer alan "Hubbü'l-Vatan Mine'l-İman"[81] başlıklı yazıdır. Yazarı belirtilmemiş olan bu yazının *Nâmık Kemâl*'e ait olması çok muhtemeldir. Bu hususta *Mehmet Kaplan*, "bu makalede vatan mefhumu ve vatan kelimesi üzerinde ısrar ediş, onun *Kemal*'e ait olduğunu farz ettiriyor. *Kemal*, Avrupa'dan döndükten sonraki yazılarında aynı şeyleri ısrar eder" diyerek yazının *Nâmık Kemâl*'e ait olabileceği ile ilgili olan delilleri ortaya koymaktadır.[82] *Bernard Lewis*

---

[78] Karatay, **a.g.e.,** s.7.
[79] Midhat Cemal, **Nâmık Kemâl–Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında,** II, Kısım I, İstanbul, Millî Eğitim Basımevi, 1949, s.152.
[80] Mehmet Sadeddin, **Tuna Yahud Zafer,** İstanbul, Maarif Nezaret-i Celilesinin İzniyle Basılmıştır, 1290, 98 s.; Bu eserin Vatan Yahut Silistre'ye pek çok yönden benzediği sonraki bölümlerde gösterilecektir.
[81] **Hürriyet,** "Hubbü'l-Vatan Mine'l-İmân", (Y. yok), Londra, No:1, 9 Rebiülevvel 1285/29 Haziran 1868, s.1-2.
[82] Mehmet Kaplan, **a.g.e.,** s.74.

ise hiçbir kaynak veya delile başvurmadan bu makalenin *Nâmık Kemâl*'e ait olduğunu kabul etmiş bir şekilde zikretmiştir.[83]

Nâmık Kemâl'in İbret gazetesinde yer alan "Vatan" makalesindeki ifadelerin benzerleri olan satırlarla karşılaşılan "Hubbü'l-Vatan Mine'l-İman" başlıklı bu yazıda, genel olarak vatan ile ilgili fikirlerin geniş bir şekilde yer aldığı görülmekle beraber ana tema vatan sevgisidir.

Nâmık Kemâl'in vatan temi etrafında kaleme alınan ilk yazısı olduğunu bildiğimiz bu yazıdan sonra, yine *Hürriyet* gazetesinde 1869 yılında yayınlanan "Hürriyet"[84] isimli makalesinin içinde, Fransız millî marşı "Marseillaise"[85]in Türkçeye çevrilmiş olarak ilk kıtasını vermesi[86] ve makalesinde bu marşı ele almasının şairin his ve düşünce dünyasında vatan temine karşı bir hassasiyet gelişmesi bakımından ayrı bir önemi olsa gerektir. *Yahya Kemâl*, bu marşın *Nâmık Kemâl* üzerindeki önemli tesirini keşfetmiş biri olarak yıllar sonra, "*Nâmık Kemâl*, vatana dâir şarkılarını birer kılıç gibi Marseyyez(Marsaillaise) örsü üzerinde döğdüydü" demektedir.[87]

Nâmık Kemâl, daha sonraki yıllarda yazdığı edebiyatımızda vatan konusu etrafında kaleme alınan en önemli eser olması ve uzun yıllar bu tema etrafında meydana getirilecek eserler üzerinde büyük tesiri bulunması yönünden hususi bir mevki kazanan *Vatan Yahud Silistre* isimli tiyatro eserinde "Marsaillaise"in ilk mısralarını hatırlatan

---

[83] Bernard Lewis. **a.g.e.,** s.334.

[84] **Hürriyet,** "Hürriyet", (Y. yok), Londra, No:58, 23 Rebiülâhir 1286/2 Ağustos 1869, s.1-2.

[85] Bu marşın Fransızların tarihindeki etkileri için bkz: Carlton J. Hayes. **Milliyetçilik: Bir Din,** Çeviren: Murat Çiftkaya, İstanbul, İz Yayınları, 1995, s.89.

[86] Bu kıtanın ilk mısraları şöyledir:

"Ey ehl-i vatan gel gidelim şan günüdür bu
Zulm açtı yine karşımıza kanlı alemler"

Ömer Faruk Akün, Marseillaise'in Türkçe'ye tercümesine ilk defa teşebbüs edenin Âyetullah Bey olduğunu, fakat bu tercümenin aslından uzak kaldığını ileri sürmektedir. Sözkonusu marşın Türkçedeki tam bir çevirisinin yayınlanma tarihi ve bu konuda daha geniş bilgi için: (Bkz: Ömer Faruk Akün, "La Marseillaise'in Türkçede En Eski Manzum Tercümesi", **İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi,** C.XXII, 1974-1976, İstanbul, 1977, s.124-125.)

[87] Yahyâ Kemâl, "Vatan Mefhumu", **Kubbealtı Akademi Mecmuası,** Yıl:1, No:2, 1 Nisan 1982, s.29. (Bu yazının ilk künyesi;Zaman, No:472, 30 Ağustos 1335/1919 olarak verilmektedir.)

"İşte âdû karşıda hâzır silah

Arş yiğitler vatan imdâdına

Arş ileri, aşr bizimdir felâh

Arş yiğitler vatan imdâdına"[88]

mısralarına yer vermiştir.

Osmanlı vatanında bir hüznün yaşandığı devrin şair ve yazarı olan *Nâmık Kemâl*, bu hüzün atmosferi içinde coşkulu vatansever ruhunu çeşitli şiirlerine ortaya koymaya[89] çalışır. Vatanı için milletten ümitlidir, bütün bir milleti düşünecek kadar benliğini saran ideallerini sabit bir fikir haline getirir.[90] Onda her ân mevcut olan vatan fikriyle beraber samimî bir şekilde vatanına karşı fedakârlık beklediğini hitap ederek seslendiği halkında bir ümit, bir de mahzûnluk hâli görülür. Şairin bu duygularını dile getiren ve en bilinen şiirleri "*Murabba*"ı ve *Deli Hikmet*'le birlikte söyledikleri "Vatan Mersiyesi"dir:

"Sıdk ile terk edelim her emeli her hevesi

kıralım hâil ise azmimize ten kafesi

inledikçe eleminden vatanın her nefesi

Gelin imdâda diyor bak budur Allah sesi"[91]

---

[88] Nâmık Kemâl, **Vatan Yahud Silistre**, Dört Fasıl Tiyatro, Defa-i Evvelî, yyy., 1289, s.163-164; Sadeddin Nüzhet Ergün, **Nâmık Kemâl'in Şiirleri,** İstanbul, İnkılâb Kitabevi, Rıza Koşkun Matbaası, 1941, s.51.

[89] N. Suner Pekin, "Nâmık Kemâl ve Milliyetçilik", **Türk Edebiyatı,** No:182, Aralık 1988, s.48.

[90] Önder Göçgün, "Nâmık Kemâl'in Devlet İdeali ve Devletler Arası Münasebetler Hakkındaki Görüşleri", **Türk Edebiyatı Araştırmaları I,** Konya, SÜ Yayınları, 1991, s.209.

[91] Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil, **Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi–1865-1876,** C.II, 2.bs., İstanbul, MÜ Yayınları, s.166.

"Gidiyor âhirete âh ederek şanlı vatan

Yalnız kaldı teselli bize bir pâre kefen

Hıfzı uğrunda denizler gibi kan dökmüş iken

Vatanın uğruna düşman dayadı hançerini

Yoğuimiş kurtaracak bahtı kara mâderini"[92]

Edebiyatımızda vatan teminin yerleşmesinde ve kendisinden sonraki yazarların da bu konuya yönelmesinde çok büyük rolü olan *Nâmık Kemâl*'in vatan hakkındaki fikirlerini en iyi anlatan yazı, *İbret* gazetesindeki "Vatan"[93] makalesidir:

Nâmık Kemâl'in 1873'te İbret gazetesinde yayımlanan bu makalesinde vatandaşlar arasındaki dil ve menfaat birliğine, ruh akrabalığı ile fikir kardeşliğine dikkat çekilerek insanın, dünyaya göre vatanı, oturduğu vilâyete göre kendi evi gibi gördüğüne vurgu yapılmıştır.

Bu makalesinde *Nâmık Kemâl*, vatan hakkındaki fikirlerini ortaya koyarken, âdetâ insanların zihinlerinde ilk olarak ortaya çıkan vatan fikrini izah etmektedir. Onun devrine kadar karşılık beklenilmeden sürekli fedâkârlık gösterilen vatan, onun izahı ile birlikte üzerinde yaşayan insana menfaat sağladığı da hatırlatılan, insanın elde edeceği menfaati de düşündüren bir mekân olmuştur. O, insanların vatan hakkındaki mukaddes fikirlerinden bahsedildiği zaman bulundukları yerin, ya sınırlarını veya haritalarını gözlerinin önüne getirerek, vatanı birkaç bin canını veren vatanseverin kanı ile belirlenmiş madde veya birkaç devlet ileri geleninin kalemi ile çizilmiş bir hat olarak düşündüklerini ortaya koymuştur.[94]

---

[92] Kaplan vd., **a.e.,** s.167.

[93] Nâmık Kemâl, "Vatan", **İbret**, No:121, 22 Muharrem 1290/1Mart 1289/23 Mart 1873, s.1; **Makalât-ı Siyasiyye ve Edebiyye,** İstanbul, Selânik Matbaası, 1327, s.320-330.

[94] Nâmık Kemâl, "Vatan", **Makalât-ı Siyasiyye ve Edebiyye,** İstanbul. Selânik Matbaası, 1327, s.320.

Nâmık Kemâl, bu cümlelerle vatanın uzun bir tarifini yaparken, mevhûm olarak akıl ve tabiatla ilgisi bulunmayan bu fikirlerin insanlar arasındaki birlik ve beraberliğe set çekeceğini ve insaniyet nazarında bir hükmü olmayacağını düşünenleri de bilir. Bu itibarla onların bu düşüncelerini yersiz bulmaktan dolayı fikirlerini şu cümlelerle sürdürür:

> "Evet, Sani-i Hâkim insanın fikrini kerrat cetveli, vicdanını hendese mikyası mahiyetinde halk etmiş olsa idi dünyada aile, millet, mesken, vatan tasavvurlarının vücûduna imkân kalmazdı. Sırf maddî olan fevâidden başka bir şey düşünmezdi. Şu kadar var ki âdem başka haysiyette yaratılmış, akıl "iki kere iki dört eder" davasını ne kadar bedahetle kabul ediyorsa vicdân da "bir kadın ile bir erkek meyli tabiî ve kavli şer'i ile irtibat hâsıl edince bir aile meydana gelir" hükmünü o kadar bedâhetle tasdik ediyor."
>
> Akıl, "murabba başkadır, müselles başka" kaziyesinin hakikatine ne kuvvette hükmediyorsa, vicdan da "vatan başkadır, haricî vatan başka" sözünün sıhhatine o kuvvetle itimat ediyor."[95]

Bu makalede *Nâmık Kemâl*'in vatan fikrinin aynen izâhını görüyoruz. *Nâmık Kemâl*'in bu makalesinde vatanı bir his meselesi addettiği, manevî ve maddî bir birlik olarak kabul ettiği açıktır.

Hürriyet gazetesinde isimsiz olarak yayınlanan "Osmanlı Devleti'nin Servetine Dair Makale"[96]de Osmanlı vatanı hakkında fikirlere yer veren bir başka yazı olarak karşımıza çıkar. Dünya üzerinde bulunduğu yerin üç kıtanın en mühim noktası olması ile birlikte, güzelliğe ve bereketli topraklara sahip olmasına rağmen bu vatanın kıymetini Osmanlı insanının bilmediğini ve bugün yiyecek ekmeğe muhtaç durumda Avrupalılara imrendiklerini bu yazı şu cümlelerle ortaya koymuştur:

---

[95] Nâmık Kemâl, **a.e.**, s.321.
[96] **Hürriyet**, "Osmanlı Devleti'nin Servetine Dair Makale", (Y. yok), Londra, No:7, 21 Rebiülevvel 1285/10 Ağustos 1868, s.1.

"Vatanımız öyle bir mevki-i müstesnâdır ki üç kıtanın en mühim olan nokta-i itidâllerini tutmuştur. Vaktiyle âlemin kileri hükmünde idi. Hâlâ bir çok memleketlerin bâğ-zârı makamındadır. Zemini kazılsa her köşesinden servet defineleri açılır, toprağına tohum atılsa her tarlasından bereket gencineleri saçılır. Hayfâ ki toprağımız dünyanın en mutenâ en girânbâ mahsûlâtını yetiştirmeye müstait iken biz bugün yiyecek ekmeğe muhtacız. Vaktiyle vâkıâ Avrupa'nın şimdiki hâli gibi hâkimizde medfûn olan cevâhir-i kabiliyâtın kâffesinden istifâde edemedik."[97]

Vatanın tehlikede olması üzerine fikirler ileri sürülen bu yazıda, vatanın geri kalma sebepleri tartışılırken Osmanlı vatanının kötü durumundan kurtulmasının çareleri araştırılmış ve askerlik ile vergi konuları da ele alınmıştır.

"Bir taraftan askerlik yalnız altı yedi eyaletin İslâm'ına hasrolunduğundan ve hâl buna devlet usûl-i meşvereti kabul ile halkı ittihâd-ı vatandaşiye celp edemediği cihetle memlekette isyânlar şekâvetler eksik olmadığından her sene silah altında birbiri üzerine lâ-akal on beş yirmi bin evlâd-ı vatan telef oldu. Askere bakılamamaktan hâsıl olan zâyiat dahi buna munzam oldu. "[98]

Hürriyet gazetesinde isimsiz olarak yayınlanmış "Yaşasın Yeni Osmanlılar"[99] adını taşıyan bir başka yazıda da adından da anlaşılacağı üzere Yeni Osmanlılar cemiyetinden ve faaliyetlerinden bahsedilir.

Osmanlı topraklarının dışında sürgün olarak yayınlanmış olan[100] *Hürriyet* gazetesinin yayın organı olduğu Yeni Osmanlıların faaliyetlerini tebrik için gönderilmiş olan doksan imzalı bir mektup vesilesiyle yazıldığı anlaşılan bu yazıda,

---

[97] **A.y.**, s.1.
[98] **A.y.**, s.1.
[99] **Hürriyet**, "Yaşasın Yeni Osmanlılar", (Y. yok), Londra, No:11, 20 Cumada'l-ûlâ 1285/7 Eylül 1868, s.3-4.
[100] Bernard Lewis, **a.g.e.**, s.334.

Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin vatanseverlik fikrini yükseltmek istediği belirtilmektedir.

> "Henüz âğûş-ı terakkiye düşmüş olan vatanperverlik fikrini evlâtları gibi beslemek istiyorlar. Halkın sûiidare beliyesiyle ne türlü zaruretler içinde bulunduğu ve binaenaleyh bize arz ettikleri muavenet nasıl meşakkatlerle hâsıl edilebileceği malûm iken yine fütüvvet gösteriyorlar"[101]

cümleleri cemiyet mensuplarının vatanları uğruna katlandıkları fedakârlıkların ifadeleri olarak görülür.

XIX. yüzyıl aydınlarının vatan telakkilerine bir örnek olması dolayısıyla burada şu bilgiyi de kaydedelim. Edebiyat ve düşünce tarihimizde 19. Yüzyılda ortaya çıkarak tesiri 20. Yüzyıla kadar devam eden önemli bir cemiyet olan Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin olması gereken programını *Zamanımızın Avrupa Tarihi* isimli kitabında çıkarırken maddelerden biri arasında "Ümmet-i Osmaniye efradının vatan muhabbeti ile birleştirilmesini"[102] de sayar. İşte programında böyle bir madde yer alan bu cemiyetin mensupları arasında yer alan *Mehmed Emin(Bey)*'in Fransa'da bulunduğu sırada yaşadıkları hakkında *Gündüz Akıncı, İbnülemin Mahmut Kemal İnal*'dan naklen şunları aktarır:

> "1870 Fransız-Alman savaşında bir avuç "Jön Türk", Paris'te kaçak yıllarını geçiriyordu, Sultan Abdülaziz'in bencil yönetimine karşı direnen bu gençler, Almanlar sınırı aşınca, Fransız ordusuna gönüllü yazıldılar. Napelèon III, bu davranışlarının nedenini sordurunca şöyle demişlerdi:

[101] **Hürriyet,** "Yaşasın Yeni Osmanlılar", s.3.
[102] Kurdakul, **a.g.e.,** s.13-14.

–Türkiye'den kaçınca bize Fransa bağrını açtı. Yurt, ekmeğini yediğimiz, havasını soluduğumuz yer değil midir? Şimdi Paris'teyiz, öyle ise onu savunmak bizim de boynumuzun borcudur..."[103]

Fikir ağırlıklı, sosyal içerikli sanat anlayışına sahip olan yazarların çoğu bir akıma mensup kişilerdir. Hele ülkelerinin kriz durumlarında edebiyatçıların çoğu millî, hamâsî, vatanî fikir ve duyguları dile getirmeye kendilerini mecbur hissetmişlerdir. Bunun en önemli örneklerinden birisi, Türk milletinin ilk yenilik hamlelerinde memlekete vatan ve millet sevgisini sönmez bir aşk ateşiyle sokan ve gönüllerde hürriyet ateşini yakan *Nâmık Kemâl*'dir. O, bir taraftan millet ve memleketine hizmet yolunda vatan fikir ve duygusunu işleyen şiirler yazarken, diğer taraftan genç şairleri vatanî şiirler yazmak için teşvik etmiştir. *Prof. Dr. Kâzım Yetiş,* vatanın ve milletin tehlike yaşadığı dönemlerde *Nâmık Kemâl*'in edebiyattan beklediği hizmeti şöyle belirtmektedir:

"Nâmık Kemâl, tarihe 93 Muharebesi diye geçen 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sırasında, Recâizade ile Abdülhak Hâmid'e yazdığı mektuplarında âdetâ vatanî şiir yazmaları için onlara yalvarır. Kemâl inanmaktadır ki böyle bir devirde vatana iki şeyin hizmeti olabilir. Ordu ve Edebiyat."[104]

Nâmık Kemâl bütün fikirlerini duyurmak, yaymak ve gâyesine ulaşmak için şiiri, nesri, tiyatroyu bir vasıta yapmış, âdetâ onlara hoparlör vazifesi gördürmüştür. Bütün bunlarda vatan ve millet için mücadele yolunu gösteren *Nâmık Kemâl* olmuştur.

Nâmık Kemâl, her şeyden önce siyâsî yönü olan bir şair ve yazardır. Bâbıâli kaleminden yetişmiş, devlet dedikodularıyla yoğrulmuştur. Bir milletin yalnız siyâsî cepheden yükselmesi kâfi değildir. *Nâmık Kemâl*'in yaşadığı devirde siyaset

---

[103] Gündüz Akıncı, **Türk-Fransız Kültür İlişkileri (1071-1859) -Başlangıç Dönemi-,** Ankara, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1973, s.XIV; İbnülemin Mahmud Kemal İnal, **Son Asır Türk Şairleri, Bütün Eserleri**, 3.bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, 1988, s.945.

[104] Yetiş, **a.g.e.,** s.1; Benzer ifadeler için ayrıca bkz: Kâzım Yetiş, "Yeni Bir İnsan Yeni Bir Edebiyat", **Türk Edebiyatı**, No:182, Aralık 1988, s.51-52.

Meşrutiyet'le özetleniyordu. Meşrutiyet fikri ona Fransız İhtilâli ile gelmiştir. Vatan muhtevasının dayandığı garplı cevher, Fransız İhtilâli'ndeki burjuvazi sınıfının ideolojisinden kaynaklanır. Bütün Tanzimat aydınları bu cevhere hayran olmuşlardır.[105]

Bütün bunlarla beraber kendi zamanı ve mekânı içinde *Nâmık Kemâl*, muhitinin hadiselerini herkesten fazla sezen, özellikle düşüncelerini büyük bir samimiyet ve hararetle savunan, vatanî düşünce ve duygularını edebiyatla halka aşılayıp uyandıran, o zamanki toplumun bu tür ihtiyaçlarını karşılayan bir düşünür ve ediptir.[106]

"İmtizâc-ı Akvâm"[107] makalesinde de, aynı vatan üzerinde yaşayan kavimlerin ortak din ve dillere sahip olmanın onları birlik ve beraberlik içinde bulundurmak için yeterli unsurlar olmadığını, müşterek hatıra ve menfaat birliğinin aynı vatanda beraberliği tesis ettiğini ileri sürer. *Nâmık Kemal*,

> ".....İngiltere'nin, Fransa'nın, İspanya'nın, Portekiz'in, Belçika'nın, Flemenk'in, Almanya'nın, Avusturya'nın, İtalya'nın, Danimarka'nın, İsveç'in, Norveç'in her yerinde üç din ile bir dinsizlik, her yerinde bir çok cins, her yerinde birden ziyade lisan olduğu halde vatan nâmıyla zuhûratın tayin ettiği ve hattâ ekserî yerlerde hikmet ve hendese gibi ahvâl-i tabiiyyeye değil siyaset ve askerlik mukteziyatına bile tevfik etmeye kimsenin muktedir olmadığı bir hatt-ı mevhûm ile gösterilen yerleri herkes eczâ-yı hayatından ve belki hayatını o yerlerin eczâsından biliyor. Çünkü nazariyâtta bir şekl-i mevhûmdan ibâret olan vatan, fiiliyatça hukuk-ı mütesaviye ve menfaat-ı müşterekeyi muhafazada taşlara, demirlere müstağrak olan istihkâmlardan bin kat ziyade kâfi olduğuna fikirler tamamıyla itthat etmiştir

[105] Mehmet Kaplan, **a.g.e.,** s.40.
[106] Hilmi Yücebaş, **Nâmık Kemâl ve Vatan Sevgisi**, Tekirdağ, İl Basımevi, 1937, s.4.
[107] Nâmık Kemâl, "İmtizâc-ı Akvâm", **İbret**, No: 14, 2 Temmuz 1872, s.1.

Bir nâm ile vatan-ı aslînin daire-i ittifakından ayrılan küçük küçük akvâmın kaçı bâkî oldu? Bâkî olanların hangisi saadet buldu? "[108]

ifadeleriyle vatanın birliğinin farklı kavimleri ortak menfaat ve hedeflerde birleştirici önemli bir husus olduğunu belirterek aslî vatandan ayrılan unsurların hiç birinin bâkî olamayacağını, olsalar bile mesut yaşayamayacaklarını dile getirmiştir.

Nâmık Kemâl'in diğer makalelerinde Osmanlı Devleti'nin bekâsı için Osmanlılığın, İttihâd-ı İslâm'ın lüzûmunu ve bunun vatan fikrine bağlı olarak ilerlediğini, vatanın var olması için de nasıl bir "birlik" istediği görülür.

Nâmık Kemâl'in makalelerindeki fikirleri şöyle özetleyebiliriz:

Vatan yalnız muayyen hudutlarla çevrilmiş kuru bir toprak parçası, bir coğrafya değil, millet hayatıyla kaynaşan bir tarih, maddî, manevî bir birlik, bir bütündür. Osmanlılığın tahakkuku vatanın müşterek olmasındadır. Buna vatan ve menfaat birliği bir delildir. Osmanlılık, ittihâd-ı İslâm, imparatorluğun parçalanmaması için bir tedbirdir. İmparatorluğun bekâsı ancak bununla mümkündür. Bunlar temin edilirse Avrupa'ya karşı "şark muvâzenesi" kurulmuş olur. İttihadı temin eden de İslâmiyet'tir. O vahdete gelmeyi emreder. Madem ki hilâfet buradadır, bu içtimâın merkezi de elbette burası olacaktır.

Nâmık Kemâl'in diğer türlerde yasılmış olan eserlerinde de vatan temi etrafındaki duygu ve düşünceleri görülmektedir. Onun fikirlerini ve düşüncelerini daha geniş halk kitlelerine duyurmak için tiyatroyu seçtiğini de burada belirtelim. Türk Edebiyatında tiyatro türünde yazılmış, vatan fikir ve duygusunun Türk gençleri tarafından her şeyin üstünde tutuluşunu, millet, din ve padişah sevgisini anlatan ilk eser, *Nâmık Kemâl*'in 4 perdelik *Vatan Yahut Silistre*[109] isimli tiyatro oyunudur.

---

[108] Nâmık Kemâl, **a.y.**, s.1.

[109] (Namık) Kemal, **Vatan Yahud Silistre** - Dört Fasıl Tiyatro. "Basmak ve Bastırmak Hakkı Müellifin-Oynamak ve Oynatmak Hakkı Güllü Agop'undur", Defa-i Evvelî, yyy., 1289, 169 s.

Vatan Yahut Silistre'de 1854 yılının Mayıs ayında Silistre'nin 41 gün boyunca Ruslar tarafından kuşatılarak, Rusların ezici askerî gücüne karşılık az sayıdaki Osmanlı askerinin zaferiyle sonuçlanması konu edilmiştir.

Vatan Yahut Silistre oyununa vatan fikri ve duyguları hâkimdir. *Nâmık Kemâl,* bu eserinin ortaya çıkışı ile ilgili olarak şunları söyler:

> "Silistre'nin konusu, benim hayalimden çıkmış değildir. Benim yaptığım şey, Rumeli'de II. Mahmud zamanındaki Şumnu kuşatmasında geçen ve anlatılan bir olayı, biraz daha genişletmek için gördüğüm zorunluluk üzerine, Kırım Savaşı sırasında meydana gelen Silistre Savaşı'na aktarmaktan ibarettir. Eserin yazılmasından amaç ise, milletteki vatanseverlik duygularını dile getirmekti; tiyatro yazma alanında ustalık göstermek değil..."[110]

Tanzimat devrinin şairlerinden *Osman Nevres* "vatan" kavramını, pek çok şiirinde yeni muhtevasıyla kullanmakla beraber bazı şiirlerinde bu kavram, Divan şiirinin kullandığı bir anlatım şekliyle kullanılmıştır. *Fuzulî*'nin, sevgilinin muhitini terk etmeyerek orasını vatan telakki etme düşüncesi, *Nevres*'te "sevgilinin toprağı için gerçek vatanı terk ederek derbeder kalmaya râzı olma" şeklinde tezâhür eder. Şair, sevgiliye seslenirken onun toprağının uğrunda sadece kendisinin vatanını terk ettiğini ve derbeder kaldığını ifade etmektedir:

Benden özge güzelim söyle ser-i kûyin için

Terk kılmış vatanın derbeder olmuş kimdir[111]

Edebiyatımızda *Muhâverât-ı Hikemiye* isimli eserinde vatan temine yer veren *Mehmed Tâhir Münif Paşa,* vatan konusu etrafında geçen dördüncü muhavere ile

---

[110] Nâmık Kemâl, **Vatan Yahut Silistre,** Sadeleştirip Basıma Hazırlayan: Ahmet Köklügiller, İstanbul, Arpaz Matbaacılık, 1983, s.3.
[111] M. Kayahan Özgül, **Osman Nevres Hayatı ve Eserleri,** İstanbul. MEB Yayınları. 1999. s.112.

Tanzimat sonrasında vatan kavramını ilk ele alan müelliflerimizdendir. Onun şiirlerinde de vatan duygusunu ele aldığını görürüz. "Vatan" redifli gazelindeki:

"Nazarımda gül-i râná gibidir hâr-ı vatan

Var kıyas et ne imiş derd-i çemenzâr-ı vatan

.....

Renc ü gurbet beni bîzâr ü zebûn ettikçe

Can verir kalib-i dil-mürdeye ezkâr-ı vatan

.....

Dâimî fahr ü neşât ile Münifâ olurum

Na't-hân-ı şeh-i devrân ü senâkâr-ı vatan"[112]

beyitlerinde vatanın dikeninin taze açılmış bir gül gibi olduğunu dile getiren şair, "vatan" kelimesinin geçmesinin bile gurbette düşkün kalmış hastaya şifâ olacağını, vatanı hatırladıkça neşelendiğini ifade eder.

Tanzimat sonrası Türk edebiyatında "vatan" redifiyle yazılmış olan *Münif Paşa*'nın meşhur "Gazel"i, yayımlanmasından sonra önemli bir tesir bırakmış ve "vatan" redifli pek çok şiirin yayımlanmasına vesile olmuştur. *Münif Paşa*'nın yazdığı "vatan" redifli gazele nazire yazan şairlere de nazireler yazılmıştır. Bunlar *Osman Nâzım Paşa, Kolağası Râsih, Sâbık Konya Mektubçusu Begzâde Nezih Bey, Bayburtlu Müftizâde Hayâtî Efendi, Vak'anüvis Lutfi Efendi, Avnî Efendi, Süleyman Efendi, Tercümân-ı Hakikat, Emin Hilmi, Sâbık Musul Valisi Abdünnâfi Efendi, Râşid Efendi, Şâkir Efendi, Midilli Rüşdiye Muallimi Osman Nuri Efendi, Huldi*

[112] Münif Paşa, "Gazel", **Vakit,** No: 2233, 13 Ocak 1882, s.3; Mehmed Tâhir Münif Paşa, "Gazel", **Gaziantep Kültür Dergisi**, No:19, 10 Mayıs 1959.

Efendi, Manastır Defterdarı Emin Vahîd Efendi, Manastır Bidâyet Mahkemesi Cezâ Dâiresi Reisi Mustafa Bey, Trabzonî Râsim Efendi, (Emin Hilmi Efendi'nin Vatan Gazeline Nazîre), Abdurrahman Nâcim, Abdülaziz Asım Efendi'dir.

Osman Nâzım Paşa, Münif Paşa'nın gazeline yazdığı naziresinde derdine çare aranan vatanını hasta olarak niteler. Şair, vatanın derdine çare olarak da kalem, kılıç, ve akıl sahiplerini yardıma çağırmayı görür.

"Hep tabîb olmalıyız akl ü kalem-i seyf ile

Kim ola çâre-i âzürde vü bîmâr-ı vatan"[113]

Begzâde Nezih Bey de *Münif Paşa*'nın gazeline yazdığı naziresinde *Münif Paşa*'yı överken bir vesile düşürerek vatanına kalemiyle dua ettiğini, övdüğünü belirtir:

"Ser-bülend-i üdebâ yani Münif Paşa

Oldu hâmemde duâ-hân ü senâkâr-ı vatan"[114]

Kolağası Râsih, aynı biçimde *Münif Paşa*'nın gazelini tahmis ederek *Begzâde Nezih Bey* gibi *Münif Paşa*'nın vesilesiyle vatanın övgüsünü yapan şairlere dua etmekten neşelenmekte ve övünmekte olduğunu şu mısralarıyla edebîleştirmektidir.

"Hem-hayâliyle Hayâtî mütesellâ olurum

Pîşgâh-ı dürr-i âlideyim ihyâ olurum

Bu sürûdiyle terennüm-keş-i güyâ olurum

Dâima fahr-ı neşât ile Münifâ olurum

[113] Osman Nâzım Paşa, "Gazel", **Vakit,** No:2236, 16 Ocak 1882.
[114] Sâbık Konya Mektubçusu Begzâde Nezih Bey, **Vakit,** No:2238, 18 Ocak 1882.

N'at-Hân-ı şeh-i devrân-ı senâkâr-ı vatan"[115]

Vakanüvis Lütfi Efendi, Münif Paşa naziresinde vatanın güzelliğini ön plana çıkarmıştır. Şaire göre bir avuç vatan toprağı zamanın en güzel gül bahçelerine değişilmez, çünkü vatanın gül bahçesi âdetâ cennete benzer.

"Gülşen-i dehre değişmez bir avuç toprağın

Ayn-ı cennet gibidir âdeme gülzâr-ı vatan"[116]

Vatanın güzelliğini ön plana çıkaran bir başka nazire de Avni Efendi tarafından yazılmıştır. Şair, vatanın zuhurunu dünyanın gül bahçelerini canlandırıcı olarak ifade ederken klâsik edebiyatın söyleyiş kalıplarını kullanmıştır.

"Kâlıb-ı mürdeye cân bahş ede dâim bî-şekk

Gülşen-i âlem-i ihyâdaki ezhâr-ı vatan"[117]

Süleyman Efendi de, *Münif Paşa*'nın gazeline yazdığı naziresindeki,

"Ne vatandır ki bütün yavrularıyız besler

Bize mâder mi değil ya hele bu dâr-ı vatan"[118]

mısralarıyla vatanın bizi besleyen bir anne olduğunu söyleyerek "anne vatan" nitelendirmesi geleneğine bağlı görünür. Bu muhtevasıyla şiir, *Nâmık Kemâl*'in söyleyişine benzemektedir.

"Dediler hubb-ı vatan cümle-i îmândandır

---

[115] Kolağası Râsih, **Vakit,** No:2237, 17 Ocak 1882.
[116] Vak'anüvis Lutfi Efendi, **Vakit,** No:2240, 20 Ocak 1882.
[117] Avnî Efendi, **Vakit,** No:2240, 20 Ocak 1882.
[118] Süleyman Efendi, **Vakit,** nr.2240, 20 Ocak 1882; Tercümân-ı Hakikat, No.1577, 20 Ocak 1882.

Gönlüm ondan dolayı âşık-ı dîdâr-ı vatan"[119]

beytinin yer aldığı nazirenin sahibi olan *Emin Hilmi* de Peygamberimizin Hadisine telmih yaptığı naziresinde gönlünün vatanın yüzüne olan aşkının sebebini "Vatan sevgisinin imandan." Olmasına bağlamıştır.

Râşid Efendi ise naziresinde bağlılığının sebebi olarak vatan sevgisinin gözünde çok büyüdüğünü gösterir.

"Etti şol rütbe bana hubb-ı vatan kim galebe

Görünür verd-i mutarrâ gözüme hâr-ı vatan"[120]

Edebiyatımızda Encümen-i Şuarâ[121] olarak bilinen topluluğun içinde yer alan ve *Nâmık Kemâl*'in içtimâî fikirlere karşı hassasiyet duymasında rolü olurken[122] vatan ve hürriyet fikrini kendisinde uyandırma ve "Hürriyet Kasidesi"ni çıkarma sebebi olarak gösterdiği[123] kıtasındaki:

"Olup mecrûh-ı peykân-ı havâdis tâir-i devlet

Demâdem hûn akar çeşmim gibi enzâr-ı milletten"[124]

mısralarının sahibi *Leskofçalı Gâlip*'tir. Şair, kıtasının bütününde milletine olan sevgi ve bağlılığını dile getirirken vatanına karşı hissettiği duygularını da dolaylı olarak ifade etmektedir.

---

[119] Emin Hilmi, **Vakit**, No:2240, 20 Ocak 1882.
[120] Râşid Efendi, **Vakit,** No:2247, 27 Ocak 1882.
[121] Encümen-i Şuarâ hakkında geniş bilgi için Bkz: Metin Kayahan Özgül. **XIX. Asrın Özel Bir Edebiyat Mahfeli Olarak Encümen-i Şuarâ,** Ankara, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi. 1988, VIII+321 s.; "Encümen-i Şuarâ", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. Cilt:11, İstanbul, TDV Yayınları. 1995. s.179-181; Ahmet Hamdi Tanpınar. **19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi,** 7.bs.. İstanbul. Çağlayan Yayınevi. 1988. s.252-262.
[122] M. Kaya Bilgegil, **Harâbât Karşısında Nâmık Kemâl**, İstanbul. İrfan Yayınevi, 1972, s.15.
[123] Mehmet Kaplan, **a.g.e.,** s.36.
[124] Leskofçalı Mustafa Galip, **Divan-ı Galip**, İstanbul, Matbaa-i Âmire. 1335. s.146.

Devlette yaşayan fertler arasında birlik ve beraberliğin vatan ve millet için önemi büyüktür. Bu düşünceler etrafında bazı şairler de pek çok şiirler söylemişlerdir. *Memduh Fâik Paşa*'nın da bir gazelinde devlet halinde yaşayan milletin gayreti halinde vatanın yükselmesinin mümkün olacağı dile getirilmiştir:

"Ne devlettir o mülke dâimâ kim ittihâd üzre

Gelirse gayrete devlet olursa himmet-i millet"[125]

Yine aynı düşünce ve endişelerin dile getirildiği *Jean Jacques Rousseau*'ya ait bir şiir de dilimize *İbrahim Edhem Pertev Paşa* tarafından "Bekâ-yı Hayat"[126] adıyla tercüme edilmiştir.[127] Bu şiirde, insan hayatının ıstıraplarla dolu olduğu dile getirilirken, insanların gaflet ve bilgisizlik içinde ölüm girdaplarına bin bir meşakkatler çeke çeke yaklaştıkları da ifade edilmiştir.

Jean Jacques Rousseau, şiirinin son dörtlüğünde, dünyada şüphe ve çeşitli endişelerle pek çok sıkıntıları yaşayan insanların ölümle karşılaşınca vücût karanlıklarından sıyrılan ruhlarının gerçek vatanlarına yönelmiş olacaklarını dile getirmektedir:

"Sıyrılıp rûh zulmet-i tenden

Süzülüp eyledikte azm-i vatan

Ol zaman hallolur bu şüphe bu zan

Bilinir hâsıl nedir mânâ."[128]

---

[125] Memdûh Fâik. **Eser-i Memdûh**, İstanbul, Matbaa-i Âmire. 1289. s.34.
[126] Edhem Pertev, "Jean Jacques Rousseau'nun Bir Kıtasının Tercüme-i Manzumesidir", **Cüzdan,** Cüz: 1, Zilhicce 1289/Ocak 1874, s.28; **Mecmua-i Ebuzziya,** "Bekâ-yı Hayat", No:9, 15 Muharrem 1298; **Hazine-i Evrâk,** "Bekâ-yı Hayat", Yıl: 2, No:11, 26 Mart 1299.
[127] Ethem Pertev Paşa'nın Jean Jacques Rousseau'nun dışında Victor Hugo'dan da ilk tercümeleri yaparak edebiyatımıza kazandırdığını belirtelim. Bkz: Hilmi Ziya Ülken. **Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü,** 3.bs., İstanbul, Ülken Yayınları, 1997, s.329.
[128] Edhem Pertev, **a.g.y.,** s.28.

İnsanlar için hayatları boyunca bütün endişe ve zanlarından kurtulma ve sonuçta gerçek mananın ne olduğunun bilinmesi olan ölüm, aynı zamanda ruhun gerçek vatanına süzülmesidir, ki bu düşünce, edebiyatımızda Tanzimat devrinden önceki dönemin mutasavvuf şairlerimizin düşüncelerine yaklaşmaktadır.

Vatan fikir ve duygusunu edebiyatımızda en geniş şekilde işleyin, konunun bütün halk kitlelerinde yer bulmasında rolü olan *Nâmık Kemâl*, şiirlerinde kahramanâne bir ton getirmekle birlikte vatan kavramını da her yönüyle derinlemesine ele almıştır. Aynı kudrette kendisinden sonra da yazan olmamıştır, diyebiliriz. 1908'den sonra vatanî şiir çok yayılmıştır, fakat hiç biri onun kadar tesirli bir şekilde ele alma seviyesine erişememiştir. *Nâmık Kemâl*'in vatan telakkisinde din kaydı da vardır. Bunu hemen hemen bütün şiirlerinde görmek mümkündür. "Vâveylâ" adlı şiiri Batı tarzında yazılmış bir manzume olup buna iyi bir misâldir. *Nâmık Kemâl*'in bu şiirinde anne olan vatana seslenilir. Vatan giderse bütün millet helâk olur. Hayat ve istikbâl onunla kâimdir:

"Bu güzellikle hiç bu çağında

Yakışır mıydı boynuna o kefen

.....

Sen gidersen bütün helâk oluruz,

Koynuna can atar da hâk oluruz."

Git vatan Kâbe'de siyaha bürün

Bir kolun Ravza-i Nebî'ye uzat

Birini Kerbelâ'da Meşhede at

Kâinata o heybetinle görün.

Bu temaşaya Hak da âşık olur

Göze bir âlem eyliyor izhâr

Ki cihândan büyük letâfeti var

O letâfet olunca ger inkâr

Mezhebimce demek muvafik olur

Aç vatan göğsünü ilâhına aç

Şühedânı çıkar da ortaya saç."

Nâmık Kemâl hiçbir zaman şahsî hislerinden, şahsî kederlerinden, elemlerinden bahsetmemiştir. Onu hiçbir eserinde ferdî göremeyiz. Daima içtimâî meselelerle, milletine, vatanına, ferdin tabiî hakkı olan hürriyetle ilgili meselelerle uğraşmıştır.

"Bâis-i şekvâ bize hüzn-i umûmîdir, Kemâl,

Kendi derdi gönlümün billâh gelmez yâdıma."

Milletinin gerek siyâsî ve gerekse içtimâî hayattaki geriliği onda kuvvetli bir reaksiyon uyandırmıştır. Fakat o hiçbir zaman bedbîn olmamıştır, dâimâ ümitlidir. Mayası vatan toprağından alınmış bir vücudun gene vatan yoluna hebâ olması gâyet tabiî sonuçlardan biridir. Gayretle her güçlük yenilebilir. Bütün meşakkatlere, zulümlere karşı yoldan dönmemek icap eder. Hamiyet ateşinde zulmün kılıcı erir. Hiçbir kuvvetle hürriyet gasp edilemez.

Nâmık Kemâl, bu fikirlerine bir şiiriyet vererek halka sunarken ideal tipini de bu arada belirtmiş oluyor: "Kemal zaman zaman daldığı vecd içinde vatanı tıpkı mistiklerin cânânı gibi görür, vatan ve hürriyet, bunlar birbirine temessül edebilen aynı idealdir. Hürriyet eğer cânân ise, "Ne efsûnkâr imişsin âh ey dîdâr-ı hürriyet" vatan onun mekânıdır."[129]

Nâmık Kemâl'in şiirleri birer çığlıktır. Hele konu "vatan" ve "hürriyet" olunca *Nâmık Kemâl*, sesinin çıktığı kadar haykırır ve ortaya milleti vatanının imdâdına çağıran bir feryât yükselir:

"Vücûdun kim hâmir-i mâyesi hâk-i vatandandır

Ne gam râh-i vatanda çâk olursa cevr ü mihnetten

.....

Biz ol ulvî nihâdânız ki meydân-ı hamiyyette

Bize hâk-i mezar ehven gelir hâk-i mezelletten

Ne gam pür âteş-i hevl olsa da gavga-yı hürriyet

Kaçar mı merd olan bir cân için meydan-ı gayretten

.....

Ne efsûnkâr imişsin âh ey dîdâr-ı hürriyet

Esir-i aşkın olduk gerçi kurtulduk esâretten

.....

[129] Fındıkoğlu, **a.g.e.,** s.6.

Ne yâr-ı cân imişsin âh ey ümmid-i istikbâl

Cihânı sensin âzâd eyleyen bin cevr ü mihnetten

.....

Kilâb-ı zulme kaldı gezdiğin nâzende sahralar

Uyan ey yâreli şir-i jiyân bu hâb-ı gafletten."[130]

Vatan ve millet hizmetleri mukaddes birer vazifedir. Devlet işlerini de "kuvvet-i efkâr"a tevdî' etmek icâp eder. Bunun temini için ne yapılsa yeridir. Yani *Kemâl*'in Meşrutiyet isteği burada gâyet açık bir şekilde ifade edilmiştir.

Nâmık Kemâl, vatan temini şiirlerinde işlemekle kalmamış, zaman zaman aşağıdaki mısralarda olduğu gibi bu konuyu ele alan şair yönüyle meşhur olduğunu da dile getirmektedir:

"Kalem bizlerle kaimdir vatanda

Duyuldu namımız Hind ü Yemen'de

Be hey zâlim gel insaf eyle sen de

Bu devlet kande mâl ü câh kande

Neler ettik alâ ragmi'z-zamâne

Vezâif cân ü tendendir mukaddem

Bize ef'âlimizdir rûh-ı âzam

[130] Ergün, **a.g.e.**, s.3-4.

Ölürsek de kim eyler hüzn ü mâtem

Değer toprağımız bir böyle âlem

Neler ettik alâ ragmi'z-zamâne"[131]

Tanzimat sonrası ebiyatımızda vatan fikrini mısra mısra sorular sorularak onlara verilen cevaplarla hem farklı bir söyleyiş biçimi, hem de dikkat çekici bir anlam zenginliğiyle dile getirilen bir şiir de *Muallim Cûdî* tarafından kaleme alınmıştır. Sıralanan özelliklerin cevap kabul edildiği "Vatan"[132] şiirinde anlatılan vatan, mukaddes bir hava, güzel nehir, sahil, deniz ve beldelere sahiptir.

Vatanın varlığını sağlayan gizili ve açık hazineleri, kaynakları, ölmüşlerin mezarları, yaşayanların evleri, mektep ve medreseleri, evlat sevgisi,eş şefkati, nesillerin devamıdır ki, bütün bu üstünde bulunanlarla kabul edilen vatan mukaddes bir varlıktır.

Edebiyatımızda vatan fikrini eski şiirimizin üslûbuyla devam ettiren takip bir isim de *Muallim Nâci*'dir. *Muallim Nâci*, tamamı 23 kıta olan "Meyhane'de Söyleyiş" isimli şiirindeki son mısralarda tamamen rindâne bir tavır ile karşımıza çıkar ve vatanı küçük bir mekân olarak sınırlandırmak sûretiyle konuya çok farklı bir gözle bakar.

"Mey-perestim, mukim-i meygedeyim

Lâ-mekânîlerin budur vatanı"[133]

Şair, "Feryâd" isimli 14 kıtadan meydana gelen bir başka şiirinde de eski avârelik günlerini andığı vatanda yalnız kaldığını ifade etmektedir:

---

[131] Ebuziya Tevfik, "Manzume-Yeni Osmanlılar Tarihi", **Yeni Tasvir-i Efkâr,** No:409, 10 Teşrinisâni 1910.
[132] Muallim Cûdî, "Vatan",**Teâvün-i Aklâm**, Yıl:1, No:14, 3 Ağustos 1303/15 Ağustos 1887, s.1.
[133] Muallim Nâci **Ateşpâre,** Konstantiniyye, Matbaa-i Ebüzziya, 1303(1887), s.39.

"Andım yine bî-vefâ vatanda

Avârelik ettiğim zamanı

Yoktur ki bir âşinâ vatanda"[134]

"Bahar-ı Şebâp" isimli bir başka şiirinde de *Nâci,* vatanın saadet ve mutluluğun bulunduğu yer olduğunu belirtmektedir.[135]

*Muallim Naci'*nin daha çok gurbet ve vatandan ayrılık konusunun yoğun olarak işlendiği şiirlerinden olan "Bahar İçinde Hazan Yahut Ye's-i Muhaceret" isimli uzun manzumesinde kendisinde vatan sevgisinin Hümanizme bağlı olarak değiştiğini ve kendisinin, ebedî bir vatanın sevdalısı olduğunu görürüz:

"Yok idi gerçi muntazam hânem

Bana rûşen gelirdi virânem

.....

Nerdesin? Ey harâbe-zâr-ı vatan

Vatanım yok cihânda gayri benim

Adem-âbâd! Nerdesin? Vatanım

.....

Cümle nev-i beşer birâder iken

Böyle yekdiğeriyle ceng neden

[134] Muallim Nâci, **a.e.,** s.41.
[135] Muallim Nâci, **a.e.,** s.44.

.....

Bende şimdi değişti hubb-ı vatan

Âzim-i mavtın bekâyım ben"[136]

Dünyanın geçiciliğini dile getirdikten sonra şair, yeryüzündeki zaferlerin sonunda herkesin gerçek vatanının yerin altı olduğunu ifade eder. Buna rağmen düşmanı eğer dünyayı istiyorsa ona bırakacağını, kendisinin çektiği sıkıntılarının kendisine yeteceğini, kendisinin her şeyi bırakıp kavgasız bir vatana doğru gideceğini belirtir:

"Yeryüzün tutmuş olsa da zaferin

Âhir olmaz mı toprak altı yerin

Olmasın şâd-ı hasm dil-şikenim

Ne ânındır bu mezbele ne benim

Ânın olsun olursa ben gideyim

Yetişir çektiğim mihen gideyim

Târik-i iyn ü ân-ı dehr olayım

Bir ma'dâtsız vatan bulayım"[137]

"Sakız'da Bir Harabede Bir Sevdâzede" ismini taşıyan şiirini şair, 3 ve 11 Eylül 1881'de depreme uğrayan Sakız'da bulunduğu sırada yazmıştır.[138] Bu şiirinde

---

[136] Muallim Nâci, **a.e.,** s.45-49.
[137] Muallim Nâci, **a.e.,** s.45-49.
[138] Fevziye Abdullah, "Muallim Naci ve Recaizâde Ekrem Arasındaki Münakaşalar ve Bu Münakaşaların Sebep Olduğu Edebî Hadiseler", **Türkiyat Mecmuası,** 1953. C.X, s.160.

şair, Sakız'a ait tabiat ve hayat sahnelerini canlandırırken vatana Divan şiirimizde görülen anlayışa yakın bir anlayış getirir. Şiirde kendi kendine konuşan bir sevdazede, sevgilisini görememekte ve bu yüzden vatanını da virân bulmaktadır. Bütün bu sıkıntılardan dolayı dünyada yaşamasının bir anlamı olmadığını ifade etmektedir:

"Mütefekkirâne"

"İkidir kıble-gâh-ı cân ü tenim

Birisi sevdiğim, biri vatanım

Ne işim var cihânda gayri benim

.....

Sevdiğim kız nihân, vatan virân"[139]

Abdülhak Hâmid, "Merkad-ı Fatih-i Ziyaret"[140] şiirinde hâkim bir tema olarak tarih duygusunu ele almakla beraber, yer yer vatan ile ilgili duygu ve düşüncelerine de yer vermiştir. Şair, Fatih'in türbesinin kendisi üzerinde uyandırdığı tesirleri aktarırken, Fatih'in Osmanlı tarihi içindeki yeri itibariyle olsa gerektir ki Fatih'in türbesinin toprağını vatan toprağından daha üstün değerde ve nûr halinde bir varlık olarak tasavvur etmiştir:

"Âgûş-ı maderîden hâk-i vatan eazzdır

Andan daha muazzez bir nurdur gubârın!"[141]

---

[139] Muallim Nâci, **a.g.e.,** s.59-63.
[140] Abdülhak Hâmid [Tarhan], "Merkad-ı Fatih'i Ziyaret", **Gencine-i Belâgat**, Cüz:2, 1312, s.27; **İlhâm-ı Vatan,** İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1334, s.53-58.
[141] Abdülhak Hâmid [Tarhan], **İlhâm-ı Vatan,** İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1334, s.56.

Şair, bu şiirin sonunda, Fatih'in bu durumun cezasını vermeye gelmesini beklediğini anlatan:

"Kahhâr-ı müntakimden hiç kalmadı mahafet,

Senden biz eyleriz havf, ahz et gelip de sârın!"[142]

mısralarına yer verirken 93 Harbini takip eden o günlerde memleketin yaşadığı iç ve dıştan yaşanan felaketleri ortaya koymaktadır.

Ömer Faruk Akün, "Merkad-ı Fatih'i Ziyaret" manzumesini tahlil ederken bu mısralardaki düşüncelerin hazırlayıcısı[143] olarak gördüğü "İbn Musa Tiyatrosundan Bir Parça ki 93 Muharebesinin İkaz Ettiği Teessürle Yazılmıştır"[144] ismini taşıyan manzumesinin aşağıdaki mısralarında da vatanın uğradığı kötülüklerle ilgili düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir:

"Bakmayıp canib-i semevâta

Yine zevk oldu sende sürdüğümüz

Sana imdada çıkmayıp erbâp

Birtakım hâinân girip araya

Hem suya hâkim oldu, hem karaya.

Uğradın akıbet muhasaraya

Dahilî, haricî müsadereye."[145]

---

[142] Abdülhak Hâmid [Tarhan], **a.e.**, s.57.
[143] Ömer Faruk Akün, "Abdülhak Hâmid'in "Merkad-i Fatih-i Ziyaret" Manzumesi ve İçindeki Görüşler", **İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi,** C.7, No:1-2, 15 Şubat 1956, s.102.
[144] Abdülhak Hâmid [Tarhan], **a.g.e.**, s.22-27.
[145] Abdülhak Hâmid [Tarhan], **a.e.**, s.25.

II. Meşrutiyet'ten sonra 16 Eylül 1324 tarihinde kaleme alınan ve vatan temasını eğitim ve askerlik konuları ile birlikte işleyen bir yazı da *Ahmed Refik* imzasıyla "Mektep, Vatan, Ordu"[146] başlığı altında yayınlanmıştır.

Bu yazıda, vatan fikrinin ve duygusunun eğitim yoluyla çocuklara, gençlere ve askerlere aşılanmasının önemi, Batılı ülkelerin entellektüellerinden örnekler verilerek ifade edilir:

> "...Şimdiye kadar bütün gönüllerin samim-i a'mâkında saklanan, kalbi feyz-i bî-girân-ı manevisi ile yaşatan hissiyât-ı vatanperverânenin bütün mana-yı ulvîsi ile tezâhür etmesi, evlâd-ı vatanın dâimâ bir hiss-i güzîn ile şevk ve gayrete gelerek vatanı, vatanın tealisi, vatanının muhafazası, vatanının beynelmilel bir mevki-i mümtâz-ı ahrâz etmesi için vatana fikren, bedenen ifâ-yı hizmet edecek vecih ile bir terbiye-i makûle dahilinde yetiştirilmesi iktizâ eder. Ordumuzda efrâd-ı askeriyeye bu necip, bu muhterem fikrin telkini en mühim bir unsur-ı muzafferiyet teşkil eylediği gibi mekâtiple takip olunacak usûl, saf ve pak fikirlerde intikâş etmesi vatana en sâdık, en fedâkâr, en alicenap hâdimler yetişmesine medâr olur."[147]

Vatanın mukaddes, muazzez bir varlık olmasının sebebi olarak ecdâdın muhterem ve yüce ruhlarının toplanma yeri olması gösterilen "Mektep, Vatan, Ordu" makalesinde mazinin zaferlerle dolu günlerinin yeni yetişen nesillere aktarılması ve onların dimağlarında bir tarih şuuru meydana getirilmesi gerektiği ifade edilir. Ecdâdımızın bize kanlar dökerek kazanıp koruyarak bir miras olarak bıraktığı vatanı bizim de gelecek nesillere yükseltmiş olarak bırakmamızın önemi ortaya konulmaktadır.

II. Meşrutiyet'in getirdiği hürriyet atmosferi, vatan kavramı ile ilgili fikir ve duyguların süreli yayınlarımızda yoğun bir şekilde ifade edilmesine sebep olmuştur.

---

[146] Ahmed Refik, "Mektep, Vatan, Ordu", **Millet**, No:57, 17 Eylül 1324, s.1.
[147] Ahmed Refik, **a.y.**, s.1.

Vatan konusunda fikirlerini ifade etmede eli kalem tutan her yaştan, her kesimden insanlar, o derece yazı yazma faaliyeti içinde bulunurlar ki, bu muharrirler arasında ilkokul öğrencileri bile yer almaktadır. Vatan konusu etrafında fikirlerini ifade etmek ihtiyacı duyan *Ali Rıza* isimli bir ilkokul öğrencisi, o zamanın süreli yayınlarından olan *Yıldız* gazetesine "Vatan"[148] başlıklı bir mektup yollar. Bu mektupta mübarek bulduğu vatanına olan sevgisini ifade ederken vatanında uzun süreden beri hüküm süren istibdâdın olumsuz etkilerini ortaya koyar ve gelecekte kurulacak olan Meşrutiyet yönetimi ile vatanının durumunun daha iyi olacağını dile getirir. *Yıldız* gazetesi de bu mektubu okuyucularına şu notu eklemek sûretiyle yayımlamıştır:

> "Manâ sırlığına kâil olduğunuz şu mektup bizce pek mânidâr pek kıymettar eserler sırasına geçti. Çünkü sizin gibi bir vatan kuzusunun yüreğinden kopan tatlı meleyişlerini ruhumuza aksettiriyor. sa'yınızı ve dört günlük yevmiyenize karşı biz de, dört aylık Yıldız'ımızı size hediye ediyoruz. Çalışınız zirâ sevdiğiniz o mübârek vatan bugün sevgili evlâtlarının sa'yından başka bir şey beklemiyor."[149]

On bir yaşında bir ilkokul talebesi olan *Ali Rıza*, bu yazısına vatan kelimesinin pek büyük ve muhterem olduğunu belirterek başlar. Yazısının ilerleyen bölümlerinde istibdât kötülenerek Meşrutiyet yüceltilirken hürriyetin gelmesiyle birlikte insanımızın "vatan" kelimesinin manasını da daha iyi öğrendiği ifade edilir.

Ali Rıza, "vatan" kelimesi ve vatan kavramı üzerinde dururken vatanına bağlılılığını ve sevgisini de şu cümlelerle ortaya koymaktadır:

> "Ey sevimli lafız! Mümkün olsa da seni altın yazıyla gözümün nurunda yazsam, ne ranâ olurdu. Vâ âsefâ ki kâbil değil?! Fakat ey ümm-i müşfik!

---

[148] Geylan Çarşı Mekteb-i İptidaisi Son Sınıf Talebesinden 13 Numarada Mukayyet Ali Rıza, "Vatan", **Yıldız,** No:29, 20 Eylül 1325, s.5-6.
[149] Ali Rıza, **a.y.,** s.6.

Emin olmalısın ki: Kalbimin en muazzez köşesini işgal ediyorsun, orada öyle temerküz etmişsin ki: bunu ancak dest-i cellat-ı ecel silebilir."[150]

Vatanına olan bağlılıkla birlikte vatanın mukaddes olmasının sebepleri belirtilir. Yazıda ayrıca vatan için çalışmanın önemi ve özellikle tehdit edildiği o günlerde korumanın gereği de belirtilir.

Yazar, vatanı için gece ve gündüz yoğun bir çalışma içinde bulunduğunu şu satırlarıyla dile getirirken bu mektubunun da bir fedâkârlık eseri olarak Yıldız gazetesinde yayınlanmasını ister:

"Artık biz kuzuların da senin terakki ve teâline sebep olan marifet nûrlarını parlatmaya çalışıyoruz. Ve çalışacağız zirâ Muallim Naci merhûmun:

Şübbân-ı vatan! Sa'y edin ısrar ile yoksa

Mefkûd kalır bizde semâ-yı terakki

Davanızı ispat edin âsâr ile yoksa

Bir fâide vermez kuru dava-yı terakki

beytini gözüm önüne getirdikçe gecemi gündüze katarak çalışıyorum. Ve her mektepli bu fikirde olsa gerektir. Zirâ bizim için başka çâre-i fevz ü felâh yoktur..."[151]

Söz konusu yazı üzerine bir hafta sonra aynı gazetede isim verilmeden "Vatan" Muharriri Efendi Oğlumuza"[152] isimli bir yazı yayınlanır. Önceki hafta yayınlanan yazının muharriri *Ali Rıza*'ya *Yıldız* gazetesinin sekiz aylık abonesinin hediye edildiğini belirten muharrir, bu yazıda vatanın mesut olması için çocukların

[150] Ali Rıza, **A.y.,** s.5.
[151] Ali Rıza, **a.y.,** s.6.
[152] Yıldız'ı Okuyanlardan Bir Âciz, "Vatan" Muharriri Efendi Oğlumuza. **Yıldız,** No:30, 27 Eylül 1324, s.3-4.

ve gençlerin çalışmaları gerektiğini, yetişkinlerin istibdât yüzünden bellerinin büküldüğünü dile getirmiştir. Genç ve çocukların vatanın yükselmesi için yeni yetişen fidanlar olduğu şu cümlelerle belirtilmiştir:

> "Fakat siz, ey ebnâ-yı hürriyet siz! Güleş-i dilârâ-yı meşrutiyetinizin henüz taze, körpe fidanlarısınız. Gözünüzü açınız. Fikrinizi uyandırınız. Bütün saadetiniz tahsil-i ilim ve maariftedir.
>
> Gayret vatan evlâtları, sevgili çocuklar! Sa'y ediniz, şahrâh-ı terakkide gidiniz! Siz vatanla, vatan sizinle mesut olacaktır."[153]

II. Meşrutiyet sonrasında kaleme alınarak "Vatan Yavrularına"[154] isimli imzasız yayımlanmış olan bir başka yazıda çocuklara vatan ve vatanla ilgili kavramlar tanıtılırken vatanla ilgili fikirler ortaya konulmaktadır.

İnsanların bir araya toplanıp yaşamalarına "cemiyet-i beşeriye" denirken, insanların bir arada küme küme yaşamaları gerektiğinin dile getirilmesinden sonra vatanla ilgili fikirler ifade edilmektedir:

> "Bu kümeleri teşkil eden halkın bulunduğu veya barındığı mahallere "memleket", bir çok memleket ahalisine hükmeden reise "padişah, şâh, imparator, kral" denir. Hükümdarlardan her birinin hükmü veya idâresi altında olan memleketlerin heyet-i mecmuasına "ülke" derler.
>
> Padişahımızın ülkesi bizim vatan-ı muazzezimiz, vatanımız da doğup büyüyen insanlar da vatandaşlarımızdır."[155]

Bir vatanda muhtelif din ve mezhepte pek çok insandan meydana gelen bir millet bulunduğu ve milleti meydana getiren bu insanların bir bayrak altında ortak menfaatlerle toplandıkları dile getirilirken vatan, içinde doğup büyüdüğümüz eve

---

[153] Yıldız'ı Okuyanlardan Bir Âciz, **a.y.**, s.4.
[154] **Musavver Şebâp,** "Vatan Yavrularına", (Y. yok), No:15, 6 Mayıs 1326. s.12-13.
[155] **A.y.**, s.12.

benzetilir ve o evin içinde bulunan odalar da aynı vatan içinde bulunan memleketler olarak görülmüştür:

> "Bir evin odaları nasıl muhtelif cesâmette ise vatanın eczâsından olan memleketler de kimi büyük, kimi küçüktür. Hânemiz, yani vatanımızda bir çok kardeşlerden teşekkül etmiş bir aileyiz. Reis-i âilemiz müşfik pederimiz sevgili padişahımızdır. Ondan sonra uhdelerine verilen vezâifin derece-i ehemmiyetine göre mâfevkimiz büyük mâdûnumuz küçük kardeşlerimizdir. Devletimizi Sultan Osman tesis etmiştir. Vatandaşlarımız onun nâmıyla yâd olunur. Bize "Osmanlı" derler."[156]

Osmanlı Devleti'nin kuruluşu, vatanının büyüklüğünün anlatıldığı yazıda çeşitli ırklara mensup olan vatandaşların da aynı evde yaşayan kardeşler gibi olduğu ifade edilmektedir. Osmanlı vatanının önceden oldukça mamûr, vatandaşlarının adaleti sever, cesûr, gayretli, hamiyet-perver insanlar olduğunun belirtildiği yazıda, Osmanlı vatanının geçmişten bugüne gelişerek büyümesi ve güzelleşmesi sırasında verilen mücadeleler ve karşılaşılan zorluklar anlatılır.

29 Nisan 1326 tarihinde *Râif Necdet* tarafından yazılarak *Donanma* mecmuasında yayınlanmış olan "Vatan"[157] isimli bir başka yazı da vatanla ilgili fikir ve duyguların ifade edildiği bir makale olarak karşımıza çıkmaktadır.

"Vatan" isimli makalesinde *Râif Necdet*, 10 Temmuz 1324 tarihli II. Meşrutiyet'in vatan için önemi üzerinde durmaktadır. 10 Temmuz İnkılâbına kadar çocukların vatan kelimesinin varlığından haberdar olmadığı, halbuki medenî milletlerin çocuklarına bu kelimeyi küçük yaştan itibaren öğrettikleri şu cümlelerle belirtilir:

> "10 Temmuz İnkılâbı'na kadar çocuklarımız "vatan" kelimesinin mevcûdiyetinden haberdar değildi... Bu büyük kelime, o küçük dimağlar için

[156] **A.y.,** s.12.
[157] Râif Necdet, "Vatan", **Donanma,** No:3, Mayıs 1326, s.218-222.

tamamen meçhûl kalmış; zâlim, menfûr bir üvey ana, müfteris tırnaklarıyla, baba ile evlât arasına siyah bir uçurumun derinliklerini koymuştu...Şu hâl, Osmanlıların istikbâli nokta-i nazarından cidden pek müthiş, pek fecii bir tehlike teşkil ediyordu. Bütün milel-i mütemeddine ve müterakkiye çocuklarına küçük yaştan başlayarak mükemmel bir terbiye-i vataniye ve milliye vermek için sarf-ı mesai ederken... bizim zavallı mekteplerimizin mûhit-i gaflet ve ataletine gayr-i meşrû bir "dua"nın riyâkâr dalgalarından başka bir şey girmiyordu... Şu elim tenâzur-i makûs, otuz senenin Ecnebi çocuklarla bizim çocuklarımız arasına bıraktığı şu müthiş müvâzenesizlik mekteplerimizin, âilelerimizin şimdi nasıl mühim ve mukaddes bir vazife-i milliye karşısında bulunduklarını göstermek için kifâyet eder..."[158]

II. Meşrutiyet'in getirmiş olduğu hürriyet havasıyla artık "muazzez ve mübeccel vatan" kelimesinin çocuklara daima telaffuz edilerek ruhlarının bu kelimenin verdiği heyecanla dolması gerektiği ileri sürülür. Yazara göre vatan kelimesinin sadece telaffuz edilmesi yeterli değildir. Aynı zamanda muallimler ile anne ve babalara vatan kavramının ihtiva ve ifade ettiği geniş mananın çocukların dimağlarına yerleşmesi için önemli vazifeler düşmektedir. Çünkü şimdiye kadar vatan konusundaki eğitim ihmal edilmiş ve zaman kaybedilmiştir:

"Şimdiye kadar kaybettiklerimizi, ancak, istikbâli tesis ve teşkil edecek bugünkü Osmanlı çocuklarına mükemmel bir terbiye-i vataniye vermekle telâfi edebileceğiz.

Bizim gibi vazifemize kavuşmuş, terakkiye yeni başlamış milletler değil, en müterakki ve mütemeddin, meşrutiyette en kıdemli kavimler bile evlâtlarını mükemmel bir terbiye-i milliye ve vataniye ile teçhiz etmek için en ufak bir fırsatı kaçırmıyorlar... sırası düştükçe bu taze ve nev-şükufte

[158] Râif Necdet, **a.y.**, s.218.

dimağlara vatanın ulviyet ve kutsiyetini, menâkıb-ı şân ve şerefini anlatmaktan bir ân hâlî kalmıyorlar."[159]

Râif Necdet, yazısının ana fikri olan çocuklarda vatanî terbiye hakkında fikirlerini ortaya koyarken meşhur Fransız eğitimcisi *Ernest Luis*'in 1905 yılında çocuklara hitaben okuduğu nutkunun öneminden bahsetmekte ve yazısının devamında bu nutkun özetini nakletmektedir.

Ernest Luis, sözkunusu hitabında aynı kanunlara itaat eden insanların tavattun ettikleri toprağı vatan olarak tarif ederken bu vatanın teşkilinin kolay olmadığını, uzun yıllar büyük gayret ve çabalarla bir vatanın teşekkül ettiğini ifade eder. Ernest Luis, nutkunda daha çok Fransız vatanının teşekkülü için tarihte özellikle 18. Yüzyılda Fransızlar tarafından verilen siyasî mücadeleleri nakleder ve vatan ile ilgili fikirlerini şu cümlelerle ortaya koyar:

"Çocuklarım, vatanımız yalnız toprak değildir. Asırlardan beri başlanılmış, el'ân devam eden ve edecek olan bir eser-i beşerî ve medenîdir. Hükümetimizin ilk teşekkülünden şimdiye kadar efkâr ve ef'âlinin hatıraları, dehâ ve zekâlarının heykelleri, lisân ve edebiyatımız, hayat-ı tarz-ı telakkimiz, toprağımızın servet-i bedii, semâmızın rikkat ve şefkati, menâzir-ı tabiiyenin şiiriyeti, şimâlimizin levn-i ismirârı, cenûbumuzun şaşaa-i safveti, ulvî ve mehip dağlar, münbit ve feyz-dâr ovalar, mâî denizler...Bütün bunlar bizim zengin verâsetimiz, kerime-i tabiatımız, kerime-i fikrimiz, vatanımızdır...

Lâkin bizim vatanımız dünyada yalnız bir tane değildir... Başka sûrette teşekkül etmiş, Almanya gibi gâyet batınî, İngiltere gibi gâyet seri' teessüs eylemiş hükümetler de vardır...Onlar da, kanunlarını, lisânlarını, edebiyatlarını, icât eylemişlerdir."[160]

---

[159] Râif Necdet, **a.y.,** s.219.
[160] Râif Necdet, **a.y.,** s.220.

Ernest Luis, dünya üzerindeki çeşitli vatanların birbirlerine karşı olan vazifeleri üzerinde de durur ve vatanla ilgili olarak asırlardan beri insanların birbirlerine karşı olan hislerinin kin ve savaştan ibaret olmadığı, insaniyet fikrinin de mevcut olduğunu ileri sürer. Özellikle XVIII. asrın insanlara insaniyet fikrini telkin ettiğini, savaşların kral veya padişahların değil, milletlerin istekleriyle ve seyrek olarak yapıldığını belirtir. Yazar de bu nutkunda kendisinin de insaniyet fikrine bağlı olduğunu söyler ve çocukların dimağlarında kin, gayz ve hiddet duygularının ölmesi lâzım geldiğini belirterek insanın kendi vatanını sevmesi için başkalarının vatanlarından nefret etmesinin gerekmediğini ifade eder.

Vatan teminin işlendiği pek çok yazıda yazarlar, konuya genellikle didaktik yönüyle yaklaşırlarken bazen duygularının etkisiyle yazılar kaleme almışlar, bazen de düşüncelerinin ciddî araştırmalarla kaynaştığı fikrî yazılar meydana getirmişlerdir. Bütün bu özelliklerin dışında vatan konusu hakkında fikirlerin vecizeleştirildiği ve vatanın çeşitli tariflerinin ortaya konulmaya çalışıldığı bir yazı da "Yurt Nedir?"[161] adıyla yayınlanmıştır. *Nilüfer Hanım* imzasını taşıyan ve sadece vatan karşılığı olarak yurt tariflerinin yer aldığı yazıda, yurt için çok farklı tanımlar getirilmiştir ki buraya dikkat çekici olanlarını almayı doğru buluyoruz:

> "Yurt, menba-ı emel ve makarr-ı inbisâttır; yurt, şikeste dile bir tamirhanedir; yurt, fermân-fermâ-yı vücudun bir tuğra-yı garrâsıdır; yurt, yorgun gönüllerin bir istirahat odasıdır; yurt, ebnâ-yı beşerin yuvasıdır; yurt; emniyet, itimâd, şefkat, merhamet, muhabbet, ittihâd ve i'tilâf gibi ḥavass-ı ulviyenin masdar ve menşeidir; yurt, rûy-ı zeminin en dil-nişîn bir noktasıdır; yurt, gâyet kıymetli bir mecmua-i yâdigârdır; yurt, mekteb-i vatanperverîdir; yurt, âile-i muhabbet ve meveddetinin merkez-i irtibâtıdır."[162]

II. Meşrutiyet sonrası süreli yayınlar arasında vatan kavramına farklı bir yönden yaklaşan ve vatan fikri ile ırk düşüncesini ele alan bir başka makale de *Nâfî*

---

[161] Nilüfer (Prenses Kadriye Hüseyin Hanım), "Yurt Nedir ?", **Şehbal,** No:25, 15 Ağustos 1326, s.13.
[162] Nilüfer (Prenses Kadriye Hüseyin Hanım), **a.y.,** s.13.

Atûf imzasıyla "Vatan ve Irk"[163] ismiyle yayımlanmıştır. Yazıda öncelikle sosyoloji alanında çalışmalar yapan *Gustav, Edmon, Goblo* ve *Taine* gibi araştırmacıların son yıllardaki çalışmaları sonucu önem kazanan ırk nazariyesine dikkat çekilerek vatan ve ırk düşüncesinin günün halledilmesi gereken önemli bir meselesi olduğu vurgulanmıştır. Sosyoloji alanında çalışan Fransız *Goblo*'nun "vatan fikrinin sarsılmaması için millet ve ırk kavramlarının karıştırılmaması" gerektiği düşüncesine dikkat çekilir. Yazıda Batı toplumlarının ırk nazariyesine dayanarak bazen vatan topraklarına sahip olmanın meşruiyetini sağladıkları belirtilirken Almanların, Fransızlar ile aralarındaki ihtilaflı Alsas Loren bölgesini bu nazariyeye dayanarak ilhak ettikleri ifade edilmiştir.

Makalenin devamında Osmanlı ahalisinin durumu da sözkonusu edilmiş vatan-kültür-coğrafya bütünlüğü açısından ve ırk ile vatan ilişkisinin ortaya çıktığı örnekler şu cümlelerle verilmiştir:

> "Ancak gözlerimiz önünde iki misâl var ki bunlarda biz, imtizâc edemiyoruz. Bunlardan biri Avusturya Macaristan, diğeri de Osmanlı ahalisidir. Birkaç muhtelif ırkı, imtizâc ettirmek bu iki memleket için, şimdiye kadar nasîb olmamıştır..... Bu da bir vatan dâhilinde bulunan ırkların semt semt ayrı, imtizâçtan mütevahhiş bir halde yaşamalarıdır. Hatta bizim şehrimizde Yahudi, İslâm, Rûm, Ermeni, Bulgar ayrı ayrı mahallelere otururlar ve çok defa birbirinin 'âdâtından, hayatından bî-haber bulunurlar. Ermeni, Bulgar, Türk... ırkıyette o kadar ihtilâfı hâiz olmadıkları halde bu adem-i muaşeret aralarında pek derin açıklıklar husûle getirmiştir."[164]

Edebiyatımızda *Nâmık Kemâl*'in aktüel hale getirdiği vatan fikri ve duygusu, özellikle II. Meşrutiyet'in ilân edildiği yıllarda pek çok edip ve düşünürün daha serbestçe düşünme ve bu düşüncelerini okuyucularına aktarma imkânını bulmalarından dolayı devrin süreli yayınlarında daha fazla yer alır. Bu konu

---

[163] Nâfi Atûf, "Vatan ve Irk", **Sa'y ve Tetebbu'**, No:24, 1 Şubat 1327, s.9-12.
[164] Nâfi Atûf, **a.y.**, s.11.

etrafında yazılan yazılarda vatan kavramının daha ilmî ve felsefî yönüyle ele alındığı da görülmektedir.

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden tam iki ay sonra devrin süreli yayınlarından Millet mecmuasında imzasız olarak yayınlanmış olan Vatan[165] başlıklı yazıya, vatan, devletin varolması zorunlu unsurlarından biri olarak gösterilerek başlanmıştır. Bu fikir ileri sürülürken dünyanın çeşitli taraflarında yaşayan farklı kavimlerin vatansız yaşayışları dile getirilerek, özellikle Avrupa devletlerinin Afrika halkları üzerindeki hâkimiyetleri örnek olarak gösterilir.

Vatan fikrinin insanlar tarafından kabulünün iki şekilde tecelli ettiğini belirten yazıda, bunların toprak menfaati ve tâbi olunan devlete bağlılık şeklinde olduğu ileri sürülür.

Geçmiş yıllarda Fransa'da vatan fikri hakkında birtakım siyasî rical ile matsuat arasında ortaya çıkan tartışmalardan söz edilen yazıda vatan fikrinin reddedildiği belirtilmektedir. Yazı sahibi, vatan fikrini insan hayatı için müsait bir zemin ve fert ve cemiyet hayatı için "lâzıme-i asliye"olduğunu şu cümlelerle ileri sürmektedir:

> "Elyevm hayat-ı insaniyeye en müsâit zemin, zemin-i milliyet ve fikr-i vatandır; çünkü hayat-ı içtimâiye, hayat-ı ferdiyetin lâzıme-i asliyesidir. Hubb-ı milliyet ve vatanın takarrur ve itilâsını iltizâm, beşeriyet-i mütefekkire-i hâzıranın vücût ve bekâsını iltizâm eder."[166]

Osmanlı Devleti'nin hâlihazırdaki vatan telakkisi bu makalede Kanun-ı Esasi'nin birinci maddesinde belirtilmiş bulunan hükümden hareketle dört madde halinde şu cümlelerle açıklanmıştır: "Vatan, tefrik ve inkısâm kabul etmez. Vatana müdahale ve nüfûz edilemez, ettirilmemek farzdır. Yani her devlet yalnız devlet olması itibârıyla tamamiyet-i mülkiyeyi hâizdir. Hasriyet-i vatan muhakkaktır.

[165] **Millet,** "Vatan", (Y. yok), No:51, 11 Eylül 1324, s.1.
[166] **A.y.,** s.1.

Tabir-i âhirle vatan devletin anâsır-ı müessesinden olduğundan bir vatanda iki hükümet olamaz. Vatan nâ-kabil-i firağdır. Ne bir müddet muvakkate için ne de katiyen teferruğ kabul etmez."[167]

Meşrutiyet sonrasında vatan ile ilgili fikirlerin felsefî ve daha ilmî yazılarda ele alınıp tartışıldığı görülmektedir. *Memdûh Süleyman*, "Vatan Fikri"[168] başlıklı yazısında, vatan fikrini mantıksız bulan ve tabiî olmayıp icat olduğunu ileri sürenlere karşı çıkarak bu fikirlerinin yanlış temellere dayandığını ispat etmeye çalışmaktadır.

Memdûh Süleyman, ortak milliyet veya beynelmilelcilik düşüncesinden hareketle ortaya atılan vatansızlık düşüncesini savunanların vatan fikrinin insaniyet düşüncesine karşı olduğunu ileri sürdüklerini belirterek onlara şu cümlelerle karşı çıkmaktadır:

> "Vatan fikri dimağî, ahlâkî, zevkî hissiyât gibi müstezâd-ı efkârın imtizâcından husûle gelen bir histir.
>
> Bu hissi tevlit eden fikirlerin en birincisi fikr-i menfaattir. İnsanlar tabiatı iktizâsı bir aile mahlûku aynı zamanda da bir mahlûk-ı içtimâîdir. Bir çocuk doğduğu günden itibâren birtakım hukuka mâlik olmakla beraber ailesinin ve cemiyetin azâsı olur. Aile hususiyle vâlide sevk-i tabiî bekâ kanununa tab'an evlâdını –cinsini muhafaza etmek üzere– büyütmeye çalışır, ve aynı zamanda istifâde etmekte olduğu kuvveti yani zamanımıza nazaran hakkı öğretir. Bu sûretle hukuk-ı muhtelifeden bir muvâzene-i içtimâîye vücuda gelerek vatan fikrinin ikinci âmili olan milliyet hissi –fikr-i menfaatle– tevellüt eder."[169]

---

[167] **A.y.,** s.1.
[168] Memdûh Süleyman, "Vatan Fikri", **Rübâb**, C.1, No:14, 19 Nisan 1328. s.147-148.
[169] Memdûh Süleyman, **a.y.,** s.147.

Yazar, vatan fikrinin tamamen aynı lisâna, dine, hisse, mâzîye, hukuka, menfaate mâlik olan insanların bir araya toplanmasından ileri gelen milletlerin vicdanlarından kaynaklanan bir his ve fikir olduğunu ileri sürerken yazısında bu fikrin dayandığı temelleri şu cümlelerle ortaya koyar:

> "Gerek taazzuv-ı içtimâî, gerekse vicdân-ı içtimâî fikr-i menfaatin mevlûdu olduğu halde bilahare ispat-ı rüştle yavaş yavaş ondan ayrılarak bir sevk-i tabiî-i millî olur ve vatanın müdafaasında, terakki ve teâlisinde pek mühim roller ifâ eder. Binaenaleyh vatan fikrinin mebdei bu üç fikrin terakki ve tekâmülünden ileri gelen bir hissin inkişâf etmesidir; bunlar ise sevk-i tabiî-i beşerde merkûz ve mevcûttur."[170]

Edebiyatımızda vatan fikri ekseninde kaleme alınan yazılardan biri de *Yakup Kadri*'nin 1912 yılında *Rübâp* mecmuasında tefrika edilen "Edebiyatımız Niçin Vatanperverâne Âsârdan Mahrumdur?"[171] isimli yazısıdır.

Yakup Kadri, edebiyatımızda vatan fikri ve sevgisi ile ilgili eserlerin başlatıcısı ve sonuncusu olan yazar olarak *Nâmık Kemâl*'i gösterdiği yazısında, devrinin yazarlarının vatan fikrine uzak durmalarından şu cümlelerle yakınır:

> ".... ne gariptir ki merhûm Kemal bizde vatanı terennüm eden şairlerin (ilki ve) sonuncusu oldu, ondan sonra hiçbir Türk şairi vatanı terennüm etmedi, belki terennüm etmek isteyenler oldu, yahut terennüm etmenin lüzûmuna kâil olanlar bulundu, fakat bunlardan hiç biri göğsünde aynı sıcak nefes ve dilinde aynı samimî şiveyi bulamadı ve asıl en garibi vatan kelimesinin o kadar manidâr olduğu vatanperverliğin şerâit-i esasiye hayatımızdan en mühimini teşkil ettiği şu son senelerde bile bu hâl, böylece devam etti, hiçbir şey erbâb-ı şiir ve edebin bu tuhaf, ânûd derdine şifâ-sâz olamadı –hatta onların hüzn ü melâli ve kalbe baş döndürücü daüssılalar veren

[170] Memdûh Süleyman, **a.y.**, s.148.
[171] Yakup Kadri, "Edebiyatımız Niçin Vatanperverâne Âsârdan Mahrumdur", **Rübâb**, C.2, No:49, 28 Şubat 1328, s.86-89.

girizân güzellikleri terennüme o kadar meyyâl olmalarına rağmen onların da hüzn ü melâlin ve elden giden saadetlerin en canlı bir timsâli gibi duran böyle garîk-i hûn ve keder, böyle perişan bir vatan karşısında bulunmak bile..."[172]

Yakup Kadri'ye göre, Fransız münekkitlerinin 18. asırdaki dünya edebiyatlarını değerlendiren yazılarında Fransızlık ve Hıristiyanlıktan önce vatanseverlik fikrinin bulunduğunu ve bu özelliğin 1700 ile 1790 yılları arasında en belirgin özelliklerden olduğu dile getirilir. Yine o münekkitlere göre, 1750 yılından önce unutulmaya başlanan fakat tamamen hafizalardan silinmeyen "vatan" kelimesi, XIV. Lui devri ile Fransız ihtilâli arasındaki dönemde tam bir siyâsî hayat yokluğu yaşanması, aydınlar arasında vatan kelimesinin kullanılmasını azaltmıştır. Münekkitler, siyâsî hayat yokluğu ile şiddetli bir siyâsî hayat yaşanması gibi iki içtimâî hâlin vatan his ve fikrinin mahvedicisi olarak görürler. Bu durumların yaşanması ile insanlar arasında kararsızlıklar yaşandığı, umumî efkârın boşlukta kaldığı, düşünür ve aydınların doğdukları memleketin mukadderâtına ilgisiz ve etraflarında meydana gelen hadiselerden uzak kaldıkları ve bazılarının bu hâle "dâhilde muhâceret" ismini verdikleri ayrıca bu münekkitlerin fikirleri olarak bu makalede belirtilmektedir.[173]

Yakıp Kadri, Fransız münekkitlerinin fikirlerinin bizim siyâsî hayatımıza da uygun olduğunu dile getirdiği bu yazısında, yakın tarihimize bakıldığında bu durumun örneklerinin rahatlıkla görülebileceğini ifade eder. Yazara göre o devrede, memleket bir kişinin mâlikânesidir, bütün halk bir kişinin bir alay esiri idi, vatan bizim için dâimâ bulunduğu yerin dışında iken mühimdi. Vatan, meçhûl bir âlem gibiydi,sonra memlekete ve mendimize sahip olduğumuzu zannettiğimiz gün geldi.[174]

Yazar, Fransız münekkitlerinin bahsettikleri insanlar arasında vatanın çokça hatırlanması ve memleket edebiyatçıları ile aydınlarının vatanın hâdiselerine yakın

[172] Yakup Kadri, **a.y.**, s.87.
[173] Yakup Kadri. **a.y.**, s.87.
[174] Yakup Kadri, **a.y.**, s.88.

ve âşinâ olmasının vatan için beklenen "bir bahar olacağını ve o zaman vatanda muhtaç olunan keskin kokulu, âteşîn çiçeklerin açacağını" ifade eder.[175] Fakat yine de içinde bulunulan günlerde hiçbir hadise bunu müjdelememektedir. Çünkü ona göre memleketimizde Fransız münekkidinin bahsettiği ve vatan his ve fikrinin mahvedicisi olan şiddetli bir siyâset yaşanmaktadır.[176] Burada, *Yakup Kadri*'nin bu yazısının yayınlandığı tarihin 1912 olduğunu, iktidarda İttihât ve Terakki Partisi'nin bulunduğunu ve Balkan Savaşları'nın yaşandığı bu yıllarda özellikle Balkanlarda önemli vatan parçalarının kaybedilmekte olduğunu göz önünde bulunduralım. Yine yazar, bu bahsedilen günlerin yaşandığını, bizim edebiyatımızın bir millî renk ve şekle bürünerek vatanperverâne eserlerle canlanması gerektiğini, ama bu durumun gerçekleşmediğini ifade eden yazısına şu cümlelerle devam eder:

> "Şimdilik hiçbir şey bunu müjdelemiyor; madem ki bu çiçeklerin mevsimi hulûl etti ve onlar hâlâ açmadı; madem ki istilâ-yı ecânibin müthiş sadmesinden mev'ûd ve muntazır olan mucize hâlâ vuku bulmadı... İstilâ-yı ecânibin müthiş sadmesi... O sadme ki birkaç aydır değil, birkaç senedir değil, bir buçuk iki asırdır bizi sarsıp duruyor. Bir buçuk iki asır; tam sekiz nesl-i edebe saha-i zuhûr ve nemâ olan koca bir merhale-i zamandır. "[177]

Yakup Kadri'ye göre, otuz yıllık Alman tehlikesi, o yorgun ve vatan konusuna lâkayd Fransız edebiyatına yeni bir millî renk, şekil bir canlılık getirmiştir. Paris tiyatrolarında sahneye konan *Rene De Mick*'in vatanperverâne piyesi Fransız edebiyatında vatan konusuna karşı bir hassasiyet uyandırmıştır.[178] *Yakup Kadri*, buradan hareketle bizde, *Nâmık Kemâl* hariç olmak üzere, edebiyatımızda vatan temine karşı kayıtsız kalmanın sebebi olarak Türk edebiyatının Türklükle münasebeti olmayıp İstanbul'la sınırlı kalmasını ve önce Acemleşip sonra Frenkleşerek Bizans edebiyatı olmasını ve böyle kendi milliyeti ile münasebeti

---

[175] Yakup Kadri, **a.y.**, s.88.
[176] Yakup Kadri, **a.y.**, s.89.
[177] Yakup Kadri, **a.y.**, s.89.
[178] Yakup Kadri, **a.y.**, s.89.

olmayan bir edebiyattan da vatanperverâne bir âsâr beklenemeyeceğini ifade eder.[179]

"Edebiyatımız Niçin Vatanperverâne Âsârdan Mahrumdur?" yazısının ikinci bölümü *Rübâb* mecmuasının bir sonraki sayısında yayımlanır.[180] *Yakup Kadri*, bu yazısında da fikirlerini örneklerle açıklamaya devam eder. Ona göre Romalılar, Yunanlıları tanıyana kadar askerlerden mürekkep bir toplumdur. Onları tanıdıktan sonra sanat ve ticareti öğrenmişlerdir.

Yakup Kadri'ye göre önceleri Osmanlı saltanatını doğuran Türkler de çoban ve savaşçılardan teşkil edilmiş bir toplumdur. Acemistan'ı ve Arapları tanıyınca Türkler de onların sefahatından etkilenerek eski özelliklerini kaybetmeye başladılar ve edebiyatları da klasik Arap ve Acem şairlerinin tesiriyle eserler verdi. Yazara göre Türk edebiyatında vatanî eserlerin verilmemesi, Türklerin değişik kavimlerle karşılaşarak farklı bölgeleri fethetmesiyle o kavim ve bölgelerin ruhunun tesirinde kalmasıdır.[181]

Türk edebiyatında vatan ile ilgili düşünceler, sadece bildiğimiz klasik bir fikir yazısı olan makalelerde veya düz yazılarda ifade edilmez. Bazen şairler de vatanî fikirlerini şiirlerinde dile getirmişlerdir. *Rübâb* mecmuası haftalık edebî hareketleri duyurduğu "Hareket-i Edebiye"[182] bölümünde önceki haftalarda yayımlanmış olan mecmuaları tanıtırken bir hafta da vatanî mısraların yer aldığı bölümünü ön plana aldığı Şehbal mecmuasını tanıtmıştır. "Bir şehidin kanlı elleriyle yazılmış gibidir, evvelâ, size mesâib-i vataniyeden bir sahife-i felaket gösterir" ifadeleriyle takdim edilerek *İbrahim Alaaddin Bey* isminde bir şairin olduğu belirtilen mısralarda, harap olsa da vatanın güzel, ezelî bir cennet, nice devletlere bedel olduğu belirtilirken vatan hakkındaki düşünceler de ortaya konulmuştur.

---

[179] Yakup Kadri, **a.y.,** s.89.
[180] Yakup Kadri, "Edebiyatımız Niçin Vatanperverâne Âsârdan Mahrumdur?-2", **Rübâb,** C. 2, No:50, 7 Mart 1329, s.102-104.
[181] Yakup Kadri, **a.y.,** s.103.
[182] **Rübâb**, "Hareket-i Edebiye", (Y. yok), C.2, No:50, 7 Mart 1329, s.98-101.

"Sılâ olsun vatandaşlar, vatan artık harâp oldu.

"Ey vatan kırdeyi nişân ü mezâr!

"Dağların dûre-i eliminde,

"Pek şirin bir köyün hariminde

"Seni elbette bekleyenler var!.

"Esselâm, ey benim güzel vatanım,

"Bize bir nimet-i ezel vatanım,

"Nice devletlere bedel vatanım,

"Şimdi bir kabr-i emel vatanım!.[183]

Vatan fikri etrafında yayımlanmış bir başka yazı da *F. R.* imzasıyla *Serbestî* gazetesinde "Âheng-i İdare-İttihâd-ı Millî"[184] adıyla karşımıza çıkar. Büyük insaniyetçi yazarlardan *Jeanne Jouras*'ın Jöntürk gazetesinde yayımlanmış olan ve bütün insanları bir millet bütün dünyayı bir vatan fikrini telkin eden yazısını eleştirmeyi hareket noktası olarak alan yazar, bu makalesinde Balkan savaşları sonucunda Rûmeli'de kaybettiğimiz toprakların acıları ile birlikte aydınlarımızı güzel vatanımızda birlik ve beraberliği tesis etme hususunda duyarlı olmaya davet etmektedir. Makalenin başında spot olarak verilen "Vatanıyla hakiki bir surette alakadar olanlar, buhran ve tehlike hengâmlarında bihakkın hissiyât-ı vatanperverânelerini ibrâz ve izhâr edenlerdir." cümlesiyle de Osmanlı vatanının büyük acı ve felaket yaşanan günlerinde bütün vatan evlatlarının vatanlarının derdiyle ilgilenmelerine ve vatan sevgisinin önemine vurgu yapılmıştır.[185]

---

[183] **A.y.**, s.99.
[184] F.R., "Âheng-i İdare-İttihâd-ı Millî", **Serbestî**, No:185, 13 Ağustos 1328, s.1.
[185] F.R., **a.y.**, s.1.

Vatan fikrini ele alan *Şehabeddin Süleyman* tarafından kaleme alınarak Rübâb mecmuasında yayımlanan bir başka önemli "Edebiyat, Vatan, Ahlâk"[186] isimli yazıdada vatan fikrinin edebiyat ve sanatla ilgisi ortaya konulur. *Şehabeddin Süleyman* bu yazıda sanat, vatan fikri ve edebiyat arasındaki yakınlık ve ayrılık noktalarını ortaya koymaya çalışır. Bizim toplumumuzda bazı "inatçı, yanlış ve âdi fikirlerin" yaşadığını, vatan fikrini telkin etmek isteyen şairlerin kaleminden sadece vatan kelimesiyle alakalı cümlelerin dökülmesi anlayışının bulunduğu belirtilen yazıda "edebiyatın vatanı dile getirmek için vasıtasızlık değil", tam tersine "vasıta" olduğu, ele alınan her konunun aslında vatan fikri ile alakalı olmasa da vatanseverlikle ilgili olduğu ifade edilmiştir. Yazının devamında da edebiyat ve ahlâk münasebeti açıklanır.[187]

Vatan fikri ile insaniyet fikri arasındabir karşılaştırma yapılan bir başka yazı da *Rıza Tevfik Bey*'e ithaf edilerek *Ahmed Cevad* tarafından "Vatan ve İnsaniyet"[188] ismiyle yayımlanır. Rûmeli'de bulunan bazı vatan topraklarının kaybedilmesinin tesiriyle yazıldığı anlaşılan yazıda vatan ve insaniyet fikirlerinin değerlendirilmesi de Balkan savaşlarında Avrupa ülkeleri tarafından gerçekleştirilen insanlık dışı muamelelerin tesiriyle yapılmıştır. Yazıda tarafsızlığını öne sürerek Balkan savaşlarında seyirci durumunda kalan büyük Avrupa devletleri sert bir dille eleştirilmiştir. İnsaniyet fikirlerini telkin eden Avrupalı ülkelerin vatan fikri karşısındaki kayıtsızlığı ve iki yüzlülüğü dile getirilirken, vatan fikrine sahip olan bütün vatan evlatlarının vatanımızın tekrar o zor günleri yaşamaması için çok çalışmak, tasarruf etmek, iktisâdî tedbirler almak hususunda gayretli olmaları telkin edilmeketedir.[189]

Tanzimat sonrası Türk edebiyatında vatan fikrinin, vatan sevgisinin, vatanî terbiyenin, vatan vazifesinin ve millî müdafaanın öneminin çeşitli vesilelerle geniş bir şekilde ele alındığını görürüz. Bu vatanî duyarlılığı devrin süreli yayınlarındaki

---

[186] Şehabeddin Süleyman, "Edebiyat, Vatan, Ahlak", **Rübâb,** No:52, 21 Mart 1329, s.133-135.
[187] Şehabeddin Süleyman, **a.y.,** s.133-135.
[188] Ahmed Cevad, "-Vatan ve İnsaniyet-", **Talebe Defteri,** No:21, 27 Şubat 1329, s.337-339.
[189] Ahmed Cevad, **a.y.,** s.339.

çeşitli yazıları ile ortaya koyan[190] *Mustafa Sâtı Bey* tarafından *Vatan İçin Beş Konferans*[191] adıyla yayımlanan kitap,[192] vatan konusunu Batılı düşünürlerin fikirleri ile karşılaştırmalı olarak edebiyatımızda, en geniş ve derinlemesine ele alan fikrî eserlerden biridir. Aslen Arap asıllı olup 1880'de Yemen'de doğmuş, Mülkiye Mektebi'ni bitirdikten sonra Rûmeli'de kaymakamlıklarda bulunmuş ve Meşrutiyet'in ilanından sonra Darülmuallimîn Müdürlüğüne tayin edilmiştir.[193] *Mustafa Sâtı Bey*'in, "Vatan Fikri ve Vatan Muhabbeti" adı verilmiş olan 22 Şubat 1328 tarihinde Darülfünun konferans salonundaki bir konferanstan yazıya geçirildiği belirtilen bu eserinin birinci bölümüne son yıllarda uğranılan acı, elim felaketler hatırlatılarak başlanır.

Vatanı bir beden ile bir ruhtan, bir maddî ile bir mânevî taraftan teşekkül eden, ruh tarafını "üzerinde yaşayan insanları birbirine bağlayan müşterek hisler, fikirler, hâtıralar, emeller ve endişeler"[194] olarak tanımlayan yazar, Balkan Savaşları ile Rûmeli'deki toprak kayıplarını ve yine Trablusgarp Savaşı ile o bölgeyi kaybettiğimizi imâ ettiği cümleleriyle bizde vatan sevgi ve fikrinin çok zayıf ve pek belirsiz olduğu sonucuna varır. *Mustafa Sâtı*'ya göre en diren acıların yaşandığı bugünlerde her Osmanlı vatandaşına kendi kalbinde, zihninde ve vicdanında mevcut olan vatan fikir ve sevgisini diğer vatandaşlara, arkadaşlarına, çocuklarına, akrabalarına aşılamak ve kuvvetle telkin etmek görevi düşmektedir.[195]

---

[190] M. S(Sâtı), "Harp Zamanında Vazife-i Milliye", **Sabah,** Yıl:23, C.37, No:7922,18 Şevval 329/28 Eylül 1327/11 Teşrinievvel 1911, s.1; M. S(Sâtı), "Memleket Namına Bir Cevap", **Sabah,** Yıl:23, C.37, No:8026, 5 Safer 1330/12 Kanunusani 1327/25 Kanunusani 1912, s.1; M. S(Sâtı), "Hasbetallah Vatan İçin", **Sabah,** Yıl:23, C.38, No:8251, 25 Ramazan 1330/25 Ağustos 1328/7 Eylül 1912, s.1; M. Sâtı, "Müdafaa-i Milliye", **Sabah,** Yıl:27, C.44, No:9461, 6 Rebiülevvel 1334/30 Kanunuevvel 1331/12 Kanunusani 1916, s.1; M. (Sâtı), "Vatan Cüda Gazilere" **Sabah,** Yıl:28, C.46, No:9685, 5 Muharrem 1335/20 Teşrinievvel 1332/2 Teşrinisani 1916, s.1, M. (Sâtı), "Gaziler Analarına", **Sabah,** Yıl:26, C.43, No:9308, 1 Şevval 1333/30 Temmuz 1331/12 Ağustos 1915, s.1.

[191] Mustafa Sâtı, **Vatan İçin Beş Konferans,** Dersaadet, Kader Matbaası, 1329.

[192] Mustafa Sâtı ve Vatan İçin beş Konferans kitabının geniş bir değerlendirmesi için şu kaynağa bakılabilir: Hilmi Ziya Ülken, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi,** 3.bs., İstanbul, Ülken Yayınları, 1992, s.179-192.

[193] Ercüment Kuran, "Osmanlı Vatanseveri Sâtı Bey", **Türkiye Günlüğü,** No:34, Mayıs-Haziran 1995, s.18.

[194] Mustafa Sâtı, **a.g.e.,** s.23.

[195] Mustafa Sâtı, **a.e.,** s.3.

Devrinin önemli eğitimcisi olan[196] *Mustafa Sâtı* vatan fikri ve sevgisinin önemi üzerinde dururken bu fikir ve duygunun temellerinin de ailede atıldığını ve bu duygu ve fikirleri çocuk ve gençlere aşılamada aileye önemli görevler düştüğünü belirtir. Bu telkinler sadece vatanın üzerinde yaşanan acıları azaltmayacak, aynı zamanda vatanın yükselmesini de sağlayacaktır.

Vatan kelimesi üzerinde de durulan yazıda millet ve devletle vatan ilişkisinin de yakın olduğu dile getirilerek, asırdan asra ve toplumdan topluma da vatan kavramının farklılıklar gösterdiği belirtilmiştir. Ondokuzuncu asra kadar devletle aynı anlamda kullanılan vatan, birbuçuk asır öncesine kadar da hükümdarların mülkü olarak anlaşılmaktadır. Almanya ve Fransa arasında 1870 yılında yaşanan Alsas Loren Savaşı'nın Alman ve Fransızlarda farklı vatan anlayışını ortaya koyduğunu da göstermektedir.[197]

Avrupa'nın farklı memleketlerinde vatan kelimesinin farklı kavramlar karşılığı olarak kullanıldığı İsviçre'deki kanton ve yarım kanton örnekleri verilmek sûretiyle de ifade edilir.

Yazar ve şairlerimizin duygu ve düşüncelerinin Balkan Savaşlarının yapıldığı yıllarda vatan kavramı etrafında şekillendiği ve bu konu etrafında bazı hikâyelerin yayınlandığı da görülür. Balkan savaşlarının yazarının üzerinde bıraktığı tesir ile yazılıp "Kardeşim Fuad Şemsi'ye" ithafi ile yazar ismi verilmeden yayınlanan "Osmanlı Genci"[198] isimli hikâye de vatan fikrini ve duygusunu ele alarak güzel bir üslûpla ele alan yayınlardandır.

Vatanın içinde bulunduğu tehlikeli ve zor şartlar karşısında görevini yerine getirmeyen Osmanlı gençlerinin durumunu ortaya koyan hikâyede bir Osmanlı genci olan yazar, içinde bulunduğu şartlardan kaçmak istemekte ve bir mezar

---

[196] Mustafa Sâtı Bey, aynı zamanda Şermin isimli şiir kitabını. Yeni Mektep'teki öğrencilere yardımcı ders kitabı olarak okutmak üzere Tevfik Fikret'e ısmarlayan eğitimcidir. Bkz: Tevfik Fikret, **Şermin,** Nâşiri: Hasan Tahsin, İstanbul, Kanâat Matbaa ve Kütüphanesi, 1330.
[197] Mustafa Sâtı, **a.e.,** s.5-7.
[198] **Ta'kib**,"Osmanlı Genci", (Y. yok), Yıl:1, No:2, 20 Mart 1330, s.40.

çukuru kazmaktadır. Yazar, bu kazdığı mezara girmekte ve "toprağım" diye sarılmaktadır. Mezar toprağı içinden bir hayal bu gence seslenerek yerlerde sürünmemesini istemekte ve onu vatanını savunması için şu cümlelerle teşvik etmektedir:

> "–İmânsız genç! Toprak benimdir ve sen Osmanlısın! Osmanlı genci, mezar ölülerindir... Doğrul ve yaşa, doğrul ve yaşat! Yerlerde sürünme. Alnını eğme, belini bükme, Osman'ın ismi büyük, toprağının semâsı yüksektir. Belin doğrulsun, alnın yükselsin, göğsün kabarsın Osmanlı genci!"[199]

Bu seslenişleri yaptıktan sonra hayalin gitmesi ile kendine gelen genç, avcunda Osman'ın toprağı, kalbinde Osman'ın imanı ile artık Osman'ın toprağı üstünde değildir ve şöyle bağırmaktadır:

> "Osmanlı toprağı! Osmanlı toprağı! Osmanlı genci!"[200]

Osmanlı gençlerine vatanlarının atalarından kalma mukaddes bir toprak olduğu fikrini ve vatan toprağının korunması için atalarının ruhlarının onları devamlı uyardıklarını ana fikir olarak işleyen bu hikâye, vatan fikir ve duygusunu ele alan bir eser olarak görülür.

Yine tarihimizde eskilerin "harb-i umûmî" diye ifade ettikleri Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarında çocuklara yönelik hazırlanmış ders veya okuma kitaplarında vatan fikri ve vatan sevgisinin vurgulandığı metinlere yer verildiğini görürüz. Bu kitaplardan birinde yer alan "Vatan"[201] başlıklı bir metinde de küçük çocuklara seslenilmiştir. Bu yazıda özellikle bizim için dünyada vatanımızdan daha güzel bir yerin olmayacağı, ancak orada bahtiyar olabileceğimiz dile getirilmiş; vatan kavramı tanıtılarak vatan fikrinin, vatan sevgisinin, çalışarak vatanı yükseltmenin,

---

[199] **A.y.**, s.40.
[200] **A.y.**, s.40.
[201] Necmeddin Sadık, Midhat Sadullah, Ruşen Eşref, "Vatan", **Yeni Kıraat Kitabı,** Tefeyyüz Kitabhanesi, Orhaniye Matbaası, İstanbul 1338, s.32.

onu güzelleştirmenin ve düşmanlardan gelecek çeşitli tehditler ile saldırılar karşısında vatanı savunmanın önemi vurgulanmıştır.

2.2. Tanzimat Devri Edebî Eserlerinde Vatan Fikri ve Vatan-Coğrafya-Kültür Bütünlüğü

Vatanımızın her bir parçasının ayrı bir önemi ve kendine mahsus bir güzelliğinin olduğunu tarihin her devrindeki hadiseler göstermektedir. Asırlar boyunca çeşitli memleketleri fetihlerle elde eden atalarımız, oraları bir sömürge durumuna getirmemiş, o bölgeleri tavattun etme duygusuyla kültürü, medeniyeti ve her türlü güzellikleri ile benimsemişlerdir. Yine asırların getirdiği gelişmeler sonucunda elde ettikleri memleket parçalarını kaybetmek durumunda kalınca da, savaşlar ve çeşitli siyâsî stratejilerle bu vatan parçalarını korumak yolunda mücadele vermişlerdir. Vatanımıza karşı saldıran düşmanlarla girişilen savaşların kaybedilmesi sonucunda memleketimizin bazı bölgelerinin anavatandan ayrılması durumuyla karşılaşılınca, Türk edebiyatında meydana getirilen şiir ve diğer eserlerde vatanımızda yaşayan farklı kültür seviyelerindeki her ferdin birlik ve beraberlik içinde bulunması gereği dile getirilir. Vatanımızın farklı coğrafya parçalarının içinde bulunduğu pek çok sıkıntı zaman zaman eserlerimize aksetmiş ve bu sıkıntıların çözüm yolları da, birlik ve beraberlik içinde bulunmakla aranmaya çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin özellikle gerileme döneminde çeşitli tehditler altında kalarak girdiği ve kaybettiği savaşlar neticesinde, parçalanan ve gittikçe küçülen vatana karşı aydın yazar ve şairlerinin bakışları da değişmiştir. Büyük harpler ve yaşanan diğer felâketler, yazar ve şairlerin vatan karşısındaki tavırları üzerinde tesirli olur.[202] Milletimizin anavatana çekilmeye başladığı günlerde edebiyatımızın çeşitli türlerindeki eserlerinde vatan fikri de daha geniş bir şekilde ele alınmaya

[202] Necat Birinci, **Kahramanlık Şiirleri Antolojisi,** Ankara, KB Yayınları, 1990, s.IV.

başlanır. Hatta vatana karşı gösterilen duyarlık, toprak kayıplarının yaşandığı bir devrin padişahı olan *III. Selim* tarafından bizzat dile getirilmiştir.[203]

Edebiyatımızda daha Tanzimat devrinden evvel Kırım Savaşı ile birlikte başlayarak ve gittikçe artan sayıda Osmanlı topraklarının kaybedilmesi üzerine çeşitli şiirler ile diğer türlerde eserler yazılmıştır. Tanzimat nesli içinde yer almasa da Tanzimat neslini hazırlayan şairler arasında sayılabilecek ve eski tarzda yazdığı şiirleriyle tanınmış olan *Yenişehirli Avni*, Osmanlıların Belgrad'dan çekilmesi üzerine yazdığı "Belgrad Şarkısı"nda, bu vatan parçamızın geri alınmasını istemektedir. Elde edilmek için nice mücadeleler verildiğini, pek çok şehidimizin ve şanlı ecdâdımızın yattığı bu şehrin Türk-Osmanlı toprağı olduğu,*Yenişehirli Avni*'nin dilinde ısrarlı bir şekilde dile getirilmektedir:

"Askeriz canlar fedâ eyler cihâdı isteriz

Kendi mülk ü mâlimizdir Belgrad'ı isteriz

Ez-diyâr-ı devlet-i Sultan Murad'ı isteriz

Kendi mülk ü mâlimizdir Belgrad'ı isteriz

Nice günler iştiyâk-ı cengi pinhân eyledik

Sell-i seyf ettik nihâyet azm-i meydan eyledik

Biz bu hakk-ı vâzıhı dünyaya ilân eyledik

Kendi mülk ü mâlimizdir Belgrad'ı isteriz"[204]

---

[203] Ömer Faruk Akün, "Nâmık Kemâl", **MEBİA.,** C.9, İstanbul. MEB Yayınları, 1993, s.65.
[204] M. Kayahan Özgül, **Arayışlar Devri Türk şiiri Antolojisi.** Ankara. TDV. Yayınları, 2000, s.113.

1853-1855 yıllarında Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Kars'ın savunulması ve Ruslardan geri alınması esnasında Kars insanının vatan savunmasında verdiği mücadele ile ilgili olarak Kars halk şairlerinin de şiirleri bulunmaktadır. Bu dönem halk şairlerinden *Âşık Bahri*, özellikle o dönemde ahali ve asker tarafından ezberlenen ve mehterhane tarafından bestelenerek çalınan ve hoşa giden "Kars'ın Kalesi" redifli ve "Olmaz" nakaratlı iki koçaklaması ile tanınmaktadır.[205] Kars kalesinin güzelliklerinin ve vatan savunmasındaki rolünün anlatıldığı "Kars'ın Kalesi" şiirinde şair, Kars kalesini vatan savunmasında yurdun kalkanı olarak görmektedir:

"Onu kuran usta, çok güzel kurmuş

Bütün ülkelere kanadın germiş

Her gelen belâya göğsünü vermiş

Yurdun kalkanıdır Kars'ın kalesi."[206]

"Gelme Moskof Gelme Kars'a" mısraı ile başlayan "Olmaz" nakaratlı şiirinde ise şair, yurdun bir sembolü olarak düşündüğü Kars'a düşmanın sokulmamasının en iyi fiil olacağını dile getirirken Kars kalesinin de vatanı olduğunu ifade eder:

"Katlanırız kamu derde

Bırakmayız yad'ı yurda

Ölürüz hep bu uğurda

Bundan iyi fiil olur mu?

---

[205] Kırzıoğlu M. Fahrettin, **100. Yıldönümü Dolayısıyla 1855 Kars Zaferi**. İstanbul. Işıl Matbaası, 1955, s.56.
[206] Kırzıoğlu, **a.e.,** s.57.

Olmaz! Olmaz! Olmaz! Olmaz!

Osmanlıdır ad, şânımız

Abdülmecid Sultanımız

Kars Kalası vatanımız

Dahi Moskof dal olur mu?"[207]

Tanzimat sonrası Türk edebiyatının önemli gazetelerinden olan *Basiret*'te yayınlanan *Envâr-ı Şarkıye* imzalı "Vatan"[208] isimli yazıda da vatan fikri ve vatan duygusu ele alınmaktadır.

Vatan makalesinde insanlarda vatan fikrinin çok eskiden beri var olduğu belirtilerek vatan kelimesinin de sonradan çıkma bir söz olmadığı ifade edilir. Kelimenin manası insanların doğup büyüdüğü ve yerleşip beslendiği yer olarak kısaca söylense de uğruna insanın uğruna canını, malını, her şeyini, bütün varlığını niçin feda ettiğinin bilinmesi gereği dile getirilmektedir:

> "Daha doğrusu insanın vücûdu vatanın suyundan toprağından birleşip vatanının bir uzvu hani kesb ettiğinden elbette uzvu mensup olduğu cismin selâmet ve saadetini ister ve bunların husûlü tabilede iktifâ etmeyip devam ve bekâsı ve sâilinde tahsile say eyler."[209]

Yazıda öncelikle belirtilme ihtiyacı duyulan bir husus da vatan fikir ve hissinin sadece insanlarda değil, hayvanlarda da bulunduğudur. İnsanın baktığı her taşında ve toprağında ecdâdının eserini görmesi, onun canını, malını ve bütün varlığını uğruna vermesine sebeptir.

---

[207] Kırzıoğlu, **a.e.**, s.57.
[208] Envâr-ı Şarkıye, "Vatan", **Basiret**, No:949, 28 Mayıs 1289, s.1-2.
[209] **A.y.**, s.1.

Devrinin önemli bir yayın organı olan *Basiret*'te imzasız yayınlanmış olan "Vatan Hakkında Bir Makale"[210] isimli yazıda vatan, insanın yaratılışının menşei olarak belirtilirken maddî ve manevî gelişmesinin sağlandığı bir bahçe ve aynı zamanda bir barınma yeri olarak tanımlanmaktadır:

> ".....bahçe makamında mevâ-yı istikrâr olmasıyla bu sûretle dimağ ve mide ve basarında emrâzı olmayan elbette derûnunda iskân ve pâyidâr ve yer gök nebâtını dahi ağyâra temlîk ve teslim etmesinde rûy-ı rızâ göstermeyip muhafaza yolunda saîd-i ömrünü fedâ eder."[211]

Vatan aynı zamanda baba ve dedelerinden insana intikâl eden bütün nimetlerin taşıyıcısıdır. Havası, suyu, meyve ağaçları ve fidanları ile atalarından kalan bütün güzelliklerin nakledicisi olan vatan, sevilmesi tabiî olan vatan ismi, insanın nimetlerinden faydalandığı ve barındığı yerin ismi olmuştur. Bütün bu yönleriyle vatandaşların bağlı oldukları vatan konusu, yazıda İstanbul halkının vergi vermesi ve askerlik hizmetini yerine getirmesi lüzûmuna getirilmiştir ki, Basiret gazetesinde yayınlanmış pek çok yazıda bu konuya dikkat çekilmektedir.[212]

Tanzimat döneminde eski şiir geleneğimizi savunan önemli şairlerinden *Muallim Nâci* de, "Mûsâ Bin Ebi'l-Gâzân Yâhud Hamiyyet"[213] isimli şiirinde vatanın bütün halinde var olması ve yaşayabilmesi için devletin de var olması zaruretine dikkat çeker. Şaire göre bunun için de milletin birlik ve beraberlik içinde olması gereklidir:

"İttihâd olsa tab-ı millette

Hiç olur mu zevâl devlette

Mülke âfet şikak-ı millettir

---

[210] **Basiret,** "Vatan Hakkında Bir Makale", (Y. yok), No:1005, 4 Ağustos 1289, s.2.
[211] **A.y.,** s.2.
[212] **A.y.,** s.2.
[213] Muallim Nâci, **Mûsâ bin Ebi'l-gâzân Yâhud Hamiyyet**, İstanbul, Matbaa-i Ebüzziyâ, 1299.

Rûh-ı mülk ittifâk-ı millettir

Ayrılan millet ittihâdından

Kessin ümmîdini murâdından

İttihâd olmasa vatan yaşamaz,

Çünkü cân olmayınca ten yaşamaz

Kuvvet ü izzet ittifâk iledir

Za'f ü zillet de iftirâk iledir"[214]

Bu şiirinde şair, vatanı insan vücûduna benzetirken, milletteki birlik ve beraberliği de bu vücûdun varlığını sağlayan rûh olarak görmektedir. Şiirin tamamında vatanımız üzerinde yaşayan vatandaşlarımızın bütün dünyaya karşı zayıf görülmemiş ve aşağılanmamış bir şekilde büyük bir kuvvetle var olması, vatanımız üzerinde adaletli bir idarenin var olmasına ve dünya üzerindeki ilmî ve teknolojik gelişmelere de bağlanır. Şair, şiirin devamında özellikle yazıldığı dönemde vatanımız üzerinde çeşitli kavimlere mensup olan vatandaşlarımız arasında görülen ayrılma eğilimlerinin eleştirisini konu alırken vatanımızın parçalanmaması çarelerini de göstermektedir.[215]

Türk edebiyatında vatanın muhafaza edilmesi yolunda çeşitli vatan parçalarında yaşayan farklı ırk ve kültürlere mensup vatandaşlarımızın birlik ve bütünlük içinde bulunması gereğini ifade eden bir yazı da imzasız olarak *İstikbâl* isimli mecmuada "Devlet-Millet"[216] ismiyle yayımlanır.

---

[214] Muallim Nâci, **a.e.,** s.5.
[215] Muallim Nâci, **a.e.,** s.6-8.
[216] **İstikbâl,** "Devlet-Millet", (Y. yok), No:116, 29 Mayıs 1876, s.1.

Aynı vatanda yaşayan farklı kavim ve kültürlere mensup vatandaşlar arasındaki birlik ve beraberliğin sağlanmasında, devletin vatanın bölünmemesi için kanunları ve diğer tedbirleriyle sağlayacağı adalet ve hürriyet ile halkın sahip olduğu refah seviyesinin önemi vurgulanmaktadır. Zira adalet görmeyen ve hürriyetine mâlik olmayan milletler, vatanlarının servetinin artmasına ve terakki etmesine çalışmazlar, devletlerine bağlı olmayarak devletlerinin sahip olduğu coğrafya bütünlüğünün sağlanmasına da hizmet etmezler. Vatan bütünlüğünün sağlanmasında halkın bütün bu ihtiyaçlarının sağlanmasında hükümdarlara önemli roller düşmektedir. Onlar, "emaneti ehline vermekle" de vatanın bütün halinde kalmasına hizmet etmiş olurlar.[217]

Vatanın coğrafî ve kültürel bütünlüğünü dile getiren bir başka yazı da *Reşid Beğ* imzasıyla "Bir Zâtın (Vatan)'ın Mukaddesiyetine Dâir Ehibbâsından Birine Yazdığı Mektuptur"[218] ismiyle yayımlanır. Vatanımız üzerinde yer alan bir coğrafya parçasınının tabiat güzelliklerinin tasvir edilmesiyle başlanan yazıda, bazen güzel, bazen vahşi özellikleri bulunan vatan topraklarının sonuçta dünyalara değer olduğu ve muhafaza edilmesi gereği üzerinde durulur:

> "Nasıl ki ecnebi bir seyyâh vatanı şu söylediğim yolda telakki eder! Ve terakki ve tedennisi ile hayatına bir şey gelmez! Fakat benim yanımda vatanım velev ki diyâr-ı sâireye nisbetle bazı mertebe tezyînât-ı medeniye ve sanaiyeden mahrûm olsun! Dünyalara müraccahtır! Zirâ beni ağuş-ı terbiyesine alup büyüten vatanımdır! Ecdâdımı üzerinde besleyen vatanımdır! Osmanlıları bir aşiret iken koca bir devlet eden yine o vatan-ı azizdir aleyhinde bulunan bednâm ve bî-nişân olsun!!"[219]

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın tesiriyle Türk edebiyatının bu dönem eserlerinde "vatan" teminin oldukça geniş bir şekilde yer aldığı görülür. Tiyatro

---

[217] **A.y.,** s.1.
[218] Reşîd Beğ, "Bir Zâtın (Vatan)'ın Mukaddesiyetine Dâir Ehibbâsından Birine Yazdığı Mektuptur", **Hazine-i Evrâk**, No:29, 1 Mayıs 1297/13 Mayıs 1881, s.452-456.
[219] Reşîd Beğ, **a.y.,** s. 456.

eserlerinde ve şiirlerde çok yoğun bir şekilde işlendiğini gördüğümüz "vatan" konusu, romanımızda pek fazla yer tutmaz. Bu da romanın hem edebiyatımıza tercümelerle giren yeni bir tür olmasından, hem de romanın konusunun belki de dilimize yapılan tercümelerin yönlendirdiği konuların etkisiyle millî meselelere uzak durmasından kaynaklanmış olabilir.

Edebiyatımızda "vatan" temini müstakil olarak ele alan ilk roman, *Zafer Hanım*'ın *Aşk-ı Vatan*[220] isimli eseridir. Batı'da II. yüzyılda ilk örneklerine rastlanan romans türünün özelliklerini[221] gösteren *Aşk-ı Vatan*, aynı zamanda edebiyatımızda bir kadın tarafından yazılan ilk roman olarak karşımıza çıkar.[222]

Zafer Hanım, eserinin gelirini Osmanlı-Rus Savaşı sırasında yaralanmış olan askerlere bağışlamıştır. Yazar, kitabının iç kapağına koyduğu "Esmân-ı hâsılası mecrûhîn-i askeriyeye aid olacaktır" cümlesiyle bu düşüncesini belirtmektedir. Bu ifade, bize eserin Osmanlı-Rus Savaşı'ndan dolayı vatan temi etrafında yazılmış olabileceğini düşündürmektedir.

Yazar, eserinin başına "İfade Hâl" başlığı altında koyduğu cümlelerinde, vatan ve milletinin içinde bulunduğu savaş durumunu ve bu durum karşısındaki duygularını şu cümlelerle dile getirmektedir:

> "Şu aralık vatan ve milletimizin aleyhine olarak zuhûr eden seylâb-ı belânın önüne bir sedd-i hâil olmak ve bu uğurda fedâ-yı can etmek fikr-i

---

[220] Zafer Hanım, **Aşk-ı Vatan,** İstanbul, Kavafyan Matbaası, 1294(1877); (Bu eser ayrıca Zehra Toska tarafından bugünkü yazıya aktarılarak da yayınlanmıştır: 1.bs. 1994, 2.bs., İstanbul, Oğlak Yayınları, 2000, 129 s.; Eser, *Giriş*, *Hikâye-i Sergüzeşt* ve *Kısm-ı Sâni* olmak üzere üç bölümden meydana gelmektedir.)

[221] Romans türünün özellikleri sıralanırken, "birbirinden şu veya bu sebeple ayrılan sevgililerin, birbirini ararken her ikisinin de başından birtakım serüvenler geçtiği, bazen kaçırıldıkları, köle olarak satıldıkları, hapsedildikleri vb. belirtilir. Genç erekeğe göz koyan kadınlar, kıza göz koyan erkekler ölümle burun buruna gelmeler esere heyecan katar. Sonuçta her iki kahraman da namusunu koruyarak birbirine bağlılıklarını sürdürürler ve sonunda kavuşarak evlenirler." Bütün bu romans özellikleri Zafer Hanım'ın Aşk-ı Vatan romanında özellikle asıl kahramanın hayatı ile ilgili olan bölümde mevcuttur. Berna Roman, **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış –Ahmet Mithat'tan A. H. Tanpınar'a–**, İstanbul, İletişim Yayınları, Kasım 1983, s.25-26.

[222] Zafer Hanım, **Aşk-ı Vatan,** (Hazırlayan: Zehra Toska), İstanbul, Oğlak yayınları, s.7.; Zehra Toska, eserin aynı zamanda bağış eserlerin de ilki olduğunu belirtir. (s.8).

mukaddesiyle mâder-i vatanın ağuş-ı şefkatında terbiye edip bugün için yetiştirmiş olduğu genç ve pîr evlâdının her taraftan sular gibi akıp gidişi vatanıma mahsus olan kalbimdeki hissiyâtı fevkâlâde bir derecede galeyâna götürmüş idi ki hemen mâyişen kendimi meydân-ı muarekeye atmayı ve o vatan karındaşlarıyla birlikte bize can vermeği gönlümde iyice kurmuş idim."[223]

Kadın olmasından dolayı cephede savaşmaktan âciz olduğunu ve vatanına karşı bir şey yapamamaktan sonsuz derecede üzüntüsünü belirten yazar, düşüncelerini şu cümlelerle sürdürmektedir:

İşte bir taraftan şu meyûsiyyet diğer taraftan vatanıma olan hubb u gayret nihâyet kendime bedel o şüc'an-ı vatana mûrâne bir hediyecik tedârik etmek arzûsuyla şu varakpâreyi tesvîde cesâret verdi."[224]

Zafer Hanım, zamanın kalem erbaplarından eserinin yanlışlarının affedilmesini dilerken, bu eserinin sırf vatana karşı hissettiği duygularının bir ifadesi olarak görülmesini istemektedir:

...sırf hissiyât-ı vatan icbârıyla olmuş bir cüreti öyle bir edîb-i kâmil eseri gibi hadde-i tedkike çekmeyip kusurlarımı acizeliğime bağışlayarak vücûd-ı hümâyûnları mahzâ mülk ü milletimizin hayat ü bekâsına sebep olmuş olan velinimetimiz pâdişâh-ı maârif-iktinâh efendimiz hazretlerinin asr-ı hümâyûnlarında görmekte olduğumuz bunca âsâr-ı edebiye arasına sokuşturuluverir ve şu eserciğimi beyt makamında tutarak ve hâsıl olacak akçenin tamamen ve kâmilen asâkir-i şâhâne muâvenetine takdim olacağını bilerek gayretli vatandaşlarımın hamiyet-i müşevvikânelerine arz ederim.[225]

---

[223] Zafer Hanım, **a.e.**, s.20.
[224] Zafer Hanım, **a.e.**, s.20.
[225] Zafer Hanım, **a.e.**, s.20-21.

Edebiyatımızda tema olarak vatanı ele alan romanların ilki ve güzel bir örneği olan *Aşk-ı Vatan*'da esas vatanı İspanya dan ve Cezayirli esir tüccarları vasıtasıyla kaçırılarak İstanbul'a cariye olarak Laz Ahmet Paşa yalısına satılan asıl kahraman Gülbeyaz'ın vatan sevgisi, onun vatanından kaçırılmış ve ayrı kalmış olmasından kaynaklanmaktadır.

Aşk-ı Vatan, Giriş, Hikâye-i Sergüzeşt ve Kısm-ı Sâni olmak üzere üç bölümden meydana getirilmiştir. Romanın ayrılık temi üzerine kurulduğu daha Giriş bölümünde hissettirilirken vatan sevgisi duygularının yoğun olarak verildiği bölüm, son bölüm olan Kısm-ı Sâni'dir.[226]

Vatanın bir parçasının dahi önemli bir cüz olduğunu vurgulayan bir başka yazı da *İbrahim Fehim* imzasıyla *Gülşen* Mecmuasında "İşte Bu Vatanın Bir Parçasıdır"[227] ismiyle yayımlanmıştır. Güzel tabiat özelliklerine sahip olan bir coğrafyanın tasvir edildiği yazının sonunda, bütün bu güzel tabiat özelliklerine sahip memleketin bütün vatanımızın bir parçası olduğu belirtilir.

Osmanlı vatanından ayrılan ilk Rûmeli topraklarından olan Arnavutluk'un ayrılması sırasında, isimsiz olarak yayımlanmış bir şiirde[228] de Arnavutluk'tan seslenen bir vatanseverin vatanın bütünlüğünü tehdit eden tehlikeler karşısındaki yılmaz tavrı dile getirilmektedir: Her zaman vatanın savunması için hazır olan bu kahraman ağzından duyguları şu mısralarla dile getirilmiştir:

"Vatanımı vallahi ben severim

Yoluna da hep kanımı dökerim

.....

[226] Türk Edebiyatında vatan temi etrafında yazılmış bu ilk romana vatandan ayrılık, gurbet ve vatan hasreti duygularının hâkim olmasından dolayı eser, bu çalışmamızın Vatanseverlik ve Vatandan Ayrılık bölümlerinde de bu yönüyle ele alınıp incelenmiştir.

[227] İbrahim Fehim, "İşte Bu Vatanın Bir Parçasıdır", **Gülşen,** No:1, 31 Kanunusani 1301/25 Ocak 1886, s.4.

[228] **Bedreka-i Selâmet**, "Arnavutluk'tan Bir Sadâ", (Y. yok), No:7, 26 Mart 1313/7 Nisan 1897, s.4.

Arnavutlar korkmaz öyle belâdan

Atlayarak derelerden, deryâdan

Düşman kalesine sancak dikerim"[229]

1903 yılında *Şûrâ-yı Ümmet*'te "Milel-i Osmâniye"[230] ismiyle yayımlanmış olan ve vatan coğrafyasınının bütünlüğünü dile getiren bir başka makale de imzasızdır ve yazıya "Âh yaktık şu mübarek vatanın her yerini" mısraıyla başlayan bir şiirle girilir. Osmanlıların Rûmeli'deki topraklarında başlayan karışıklıkların sonucunda yavaş yavaş bu coğrafya parçasından ayrılmasının konu edildiği bu makalede, Rûmeli'nin güzellikleri dile getirilir. Bu vatan parçası, "bütün âleme ilim ve edep dağıtan" bir yerdir fakat Osmanlı Devleti için artık "can vermekte olan bir vatan parçasıdır" ve bu sevgili annemiz "yetişin, son nefesimdir, gelin imdâda" demektedir.

Yazının devamında Rûmeli'deki Batılı devletlerin çıkarlarının, özellikle çevirdikleri siyâsî komploların anlatıldığı yazıda, bölgede yaşayan ve Osmanlı Devleti'nden ayrılmak için çalışan haydut çetelerinin de Batı devletlerinin oyunlarına gelerek bu güzel vatan topraklarının kopartılmasında oynayacakları rolün eleştirisi yapılmaktadır. Yazının yazıldığı devrin içinde bulunulan şartların gösterdiğine göre, eninde sonunda sevgili vatan topraklarından ayrılışın mukadder olduğu ifade edilirken, bu ayrılık İspanyolların silah zoruyla Endülüslüleri Fas'a hicret ettirmesine benzetilmektedir. Bu vatan topraklarından ayrılış ile birlikte pek çok vatan yetimlerinin ortaya çıkacağı, bunların düşman ve yabancıların ayakları altında sürünecekleri, Anadolu'da yarı aç, yarı çıplak çalışan köylülerin çeşitli harp sıkıntıları, yoklukları, ateşleri içinde mücadele vererek elde ettiği o yüksek, o ulvî vatanın dehşetler içinde yıkılışı şu cümlelerle ifade edilir:

---

[229] **A.y.**, s.4.

[230] **Şûrâ-yı Ümmet**, Milel-i Osmâniye", (Y. yok), No:41, 7 Teşrinisani 1903, s.1.

"İspanyalıların silâh-ı zulüm ve vahşetleriyle âh ve feryât içinde Fas'a hicret eden Endülüslüler gibi akıbet sevgili vatanımızdan cüdâ olacağız. Her yetim-i vatan gibi a'dâ ve ecânibin ayakları altında zelil ve hâk-sâr olarak sürüneceğiz.

O mübârek, o ulvî vatan bize göre semâdan sükût eden bir küre gibi dehşet ve kıyâmetiyle yıkılıyor.

Ey Anadolu'da yarı aç, yarı çıplak çalışan köylü! Sen Maveraünnehir'den geldin, bu vatan uğrunda harpler, âteşler içinde mi bulunmadın? Yıldırımlara, volkanlara mı hücum eylemedin? Memleketler, kaleler, saltanatlar mı zapt etmedin?"[231]

Şûrâ-yı Ümmet'te yayınlanmış olan yukarıdaki yazının tesirinde yayımlanan bir başka imzasız yazıda[232] da aslî vatanımızın yaşamakta olduğu sıkıntıların, özellikle Rûmeli topraklarının kaybedilme ihtimalinin sebepleri arasında Bulgar ve Yunanlılara karşı 25-30 seneden beri izlenen yanlış politikalar gösterilmektedir. Yazının başına alınan bazı beyitlerle de vatanın parçalarının, güzelliklerinin, çiçeklerinin günden güne kaybolup solup gitmesinin düşüncesinin gönle verdiği sıkıntılar şu mısralarla dile getirilir:

"Kahr olup gitmededir zulm ile ahrâr-ı vatan

Sararıp solmada günden güne ezhâr-ı vatan

.....

Vatan elden gidecek gönlü bu fikret yakıyor

.....

---

[231] **A.y.**, s.1.
[232] **Şûrâ-yı Ümmet**, "B.....den", (Y. yok), No:44, 12 Kanunuevvel 1903, s.3.

Döğüyor taşlar ile hâk-ı vatan sinesini"[233]

Girid, bir dönem Osmanlı coğrafyasından koparılan önemli bir vatan parçasıdır. Bu önemli ve sevimli vatan parçası olan Girid adasının Türk edebiyatında meydana getirilmiş çeşitli eserlerde dile getirildiği görülür. Bunlardan bir tanesi de *Donanma* mecmuasında *Bir Giridli* imzasıyla "Girid"[234] adıyla yayımlanmış olan şiirdir. Vatanımızın önemli bir parçası olduğu özellikle vurgulanan Girid, baştan başa atalarımızın hamiyet kanıyla sulanmış, topraklarının altında ecdâdımız yatmakta; taşı, toprağı baştan başa şehit kanıyla sulanmıştır. Yekpâre Osmanlı şehitliği olan ve bu yüzden her zerresi kıymetli yakut taşlarıyla süslü cevher halinde olan Girid, Osmanlılar tarafından asla tark edilmeyecek bir vatan parçasıdır.[235]

Girid'in Osmanlı Devleti'nden ayrılması sırasında *Nâzım* imzasıyla yayımlanmış olan "Giridli Vatandaşlara"[236] şiirinde de önemli bir vatan parçası olan Girid'in elden gitmeyeceği ve Osmanlı vatanının bütünlüğünün sağlanacağı ısrarla her bendin sonunda tekrar edilmek sûretiyle şu mısralarla dile getirilmektedir:

"Ey vatandaşlar Girid'i sanmayın elden gider

Hak, muin-i hakkımızdır çekmeyin asla keder

Ey vatandaşlar Girid'i sanmayın elden gider.

Bir muazzam devletin tâbân iken müstakbeli

Ey vatandaşlar Girid'i sanmayın elden gider."[237]

---

[233] **A.y.,** s.3.
[234] Bir Giridli, "Girid", **Donanma,** No:4, Haziran 1326, s.323.
[235] Bir Giridli, **A.y.,** s.323.
[236] Nâzım, "Giridli Vatandaşlara", **Meram,** No:9, 15 Kanunusâni 1324, s.285.
[237] Nâzım, **a.y.,** s.285.

Yine aynı künyeli yayında ve yine *Nâzım* imzalı "Millî Asker Şarkısı"[238] isimli şiirde övünülerek millî asker olunması ve vatanın kıymetinin bilinmesi şu mısralarla istenmektedir:

"Vatanın kadrini takdir edelim

Zerre-i hâkini tavkîr edelim

Meş'al-i mecdini tenvir edelim

Fahr ile asker-i millî olalım"[239]

Türk edebiyatında Tanzimat sonrasında vatan hakkında fikir üreten yazar ve şairlerimizden biri de *Recaizâde Mahmûd Ekrem*'dir. Recaizâde Ekrem'in *Musavver Muhit* mecmuasında "Ne Düşünüyor, Ne Hissediyorum"[240] başlıklı yazısında II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle vatanın üzerinde meydana gelen değişikler, geçmişte yaşanmış acı ve sıkıntılar ile gelecekten beklenen güzel günler hakkındaki ümitler dile getirilmiştir. Recaizâde, o güne kadar yönetimde olan hükümdarı suçlayarak Meşrutiyetin ilan edilmesiyle derin düşüncelere dalar ve şair, bu vatanın bütünlüğü için zindanlarda kalan, hudutlarda can veren, ıssız köylerde yarı aç, yarı çıplak inleyerek yaşayan halkını düşünür. Yazısının arasına aldığı bazı mısralarla da vatanıyla ilgili duygularını gözler önüne sermektedir:

"Âcizlerin sefâletine ağlıyor vatan

Evlâdının felâketine ağlıyor vatan

Peygamberin şu ümmetine ağlıyor vatan

---

[238] Nâzım, "Millî Asker Şarkısı", **Meram,** No:9, 15 Kanunusâni 1324, s.286.
[239] Nâzım, **a.y.,** s.286.
[240] Recâizâde Ekrem, "Ne Düşünüyor, Ne Hissediyorum", **Musavver Muhit**, C.2, No:14-36/15-37, 10 Temmuz 1325, s.391-395.

Kabe'yle Ravza'ya hasretine ağlıyor vatan"[241]

Mısır'da çıkarılmakta olan bir Jöntürk yayın organı[242] olan *Anadolu* mecmuasının 24 Nisan 1902 tarihli sayısında yayınlanmış olan "Bismillahirrahmanirrahim"[243] başlıklı imzasız yazıda da halka yaklaşma çabaları içinde olan Jön Türk yayınlarının karakteristik özelliği olarak Anadolu'ya yeni[244] ve yakın bir ilgi gösterilerek "vatan" diye doğrudan doğruya Anadolu'ya seslenilmektedir. Anadolu'nun mukaddes bir vatan olduğunun belirtildiği yazıda, "bir gülistan iken câhil ve zâlim yöneticiler eliyle yabanî acı kavun tarlasına dönen vatanın" vefâlı evlâtlarını temsilen yazar eliyle yükseltileceği ve onun bu hâline bu vefâlı evlatlarının dualarının yetişeceği ifade edilir:

> "Sevgilim vatan! Senin bu dehşet-âbâd bırakılan haline bu mülkte ben ağlayacağım. Fotoğraf kovanı gibi tomar tomar olmuş vatan figannâmelerini burada tab' ve neşrinle mesâmi-i ihvân-ı dine îsâl ve hiss ü hamiyetlerini cezb ü celbe ben sa'y edeceğim. Vazife-i vatanperverânemi feryâd ve figânımla, bari sebebine beddualarımla ben ifâya çalışacağım.
>
> Azizim Anadolu: Seni şu hâl-i harabîde bırakan belliyât-ı sefile durdukça ve cebbâre-i zaman eliyle zavallı sâkinlerin hilâfı ukûl ve şerâyi, târumâr oldukça her şehr-i Arabî garresinde figân ve el-amanlarını cihâna ben ilân edeceğim."[245]

1903 yılında *Şûrâ-yı Ümmet*'te "Milel-i Osmâniye"[246] ismiyle yayımlanmış olan ve vatan coğrafyasınının bütünlüğünü dile getiren bir başka makale de imzasızdır ve yazıya "Âh yaktık şu mübarek vatanın her yerini" mısraıyla başlayan bir şiirle girilir. Osmanlıların Rûmeli'deki topraklarında başlayan karışıklıkların

---

[241] Recâizâde Ekrem, **a.y.,** s.394.
[242] Şerif Mardin, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri–1895-1908,** 3.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 1989, s.197.
[243] **Anadolu,** "Bismillahirrahmanirrahim", (Y. yok), Yıl:1, No:1, 24 Nisan 1902, s.1.
[244] Mardin, **a.g.e.,** s.197.
[245] **Anadolu,** "Bismillahirrahmanirrahim", s.1.
[246] **Şûrâ-yı Ümmet,** "Milel-i Osmâniye", (Y. yok), No:41, 7 Teşrinisani 1903, s.1.

sonucunda yavaş yavaş bu coğrafya parçasından ayrılmasının konu edildiği bu makalede, Rûmeli'nin güzellikleri dile getirilir. Bu vatan parçası, "bütün âleme ilim ve edep dağıtan" bir yerdir fakat Osmanlı Devleti için artık "can vermekte olan bir vatan parçasıdır" ve bu sevgili annemiz "yetişin, son nefesimdir, gelin imdâda" demektedir.

Yazının devamında Rûmeli'deki Batılı devletlerin çıkarlarının, özellikle çevirdikleri siyâsî komploların anlatıldığı yazıda, bölgede yaşayan ve Osmanlı Devleti'nden ayrılmak için çalışan haydut çetelerinin de Batı devletlerinin oyunlarına gelerek bu güzel vatan topraklarının kopartılmasında oynayacakları rolün eleştirisi yapılmaktadır. Yazının yazıldığı devrin içinde bulunulan şartların gösterdiğine göre, eninde sonunda sevgili vatan topraklarından ayrılışın mukadder olduğu ifade edilirken, bu ayrılık İspanyolların silah zoruyla Endülüslüleri Fas'a hicret ettirmesine benzetilmektedir. Bu vatan topraklarından ayrılış ile birlikte pek çok vatan yetimlerinin ortaya çıkacağı, bunların düşman ve yabancıların ayakları altında sürünecekleri, Anadolu'da yarı aç, yarı çıplak çalışan köylülerin çeşitli harp sıkıntıları, yoklukları, ateşleri içinde mücadele vererek elde ettiği o yüksek, o ulvî vatanın dehşetler içinde yıkılışı şu cümlelerle ifade edilir:

> "İspanyalıların silâh-ı zulüm ve vahşetleriyle âh ve feryât içinde Fas'a hicret eden Endülüslüler gibi akıbet sevgili vatanımızdan cüdâ olacağız. Her yetim-i vatan gibi a'dâ ve ecânibin ayakları altında zelil ve hâk-sâr olarak sürüneceğiz.
>
> O mübârek, o ulvî vatan bize göre semâdan sükût eden bir küre gibi dehşet ve kıyâmetiyle yıkılıyor.
>
> Ey Anadolu'da yarı aç, yarı çıplak çalışan köylü! Sen Maveraünnehir'den geldin, bu vatan uğrunda harpler, âteşler içinde mi

bulunmadın? Yıldırımlara, volkanlara mı hücum eylemedin? Memleketler, kaleler, saltanatlar mı zapt etmedin?"[247]

Şûrâ-yı Ümmet'te yayınlanmış olan yukarıdaki yazının tesirinde yayımlanan bir başka imzasız yazıda[248] da aslî vatanımızın yaşamakta olduğu sıkıntıların, özellikle Rûmeli topraklarının kaybedilme ihtimalinin sebepleri arasında Bulgar ve Yunanlılara karşı 25-30 seneden beri izlenen yanlış politikalar gösterilmektedir. Yazının başına alınan bazı beyitlerle de vatanın parçalarının, güzelliklerinin, çiçeklerinin günden güne kaybolup solup gitmesinin düşüncesinin gönle verdiği sıkıntılar şu mısralarla dile getirilir:

"Kahr olup gitmededir zulm ile ahrâr-ı vatan

Sararıp solmada günden güne ezhâr-ı vatan

Vatan elden gidecek gönlü bu fikret yakıyor

Döğüyor taşlar ile hâk-ı vatan sinesini"[249]

Girid, bir dönem Osmanlı coğrafyasından koparılan önemli bir vatan parçasıdır. Bu önemli ve sevimli vatan parçası olan Girid adasının Türk edebiyatında meydana getirilmiş çeşitli eserlerde dile getirildiği görülür. Girid'in Osmanlı Devleti'nden ayrılması sırasında *Nâzım* imzasıyla yayımlanmış olan "Giridli Vatandaşlara"[250] şiirinde de önemli bir vatan parçası olan Girid'in elden gitmeyeceği ve Osmanlı vatanının bütünlüğünün sağlanacağı ısrarla her bendin sonunda tekrar edilmek sûretiyle şu mısralarla dile getirilmektedir:

"Ey vatandaşlar Girid'i sanmayın elden gider

---

[247] **A.y,** s.1.
[248] **Şûrâ-yı Ümmet**, "B.....den", (Y. yok), No:44, 12 Kanunuevvel 1903, s.3.
[249] **A.y.,** s.3.
[250] Nâzım, "Giridli Vatandaşlara", **Meram,** No:9, 15 Kanunusâni 1324, s.285.

Hak, muin-i hakkımızdır çekmeyin asla keder

Ey vatandaşlar Girid'i sanmayın elden gider.

Bir muazzam devletin tâbân iken müstakbeli

Ey vatandaşlar Girid'i sanmayın elden gider."[251]

Donanma mecmuasında *Bir Giridli* imzasıyla "Girid"[252] adıyla yayımlanmış olan bir başka şiirde de Girid'in elden gitmeyeceği vurgulanır. Vatanımızın önemli bir parçası olduğu özellikle vurgulanan Girid, baştan başa atalarımızın hamiyet kanıyla sulanmış, topraklarının altında ecdâdımız yatmakta; taşı, toprağı baştan başa şehit kanıyla sulanmıştır. Yekpâre Osmanlı şehitliği olan ve bu yüzden her zerresi kıymetli yakut taşlarıyla süslü cevher halinde olan Girid, Osmanlılar tarafından asla tark edilmeyecek bir vatan parçasıdır.[253]

Vatan, sadece üzerinde yaşayan hâkim millet için önemli ve mukaddes bir varlık değildir. Hâkim millet ile birlikte yaşayan azınlıklar da hayatlarını sürdürdükleri vatanda bazı haklara sahip oldukları gibi bu vatanın refah ve selâmeti için çalışmış ve vatanla ilgili fikirlerini ve duygularını ifade eden yazılar ve eserler ortaya koymuşlardır. Osmanlı coğrafyasında hâkim unsur olan Türkler ile birlikte yaşayan azınlıklardan Rum ve Ermeni yazarları da zaman zaman genel olarak vatan kavramı ile ilgili fikirlerini ortaya koyan çeşitli yazılar yazmışlardır.

Bu azınlık mensubu yazarların vatan kavramı etrafında fikirlerini ortaya koydukları yazılara örnek olmak üzere, "Rûm cemiyet-i edebiyesinin meşhûr kalem erbabı" arasında yer alan *Eristotlu Neofitos Efendi* tarafından Giresun'da okunan

---

[251] Nâzım, **a.y.**, s.285.
[252] Bir Giridli, "Girid", **Donanma,** No:4, Haziran 1326, s.323.
[253] Bir Giridli, **a.y.**, s.323.

nutuktan tercüme edilerek *Vükelâ-yı Da'vâdan Ermidî* imzasıyla 3 Şubat 1324(1908) tarihinde "Vatan"[254] ismiyle bir yazı yayınlanır.

Yazıda çok eski asırlarda vatanın anlamının geniş olduğu ve o devirde yaşayanlarca "vatan" kelimesi ile, bir kimsenin doğduğu muhit ile orada ikâmet eden aynı tarih, aynı dil ve mezhep, "aynı adâb ü a'dâd ile melûf", menfaatleri ortak, aynı kanunlara tâbi', aynı kabileden meydana gelmiş kavimlerin kastedildiği ifade edilir.

Eski devir insanlarının vatana karşı hissettikleri sevgi hissinin kuvvetine örnek olarak eski Yunan filozofu *Homeros*'un "vatanın hânesini ocağından çıkan dumanı görüp de vefât etmeye kâil olması" sözünün meşhûr olduğu belirtilmektedir.

Bir kimsenin kendisinin, anne, babasının ve atalarının doğduğu ve kemiklerinin bulunduğu mahal olan vatanına karşı sevgi duymamasının mümkün olmayacağı, hatta dünyada vatanı için sevgi duymayan bir kimsenin bulunmayacağı dile getirilir. Vatan sevgisinin kaynakları üzerinde yazarın ileri sürdüğü fikirler şu cümlelerle ortaya konmaktadır:

> "Zaman-ı tufûliyetteki tahatturât-ı dil-firîbânemizin kâffesi vatan ile meşhûndur. Baba ocağı, bahçeler, çocuk oyuncakları, vatanın dağları, tepeleri, çayırları, bayırları, ormanları, dereleri, denizleri, bütün şu hâtırât-ı masûmâneye cilve-gâh olan yerler kalplerimize ebedî bir hatıra nakşetmiştir.
>
> Mahaza temin-i maişet emrinde terk-i vatanla diyâr-ı âhirde bulunduğumuz bir zamanda bizi istilâ eden hüzn ü elemi def ve teskin etmek üzere sevgili vatanımıza karşı atf-ı nigâh-ı tahassür ederek birtakım tatlı tatlı

[254] Eristotlu Neofitos Efendi, "Vatan", **Aks-i Sedâ Yahud Anadolu Sesleri,** (Tercüme Eden: Vükelâ-yı Da'vâ'dan Ermidî), Yıl:1, No:54, 3 Şubat 1324 , Samsun, s.1-2.

vatan hâtırâtıyla müteselli ve müteferrih oluruz ve şu sûretle kesb-i hayat ve def-i gamûm ederiz. İşte! Bizi bu hâle sevk eden maskat-ı re'simizdir."[255]

Vatan başlıklı bu yazıda Antik Yunan devri insanlarının vatan anlayışları ve vatan sevgisinin kaynakları belirtilirken günümüzde vatanın manasının daha geniş olduğu üzerinde de durulmaktadır. İnsanların birlikte yaşayarak ortak düşmanlar tarafından tehdit edilmesi, ortak bazı menfaatlerin de ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İşte bu ortak menfaatlere sahip ve ortak düşman tehditlerinin muhatabı olan insanların üzerinde yaşadıkları mahal vatan olarak telakki edilmiştir. İnsanlar, bazı haklara sahip olarak hürriyetlerini yaşadıkları bu mukaddes vatanlarına karşı önemli vazifeler de yüklenirler. Bu vazifeler barış zamanında vatanlarını kalkındırarak yükseltmek, vatan üzerindeki hükümetin kanunlarına itaat şeklinde olurken savaş zamanında da düşmanla savaşarak onu korumaktır.

Söz konusu yazıda vatana karşı sorumlu olan insanın vatanı üzerinde hüküm süren eksik veya haksız olsa bile kanunlara karşı itaati önemli bir görev olarak belirtilir. Buna güzel bir misâl olarak da yine eski devir Yunan filozoflarından Sokrat'ın haksız yere idama mahkûm olması üzerine, kendisine hapisten kaçarak bu cezadan kurtulması teklifinde bulunan yakınlarından Feridun'a söylediği "firar edecek olursam vatanımın kavânînine itaat etmediğimi izhâr etmiş olurum" sözü gösterilmektedir.[256]

Özellikle Balkanlarda Osmanlı Devleti'ne karşı bağımsızlıklarını elde etmek üzere çeşitli azınlıkların savaş halinde bulunduğu yıllarda bir azınlık mensubu vatandaşımız tarafından kaleme alınmış bulunan bu Vatan yazısında, vatan üzerinde hüküm süren yönetime karşı yapılacak isyan ve ayaklanma vatan hâinliği olarak addedilmektedir:

---

[255] Eristotlu Neofitos Efendi, **a.y.**, s.1.
[256] Eristotlu Neofitos Efendi, **a.y.**, s.1.

"Kavânîn nâkıs ve nâ-tamam olsa bile efrâd yine bunlara itaat etmekle mükelleftir: Zirâ dünyada hiçbir şey mükemmel ve noksandan vâreste olamaz. Eğer ol-ferd matlûp olan malûmata mâlik ise hürriyetimiz sâyesinde temin olunmuş tarik ve vesâit-i reciiyeye tevessül ile bu nevâkısın ikmâline sa'y veya ıslâhı çâresine gayret edebilir. Kezâ bir kimsenin idâre-i hâzıra aleyhine kıyâm ve isyân etmeğe hakkı yoktur. Hükümetsiz nizâm ve intizâmına, emniyet-i umumiyesine suikast etmek gibi bir salahiyeti dahi hâiz değildir. Zirâ bu sûretle vatanın hâini addedileceği gibi idâre-i esâsiyenin de halel-pezir olmasına bâis olacaktır."[257]

Azınlık halinde bulunan yazar, bu yazısında âdetâ azınlık mensûbu olan diğer ırkdaşlarını, Osmanlı birliği lehine yönlendirmek istemektedir. Vatandaşların vatanlarında hüküm süren kanunlara ve yönetime itaati yeterli bulunmaz ve diğer vatandaşların da itaate yönlendirilerek isyan ve ayaklanmadan men edilmesinin sağlanması bir vatandaşlık görevi olarak kabul edilmektedir. Yazar, fikirlerini yine eski Yunan filozoflarından *Eflâtûn*'un sözlerini destek olmak üzere örnek gösteren şu cümlelerle ifade eder:

"Meşâhir-i hükemâdan "Felâtûn", "Fenalık etmeyen adam namus-kâr olduğu gibi sâirlerini dahi fenâlık işlemekten men eden kimse daha ziyâde mergûp, daha ziyâde şâyân-ı takdirdir" buyurmuş idi. Bundan maâda şahs-ı mânevî hükmünde bulunan memûrîn-i idâreye ve memûrîn-i adliyeye itâat ve hürmet etmek ve icrâ-yı vazife esnasında kendilerine riayette bulunmak lâzımdır. Zirâ bunların fiilleri şahsî olmayıp memuriyetlerinin bahşettiği vekâlet-i kânûniye evsâfını hâizdirler.

Eğer bir memur vazife-i memuriyetini suiistimal eder ise o memurun tard veya tedibi emrinde tarik-ı kanuniye mevcuttur."[258]

---

[257] Eristotlu Neofitos Efendi, **.y.,** s.1.
[258] Eristotlu Neofitos Efendi, **a.y.,** s.1.

Taşra vilâyetlerimizden Samsun'da çıkarılmakta olan aynı gazetede yayınlanmış olan "Vatana ve Vatandaşlara Karşı Birkaç Söz"[259] başlıklı yazıda da vatan kelimesinin daha lisânda telaffuz edilir edilmez insanın gözlerinden gözyaşı damlaları akıtan en mukaddes varlık olduğu ifade edilmektedir:

> "Vatan: nâm-ı mübecceli lisândan çıkar çıkmaz, ruh ve cisim başka bir his, başka bir duygu ile mütehassis ve mütelezziz oluyor. Bütün âsâb, bütün kuvâ-yı fikir yoluyla bir ihtizâza ma'ruz kalıyor ki bunun te'sîrât-ı maddiye ve maneviyesiyle hadd-ı eâlim gözlerden damlalar akıyor. Vatan gibi muazzez, mukaddes ne tasavvur olunabilir?"[260]

Vatan fikri ile vatan-coğrafya-kültür bütünlüğünü ele alan başka bir yazı da, "Vatanıma"[261] başlığıyla *Şükûfe Nihâl Midhat* tarafından 8 Temmuz 1913 tarihli *Yeni Turan* mecmuasında yayımlanmıştır. 1329 Mayısında bir bahar sabahında kaleme alındığını anladığımız yazıda yazar, içinde bulunduğu tarih itibariyle Osmanlı vatan coğrafyasının üzerinde âdetâ bir kış yaşandığını ve yaşanan günlerin âdetâ kış ertesinde yaşanmakta olan bir bahar mevsimini andırdığını belirtmektedir. Yazının yazıldığı zamanın Balkan Savaşları sonrasının hüzünlü, acılı günleri olması ve bu tarihlerde vatan topraklarımızdan önce Trablusgarp'ın ve hemen ardından özellikle Rûmeli'de bazı vatan parçalarımızın elden çıkması imâ edilmektedir. Bu vesileyle yazar, vatanımız üzerinde kanlı, kasırgalı, şimşekli, yıldırımlı bir kış yaşandığını ve bunun ardından vatanımızdaki iklimin, yerini güneşli bir çiçek mevsimine terk ettiğini dile getirir. Makaledeki bazı cümleleriyle yaşanan günlerin teessürünü, hüzün ve acısını belli eden *Şükûfe Nihâl*, vatandaşlara, özellikle genç ve çocuklara seslendiği "Yürüyelim ecdâdımız bu yollarda yürüdü, şu toprakta nice arslan çürüdü." cümlesiyle sevgili vatanının üzerinde yaşayanlara birlik ve beraber ile yaşamanın önemini vurgulayarak geçmişin acı dolu günleri üzerine geleceğin ümitli günlerinin inşa edileceğini ifade eder. Yazıda vatan zaman zaman, bazen

---

[259] İkinci Daire-i Belediye Müdür Vekil ve Muavini Rızâ, "Vatana ve Vatandaşlara Karşı Birkaç Söz", **Aks-i Sedâ Yahud Anadolu Sesleri**, Samsun, Yıl:1, No:7, 23 Ağustos 1324, s.3-4.
[260] Rızâ, **a.y.,** s.3.
[261] Şükûfe Nihâl Midhat, "Vatanıma", **Yeni Turan,** No:1, 8 Temmuz 1329, s.7-8.

zavallı yetim bir çocuğa, bazen de çocuklarının kayıtsızlığına, vefâsızlığına ve ihânetine uğramış zavallı bir anneye benzetilerek kişileştirilmiştir. Yazar, bazen hayâlen mâzîye dalarak bu vatandaki kötü günlerin geçtiği geçmişte, onunla birlikte olmakta ve bu acıları yaşamaktadır. *Şükûfe Nihâl*, kendisini de dünyanın en güzel, en renkli tabiat ve kültür güzelliklerine sahip olan bir coğrafya üzerinde bulunan bu anne-vatana ihanet etmiş çocukları arasında sayarken, bütün bu hain, kayıtsız ve vefâsız çocuklar adına anne vatanın ruhuna seslenir ve anne-vatanın ruhundan af diler. Zirâ ferdî ben ile sosyal beni birleştiren yazara göre, yaşanmış ve yaşanmakta olan bütün acı ve hüzün dolu günlerde hak edilmiş olan cezâların çekildiği şu cümlelerle dile getirilmektedir:

> "Afv et bizi ey me'yûs vâlide, bütün günahlarımıza rağmen yine senin dâmân-ı kudsiyetine sığınan, dest-i tazallüm-kârını yine sana uzatan akıbet senin sıcak ve müşfik kalbine gömülmek için koşan kabahatli, şımarık çocuklarını afv et!...
>
> Cezâ-yı maâsimizi bol bol çektik. Kalbimiz –seninle beraber düşman âteşiyle yanarken, şerm-âlûd, nedâmet-rîz çehrelerimizde yine sana dönüyor, ma'bed-i gufrânında diz çökerek hakiki bir vecd-i istiğfâr ile yine sana yalvarıyoruz: Ey büyük vatanımızın ulvî ruhu, bizi afv et..."[262]

Edebiyatımızda Tanzimat sonrasında vatan fikri, vatan-kültür ve coğrafya bütünlüğünün ele alındığı yazı ve eserlerin, özellikle çeşitli düşman ve komşu devletlerle savaşların yapıldığı tarihlerde nicelik olarak bir yoğunluk kazandığını veya bu dönemde kaleme alınarak yayımlanan eserlerin vatan temi ekseni etrafında dolandığını söylemek doğru olur.

Vatanın bütünlüğünden kopan ve önceden vatan dahilinde olan toprak parçaları için yazılan eserler arasında yer alan bir şiir de, "vatanseverliği, kahramanlığı, mertlik ve dürüstlüğü şahsında en iyi şekilde birleştirebilmiş,

[262] Şükûfe Nihâl Midhat, **a.y.**, s.8.

edebiyatımızda eşine az rastlanır büyüklükte", "vatan ve millet aleyhine girişilen her harekete –o hareket kimden gelirse gelsin– büyük bir imanla karşı koyarak, medenî cesaretin ve kahramanlığın da en güzel örneklerini veren"[263] bir şair ve yazarımız olan *Süleyman Nazif* tarafından kaleme alınmış olan "Diyâr-ı Fuzûlî"[264] isimli şiirdir.

"Diyâr-ı Fuzûlî" şiirinde *Fuzûlî*'nin türbesinin bulunduğu topraklar ve türbe vatandan bir parça kabul edilir. Vatanımızın coğrafya bütünlüğünün sağlanamamış olmasının şairin şahsında bütün milletimizde ortaya çıkardığı üzüntü duyguları dile getirilir. Şair, *Fuzûlî*'nin türbesinin bulunduğu toprakların vatanından kopmuş olmasının verdiği üzüntü içinde kendini garip hissetmekte ve bu duygularla kendi şahsında milletimizin tarihinin yetimi olduğunu şu mısralarla ifade etmektedir:

"Bugün, Fuzûlî, mesâib-penah olan türben,

Gumûm içinde, eminim ki, ağlıyor bizsiz;

O bî-nevâ-yı firâkız ki, mesken ü medfen

Vatan da olsa garibiz... Yetim-i târihiz!..."[265]

Şair, bu şiirinde kendini bir an Fuzûlî'nin yaşadığı çağda hayal eder, fakat gözünün önünden vatanın içine düştüğü bu sefil ve acı durum gitmez ve bu durum karşısında ağlamaktadır:

"Seninle ben dolaşırken görür ve ağlardım

O münkesir vatanın haşr olan sefâletini;

Sükût ederdi ölürken de öyle anlardım

---

[263] Mehmet Çınarlı, **Sanatçı Dostlarım,** İstanbul, Ötüken Yayınları, 1979, s.263-264.
[264] Süleyman Nazif, "Diyâr-ı Fuzûlî", **Edebiyat-ı Umûmiye**, No:47, 22 Kânûnıevvel 1333; **Utarid**, No:4, 27 Kânûnısâni 1335; **Firâk-ı Irak**, İstanbul, Mahmud Bey Matbaası, 1918, s.19-20.
[265] Süleyman Nazif, **a.e.,** s.19.

Ki havf-ı âr ile gizlerdi her mezelletini."[266]

1911, 1912, 1913 yıllarında Osmanlı Devleti'nin Rûmeli topraklarında pek çetin mücadelelerle gerçekleştirdiği Birinci ve İkinci Balkan Savaşları ile İtalyanlarla Trablusgarp'ta savaştığı yıllardır. Bu yıllarda, vatan coğrafyasından kopan parçaların acısı ve Birinci Dünyü Savaşı öncesi Avrupalı kuzeydeki düşmanlar tarafından yine bazı toprak parçalarının tehdit edilmesi, her vesileyle edebî eserlere yansımaktadır. Böyle bir devrin süreli yayınlarından *Rübâb* mecmuasının "Hafta-i Tahassüs"[267] köşesinde vatanla ilgili düşünceler de her vesileyle dile getirilir ve vatanımızın içinde bulunduğu sıkıntılar ifade edilir: Memleketin büyük bir kısmı kanlar içindedir, buna rağmen memleketin bu felaket durumuna insanımız çabuk alışmakta ve eğlence yerlerini doldurmaktadır. İstanbul'un sokaklarını Rûmeli acılarını hatırlatan muhacir kervanları doldurmaktayken bigane kalınmakta ve gülüp eğelenilmektedir. Söz konusu yazıda vatanımızın coğrafya olarak küçüldüğü ve limanlarımızın yabancı devlet gemileri ile tehdit edildiği bir zamanda vatanımızın hali ile ilgili lakayt tavır takınılması ve insanımızın vatan topraklarına âdeta bir yabancı gibi davranması eleştirilir.[268]

Rübâb mecmuasının aynı sayısında "Hafta-i Edebiye"[269] vatan coğrafyasının, bütünlüğünün zor durumda olması dolayısıyla köşesinde *Mehmet Âkif*'in, vatan evlatlarına karşı azmi bırakmamayı telkin eden mısraları yayımlanmıştır. Yukarıda ifade ettiğimiz savaşlar ve çeşitli düşman tehditlerine rağmen duyarsız olan insanımızın tavrının eleştirildiği, vatanın kurtarılması için zamanın dar ve değerli olduğunu ifade eden mısraları burada vermek doğru olacaktır:

"Evler tünek olmuş, ötüyor bir sürü baykuş...

Sesler de: "vatan tehlikedeymiş... batıyormuş!"

---

[266] Süleyman Nazif, **a.e,** s.20.
[267] **Rübâb**, "Hafta-i Tahassüs", (Y. yok), No:52, 21 Mart 1329, s.130-131.
[268] **A.y.,** s.131.
[269] **A.y.,** s.131.

Lakin, hani, milyonları örten şu yığından,

Tek kol da "yapışsam... " demiyor bir tarafından!

Sahipsiz olan memleketin batması haktır;

Sen sahip olursan bu vatan batmayacaktır."[270]

Vatan için duygularını terennüm eden ve Ara Nesil şairleri arasında[271] yer alan şairimiz *Nigâr Bint-i Osman*'dır. Şair *Nigâr Bint-i Osman*'ın vatan duygularını ifade ettiği şiirlerinden biri olan "Vatanım" isimli şiiri, 3 Haziran 1325 tarihinde yazılmıştır, fakat 1332 tarihinde yayınlanır.[272]

Nigâr Hanım'ın vatanına olan duygularını ifade ederken onu gözlerin gördüğü güzellikler beldesi olarak görmesi ve göstermesi, samimi sevgisinin bir ifadesi olsa gerektir. Şair:

"Tâbında mehâsinle meâli üzerinde,

Üstâde-i tekrîm olarak hâk-i dürründe

Lâyık sana hep dursa melâik değil insan

Sen âh, o kadar sevgilisin ey vatan, ey can"[273]

mısralarında vatanın, mücevher olduğunu, sevgili olduğunu, can olduğunu şiirleştirir. Vatanın ana olduğu eskiden beri edebiyatımızda meydana getirilen eserlerde de ifade edilmiştir. Şairimiz *Nigâr Hanım* da, yıllardır karanlıklar ve zulümler beldesi olan ve ana gibi kutsal addettiği vatanının artık gülmesini:

---

[270] Mehmet Âkif Ersoy, "Hafta-i Tahassüs", **Rübâb**, No:52, 21 Mart 1329, s.132.
[271] Nazan Bekiroğlu, **Şâir Nigâr Hanım**, 1.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 1998, s.261.
[272] Nigâr Bint-i Osman, **Elhân-ı Vatan,** İstanbul, Tercüman-ı Hakikat Matbaası, 1332, s.2-4.; Tamamı 24.sahife olan bu kitabın kapağında: "Şaire-i Şehir Nigâr Hanımefendi'nin Esirgeme Derneği Yetimhanesine Hediyesidir" ifadesi yer almaktadır.
[273] Nigâr Bint-i Osman, **a.e,** s.2.

"Tazim sana, sevgili mâder sana takdis!

Nimet ve saadet bize ümran ve sürûdun.

Gül, gül, vatan, artık yetişir mihnet ve zulmet,

Gülsün sana da vech-i subh-ı ebediyet.."[274]

mısralarıyla istemektedir.

Vatanına olan hassasiyetini her şiirinde göstermek için vesile bulan şair *Nigâr Hanım*'ın Balkan Savaşı yıllarında yazdığını belirttiği "Taşlar Mesiresi"[275] şiiri, şairin millet olarak her şeyimizi vatanımıza borçlu olduğumuzu ifade ederken:

"Ne olur hâlimiz vatansız âh?

Kalem ve kâlimiz vatansız âh!

Hiss ü âmâlimiz vatansız âh,

Nûr-ı ikbâlimiz vatansız âh,

Bu vatandır medâr-ı izzetimiz."[276]

mısralarında da şair, vatansızlığı hayal bile etmek istememektedir.

[274] Nigâr Bint-i Osman, **a.e.**, s.3.
[275] Nigâr Bint-i Osman, **a.e**, s.12.
[276] Nigâr Bint-i Osman, **a.e**, s.12.

2.3. Türlerine Göre Vatan

Edebiyatımızda vatan temasının, işlenme yoğunluğu ve muhteva olarak daha farklı yönleriyle, daha geniş açılımlarla derinlik ve zenginlik kazanması şüphesiz, Tanzimat dönemindedir.[277] Bu devrede vatan teması, şiir ve tiyatrolarda "vatan sevgisi" şeklinde tezahür eden bir his olarak görülürken makalelerde ve diğer fikrî, edebî eserlerde de "vatan" kavramı çeşitli yönleriyle, pek çok yazar tarafından üzerinde tartışılan ve zihin yorulan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

"Vatan" kavramı farklı yönleri üzerinde fikir yürüten bazı filozoflar ve edipler tarafından çeşitli tasniflere tâbi tutulmuş, "vatan" dediğimiz mekâna, insanın farklı konum ve mesafelerine göre çeşitli isimler verilmiştir. "Vatan"ı çeşitli adlandırmalar etrafında ele alan, konuyu bu yönüyle inceleyen ve yazarı verilmeyen fakat vatanla ilgili olarak dönemin edebiyatımızda en önemli yazılardan kabul edebileceğimiz makale, *Kırk Am*bar mecmuasında "Vatan Lafzının Envâ-ı Ahkâmı ve Her Hükmün Muvâzene-i Hikemiyesi"[278] adıyla iki bölüm halinde yayımlanan tefrikadır. Yazarının adı belirtilmemiş olan bu yazının *Ahmed Midhat Efendi*'ye ait olduğunu burada belirtelim.[279]

Yazar yazısının başında, edebiyatımızda 700-800 yüzyıldan beri çeşitli eserler meydana getirilmekte olduğunu, fakat son asra kadar bu eserlerin hiç birinde "vatan" lafzının pek anılmadığını, sadece son asırda her gün yayınlanan gazetelerde yer alan bu lafza okuyucu tarafından defalarca rastlandığını ve bu durumun da aydınlarımızı memnun etmesi gereken bir durum olduğu belirtilir.[280]

---

[277] İsmail Habib, **Tanzimattan Beri I Edebiyat Tarihi,** İstanbul, Remzi Kitabevi, 1942, s.106.
[278] (Ahmed Midhat), "'Vatan' Lafzının Envâ-ı Ahkâmı ve Her Hükmün Muvâzene-i Hikemiyesi", **Kırk Ambar**, No:13, İstanbul 1291(1874), s.395-403; "'Vatan' Lafzının Envâ-ı Ahkâmı ve Her Hükmün Muvâzene-i Hikemiyesi", **Kırk Ambar**, No:14, İstanbul 1291(1874), s.420-423.
[279] Bu yazının son cümlesindeki "mes'elenin bu ciheti (fikr-i tahzip ve fikr-i tamir) serlevhasıyla "Dağarcık'ın dokuzuncu nüshasında münderiç bir bend-i mahsusun neticesinde muhakeme edilmiş olduğundan merak buyurulduğu halde o bende müracaat lâzım gelir" ifadesi, bu yazının Ahmed Midhat Efendi'nin imzasız yayınlanmış bir yazısı olduğunu gösterir. Çünkü Ahmed Midhat Efendi, Dağarcık'ın kapağına ismini koymuş ve buradaki yazıların tamamını sahiplenmiştir.
[280] (Ahmed Midhat), "'Vatan' Lafzının Envâ-ı Ahkâmı ve Her Hükmün Muvâzene-i Hikemiyesi", **Kırk Ambar**, No:13, İstanbul 1291(1874), s.395.

Bu durumda edebiyatımızda insanın bulunduğu mekânla ilişkisi yönünden vatanın türlere ayrılması ile ilgili ilk fikir yürüten yazarımız olarak *Ahmed Midhat Efendi* karşımıza çıkmaktadır. O, yukarıda söz konusu edilen makalesinde[281] vatanın önce kendine göre tarifini yapar. Ona göre vatan lafzının en esaslı tarifi "maskat-ı re's=insanın doğduğu yer"dir ki, bir insanın anadan doğduğu zaman evvelâ başının göründüğü mahaldir.

Ahmed Midhat Efendi, bir insanın milletinin yaşadığı memleketinden uzaklığı, yakınlığı veya vatanından ayrı olma durumuna göre, vatanın aldığı isimleri, "muvâzene-i icmâliye" ifadesiyle güzel bir örnekle izah etmeye çalışır:

> "Bir adam anasının karnına Kafkasya'da düşmüş, Sinop'ta dünyaya gelmiş kundağı içinde olarak İstanbul'a gelerek orada kendi mevcudiyetini anlayacak kadar büyümüş badehû Mısır'a gitmiş gençlik zamanını orada çıkardıktan sonra Fas'a hicret eylemiş ise bu adam için hangi yer vatan ittihâz olunacaktır?"[282]

Yukarıdaki sorunun cevabını arayan *Ahmed Midhat*, insanın bulunduğu duruma göre hisleriyle ve bulunduğu mekânla olan ilişkileriyle ilgili olarak uzun uzun örneklerle vatanla ilgili fikirlerini ortaya koyar.[283]

Ona göre vatan, bir milletin evi olduğuna göre, milliyet de genel bir bakışla bir aile hükmündedir. Buna göre Osmanlı Devleti, Rusya, Avusturya gibi büyük devletlerin bazı toprak parçalarını savaşlarla birbirlerine terketmeleri sonucunda, zaman zaman farklı coğrafyalarında farklı milliyetlerin yaşadığı görülür. Buna göre bir milletin bir vatanı olması gerekirken; bir vatanın, bütün bu ülkelerin milletlerinin cümlesi için başka başka vatan kabul edilebilecek midir?[284]

---

[281] (Ahmed Midhat Efendi), **a.y.**, s.395.
[282] (Ahmed Midhat Efendi), **a.y.**, s.395.
[283] (Ahmed Midhat Efendi), **a.y.**, s.396.
[284] (Ahmed Midhat Efendi), **a.y.**, s.397.

İtalya kralı Vittorio Emanuele II'nin oğlu Amedeo (Svoia'lı)(1845-1890) İspanya krallığına tayin olunduğunda ona İspanya milliyeti altına girme hakkı da verilmiş ve millet onu anadan doğma bir İspanyol olarak kabul etmiştir. Peki daha sonra görevinden ayrılmış olan bu İspanya kralı için İspanya nasıl bir vatandır?[285]

Bir insanın yabancı bir memlekette doğup yetişmesi durumunda da onun için kendi milliyetinin yaşadığı, fakat hiç görüp tanımadığı memleket vatan olarak kabul edilmektedir.

Ahmed Midhat Efendi, bunun için İstanbul'da doğmuş olabilecek bir İngiliz'i örnek olarak seçer. İstanbul'da doğup yetişen bu adama da "İngiliz" demektedirler. Onun yaratılış mayası, İstanbul toprağının özel ve seçkin bereketiyle olmuş, doğduğu, ilk gözünü açıp oranın havasını soluduğu ve kendisini orada tanıdığı halde İstanbul ona vatan olarak kabul edilmez ve hiç görmediği ve tanımadığı İngiltere ona vatan olur.[286]

Ahmed Midhat Efendi, bütün bu örnekleri verdikten sonra bir insan için bulunduğu memleketin nasıl bir vatan olduğu meselesini altı bakışta toplar. Bunlar; vatan-ı mevrûs, maskat-ı re's, menşe, vatan-ı müttehaz, vatan-ı müşterek, vatan-ı siyâsî.

Vatan-ı mevrûs insanın atalarından ve babalarından kendisine mirâs kalmış olan yerdir. *Ahmed Midhat Efendi*'nin örneğinde, anasının karnına Kafkasya'da düşüp Sinop'ta dünyaya geldiği farz edilen bir adam için Kafkasya vatan-ı mevrûstur.[287] Yine Osmanlı Devleti ve Fransa'ya gidip hizmet eden Lehli zâbit için Lehistan vatan-ı mevrûs olurken, İspanya kralı olarak atanan ve İspanya milliyeti altına giren İtalyan prens Amedeo için İtalya ve İstanbul'da doğup büyümüş olan İngiliz için İngiltere vatan-ı mevrûs olur.

---

[285] (Ahmed Midhat Efendi), **a.y.**, s.397.
[286] (Ahmed Midhat Efendi), **a.y.**, s.398.
[287] (Ahmed Midhat Efendi), **a.y.**, s.398.

Bir insanın vatan-ı mevrûsunun bulunması, atalarının memleketinde doğmuş olmaması ve orada büyümüş bulunmaması şartına bağlıdır. Eğer bu kimse orada doğar ve büyürse, hüküm başka türe tâbi olmaktadır.[288]

Ahmed Midhat Efendi'ye göre, eğer iyi bir şekilde incelenmek istenirse vatan-ı aslî ve vatan-ı mevrûsun kutsiyeti pek ince ve nâziktir. Zirâ bir insan vücudunda dolaşan kanın hangi kandan miras kaldığını öğrenir veya bağlı olduğu familyanın ismine bir sevgi duyduğunu incelerse, bu kan veya familya ismini miras olarak bırakan kimsenin bir avuç toprağı ile baş başa kalır. O bir avuç toprağın ne kadar önemli olduğu *Ahmed Midhat Efendi*'nin cümleleriyle şöyle ifade edilmiştir:

> "İşte o bir avuç hâkten umulan şey pek dakik pek nâzik olduğu için vatan-ı mevrûsun kudsiyeti dahi âdetâ lâyıkıyla takdir olunamayacak kadar nâziktir ya? ..... Hatta insan babasını tanımakla da iktifâ etmez. Ceddini ve ecdâdını öğrenmek insan için yenilmesi mümkün olamayan bir arzûdur. Bu arzu insanı çeke çeke vatan-ı mevrûsa kadar çekip götüremez mi?
>
> Şu kadar var ki vatan-ı mevrûs için herhalde teslimi lâzım gelen kutsiyet başlı başına kalır ise hemen hiçbir vakitte insanı asıl sevdâ-yı vatan denilen şeye müptelâ edebilecek kadar kuvvet bulamaz.[289]

Maskat-ı re's, bir insanın anasından doğduğu yer yani vatanıdır.[290] *Ahmed Midhat Efendi*'ye göre vatan kelimesinin asıl karşılığı olan maskat-ı re's, annesinden doğan çocuğun gûyâ bu belâlı dünyaya geldiğinden dolayı üzgün bir tavırla gösterdiği ilk ağlama ile sanki bu dünyanın süsü demek olan çocuk oyuncaklarıyla aldatılıp avutulmadan dolayı gösterdiği ilk tebessümü gördüğü için mukaddes bir yerdir. Maskat-ı re'sin bütün kutsallığı vatan-ı mevrûs kadardır. Maskat-ı re's, yeni doğan çocuğun gözünün bir yere bakamaması, kulağının ihtiyarının haricinde

---

[288] (Ahmed Midhat Efendi), **a.y.**, s.399.
[289] (Ahmed Midhat Efendi), **a.y.**, s.399.
[290] (Ahmed Midhat Efendi), **a.y.**, s.399.

işitmesi, açlığını ağlaması ile ifade etmesi, beyninin algıladıklarını kaydedememesi dolayısıyla kendine mâlik olmadan yaşadığı bir vatan çeşidi olarak görünür.

Ahmet Midhat Efendi, "menşe"i "sevdâsını insanın her zaman yüreğinde hissettiği vatan" şeklinde tarif eder. İnsanın doğmuş olduğu maskat-ı re'sten ayrılarak oraya tekrar nakil bile olmuş olsa, düşünüp de kendisine yakın bulduğu başka bir mahal seçemez. Göz en evvel orada açılmış, oranın manzarası görülmüş, orada oynanmış, oranın şartlarında çeşitli maceralar yaşanarak dünya ufukları oradan ibaret zannedilmiştir. Orada kadın veya erkek olsun kucağında büyüttüğü evladı ve beraber büyüdüğü kardeşleri aynı nazarla görür. Sonuçta insan o mübarek muhite bir anne nazarıyla bakar.

Buraya kadar insanın kendisine yuva olarak seçilip tavattun edilmeye mecbûr ve meftûn olduğu "menşe" olan bu yere yakınlığın derecesi verilmiştir. İnsan menşeinden ayrılmakla maddeten bir şey kaybetmez. Fakat bir insan mezara kadar menşeine olan sevgi ve sevdâsıyla gider. Her nerede ve her ne halde bulunsa rüyâsında mutlaka orasını görüp adına hilkat, tabiat, cibillet veya ne denilirse denilsin işte o şey o insanın menşeine olan manevî bağını daimâ yeniler.

"Vatan-ı müttehaza" olan sevginin derecesi "menşe"e olan sevginin derecesine yakındır. Anasının babasının nazarında birer melek olmaktan başka bir hükümle kabul edilmeyen ve bütün dünyanın kendisi için oyuncaklardan ibaret olan bir çocuk on üç on dört yaşlarına gelince oyuncaklarından soğur ve âdetâ yeniden doğmuş gibi olur. O zamana kadar kendisini dünyaya sadece oynamak için gelmiş olarak gören çocuk, farklı özellikler kazanarak karşı cinsi tanımaya başlar. Farklı bir mahalle gitse bile çocuk için artık karşı cinse ihtiyaç vardır. Artık genç için, hayatında ana, baba, kardeş sevgisi kendi mecrasına çekilir. Bir de eş sevgisi ortaya çıkar. Hayatındaki bazı gelişmelere rağmen bir kişi için o mukaddes bir yerdir.

Sonuçta maskat-ı re'sin, vatan-ı mevrûsun, menşein birer büyük kutsiyeti bulunduğu ve her birinin kutsiyeti ve kendilerine olan irtibatı diğerine nispetle daha büyük olan vatan-ı müttehaza olan bağlılık derecesi dikkat çekicidir.[291]

Ahmet Midhat Efendi, Kırk Ambar'ın bir sonraki sayısında da vatan kavramı hakkındaki fikirlerini sıralar. Bu bölümün konusu da "vatan-ı müşterek" ve "vatan-ı siyâsî"dir. *Ahmet Midhat*'a göre, müşterek vatan denilen şeyin nasıl olabileceği hakkında insanlığa bir nümûne olan büyük İslâm milletidir. Civarındaki milletleri mahvederek dünyaya sahip olmak isteyen Bâbil ve Âsûr ve Keldân gibi şimdi tarihte isimlerini görmekte olduğumuz milletleri eski İranlılar mahv eylemiştir. Onları da Makedonya ve Yunanlılar, tarihten kaldırmış, onları da Romalılar ezmiştir. *Ahmet Midhat Efendi*'ye göre bu birbirini ezip mahvetmeleri hep müşterek vatanın ne demek olduğunu bildiklerinden kaynaklanmaktadır.[292]

Önce belirli bir vatan içinde doğmuş büyümüş ve yaşamakta olan insanoğlu, kendisine "vatan ittihâz" ederek oraya sevgisini göstererek bağlanır. Şimdi o vatan içinde hükmedecek olan kanunu hariçten getirip oraya sokalım. Orada yaşayan insan ve toplumlar için hariçten gelen kanunlar, o mahal insanının o mahalli vatan olarak kullanmalarına bir mâni teşkil etmez. İnsanın vatan olarak benimsediği mahal başkaları tarafından fethedilince, eğer yağmalanmayıp sadece kanunları uygulanarak orada yaşayanlara hürriyetleri veriliyorsa, o mahalli fethedenlerle orada eskiden beri yaşayanlar için müşterek bir vatan meydana getirilir.

Ahmet Midhat'a göre, vatanın müşterek vatan olabileceği Avrupa insanı tarafından kabul olunmuştur. Fakat İspanya'da 30 milyona yakın Müslüman yaşamasına rağmen zamanla onların eserinin bile bırakılmadığı belirtilir: *Ahmet Midhat*'ın vatan-ı müşterek hakkındaki görüşleri ve müşterek vatan tarifi kendi cümleleriyle şöyle verilmiştir:

---

[291] (Ahmed Midhat Efendi), **a.y.**, s.403.

[292] (Ahmed Midhat Efendi), "'Vatan' Lafzının Envâ-ı Ahkâmı ve Her Hükmün Muvâzene-i Hikemiyesi", **Kırk Ambar**, No:14, İstanbul 1291(1874), s.420-423.

"İşte vatan-ı müşterek denilen şey bir bayrak altında bulunup bir kanunun ahkâmına tâbi olan müteferrik ve mütenevvi ve gerekse mütehâlif halkın pederlerinden mevrûs kalmaktan yahut içinde doğup büyümüş olmalarından.....bu mahal kendilerinin başka başka birer (vatan-ı müttehizleri) yani kendilerini hürriyet, rahat, saadet, servet ve sâmân gibi niam-ı gûnâgûn ile dil-sîr eder velinimetleri olduğundan aklı başında ve namusu yerinde olan bir adam velinimetine ne kadar muhabbet eder ise o mahall-i mübâreke dahi yine ayniyle o muhabbeti eder ve nimetiyle mütenaim olduğu zâtı –velev ki nimetini muhafaza ve idâme garaz-ı makbûluyla olsun– ne kadar muhafaza eder ise vatanını o kadar muhafaza eder."[293]

Ahmet Midhat Efendi, siyasetin ve uluslararası hukukun adlandırdığı siyâsî vatan için, "bir millet tarafından fethedilmiş veya keşfedilmiş olarak üzerine muhâcir sevketmesiyle meydana gelmiştir" demektedir. Ayrıca Fransa'nın Kuşnişîn, İspanya'nın Kûbâ ve İngiltere için Ümit Burnu siyâsî vatanın örnekleri arasında sayılır. Yazara göre, bir millete his yönünden pek fazla bir şey ifade etmeyen siyâsî vatan, menfaat olarak önemlidir.

Çeşitli devletlerin sömürge bölgelerinin kastedildiği siyâsî vatan için devlet ve milletlerin, o bölgeden elde edecekleri menfaatler nispetinde o bölgeleri savunma ve muhafazada gayret gösterecekleri de belirtilir.[294]

Yazının sonuç bölümünde *Ahmet Midhat Efendi*, felsefecilerin kozmopolitizm olarak ifade edilen bütün insanlık için bütün dünyanın bir vatan kabul edilmesi görüşünden bahsederek, bu konuda *Dağarcık*'ın dokuzuncu sayısında "Fikr-i Tahrib ve Fikr-i Tamir" isimli yazısında etraflı bilgi verdiğini belirtmektedir ki, burada adı geçmekte olan yazı bu çalışmanın ilgili bölümünde değerlendirilmiştir.

---

[293] (Ahmed Midhat Efendi), **a.y.**; s.421.
[294] (Ahmed Midhat Efendi),**a.y.**, s.423.

Vatanın türlere ayrılması konusu ve vatan konusundaki fikirler, birtakım yabancı yazarların dilimize çevrilmesi sûretiyle de karşımıza çıkmaktadır. Ancak konuyu beslemesi yönünden önemli olan *Emile Faguet*'in yazısı, bizim için iki açıdan önemlidir. Bunun biri yazarının *Şehabeddin Süleyman* olması, ikincisi de bu yazının Meşrutiyet sonrasının sıcak siyasal tartışmalarının içinde okuyucusuyla buluşmasıdır. Bu yönden de biz *Emile Faguet*'in yazısı üzerinde ana hatlarıyla durmak istiyoruz. İddia edilebilir ki, bu vatan makalesi dönemin siyasal ve edebî oluşumları içinde öne çıkan Millî Edebiyat ve Türkçülük hareketine mensup okur yazarlar için etkili olmuştur. *Emile Faguet*'in bu yazısı, dönemin vatan literatürü içindeki dikkatler bakımından önemli ve bizim de üzerinde durmamızı gerektirecek bir yazıdır. Özellikle Batı dillerinden dilimize çevrilerek yayımlanan yazılardan Fransız *Emile Faguet* tarafından yazılarak *Şehabeddin Süleyman* tarafından dilimize tercüme edilen ve *Rübâb* mecmuasında tefrika edilen "Vatan"[295] isimli yazıda farklı ülkelerdeki vatan anlayışlarından bahsedilerek Fransa, Japonya, İngiltere, Almanya, Rusya ve Yunanlılarda vatan kavramının çağrışımları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Emil Faguet'in "Vatan" isimli yazısında vatanın tanımı yapılırken vatanseverlik duygusunun kaynakları ortaya konulmuş, vatan da "maddî" ve "mânevî" olmak üzere türlere ayrılmıştır. *Emil Faguet* maddî vatan ile insanın yakın çevresiyle, akraba, eş ve dostlarıyla birlikte yaşadığı iptidâî olarak da adlandırılan küçük vatanı maddî vatan olarak tanımlar:

> "Fikr-i vatan doğmamış, fakat menfaat-i umûmiye, hayat-ı müştereke fikrinden onu ihrâç edebilecek her şeyle ihâtâ olunmuştur. Bir bayram; bir muzafferiyet şenliği, yahut hasattan sonra içtimâ-i umûmî muazzam bir ailenin, bir uhuvvet-i müselsilesinin, karınızdan, biraderinizden, çocuklarınızdan size daha yakın, onlar gibi, yahut onlara yakın bir sûrette, meçhul, korkunç, ecnebi olmayan, sizi ve âilenizi tanınmış, ve sevimli bir

[295] Emile Faguet, "Vatan", **Rübâb**, Tercüme Eden: Şehabeddin Süleyman, No:64, 21 Mayıs 1329, s.331-333.

dâire ile ihâta eden bir şeyin mevcudiyetini ispât ediyordu. Vatan-ı iptidâî vatan-ı maddî: işte budur."[296]

Emil Faguet'in düşüncesine göre vatan için milletlerin hatıralarının önemi büyüktür. Hatıra ve ananelerin birleşip kaynaşmasıyla meydana gelen vatan fikri, zamanla mânevî bir şekil almıştır. Mânevî vatanın esas unsurlmarından biri mezarlıktır. *Lamartine*, "ölülerin toprağı vatanı tevlit etmiştir" sözünü bu fikre dayanarak söylemiştir.

Aynı kandan, aynı fikirden olmak, aynı mizâca, aynı hisse sahip olacak şekilde terbiye almak ve bunların devam edip gittiğini görmek "bu toprağı, bu ormanı açan, bu bataklığı kurutan pederimizdir" fikrinden bir teşekkür hissiyatı beslemek sûretiyle insanlar arasında bir rûhî kaynaşma meydana gelir ki, bu sûretle vatanseverlik meydana gelir.

Ana ve babaların hatıralarından gelecek nesillere intikal eden alışkanlıklar doğar. Bu mevkiyi hazırlayanlara karşı kalpte meydana gelen teşekkür ve minnet duygusu, gelecek nesillerde de devam edecek inancı gelecek nesilleri de sevdirir ve onlara daha güzel bir vatan hazırlama eğilmini meydana getirir. Bu fikirleri *Mösyö Jouras*'ın şu sözleriyle ifade edilmiştir:

"Siz bu toprağa sizden evvel gelenler ve sizi takip edeceklerle sizi tevlit edenler ve sizin tevlit edeceğinizle, mâzî ve istikbâl ile, mezarların sükûnu, ve beşiklerin ihtizâzıyla merbûtsunuz."[297]

Emil Faguet, insanın bulunduğu mevkiye göre küçük ve büyük vatana sahip olduğunu belirttiği yazısında, çoğunlukla büyük bir millet halinde yaşayan insanın küçük vatana olan sevgisi büyük vatana bağlı olmasıyla azalabilir demektedir.

---

[296] Emile Faguet, **a.e.,** s.332.
[297] Emile Faguet, **a.g.e.,** s.332.

Neresi sevilirse orası vatandır. Vilâyette yaşayan insanların büyük vatanı sevmesi bir sebebe bağlıdır ki, bu sebeple oraya bağlı olmaktan gurur duyabilmektedirler.[298]

Emile Faguet'in iddiasına göre yine büyük bir millet içinde yaşayan insanın küçük memleketi hakkındaki sevgisi, büyük vatana bağlılığını kuvvetlendirecek sûrette olmalıdır. Neresi sevilirse orası vatan olduğuna göre ve vilâyette yaşayanların mağruriyete bağlı olarak büyük vatanlarını sevme eğiliminde oldukları bilindiğine göre küçüğün savunucusu durumunda olan büyük vatana karşı ulvî bir aşk meydana gelmektedir.[299]

Emil Faguet'e göre, "küçük vatanla büyük vatan arasındaki münasebetler gâyet içiçe ve karmaşıktır." Bu yüzden büyüğe karşı bir kıskançlık olmaktadır. Bazen büyük vatanın ifâ ettiği hizmetlerden dolayı küçük vatan ona karşı müteşekkir bir vaziyette kalır. Genellikle küçük vatan ne kadar çok sevilirse büyük vatan da o kadar çok sevilir. Büyük vatanı hakkında hiçbir şey hissetmeyen kimse küçük vatanı hakkında da bir şey hissetmez. Hem küçük vatana karşı olan sevgi ve alaka ekseriyâ büyük vatana ait hissin kesilmesine sebep olmadığı gibi bilâkis o sevgi ve alakanın çoğalıp artmasına sebep olur.[300]

Emile Faguet, "büyük vatanın bütün millet tarafından sevilebilmesi için onun umuma sadakati şarttır", der ve bu hususta bazı makalelerinde vatan fikrini inkâr eden *Voltaire*'nin şu cümlelerini aktarır:

> "Vatan o halde nedir?... Tesadüfen derûnundaki güzel bir hânede mâlikinin ikâmet ettiği büyük bir tarla olamaz mı?.. Bu zât "bu, ikâmet ettiğim hâne, zer' ettiğim tarla bana âittir, ben bunların derûnunda hiçbir zâlimin tecâvüz edemeyeceği kanunların taht-ı himâyesinde olarak yaşıyorum, benim gibi hânelere, tarlalara mâlik olanlar menâfi-i umumiyeleri muktezâsınca

---

[298] Emile Faguet, "Vatan", **Rübâb**, Tercüme Eden: Şehabeddin Süleyman, No:67, 4 Temmuz 1329, s.378-381.
[299] Emile Faguet, **a.g.e.,** s.381.
[300] Emile Faguet, "Vatan", **Rübâb,** Tercüme Eden: Şehabeddin Süleyman, No:68, 11 Temmuz 1329, s.324-327.

birleşebilirler, benim bu heyet-i umumiye içinde bir reyim vardır, ben umumiyetten bir cüzüm, ben içtimâ-ı menâfiden bir hisseye mâlikim, ben saltanat-ı umumiyeden bir kısmın sahibiyim, işte benim vatanım." diyebilir.[301]

Emil Faguet, "Vatan" makalesinde, Fransa ve İngilizler arasındaki düşmanlık vesilesiyle küçük ve büyük vatan tartışmalarındaki örneklerine devam eder. Ona göre gerçek bir Fransız vatanseveri yalnız Fransalı olan, gerçek bir İngiliz vatanseveri de yalnız İngiltereli olandır. *Emil Faguet*, yazısının bir yerinde değişik şehirlere tayin olup görev yapan kimseler için küçük vatanın on iki yaşından on sekiz yaşına kadar oturulan memleket olduğunu ileri sürer. Bu yaşlarda insanda mevcut olan ahlak şekillenir, aile hassasiyeti sınırları aşılarak küçük bir vatana mâlik olunur.

Yaşadığı dönemin vatanî eserler vermeye en müsait bir zaman dilimi olmasının rolüyle eserlerinde vatanla ilgili hassasiyetlerini belirgin bir şekilde ifade eden ve daha çok hikâyecilği ve hikâyeleri ile edebiyatımızda haklı bir şöhret elde eden *Ömer Seyfettin*, vatanla ilgili önemli bir kitabını, "Genç Kalemler Tahrir Heyeti" adına imzasız olarak *Vatan! Yalnız Vatan!*[302] ismiyle yayımlamıştır. *Vatan! Yalnız Vatan!*, daha çok vatan fikrinin karşısında olan insaniyetçilik veya beynelmilelcilik/kozmopolitizm fikirlerinin yayılmasıyla ortaya çıkan vatansızlık idealinin eleştirisinin yapıldığı bu kitaptır. *Ömer Seyfettin*, 1914 tarihinde yayımladığı bir başka fikrî yazısının "Vatan Muhabbeti" bölümünde[303] vatanı yukarıdaki tasniflerin dışında bir tarzda değerlendirmiş ve türlerini a). Millî, b). Dinî, c). Fiilî vatan başlıklarıyla belirtmiştir.

Ömer Seyfettin, "Türklük Mefkûresi" adını verdiği yazısının "Vatan Muhabbeti" bölümünde "Bizim üç türlü vatanımız vardır." der. Türklerin vatanını

---

[301] Emile Faguet. **a.e.,** s.324.
[302] Ömer Seyfettin, **Vatan! Yalnız Vatan!,** Selânik, Rûmeli Matbaası, 22 Temmuz 1327(1911), 34 s.
[303] Ömer Seyfettin, "Türklük Mefkûresi", **Türklük Üzerine Yazılar,** 1.bs.. Derleyen ve Hazırlayan: Muzaffer Uyguner, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1993, s.78-93.

sadece hükümetlerinin sahip olduğu yerler olarak görmeyen *Ömer Seyfettin*, millî, dinî ve fiilî vatana sahip olduğumuzu ifade etmiştir.

Ömer Seyfettin'e göre bizim millî vatanımız Türkçe konuşan bütün Müslümanların oturduğu yerlerdir. Turan denilen bu vatan, hangi devlet idaresine girerse girsin Türklerindir. Anadolu da bu Turan'ın bir parçasıdır. İstanbul da dünyada bir tane olan Türk hakanlığının merkezidir. *Ömer Seyfettin*'e göre İstanbul'un şivesini bütün Turan halkı genel bir Türk dili olarak kabul etmiştir. Milletini seven herkes millî vatanını da sevmektedir. Millî vatanın sınırları etnoğrafya haritalarında çizilmiştir.[304]

Anadolu'da yaşayan Türkler aynı zamanda Müslümandır. *Ömer Seyfettin*'e göre Turan'da oturan halklarla beraber bütün başka milletlere mensup olan Müslümanların oturdukları yerler bizim dinî vatanımızdır. Padişah, bütün Türklerin hakanı olmakla beraber bütün müslüman halkların da halifesidir. İstanbul Türk hakanlığının ve Türklüğün merkezi olmasının yanında aynı zamanda Müslümanlığın ve hilâfetin de merkezidir. Türklerin millî mefkûrelerinin ikinci safhası millî vatanları gibi dinî vatanlarını da esirlikten kurtarmak olmalıdır.[305]

Osmanlı Devleti idaresi altındaki bütün Türkiye toprakları Türklerin fiilî vatanıdır. Türklerin hükümdarı ve Müslümanların halifesi olan kimse Osmanlı devletinin tebaası için de bir hükümdar ve padişahtır.

Ömer Seyfettin üç başlık altında isimlendirdiği ve tasnif ettiği vatanla ilgili örneklerini de şöyle sıralar: *Ömer Seyfettin*'e göre Türkiye'de üç türlü vatandan birer parça bulunmaktadır. Anadolu bütün Türklerle dolu olduğundan millî vatanın bir parçasıdır. Yine *Ömer Seyfettin*'e göre Anadolu'daki Türklerle Arabistan'daki

---

[304] Ömer Seyfettin, **a.e.,** s.90.; *Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak* kitabının "Millet ve Vatan" bölümünde *Ziya Gökalp* de, Osmanlı ülkesinin İslâm vatanının müstakil kalan bir parçası olduğunu belirtirken, ideal birvatan olan Turan'ı milliî vatan olarak adlandırır.(bkz.Ziya Gökalp, **Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**, Hazırlayan: T. Fikret Göncüler, İstanbul, Kadro Yayınları, 1977, s.67-68.)

[305] Ömer Seyfettin, **a.e.,** s.90.

Arap milleti Müslüman olduğundan bütün Türkiye bu halkların dinî vatanı olarak kabul edilmiştir. Ayrıca Türkiye'de siyâsî ve fiilî hâkimiyetimiz olduğundan fiilî vatanımız da burası olarak kabul edilmelidir.[306]

2.4. Vatan Ve İktisat

Vatan ve iktisat konusu bütün dünya milletlerinin edebiyatına aksettiği gibi bizim edebiyatımızın da Tanzimat'tan sonraki dönem edebî mahsûllerinde geniş bir şekilde ele alınmıştır. Vatan ve İktisat, özellikle ele aldığımız dönemin tarihinde yaşanan savaşlar sebebiyle hem vergi konularıyla hem de savaşta bulunan askerlerimiz, donanmamız için yardım toplama yönüyle devrin edebiyatına ve basınına az da olsa aksetmiş bir konu olarak görülür. Yine bu dönem edebiyatı vatanımızın diğer dünya vatanlarından geri kalmaması için tasarruf yapma ve yerli malı kullanmayı telkin eden az sayıdaki eserlerin verildiği bir dönemin edebiyatıdır.

2.4.1. Vatan İçin Vergi ve Yardım Toplanması

1910'lu yıllardan itibaren Osmanlı Devleti Rûmeli coğrafyasında kendi topraklarında yaşayan tebaasının bağımsızlık mücadelesi vermesi dolayısıyla savaşmaktadır. 1840'lı yıllardan beri sürekli toprak kaybeden ve vatanın dört bir yanında düşmanlarına karşı direnen Osmanlı Devleti, insan kaybı yanında maddî olarak da önemli zararlara uğramış ve ekonomik olarak kayıplar vermiştir. Bu yönüyle vatanımızın içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar devrin edebiyatına aksetmiştir. Özellikle donanma için yardım toplama kampanyaları ve İstanbul halkından vergi alınması hususundaki yazılar bu dönem dergi ve gazetelerinde çok fazla miktarda görülmektedir.

Tanzimat sonrası edebiyatımızda vatan teminin dikkat çekici bir yoğunlukta ele alınması bakımından hem milletimize yaşattığı acılar, hem de insanımızda açtığı yaralarla halk arasında 93 Harbi diye isimlendirilmiş olan Rus Savaşı'nın yaşanması

[306] Ömer Seyfettin, **a.e.,** s.90.

önemli bir vaka olmuştur. Bu savaşın etkisiyle pek çok şiir, tiyatro oyunu ve makalede vatan teması kahramanlık duyguları ile birlikte ele alınırken, bu eserler arasında kadın yazarlarımızın şiirlerine de rastlanmaktadır.

Osmanlı-Rus Savaşı'nın tesiriyle şiirler yazmış olan *Hasibe Maide [Hanım],* bir manzumesinde[307] kadınlara seslenerek bu savaş sırasında toplanacak iâneye yardım etmeleri çağrısında bulunurken, ülkenin her yerinden bütün vatandaşların ve kadınların vatanın savunulmasında katkıda bulunduklarını hatta savaşta görev aldıklarını dile getirir:

"Nasıl dökmeyelim kanlı yaşlar

Askere ağlıyor hep dağlar taşlar

Bire gayret ey vatandaşlar

İane verelim gelin kardaşlar

Fedadır bu yolda can ile başlar.

Yalan değil, sözüm inan Hanımlar

Bütün cenge gitti cihan Hanımlar

Aman yoldaşlarım aman Hanımlar"[308]

Meşrutiyet devri şairleri arasında sayılabilecek ve o dönem süreli yayınlarında şiirlerine rastlanan *Seniha Hikmet*, "Osmanlı Ordusuna" ithaf ederek Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle ilgili yazıp yayınlamış olduğu "Bizim Seslerimiz"[309]

---

[307] İbnülemin Mahmut Kemal İnal. Bütün Eserleri **Son Asır Türk Şairleri**. C.II, 3.bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, 1988, s.903;(Bu şiir, Basiret gazetesinin 22 Safer 1294 tarihli sayısında yayınlanmıştır).

[308] İnal. **a.g.e.,** s.903.

[309] Seniha Hikmet, "Bizim Seslerimiz", **Kadın**, No:1, 13 Teşrinievvel 1324, s.8.

şiirinde, savaşlar sebebiyle zor ve kötü durumda çaresizlik içinde bulunan vatanda kocalarından ayrı kalmış olan kadınların çektiği sıkıntıları âdeta hikâyeleştirmektedir:

"Babamız; aç, susuz, ıraklarda...

Kocamız, çöllerin nigeh-bânı...

Anamız; hasta, dul, yataklarda...

.....

Memelerden akan gıda, eyvâh!

Süt değildi, semûm-ı vicdandı...

Gece gündüz, yavaş yavaş, her ân

Yurdumuz öyle kangrenleşti;

Bir cüzzâm illetiyle çöktü vatan;

Ağlıyorken için için toprak..."[310]

2.4.2. Vatan İçin Yerli Malı Kullanma ve Tasarruf

Tanzimat sonrası Türk edebiyatında çok fazla olmasa da vatanımızın içinde bulunduğu sıkıntılar vesilesiyle yerli malı kullanma ve tasarruf yapma konularını işleyen yazılara dergi ve gazetelerde yer verilmesi münasebetiyle değinildiğini görürüz. Vatanın sıkıntılı dönemi münasebetiyle bu konuyu ele alan "Vatan Elden

[310] Seniha Hikmet, **a.y.**, s.8.

Gidiyor, Sefâhat Hâlâ Burnumuzdan Akıyor"[311] isimli makale *Şehsüvârzâde* imzasıyla yayımlanmıştır.

1329(1913) yılında yayımlanmış olan yazıda, Osmanlı Devleti ile diğer Müslüman halkların yaşadığı memleketlerin toprak kaybetmekte oldukları ve sürekli gerilemekte olduğu belirtilir. 1913 yılı Osmanlı Devleti'nin Rûmeli coğrafyasında çok önemli toprak kaybettiği, Trablusgarp bölgesinde İtalyanlarla savaşmakta olduğu ve Birinci Dünya Savaşı öncesi Batı'nın büyük emperyalist devletlerinin tehditlerine maruz bulunduğu bir tarihtir.

Şehsûvârzâde, yazısında İçtihat mecmuası ile aynı çizgide olan diğer mecmuaların aydın düşünürlerinin vatanımızdaki gerilemenin sebeplerini araştırmaya çalışan yazılarında İslâm dinin olumsuz rolünü gördüklerini belirtir. Şehsûvarzâdeye göre ise, İslâm âleminin gerilemesinin önlenmesi ve yükselmenin çâresi sokaktami vatandaştan hükümdara kadar bütün herkesin el ele vererek çalışması ve giyimden tiyatro eğlencelerine kadar herkesin sefahatinde tasarruf yoluna gitmesidir.[312]

2.5. Vatanın Yükseltilmesi ve İmarı

İnsanların sahip olmak için mücadele ettikleri ve sahip olduklarında düşman saldırılarına karşı can, mal ve sahip olunan ne varsa her şey fedâ ederek elde tutmak istedikleri vatanın yükseltilmesi ve mamûr hâle getirilmesi için çalışıp çabalamaları gerekmektedir. Çok eski tarihlerden beri daha iyi bir hayat sürmek isteyen insanlar, vatanlarını da gittikçe daha mamûr, daha güzel ve müreffeh hale getirmek için çeşitli yollara başvurmuşlar ve bunu da vatan için çalışmak ve mücadele etmek olarak ifade etmişlerdir.

---

[311] Şehsüvârzâde, "Vatan Elden Gidiyor, Sefâhat Hâlâ Burnumuzdan Akıyor", **El-Medâris,** No:14, 3 Ağustos 1329, s.209-211.
[312] Şehsüvârzâde, **a.y.,** s.211.

Tanzimat sonrası Türk edebiyatında yaşanan devrin çeşitli ihtiyaçlarının sonucu olsa gerektir ki, çalışmak, vatan için mücadele etmek pek çok eserde ele alınıp telkin edilmiştir.

2.5.1. Vatan İçin Çalışma

Vatana sahip çıkılması ve yükseltilmesi konusu, ilk olarak makale türündeki eserlerde 1868'da Londra'da yayınlanan *Nâmık Kemâl*'e ait olduğunu tahmin ettiğimiz "Hubbü'l-Vatan Mine'l-İmân"[313] isimli yazıda ele alınmıştır.

"Hubbü'l-Vatan Mine'l-İmân" makalesinde tarihte büyük, şanlı bir devlet olan Osmanlı devletinin, büyüyüp gelişmesi büyük fedakârlıklar, savaşlar neticesinde olduğu belirtilirken bu fedakârlıklarda ve vatanın büyüyüp gelişmesi için verilen mücadelelerde padişahtan, âlime, çocuktan kadına herkesin katkısı olduğu ifade edilir:

> "Efrât ise gerek hâriçteki vatan-ı hasmâsına gerek dahildeki hürriyet düşmanlarına mukavemet için can vermekten asla çekinmediler o kadar gayyûrâne davrandılar o derece ulüvv himmet gösterdiler ki Osmanlı tabirini şecaat ve mürüvvet manalarının mecmuunu ifade eder bir unvân-ı mefharet makamına geçirdiler."[314]

Vatana sahip çıkılarak yükseltilmesi fikrini ele alan "Ve Şâvirhüm Fi'l-Emr"[315] isimli makale kuvvetli bir ihtimalle *Nâmık Kemâl*'e ait olup[316] Hürriyet gazetesinde yayınlanmıştır.

---

[313] **Hürriyet,** "Hubbü'l-Vatan Mine'l-İmân", (Y. yok), No:1, 9 Rebiülevvel 1285/29 Haziran 1868, s.1-2.
[314] **A.y.,** s.1.
[315] **Hürriyet,** "Ve Şâvirhüm Fi'l-Emr", (Y.yok), No:4, 30 Rebiülevvel 1285/20 Temmuz 1868, s.1-4; Bu makalenin isminin hareket noktası olarak Ali Suavî'nin Le Mukhbir gazetesinin "Emrâz-ı Dahiliyye" serisinde yayınlanmış olan yazılar gösterilir. (Bkz. Hüseyin Çelik, **Ali Suavî ve Dönemi**, 1.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 1994, s.568).
[316] Mehmet Kaplan bu makale hakkında "galip ihtimalle Nâmık Kemâl'e ait olacaktır" ifadesini kullanarak delillerini ortaya koymaktadır. Bkz: Mehmet Kaplan, **Nâmık Kemâl Hayatı ve Eserleri,** İstanbul, İÜEF Yayınları, 1948, s.74.

"Ve Şâvirhüm Fi'l-Emr"[317] makalesinde Osmanlı devletinin ve vatanının yükselmesinin vatan sevgisine sahip olan kimselerin gayret ve çalışmaları ile hürriyet yolunda verilecek mücadelelerle olacağı şu cümlelerle ifade edilmektedir:

> "Ey ahrâr-ı Osmaniyye böyle mevhûmât-ı iğfâliyeye nazar-ı itimâd ile bakılsın. Vatanın bugünkü bulduğu muhatara lâyıkıyla düşünülsün. Bunlarla beraber bir de şimdiye kadar gösterilen mukâvemetin hüsn-i tesiriyle hâsıl edilen semerâta bakılsın. Bedâheten anlaşılır ki bugün devletin necâtı usûl-i meşverete ve onun istihsâli tutulan meslek-i mukâvemette müdâvemete muhtaçtır. Biz de hubb-ı vatanla muttasıf isek o meslek-i sevapta ilerlemeye gayret edelim. Gayret edelim ki bir saat evvel bir adım ileri gidelim.

Tanzimat sonrası Türk edebiyatında vatanın bir tema olarak ele alınarak dile getirilmesinde *Nâmık Kemâl*'in yeri büyüktür. *Nâmık Kemâl* bütün yönleri ele aldığı vatan temini makale, şiir ve tiyatrolarında işlerken bütün hedefinin vatanına hizmet olduğunu düşünür. Bu hizmeti o sadece makalelerinde değil, *Vatan Yahut Silistre*'de de yer alan "Vatan Şarkısı"nda olduğu gibi manzumelerinde de dile getirir:

"Âmâlimiz efkârımız ikbâl-i vatandır

Serhaddimize kal'a bizim hâk-i bedendir

Osmanlılarız ziynetimiz kanlı kefendir

Gavgada şehâdetle bütün kâm alırız biz

Osmanlılarız can veririz nâm alırız biz

[317] **Hürriyet,** "Ve Şâvirhüm Fi'l-Emr". s.1-4.

Kan ile kılıçtır görünen bayrağımızda

Can korkusu gezmez ovamızda dağımızda

Her kûşede bir şîr yatar toprağımızda

Gavgada şehâdetle bütün kâm alırız biz

Osmanlılarız can veririz nâm alırız biz."[318]

Vatanın yükselmesi ve ilerlemesinin ele alındığı bir başka yazı da Tanzimat döneminin önemli gazetelerinden *Basiret*'te *Envâr-ı Şarkıye* imzasıyla yayınlanmış olan "Vatan"[319] isimli yazıdır. Makalede önce vatan fikrinin ve duygusunun insanlarda çok eskiden beri var olduğu ileri sürülerek, vatan sevgisi meselesi ele alınırken vatanın yükselmesi, selâmeti ve müreffeh bir hale getirilmesi için çalışmanın önemi vurgulanır:

> "Daha doğrusu insanın vücûdu vatanın suyundan toprağından birleşip vatanının bir uzvu hani kesb ettiğinden elbette uzvu mensup olduğu cismin selâmet ve saadetini ister ve bunların husûlü tabilede iktifâ etmeyip devam ve bekâsı ve sâilinde tahsile say eyler."[320]

İnsanın vatanını yükseltmesi, saadet ve mutluluğunu sağlamasının tabiî bir mecburiyetten kaynaklandığının belirtildiği yazıda bu düşünceler şu cümlelerle ifade edilir:

> "İşte vatan fikrini böyle bir sûrette teşrih ve tasvir ettikçe vatanımızın kadrini bilmek ve Cenâb-ı Feyyâz-ı Hakikinin her yerden ziyade vatanımıza ihsân buyurduğu bir nice hazâin-i tabiyenin şükrünü ifâ eylemekle beraber her

---

[318] Sadeddin Nüzhet Ergün, **Nâmık Kemâl'in Şiirleri**, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 1941, s.47.
[319] Envâr-ı Şarkiye, "Vatan", **Basiret**, No:949, 28 Mayıs 1289, s.1-2.
[320] Envâr-ı Şarkiye, **a.y.**, s.1.

bir köşesinde bir hayli âsâr-ı bediiyada yetiştirmeye olan mecburiyetimizi itirâf etmeliyiz.

Zirâ muhibb-i vatan olduğumuzu ve vatan yolunda her türlü fedâkârlığa hazır bulunduğumuzu ispât edecek eserleri meydana getirmeye kendimizde bir mecburiyet-i tabiiye hissediyoruz."[321]

Vatanla ilgili şiirler yazan *Recâizâde Mahmûd Ekrem*'in, vatandan ayrı kalmanın verdiği gurbet ve hasret duygularını bülbülle kendisini özdeşleştirerek dile getirdiği şiirlerini ilgili bölümde dikkatlere sunmuştuk. Vatanın zor ve acıklı durumunu dile getiren şiirler de kaleme alan şairin vatanın yükselmesini ve kurtuluşunu gençlere bağlayan görüşleri "Murabba" isimli şiirinde şöyle dile getirmektedir:

"Olur evlâdının ikbâl-i vatan millet-mesi,

Münhasırdır hep anın şânına cümle hevesi;

Ağlıyor işte vatan âh diyor her hevesi;

Ya niçin olmuyoruz sıdkla feryâd-resi?

.....

Senin amma bu yerin izzeti dilhâhındır;

Vatanın feyzidir evlâdının elbet hevesi.

Kasd-ı tahrîb ederek her tarafından düşman,

[321] Envâr-ı Şarkiye, **a.y.,** s.2.

Endirâs üzere iken koskoca mebnâ-yı vatan;

.....

Ne bir ikbâl ne feyz ne bir şöhret için,

Vatana millete hasbi olarak hizmet için"[322]

Vatanı çalışarak yükseltmenin gereğini ortaya koyan ve bunun insan için âdetâ bir görev olduğunu dile getiren bir yazıda yazarı belirtilmeyen "Vatan Muhabbeti"dir. Harap olmuş vatanın yenilenip yükseltilmesi, çalışılıp güzel bir duruma getirilmesi gereği üzerinde durulurken, bir rüzgâr tarafından yıkılıp savrulan yuvasını tamir eden veya yeniden yapan kuşun çalışıp çabalamasıyla vatanını yükselten insan arasındaki benzerlik ortaya konulmaya çalışılır. Bu vatanın çocuklarına seslenilerek vatanın geleceğinin daha iyi olması için çalışıp çabalamanın zorunluluğu şu cümlelerle ifade edilmiştir:

> "Biz de vatanın çocuklarıyız. Onun bu gazamdan ürkmemeliyiz merhamet ve şefkatini celp için bizden istediği hizmeti ifâya gayret etmeliyiz. Gayrette kusur etmezsek mâder-i vatanda görülen bu arzuhalin pek az bir vakitte tagayyürüyle evvelki rahat ve saadetin avdetini müşâhede ederiz. Yoksa vatan bu hâliyle artık bizi esâre ve iâşe edemez deyip de müfârekate kalkışırsak sonra pek çok aldanırız."[323]

Vatan için çalışmak ve vatanın yükseltilmesi konusu etrafında kaleme alınan yazılardan biri de, Jön türk'lerin çıkardığı *Osmanlı* gazetesinin vatanın terakki etmesi yolundaki mücadelesini öven "İlan-ı Hakikat"[324] isimli yazıdır. Yeni Osmanlıların da Jön Türklerin de çeşitli yayın organlarında karşılaşılan yazılarında

---

[322] Recâizâde Mahmûd Ekrem, **Zemzeme I**, 1.Tabı, Konstantiniyye, Matbaa-i Ebüzziya, 1299(1883), s.50-51.

[323] **Hilâl**, "Vatan Muhabbeti", (Y. yok), No:4, 25 Kanunuevvel 1299, s.1

[324] **Vatan**, "İlan-ı Hakikat", (Y.yok), No:2, 18 Kanunusani 1901, s.1-2; Muammer Göçmen, **İsviçre'de Jöntürk Basını ve Türk Siyasal Hayatına Etkileri,** İstanbul. Kitabevi Yayınları 1995, s.233.

vatan yolunda mücadele ettiklerini belirten ifadelerini sıklıkla görmek mümkündür. Bu yazıda da Jön Türk yayın organlarından *Osmanlı* gazetesinin çalışanlarının vatanın yükseltilerek ileri götürülmesi ve selâmete erdirilmesi konusundaki mücadeleleri ve fedâkârlıkları dile getirilmektedir.

Hamiyet gazetesinde yayınlanmış olan "Vatanımız İçin Bir Nişâne-i İftihâr"[325] isimli yazıda da vatanımızın refah seviyesinin yükselmesi, saadet ve huzur içinde yaşanacak bir yer olması için her köşesinin aydınlanmasında rolü olacak fabrika, atelye gibi tesislerin önemi ele alınmaktadır.

> "Envâr-ı isitidât ve irfânıyla vatanın her köşesini tenvîr edecek müstedân-ı şübbânın zulmet-i cehâlet içinde kem-nâm olduklarını görüp de hüzn-i vicdânîden kurtulamayan dakika-bînân-ı vatan sevinsinler ki, sâye-i maarif-pîrâye-i cenâb-ı cihân-bânîde şâhrâh-ı medeniyetin tenvirine hâdim Münirler yetişiyor."[326]

Vatanı yükseltmeleri için gençlere seslenen *Muallim Nâci*, onların kuru bir dava ile vatanı yükseltemeyeceklerini ifade eder. Şaire göre ancak çalışma ve ortaya konulacak eserlerle vatan mamûr hale gelecektir. *Fürûzân* isimli eserinde yer verdiği 20 numaralı kıtada şair bu düşüncelerini ortaya koyar:

> "Şübbân-ı vatan! Sa'y edin ısrar ile yoksa
>
> Mevhûm kalır bizde müsemmâ-yı terakki
>
> Davanızı isbât edin âsâr ile yoksa
>
> Bir fâide vermez kuru davâ-yı terakki"[327]

---

[325] **Hamiyet**, "Vatanımız İçin Bir Nişâne-i İftihâr", Yıl:1, No:4, 29 Mayıs 1302 Perşembe, s.31.
[326] **A.y.,** s.31.
[327] Muallim Nâci, **Füruzân,** İstanbul, Karabet ve Kasbar Matbaası, 1303, s.14; Bu kıtanın başında ("Terakki" serlevhalı mecmua-i mevkute için yazılmıştır) ifadesi yer alır.

Vatanımızın ilerleyip kalkınarak gelişmiş büyük devletlerin seviyesine çıkarak kalkınmasının inkılâplarla mümkün olacağının belirtildiği bir yazı da, *Edhem Rûhî*'ye ait olan "Vatanda Tekâmül Veya Mukaddime-i İnkılâp"[328] isimli iki gün ardarda tefrika halinde yayınlanmış olan makaledir.

Vatanımızın diğer gelişmiş devletlerin vatanları seviyesine gelmesi için çalışan diğer dünya milletlerinin verdiği mücadeleler örnekleriyle verildiği bu yazıda, bizde de inkılâp hareketlerinin yapıldığı günden beri Anadolu ve Osmanlı'da da bir terakki fikrinin uyandığı ve bu fikirle birlikte büyük inkılâpların yapılacağı düşüncesi ileri sürülür:

> "Anadolu'da, Osmanlı vatanında bugün için için anlaşılmaz bir terakki fikri ve hissi rûnümâdır. Bir derecede ki "meyl-i tekâmül mukaddime-i inkılâptır" nazariye-i felsefiye ve içtimâiyesine taalluk-ı azîmi olan bu hâli gördükçe insanın çok yakın bir zamanda vatanımızda da büyük büyük inkılâplar hudûsü ihtimâline hak vereceği geliyor."[329]

Vatanı için hassas bir şair olduğunu yukarıdaki satırlarımızda çeşitli vesilelerle belirttiğimiz Şâir *Nigâr Hanım*'ı, vatanın yükseltilmesi için çalışmanın önemine dikkat çeken şiirleri ile de görürüz. Şairin *Elhân-ı Vatan* isimli şiir kitabında yer alan ve 13 Ağustos 1324 tarihinde yazılmış olan "İâne-i Milliye" isimli şiirinde tamamen vatan için çalışmak ve onu imar etmek fikri hâkimdir. Şair, "İâne-i Vatan" şiirinde yer alan:

"Tevhid-i emel-bahş eder elbet bize kuvvet,

Allah için ey millet masûma metânet!

Nâzande vatan yaralı muhtac-ı imâret,

---

[328] Edhem Rûhî, "Vatanda Tekâmül veya Mukaddime-i İnkılâp", **Balkan**, No:309, 22 Teşrinisani 1323, s.1-2; **Balkan**, No:310, 23 Teşrinisani 1323, s.1-2.
[329] Edhem Rûhî, **a.y.**, s.2.

Gayretle, fetânetle çalışmak bize lâyık,

Elbirliği ister, yetişir hâb ü atâlet"[330]

mısralarında vatanın imâr edilmesi için bütün milletinin elbirliği ile çalışması gerektiğini ifade etmektedir. Aynı manzumede şair *Nigâr Hânım*, kadınların da vatanın kalkınması ve imârında görev almaları için davetini şu mısralarla ifade etmektedir:

"Bizler ki kadın zaaf ile mahlûk ü âciz

Olsak bile bu unsura safvetle fedâyız,

Birlikte gelin eyleyelim şimdi iânet,

Etmekte hamiyet bizi bu hizmete davet."[331]

Nigâr Hanım'ın Osmanlıların vatanlarını sevme,yükseltme, kalkındırma, eşitlik ve adaleti yayma konularının işlendiği "Neşide-i Milliye" şiirinde de bu konular:

"Osmanlıların maksadı bir, hasleti şândır,

Âmâli vatan, madelet, ümrân ve müsâvât,

Her bir neferi askerinin şîr-i jeyândır"[332]

mısralarıyla dile getirilmiştir.

Fâik Âli de "Dicle Vadisi"[333] isimli şiirinde vatanının bulunduğu yerlerinin çok harap durumda bulunduğunu şu mısralarla dile getirmektedir:

---

[330] Nigâr Bint-i Osman, **Elhân-ı Vatan,** İstanbul, Tercümân-ı Hakikat Matbaası, 1332, s.5-6.
[331] Nigâr Bint-i Osman, **a.e.,** s.7.
[332] Nigâr Bint-i Osman, **a.e.,** s.9.

"Yaşadım, sevdim, ağladım, gezdim

Vatanın çok harâbe-zârında;

Münteşirdir figân-ı câvidim

Şimdi de Dicle kenarında."[334]

"Hamidiye Süvârisi Kahraman Rauf Beğ'e"[335] şiirinde de *Fâik Âli*, deniz askerlerine seslenerek vatanın mâtem yerine döndüğü, kimsesiz ve mustarip kaldığını ifade eder:

"Bir mâtem-i amîk ü umumuyla çalkanan

Bikes ve mustarip vatan, âzerde-dil vatan

Şükrân-güzâr-ı gayretinizdir...pür-ihtizâz

Ellerle eyliyor size haktan zafer niyâz."[336]

Vatan için gayretin, mücadelenin, onu yükseltmenin yolunun onu sevmek ve ilim sahibi olmak ana fikrini taşıyan bir makale de *Ali Emirî-i Âmidî* imzasıyla *Âmid-i Sevdâ* mecmuasında yayınlanmış olan "Vatan Muhabbeti. Say ve Gayret. İlim"[337] isimli bir yazıdır.

---

[333] Fâik Âli, "Dicle Vâdisi", **Fâni Teselliler**, Bursa, Vilâyet Matbaası, 1324, s.119-122.
[334] Fâik Âli, **a.e.,** s.121.
[335] Fâik Âli, "Hamidiye Süvarisi Kahraman Rauf Beğe", **Elhân-ı Vatan**, İstanbul, Yeni Osmanlı Matbaa ve Kütüphanesi, 1331, s.49-53.
[336] Fâik Âli, **a.e.,** s.53.
[337] Ali Emirî-i Âmidî, "Vatan Muhabbeti. Say ve Gayret. İlim", **Âmid-i Sevdâ**, No:4, 26 Mart 1325, s.49-55.

Vatan sevgisinin ortaya çıkmasını insanların hayatlarını sürdürmek için çalışmalarının bir sonucu olarak gören fikirlerin yer aldığı bu yazıda dinler ve İslâm tarihinden vatan sevgisinin çeşitli örnekleri verilmektedir.

Ali Emirî, yazısında vatan ile insanın kaynaşmasının sonucu olarak vatanın şekillendiğini, vatanın üzerinde yaşayan insanların bir görüntüsü olduğunu belirtir. Aynı zamanda insan ile vatan birbirinin var olması için zorunlu olan iki varlık olur:

> "Benim nazarımda vatan aynıyla insan, insan aynıyla vatandır. Vatan olmazsa insan olmaz insan bulunmazsa vatan bulunmaz."[338]

Yazının bu bölümünde insanın çalışarak vatanını yükselteceği, bunun sonucunda da vatanın insanın her türlü ihtiyacını karşılayacağı dile getirilir. Vatan adına insana seslenilerek vatanın insanı beslediği ve maişetini sağladığı belirtilir:

> "Say ü amel gibi meşrû hususât meydana geldi mi fakr ü zaruret, ve kibir ve nahvet gibi mazeret-i bilâ-lüzûm ortaya atarsın.
>
> Halbuki namuslu çalışkan bir adamdan hiçbir kimse parasını esirgemez.
>
> Terbiyeli bir adama bu adam terbiyelidir namusludur, muhakktır, dindardır, aldığını verir, kimsenin hakkını yemez diyerek herkes hüsn-i şehâdet eder böyle namuslu adam benimle şerik olsa diye herkes arzu eyler.
>
> Senin fakr u zaruretin ise tembelliğinden sefahatinden dolayı herkesin sana adem-i emniyetindendir."[339]

Vatanın kalkınması ve yükselmesi için çalışmanın önemi belirtilirken ilim alanında yapılacak faaliyetlerin de önemi dünya tarihinde tanınmış büyük ilim adamlarının vatanları için yaptıkları hizmetlerden çeşitli örneklerle ifade

---

[338] Ali Emirî-i Âmidî, **a.y.**, s.50.
[339] Ali Emirî-i Âmidî, **a.y.**, s.51.

edilmektedir. Yazı, sonunda bütün bu yazı boyunca ileri sürülen fikirler desteklenir mahiyette bir şiirle bitirilir:

"Ruhum atâlet etme zaman ol zaman değil

Olma tarik-i fiska revân ol zaman değil

.....

Tuttu cihânı şaşaa-i şems-i marifet

Leyl-i cehâlet oldu nihân ol zaman değil

Hubb-ı vatanla sa'y et (Emirî) hüner-ver ol

Bî-ilm ü sanat olma cihân ol zaman değil"[340]

Vatan için çalışma ve vatanı yükseltme konusunu işleyen "Sevgili Vatan ve Teessüf-i Azim"[341] isimli yazıda vatanın selâmete ermesi ve yükselmesine mani olan sebepler sayılır ve bunlardan biri üzerinde ısrarla durulur. Bizim vatanımızda yaşayan insanlarımızın el birliği ile vatanı yükseltebilecekken ayrılığa düşmeleri de vatınımızın geri kalmasına ve yükselmemesine sebep olmaktadır. Vatanımız üzerinde yaşayan insanımızın ayrılığa düşmesinde menfi rol oynayan unsurlardan biri de ayrımcılığı körükleyen siyâsî partilerdir. Bütün bu olumsuzlukların eleştirildiği bu makalede el birliğinin vatanın selâmete çıkması ve yükseltilmesinde önemli bir rolü olduğu belirtilirken çalışmanın da önemli olduğu dile getirilmiştir.

Vatanın yükseltilmesi için el birliği ile çalışmanın gereğini ve önemini belirten değer bir yazı "Teâlî-i Vatan Elbirliği İle Olur"[342] ismindedir. *Kadınlar*

---

[340] Ali Emirî-i Âmidî, **a.y.,** s.55.
[341] İpek Mebusu Bedri, "Sevgili Vatan ve Teessüf-i Azîm", **Meslek,** No:228-15. 13 Kanunuevvel 1327(1911), s.1.
[342] Fatmatü'z-Zehrâ, "Teâlî-i Vatan Elbirliği İle Olur", **Kadınlar Dünyası**. No:41, 14 Mayıs 1329, s.3.

Mecmuası isimli bir kadın mecmuasında yayımlanmış olan yazıda vatanın yükseltilmesi için çeşitli meslek gruplarına ihtiyaç olduğu, bu meslek gruplarında bulunan vatanını seven vatandaşların dürüştçe çalışmaları konularına dikkat çekilmiştir. Dünyanın diğer milletlerinin vatanlarını selâmete götürme, yükseltme ve ilerletme yolundaki çalışmalarından bahsedilerek, özellikle Japonyalıların çalışmalarından örnekler verilir.

Aynı imzalı ve aynı mecmuada yayımlanan "Bütün Evlâd-ı Vatanı Vazifelerine Davet"[343] isimli yazı da diğerinin ardından ve aynı konuda önceki yazıyı tamamlar ve onun devamı gibidir. Bu yazının ana fikri, "hangi milletler çalışıp çabalamışsa, vatan sevgisi duyduysa ve bu sevgiden hareketle vatanları için koştularsa, zamanın icaplarını anladılarsa onlar vatanlarını yükseltmiş, hem vatanlarını hem de kendilerini mamûr bir hale getirmişlerdir." Yazıya göre sinaî, zirâî, iktisâdî sahada vatanını seven herkesin vatanı için çalışması ve mücadele etmesi gereği önemli ve zorunludur. Vatanımızın yükselmesinin başka çâremiz yoktur.[344]

Tanzimat sonrası Türk edebiyatının çocuklara çalışmayı telkin eden bir şiiri, *Nâhid* imzasıyla "Kardeşim Hüseyin Suad'a" ithafiyla *Çocuk Duygusu* mecmuasında "Vatanımın Sesi Diyor ki"[345] ismiyle yayımlanmıştır. Şairinin "oğlum" diye hitap ettiği çocuklara açık ve kesin bir dille çalışmayı öğütlediği şiirde çocukların ve vatandaşların istikbâlinin çalışmakla emin olabileceği dile getirilir. Şair *Nâhid,* dertli bir görünüm çizer ki, vatanın içinde bulunduğu durumun o devirde hali bellidir. Şiirin yayımlandığı yıl 1913'tür, pek çok vatan parçası özellikle Rûmeli coğrafyasında olmak üzere, elimizden çıkmış, bu vatan toprakların kaybedilmesi ile beraber pek çok vatan evladı şehit veya gazi olmuş ve yine pek çok maddî kayıplara uğranılmış, bütün bunların sonucunda Osmanlı vatandaşı aç, sefil, yorgun, yaralı ve çıplak ve yoksul kalmıştır:

---

[343] Fatmatü'z-Zehrâ, "Bütün Evlâd-ı Vatanı Vazifelerine Davet", **Kadınlar Dünyası**, No:45, 18 Mayıs 1329, s.1-2.
[344] Fatmatü'z-Zehrâ, **a.y.**, s.2.
[345] Nâhid, "Vatanımın Sesi Diyor ki", **Çocuk Duygusu,** Yıl:1, No:5, 4 Temmuz 1329, s.1

"Çalış oğlum çalış yârem derindir

Çalışırsan istikbâlim emindir

Düşmanlarım evlâdımı öldürdü

Beyaz sinem al kanlara büründü

Çalış oğlum çalış çıplak ve açım.

.....

Ancak sa'yin kurtaracak vatanı

Çalış yavrum bu yaralı anamı"[346]

Vatan için çalışmanın lüzumunu ve zorunluluğunu dile getiren bir yazı da Fâtih Kız Rüştiyesi öğrencilerinden *Fahrünnisa* imzalıdır ve "Vatan Mukaddes"[347]tir. ismini taşır. Yazıda mukaddes ve muazzez olan vatanın bir insan için lüzûmu ileri sürülür. İnsan için en mukaddes ve muazzez bir varlık olan vatanın bütün bu özellik ve yönünden dolayı terakki ettirilmesi, çalışılarak yükseltilmesi gerekmektedir. Özellikle bizim vatanımız karşılaştığı çeşitli bâdirelerden dolayı, çıplak kalmış, terakki edememiş, sefil ve yoksul insanların çok fazla buluduğu bir coğrafya olmuştur. Onu yükseltmek ve canlandırmak, üryanlığını gidermek için hiç durmamalı, bütün vatan evlatları birlik halinde çalışmalıdır. Bir Türk kızının duyguları olarak ortaya konmuş olan telkinlere yazıda dikkat çekilmektedir.[348]

---

[346] Nâhid, **a.y.,** s.1
[347] Fahrünnisâ, "Vatan Mukaddestir", **Çocuk Duygusu**, Yıl.1, No:15, 12 Eylül 1329, s.2-3.
[348] Fahrünnisâ, **a.y.,** s.2.

Bulgurluzade Rızâ, yeni Türk edebiyatı devrinin önemli ilk antolojilerinden olan *Bedâyiü'l-Edebiye* kitabının birinci cildinin sonuna koyduğu Bir İfadecik[349] başlıklı yazısını gençlere vatanları için çalışmayı telkin eden mısraları ile bitirir:

"Bekler seni sevgili bu millet

Tâ vermek için makam-ı rif'at:

Sen olmalısın vatanda, hatta,

"Hidmet şerefiyle ferd ü yektâ"

.....

Şübbân-ı vatan! Sa'y edin ısrar ile yoksa

Bir fâide vermez kuru davâ-yı terakki."

2.6. Vatanın İstikbâli ve Eğitim

İnsanların hayatındaki gelecekle ilgili endişeleri, aynen vatanın istikbali için de geçerli olmuş ve bu konu, edebiyatımızda meydana getirilen çeşitli eserlerde dile getirilen önemli bir konu olarak karşımıza çıkmıştır. Özellikle iç ve dış tehditlerin artmasının ve vatan topraklarının kaybedilmesinin sözkonusu olduğu dönemlerde konunun edebiyatımızda yoğunluk kazandığı görülmüştür.

Vatan ve eğitim konusu, bazı farklı hususları olan çok yönlü bir konudur. Vatan şuuru ve sevgisinin kazandırılması, çocukluk ve gençlik devrelerinde ailede ve okullarda olur.

---

[349] Bulgurluzâde Rızâ, **Âlem-i Edebiyata Bir Yâdigâr-ı Kıymettar Bedâyiü'l-Edebiye,** 2.bs., İstanbul, Sancakçıyan Matbaası, 1329, s.283-284.

Tanzimat sonrası Türk edebiyatında meydana getirilen çeşitli fikrî eserlerde ve şiirlerde vatan sevgisi ve şuurunun Türk çocuklarına ve gençliğine kazandırılması hususu oldukça geniş bir şekilde yer almıştır.

Tanzimat sonrası Türk edebiyatında vatanın yükselmesi için eğitimin önemini ele alan ilk makaleye Londra'da yayınlanan *Hürriyet* gazetesinde rastlarız. Yazarı belli olmayan "Hüdâ Kâdirdir Eyler Seng-i Hârâdan Güher Peydâ"[350] başlıklı yazıda Osmanlı memleketindeki azınlık ve ecnebi çocukları ile bizim mekteplerimizde okuyan çocukların okuldaki giyimleri, törenleri, tutum, davranış ve eğitim durumları mukayese edilmiş ve bizim çocuklarımızın her bakımdan çok geri durumda oldukları görülerek mekteplerde ve eğitim yapısında bir ıslahat zorunluluğu dile getirilmiştir.

Vatanımızın geleceği ile ilgili endişelerin dile getirilip tehdit oluşturulan konular ile ilgili tedbirlerin öne sürüldüğü bir yazı *Mehmed Gayûr* imzasıyla II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden hemen sonra kamele alınıp yayımlanmıştır.[351] Yazıda devrin özelliği olarak hürriyetin gelmesiyle gazete ve dergilerimizde görülen pervâsız yayımlarla ilgili yazarının eleştirileri yer almaktadır. Vatanımızın geleceğini taahhüt altına almak durumunda olan siyâsî güçlerle birlikte gazete ve dergilerimize de önemli görevler düşmektedir. Fakat içinde içinde yaşanan yıllarda çeşitli tehditlerin bulunmasına rağmen bazı gazete ve dergilerimizin de bu tehditlere çanak tutmakta olduğu dile getirilmektedir.[352]

Vatanın geleceği konusunu gençler üzerinden ele alan bir yazı da "Osmanlı Gençlerine"[353] adıyla imzasız olarak yayımlanmıştır. Vatanın ümidi, istikbâli olarak nitelenen gençlere doğrudan doğruya seslenilerek başlanan bu makalede vatan üzerinde otuz iki seneden beri sürmekte olan istibdâttan yakınılarak Osmanlı

---

[350] **Hürriyet**, "Hüdâ Kâdirdir Eyler Seng-i Hârâdan Güher Peydâ" (Y. yok). No:54, 25 Rebiülevvel 1286 / 5 Temmuz 1869, s.2-6.
[351] Mehmed Gayûr, "Bend-i Siyâsî: -Nezâretler-Gazeteler", **Cingöz,** Yıl:1, No:3, 2 Eylül 1324/19 Şaban 1326, s.2-3.
[352] Mehmed Gayûr, **a.g.y.,** s.2-3.
[353] **Ciddiyet,** "Osmanlı Gençlerine", (Y. yok), Yıl:1, No:1, 21 Mart 1325, s.1.

gençlerinin, dünyanın en şerefli gençleri olduğu belirtilerek öcvülmektedir. Osmanlı memleketinin yükseltilmesi ve geleceğin refah ve saadet içinde yaşanmasının sağlanması için çalışacak olan gençlere, dünyanınbütün memleketlerinin saadet, refah ve istikbâlinin gençlerin mesaisine bağlı olduğu şu cümlelerle dile getirilmiştir:

> "Her memleket fevt ü meknetini, azamet ve şevketini, terakki ve tealisini ümrân ve saadetini velhâsıl her şeyi gençlerine borçludur, ol şubbân ki dünyanın en güzel hadisesine mütenevvi içinde vahdete masaddak olurlar, zirâ onların makâsıd ve âmâlleri, gâye-i muhayyileleri birdir, teâlî-i vatandır..."[354]

Vatanın istikbâli üzerine düşüncelerin dile getirildiği bir şiir *A. F.* imzasıyla "İstikbâlin Vatan Şarkısı"[355] adıyla yayımlanır. Vatana seslenen şair, vatanın istikbâli olacak çocuk ağzıyla konuşarak âdetâ kendisine minnet borçlu olduğu vatanına gelecekte borcunu ödemek ve ona lâyık olmayı istemektedir.

> "Ey şanlı vatan! Aç kolunu, yavrunu bekle...
>
> Bizler senin ağuş-ı himâyende yetiştik,
>
> Sâyende bugün burc-ı tealiye eriştik...
>
> Bir yavru sana lâyık olur, bunca emekle..."[356]

"Ömer Nasuhî Efendi'nin Bir Gazelini Tahmis"[357] ismiyle yayımlanmış bir şiirde de vatanın geleceği için dua edilmektedir. Bu şiir duada, vatanın ufkunda devletin parlaması, adalet güneşinin doğması, her yönden ilim ve faziletin artması,

---

[354] **A.y.,** s.1.
[355] A.F., "İstikbâlin Vatan Şarkısı". **Mekteplilere Arkadaş,** C.1, No:7, 8 Nisan 1326 Perşembe, s.205.
[356] A.F., **a.y.,** s.205.
[357] Hâkîü'l-Mevlevî. "Ömer Nasuhî Efendi Biraderimizin Bir Gazelini Tazmin", **Beyânü'l-Hak,** No:121, 18 Temmuz 1327, s.2212.

yükselme ve ilerleme için galretin artması, zamana karşı bu vatanın üzerinde yaşayan milletin şân ve şerefinin artması istenmektedir.

Devrinin edebiyat alanında önemli isimlerinden *Muallim Nâci* de, vatan temi etrafında, yazıldığı dönemin siyâsî problemlerine dokunarak daha çok içinde kahramanının ağzından vatanında görülen aksaklıkları dile getiren *Heder*[358] isimli tiyatro eserini meydana getirmiştir. Yazar, eserinin bir yerinde eserinin en önemli kahramanı Hâzım Bey ağzından vatan için insan eğitiminin önemini şu cümlelerle ortaya koyar:

> "Adama vatan lazımsa vatana adam elzimdir. Adamı vatan beslerse vatana adam hayat verir. Adam vatansız yaşayamazsa vatan adamsız yaşayamaz.
>
> Ecdâdımız bu kadar yerlerin fatihleri olmuşlar, dünyayı sarsmışlar, şöyle yapmışlar, böyle etmişler, diye hâlâ iftihar etmek isteriz, istediğin kadar fethet muhafaza edeceğin adam olmadıktan sonra! Adam yetiştiremedikten sonra! Dediğim gibi bir adamın kayıp olması vatanından bir kalesinin değil, bir eyâletin elden gitmesi kadar niçin teessür-bahş olmasın!..."[359]

"Vatanımın Sesi Diyor ki"[360] isimli *Nâhid* tarafından yazılmış ve vatanımızın çalışmakla yükseltilebileceğini dile getiren bir şiir bu yönüyle ilgili bölümde incelenmişti. Sözkonusu şiirde vatanın istikbâli ile ilgili fikirler de ortaya konulmuştur.Şair, vatanın ve vatanda yaşayanların istikbâlinin çalışmakla emin ve mümkün olacağını şu mısraları ifade eder:

"Çalış oğlum çalış yârem derindir

Çalışırsan istikbâlim emindir

---

[358] Muallim Nâci, **Heder,** Dersaâdet, İkdam Matbaası, 1326.
[359] Muallim Nâci, **a.e.,** 49.
[360] Nâhid, **a.y.,** s.1

Ancak sa'yin kurtaracak vatanı

Çalış yavrum bu yaralı anamı"[361]

Edebiyatımızda vatanımızın istikbâli ile ilgili dua şiirleri de yazılmıştır. "Münâcât"[362] ismiyle imzasız olarak yayımlanmış olan şiirde şairin duası vatanı ile ilgili dileklerinin gerçekleşmesi için Allah'a yalvarmaktadır ve onun tek arzusu kendisine ve üzerinde yaşayanlara karşı müşfik olan vatanının gelecekte mesut olmasıdır:

"Budur benim dileğim

Husûl bulsun güleyim

Ey yüce, müşfik vatan

Seni mesûd göreyim"[363]

Vatanın geleceği konusunu "Nesl-i Âtîye"[364] isimli şiirinde dile getiren bir şair de *Hüseyin Kâmî*'dir. Şair, vatanın geleceğinin gençlerin eğitimli, ilim ve teknoloji ile donatılmış olmasıyla mümkün olacağını düşünür. Bu da kuru vatan sevgisiyle olmaz. Ona göre vatan gelecekte, terakki ve ilimden mahrûm olmamalıdır; câhilleri zincire vurmalı, millet ilim yüzünden isyân etmelidir. Geleceğin nesli durmamalı, çok çalışmamalı ve kendini yetiştirmelidir:

"Nesl-i âtî durmayıp tahsîl-i irfân etmeli

Cehle karşı kanlı şanlı harb ilân etmeli

Böyle kalsın mı vatan hâlâ terakkîden baîd

---

[361] Nâhid, **a.y.,** s.1
[362] **Çocuk Duygusu**, "Münacât", (Y. yok), Yıl:1, No:23, 7 Teşrinisani 1329, s.6.
[363] **A.y.,** s.6.
[364] Hüseyin Kâmî, **a.g.e.,** s.114-116.

Kupkuru hubb-ı vatandan fekk-i îmân etmeli

Cehl ile âsâyişin lânet hayâl-i hâmına

İlm ile millet serâser her gün isyân etmeli

Devlete hasr-ı nazarla câiz olmaz intizâr

Belki millet kendisi sa'yi firâvân etmeli"[365]

Vatanın geleceği ile ilgili fikirlerini konu eden bir şiir de yine *Çocuk Duygusu* mecmuasında Servet-i Fünûn'un büyük şairi *Tevfik Fikret* tarafından isimsiz olarak yayımlanmıştır.[366] *Tevfik Fikret*, çocuklara vatanı sevmeyi telkin etmek düşüncesiyle yazılmış bu şiirinde havasıyla, suyuyla, toprağıyla, baharıyla bir eşi ve benzeri olmayan "mübârek" vatana seslenerek onun pâyidâr olmasını, sürekli yaşamasını isteyen âdetâ bir dua gibi olan şu mısralarına yer vermiştir:

"Can da sen, şân da sen, hep sensin yaşa

Ey vatan, ey mübarek vatan, bin yaşa!"[367]

Fâik Âli de, Osmanlı Devleti'nin Rûmeli'de toprak kaybettiği günlerde kaleme aldığı "Tevfik Fikret Beğle Hasbıhâl"[368] şiirinde *Tevfik Fikret*'in "Doksanbeşe Doğru" şiirinin tesirinde ve yaşanan olayların gelişmesiyle vatanın geleceği hakkında düşüncelerini şu mısralarıyla ortaya koymaktadır:

"Şair, vatanın düşmeni bin şahs-ı habîsin

Niyyât ve mesaisi bu günden bile mahsûs...

---

[365] Hüseyin Kâmî, **a.e.,** s.114.
[366] Tevfik Fikret, "İsimsiz", **Çocuk Duygusu**, Yıl:2, No:58, 10 Temmuz 1330 Perşembe, s.1.
[367] Tevfik Fikret, **a.y.,** s.1.
[368] Fâik Âli, "Tevfik Fikret Beyle Hasbıhâl", **Elhân-ı Vatan**, İstanbul, Yeni Osmanlı Matbaa ve Kütüphanesi, 1331, s.40-42

Ferdâ neler ihzâr ediyor millete?... Efsûs

Vicdân-ı muazzeple karîben göreceksin."[369]

2.6.1 Vatan İçin Gençlerin Eğitimi ve Kadınlar

Vatan ve eğitim konusu, bazı farklı hususları olan çok yönlü bir konudur. Vatan şuuru ve sevgisinin kazandırılması, çocukluk ve gençlik devrelerinde ailede ve okullarda olur.

Tanzimat sonrası Türk edebiyatında meydana getirilen çeşitli fikrî eserlerde ve şiirlerde vatan sevgisi ve şuurunun Türk çocuklarına ve gençliğine kazandırılması hususu oldukça geniş bir şekilde yer almıştır.

Tanzimat sonrası Türk edebiyatında, çocuklara vatan sevgisi kazandırmada mektebin önemini ortaya koyan ilk manzume *Münif Paşa*'nın "Mektep"[370] isimli "Terkib-i Bend"idir. Bütün şiirlerinden daha didaktik ve fonksiyonel bulunan[371] şiirinde *Münif Paşa,* vatan kalkınmasının mektepten geçtiğini düşünmektedir.

"Mektep ki feyz-bahşidir ebnâ-yı ümmetin

Mektep ki hacle-gâhıdır ebkâr-ı fikretin

Mektep ki mehd-i rifatıdırr her cemâatin

Mektep ki nasr-ı şevketidir mülk ü milletin

---

[369] Fâik Âli, **a.e.,** s.42.
[370] Mehmed Tâhir Münif Paşa, "Terkib-i Bend", **Malûmât**, No:17-20, 24 Zilhicce 1311; Mehmed Tâhir Münif Paşa, **Terkib-i Bend**, İstanbul, 1311; Bursalı Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, Sadeleştirenler: A. Fikri Yavuz, İ. Özen, C. 2, İstanbul, Meral Yayınları, 1972, s.241-242.
[371] İsmail Doğan, **Tanzimatın İki Ucu: Münif Paşa ve Ali Suavi (Sosyo-Pedagojik Bir Karşılaştırma),** İstanbul, İz Yayıncılık, 1991, s.95.

Mektep ki rahle-gâhıdır âyât-ı nusretin

Mektep ki en mühimmidir esbâb-ı servetin

Mektep ki cilve-gâhıdır esrâr-ı hilkatin

Sermâye-i sâadetidir dîn ü devletin

Bu müddea müsellemdir şer ü hikmetin"[372]

mısralarında şair, insan için düşünce, yaratılışın hikmetlerini anlama, cemaat olma ve milletini yükseltme, dinen ve devlet olarak mutlu olma gibi çok önemli sosyal ve rûhî faziletleri anlamanın yanında, insan hayatında iyi ve doğruyu öğrenme ve servet sahibi olma gibi beşerî her türlü bilginin mektepten elde edildiğini vurgulamaktadır.

Münif Paşa, yukarıda ilk bölümünü aldığımız yedi bölüm halindeki bu "Terkib-i Bend"inde, samimi bir şekilde, didaktik bir dil ve eda ile mektebin insanlık ve millet hayatındaki önemini, yüceliklerini anlattıktan sonra okuyucuya, vatan sevgisinden de bir nişan olan mekteple ilgili sözlerinin ciddiye alınmasını bakınız nasıl söyler:

"Sen sanma kim bu sözleri hâşâ fesânedir

Yâ muktezâ-yı dâiye-i şâirânedir

Yahut ki cerr-i menfaate bir bahanedir

Dersen eğer ki böyle değildir de yâ nedir

[372] Bursalı Tahir, **a.g.e.**, s.241.; İsmail Doğan, **a.g.e.**, s. 95.

İhlâs ü sıdk ü hubb-ı vatandan nişânedir

Teslim-gerde-i ukalâ-yı zamânedir

Halkın yazık ki, rağbeti nâm ü nişânedir

Bilmez cihanda mâye-i izz ü alâ nedir

Mektep büyük hazinesidir cümle nimetin

Miftâhı sâ'y ü dikkati ehl-i zekâvetin"[373]

Tanzimat sonrası Türk edebiyatında vatanın yükselmesi için eğitimin önemini ele alan ilk makaleye Londra'da yayınlanan *Hürriyet* gazetesinde rastlarız. Yazarı belli olmayan "Hüdâ Kâdirdir Eyler Seng-i Hârâdan Güher Peydâ"[374] başlıklı yazıda Osmanlı memleketindeki azınlık ve ecnebi çocukları ile bizim mekteplerimizde okuyan çocukların okuldaki giyimleri, törenleri, tutum, davranış ve eğitim durumları mukayese edilmiş ve bizim çocuklarımızın her bakımdan çok geri durumda oldukları görülerek mekteplerde ve eğitim yapısında bir ıslahat zorunluluğu dile getirilmiştir.

Nâmık Kemal, "Hukuk-ı Umumiye"[375] makalesinde "milletin ömrünün serveri", "medeniyetin aydınlık ışığı", vatanın geleceği diyerek önem verdiği gençler üzerinde durduğunu hemen her yazısında gösterir. Nâmık Kemâl'e göre gençler üzerinde görülecek her terakki hamlesi vatan için bir ümit kaynağıdır:

> ".....Erbâb-ı şebâb milletin maksûd-ı âtîsidir. Onda ne kadar terakki görülürse bizce vatan ümidi o kadar kudret bulmak lâzım gelir.

[373] Bursalı Tahir, **a.g.e.**, s.242.; İsmail Doğan, **a.g.e.**, s. 97.
[374] **Hürriyet**, "Hüdâ Kâdirdir Eyler Seng-i Hârâdan Güher Peydâ" (Y. yok), No:54, 25 Rebiülevvel 1286/5 Temmuz 1869, s.2-6.
[375] Özön, **a.g.e.**, s.99.

İşte bu sebebptendir ki memâlik-i mahrusanın ahvâline lâyıkıyla vâkıf olanlar her ne türlü âriza zuhûr etse yine milletin fuyûzât-ı âtiyesinden kat-ı ümit etmezler."[376]

1908 İkinci Meşrutiyet dönemi edebiyatımızda vatan için eğitimin rolünü dile getiren pek çok makale, hatta müstakil kitaplar halinde yazılmış fikrî eserler meydana getirilmiştir.

Vatanın savunulması ve kalkınmasında çocuk ve gençlerin eğitimi, bir milletin vatanını savunmasındaki ordu ve asker gibi önemlidir. *Ahmet Refik*'in 16 Eylül 1324 tarihinde yazdığı ve mektep, vatan ve ordunun önemini bir arada ele aldığı "Mektep, Vatan, Ordu"[377] başlıklı yazısı;

"kalbi feyz-i bî-girân-ı manevisi ile yaşatan hissiyât-ı vatanperverânenin bütün mana-yı ulvîsi ile tezâhür etmesi, evlâd-ı vatanın dâimâ bir hiss-i güzîn ile şevk ve gayrete gelerek vatanı, vatanın tealisi, vatanının muhafazası, vatanının beynelmilel bir mevki-i mümtâz-ı ahrâz etmesi için vatana fikren, bedenen ifâ-yı hizmet edecek vecih ile bir terbiye-i makûle dahilinde yetiştirilmesi iktizâ eder. Ordumuzda efrâd-ı askeriyeye bu necip, bu muhterem fikrin telkini en mühim bir unsur-ı muzafferiyet teşkil eylediği gibi mekâtiple takip olunacak usûl, saf ve pak fikirlerde intikâş etmesi vatana en sâdık, en fedâkâr, en alicenap hâdimler yetişmesine medâr olur."[378]

cümleleriyle vatanın yükselmesinde ve savunulmasında görev alacak evlâd-ı vatan ve ordu için mekteplerin ve bu mekteplerde verilen eğitimin önemini ortaya koymaktadır.

Okullarda yetişmekte olan çocuklara vatan sevgisini aşılayacak olan şiirlerin, şarkı ve türkülerin Batılı milletlerin okullarında çocuklara yaygın olarak

---

[376] Bulgurluzâde Rızâ, **a.g.e,** C.II, s.145.
[377] Ahmet Refik, "Mektep, Vatan, Ordu", **Millet**, No:57, 17 Eylül 1324, s.1.
[378] Ahmet Refik, **a.y.,** s.1.

okutulduğu belirtilir. Bizim de okullarımızda vatanımızın yükselmesinde, savunulmasında ve medenî milletlerin arasında yer almamızda görev alacak olan gelecek nesillere bu gibi vatanseverlik aşılayan şiirlerin okutulması ileri sürülür:

> "Mekâtipte çocuklara telkin edilecek hissiyât-ı perverâne, Lamartin'in dediği gibi: "Akvamın müştereken mâlik oldukları her türlü hakâyıktan, her türlü kabiliyetlerden, her türlü hukuktan mürekkep olan ve her şeyden akdemde kendi vatanını severek bu muhabbeti sâir ecnâs ve elsine ile hudûtlara kadar cûşân bulunduran muhabbet-i vataniye" olmalıdır."[379]

Yazının devamında vatan sevgisi duygusunun askerlere kazandırılmasından bahsedilerek söz vatanın savunulmasında askerlerin önemine getirilmektedir:

> "...göğsünü en müthiş mermilere hedef etmekten ibâret olan bir kahramana her şeyin fevkinde, her şeyden muhterem, her şeyden mukaddes olmak üzere bir bedia-i hayaliye, bir timsâl-i zafer, bir hedef-i fedâkârî göstermek lâzımdır ki, o da Osmanlı vatanı, Osmanlı sancağı, Osmanlı toprağıdır."[380]

Tanzimat yeniliklerinin toplum hayatımızda daha fazla etkisini göstermesi kadın yazar ve şairlerimizin de edebiyat tarihimizde daha fazla görülmelerini mümkün kılmıştır. Kadın şair ve yazarlarımızın eserlerinde yer alan vatan temasına da daha çok ya kadınlar açısından yaklaşılmış veya işlenen temaların kadınlarla ilgili yönleri dikkatlere sunulmuştur. Vatanımıza sahip çıkılmasında, savunulmasında hatta vatanımızın kalkınma ve yükselmesinde kadınlar, hem doğrudan doğruya görev aldıkları gibi hem de bu uğurda çalışıp çabalayacak genç insanların eğitilip yetiştirilmesinde rol oynamışlardır. Bütün bu yönleriyle kadınlar, bir taraftan vatanî edebiyat eserlerinin yazar ve şairleri olurlarken diğer taraftan da vatan temini işleyen eserlerin kahramanları olarak bu eserlerde yer almışlardır.

---

[379] Ahmet Refik, **a.y.**, s.1.
[380] Ahmet Refik, **a.y.**, s.1.

Misâl olarak roman türünde yazılan ilk eserlerimiz arasında yer alan *Aşk-ı Vatan*,[381] hem asıl kahramanı olan kadına vatan sevgisi ve vatan hasreti duygusu yaşattırılmış olması, hem de ilk kadın yazarlarımızdan olan *Zafer Hanım* tarafından yazılmış olmasıyla dikkat çekmektedir.

Recâizâde Mahmud Ekrem, kadınları insaniyetin annesi, cemiyetin düzenleyicisi ve denge sağlayıcısı, medeniyetin süsü olarak görür. *Mustafa Reşid Bey*'e hitaben yazdığı bir mektubunda cemiyeti meydana getiren aile üzerinde durarak kadınların vatan sevgisinin kaynağı olarak gördüğünü:

> "Kadınlar, mâder-i insaniyettirler. Kadınlar şirâze-i cemiyettirler, kadınlar pirâye-i medeniyettirler, ricâle medâr-ı imtiyaz ve mübâhât-ı fezâilin en büyüklerinden ma'dûd hubb-ı vatan kadınlarla kâimdir. Çünkü efrâdda teşkil-i âile, takrir-i mesken arzû-yı saadet cûyânesi de kadınlarla dâimdir."[382]

cümleleriyle ifade etmiştir.

Vatan için kadının önemini belirten ve âdetâ kadınların vatan konusunda bir hassasiyet kazanmasını sağlamak için kaleme alındığını düşündüren, vatan ve kadın eğitimine yönelik yine bir kadın yazar tarafından yazılmış olan yazı da "Bir Samimi Hasbıhâl"dır.[383] *Pakize Sadri* imzalı yazıda vatanımızın kanını emen acizlik, uyuşukluk devri olan ve kadınlığı küçülten bir dönem geride kalmıştır. Artık kadınların eğitilerek vatanın yükseltilmesinde çalışmaya başlamalarının zamanı gelmiştir. Yazıya göre, "herkes bilmeli ve anlamalı ki, kadın demek vatan demektir", "kadınlığa hürmeti olmayanların vatanlarına da muhabbeti olmaz." Kadının vatan için çalışmasının üzerinde ısrar edilerek durulan yazıda kadının eğitilmesinin, toplum hayatına atılarak çalışmasının önemini belirten şu cümleleri ile vatanî edebiyatımız için dikkat çekicidir:

---

[381] Zafer Hanım, **Aşk-ı Vatan,** İstanbul, 1877; (Bu eser, günümüz harflerine aktarılarak yayınlanmıştır. Bkz: Zafer Hanım, **Aşk-ı Vatan**, Giriş, çevrimyazı, sadeleştirme: Zehra Toska, İstanbul, Oğlak Yayınları, 1.bs: 1994, 2.bs: 2000, 129 s.

[382] Bulgurluzâde Rızâ, **a.e.,** C.II, s.139.

[383] Pakize Sadri, "Bir Hasbıhâl-i Samimi", **Kadınlar Dünyası**, No:49, 22 Mayıs 1329, S.2.

"Selâmet-i vatan, saadet-i millet kadınlığın say ve gayretine, ikdâm ve himmetine vâbestedir. Vatanın kuvvet ve mamûriyetine, milletin kudret ve mesûdiyetine çalışanlar tarihin, ahlâkın takdir ve şâyânına şâyestedir. Kadınlık çalışır, nesl-i müstakbel yetiştirirse vatan sille-i mesâibden, millet rabka-i ecânipten âzâde kalır, aksi takdirde vatan sille-i mesâible parçalanır, millet rabka-i ecâniple bunalır, kötürüm ve kör bir hâle gelir. Bunlara meydan vermemek, rûşenî-i ikbâl ve istikbâli karartmamak için çâre-i yegâne çalışmak, yorulmak bilmez bir say ile çalışmaktır..."[384]

Vatanın istikbâli ve eğitim ile ilgili kaleme alınmış "Vatan ve Çocuk"[385] isimli yazıda çocuğun ana kucağı ve baba ocağında vatan için yetiştirilmesi konusu dile getirilmiştir. Hikâye üslûbuyla âdetâ bir aile tasviri yapılarak başlanan yazıda uyumakta olan çok küçük bir çocuğa bir ağabey yazar ağzından şu cümlelerle seslenilmekte ve onun gelecekte vatanın yegâne bekçisi olacağı dile getirilmektedir:

"Uyu mini mini kardeşim! Uyu ki büyüdüğün vakit vatana hizmet etmek; çalışmadan bıkmak için hiçbir zaman yorgun bulunmayasın. Çünkü o vakit vatanın ne demek olduğunu, milletin, fedâkârlığın bütün inceliklerini öğrenecek ve bileceksin!..."[386]

Vatanın yükseltilmesi konusunu şiirinde tema olarak seçen şairlerimizden biri de *Hüseyin Kâmî*'dir. Şair, *"Dehrî"* müstear ismiyle yayınladığı divanında[387] yer alan "Der Vasf-ı Câhil-i Mürekkeb"[388] isimli şiirinde cehâletten yakınır. *Hüseyin Kâmî*, bu şiirinde memleketin her yerinin asâyişsizliğini dile getirerek asâyiş getirmek için dağdaki eşkiyâlardan medet umar bir ifade kullanır:

---

[384] Pakize Sadri, **a.y.,** s.2.
[385] M. A., "Vatan ve Çocuk", **Çocuk Duygusu,** Yıl:2, No:56, 28 Haziran 1330 Cumartesi, s.2.
[386] M. A., **a.y.,** s.2.
[387] Hiciv ve hezel ihtiva eden manzume ve nesirlerinden ibaret bu divanı iki defa yayınlamış bulunan Hüseyin Kâmî hakkında İbnülemin Mahmud Kemal İnal bilgi vermektedir: (Bkz: İbnülemin Mahmud Kemal İnal, **Son Asır Türk Şairleri-Bütün Eserleri,** 3.bs., C.II, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1988, s.776-778; "Kâmi Hüseyin Bey", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,** İstanbul, Dergâh Yayınları, 1988, s.130.)
[388] Hüseyin Kâmî, **Divançe-i Dehrî,** 2.bs., İstanbul, Matbaa-i Âmidî, 1330, s.36-38.

"Cehl-i mahzın sereli postunu eyvânımıza

"Kâfir ağlar bizim ahvâl-i perîşânımıza"

.....

O kadar eyledi âsâyişi tamîm-i bilâd

Vatanın her tarafi benzedi havrânımıza

Bârekallah bu asâyişe kim vakt-i nehâr

Hırsız artık yapışır köprüde dâmânımıza"[389]

Hüseyin Kâmî'nin vatanın yükselmesi konusu ile ilgili yazdığı bir başka şiir de "Nesl-i Âtîye"[390] ismini taşır. Bu şiirinde geleceğin gençlerine seslenen şair, cehâlete harp edilmesi gerektiğini, ilmin yükseltilmesi ve bu yolla vatanın yükseleceğini ifade eder. Ona göre bütün bunlar için gereken de kuru vatan sevgisinin yok edilip gerçek vatan sevgisinin gençler arasında yayılmasıdır:

"Nesl-i âtî durmayıp tahsîl-i irfân etmeli

Cehle karşı kanlı şanlı harb ilân etmeli

Böyle kalsın mı vatan hâlâ terakkîden baîd

Kupkuru hubb-ı vatandan fekk-i îmân etmeli

Cehl ile âsâyişin lânet hayâl-i hâmına

İlm ile millet serâser her gün isyân etmeli"[391]

---

[389] Hüseyin Kâmî, **a.e.**, s.36.
[390] Hüseyin Kâmî, **a.e.**,s.114-116.
[391] Hüseyin Kâmî, **a.e.**, s.114.

II. Meşrutiyet'in getirdiği hürriyet atmosferi, vatan kavramı ile ilgili fikir ve duyguların süreli yayınlarımızda yoğun bir şekilde ifade edilmesine sebep olmuştur. Vatan konusunda fikirlerini ifade etmede eli kalem tutan her yaştan, her kesimden insanlar, o derece yazı yazma faaliyeti içinde bulunurlar ki, bu muharrirler arasında ilkokul öğrencileri bile yer almaktadır. Vatan konusu etrafında fikirlerini ifade etmek ihtiyacı duyan *Ali Rıza* isimli bir ilkokul öğrencisi, o zamanın süreli yayınlarından olan *Yıldız* gazetesine "Vatan"[392] başlıklı bir mektup yollar. Bu mektupta mübarek bulduğu vatanına olan sevgisini ifade ederken çalışma ve gayretle vatanın durumunun daha iyi olacağını dile getirir.[393]

On bir yaşında bir ilkokul talebesi olan *Ali Rıza*, bu yazısına vatan kelimesinin pek büyük ve muhterem olduğunu belirterek başlar. Yazısının ilerleyen bölümlerinde istibdât kötülenerek Meşrutiyet yüceltilirken hürriyetin gelmesiyle birlikte insanımızın "vatan" kelimesinin manasını da daha iyi öğrendiği ifade edilir.

Ali Rıza, "vatan" kelimesi ve vatan kavramı üzerinde dururken vatanına bağlılığını ve sevgisini de şu cümlelerle ortaya koymaktadır:

> "Ey sevimli lafız! Mümkün olsa da seni altın yazıyla gözümün nurunda yazsam, ne ranâ olurdu. Vâ âsefâ ki kâbil değil?! Fakat ey ümm-i müşfik! Emin olmalısın ki: Kalbimin en muazzez köşesini işgal ediyorsun, orada öyle temerküz etmişsin ki: bunu ancak dest-i cellat-ı ecel silebilir."[394]

Vatanına olan bağlılıkla birlikte vatanın mukaddes olmasının sebepleri belirtilirken vatan için çalışmanın önemi ve özellikle tehdit edildiği o günlerde korumanın gereği de vurgulanmaktadır. *Ali Rıza*, vatanı için gece ve gündüz yoğun

---

[392] Geylan Çarşı Mekteb-i İptidaisi Son Sınıf Talebesinden 13 Numarada Mukayyet Ali Rıza, "Vatan", **Yıldız,** No:29, 20 Eylül 1325, s.5-6.

[393] Yıldız gazetesi de bu mektubu okuyucularına şu notu eklemek sûretiyle yayınlamıştır: "Manâ sırlığına kâil olduğunuz şu mektup bizce pek mânidâr pek kıymettar eserler sırasına geçti. Çünkü sizin gibi bir vatan kuzusunun yüreğinden kopan tatlı meleyişlerini ruhumuza aksettiriyor, sa'yınızı ve dört günlük yevmiyenize karşı biz de, dört aylık Yıldız'ımızı size hediye ediyoruz. Çalışınız zirâ sevdiğiniz o mübârek vatan bugün sevgili evlâtlarının sa'yından başka bir şey beklemiyor." **(a.y.,** s.6.)

[394] Ali Rıza, **a.y.,** s.5.

bir çalışma içinde bulunduğunu şu satırlarıyla dile getirirken bu mektubunun da bir fedâkârlık eseri olarak *Yıldız* gazetesinde yayınlanmasını ister:

"Artık biz kuzuların da senin terakki ve teâline sebep olan marifet nûrlarını parlatmaya çalışıyoruz. Ve çalışacağız zirâ Muallim Naci merhûmun:

Şübbân-ı vatan! Sa'y edin ısrar ile yoksa

Mefkûd kalır bizde semâ-yı terakki

Davanızı ispat edin âsâr ile yoksa

Bir fâide vermez kuru dava-yı terakki

beytini gözüm önüne getirdikçe gecemi gündüze katarak çalışıyorum. Ve her mektepli bu fikirde olsa gerektir. Zirâ bizim için başka çâre-i fevz ü felâh yoktur..."[395]

Söz konusu yazı üzerine bir hafta sonra aynı gazetede isim verilmeden "'Vatan' Muharriri Efendi Oğlumuza"[396] isimli bir yazı yayınlanır. Önceki hafta yayınlanan yazının muharriri *Ali Rıza*'ya *Yıldız* gazetesinin sekiz aylık abonesinin hediye edildiğini belirten muharrir, bu yazıda vatanın mesut olması için çocukların ve gençlerin çalışmaları gerektiğini, yetişkinlerin istibdât yüzünden bellerinin büküldüğünü dile getirmiştir. Genç ve çocukların vatanın yükselmesi için yeni yetişen fidanlar olduğu şu cümlelerle belirtilmiştir:

"Fakat siz, ey ebnâ-yı hürriyet siz! Güleş-i dilârâ-yı meşrutiyetinizin henüz taze, körpe fidanlarısınız. Gözünüzü açınız. Fikrinizi uyandırınız. Bütün saadetiniz tahsil-i ilim ve maariftedir.

---

[395] Ali Rıza, **a.y.**, s.6.
[396] Yıldız'ı Okuyanlardan Bir Âciz, "Vatan" Muharriri Efendi Oğlumuza, **Yıldız,** No:30, 27 Eylül 1324, s.3-4.

Gayret vatan evlâtları, sevgili çocuklar! Sa'y ediniz, şahrâh-ı terakkide gidiniz! Siz vatanla, vatan sizinle mesut olacaktır."[397]

Vatan fikrini, sevgisini ve duygusunu eserlerinde müstakil bir konu olarak işleyen kadın şairlerimizden *İhsân Râif Hanım*, vatanının yükselmesi konusunda da hassasiyeti olan bir şairimizdir. Onun *Kadın ve Vatan* isimli kitabında yer alan "Ey Türk Yüksel!" şiiri Balkan Savaşı yıllarında çeşitli cephelerde savaşan Türk askerlerine âdeta bir moral kaynağı gibidir:

"Kafkaslarda, Tiflislerde gülen altın güneşten;

Sana Nil'den, Kahire'den, Port Said'den, Süveyş'ten,

Yüksel, diyen hararetli âşina bir ses gelir

Senin ateş kuvvetinle her güç erir bir demir;

***

Sen ölmezsin, ey Türk, senin ümidin var, azmin var,

Kolun keskin bir tırpandır, göğsün muhkem bir divar,

Bir yorulmaz gayretin var, bir kırılmaz kuvvetin;

Yüksel ey Türk, yüksel artsın kadrin, ömrün, devletin."[398]

Türk-Osmanlı milleti içinde Balkan Savaşlarının acılarını yaşamış bir şair olan *İhsan Raif Hanım*, "vatanseverliği, dinine bağlı oluşu ve hassaslığı ile tanınmıştır. Aynı zamanda savaşta evlâdını şehit vermiş olmasına rağmen yüreğini

[397] Yıldızı Okuyanlardan Bir Âciz, **a.y.**, s.4.
[398] İhsân Râif, **Kadın ve Vatan**, İstanbul, Ahmet İhsan ve Şürekası Matbaası, 1330, s.6-7.

metânetle susturmuş, cesur ve millî hislerle taşkın bir hanımefendidir."[399] Onun Lüksemburg'dan yazdığı bir mektubundaki:

> "Kulaklarım öz dilimin lisanını işitmek istiyor. Gözlerim büyüdüğüm yeri görebilmek için ekseriyetle uzun müddet kapalı kalıyor. Hülâsâ gönlümde ebedî bir hasret ateşi yanmakta, Allah cümleyi sevdiklerine beni de memleketime kavuştura."

cümleleriyle vatan sevgisini her şeyin üstünde tuttuğunu ortaya koymaktadır.[400]

İhsan Râif Hanım'ın 1330 (1914) yılında geliri Osmanlı Donanma Cemiyetine bağışlanmak üzere yayınladığı *Kadın ve Vatan*[401] isimli şiir kitabında yer alan "Kadın ve Vatan"[402] adını taşıyan şiirinde Türk kadınının vatan uğrunda katlanmış olduğu fedâkârlıkları hikâye etmektedir. Bu şiirinde Türk kadınına hitap eden *İhsan Raif Hanım*, vatanın düştüğü tehlikeli durumlarda vatanın savunulması için savaş meydanlarında kahramanca savaşan askeri yetiştiren bir anne olarak Türk kadınını yüceltmektedir. O kadın ki, sadece bugün değil, Osmanlı-Türk'ünün tarihinde rastlanan bütün büyük kahramanlar, cihângir savaşçı padişahlar onun elinde yetişmiştir:

"Küçücükten ona vatan aşkı veren senin ana sesindi,

"Sancağına hor baktırma, oğlum" demek en başlıca dersindi,

.....

Senin elin Yavuzları, Fatihleri, Orhanları kolladı,

Senin elin bu vatana şeref, zafer, er oğlu er yolladı,

---

[399] Hüveyla Coşkuntürk, **İhsan Râif Hanım,** Ankara, KB Yayınları, 1987, s.24-25.
[400] Coşkuntürk, **a.e.,** s.37.
[401] İhsan Râif, **Kadın ve Vatan,** İstanbul, Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaası, 1330, 8 s.
[402] İhsan Râif, **a.e,** s.3.

Senin elin zulmetlerde ışık yaktı, intikamlar çalkadı,

Senin elin cihangirler, kahramanlar beşiğini salladı.[403]

İhsân Râif Hanım, bir taraftan vatan için her türlü fedâkârlığı yaparken diğer taraftan vatan hizmetinde asıl mühim görevler alan büyük hükümdarları, Yavuzları, Fatihleri, Orhanları, askerleri ve diğer kahramanları yetiştiren analara seslendiği:

"Senin elin Yavuzları, Fatihleri, Orhanları kolladı,

Senin elin bu vatana şeref, zafer, er oğlu er yolladı,

Senin elin zulmetlerde ışık yaktı, intikamlar çalkadı,

Senin elin cihangirler, kahramanlar beşiğini salladı."[404]

mısralarında Osmanlı tarihinin o muhteşem asırlarında rolü olan anaları göz önüne getirmektedir.

"Kadın ve Vatan" şiirinde Türk kadını, sadece savaşlarda görev alan asker Mehmetçikleri yetiştiren bir anne olarak değil, bedeniyle de cephede yer alarak verdiği mücadeleyle vatanının savunulmasında rol oynayan önemli bir asker olarak tanıtılır. Türk kadınının savaşlardaki desteği, tarihten verilen örneklerle ifade edilir. Şair, aşağıdaki kıtada âdeta 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı sırasında bir Rus generalinin başını taşla ezerek öldürmek sûretiyle düşman askerinin geri çekilmesine sebep olan ve efsaneleşen büyük kahraman Türk kadını Nene Hatun vakasını[405] hatırlatmaktadır:

---

[403] İhsan Râif, **a.e,** s.3.
[404] İhsan Râif, **a.e,** s.3.
[405] Nene Hatun: Türk kadın kahramanı(1857-1955). 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında o zaman yeni evli yirmi yaşında genç bir köylü kadını olan Nene Hatun. Aziziye Tabyalarının Ruslardan geri alınmasında Erzurum halkıyla birlikte düşmanla çarpışarak Türk kadının kahramanlık örneğini vermiş, 1955'teki Anneler Günü'nde ise yılın annesi seçilmiştir. Nene Hatun'un kahramanlık destanı, Erzurum Zafer Anıtı'nda, bir Rus askerini boğazlayan tasviri ile canlandırılmış ve ebedîleştirilmiştir. (Bkz.: Fethi Tevetoğlu, "Nene Hatun", **Türk Ansiklopedisi**, Ankara, MEB

"Bundan yarım asır evvel Türk kadını felaketli bir günde

Karsın yüksek, kan çehreli, yalçın taşlı kaleleri üstünde

Osmancığın ateş renkli bayrağını gelin gibi gezdirdi,

Onun eli ordulara gayret verdi, düşman başı ezdirdi."[406]

Yukarıdaki mısralar, "onun yeri geldiğinde Hilâl-i Ahmer (Kızılay)'in gönüllü hemşiresi, cephede savaşan kahraman ordumuza moral kazandırmak için yazdığı manzumeleri ile memleketimizin vatanperver şairesi, yeri geldiğinde de evlâdını şehit verecek ve bundan gurur duyacak kadar millî hislerle dolu olduğunu"[407] düşündürmektedir.

Şair, Türk kadınını yücelttiği mısralarında onu vatanın tacı sıfatıyla ifade ederken, onun temiz kalbinin hiç değişmediğini, şiirin yazılmış olduğu o mahrumiyet günlerinde de tarihteki o kahramanları yetiştiren saflıkta ve temizlikte olduğunu belirtir:

"Gadrin gücü senin hak ve hukukunu çiğnemişken yine sen,

Mahzun gönlün elemlerle ezilirken yine müşfik, yine şen,

Vatanına bir infial duymaksızın mahrumiyet içinde,

Kanlarından kale kurdun, hayatını kıyıp verdin rehine."[408]

Yayınları, 1977, s.192). Nene Hatun'un vefatı(23 mayıs 1955) devrin basınında geniş yankı uyandırmış, *Cumhuriyet, Her Gün, Vakit, Türk Sesi, Hürriyet* gibi gazetelerde konuyla ilgili yazılara yer verilmiştir. Ayrıca bkz: Fevziye Abdullah Tansel, **İstiklâl Harbinde Mücahit Kadınlarımız,** Ankara, AKM Yayını, 1991, s.5-8., Aynur Mısıroğlu, **Kuvâ-yı Milliyenin Kadın Kahramanları,** 2.bs., İstanbul, Sebil Yayınevi, 1976, s.13-48.

[406] İhsan Raif, **a.g.e,** s.4.

[407] Coşkuntürk, **a.g.e.,** s.37.

[408] İhsan Râif, **a.g.e,** s.5.

Türk kadını, vatanın savunulması için, hayatında her şeyden sakındığı evladını hıçkırıklar arasında savaşa şairin:

"Haydi yavrum, er olanlar el sürdürtmez, dersin, vatan külüne"

Ciğerlerin sökülürken gönderirsin kurşunlara, ölüme."[409]

mısraları ile gönderir.

"Kafkaslarda, Tiflislerde gülen altın güneşten;

Sana Nil'den, Kahire'den, Port Said'den, Süveyş'ten,

Yüksel, diyen hararetli âşina bir ses gelir

Senin ateş kuvvetinle her güç erir bir demir;

***

Kafkaslarda, Tiflislerde gülen altın güneşten;

Sana Nil'den, Kahire'den, Port Said'den, Süveyş'ten,

Yüksel, diyen hararetli âşina bir ses gelir

Yüksel, arslan pençelerle her kuvveti yık, devir."

mısralarında anlatıldığı gibi göndermektedir. Şair, bu şiirinde Osmanlı Devleti'nin vatan savunması için savaştığı çeşitli cephelerden bahsederek, devrin tarihî durumunu da âdeta göz önüne sermiştir. Kafkasya, Nil, Mısır, Kars gibi isimler o günkü vatan coğrafyasının çeşitli bölümleri olarak bu şiirde yer almışlardır.[410]

[409] İhsan Râif, **a.e,** s.5.
[410] İhsan Râif, **a.e,** s.5.

Türk-Osmanlı milleti içinde Balkan Savaşlarının acılarını yaşamış bir başka kadın şairimiz olan *Nigâr Bint-i Osman*'dır. *Elhân-ı V*atan isimli şiir kitabında yer alan "Koşalım Çünkü Vatan Tehlikede" şiirindeki:

"Koşalım ahd ile istirdada

O harîme canavarlar daldı

Biz kadınlar da bugün imdâda

Koşalım çünkü vatan tehlikede."[411]

mısralarıyla kadınları vatan savunmasında görev almaya çağırmaktadır.

Ziya Gökalp de kadın ile vatan arasında ilişki kuran bir millî edebiyat devri şairimizdir. "Meslek Kadını"[412] isimli şiirinde şair;

"Kadın yükszelmezse alçalır vatan,

Samimî olamaz onsuz bir irfân;"

mısralarıyla vatanın yükseltilmesini, ileri, mamûr bir vatan haline gelmesini kadınların yükselmesine bağlar.

2.6.1.1. Vatan ve Çocuk Terbiyesi

Tanzimat sonrası Türk edebiyatında çocuk eğitiminde vatan sevgisi ve vatanî duyarlılığın kazandırılması gereği üzerinde duran süreli yayınlarda yayınlanmış bazı makaleler yanında, çocuklara vatan sevgisini aşılamayı hedefleyen, ve vatana sahip çıkılması düşüncesini telkin eden şiirlere de rastlanır.

[411] Nigâr Bint-i Osman, **Elhân-ı Vatan**, İstanbul, Tercüman-ı Hakikat Matbaası, 1332, s.15.
[412] Ziya Gökalp, "Meslek Kadını", **Yeni Hayat**, s.40-42.

"Vatan Yavrularına"[413] isimli imzasız yayınlanmış olan bir yazıda çocuklara vatan ve vatanla ilgili kavramlar tanıtılırken vatanla ilgili fikir ve duygular da ifade edilmiştir.

İnsanların bir araya toplanıp yaşamalarına "cemiyet-i beşeriye" denirken, insanların bir arada küme küme yaşamaları gerektiğinin dile getirilmesinden sonra vatanla ilgili fikirler ifade edilmektedir:

> "Bu kümeleri teşkil eden halkın bulunduğu veya barındığı mahallere *"memleket"*, bir çok memleket ahalisine hükmeden reise *"padişah, şâh, imparator, kral"* denir. Hükümdarlardan her birinin hükmü veya idâresi altında olan memleketlerin heyet-i mecmuasına *"ülke"* derler.
>
> Padişahımızın ülkesi bizim vatan-ı muazzezimiz, vatanımız da doğup büyüyen insanlar da vatandaşlarımızdır."[414]

Bir vatanda muhtelif din ve mezhepte pek çok insandan meydana gelen bir millet bulunduğu ve milleti meydana getiren bu insanların bir bayrak altında ortak menfaatlerle toplandıkları dile getirilirken vatan, içinde doğup büyüdüğümüz eve benzetilir ve o evin içinde bulunan odalar da aynı vatan içinde bulunan memleketler olarak görülmüştür:

> "Bir evin odaları nasıl muhtelif cesâmette ise vatanın eczâsından olan memleketler de kimi büyük, kimi küçüktür. Hânemiz, yani vatanımızda bir çok kardeşlerden teşekkül etmiş bir aileyiz. Reis-i âilemiz müşfik pederimiz sevgili padişahımızdır. Ondan sonra uhdelerine verilen vezâifin derece-i ehemmiyetine göre mâfevkimiz büyük mâdûnumuz küçük kardeşlerimizdir. Devletimizi Sultan Osman tesis etmiştir. Vatandaşlarımız onun nâmıyla yâd olunur. Bize *"Osmanlı"* derler."[415]

---

[413] **Musavver Şebâp,** "Vatan Yavrularına", (Y. yok), No:15, 6 Mayıs 1326, s.12-13.
[414] **A.y.,** s.12.
[415] **A.y.,** s.12.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşu, vatanının büyüklüğünün anlatıldığı yazıda çeşitli ırklara mensup olan vatandaşların da aynı evde yaşayan kardeşler gibi olduğu ifade edilmektedir. Osmanlı vatanının önceden oldukça mamûr, vatandaşlarının adaleti sever, cesûr, gayretli, hamiyet-perver insanlar olduğunun belirtildiği yazıda, Osmanlı vatanının geçmişten bugüne gelişerek büyümesi ve güzelleşmesi sırasında verilen mücadeleler ve karşılaşılan zorluklar anlatılır.

Çocuk terbiyesine önem verilen ve bir kadın yazar tarafından kaleme alının bir yazıda da vatanımızın marûz kaldığı saldırılar karşısında insanımızda meydana gelen intikam hissi üzerinde durulmaktadır. "Hiss-i İntikam"[416] makalesinin *Aliye Cevdet* ismiyle yayımlanmış olması, yazarının -yine de ihtiyatla söyleyelim- *Ahmet Cevdet Paşa'*nın kızı olabileceği kuşkusunu uyandırmaktadır. Vatanın çocuklarına seslenilen yazıda insan hayatının devamlılığının vatanın yükselmesiyle mümkün olduğu belirtilmiştir. Vatanın çocuklarına tarihimizden Mimar Sinan, Lala Şahin, Fâtih gibi memleketlerine önemli izler bırakmış isimler örnek olarak gösterilerek uzun zamandan beri vatanımızın eski güzel günlerinin yaşanmadığı, mazinin güzel hatıralarından güç ve kuvvet alarak çocukların vatanımız için vatan sevgisiyle yetiştirilmesinin önemi üzerinde durulur. Çocuklara verilecek terbiyenin yolları şu cümlelerle gösterilir:

> "....Çocuklarınıza fâideli, vatanî, millî hikâyeler söyleyin. Onların hissiyât-ı kalbiyesini tahrik, ruhlarını ta'tir edecek, vukuat-ı tarihiyeyi anlatınız. Onlara bir düziye en büyük düşmanlarımızı ihtâr edin. Dâimâ matmû-ı nazarlarını o a'danın üzerine çevirsinler. Bugün Avrupa'da bizim hiçbir dostumuz olmadığını, dost zannettiklerimizin yalnız menfaat-i şahsiyeleri için bize yaltaklandıklarını bildiriniz.....Çünkü vatan şimdiye kadar ağladı; hem için için ağladı. O, artık bahtiyâr ve mesût olsun, gülsün, vatanın şâd ü hândân edilmesi, istikbâl gençlerine mevdû' bir vazifedir."[417]

[416] Aliye Cevdet, "Hiss-i İntikam", **Kadınlar Dünyası**, No:49, 22 Mayıs 1329, s.3.
[417] Aliye Cevdet, **a.g.y.,** s.3.

"Hiss-i İntikam" isimli yazıda çocukların vatanlarını sevmeleri için terbiyeleri esnasında Almanya, İngiltere gibi Batı ülkelerinden bahsedilmeden, sadece vatan aşkı, milliyet gayreti ile büyütülüpyetiştirilmesi gereği üzerinde durulur. Böylece "Osman'lar, Orhan'lar, Murat'lar, Yıldırım'lar, Fâtih'ler, Yavuz'lar, Turgut'lar, Köprülüler, Reşit'ler yetişsin. Çünkü vatan;

"Âh ne oldu?... kalmadı mı kan

Yok mu beni kurtaracak kahraman"

diye haykırmaktadır, bağırmaktadır. Fakat ensâl-i müstakbel: tekrar ediyorum fikr-i intikâm, hiss-i intikâm, gayret-i millî, hubb-ı vatan lâzımdır. Başka çâre yoktur. Felâh bunlardadır."[418]

29 Nisan 1326 tarihinde *Râif Necdet* tarafından yazılarak *Donanma* mecmuasında yayınlanmış olan "Vatan"[419] isimli bir başka yazı da vatanla ilgili fikir ve duyguların ifade edildiği bir makale olarak karşımıza çıkmaktadır.

"Vatan" makalesinde *Râif Necdet*, 10 Temmuz 1324 tarihli II. Meşrutiyet'in vatan için önemi üzerinde durmaktadır. II. Meşrutiyet'in ilanına kadar çocukların vatan kelimesinin varlığından haberdar olmadığı, halbuki medenî milletlerin çocuklarına bu kelimeyi küçük yaştan itibaren öğrettikleri şu cümlelerle belirtilir:

> "10 Temmuz İnkılâbı'na kadar çocuklarımız "vatan" kelimesinin mevcûdiyetinden haberdar değildi... Bu büyük kelime, o küçük dimağlar için tamamen meçhûl kalmış; zâlim, menfûr bir üvey ana, müfteris tırnaklarıyla, baba ile evlât arasına siyah bir uçurumun derinliklerini koymuştu...Şu hâl, Osmanlıların istikbâli nokta-i nazarından cidden pek müthiş, pek fecii bir tehlike teşkil ediyordu. Bütün milel-i mütemeddine ve müterakkiye çocuklarına küçük yaştan başlayarak mükemmel bir terbiye-i vataniye ve

[418] Aliye Cevdet, **a.y.,** s.3.
[419] Râif Necdet, "Vatan", **Donanma,** No:3, Mayıs 1326, s.218-222.

milliye vermek için sarf-ı mesai ederken... bizim zavallı mekteplerimizin mûhit-i gaflet ve ataletine gayr-i meşrû bir "dua"nın riyâkâr dalgalarından başka bir şey girmiyordu... Şu elim tenâzur-i makûs, otuz senenin Ecnebi çocuklarla bizim çocuklarımız arasına bıraktığı şu müthiş müvâzenesizlik mekteplerimizin, âilelerimizin şimdi nasıl mühim ve mukaddes bir vazife-i milliye karşısında bulunduklarını göstermek için kifâyet eder..."[420]

II. Meşrutiyet'in getirmiş olduğu hürriyet havasıyla artık "muazzez ve mübeccel vatan" kelimesinin çocuklara daima telaffuz edilerek ruhlarının bu kelimenin verdiği heyecanla dolması gerektiği ileri sürülür. Yazara göre vatan kelimesinin sadece telaffuz edilmesi yeterli değildir. Aynı zamanda muallimler ile anne ve babalara vatan kavramının ihtiva ve ifade ettiği geniş mananın çocukların dimağlarına yerleşmesi için önemli vazifeler düşmektedir. Çünkü şimdiye kadar vatan konusundaki eğitim ihmal edilmiş ve zaman kaybedilmiştir:

"Şimdiye kadar kaybettiklerimizi, ancak, istikbâli tesis ve teşkil edecek bugünkü Osmanlı çocuklarına mükemmel bir terbiye-i vataniye vermekle telâfi edebileceğiz.

Bizim gibi vazifemize kavuşmuş, terakkiye yeni başlamış milletler değil, en müterakki ve mütemeddin, meşrutiyette en kıdemli kavimler bile evlâtlarını mükemmel bir terbiye-i milliye ve vataniye ile teçhiz etmek için en ufak bir fırsatı kaçırmıyorlar... sırası düştükçe b utaze ve nev-şükufte dimağlara vatanın ulviyet ve kutsiyetini, menâkıb-ı şân ve şerefini anlatmaktan bir ân hâlî kalmıyorlar."[421]

Râif Necdet, yazısının ana fikri olan çocuklarda vatanî terbiye hakkında fikirlerini ortaya koyarken meşhur Fransız eğitimcisi *Ernest Luis*'in 1905 yılında

[420] Râif Necdet, **a.y.**, s.218.
[421] Râif Necdet, **a.y.**, s.219.

çocuklara hitaben okuduğu nutkunun öneminden bahsetmekte ve yazısının devamında bu nutkun özetini nakletmektedir.

Ernest Luis, sözkunusu hitabında aynı kanunlara itaat eden insanların tavattun ettikleri toprağı vatan olarak tarif ederken bu vatanın teşkilinin kolay olmadığını, uzun yıllar büyük gayret ve çabalarla bir vatanın teşekkül ettiğini ifade eder. Ernest Luis, nutkunda daha çok Fransız vatanının teşekkülü için tarihte özellikle 18. Yüzyılda Fransızlar tarafından verilen siyasî mücadeleleri nakleder ve vatan ile ilgili fikirlerini şu cümlelerle ortaya koyar:

> "Çocuklarım, vatanımız yalnız toprak değildir. Asırlardan beri başlanılmış, el'ân devam eden ve edecek olan bir eser-i beşerî ve medenîdir. Hükümetimizin ilk teşekkülünden şimdiye kadar efkâr ve ef'âlinin hatıraları, dehâ ve zekâlarının heykelleri, lisân ve edebiyatımız, hayat-ı tarz-ı telakkimiz, toprağımızın servet-i bedii, semâmızın rikkat ve şefkati, menâzir-ı tabiiyenin şiiriyeti, şimâlimizin levn-i ismirârı, cenûbumuzun şaşaa-i safveti, ulvî ve mehip dağlar, münbit ve feyz-dâr ovalar, mâî denizler...Bütün bunlar bizim zengin verâsetimiz, kerime-i tabiatımız, kerime-i fikrimiz, vatanımızdır...
>
> Lâkin bizim vatanımız dünyada yalnız bir tane değildir... Başka sûrette teşekkül etmiş, Almanya gibi gâyet batınî, İngiltere gibi gâyet seri' teessüs eylemiş hükümetler de vardır...Onlar da, kanunlarını, lisânlarını, edebiyatlarını, icât eylemişlerdir."[422]

Ernest Luis, dünya üzerindeki çeşitli vatanların birbirlerine karşı olan vazifeleri üzerinde de durur ve vatanla ilgili olarak asırlardan beri insanların birbirlerine karşı olan hislerinin kin ve savaştan ibaret olmadığı, insaniyet fikrinin de mevcut olduğunu ileri sürer. Özellikle XVIII. asrın insanlara insaniyet fikrini telkin ettiğini, savaşların kral veya padişahların değil, milletlerin istekleriyle ve

[422] Râif Necdet, **a.y.**, s.220.

seyrek olarak yapıldığını belirtir. Yazar de bu nutkunda kendisinin de insaniyet fikrine bağlı olduğunu söyler ve çocukların dimağlarında kin, gayz ve hiddet duygularının ölmesi lâzım geldiğini belirterek insanın kendi vatanını sevmesi için başkalarının vatanlarından nefret etmesinin gerekmediğini ifade eder.

Vatan teminin işlendiği pek çok yazıda yazarlar, konuya genellikle didaktik yönüyle yaklaşırlarken bazen duygularının etkisiyle yazılar kaleme almışlar, bazen de düşüncelerinin ciddî araştırmalarla kaynaştığı fikrî yazılar meydana getirmişlerdir. Bütün bu özelliklerin dışında vatan konusu hakkında fikirlerin vecizeleştirildiği ve vatanin çeşitli tariflerinin ortaya konulmaya çalışıldığı bir yazı da "Yurt Nedir?"[423] adıyla yayınlanmıştır. *Nilüfer Hanım* imzasını taşıyan ve sadece vatan karşılığı olarak yurt tariflerinin yer aldığı yazıda, yurt için çok farklı tanımlar getirilmiştir ki buraya dikkat çekici olanlarını alıyoruz:

> "Yurt, menba-ı emel ve makarr-ı inbisâttır; yurt, şikeste dile bir tamirhanedir; yurt, fermân-fermâ-yı vücudun bir tuğra-yı garrâsıdır; yurt, yorgun gönüllerin bir istirahat odasıdır; yurt, ebnâ-yı beşerin yuvasıdır; yurt; emniyet, itimâd, şefkat, merhamet, muhabbet, ittihâd ve i'tilâf gibi havass-ı ulviyenin masdar ve menşeidir; yurt, rûy-ı zeminin en dil-nişîn bir noktasıdır; yurt, gâyet kıymetli bir mecmua-i yâdigârdır; yurt, mekteb-i vatanperverîdir; yurt, âile-i muhabbet ve meveddetinin merkez-i irtibâtıdır."[424]

Tanzimat sonrası Türk edebiyatında vatanın savunması, kalkınması ve kalkındırılması düşüncesi ekseni etrafında çocukların eğitimi ve okulun önemi, *Muhyiddin Mekkî*'nin *Vatan daha Güzel*[425] isimli piyesinde ele alınır. Vatan savunmasında verilen bir mücadelenin, özellikle bir ailenin vatan sevgisi ve vatana olan duyarlılıkları çerçevesinde dramatize edilerek ele alındığı tiyatro oyununda zaman zaman kahramanlar ağzından eğitim ve mektebin vatan için önemi

---

[423] Nilüfer (Prenses Kadriye Hüseyin Hanım), "Yurt Nedir ?". **Şehbal,** No:25, 15 Ağustos 1326, s.13.
[424] Nilüfer (Prenses Kadriye Hüseyin Hanım), **a.y.,** s.13.
[425] Muhyiddin Mekkî, **Vatan Daha Güzel(Millî Dram: 5 Perde),** Mamuretü'l-Aziz, Vilâyet Matbaası, 1330, 68 s.

dikkatlere sunulmuştur. Ayrıca oyunda koro ağzından söylenen Mektep başlıklı bir şiir, vatan için mektebin ve eğitimin önemini telkin eder.

Vatan Daha Güzel piyesinde, Sehbân isimli kahramanın eğitim-vatan, mektep ve vatan ilişkisini ortaya koyan, vatan savunmasında bulunacak kahramanların yetiştirilmesini sağlayan mektebin övgüsünü yapan şu cümleleri önemlidir:

> –.....Eğer mektep, beni kanımla beni vatanıma hizmetten men' ediyorsa o mektebi bütün kemâlâtıyla reddederim; lakin hayır! Mektep, beni men edemez? Mektep ki bin canım olsa vatanım yolunda fedâ etmemi telkin ediyor, o his ile beni büyütüyor, nasıl beni men edebilir? Doğrusunu söyleyeyim mi bey baba? Ben hiçbir vakit tasavvur edemiyorum ki harbe gitmekten beni men edebilsin efendim!"[426]

Vatan Daha Güzel oyununda geçen ve koro halinde söyleneceği belirtilen "Mektep" isimli şiirde, toplumun medenîleşmesi, milletlerin kalkınmasındaki rolü üzerinde durulan mektebin ve eğitimin vatan için önemi şu mısralarla dile getirilir:

> "Mektep, sen ey vatan iline bahşeden vedâd,
>
> Mektep, sen ey cehâlete ilmi eden halef!"[427]

Fâik Âli, *Elhân-ı V*atan kitabında yer alan Manastır Dârü'l-Muallimini için yazdığı "Bir Marş"[428] manzumesinde çocuklarımızı eğitecek muallim ve terbiyecilere seslendiği ve vatanın geleceğini, ümidini onlarda gördüğünü belirten mısralarında düşüncelerini şöyle ortaya koyar:

> "Ey mürebbi ve muallimleri etfâlimizin

---

[426] Muhyiddin Mekkî, **a.y.**, s.6.
[427] Muhyiddin Mekkî, **a.y.**, s.12.
[428] Fâik Âli, "Bir Marş", **Elhân-ı Vatan**, İstanbul, Yeni Osmanlı Matbaa ve Kütüphanesi, 1331, s.35-36.

Sizsiniz kurtaracak ruhunu ensâlimizin

Sizsiniz umdesi âtîdeki ikbâlimizin

Bütün ümid-i vatan sizdeki gayrette yaşar.

Hiç fenâ bulmaz ölenler vatan ve milet için

Vatan uğrunda ölen sîne-i millette yaşar."[429]

Türk edebiyatında görülüyor ki, Türk aydın şair ve yazarlarının daha Tanzimat ilan edilmeden önce vatan konusunda hassasiyetleri vardır. Tanzimat'ın ilânından itibaren de aydın yazar ve şairlerimizin belli bir gruba, bir mahfile mal edilsin veya edilmesin, içinde bulunulan şartlara göre vatanla ilgili hassasiyetleri yoğunlaşmaktadır. Bu hassasiyet, sadece vatanın genel durumu hakkında his ve düşünce olarak kalmamakta, devrin yazılı edebiyatına da yoğun bir şekilde yansımaktadır.

Bu dönemde vatan hakkında söz söyleyen veya eser yayımlayan şair ve yazarlarımız, *Nâmık Kemâl* gibi konuyu haykırarak çok geniş ve büyük kitlelere yayarak duyurmasalar da, devrin süreli yayınlarında onların da vatan hakkındaki duygu ve düşünce çığlıkları bu araştırmada açık bir şekilde görülmektedir.

Edebiyatçılarımızın yayınları bazen vatanımızın genel durumu ile ilgili olurken, bazen şair veya yazarın durumuna, fikir yürütmesine ve bilgi birikimine göre vatan kavramının farklı yönlerine göre sınıflandırma şeklinde görülür.

Dönemin yazar ve şairleri, uzun süren savaş yıllarının getirdiği vatan ve üzerinde yaşayanlarla ilgili çeşitli sıkıntıları, acı, yokluk, fakirlik, açlık, çıplaklık ve diğer ıstıraplarının kötü duruma getirdiği vatanın ekonomisini düzeltmek için üzerinde yaşayanların çok çalışarak, tasarruf ederek, yardım ve vergileriyle

[429] Fâik Âli, **a.e.,** s.35-36.

desteklemek sûretiyle kalkındırmaya çağrı olarak eserlerine yansıtmışlardır. Bazen de vatan geleceği için endişe edilen bir mekândır. Yeni yetişen çocuk, genç ve kadınlarının çalışma, gayret ve eğitim yoluyla yükseltilmesi, aydınlatılması gerekir. Bu istek ve çağrılar, vatanın muhataralı dönemlerinde devrin süreli yayınlarında oldukça yoğun bir şekilde dile getirilirken, genel olarak hemen her devrede edebiyatçılarımızın gündeminde olmuştur.

Yine uzun bir dönemin eserlerinin incelenmesi göstermiştir ki, vatanî, sosyal ve toplumsal konulara hep uzak durduğu belirtilen grup veya mahfillerin şair ve yazarları da, zor durumda olan, çeşitli endişeler duyulan vatan hakkında yeri geldiğinde çok etkili, vatanla ilgili hassasiyetlerinin ifade edildiği çeşitli tür ve şekillerde eserler vermişlerdir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TANZİMAT SONRASI TÜRK EDEBİYATINDA BİR DUYGU OLARAK VATANSEVERLİK

Tarih boyunca "anavatan" veya "memleket" sevgisi, özel politik içeriği olmayan basit bir düşünceydi. Önceleri memleket sevgisi, dağlar, ovalar ve nehirler gibi belirli bir toprak parçasının fiziksel özellikleri için duyulan bir sevgiden ibarettir.

Vatan sevgisi, normal bir davranış, tutum veya duygu olarak çok eski zamanlarda bütün insanlar ve milletler arasında ortaya çıkmıştır. İnsanların topraklarına, yaşama biçimlerine karşı olan sevgilerini ve bağlılıklarını yansıtan vatanseverlik de, geçmişten günümüze geldikçe çeşitli tarihî dönemlerde içeriği farklı bir tutum ve duygu olarak görülmeye başlar. 1800'lü yıllarda demiryolu ve buharlı gemilerin, çok fazla sayıda insanı, önceki yıllarda olduğundan daha hızlı ve daha kolayca, daha uzun mesafelere taşımaya elverişli hale gelmesi sonucunda insanlar, hayatları boyunca, atalarının ülkelerinde veya memleketlerinde eskiden olduğundan daha az kaldılar. Telefon ve telgraf gibi yeni iletişim araçları da kendi toplumlarından çok uzakta olan insanlara, çeşitli haber ve olayları bildirmeye başladı. Tankların, makineli tüfeklerin ve diğer silahların gelişmesi, milletlerin önceki yıllarda olduğundan daha büyük alanları kontrol etmesine imkân verdi. Bütün bu gelişmelerin neticesinde vatanseverlik duygusu, yeni taşıma araçları ile insanlar arasındaki iletişim imkânları gelişip ilerledikten sonra daha karmaşık bir hâle gelmiştir.[1] Günümüzde özellikle devletlerin içinde bulunduğu siyasal ve ekonomik konjüktüre bağlı olarak gelişen yeni bir düşünce biçimine göre de vatanseverlik anlayışı tamamen karmaşıklaşmış ve kavram bilinen klâsik tanımlamasından uzak farklı açılımlar kazanmıştır.

---

[1] Frank Tachau, "Patriotism", **The World Book Encyclopedia**, P.Volume 15, Cilt: 15, USA by., Field Enterprises Educational Corporation. Copyright C 1977, pp.175.

Memleket sevgisi, ırk, coğrafya ve siyasal hâkimeyet gibi etkenlerin de üstünde bulunurken; bir insanın "ben memleketimi seviyorum" dediğinde bu sözün içinde sayısız boyut ve ölçüsüz derinlikler vardır.

Âşina olan mekânlara duyulan "kedimsi" bir sadakat ile âşina olan insanlara duyulan "köpeksi" bir bağlılığı; yine âşina fikirlere ve geleneklere duyulan insanî bir sadakati içeren vatanseverlik, çeşitli sadakat türlerinin bir birleşimi olarak da kabul edilir.[2] Bir insanın vatanı olmasa da ona sevgi duyabileceği ve bu yönüyle vatan sevgisinin ana sevgisine benzediği belirtilirken, vatan sevgisinin bir kimsede hiçbir tecrübeye dayanmadan var olabileceği bile ileri sürülmüştür.[3] Bu sevgi, zaman ve mekân tanımayarak topraklarındaki bütün kültürleri ile birlikte üzerinde yaşayan insanları da çevre ve coğrafya gibi içeren bir olgudur. Memleket şu veya bu şekilde yönetimi ele geçirilen ve ele geçirenler gibi olanların dışındakilerin bir kenara itildiği bir sevginin kaynağı olamaz.

Vatanseverlik, bir kimsenin bazen doğduğu memleketinde yaşadığı çocukluğuna, hatıralarına, ümitlerine, hayallerine ve arzularına ve o yere karşı duyduğu "sıla özlemi" olarak da ifade edilen bir sevgidir. O, çocukça saflık, tecrübesizlik içerisinde, bazen süratle akıp giden bulutları seyrettiğimiz ve bizlerin de bunlar kadar niçin hızlı hareket edemediğimizi, koşamadığımızı merak ettiğimiz yerin aşkıdır. Bazen de vatanseverlik, kuşların nağmelerini dinlediğimiz ve hatta onlar gibi uçmak için kanatlara sahip olmayı arzuladığımız o uzak yerlerin sevgisidir. Veya büyük kahramanlıklar ve zaferlerle ilgili mükemmel hikâyelerle kendinden geçmiş bir şekilde, annemizin dizinde çocukluğumuzda oturduğumuz yere duyulan sevgidir.[4]

Vatanseverlik "sevgi" gibi düşkünlüğü, duygusal yakınlığı, sadakati içeren bir his olmasının yanında ailede, yakın çevrede ve toplum içindeki insan hayatının

---

[2] Carlton J. H. Hayes, **Milliyetçilik:Bir Din,** Çeviren: Murat Çiftkaya, İstanbul, İz Yayıncılık, 1995, s.24.
[3] Bedia Akarsu, **Max Scheler'de Kişilik Problemi,** İstanbul, İÜEF Yayınları, 1962, s.65.
[4] Emma Goldman, "Patriotism, a Menace to Liberty", (Çevrimiçi) http//connix.com/~harry/emma.html, 23 Mart 2001.

temelidir. Bu evrensel duygunun ortaya çıkması, pek çok ülkenin edebiyatının vatanseverliğe yüklediği şöhret içerisinde bulunabilir. Dikkat çekici edebî eserler, vatana bağlılık, bir vatanın özgürlüğü ve iyi savunulmasında ölüme bile dayanma gönüllülüğünden övgüyle söz eder. Savaş zamanlarında, vatansever şarkılar ve sloganlar vatandaşlara ülkelerini savunmada birlik olmalarına yardım edegelmiştir.[5]

Vatan sevgisi, o topraklar üstünde yaşayan, o ülkenin havasını teneffüs eden, nimetlerinden faydalanan herkesin tabiî olarak sahip olduğu bir duygudur. Vatanseverlik kelimesi çağ ile değişikliğe uğrayan, gönül ile açılan veya daralan, akıl ile aydınlanan veya kararan tabiî bir duygudur. Fakat o bizim milletimizde daha derinde açılan ve canlanan bir köke sahiptir.

"Vatansever", vatanını seven ve vatanı için her türlü fedâkârlıkta bulunabilen demektir. Osmanlı Türkçesi'nde "vatanperver, hamiyetperver; kelimeleri ile ifade edilen kelime, Fransızca'da "patriote", Almanca ve İngilizce'de "patriot", İtalyanca'da "patriota" kelimeleri ile karşılanır.[6]

"Vatanseverlik" kelimesi, "fatherland(baba vatan, baba yurt)" anlamına gelen Yunanca "Patris"ten gelir.[7] "Vatanseverlik", Osmanlı Türkçesi'nde "hamiyet, muhabbet-i vataniye, vatanperverlik" olarak ifade edilirken; kelimeye, Fransızca'da "Patriotisme", Almanca'da "patriotismus", İngilizce'de "patriotism" ve İtalyanca'da "patriottismo" karşılıkları verilmiştir.[8]

Vatanseverlik, bazen ana-baba, kız-erkek evlat sevgisinin bir açılımı olarak verilir. Benzer şekilde, tanıdık kimselere sadakat tabiîdir ve olağandır. Fakat bir insanı tanıdığı ve tanımadığı, milliyetinin bütününü teşkil eden kişilerin yekûnuna sâdık kılmak için özel yurttaşlık eğitimi gerekmektedir. Vatanseverlik, çıktığı kaynak ve kökenindeki fitrîliğine karşılık; geniş bir toprakta dağılmış büyük bir

---

[5] Tachau, **a.y.,** pp.175.
[6] Orhan Hançerlioğlu, **Felsefe Ansiklopedisi, Kavramlar ve Akımlar,** C.7, 1.bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 1980, s. 346.
[7] İbrahim Kafesoğlu, **Türk Millî Kültürü**, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1984, s.223.
[8] Hançerlioğlu, **a.g.e.,** s.346.

milliyetten ziyade, sınırlı bir toprak parçasındaki küçük bir toplulukla daha tabiî oluş biçiminde gönülden birleşmektir.

Vatan sevgisinde insanda ortaya çıkan duyguların değerini arttırıp ölülere saygı duyarak bu durumdan hoşnut olmak, öylesine zorlayıcı hale gelir ki, bu yüzden vatanseverlik duygusu, faziletten daha çok bir içgüdü olarak kabul edilir. Göçebe kavimler de içgüdüsel olan bu sevgiden yoksun değildirler. İsviçrelinin, vâdisini sevdiği gibi, Arap da çölünü sever. "Kızılderili'nin vatanı, sınırı olmayan savan(=uçsuz bucaksız düzlük bozkır veya ova)dır ve onun da buraya olan sevgisi âdetâ sonsuz seviyededir.[9]

Bu sevgi, bazen aşk ve sadâkât ile bir kimsenin kendi ülkesini fedâkârca savunması şeklinde tezâhür eder. En iyi tanımıyla vatanseverlik, bir komşu varlığını tasdik ederek yaşanan özel bir toprak parçasında mutluluk sevinci hissi ile yaşanan ve paylaşılan ortak hatıra ve bunun sonucunda ortaya çıkan millet hissidir.[10]

Milliyetin kültürel temellerini ortak tarihî gelenekler ile ortak bir dil meydana getirir. Bunlar bir eğitim süreci tarafından popüler duygusal vatanseverliğin hedefi haline geldiğinde de milliyetçilik ortaya çıkacaktır.[11]

Vatanseverlik, milliyetçilikle iç içe olan bir duygudur. Batılı yazar *Erich Fromm;*

> "Vatanseverlik" milliyetçilik dininin bir mezhebidir. "Vatanseverlik" kelimesiyle ben, gücüyle kuvvetiyle hiçbir zaman diğer milletlerin üzerinde olmayan, fakat materyal zenginliğiyle milletinin ruhuyla ilgisi çok fazla olan bir kimsenin kendi milletinin karşısındakine karşı müşfik olmayıp kendi milletini insanlık üzerine, hak ve adalet üzerine koyan davranışı kastediyorum.

---

[9] **Encyclopèdie Du Dıx-Neuvième Sıècle Rèpertoıre Universel**, "Patrie, Patriotisme", (Y.yok), Paris 1867. Imprimerie H. Carion, rue Bonaparte, 64, s.676-678.
[10] **Mennonite Encyclopedia,** "Patriotism", (Çevrimiçi) http://www.mhsc.ca/encyclopedia/contents /P387 ME. html, 8 Haziran 2001.
[11] Hayes, **a.g.e.,** s.25.

> Başkalarını aşkından mahrum eden bir fert için aşk olmadığı gibi, insanlık için bir parça aşkı olmayan bir kimsenin ülkesi için de aşkı, aşk değildir; fakat çılgınca sevgilerle ülkesine tapar"[12]

cümleleriyle vatanseverliğin milliyetçilikle olan ilgisini açıklamıştır.

Türk edebiyatında en eski dönemlerinden bugüne gelinceye kadar yazılı ve sözlü bütün eserlerde yer alan vatan sevgisi, Tanzimat sonrasında özellikle vatanımızın ve milletimizin tehlikede olduğu zamanlarda yazar ve şairlerimiz tarafından bütün edebî türdeki eserlerde çok yoğun bir şekilde dikkat çekilen ve işlenen bir tema olarak görülür.

Atalarımızın kanlarını akıtarak elde ettikleri ve canlarından çok sevdikleri bu cennet vatan toprakları, bize emanet ve armağan olarak verilmiştir. Fakat üzerinde gezdiğimiz toprağın, nefes aldığımız havanın, ekmeği ve suyuyla beslendiğimiz vatan isimli güzel nimetin değeri de ne yazık ki, kaybedilmeye başlandıktan sonra anlaşılmaya başlanır. Özellikle savaş zamanlarında vatanımızın veya vatan parçalarından birinin tehdit altında olduğu dönemlerin sıkıntılı şartlarında, milletimiz arasındaki birlik ve beraberlik duygularını coşturmada edebî eserlerin önemli rolü olmuştur.

Vatan isimli mukaddes bir varlığı bütün özellikleriyle kaleme alıp nesillere aktaran Tanzimat'tan sonra yetişmiş aydın vatansever ve hamiyet-perver neslin, yepyeni bir vatan anlayışını edebiyata mal ettikleri görülür. Onlar için vatan duygusu şuursuz bir sevginin ifadesi olmamıştır. Milletlerinin esas sermayesi olan ve "vatan" olarak adlandırılan toprak, bu toprakta yaşayanların dili, dini ve kültürü olmuştur. Edebiyatımızda Tanzimat devri yazar ve şairlerimizden ve vatan temi etrafındaki tesiri II. meşrutiyet günlerine kadar ulaşan "vatanla dolu bir göğse sahip

---

[12] Great Quotations(Quotes), "Patriotism", (Çevrimiçi) http//www.cyber-nation.com/victory, 8 Haziran 2001.

olan"[13] *Nâmık Kemâl,* önceleri "Mehmed'in köy meydanı" olarak kabul edilen "'vatan' ve vatanseverlik kavramlarının Fransız ihtilâli'nden sonra kazandığı anlamlarla yerli yerinde kullanılmasını sağlayan" edibimiz olmuştur.[14]

3.1. Tanzimat Sonrası Türk Edebiyatındaki Eserlerde Vatanseverlik

Osmanlı Devleti'nin batılılaşma faaliyetleri sürecinde Batı ile olan ilişkilerin gelişmesi ve batılı devletlerin gözlenmesi, özellikle Fransa'nın tanınması ayrı bir önem kazanır. Bu bağlamda, 1838 yılı İlkbaharında Paris Sefareti Serkâtipliğine tâyin olunan *Seyyid Mustafa Sâmi Efendi*'nin kaleme aldığı Avrupa Risalesi[15] de eski tarzda yazılmış sefaretnâmelerin sonuncusudur.[16] İlk defa "hubb-ı vatan ve millet"[17] ifadesine yer veren *Mustafa Sâmi Efendi*'nin *Avrupa Risalesi*, o devir için yeni olan bu gibi bazı değer ve kavramlara yer vermesi bakımından dikkat çeker.[18]

Bu vatan kavramı, Türk elçilerinin zamanı için yeni bir kavram olmakla beraber 1841'de *Hançeri*'nin Türkçe-Fransızca sözlüğündeki, vatan=patrie kelimeleri arasındaki eşdeğerlik, Batılı anlamındaki "vatansever ve vatanseverlik türevlerini Türkçe ve Fransızca örnekleriyle birlikte içine alır."[19] Ayrıca "vatan" ve "millet" kelimeleri, 1839 Gülhane Hatt-ı Hümâyûn'unda, eski İslâmî bağlılıkla yenisi arasındaki fikir karışıklığını ve eksik olarak benimsenmiş vatancılığı dikkat çekici bir şekilde belli eder bir tarzda kullanılmıştır. Hattın metninde "devlet ve

---

[13] H. Fethi Gözler, "Nâmık Kemâl'in Fizikî ve Rûhî Yapısı Bakımından Bazı Hususiyetleri Üzerine Araştırmalar", **Türk Yurdu,** 7. Devre. C.9, No:25(371), Şubat 1989, s.37.

[14] Beşir Ayvazoğlu, "Vatan Kavramının Bizdeki Mâcerası", **Dünden Bugüne Tercüman Gazetesi,** 25 ağustos 2003 Pazartesi.

[15] Mustafa Sâmi Efendi (Paşa), **Avrupa Risalesi,** İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1256, 40 s.

[16] Faik Reşit Unat, **Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnâmeleri,** 3.bs.,Ankara, TTK Yayınları, 1992, s. 214-215.

[17] Mustafa Sâmi Efendi, **a.g.e.,** s.24.

[18] Ahmet Hamdi Tanpınar, **19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, 7.bs., İstanbul, Çağlayan Kitabevi, 1988, s.126; Tanpınar'ın bu dikkati için ayrıca bkz: M. Fatih Andı, **Bir Osmanlı Bürokratının Avrupa İzlenimleri, Mustafa Sami Efendi ve Avrupa Risalesi,** İstanbul, Kitabevi Yayınları, 1996, s.44; Gündüz Akıncı, **Türk-Fransız Kültür İlişkileri (1071-1859) -Başlangıç Dönemi-,** Ankara, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1973, s.25.

[19] Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu,** İngilizce'den Çeviren: Prof. Dr. Metin Kıratlı, 4. bs., Ankara, TTK Yayınları, 1991, s.332.

millet gayreti ve vatan muhabbeti"nden söz edilir."[20] Türk basınında XIX. yüzyılın ikinci yarısında vatan kelimesi artık siyasal anlamıyla yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanır ve 1866'da *Âyine-i Vatan* isminde bir gazete bile yayınlanmaktadır."[21]

1853-1856 Türk-Rus Savaşı'nın etkisinde ortaya çıkan kahramanlık duygusu ile birlikte vatan fikrini şiirlerinde işleyen pek çok halk şairimizin bulunduğu bilinmektedir. Özellikle Doğu Anadolu'nun serhat şehri olan Kars ve havalisinde pek çok halk şairi hece ile söylenmiş kahramanlık şiirlerini kahvehanelerde, düğün ve derneklerde saz eşliğinde çalıp söylemektedirler.[22] Kırım Savaşı'nın meydana getirdiği hava içinde halk şairleri bu tarzda hece ile şiirler söylerken diğer taraftan Divân şairi *Süleyman Şâdi*'nin, "ihtimal ki Rus tehdidi altına düşen Kars düşünülerek kaleme alınmış"[23] "vatan"[24] redifli gazeli de önce o bölgenin kalem erbâbı kimselerin yer aldığı meclislerde okunarak[25] vatanseverlik duygusunun o günkü aydınlarımız arasında yayılmasında ve edebiyatımızda yerleşmesinde önemli rolü olan bir başlangıç ve basamak olarak görülebilir. O günlerde Kars'ta bulunan *Nâmık Kemâl*'in hocası olan *Müderris Hâmid Efendi*'nin tilmizlerinden ve *Nâmık Kemâl*'den onbir yaş büyük olan *Süleyman Şâdi*'nin[26] bu şiirinden *Nâmık Kemâl*'in haberinin olması muhtemeldir.[27]

---

[20] Lewis, **a.e.,** s.333.
[21] Lewis, **a.e.,** s.40
[22] M. Fahrettin Kırzıoğlu, **100. Yıldönümü Dolayısıyla 1855 Kars Zaferi**, İstanbul, Işıl Matbaası, 1955, s.58.
[23] Necat Birinci, "Nâmık Kemâl'den Önce Şiirimizde Vatan Teması Üzerine", **Edebiyat Üzerine İncelemeler,** İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2000, s.14.
[24] Sansür yüzünden "vatan" kelimesi yerine "sühan" kelimesi konularak şairin divanına alınmış olduğunu (bkz. **Divân-ı Süleyman Şâdi,** Tab'ı ve Nâşiri: Mahdumu Erzurumlu Ahmed Râmiz, Dersaadet, Şirket-i Sahhafiye-i Osmaniye Matbaası, 1325(1907), 68 s.; Ayrıca bkz Süleyman Şâdî, **Dîvan**, Hazırlayanlar: Doç. Dr. Abdulkerim Abdulkadiroğlu, Ömer Demirbağ, Ankara, Türk Hava Kurumu Matbaası, 1993, 117 s.) M. Fahrettin Kırzıoğlu'nun **100. Yıldönümü Dolayısıyla 1855 Kars Zaferi** kitabından öğrendiğimiz bu gazelin aslı ile ilgili olarak ayrıca bknz:(Banıçiçek Kırzıoğlu, **Nâmık Kemâl'i Kars'ta Okutan Müderris, Şeyh Vâ'ızzâdre Muhammed Hâmid (1779-1854) ve Divânçesi,** Ankara, San Matbaası, 1987, s.18.)
[25] M. Fahrettin Kırzıoğlu, **a.g.e.,** s.58.
[26] Kırzıoğlu, **a.e.,** s.58.
[27] Birinci, **a.g.e.,** s.15; Ayrıca bkz. Kırzıoğlu, **a.g.e.,** s.214.

Edebiyatımızda önemli bir merhale olması muhtemel "vatan" redifli bu gazelinde, etrafında bulunan kimselerde vatanları için bir kederlenme, gamlanma, endişe görmediğini belirten şair;

"Gam-ı endûh-ı derûnum kime izhâr edeyim?

Göremem âlem-i eşbâhda gam-hâr-ı vatan.

Sırr-ı "Hubbü'l-Vatan"a kesb-i vukûf eylemeyen,

Olamaz mâlik-i gencine-i esrâr-ı vatan."[28]

beyitlerindeki ifadelerden de anlaşılacağı üzere vatan sevgisinin sırrını anlamamış olanların vatan sırlarının hazinesine de sahip olamayacaklarına dikkat çeker.

Salih Hayri'nin Ruslarla yapılan 1853-1856 Kırım savaşının tarihini anlatan *Hayrâbâd*[29] isimli eserinde, 29 Eylül 1855'te Kars'ın savunması ile ilgili bölümde Kars cephesinde kazanılan zafer anlatılırken Kars ahalisinin o günkü gayretinin vatan sevgisinden kaynaklandığı vurgulanmaktadır.[30]

"Olunup cünd-i muzaffer tesvâr

Kars ahalisi dahi bir mikdar

Gayret-i Hubb-ı vatan yâda gelüp

Bazı nisvân dahi imdâda gelüp

Birleşip cümlesi sağdan soldan

---

[28] Kırzıoğlu, **a.e.,** s.58.
[29] Salih Hayri, **Kırım Zafernamesi-Hayrâbât-**, Hazırlayan: Yard. Doç. Dr. Necat Birinci, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1988, VII+408 s.
[30] Necat Birinci, "Salih Hayri (Ayaşlı Türk Hayri) ve Eseri: Hayrâbâd", **Edebiyat Üzerine İncelemeler,** İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2000, s.25.

Yürüyüş ekleyerek üç koldan"[31]

Ruslarla yapılan 1853-1856 Kırım Savaşı'nın bir nevi manzum tarihi olan ve *Kırım Zafernamesi* olarak da isimlendirilen *Hayrâbâd*'ın[32] savaşın farklı yönlerinin ele alındığı bazı bölümlerinde, yeri geldikçe bazen vatanın savunulması için vatan sevgisinden kaynaklanan gayretin maksat olmasından ve bazen de bu sevgiden kaynaklanan gayretin gerekliliğinden bahsedilmektedir:

"Rahat-ı âlemin istimrârı

Ba'dezîn olmaya harb sâri

Gayret-i hubb-ı vatandır maksûd

Sonradan devletimiz görmektir sûd"[33]

.....

"Dedi, "sizlerde şecâat merkûz

Gayret-i hubb-ı vatan lâzımdır

Cümlenizde bilirim dâimdir

Harb demi geldi, kıtâl eyyâmı"[34]

Siyaset bilimi, sosyoloji, felsefe, tarih hatta psikolojinin bile az veya çok söyleyecek bir şeyleri olan "vatan" hakkında herhalde en fazla edebiyatçı ve tarihçiler fikir yürütmüşler ve eser vermişlerdir. Edebiyat tarihimizde şair ve yazarlarımız tarafından eserlerinde vatan ve vatanseverlik temasına en fazla önem

[31] Salih Hayri, **a.g.e.,** s.238.
[32] Salih Hayri, **a.e.,** s.7.
[33] Salih Hayri, **a.e.,** s.63.
[34] Salih Hayri, **a.e.,** s.136.

ve yer verilen dönem de şüphesiz Tanzimat dönemidir. *İsmail Ha*bib, bu hususta ki kanaatini şu cümlelerle dile getirmektedir:

> "Hepimiz vatanseverliği de Tanzimat edebiyatına medyunuz. Eskiden edebiyatta vatanperverlik hiç yok gibiydi. Fakat kendisinden sonra gelenler içinde de Tanzimat edebiyatı vatanperverlik hususunda hâlâ en yüksek irtifaı muhafaza etmektedir. O edebiyatın bütün erkânı inkılâb hayatına karışmışlar, vatan için mücadele etmişler, ruhları tutuşturan canlı bir vatan edebiyatı yaratmışlardı."[35]

Edebiyatımızda vatan sevgisini ele alan kaleme alınmış makale türündeki ilk yazı, Londra'da çıkarılan *Hürriyet* gazetesinin birinci sayısındaki imzasız yayınlanmış olan "Hubbü'l-Vatan Mine'l-Îmân" isimli yazıdır.[36] *Mehmet Kaplan*, *Hürriyet* gazetesinde yazarı belirtilmeyen bu yazının, "vatan mefhûmu ve vatan kelimesi üzerinde ısrar ediş" ve bu konunun daha sonraki yazılarında da benzer biçimde işlenmesine dayanarak *Nâmık Kemâl*'e ait olabileceğini belirtmektedir.[37] *Ebuzziyâ Tevfik* ise hiçbir delil göstermeden bu makalenin *Nâmık Kemâl*'in olduğunu kabul eder.[38] Bu konuda *İhsan Sungu*, bir kısmı *Mecmua-i Ebüzziya*'dan olmak üzere bize şu bilgileri nakleder:

> "Gazeteyi 63 üncü sayıya kadar Nâmık Kemâl ile Ziya Paşa müşterek olarak çıkardılar. Nâmık Kemâl'in iki mektubundan, Ziya Paşa'nın bir mektubu ile iki makalesinden başka gazetede çıkan makalelerde imza yoktur. Fakat Nâmık Kemâl ile Ziya Paşa'nın üslûpları o kadar bârizdir ki her makalenin kimin tarafından yazıldığını tespit etmek pek kolaydır. Mecmua-i Ebüzziya'nın 5 Cemaziyelevvel 1329/4 Mayıs 1913 tarihli 94 üncü sayısında Ebüzziya Tevfik, "Hürriyette münderiç makalât ve muharrerâtın başlıcaları Kemâl ile Ziya Paşa tarafından yazılmıştır."[39]

---

[35] İsmail Habib, **Tanzimattan Beri I Edebiyat Tarihi,** İstanbul. Remzi Kitabevi, 1942, s.106.
[36] (Nâmık Kemâl), "Hubbü'l-Vatan Mine'l-Îmân", **Hürriyet,** No:1, 9 Rebiülevvel 1285/29 Haziran 1868, s.1-2.
[37] Mehmet Kaplan, **Nâmık Kemâl Hayatı ve Eserleri**, İstanbul, İÜEF Yayınları, İbrahim Horoz Basımevi, 1948, s.74.
[38] Ebüzziyâ Tevfik, **Yeni Osmanlılar Tarihi**, C.1., İstanbul, Kervan Yayınları, 1973, s.239.
[39] İhsan Sungu, "Tanzimat ve Yeni Osmanlılar", **Tanzimat 2**, İstanbul, MEB.Yayınları, 1999, s.779-780, (6. Maddedeki dipnot).

Türkçe karşılığı "vatan sevgisi imandandır" olan "Hubbü'l-Vatan Mine'l-Îmân" hadisini isim olarak taşıyan ve edebiyatımızın vatan sevgisini ele alan bu ilk makalesinde, her insanın mensûbu olduğu cemiyetin meskeni olması dolayısıyla her şeyden daha çok sevilmeye lâyık olduğu ifade edilir.

Yazıda, dünyaya aç, çıplak ve âciz gelen insanın onun sâyesinde beslenip giyindiği, hayatından ve hürriyetinden faydalandığı vatanını, vücûdundan daha üstün tutması, âdetâ bir zorunluluk olarak belirtilmektedir. Nâmık Kemâl'in yazmış olması çok muhtemel olan bu yazıdaki;

> "Ya Osmanlılar bu vazife-i mukaddeseyi nasıl herkesten ziyade ifâya çalışmasın ki vatan denilen nimet-i ilahiye onlara kılıçlarının emeğidir."[40]

cümlesi bize, *Nâmık Kemâl*'in *İbret* gazetesinde yayınlanmış olan "Vatan"[41] makalesindeki fikirlerinin bir çekirdeği olabileceğini düşündürmektedir. *Nâmık Kemâl,* "Vatan"da insanın vatanını sevmesi lüzûmu üzerinde dururken söz konusu olan bu makalesinde, yukarıdaki makalenin zikredilen cümlesine benzer bir şekilde şöyle demektedir:

> "Vatan bize kılıcımızın ekmeğidir. Daimâ kendimize mahsus, kendimize münhasır biliriz. Daima nefsimizden ziyâde sever, nefsimizi uğruna fedâ ederiz."[42]

Yazar, yazının devamında eski tarihten beri vatanlarını seven ve vatanlarının yükselmesi için çalışarak, vatanlarında hürriyetlerini elde etmek için canlarını veren bir çok hamiyet-perverler bulunduğunu belirttikten sonra cümlelerine şöyle devam eder:

---

[40] **Hürriyet,** "Hubbü'l-Vatan Mine'l-Îmân", s.1.
[41] Nâmık Kemâl, "Vatan", **İbret**, No:121, 22 Muharrem 1290/23 Mart 1873; **Makalât-ı Siyasiyye ve Edebiyye,** İstanbul, Selânik Matbaası, 1327, s.320-330.
[42] Nâmık Kemâl, "Vatan", **Makalât-ı Siyasiyye ve Edebiyye,** s.324.

"Biz de o fedâilerin ahfâdıyız. Bizim damarlarımızdaki kan dahi vatanın en küçük bir fâidesi için yerlere dökülmek şânından olan Osmanlı kanındandır."[43]

Vatanın ve devletin içinde bulunduğu "hâl-i izmihlâl" durumdan dolayı Yeni Osmanlılar cemiyetinin ortaya çıktığı belirtilerek *Hürriyet* gazetesinin, bu cemiyetin fikirlerini yaymak üzere haftada bir çıkarılacağı haberi verilmiştir. Yeni Osmanlıların Avrupa'daki yayınlarının ana konuları arasında "vatan" ve "hürriyet" alırken,[44] "vatanın elden gitmesi" düşüncesinden kaynaklanan tema da vatan sevgisidir.[45]

Nâmık Kemâl, vatan temasını sadece makale türündeki yazılarında değil, edebiyatın diğer türlerindeki eserleri olan piyeste, gazelde, manzumede, mektupta, hatta taziyet mektubunda da ele almıştır.[46]

Türk edebiyatında vatan sevgisi temasını en açık yüreklilikle âdeta gür sesiyle haykırarak dile getiren, milletine heyecan verirken vatandaşlarında hürriyet ve vatan sevgisini kuvvetlendiren *Nâmık Kemâl* olmuştur. Ondan evvel pek sönük, pek zayıf olan vatan sevgisi ve vatan fikri, *Nâmık Kemâl*'in yazdığı piyesler, şiirler ve makalelerle kuvvetlenmektedir. Yazarın kendi imzasıyla *İbret* gazetesinde yayınlanmış olan "Vatan" isimli o meşhûr makalesinde, "akıl" ile "vicdân"ın kıyaslanmasından hareketle "vatan" ve "vatan harici" birbirinden ayrılarak[47] vatan uzun uzun tarif edilmiştir. *Nâmık Kemâl*, vatanla ilgili fikirlerini izah ettikten sonra sözü vatan sevgisine getirir.

---

[43] **Hürriyet,** "Hubbü'l-Vatan Mine'l-İmân", s.1.
[44] Şerif Mardin, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu,** Çeviren: Mümtaz'er Türköne/Fahri Unan/İrfan Erdoğan, 2.bs., İstanbul. 1998, s.82 vd.
[45] Şerif Mardin, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri–1895-1908,** 3.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 1989, s.51.
[46] Mithat Cemal Kuntay, **Nâmık Kemâl, Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında II,** Kısım I, İstanbul, Millî Eğitim Basımevi, 1949. s.161.
[47] Önder Göçgün, "Nâmık Kemâl'e Göre Dış Âlem ve Ona Bağlı Kavramlar", **Türk Edebiyatı Araştırmaları I,** Konya. SÜ Yayınları. 1991, s.244.

Nâmık Kemâl'e göre vatan sevgisi denilen duygu sebepsiz ve kendiliğinden olan bir duygu değildir. O, bir insanın hayatının her safhasında günlerini geçirdiği mekânına ve bu mekânda âşina olduğu mukaddes varlıklara olan bağlılığını ve sevgisini örnek göstererek vatanına da o hisle bağlanmasının tabiî olduğunu şu cümlelerle ortaya koyar:

> "Şirhârlar beşiğini, çocuklar eğlendiği yeri, gençler maişet-gâhını, ihtiyarlar kûşe-i ferâgatını, evlâd validesini, peder âilesini ne türlü hissiyât ile severse, insan da vatanını o türlü hissiyât ile sever."[48]

İnsanın vatanını sevme hissinin tamamen tabiattan kaynaklanan bir meyil olmadığını ifade eden yazar, yazısının devamında "insan vatanını sever; çünkü...." ifadelerini tam dokuz defa tekrar eder. *Nâmık Kemâl*, bir insanın vatanını;

> ".....hayatına başlarken ilk defa vatanın havasını soluma", "tabiatta gözünün ilk gördüğü yerlerin vatan toprağı olması", "vücûdunun maddesinin vatanın bir cüzü olması", "yaşı ilerleyen insan, yaşı ilerledikçe geçen hayatının hatıralarını görme", "hürriyetinin, rahatının, hakkının, menfaatinin vatan sâyesinde olması", "sebeb-i vücûdu olan atalarının mezarlarının vatanında bulunması ve hayatının neticesi olacak olan çocuklarının yine bu vatanında zuhûr etmeleri", "vatanda yaşayan milletinin fertlerinin arasında lisân, menfaat ve fikir birliği ile ortak geleneklerle yaşama", "vatanında bir miktar da olsa hâkimiyetinin bulunması", "bir muzaffer komutanın kılıcı veya bir kâtibin kalemiyle çizilmiş mevhûm bir hattan ziyade daha çok yukarıda sayılan ulvî hislerin toplamından meydana gelmiş mukaddes bir fikir"[49]

olma sebeplerinden dolayı sevdiğini sıralamaktadır ki, bir insan için pek çok menfaati elde ettiği vatan sevilmelidir. Vatanla ilgili düşünce ve duyguları *Nâmık Kemâl*'in hemen her türdeki eserlerine girerken, onun ifade ettiği vatan sevgisinin

---

[48] Nâmık Kemâl, "Vatan", **a.g.e,** s.321.
[49] Nâmık Kemâl, "Vatan", **a.g.e.,** s.321-322.

kaynakları da her vesile ile dile getirilmiştir. *Nâmık Kemâl, Emir Nevrûz* mukaddimesinde de vatan sevgisinin "hissiyât-ı âdiye"den olmadığını belirtmiştir.[50]

Nâmık Kemâl, çeşitli milletlere mensup bulunan büyük fikirli ve üstün ahlâklı fertlerin tamamının vatan sevgisini, dünya işlerinin hepsinden üstün tutup pek çoğunun vatan yolunda can vermiş olduklarını ileri sürer. O, vatan sevgisinin her dinin, her milletin, her terbiyenin, her medeniyetin büyük fazilet ve mukaddes görevlerinden bulunduğunu ifade eder.[51]

Vatan sevgisini tamamen tabiattan kaynaklanan bir his olarak görmeyen ve bu sevginin insanın hayatının çeşitli dönemlerinden kaynaklanan hissî temellerini açıklayarak, tarihin çeşitli dönemlerinde en mukaddes görev ve büyük bir fazilet olarak ortaya koyan *Nâmık Kemâl*, "Vatan" makalesinde, beynelmilelliyet fikrini eleştirmiştir, ki bu eleştiriler, edebiyatımızda yıllar sonra II. Meşrutiyet devrinde bile pek çok yazarımız tarafından aynen devam ettirilir.[52] Yazar, beynelmilelliyet düşünce ve tasavvurlarının temelsiz bir fikir olduğunu ileri sürdükten sonra, vatan fikrini kaldırmak teşebbüsünde bulunanların bu yolda başarısız olacaklarını şu cümleleriyle açıklar:

> "Dünyadan vatan fikrini kaldırmak, insaniyete bir hizmet ve muktedir olanlara bir büyük meziyet olabilmek zannında bulunanlar da varmış. Biz öyle garib bir maksadı fiile çıkarmak teşebbüsünde pişvâlığı ihtiyara cesâret edenleri tayyib-i hâtırla terkeyleriz. Biz, oturduğumuz yerlerin her taşı için bir cevher-i can verdik. Her avuç toprağı nazarımızda o yola fedâ olmuş bir kahramanın yadigâr-ı vücûdudur. Onu, binaenaleyh, bize göre, Çin ile Sibirya ile hem-kıymet tutmak ihtimâlin hâricinde görünür.

---

[50] Ebüzziya Tevfik, **a.g.e,** s.409.
[51] Nâmık Kemâl, "Vatan", **a.g.e,** s.322-323.
[52] Beynelmilelliyet için ilk eleştiriler edebiyatımızda Nâmik Kemâl tarafından yapılmakla birlikte daha sonraki yıllarda bu konuda süreli yayınlarda pek çok yazı ile karşılılmıştır. II. Meşrutiyetten sonra ise Ömer Seyfettin, 1911'de isimsiz olarak yayınlanan **Vatan! Yalnız Vatan(Beynelmilel Gizli Cemiyetlerdenve Beynelmilel Gizli Gayelerden Sakınalım!),** (Genç Kalemler Tahrir Heyeti, Selânik, Rûmeli Matbaası, 22 Temmuz 1327, 34 s.)isimli kitabında bu konuya geniş bir yer ayırmıştır.

Vatan bize kılıcımızın ekmeğidir. Daima kendimize mahsus, kendimize münhasır biliriz. Daima nefsimizden ziyade sever, nefsimizi uğruna fedâ ederiz."[53]

Nâmık Kemâl, vatan sevgisinin bir hiss-i vicdânî olduğunu belirtir ve vatan fikri karşısında olanların fikirlerinin yanlışlığını belirtmek için daha açık bir delil olmak üzere, bu düşüncede olanların da vatanlarının tehlikede olduğu durumları gördüklerinde rahatlarını, meşgûliyetlerini terkedip silaha sarılarak gönüllüler arasında vatan yolunda her türlü eziyeti çekmeye ve her türlü fedâkârlığa katlanmaya râzı olmalarını gösterir.[54]

"Vatan" makalesinde vatan sevgisini verdiği çeşitli örneklerle açık bir şekilde izâh etmiş olan *Nâmık Kemâl,* makalenin devamında vatan fikrini hem kabul edip hem seven çeşitli dünya milletlerinin, vatanlarının geleceğini emin görmek istediklerini, bunun da ancak birlik olma, çalışma, servet edinme ve eğitime önem verme yoluyla olabileceğini ortaya koymaktadır.[55]

Nâmık Kemâl, edebiyatı fikirlerini yaymak için bir vasıta olarak seçtiğini çeşitli vesilelerle dile getirir. Tiyatronun toplumun aydınlanması üzerindeki tesirinin belirtildiği ve diğer edebî fikirlerinin vurgulandığı eseri de, Midilli'de yazdığı *Celâleddin Harzemşah* isimli oyununun mukaddimesi'dir.[56] Bu yüzden eserlerinde o, ustalık göstermeye çalışmamıştır. Nitekim tiyatro tekniği bakımından üstün eserler olmadıkları üzerinde çeşitli fikirler ileri sürülen *Nâmık Kemâl*'in tiyatro eserleri muhteva bakımından önem arz ederler.

Nâmık Kemâl'in eserleri üzerinde muhteva ve biçim yönünden çeşitli yabancı tesirler aranmıştır. *Cevdet Perin, Nâmık Kemâl*'in bazı dramları üzerinde Fransız

---

[53] Nâmık Kemâl, "Vatan", **a.g.e.,** s.324.
[54] Nâmık Kemâl, "Vatan", **a.e.,** s.325.
[55] Nâmık Kemâl, "Vatan", **a.e.,** s.325 vd.
[56] Nâmık Kemâl, **Celâleddin Harzemşah,** Hazırlayan: Hüseyin Ayan, 4.bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, Haziran 1975, s.7-37; Ayrıca Bkz: Kâzım Yetiş, **Nâmık Kemâl'in Türk Dili ve Edebiyatı İle İlgili Görüşleri ve Yazıları,** 2.bs., İstanbul, Alfa Yayınları, Şubat 1996, s.344-376.

edebiyatının tesirleri bulunduğunu ileri sürerken, *Vatan Yahud Silistre* üzerinde bir Rus eleştirmeninin, *Victorien Sardou*'nun *Patrie* isimli eserinin tesiri olduğunu iddia etmesine karşılık böyle bir tesirin bulunmadığını ifade eder.[57] *Nâmık Kemâl*'in bu iddia ile ilgili olarak *Mecmua-i Ebüzziya*'da neşredilen mektubundaki cevabı dikkate değer bulunmuştur.[58]

> "Maksadım, millette olan hissiyât-ı vatanperverâneyi tasvir idi. Tiyatro yazmakta maharet göstermek değildi. Benim eserimin mevzuu, bir adamın mâder-i vatanını, cânına, cânânına tercih etmesi idi."[59]

Türk Edebiyatında tiyatro türünde yazılmış, vatan duygusunun Türk gençleri tarafından her şeyin üstünde tutuluşunu, millet, din ve padişah sevgisini anlatan ilk eser, *Nâmık Kemâl*'in dört perdelik *Vatan Yahut Silistre*[60] isimli tiyatro oyunudur. Edebiyatımızda vatan fikri ve sevgisine özel bir ağırlık verilmiş olan bu eserin ilham kaynağı, Kırım Savaşı sırasında Şumnu'da vuku bulmuş ve *Nâmık Kemâl*'in 13-14 yaşlarında Kars'ta bulunduğu sırada o bölgede, cephede şehit olmuş bir kızla ilgili olarak anlatılan hikâyedir.[61]

Vatan Yahut Silistre, *Nâmık Kemâl*'in vatan sevgisini işleyen ve Tanzimat devrinin, kendisinden sonra yetişen yazarlarına ve bu dönemden sonra kaleme alınan eserlere yaptığı tesirlerle uyandırdığı akisler, edebiyatımızda yıllarca süren önemli bir eser olarak karşımıza çıkar. "Vatan" makalesindeki vatan sevgisi ile ilgili olarak ortaya atılan düşünceler, *Vatan Yahud Silistre* isimli piyesinde vatanı

---

[57] Cevdet Perin, **Tanzimat Edebiyatında Fransız Tesiri,** İstanbul, Pulhan Matbaası, 1946, s.148-150; İki eserin özetlerini karşılaştıran Perin, her iki eserin de vatan sevgisi etrafında döndüğünü, fakat konu bakımından eserler arasında bir benzerlik bulunmadığı sonucuna varır. Ayrıca Perin, arasına Nâmık Kemâl'i de kattığı Türk şairlerinin bazılarının, tesiri altında kaldıkları Victor Hugo'dan daha ileri gitmişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Perin, **a.e.,** s.150, 157.

[58] Perin, **a.g.e.,** s.148.

[59] Ebüzziya Tevfik, "Mebahis-i Edebiye Üzerine Biraderim Kemal Beğden Aldığım Mektup", **Mecmua-i Ebüzziya,** C.5, Cüz: 53, Gurre-i Safer 1304, s.1665.

[60] (Nâmık) Kemâl, **Vatan Yahud Silistre** - Dört Fasıl Tiyatro, "Basmak ve Bastırmak Hakkı Müellifin-Oynamak ve Oynatmak Hakkı Güllü Agop'undur", Defa-i Evvelî, yyy., 1289, 169 s.

[61] Fevziye Abdullah Tansel, **İstiklâl Harbinde Mücahit Kadınlarımız**, 2.bs., Ankara, AKM Yayını, 1991, s.1.

için ölmeyi göze alan İslâm Bey'in ağzından, sevgilisi Zekiye'ye hitaben heyecan dolu ifadelerle tekrar dile getirilir:

> ".....Vatanım uğrunda ölmeyeceksem, ya ben niçün doğdum? Ben adam değil miyim? Vazifem yok mu...? Vatanımı sevmeyeyim mi? Ah! Vatanını sevmeyen adamdan sana nasıl muhabbet me'mûl edersin?"[62]

Vatan Yahut Silistre'de, 1854 yılının Mayıs ayında Silistre'nin 41 gün boyunca Ruslar tarafından kuşatılarak, Rusların ezici askerî gücüne karşılık az sayıdaki Osmanlı askerinin zaferiyle sonuçlanması konu edilmiştir.

Vatan Yahut Silistre oyununa vatan fikri ve duyguları hâkimdir. *Nâmık Kemâl*, bu eserinin ortaya çıkışı ile ilgili olarak şunları söyler:

> "Silistre'nin konusu, benim hayalimden çıkmış değildir. Benim yaptığım şey, Rumeli'de II. Mahmud zamanındaki Şumnu kuşatmasında geçen ve anlatılan bir olayı, biraz daha genişletmek için gördüğüm zorunluluk üzerine, Kırım Savaşı sırasında meydana gelen Silistre Savaşı'na aktarmaktan ibarettir. Eserin yazılmasından amaç ise, milletteki vatanseverlik duygularını dile getirmekti; tiyatro yazma alanında ustalık göstermek değil..."[63]

Vatan Yahut Silistre'nin asıl kahramanı olan İslâm Bey vatanın savunmak için gönüllü, yiğit bir subaydır. Sevgilisi Zekiye saf, temiz bir kızdır. Süt ninesi Hanife Hanım'la beraber oturur. Annesi ölmüş, babası harpte kaybolmuş ve yine kardeşi de harpte ölmüştür. Vatanı uğrunda sevgilisini hiç düşünmeden cepheye gönüllü olarak gider. Cephede de kale müdafaasına en önde, ateş hattından ilerlemeyi gözüne almış bir kahramandır. Bütün bunlardan başka vatan sevgisine dinî hislerini katmış olarak da görülmektedir. Zekiye, İslâm Beyin sevgilisi ve bir gölgesi mevkiinde olmakla beraber o da vatan sevgisini içinde duymuş, fedâkâr, cesur bir

---

[62] (Nâmık) Kemâl, **a.e.,** s.21.
[63] Nâmık Kemâl, **Vatan Yahut Silistre,** Sadeleştirip Basıma Hazırlayan: Ahmet Köklügiller, İstanbul, Arpaz Matbaacılık, 1983, s.3.

kızdır. Ailesini, evini barkını terk etmiş, hayatını harplerde geçirmiş bir kahraman olan Sıtkı Bey, Zekiye'nin babası ve kale komutanıdır. Vatan düşüncesi ve vatan uğrundaki idealizmi Sıtkı Bey'e âdetâ ailesini unutturmuştur.

Abdullah Çavuş da on beş yıl boyunca Sıtkı Beyin hizmetlerinde bulunmuş ve kuşatmada en tehlikeli görevleri dahi güler yüzle "kıyamet mi kopar" diye karşılayan mert bir insandır.

Vak'a Manastır'da geçer. İslâm Bey Kırım harbine gidecektir. Zekiye'nin evine pencereden atlayarak veda etmeye gelir. Zekiye önce çok heyecanlı ve müteessirdir. İslâm Bey:

> "–Hiç nasıl olur ki vatan muhatarada bulunsun da ben evimde rahat oturayım. Hiç nasıl olur ki devlet yerinden oynasın ben mıhlanmış gibi burada kalayım. Hiç nasıl olur ki vatan muhiti bugün her şeyden mukaddes olsun da ben yalnız senin muhabbetinle uğraşayım. Nasıl olur ki dünyada her şeyin ilerlediğini bilip dururken ben babamdan, ecdâdımdan aşağı kalayım. Vatan, vatan, vatan muhatarada diyorum, işitmiyor musun? Beni Allah yarattı, vatan büyüttü. Beni Allah besliyor, vatan için besliyor. Ben anamın karnından vatana geldiğim vakit açtım, vatan karnımı doldurdu. Çıplaktım, vatan sayesinde giyindim. Vatanımın nimeti kemiklerimde duruluyor. Vücudum vatanın toprağından taksim, vatanın havasından, vatanım uğrunda ölmeyeceksem ya ben niçin doğdum. Ben adam değil miyim, vazifem yok mu, vatanımı sevmeyeyim mi? Vatanını sevmeyen adamdan sana nasıl muhabbet me'mûl edersin?"[64]

dedikten sonra Zekiye sâkinleşecek, İslâm Bey'e hak verecek karakterde bir kızdır. Zekiye, "vatanını benden ziyade sevmeseydi gitmezdi" diye düşünür. İslâm Bey

---

[64] (Nâmık) Kemâl, **Vatan Yahud Silistre** - Dört Fasıl Tiyatro, "Basmak ve Bastırmak Hakkı Müellifin-Oynamak ve Oynatmak Hakkı Güllü Agop'undur", Defa-i Evvelî, yyy., 1289, s.20.

dışarı çıktıktan sonra etrafına, "beni seven gelsin" der. Bunu işiten Zekiye hemen kıyafet değiştirip arkasından gider.

Silistre'de Sıtkı Bey isminde kahraman, ömrünü harplerde geçirmiş bir kumandan vardır. Kendi başından geçenleri başkasının macerası diye İslâm Bey'e nakleder. Anlattıklarından Zekiye'nin babası olduğunu anlıyoruz. Zekiye, İslâm Bey'den hiç ayrılmaz. Kendisi gibi her işe koşan bir de Abdullah Çavuş vardır. Babacan bir insandır. Hemen her sözün ardından "Kıyamet mi kopar?" nakaratını tekrarlamaktadır. İslâm Bey, önce yanından hiç ayrılmayan neferin Zekiye olduğunu anlamazsa da olayların gelişmesi ona her şeyi anlatır. Bütün tehlikelere rağmen kaleyi müdafaa etmek için düşman cephanesini ateşlemeye İslâm Bey, Abdullah Çavuş ve Zekiye giderler. Sonuçta başarılı olurlar. Sıtkı Bey onları alınlarından öper, her şeyi İslâm Bey anlatır ve düğünleri yapılır.

Vatan Yahut Silistre'deki kahramanlar *Nâmık Kemâl*'in âdetâ tercümânı olmuşlardır. Eserin vatan sevgisini aşılamak için kaleme alındığı gayet açıktır. *Vatan Yahut Silistre* piyesindeki vatan sevgisi duygusu, *Nâmık Kemâl*'in makalelerinde gördüğümüz fikirlerle aynıdır. Yukarda aldığımız parçalar bunu anlatmak için yeterlidir. Onda din ile vatanın birbirlerinden ayrı olmadığını da İslâm Bey'in cümlelerinden anlamaktayız.

Nâmık Kemâl'in konusunu Magosa'ya sürgün giderken düşündüğü bir tiyatro eseri de *Âkif Bey*[65]dir. Eserin konuşu şöyledir:

Âkif Bey, vatanını seven kahraman bir gemi kaptanıdır. Düşük bir kadın olan Dilrübâ ile evlidir. Âkif Bey harbe gider. Harpte türlü zorluklara göğüs gererken Dilrübâ, Esat Bey isimli bir kâtiple sevişmektedir. Onunla evlenir. Âkif Bey'in babası Süleyman Kaptan gelinini almak isterse de kötü muamele ile karşılaşır. Sonuçta Âkif Bey evine döner. Karısının düğünü olmaktadır. Babası ona her şeyi

[65] Namık Kemâl, **Âkif Bey, 5 Perdelik Dram**, Hazırlayan: Reşat Nuri Güntekin, Ankara, KB Yayınları, 1988.

anlatır. Âkif Bey hemen karısını boşar. Fakat zifaf odasına girip Esat'ı, babası da Dilrübâ'yı öldürür.

Nâmık Kemâl bu eserde örf ve âdeti gösteren piyes tipi ile vatanperverâne piyes tipini birleştirmek istemiştir. Fakat burada vatanî fikirler, sadece eserin birinci derecedeki kahramanı Âkif Bey'in konuşmalarında görülür. Âkif Bey vatanını seven kahraman bir kaptan olduğunu şu cümleleriyle ispat etmek ister gibidir:

> "Âkif– Öyledir de, ne diye böyle konuşuyorsun? Ocağımdan ayrılırken biraz mahzun oluyorsam ne çıkar? Vatanımı ne kadar seviyorsam, haremimi de ona yakın seviyorum, ayıp mı? Ondan kederli ayrılmam devletim için sevinçle ölmeme engel mi olur? Yani vatanını seven adamın başka hiçbir şeyi sevmemesi mi lâzım gelir?"[66]..... "Âkif– ....Çünkü gazaya o niyetle gidiyorum, zarfların ikisini de babama gönderirsin... Vatanım için öldüğüme iftihar etsin... Bu bir!... Mektupları küçük kardeşime okusun da desin ki: Vatanıma, benim kadarcık olsun hizmet etmeden gelirse, yanıma kabul etmem!"...[67]

Vatan duygusunun Türk gençleri tarafından her şeyin üstünde tutuluşunu, millet, din ve padişah sevgisini konu olarak alan bir başka tiyatro eseri olarak karşımıza çıkan *Tuna Yahut Zafer* de *Mehmet Sadeddin* imzasıyla yayımlanmış bir eserdir. *Nâmık Kemâl*'in *Vatan Yahut Silistre* isimli tiyatro eserinin etkisinde ve aynı yıl yazılmış[68] olan *Tuna Yahut Zafer* de vatan temi etrafında şekillenmiş bir eserdir. Eserin kapağında "Tuna üzerindeki 1853 Vakasını gösterir" ifadesi yer alır. Yazar, önsözde bu oyunun ilk eseri olduğunu belirterek kitabının başında okuyuculardan aşağıdaki cümlelerle bir ricâda bulunmuştur:

---

[66] Nâmık Kemâl, **a.e.,** s.15.
[67] Nâmık Kemâl, **a.e.,** s.20.
[68] Mehmet Sadeddin, **Tuna Yahut Zafer,** İstanbul, Maarif Nezaret-i Celilesinin İzniyle Basılmıştır, İstanbul, yy., 1290, 98 s.; Tuna Yahut Zafer'in yayın ilânı, Basiret Gazetesi'nin 1083 Numaralı ve 3 Kasım 1289 (15 Kasım 1873) tarihli sayısında çıkmıştır.

"üdebâ-yı asrın, mazhar-ı afvı olacağım ümidi, iyiden iyiye fikrimde yer ettiği için şu ilk eserimi –değersizliğimi bile bile– meydan-ı intişara koydum. Pek rana bilirim ki âlem-i matbuatta bir nokta gösterecek kadar bile iktidâra mâlik değilim.

Eserimin intizamsızlığı şu iktidarsızlığımla beraber fikrimin tufûliyetine verilip de umduğum rağbete mazhar olursa ne büyük bahtiyarlık. İmza Sadettin"[69]

Tuna ve Zafer'in başında, Sivas'ın bir köyünde, Türk gençlerinin temsilcisi Mehmet'in annesiyle yaptığı konuşma verilmiştir. Eserin konusu şöyledir:

Annesi, Mehmet'i savaşa gitmesi için teşvik etmektedir. Mehmet'in babası ve dedesi din ve vatan uğrunda, kutlu padişahlarının himayesinde, girdikleri savaşlar sırasında şehit olmuşlar ve oğullarına, intikamlarını almalarını, mezarlarını düşmana çiğnetmemelerini vasiyet olarak bırakmışlardır. Mehmet'in annesi Fatma,

"Git oğul git. Babanın, dedenin intikamlarını al. Ben seni ancak böyle şanlı kanlı bir gün için doğurdum. İşte şan günleri geldi. Haydi git.

Git: Git.... .Anan, değil devlet ve millet uğrunda hatta vatanın bir çöpünün muhafazası yolunda bile ciğerparesinin ölümünü çok görmez. Ecdâdımız, eslâfımız olan o anlı şanlı Osmanlılar, vatan ve devletlerini senin gibi koç yiğitlere, kahramanlara ısmarladılar."[70]

diyerek, savaşa giderse vatanın, padişahın, annesinin onunla iftihar edeceğini söyler. Ondan ya gâzi ya şehit olmasını ister.

Mehmet de savaşa gitmek, sınırı geçen düşmandan intikam almak dileğindedir. Ancak hiç savaşa katılmadığından bazı bilgiler elde edebilmek için

[69] Mehmed Saddedin, **a.e.**, s.1.
[70] Mehmed Saddedin, **a.e.**, s.3.

köyde çok savaşlara katılmışlığıyla tanınmış olan yaşlı Ali Bayraktar'ı arar. Ali Bayraktar da onların evine gelmektedir. Köydeki gençlerin savaş başlamışken evde oturmalarına, savaş sözünü duyar duymaz atılmamalarına sinirlenmiştir. Mehmet'e de bu yüzden kızar. Savaşa katılmaya karar verdiğini öğrenince de memnun olmuştur.

Ali Bayraktar ve Mehmet oturur ve konuşurlar. Ali Bayraktar, uzun uzun savaşların nasıl başlayıp cephede nasıl çarpışıldığından söz eder. Kumandanın nutkundan sonra hücum emriyle savaş saflarına girilmektedir. Savaş safi, düşmanla göğüs göğüse dövüşmek, onların kellelerini kesmek, elden geldiğince düşman sancağı kapmak, düşman istihkamlarına Osmanlı bayrağını dikmek demektir. Mehmet, bunları dinlerken çok heyecanlanır, coşkun bir halde hazırlığını yapmak için dışarı çıkar. Hasan ve Ali isimli arkadaşları onu kahveye çağırırlar. Mehmet, vatanın tehlikede olduğu böyle bir zamanda kahveye gidemeyeceğini, savaşa katılacağını söyleyince Hasan'la Ali de mertlikte ondan aşağı kalmazlar. Onlar da şehit çocuğudurlar. Gençlerin bu halini gören Ali Bayraktar, çok sevinir.

Fakat Mehmet'in nişanlısı Ayşe, Mehmet'in savaşa gönüllü katılmasından dolayı üzülür. Mehmet'i, zalimliğinden kendisini bırakıp gittiğinden, vatanını üstün tuttuğundan dolayı azarlar. Ağlar, gitmemesi için yalvarır. Savaşa gönüllü katılmakta kesin kararlı olan Mehmet,

> "Seni severim. Severim ama padişahın emri kadar, vatanım kadar değil. Vatan bugün bizim gibi yiğitlerden imdat bekliyor. Seni seviyorum diye vatan kardeşlerim Allah yolunda kan döküp dururken ben seninle burada kalamam. Onlar bu vatanın evladı da ben başka vatanın mıyım? Babam bana öyle vasiyet etmedi. Cenge gideyim, babamın, dedemin intikamını alayım da sağlıkla döner gelirsem o vakit vaadleri yerine getiririm."

cümleleriyle cevap vererek kararlılığını ve vatanına olan sevgisi ile ilgili düşüncelerini ortaya koyar. Nişanlısının bütün ısrarlarına rağmen gönüllülere katılmak üzere çıkar gider.[71]

Gönüllüler toplanmışlar, savaş türküleri söylemektedirler. Mehmet, elinde gönüllü bayrağı, sırtında dağarcığı, boynunda asılı kılıcıyla meydanda konuşmakta, arkadaşlarına heyecan aşılamaktadır. Onlara savaşta katlanacakları zorlukları anlatır. Yatakları kurşun, çarşafları kan, yastıkları gülle, yorganları kar-yağmur, yavukluları kılıç, ekmekleri çayır çimen olacaktır. İçlerinde bundan ürkenlerin geri dönebileceklerini belirtir. Savaşacak olanlarınsa peşinden gelmesini ister. Hasan'la Ali'nin de içinde bulunduğu gönüllü topluluğu, bir karış toprak için canlarını feda etmeye, "ya şehit ya gâzi" olmaya kılıçları üzerine yemin ederler. Yeniden savaş türküleri söylenir.

Gitmeye hazır oldukları bir sırada Ayşe, koşa koşa gelerek kendisini götürmesi, aksi takdirde öldürmesi için yalvarır. Mehmet, Ayşe'nin göz yaşlarına aldırmadan, istediklerinin hiç birini yerine getirmeden arkadaşlarıyla gider. Ayşe, ayrılık yüzünden öleceğini, Mehmet'in arkası sıra gidip, yüzünü göre göre ölmenin daha iyi olacağını düşünür.

Bu sırada köyde Ali Bayraktar, kendi kendine evlâtlarını savaşmaya giderken göre göre ölmenin daha iyi olacağını düşünür ve ağlayan annelerden şikâyet eder. Köyde ağlamaktan, sızlamaktan başka bir şey kalmamıştır. Ayşe'nin annesi telaşla Ali Bayraktar'a kızını görüp görmediğini sorar. Hiç kimse Ayşe'nin nereye gittiğini bilmemektedir. Bunun üzerine onun da savaşa gitmiş olabileceği akıllara gelmiştir. Bu ihtimalin anne üzerinde yarattığı korkuyu, Ali Bayraktar garipser. Kızıyla iftihar etmesini söylediği bir anda Ayşe'nin sırtında bir erkek elbisesiyle geldiğini görürler. Ayşe'nin annesi şaşırır ve kızına bunun ne demek olduğunu sorar. Ayşe, savaşa

[71] Mehmed Sadeddin, **a.e.**, s.3-29.

katılma kararını açıklayınca aralarında tartışma başlar. Ayşe'nin annesi Hatice, kızını sürükleyerek bir odaya kapatır, üzerinden kilitler.[72]

Ordugâhta kumandanlar, savaşın son hazırlıklarını yapmaktadırlar. Ömer Paşa, gönüllülerin çokluğundan cesaretlenmiştir. Sâlim Paşa, binlerce annenin kendilerine ettikleri dualardan doğacak kuvveti belirtir. Mustafa Paşa, gönüllülerin savaşta gözü pek hareket etmelerini överek, onlarla ilgili hatıralarını anlatır. Osman Paşa da onların cesaretine hayrandır.

Ömer Paşa, savaş yerlerine göre asker dağılımını ayarlamaktadır. Asker mevcudu yüz otuz iki bindir. Dobruca, Rusçuk, Vidin, Silistre, Niğbolu'ya önem verilecektir. Osman Paşa, kırkiki tabur piyade, sekiz batarya topuyla Dobruca'ya, Musa Paşa, on piyade taburuyla Silistre'ye, Mahmut Paşa on piyade taburuyla Totrakan'a, Mustafa Paşa, yirmidört piyade taburuyla Rusçuk'a ve sekiz piyade taburu ile Niğbolu'ya, Ahmet Paşa, sekiz taburla Rehova'ya, Sâlim Paşa da on tabur piyadeyle Vidin'e gidecektir. Ömer Paşa, bu dağılımı yaptıktan sonra kumandanlara son talimatını da verir. Askerin toplanmasını ister.

Gönüllülerin başında Mehmet vardır. Ömer Paşa'ya dedelerinin, babalarının acıyıp da bıraktıkları düşman çocuklarıyla savaşmaya geldiklerini söyler. Ömer Paşa, yaveri Saffet Bey'e onları başıbozukların yanına götürmesi için emir verir. Fakat Mehmet, başıbozukların yanında savaşa alışmaya değil, askerle beraber düşmanla göğüs göğüse çarpışmaya gelmiştir. Direnirler. Ömer Paşa ve diğer paşalar onları vazgeçiremezler. Ama son derece memnundurlar. Asker savaş yerine doğru yola çıkar.[73]

Zafer kazanılır. Aralarında Musa Paşa'nın bulunmadığı kumandanlar, savaş hakkında konuşmaktadırlar. Musa Paşa, savaşta iyi bir idareci komutan olmasına

[72] Mehmed Sadeddin, **a.e.,** s.29-44.
[73] Mehmed Sadeddin, **A.e.,** s.49-63.

rağmen şehit olmuş, yerine gönderilen Rıfat Paşa, Musa Paşa'nın taktiğini değiştirmemiştir.

Ömer Paşa bu defa da verilecek nişanlarla meşgûl olmaktadır. Nişan verilecek gencin kim olduğunu sorar ve Osman Paşa'dan başı bozukların yanına gitmeyen Sivas'lı Mehmet olduğunu öğrenir. Mehmet, daha ilk anda bir sancak getirmiştir. Bir kilisenin duvarına tırmanarak arkadaşlarını peşinden sürüklemiş, kiliseye girmiş, orayı zaptetmiştir. Ayrıca kilise kumandanının kellesini de almıştır. Daha sonra düşman mevzilerinin üzerinde bir istihkâma, taburundan önce vararak kendi eliyle Osmanlı bayrağını çekmiştir. Ömer Paşa, Dobruca'daki bu başarılarından dolayı Mehmet'e üç nişan, isterse bir rütbe verilmesini uygun bulur. Başı kanlı bir bezle sarılı, gömleği kanla lekelenmiş olan Mehmet, içeriye çağırılır. Nişanları takılır. Ömer Paşa'nın verdiği mülâzımlık rütbesini kabul etmez. Savaşa nerede, ne zaman olursa olsun geleceğini, kendisi gibi asker yetiştireceğini söyleyerek, köyüne dönme isteğini belirtir. Diğer gâzilerin nişanları İstanbul'da dağıtılacaktır. Makam-ı seraskeriyeden, padişahtan zafer tebrikleri gönderilmiştir. Ömer Paşa bunu toplanan askere bildirir ve bir geçit töreninden sonra iskelede bekleyen vapurlarına doğru hareket ederler.[74]

Mehmet'in gidişinden sonra Ayşe'nin günleri zindan olmuştur. Ayrılığın üzüntüsüyle eriyip bitmiş, yemekten içmekten kesilmiştir. Yine günlerden birinde, ıstırabıyla su başında otururken Ali Bayraktar, elinde bir mektupla gelir. Ayşe'ye bunu söylemekte nazlanarak meraklandırır. Ayşe yalvarır yakarır. Nihayet Ali Bayraktar mektubu Ayşe'ye okur. Mehmet, bir iki aya kadar döneceğini bildirmektedir. Mektubun tarihi ise dört ay öncesine aittir. Ayşe'nin bu sebeple telaşlandığı sırada dışarıdan savaş türküleri duyulur. Köyün gönüllüleri ve elinde bayrakla Mehmet dönmüştür. Ayşe sevinçle Mehmet'e koşar. Gönüllülerden Ali şehit olmuştur.

[74] Mehmed Sadeddin, **a.e.,** s.67-77.

Mehmet'in annesi Fatma'yla Ayşe'nin annesi Hatice de gelirler. Mehmet'e sarılıp tebrik ederler. Ali Bayraktar nişanlılara ne zaman evleneceklerini sorar. Utanırlar. İki taraf da hazır olduğundan düğüne hemen başlama kararı alınır. Şarkılar söylenir.[75]

Tuna Yahud Zafer, müstakil olarak vatan sevgisi etrafında yazılmış olmakla beraber, ismine varıncaya kadar üzerinde *Nâmık Kemâl*'in *Vatan Yahud Silistre* isimli tiyatro eserinin tesiri bulunan önemli bir eserdir.

Tanzimat devrinin önemli gazetelerinden olan *Basiret*'te *Envâr-ı Şarkiye* imzasıyla yayınlanmış olan "Vatan"[76] başlıklı yazıda da vatan sevgisi işlenmiştir.

"Vatan" sözünün nereden çıktığı ve vatanın selâmet ve saadeti uğruna niçin can ve mal fedâ edildiğinin tartışıldığı bu yazıda, vatan sevgisi üzerinde de durulmuştur. Sözkonusu yazı, vatan sevgisinin sadece insanlara mahsus bir duygu olmayıp, hayvanların da bu duyguya sahip olduklarını ileri sürer. İnsanlarda vatan sevgisinin, doğdukları ilk anda, ilk defa onun havasını soluması ile açılan gözlerin, ilk defa onun sahralarını görmesiyle başlayıp ölümlerine kadar onun ekmeği ve suyu ile beslenmesiyle gelişmektedir. Sadece bu tesirler, insanda vatan sevgisinin yerleşmesi için yeterli olmakla beraber, hayatı ilerledikçe insan başka dış sebeplerle vatanına olan sevgisini arttırmaktadır:

> "Vatan muhabbeti yalnız hissiyâtın bidâyet ve eczâ-yı asriyenin münasebetiyle de terakkiye başlamayıp belki bir çok ahvâl-i hâriciyenin dahi methali vardır.
>
> Meselâ insanın vatanın bir avuç toprağına baktıkça bir kahramanın yâdigâr-ı vücûdu mesâbesinde tahayyül ve her bir taşının bir güne hûn-ı şecaatiyle âlûde olduğunu tayakkun edebilir, ecdâdının yer içinde yatan cisimlerini tasavvur ettikçe onlar da vicdana başkaca bir hâlet verir.

[75] Mehmed Sadeddin, **a.e.**, s.81-98.
[76] Envâr-ı Şarkıye, "Vatan", **Basiret**, No:949, 28 Mayıs 1289, s.1-2.

Bu hallere bakılırsa insaniyet nazarında saadet ve selâmet mamûriyet-i vatandan başka ehemmiyet verecek daha ne şey görülür.

Nuhbe-i umem efendimizin "vatanı sevmek imandandır" buyurmaları vatanın azâmet-i kadrini ispâta kâfidir."[77]

Tanzimat devrinin önemli bir yazarı olan *Basiretçi Ali Efendi* de *Basiret* gazetesinde yayınlanmış olan bazı yazılarında vatan ve vatan sevgisini konu olarak seçmiştir. *Basiretçi Ali Efendi, Basiret* gazetesinde "Şehir Mektubu" başlığı altında devam eden yazılarında devrinin aktüel meselelerini çeşitli vesilelerle ele alırken bir şehir mektubunda da vatan sevgisi ile ilgili fikirlerini ortaya koymuştur. Yazının devamında ise yazar, İstanbul ahalisinin bugüne kadar devlete vergi vermemek sûretiyle hamiyet ve vatan sevgisi duygularından ve vazifelerinden mahrum bulundukları düşüncesini ileri sürer. "Vatan Sevgisi"[78] ismini verdiği bir şehir mektubunda yazar, vatana gösterilen muhabbetin imânın alâmetlerinden olduğunu daha yazısının ilk cümlelerinde belirtir. İstanbul'un kalem erbaplarının memûr oldukları görevlerini birkaç noktadan yapmaya başladıkları belirtilir. *Ali Efendi,* sözü vatanda bulunan evlatlarının görevlerini düşünüp icrâ ederken vatan, devlet ve milletlerine olan sevgilerini ortaya koymalarına da getirmiştir.

Vatanın evlâtlarının vazifelerini kusursuz ve süratle yerine getirmelerinin vatanlarına olan sadakâtlerini ve sevgilerini ispât etmek olduğunu belirten yazar, vatan evlatlarının bu muhabbet ve sadakâtinin sebebi olarak da vatan denilen annenin şefkatli kollarında büyümelerini gösterir. Daha anne kucağında iken vatan evlatları âciz bir halde iken anne vatanın verdiği gıdalarla büyüyeceklerdir. Vatan evlatlarının önce karınlarını doyurdukları yer olan bu müşfik ve mukaddes mekân, yürümeye başladıklarında da ilk gezip dolaşma yeri olur. Vatan evlâtları, az da yaşasa, çok da yaşasa vatanın vereceği bir yerde mezara gireceklerdir.

---

[77] Envâr-ı Şarkıye, **a.y.,** s.1.

[78] Basiretçi Ali Efendi, "Vatan Sevgisi", Şehir Mektubu No:59[57], **Basiret,** No:1104, 22 Şevval 1290/30 Teşrinisani 1289, s.1-2; Basiretçi Ali Efendi, **İstanbul Mektupları**, Hazırlayan: Nuri Sağlam, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2001, s.223-226.

Ali Efendi, yukarıda ortaya koyduğumuz düşüncelerini, vatan sevgisinin tezâhür etmesi için çeşitli sebepler olarak sıraladıktan sonra, "vatan sevgisinin imânın alâmetlerinden" olduğunu tekrarlar. İmanın insanı mânevî bir doyuma götürdüğünü belirttikten sonra da, vatan sevgisinde ve vatanla ilgili vazifelerde bilerek veya bilmeyerek kusur gösterilmesini affetmemektedir. Ona göre bilerek işlenen kusur eğitimsizlik ve câhillikten kaynaklanmaktadır, fakat bunun kabul edilemez bir özür olduğu ifade edilirken, vatanın hakkının inkâr edilmesinin akıllı işi olmadığı belirtilir.[79]

Vatan sevgisinin imandan olduğunu tasdik edenlerin, ayrıca bu sevdikleri varlığın huzur, güzellik ve saâdet içinde devam etmesini arzulamaları gerekir. Bunların gerçekleşmesi için de mahbûbuna sevgisini göstermek isteyenler eğer samimî ise, malını, canını ve ellerinden gelen her şeyi fedâ ederek de olsa bunu sağlarlar.

Vatanlarını sevenlerin vatan yolunda canını, malını, her şeyini vermek sûretiyle iki dünya mutluluğunu kazanacaklarını ifade ederken yazar, vatanın da bu fedakârlığı kendisinden istifâde edenlerden beklemeye hakkının bulunduğunu belirtir.

Yazının devamında vatanla ilgili vazifelerin saymakla bitmeyeceği belirtilirken söz, İstanbul ahalisinin vergi vermemek sûretiyle bu devlete tâbi olma vazifesinden ve vatan sevgisi ile hamiyet duygusundan mahrum bulunmalarına getirilir. İstanbul ahalisinin bugüne kadar vergi vermediği gibi, düşman saldırıları sırasında, askerlik görevinden muaf tutulmak sûretiyle vatanın savunulması için canlarını ortaya koyma vazifesinden de mahrum kalmaları söz konusu edilmiştir. Vatanın dâhilinde yaşayan herkesin üzerine düşen bir vazifesi bulunduğunun belirtildiği "Vatan Sevgisi" isimli bu şehir mektubunda, bütün vatan evlâtlarının bu vazifeleri yapmakla mükellef bulunduğu özellikle vurgulanmaktadır.[80] *Basiretçi Ali*

[79] Basiretçi Ali Efendi, **İstanbul Mektupları**, Hazırlayan: Nuri Sağlam, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2001, s.223.
[80] Basiretçi Ali Efendi, **a.e.**, 224-225.

Efendi, "Vatan Sevgisi" başlıklı bu yazısında, vatan sevgisinin gösterilmesinin en açık delili olarak herkesin üzerine düşen görevi yapmakla beraber İstanbul ahalisinin bu vazife zamanlarında işlerinde güçlerinde ve akşamları rahat döşeklerinde vakit geçirmelerini eleştirir. Bu konu hakkında hükümet nezdine müracaat etmeleri gerektiğini ileri sürer ve diğer düşüncelerini de şu cümlelerle ortaya koyar:

> "İstanbul ahalisi, işlerinde güçlerinde ve akşamları rahat döşeklerinde imrâr-ı vakt ederler. Vergilerini vermezler, vatanın muhafazası için asker vermezler iken yine "Biz devlet ve milletimizi, vatanımızı severiz, vezâif-i zimmetimizi ifâdan bir an geri durmayız..." diyorlar. Pekâlâ davanın hakikatına tevâfukunu ispat için senet istenilirse elde sükûnetten başka ne var?
>
> Çünkü muhabbet onun levâzımını ifâyı icap eder. O da vergi ve asker gibi memleketin husûl-i umrân ve saadet ve temin-i istikbâli için şer'an ve aklen ifâsına mecbûr oldukları vezâifi tamamıyla ifâyı iktiza eder. Binaenaleyh gerçi henüz öyle bir tasavvur-ı resmî işitilmiyor ise de mademki İstanbul ahalisi de bu devlet tebaası ve bu vatan evlâdıdır, mademki menâfi-i vatandan istifadede taşra ahalisiyle müşterektir, o halde hiç olmazsa şimdilik vergi vazifesinde taraf-ı devletten ittihaz ve ilanını beklemeyip kıymeti cihân değer o meziyyet-i tâbiiyete sürat-i nâiliyetleri hakkında bir temâyülât-ı hamiyetmendâne ibrâz ile keyfiyeti hükûmet-i seniyeye arz etmeleri lâzım gelir."[81]

Vatan sevgisini ele alan bir başka yazı da yine *Basiret*'te imzasız olarak "Hubbü'l-Vatan Mine'l-İmân"[82] adıyla yayımlanmıştır.

"Hubbü'l-Vatan Mine'l-İmân" makalesinde, insanı türlü nimetleriyle yoktan adam eden, büyük ve mukaddes bir varlık olarak insan olmasını sağlayan vatanın

---

[81] Basiretçi Ali Efendi, **a.e.**, 225.
[82] **Basiret,** "Hubbü'l-Vatan Mine'l-İmân", (Y. yok), No:1084, 5 Teşrinisani 1289, s.1-2.

sevilmesinin gereği olan sebepler ortaya konur. Yazıya göre vatan sevgisi hangi gönülde yer tutmuşsa, o gönülde vatan toprağının bir zerresi âdetâ tek parça değerli bir inci tanesi gibi, "mal canın yongasıdır" atasözünü hatırlatırcasına, o vatan toprağının toz parçasını canı içinde saklamaya insanı mecbur eder.[83] İnsana hayat veren, bütün yararlı şeyleri gösteren, insanın insaniyetini, diyânetini, rahatını hürriyetini, selâmetini, saadetini muhafaza eden hep vatandır. İnsan olan bilir ki, insanın bütün varlığı vatanındır.

Irz, mal, cân, namus, hâmiyet hep vatanındır ve vatandan ibârettir, zirâ insaniyet vatanla kâimdir. Herhalde mukaddes kabul edilmeye şâyân olan vatan, insanı kendisi için beslemiştir. İnsan vatanı için dünyaya gelmiştir. Ya vatan uğrunda insanın saklayacak nesi ve ne bahresi vardır ki fedâ etmesin.[84]

Yazıda vatanın önemi ve sevilmesi gereği öyle güzel ve sağlam sebep ve delillerle verilir ki, hiçbirine itiraz etmek mümkün görülmez. Ayrıca vatanı seven insanın vatanını muhafaza etmesi ve imâretine önem vermesi gerektiği de yazıdaki şu cümlelerle ortaya konulmuştur:

> "Can, vatanın olunca insanın ne methali kalır. Mal ve vatan uğruna ve vatanın selâmet ve saadetine sarf olunursa ortada ne ziyân edilmiş olur.
>
> Bir vakitler vatanı ve vatanın hıfz ve imâretini her maksada takdim eden Osmanlı babalarımızın nâmı kemâl-i hürmetle tarihlerin en şanlı sahifelerini tezyin eylemiştir.
>
> Vatanperverlik şiârını tutan ve fikrinde vatan muhabbetini tevfîr edenlere vatan uğrunda ibzâl-i mesâide bir vecihle kusur etmezler.

[83] **A.y.**, s.1.
[84] **A.y.**, s.1.

Vatan bir yâdigâr-ı muhteremdir ki malını değil sayesinde semere-i hayatı olarak koynunda sütüyle besleyip vücuda getirdiği ciğerpâresini analar eliyle uğrunda fedâ-yı can için matbuu devletine teslim eyler. [85]

Vatan sevgisi, düşmanlarına karşı savunmayı, her tehlike karşısında sahip çıkmayı ve uğrunda can vermeyi de gerektirir. Edebiyat tarihimizdeki süreli yayınlar takip edildiğinde bu konu etrafında kaleme alınmış pek çok makaleyle karşılaşılır. Bu konuyu vatan sevgisi yönüyle ele alıp işleyen bir yazı da yine *Basiret* gazetesinde "Hamiyetmend Olan Hubb-ı Vatanda Cân Fedâ Eyler"[86] ismiyle yayımlanmıştır.

Vatana duyulan sevgi ve meylin, insanların fitrî bir ihtiyacı olarak belirtilen yazıda, bu ihtiyacın sebeplerinin açıklanmasının gereksiz olduğu ve insanların bu sevgi ve meyillerini bazen hayatlarını fedâ etmek sûretiyle ortaya koydukları ifade edilmektedir.[87] Yine insanların fitrî bir ihtiyacı olan vatana karşı gösterilen sevgi ve meylin benzerinin hayvanlarda da görüldüğü örnekler verilmek sûretiyle açıklanmaya çalışılmıştır. Hangi tür ve cins ve özellikte olursa olsun, ister evcilleştirilmiş veya vahşi bütün hayvanların vatanları olan bulundukları meskenlerinden ayrılmalarının onların davranışlarında olumsuz sonuçlara sebep olacağı, hatta bazen bu yüzden farklı muhitlerde bulunmaktan dolayı aç susuz kalarak ölebilecekleri dile getirilir.[88]

Vatan sevgisinin sebepleri makalede çeşitli örneklerle ortaya konulurken, son zamanda dünyayı bir vatan olarak kabul etme anlayışının tenkidi de yapılmıştır. Ayrıca vatan sevgisini ortaya koyma şeklinin, vatanın yükselmesi için çalışma, memleketimizin ihtiyaçlarının giderilmesi ve vatanın her köşesinin güzel binalarla

---

[85] **A.y.**, s.2.
[86] **Basiret**, "Hamiyetmend Olan Hubb-ı Vatanda Cân Fedâ Eyler", (Y. yok), No:1101, 27 Teşrinisani 1289, s.1-2.
[87] **A.y.**, s.1.
[88] **A.y.**, s.1.

imârı ve üzerinde yaşayan insanların eğitim öğretim görmek sûretiyle aydınlatılması olduğu da ifade edilmiştir.[89]

Vatan sevgisini ortaya koyan bir başka makale, tiyatro türünde kaleme aldığı *Ya Gâzi Ya Şehit*[90] isimli eserinde de vatan sevgisini farklı bir biçimde ifade eden *Mehmet Rıfat* tarafından "Salâbet-i Diniye"[91] ismiyle yayımlanmıştır.

Mehmet Rıfat, "Salâbet-i Diniye" makalesinde güzel ahlaka sahip olan bir insanda bulunması gereken alicenaplık, vakar, şecaat, gayret, himmet, sadakat, iffet, fütüvvet, şefkat ve merhamet gibi özellikleri sayarken bu özellikleri taşıyan insanda, vatan sevgisi ve milliyetin muhafazasının da bulunacağını belirtir.

Yazar, insanların uğrunda canlarını rahatça fedâ ettikleri vatanın sevgisinin tabiî bir duygu olduğunu, bu duygunun her din ve her terbiyede mukaddes olup dünyanın her yerinde yüksek bir fazilet olarak kabul edildiğini belirtmektedir. Herkes en sevdiği şeyden daha fazla olarak bir tabiî his halinde vatanını sevmeye kendini mecbur görmektedir.[92]

Vatan, insanın bütün ihtiyaçlarını temin eden ve hayatının sebebi olan bir memlekettir ve ortaya çıktığı mekân ile alıştığı evini, yuvasını ihtiva eden bir topraktır. Bütün bu özelliklerinin yanında her parçası şehit kanıyla yoğrulmuş olan vatan, sevilmelidir. Yine vatan sevgisinin, Peygamberimizin "hubbü'l-vatan mine'l-iman" hadisine dayanması da o sevginin mübarek bir sevgi olduğunu ortaya koymaktadır.[93]

Şiirleriyle vatan sevgisi temasını işleyen şairlerimizden biri de *Osman Nevres*'tir. Şair "vatan" kavramına çeşitli taraflarıyla şiirlerinde yer vermiştir. O, vatanın zor durumunu, kurtarılması için çalışılması gerektiğini, vatanı kurtaracak

---

[89] **A.y.,** s.2.
[90] Mehmet Rıfat, **Ya Gâzi Ya Şehit,** yyy., 1324, 79 s.
[91] Mehmet Rıfat, "Salâbet-i Diniye", **Çanta,** Cüz: 2, İstanbul, 1290, s.8-21.
[92] Mehmet Rıfat, **a.y.,** s.11.
[93] Mehmet Rıfat, **a.y.,** s.12.

iyi idarecilerin son zamanlarda yetişmediğini, fakat yine de vatanın kurtarılması hususunda ümitli olduğunu bazı mısralarında ifade ederken, bir gazelinde de tamamen vatan sevgisi duygusunu dile getirmiştir. *Osman Nevres*, tamamen vatan sevgisi ekseninde kaleme alınmış olan bir gazelindeki,

"Cûş eyleyip muhabbet-i dirîne-i vatan

Mevc-âver oldu bahr gibi sîne-i vatan"[94]

mısralarında vatanın eski sevgisinin coşup göğsünü deniz gibi dalgalandırdığını ifade eder. Şair, daha sonra hayıflanır ve sonradan ortaya çıkanların birbirini takip ederlerken, vatanın önde gelen âdetlerinin unutulduğunu ve metrûk kaldığını dile getirmektedir. Vatanın bugünü de geleceğine aynadır; vatanın bayram günü diğer günlerini belirlemektedir:

"Efsûs kim teâkup edip birbirin bidâ'

Metrûk kalır âdet-i pîşîne-i vatan

Müstakbeline sûret-i hâlidir ayna

Eyler irâe şenbeyi âzîne-i vatan"[95]

Osman Nevres, vatan sevgisini milletin gözünün aynasına bağlar. Yukarıdaki beyitlerde ifade ettiğine göre vatan aynası bu görüntüyü açığa çıkarmaktadır. Şair, vatanseverlik hakkındaki görüşlerini de burada ortaya koymaktadır; vatansever, yabancı mallara rağbet etmeyen, vatanın abâ kumaşını Çin'in dibâsına tercih eden kimsedir. Şair burada kendisinin iyi bir vatansever olduğunu, "kullandığım vatanımın eski çanağı, bana Çin porseleninin yeni tâcından yeğdir" sözleriyle imâ

[94] M. Kayahan Özgül, **Osman Nevres Hayatı ve Eserleri**, İstanbul, MEB. Yay., 1999, s.138.
[95] Özgül, **a.e.**, s.138.

etmektedir. Ayrıca şair, vatanın içki kadehi zehirle dolu olsa da yabancılığın içki mahmurluğuna meyletmeyeceğini dile getirmiş ve eski şiirimizin mazmunlarını kullanmak sûretiyle de vatanseverliğini ifade etmiştir:

"Hubb-ı vatandır âyinesi çeşm-i milletin

Tavzih eder bu sûreti âyine-i vatan

Etmez metâ-ı gurbete rağbet vatan-perest

Dîbâ-yı Çin'dir ehline peşmine-i vatan

Yeğrektir efser-i nev-i fağfûrdan bana

Hem-cinsim ile köhne sifâlîne-i vatan

Nevres humâr-ı gurbete meyl etmem olsa da

Lebriz zehr-i bâde-i dûşîne-i vatan"[96]

Osman Nevres, aşağıdaki gazelinde de vatan sevgisinin göğsüne yerleştiğinden beri vatanın kendisi için öncelikli bir mesele olduğunu belirtir. Şair, millet gayreti için çırpındıkça, başında da vatan sevgisi dalgalandıkça gözlerinin deniz gibi dalgalandığını ifade eder:

"Takarrür eyleyeli ezberimde hubb-ı vatan

[96] Özgül, **a.e.**, s.138.

Birinci meseledir defterimde hubb-ı vatan

Coşar deniz gibi çeşmim telâtum ettikçe

Dilimde gayret-i millet serimde hubb-ı vatan"[97]

Bu gazeli ile şair, Divan şiir geleneğine uygun olan bir söyleyiş özelliği göstermektedir. Şaire göre dünyadaki değişimler, ondaki vatan sevgisine tesir etmemektedir. O, vatan sevgisinin kendisindeki kalıcılığını özünde *"elest"* mayasının bulunmasına bağlamakta ve Divan şiirinde kullanılan "bezm-i elest" mazmununa telmih yapmaktadır. *Nevres*, gazelinin son beyitlerinde de "kadehimde vatan sevgisi şekillenmedikten sonra, Kevser suyu da olsa mey bana haram olur", "Nevres, vatan sevgisi ıslak gözlerimde dalgalanmazsa, cennet de olsa, dünyaya bakmam" diyerek Divan şiirinin ifade geleneklerine bağlı kalmıştır:

"Takallübât-ı felekle halel-pezîr olmaz

Elest mâyesidir gevherimde hubb-ı vatan

Harâm olur bana mey âb-ı kevser olsa dahi

Temessül eylemese sâgarımda hubb-ı vatan

Cihâna bakmam eğer cennet olsa da Nevres

[97] Osman Nevres, **Divan-ı Osman Nevres,** İstanbul, Matba-i Âmire, 1290, s.114; Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil, **Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi–(1839-1865)**, C.I, İstanbul, MÜ Yayınları, 1988, s.361.

Telâtum etmese çeşm-i terimde hubb-ı vatan"[98]

Osman Nevres'in vatan sevgisini ifade eden mısraları bu kadarla kalmaz. Şair, bir başka gazelinde yine Divan şiiri söyleyiş geleneklerine uygun bir anlatım yolu kullanarak, vatan sevgisini ifade etmede klâsik edebiyatımızın mazmunlarını kullanır:

"Âb-ı hayat hubb-ı vatandan kinâyedir

Olmaz Hızır gibi vatan uğruna ser veren"[99]

Şair, vatan yolunu sulamada taze gözyaşı dökmenin yetersiz olduğunu, böyle durumlarda taze gözyaşı dökenin gerekirse taze göz de verebileceğini belirtir. O, klâsik edebiyatımızın son beyitte kendine seslenme şeklindeki geleneksel bir anlatım yoluna başvurmuş ve vatan sevgisi hissini eski söyleyiş tarzına bağlı kalarak en güzel şekilde ifade etme yolunu tutmuştur:

"Nevres vatan yolun sulamaz değme çeşm-i ter

Lâbüd bir eşk-i ter de verir çeşm-i ter veren"[100]

Osman Nevres, vatanı ve vatanseverliği kendi şiirleri arasında önemli bir tema olarak benimsemiş şairlerimizden birisidir. O, şiirlerinde eski şiirimizin şekil ve kurallarını tercih eden bir şair olmasının yanında, onun şiirlerinde vatan teması,

---

[98] Osman Nevres, **Divan-ı Osman Nevres,** İstanbul, Matba-i Âmire, 1290, s.144; Doç. Dr. Necat Birinci, **Kahramanlık Şiirleri Antolojisi**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990, s.79.

[99] Özgül, **a.g.e.,** s.152-153.

Bu beyitte "âb-ı hayat" mazmunu kullanılmaktadır: "Âb-ı hayat'ın Türkçe adı, bengisudur. Kaynağı karanlıklar demek olan zulmât, zulumât, zulmet denilen ve menbaı meçhul diyarda bulunan sudur ki içen ölmez, dünya durdukça yaşarmış. Damlaları sonsuz hayat bağışlayan tatlı ve lezzetli sudur. Şark rivayetlerindendir ve şark edebiyatının en zengin mazmunlarından birini teşkil etmiştir. Batıda da âb-ı hayat inancı vardır." (Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, C: I-II, Ankara, Akçağ Yayınları, t.y., s.15-16.; Ahmet Talât Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, Ankara, TDV. Yayınları, 1992, s.7-8.

[100] M. Kayahan Özgül, **a.g.e.,** s.152-153.

yeni bir duyuş tarzı ile işlenmiş ve "vatan" kavramına Divan şairlerimizinkinden farklı bir muhteva da kazandırılmıştır.

Nevres'e göre vatan, gerçek vatanseverler elinde yükseltilecektir. Gerçek vatanseverler, vatan evlatları sebebiyle dertlenmektedirler. "Vatan-perver" redifli gazelinde şair, vatanla ilgili düşüncelerini ortaya koymaktadır:

"Aceb mi olsa dirhem çehre-i zerd-i vatan-perver

Ki ebnâ-yı vatandandır füzûn derd-i vatan-perver"[101]

Vatanseverlerin bütün mücadelesi, vatanın namusunu korumak ve yükseltmek içindir. Bazıları rütbe ve makam için savaşırken, vatanseverlerin bütün mücadeleleri vatan içindir. Vatansever insan, canının ve malının vatan için yaratıldığına inanır; ölür, yine de vatanının namusuna bir halel getirmez, vatanı için canını ve malını verir.

"Vatan namusunu ikmâl için ilâ içindir hep

Livâ efrâz-ı azm-i felek gerd-i vatan-perver

Kimi rütbe kimi mesned için gavga eder ancak

Vatançündür bütün bir haşv ü nâverd-i vatan-perver

Vatançün halk olunmuş itikâd eyler ser ü mâli

Ölür vermez halel namusuna merd-i vatan-perver"[102]

---

[101] Osman Nevres, **a.g.e.,** s.95.

Divan şiirinin kurallarını bilen ve kullanan bir şair olan *Osman Nevres*, bu şiirin mazmunlarını da böyle yeni bir kavramla ilgili olarak kullanmıştır. Ona göre Eflâtûn'un bile vatanseverlerden, vatan sevgisiyle canını vermenin zevkini öğrenmesi gerekmektedir. Şair, Divan şiirinde yaygın olarak kullanılan edebî sanatlardan da yararlanır ve aşağıdaki beyitte mübalağa sanatını başarılı bir şekilde kullanır. *Osman Nevres*'e göre vatanseverin ölümünden sonra bile toprağı, âlemi aydınlatan bir güneş kesilir:

"Olur hubb-ı vatançün bilse ger can vermenin zevkin

Felâtûn-ı Sikender seyr-i şâkird-i vatan-perver

Yine her zerresi bir mihr-i âlem-tâb olur Nevres

Vatan yolunda berbâd olsa da gerd-i vatan-perver"[103]

Edebiyatımızda vatan fikri bölümünde tanıtılmış olan *Zafer* Hanım'ın *Aşk-ı Vatan*[104] isimli romanına hâkim olan duygu, vatan sevgisi ve vatandan ayrı olmanın verdiği gurbet ve vatan hasretidir. *Zafer Hanım*'ın *Aşk-ı Vatan* romanındaki vatan sevgisi, temeli vatanından ayrı olmaktan kaynaklanan bir sevgidir. Romanın konusu şöyledir:

Esir tüccarları vasıtasıyla vatanı olan İspanya'dan kaçırılarak İstanbul'da Laz Ahmet Paşa'ya cariye olarak satılan Refia, misafirlikte bulunduğu bir mecliste kendisi gibi İspanya'dan kaçırılarak İstanbul'da kendisinin cariyesi olduğu Laz Ahmet Paşa'ya satılan bir cariyenin başından geçenleri anlatmaktadır.

---

[102] Osman Nevres, **a.e.**, s.95.
[103] Osman Nevres, **A.e.**, s.95.
[104] Zafer Hanım, **Aşk-ı Vatan,** Hazırlayan:Zehra Toska, 2.bs.. İstanbul. Oğlak Yayınları, 2000, 129 s.; Eser, *Giriş*, *Hikâye-i Sergüzeşt* ve *Kısm-ı Sâni* olmak üzere üç bölüm halinde yazılmıştır.

Hikâyesi anlatılan, romanın asıl kahramanı ve asıl adı Loranza olan Gülbeyaz'dır. Gülbeyaz, süvari askeri generali Kont Ferdinando'nun ülkesinde müreffeh ve mutlu bir hayat süren kızıdır. Annesi ölmüş ve babası erkek kardeşini Denizcilik Okulu'na, onu da Kız Okulu'na vermiştir.

Romanda asıl kahraman olan Gülbeyaz'ın vatan sevgisi, kutsal bir aşk halinde yeni bir kavrama dönüşmüş olarak ele alınır. Vatan, kahraman için bir sevgili olarak âdetâ kişileştirilmiştir. Divan şiirinde sevgiliye kavuşamayan âşıkların sevgilerini inleyerek, üzülerek kavuşma ümidi olmayan karamsar insanlar olarak ifade etmeleri gibi, Gülbeyaz da vatanına kavuşma ümidi olmayan ve vatan aşkı ile yanıp tutuşan bir kahraman olarak karşımıza çıkmaktadır.

Eserde kendisinin İstanbul'da Laz Ahmet Paşa'ya cariye olarak satılmasından sonra vatanı İspanya'yı aklından çıkarmayan ve devamlı orayı düşünen ve vatan hasretiyle devamlı kederli, üzüntülü, acılı olan Gülbeyaz, vatan aşkının en güzel örneği olarak görülür. Onun, keder ve üzüntülerinin giderilmesi ve Paşaya yakınlaşması düşüncesiyle aracılık yapan ve yine kendisi gibi İspanya'dan kaçırılarak yalıda cariye olan Refia(Dilber)'in Paşa tarafından gönderilen mücevherleri alması konusundaki ısrarı karşısında verdiği cevap, vatan sevgisini en güzel şekilde ifade etmektedir:

> "Âh Dilber ben mi derd-i derûnumu anlatamıyorum yoksa sen mi anlamak istemiyorsun? Şu dakikada vatanım ve ehibbâ ve taallukâtım gözümün önünde durur iken bana böyle acı acı tekliflerde bulunma!... Şu gösterdiğin mücevherleri intihâb etmek şöyle dursun şâyed vatanımdan bizi mücevhere mi değişirsin deyü kulağıma müthiş bir sedâ gelir korkusuyla elimi dahi sürmeye cesaret edemem."[105]

Romanda, yalıdaki Kethüdâ kadının vatan sevgisinden anlamadığının belirtilmesinden sonra, Dilber tarafından kânûn eşliğinde söylenen şarkının sözleri

---

[105] Zafer Hanım, **a.e.**, s.88.

ve özellikle ısrarlı bir şekilde vatanı vurgulayan nakaratı vatandan ayrı olmanın acılarını ve vatan sevgisini dile getiren çok güzel bir bölüm olarak karşımıza çıkmaktadır:

"Ah vatan aşkına yandım hayf âh

Âkıbet gurbete attın beni vâh

Senden ayırdı beni baht-ı siyâh

Vatanımsın vatanımsın vatan âh"[106]

Eserin bütününe sindirilmiş bir duygu olarak da dikkatlere sunulmuş olan Gülbeyaz'ın vatan sevgisinin derecesi ve bu sevgide direnmesi, Dilber rolünde karşımıza çıkan anlatıcının ağzından romanın son paragrafı olarak şu cümlelerle verilir:

> "İşte Gülbeyaz'ın Paşanın kendisine ihsân eylediği bu kadar mücevherât ve daha verecek olduğu emlâk u akârın hiçbiri gözünde olmayıp bir an evvel vatanına kavuşmak arzusu kendisinin vatanına olan aşk u muhabbetinin derecesini meydana koymuştur."[107]

Tanzimat devri Türk edebiyatının ikinci neslinden olan ve Türk şiirinin büyük isimlerinden *Abdülhak Hâmid [Tarhan]* muhteviyatında, vatan sevgisine de yer verdiği tiyatro eserleri ve şiirler yazmıştır. *Hâmid*'in vatana ve vatan sevgisine yüklediği muhteva da *Nâmık Kemâl*'in yüklediği anlama benzer.[108] Özellikle kadın kahramanların "vatan sevgisi duygusunu daha yüksek seviyede yaşadıklarını"

---

[106] Zafer Hanım, **a.e.,** s.94.
[107] Zafer Hanım, **a.e.,** s.128.
[108] Sema Uğurcan, **Abdülhak Hâmid Tarhan'ın Eserlerinde Tarih**, İzmir, Akademi Kitabevi, Mayıs 2002, s.258.

vurgulayan[109] *Hâmid*'in, tiyatro eserlerindeki kahramanlarında daha çok fedâkârlığı ve kahramanlığı gerektiren "bu sevgi çeşitli şekillerde tezâhür etmiştir."[110]

Abdülhak Hâmid, 1880 yılında yayımlanan ve tarihî tiyatroları arasında yer alan *Eşber*[111] isimli tiyatro eserinde —ki neşrinden sonra, işlediği vatanseverlik teması ile Abdülhamid ve Meşrutiyet döneminde çok sevilmiş, ezberlenmiş ve yankı bulmuştur[112]— *Eşber* isimli kahramanın şahsında vatanseverlik duygusunun en güzel örneklerinden birini vermiştir. Vatan sevgisinin, daha çok vatanın savunulması uğrunda gösterilecek fedâkârlıklar şeklinde tecelli ettiği *Eşber* isimli eserde konu olarak Hindistan'da Keşmir hükümdarı olan Eşber isimli kahramanın, Makedonya kralı Büyük İskender'le olan mücadelesi işlenmiştir.

Eşber vatanseverliğinin tecellisi olarak askerinin azlığına bakmadan vatanını savunmak için Büyük İskender'e karşı koymak istemektedir. Kız kardeşi ve hükümdarlıkta ortağı olan Sumru, İskender'le aşk yaşadığı için kardeşi Eşber'i bu fikirden vazgeçirmeye çalışır, o ümitsizlik içinde vatanına karşı kayıtsız bir tutum içine girince Eşber hançeriyle Sumru'yu öldürerek kale kapısına asar. İskender, şehri ele geçirdiğinde Sumru'nun cesediyle karşılaşmış, çok üzülmüş, fakat yakalanan Eşber'i vatan savunmasındaki yiğitlik ve mertliğinden dolayı kutlamış, esaretine son vererek kılıcını kendisine tekrar iade etmiştir. Kahramanca savaştıktan sonra vatanını İskender'e teslim etmek zorunda kalan Eşber de, bu kılıcı bağrına saplayarak intihar eder. İskender'in hocası olan Aristo da, olan biteni "zafer yahut hiç" ifadesiyle özetlemiştir.

Eşber'de Hâmid, eserin kahramanı olan Eşber'e kahramanlık ve vatanseverlik kültü giydirmiştir.[113] Eserde milletine karşı yükümlü olduğu vazifesine bağlı olan Eşber, kardeşi Sumru'nun milleti ve vatanı için kayıtsızlığını ortaya koyan,

---

[109] Uğurcan, **a.g.e.**, s.258.
[110] Uğurcan, **a.g.e.**, s.259.
[111] Abdülhak Hâmid [Tarhan], **Tiyatroları 4-Eşber/Sardanapal**, Hazırlayan: İnci Enginün, 1.bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, Ekim 2000.
[112] Uğurcan, **a.g.e.**, s.63; [Tarhan], **a.e.**, s.7.
[113] Uğurcan, **a.e.**, s.66.

"Olsan da vatan için fedâkâr,

Evlâdı o nâmı eyler inkâr.

.....

Millet n'ola düşse ıstırâba,

Olmuş ne çıkar vatan harabe?.

Lâzım mı bize vatanla millet?

Biz var olalım: yeter bu devlet!..."[114]

mısralarındaki sözlerine karşılık olarak, Sumru'nun yakasından tutarak vatanseverlik duygusunun tezâhürü olan şu cümlelerini söyler:

"Gel, ver bana bir cevâb-ı mülzim;

Sence bu vatan değilse lâzım,

Var mı vatana senin lüzûmun?.."[115]

Vatan temine çeşitli eserlerinde yer veren *Abdülhak Hâmid*'in, vatan sevgisi temasının hâkim olduğu *Bir Vâize Bir Mev'ize*[116] şiirindeki:

"Vatan ü milleti bilmem dersin,

Ya niçin kendine âdem dersin?

Halk için hubb-ı vatan imandan,

---

[114] [Tarhan], **a.g.e.,** s.81.
[115] [Tarhan], **a.g.e.,** s.83.
[116] Abdülhak Hâmid [Tarhan], "Bir Vâize Bir Mev'ize", **Hazine-i Evrak,** No:13, 1297/1881, s.197.

Sence şer'i mi değil hubb-ı vatan?

Niye dersin: "o diğer manadır"

Yani mazmun-ı vatan, ukbâdır.

.....

Vatan-ı zâhiri sevmezsin sen!

Ne demek hubb-ı mahal ü mesken?"[117]

mısralarında vatan ve millet sevgisine karşı olup dünyadan ahirete geçileceğini ve dünyayı imâr etmenin önceliğini savunan ve "ümmet-i Muhammed'i târik-i dünya olmaya sevk eden"[118] düşünce eleştirilerek, vatan ve millet sevgisinin insan için zarureti ileri sürülmüştür.

Ali Kemal'in çocuklar için yazmış olduğu "Sevdiklerim"[119] şiirinde de vatan olmadan yaşayamayacağı, annesinden bile aziz bildiği ve uğrunda her şeyin feda edilebileceği bir varlık olarak belirtilir. Şair, Allah'ın kendisini vatandan ayırmamasını dilemekte ve vatanını çok sevdiğini ifade etmektedir:

"Yaşamam ondan ayrılırsam âh

Mâderimden azizdir billah

Ona cân ü cihân fedâ her gâh

Beni ondan ayırmasın Allah

---

[117] [Tarhan], **a.y.**, s.197.
[118] Abdülhak Hâmid [Tarhan], "Süleyman Nazif'in Mukaddimesi", **İlham-ı Vatan,** İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1334, s.5.
[119] Ali Kemal, "Sevdiklerim", **Gülşen**, No:1, 31 Kanunusani 1301/25 Ocak 1886, s.4.

Vatan-ı feyz-bârı pek severim!"[120]

Vatan sevgisini tema olarak ele alıp işleyen bir başka yazıyla da, Tanzimat devrinin süreli yayınlarından *Hilâl* mecmuasında yazarı belirtilmeden yayımlanmış olan "Vatan Muhabbeti"[121] başlığıyla karşılaşırız.

"İnsanın doğup büyüdüğü vatanını anne ve babasından daha fazla sevmelidir" ifadesiyle başlayan yazıdaki bu fikre Batılı yazarlardan *Matteo Palmieri'* nin 1335-1440 yılları arasında yazdığı *Vita Civile* isimli eserinde rastlanmaktadır. *Palmieri*, vatana karşı ahlakî yükümlülük taşıdığımız için ona karşı hizmetin anne babaya karşı yapılması gereken görevlerden önde geldiğini vurgular.[122]

"Vatan Muhabbeti" makalesinde insanı asıl büyütüp eğiterek yetiştirenin vatanı olduğu ileri sürülür:

> "Mâye-i vücudumuz vatanın bir parça toprağından alındığı gibi bizi ihyâ ile terbiye eden ve günden güne kuvvetimizi arttırmakla insan eden vatandır.
>
> Vatanın ekmeği ve suyuyla besleniyoruz ve havasıyla teneffüs edip yaşıyoruz. Dünyaya gelip de gözlerimizi açtığımızda ilk gördüğümüz ecsâm-ı vatandır. Binaenaleyh valideynimizi nasıl seversek, vatanımızı ondan bir kat daha ziyade sevmekliğimiz icâp eder. Muhabbet-i vataniyesi olmayan zî-rûh olduğunda tabia-i şüphe vardır. Zirâ bu azimet yalnız insanlara mahsur olmayıp hayvanlar da vatanını sever."[123]

Edebiyatımızda vatandan ayrı kalmak konusunun âdetâ bir timsali olmuş olan bülbülün altın kafese konulduğunda yine vatanını istemesi darbımeselini örnek

---

[120] Ali Kemal, **a.y.**, s.4.
[121] **Hilâl**, "Vatan Muhabbeti", (Y. yok), No:4, 25 Kanunuevvel 1299, s.1
[122] Maurizio Viroli, **Vatan Aşkı-Yurtseverlik ve Miliyetçilik Üzerine Bir Deneme-**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1997, s.37.
[123] **Hilâl**, "Vatan Muhabbeti", (Y. yok), No:4, 25 Kanunuevvel 1299, s.1.

olarak veren yazıda, insanların kuşlara, özellikle vatanını isteyen ve özleyen bülbüle benzetildiği cümlelere yer verilmiştir.

Edebiyatımızda vatan konusunda hassasiyeti olan ve vatan sevgisini şiirlerinde fırsat buldukça ifade eden şairlerimizden biri de *Tevfik Nevzâd*'dır. Şair, "Sevmem"[124] isimli sevip sevmediklerini anlattığı şiirinde şan, şöhret ve hıyânet vb. gibi bazı insanların peşinden koştukları, bazılarının da huyları olan karakter özelliklerini sevmediği meziyetlerden sayarken, sözü vatan sevgisine getirir ve vatan sevgisine bigâne olan insanları sevmeyeceğini şu mısralarıyla ifade eder:

"Vatan muhabbetidir bence en büyük haslet

Onunla hâsıl olur i'tilâ-yı cemiyet

O yolda parlayacak nücûm-ı tâli-i millet

Buna muârız olan bir cemiyeti sevmem"[125]

Tevfik Nevzâd'ın vatan karşısındaki duyarlılığı pek çok şiirinde dile gelmektedir. Şair, "Sine"[126] isimli şiirinde vatan ve millet sevgisini övünülecek hasletler arasında kabul ederken, aşağıdaki mısralarıyla da vatan savunmasında askerin sinesinin önemini vurgulamaktadır:

"Bais-i fahr-i sermedimiz olan

Kalbi, vicdanı sine hıfz eyler,

Yatıyor sinemizde hubb-ı vatan,

---

[124] Tevfik Nevzâd, "Sevmem", **Hizmet**, No:65, 20 Haziran 1303; İbrahim Şahin, **İzmirli Bir Şair:Tevfik Nevzâd,** İzmir, Akademi Kitabevi, 1993, s.96; M. Kayahan Özgül, **Arayışlar Devri Türk Şiiri Antolojisi,** Ankara, TDV Yayınları, 2000, s.378.
[125] Özgül, **a.e.,** s.378.
[126] İbnülemin Mahmud Kemal İnal, **Bütün Eserleri, Son Asır Türk Şairleri,** 3.bs., C.IV, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1988, s.1932.

Hubb-ı millet gibi faziletler

Bir kızın zevce karşı sinesi de

Başka el değmemiş hediyesidir

Vatana askerin hediyesi de

Ateş-i hasma karşı sinesidir"[127]

Türk edebiyatında 1897 Türk-Yunan Savaşı'nın yapıldığı yıllarda, şairlerin vatan konusundaki fikir ve duygularının aksettiği pek çok şiir yazılmıştır. Bu dönem şairlerinden *Hilmi*, bu savaşın yaşandığı günlerde yazdığı "Bir Hatıra-i Mütehassirâne"[128] ismini taşıyan şiirinde vatanının, vicdanının ziyneti, azim ve emelinin terakkisi ve feyzi olduğunu ve bu sebeple vatanının rahat ve asâyişini sağlamayı maksat edindiğini ileri sürdüğü:

"Vatanın aşkı benim kuvvet-i imânımdır

Vatanın şevki benim ziynet-i vicdânımdır

Vatanın feyz ü terakkisidir azm ü emelim

Vatanın hâki benim kudret-i irfânımdır

.....

Vatanın rahat ü asâyişidir maksûdum

Vatanın izzeti emniyet-i vicdânımdır"[129]

---

[127] İnal, **a.e.**, C.IV, s.1932.
[128] Hilmi, "Bir Hatıra-i Mütehassirâne", **Emniyet**, No:13, 22 Safer 1314/21 Temmuz 1312, s.2.
[129] Hilmi, **a.e.**, s.2.

mısralarında vatanına karşı olan sevgisini ifade etmektedir.

Türk-Yunan Savaşı yıllarında *Mehmed Emin*, "Anadolu'dan Bir Ses Yâhud Cenge Giderken"[130] isimli şiirinde vatanı için fikir ve duygularını, Anadolu vilâyetlerinden bu savaşa katılmaya giden bütün askerleri temsilen bir askerin ağzından âdetâ haykırarak gür bir sesle dile getirir. Şair, vatanı Tanrı kucağı olarak görürken, vatan topraklarının ecdâdının ocağı, insan olan kişilerin de vatanının kulu olduğunu; Tanrı evi olan vatanın düşmanlar tarafından saldırıya uğratılmayacağını, bunun için Türk askerinin bu vatanın savunmasına gideceğini "GİDERİM!"tekrarı ve şu mısralarıyla ifade etmektedir:

"İnsan olan vatanının kuludur

Türk evlâdı evde durmaz giderim!

.....

Düşmanımı vatanıma saldırtmam!

Tanrı evi virân olmaz, giderim!

.....

Bu topraklar ecdâdımın ocağı

Evim, köyüm hep bu yerin bucağı

İşte vatan, işte Tanrı kucağı

Ata yurdun evlât bulmaz; giderim!

---

[130] Mehmed Emin, "Anadolu'dan Bir Ses Yâhud Cenge Giderken", **Malûmât,** C.4, No:80, 4 Zilhicce 1314 / 24 Nisan 1313, s.636; Mehmed Emin, **Türkçe Şiirler**, Konstantiniyye 1316(1900), s.37-38.

.....

Vatanımdan başka şey yok gözümde

.....

Vatanımçün yücelikler dilerim."[131]

1897 Türk-Yunan Savaşı'nın yaşandığı günlerde yazılması sebebiyle bu savaşın etkisinde yazıldığını düşünebileceğimiz şiirler arasında değerlendirilebilecek bir şiir de *Hilmi* tarafından "Bir Hatıra-i Mütehassirâne"[132] ismiyle neşredilmiştir. Şair vatanı ile ilgili duygularını ortaya koyarken vatanına olan aşkını da şu mısralarla ifade etmektedir:

"Vatanın aşkı benim kuvvet-i imânımdır

Vatanın şevki benim ziynet-i vicdânımdır

.....

Vatanın hâki benim kudret-i irfânımdır

Vatanın çehre-i ikbâline meftûnum ben"[133]

Aynı şairin "Terâne-i Harp"[134] isimli bir başka şiirinde de, 1897 Yunan Savaşı'na katılmış olan Osmanlı askerleri, kendi ağızlarından konuşturulur. Askerler, savaşta galip gelerek millet fertlerinin, devletlerinin, vatan evlatlarının övünerek mutlu ve memnun olmalarını istemektedirler. Ayrıca savaşan askerlerin

---

[131] Mehmed Emin, **a.y.**, s.636.
[132] Hilmi, "Bir Hatıra-i Meütehassirâne", **Emniyet**, No:13, 22 Safer 1314/21 Temmuz 1312, s.2.
[133] Hilmi, **a.g.y.**, s.2.
[134] Erol Ülgen, **1897 Türk-Yunan Savaşı'nın Türk Şiirindeki Akisleri,** İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1993, s.68. (Bu şiirin metni için faydalandığımız bu kaynakta şiirin yayınlandığı süreli yayının künyesi şu şekilde verilir: **İzmir**, No:48, 1 Zilhicce 1314-21 Nisan 1313-21 Nisan 1275, s.2.)

zafer vasıtalarının ezelî bir Allah yardımıyla olduğu ve vatan sevgilerinin, milliyetlerinin bir yüceliği olarak şu mısralarda gösterilmektedir:

"Osmanlılarız meyl-i cihâd fıtratımızdır

Sevdâ-yı vatan izzet-i milliyetimizdir

Tevfik-i ezel vâsıta-i nusretimizdir"[135]

Tanzimat dönemi Türk edebiyatında vatan sevgisini işleyen bir başka makale de, devrin çocuk mecmualarından *Etfâl*'de imzasız olarak yayınlanmış olan "Mehâsin-i Ahlâk–Hubb-ı Vatan"[136] isimli yazıdır.

"Bir kimse baba ve annesini sevmelidir" ifadelerinin ilk satırlarda özellikle vurgulandığını düşündüğümüz yazıda, insanın ihtiyaçlarının karşılanıp büyüyerek belli bir yaşa gelinceye kadar himâye ve muhafaza edilmesinin de baba ve annesi tarafından karşılandığı belirtilir. Aynı şekilde çeşitli bağlarla birbirine bağlı olduğu erkek ve kız kardeşlerin de sevilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Yazıda bu düşüncelerden hareketle söz, bir kimsenin vatanını sevmesi meselesine getirilir ve hem sevmesi, hem de vatanını yükseltmesi görevi şu cümlelerle ileri sürülür:

> "Şimdi de sözümüze devam ederek deriz ki; bir kimse kendi vatanını sevmelidir. Hem sevmelidir; hem de terakkisine çalışmalıdır. Bir adam kendisinin ve ailesinin doğduğu memleketi sevmek ise tabiî bir haldir. Çünkü orada yaşamış, orada büyümüştür. Kendi şahsına ve kendisine karabeti olanların geçirdikleri ömürlere dâir her bir nişâneyi yalnız orada arayıp bulabilir."[137]

---

[135] Ülgen, **a.g.e.,** s.68.
[136] **Etfâl**, "Mehâsin-i Ahlâk-Hubb-ı Vatan", (Y. yok), No:9, 27 Şubat 1301, s.65-69.
[137] **A.y.,** s.65.

İnsanların vatanlarında belli bir nizam ve düzen içinde oturdukları belirtildikten sonra, vatan sevgisinin hangi sebeplerden kaynaklandığı ve bu duygunun insanlarda görüldüğü şekiller üzerinde durulur ve insanların sıla hasretine tutulmaları ile gurbet duygusu izah edilir.

İnsanların vatanlarına hücum eden düşman karşısında vatanlarını savunmak için verdikleri mücadelelerin vatan sevgisi duygusuna bağlandığı şu satırlar dikkat çekicidir:

> "Şimdi doğduğumuz hâneden memlekete atf-ı kelâm etsek düşman memleketimiz üzerine hücum eyledikte orada bulunanların bazısı silâh-ı bedest o memleketi muhafazaya ve memleketten onu defe bezl-i kudret ve bazıları lâzım gelen sâir her güne sûretle muavenet etmeye kalkışacağı gibi cümlesi kemâl-i endişe ve telâş ile bu hâlin neticesine intizâr eylerler. Muzaffer oldukları halde memnun olmadıkları sûrette mahzûn olup bir kat daha say ve gayretle düşmanın define çalışırlar. Muvaffakiyet hâsıl olmadıkça rahat etmezler. İşte bu hâl hubb-ı vatanın şanlı alametlerindendir."[138]

Vatan sevgisi duygusunun nasıl ve hangi şekillerde tezâhür ettiğinin belirtildiği cümlelerden sonra yazıda, Osmanlılarda yapılan savaşlarda pek çok vatanseverlik örneklerinin bulunduğu ifade edilir. Dünyanın farklı bölgelerinde bulunan bütün ülkelerin ve şehirlerin farklı yaşayış özelliklerinin bulunduğu, bu ülke ve şehirlerin insanları için bazısının soğuk, bazısının sıcak, bazısının rahat, bazısının da meşakkatli bir hayat şartları sunduğu söylendikten sonra, bütün bunlara rağmen insanların vatan sevgisi duygusu sayesinde rahat veya meşakkati az olan bölgelere yığılmadıkları ileri sürülmüştür. Eğer insanlar sürgün veya vazifeleri gereği, ülkelerinden hem iklim yönünden daha iyi, hem daha rahat ülkelere gitmiş olsalar bile yine kendi vatanlarını sevip özledikleri ve oraya dönmeyi arzuladıkları ifade edilir. Hatta bu hususta, Amerika'nın keşfi sırasında Kristof Colomp tarafından Avrupa'ya getirilen Amerika yerlilerinin müreffeh bir hayat

[138] **A.y.**, s.65.

yaşamalarına rağmen ömürleri boyunca hep kederli bir hayat sürdükleri belirtilmiş ve bu kederin tabiî olduğu ifade edilmiştir. Yazıda bütün bu örneklerden bir netice çıkarılmış ve bu netice şu cümlelerle vurgulanmıştır:[139]

> "Bundan çıkan neticeye nazaran vatanını seven bir kimse "şu memlekette daha iyi şeyler vardır. Oraya gidip yaşayayım" dememelidir. O güzel şeyleri kendi memleketine getirmeli ve kendi vatanının gözüne güzel görünen memleket gibi olmasını arzu etmelidir.
>
> İşte buna terakki derler ki ileride mevki-i bahse konulacaktır. Bu terakki dahi hubb-ı vatan eserlerindendir. Muhibb-i vatan olan kimse kendi vatanına müfit bir şeyi gördüğü gibi hemen vatanının ondan istifade eylemesine çalışır bu tarik-i mesâî iledir ki bunca devletler ve o vahşi dediğimiz Amerika terakki etmişlerdir."[140]

Vatan sevgisinin sadece o vatanı memleket manasında sevmek olmadığı, o memlekette yaşayan insanları ve orada mevcut olan her şeyi sevmek olduğunun belirtildiği "Hubb-ı Vatan" isimli yazıda, başka bir memlekette bulunan bir kimsenin karşısına çıkan bir tanıdığına rastlaması halinde ortaya çıkan duygularının bu düşünceleri ispat ettiği belirtilmektedir. Aynı ülkeye bağlı iki uzak şehir ahalisinin de ortak pek çok bağlardan dolayı vatandaşlık duygularına sahip oldukları ileri sürülerek, birbirine çok yakın olan fakat farklı ülkelere ait olan şehir insanlarının da ortaklıklarının bulunmamasından dolayı vatandaşlık duygusuna sahip olmadıkları ifade edilir. Bu düşünceler için de İstanbul ile o günkü tarihte Osmanlı Devleti'nin bir vilayeti olan Bağdat'ın uzak olmalarına rağmen vatandaşlık duygusuyla yakınlıkları ile yine İstanbul ahalisi ile Bağdat'a göre mesafe olarak daha yakın olan İtalya'nın Brendizi şehri halkı arasındaki uzaklık örnek olarak gösterilir.

---

[139] **A.y.**, s.66.
[140] **A.y.**, s.67.

İnsanların yurt dışında bulundukları zaman kendi memleketlerinin mallarıyla karşılaştıkları zaman hissettiklerinin bir çeşit vatan sevgisi olduğu ifade edilmektedir. Vatanından uzak kalıp oraya tekrar kavuşan bir insanın hissettikleri de şu cümlelerle açıklanmıştır:

> "Bilir misiniz? Birkaç seneler vatanından uzak düşüp sonra oraya avdet eden bir kimse ne derece memnun olur! Vatanının her bir taşı; her bir alameti zihninde binlerce fikirler uyandırır. Bunları görünce garip bir hiss-i vatanperestâne ile kendi kendine der ki "şu ağacın altında validemin yanında oynar idim. Şu gölden arkadaşlarım ile balık avlar; şu çayırlıkta hayvanatımı otlatır; şu ağaçtan meyve toplar idim... Şu evde doğdum şu bahçede gezdim."
>
> Bazen dahi hatırına birtakım vukuat-ı mükeddere gelir; ağlayarak "şu evde vâlide ve pederimin vefatlarını gördüm. Kabirleri şu kabristandadır. Şuracıklarda elimden tutarak beni gezdiren peder ve vâlidem şimdi hayatta değildirler. Birlikte büyüdüğüm birader ve hemşirelerim dünyayı terk etmişlerdir" der ve sâir bu gibi mülahazatla mükedder de olabilir."[141]

İnsanların vatanlarına olan sevgilerinin nereden kaynaklandığının cevabını bulmanın güç olduğu belirtilen "Vatan Sevgisi"nde, bu duygunun tabiî olduğu, onu bir dine tâbi olan bazı kimselerin inkâr ettiklerini, fakat bu durumun da nâdir meydana geldiği ifade edilir. Yazıda, hayvanlarda bile vatan sevgisi bulunduğu belirtilerek, ormandan alınan bir vahşi hayvanın yiyeceği en iyi şekilde hazır olarak verilse bile bulduğu her fırsatta yine ormana kaçacağı, bunun da vatan sevgisinden kaynaklandığı belirtilmiştir.

İnsanların vatanlarını sevdiklerinin alâmeti, onu yükseltmeye çalışmak olduğu belirtilirken, milletleri çeşitli felâketlerden kurtaran duygunun da vatanseverlik duygusu olduğu iddia edilmiştir.

---

[141] **A.y.,** s.68.

"Öyle ise hubb-ı vatan, bir fazilet-i celiledir. Bu fazileti hâiz bir milletin tarik-i terakkisine hiçbir vakit hiçbir şey sedd-i mümanaat çekemez. Böyle olan millet daimâ terakki eder.

Hubb-ı vatanı fiilen ispat yolunda çalışanlar; zan olunsun ki bununla menfaat-i şahsiyelerini fedâ etmiş olurlar. Bilakis vatan terakki ettikçe kendileri dahi terakki ederler."[142]

Vatanseverliğin insanlarda çeşitli şekillerde ortaya çıktığının belirtildiği yazıda daha sonra çocuklara seslenilerek, vatansever olmaları, vatanın yükselmesi için ilim ve fen yolunda çalışıp gayret göstermeleri tavsiyesinde bulunulmuştur.

Tanzimat devrinin süreli yayınlarından *Manzara* mecmuasında *A. Nâzım* da "Vatan ve Muhabbet-i Vataniye"[143] isimli yazısında vatan ve vatanseverlik temasını ele almaktadır.

Vatan kelimesinin tesirli bir kelime olduğunu belirten yazar, bu kelimenin vatanseverlik ile insanları fert veya millet olarak birbirine bağladığını ve bu kelimenin tılsımı ve vatanseverlik duygusu sâyesinde milletlerin kaderlerinin değiştiğini ifade eder. Yazısının devamında yazar, milletlerin bütün faziletlerinin ortaya çıkışını vatanseverlik duygusuna bağlar ve düşüncelerini şu cümlelerle ortaya koyar:

"Vatana edilecek muhabbetin en hakiki ve ciddisi onun istikbâlini temin yolunda fedâ-yı can derecesinde çalışmakla ibrâz olunur.

Bu muhabbet sâyesindedir ki ahaliye fezâil-i insaniyenin en müessir bir sûrette tamimi kabîl olabilir. Efrâd-ı milletin hissiyât ve âmâl-i hususiyelerini hissiyât-ı umûmiyeye, hukuk-ı âmmeye, vezâif-i kanuniyeye rapt hep bu sâyede mümkün olur. Muhabbet-i vataniye menâfi-i şahsiyeye nikâb-ı ittihâz

[142] **A.y.,** s.69.
[143] A. Nâzım, "Vatan ve Muhabbet-i Vataniye", **Manzara**, Yıl:1, No:6, 15 Mayıs 1303 Cuma, s.63.

edilirse bundan menâfi-i umûmiye zerre kadar müstefit olmayacağı der-kârdır. muhabbet-i vataniye kendisini dehhâş bir vakada mücessem olarak gösterir."[144]

Türk edebiyatının hemen her konuda kalem oynatan yazarlarından *Ahmed Midhat, Zabit*[145] ismiyle yayımlanan kitabında askerlik hakkında bilgi vermenin dışında, kitabının "Vatanperverlik"[146] ismini taşıyan bölümünde vatan sevgisi ile ilgili fikirlerini de dikkatlere sunmuştur. *Ahmed Midhat*, vatan sevgisi ile ilgili fikirlerini ortaya koyarken Batılı devletlerle bizim vatan sevgimizi karşılaştırır. Fransa'da, vatan savunmasında önemli rol oynayan vatan sevgisinin azalmadığını belirten yazar, bizde de vatan uğrunda savaşmanın, askere şan kazandırmada ve vatana bir menfaat temin etmede rolü üzerinde durur.

Vatanımızın çeşitli savaşlar ve içteki karışıklıklar sebebiyle tehlikede bulunduğu günlerde edebiyatımızda vatan sevgisinin daha yoğun olarak dile getirildiği görülmektedir. Vatanımızın böyle tehlikeli bir durumda bulunduğu düşüncesi ile kaleme alınmış olan "Muarız-ı İbret–Hubb-ı Vatan Vaktinde Gerek"[147] isimli bir yazı, imzasız olarak devrin süreli yayınlarından *İntikam*'da yer almıştır.

Romalıların tarihinde Romalılar ile o zamanın Kuzey Afrika ve bütün Akdeniz'in hâkimi Kartacalılar arasında yapılan ve yüz on sekiz yıl sürmüş olan Pavnik Deniz Savaşı sırasında yaşanan olaylar vatan sevgisine ibret olmak üzere anlatılır. Zamanında bütün milletlere örnek gösterilebilecek bir durumda bulunan Kartacalıların vatan sevgisi, o ülkenin halkının arasında çözülmez bir birlik ve beraberlik meydana getirmiştir.

---

[144] A. Nâzım, **a.y.**, s.63.
[145] Ahmed Midhat, **Zâbit,** İstanbul, Tercüman-ı Hakikat Matbaası, 1308, 172 s.; Ahmed Midhat'ın askerlik üzerine süreli yayınlarda çıkan bazı makalelerine de rastlanmaktadır: Ahmed Midhat, "Kışla", **Sabah,** Yıl:20, C.35, No:7309, 15 Muharrem 1328/14 Kanunusani 1325/27 Kanunusani 1910, s.1.
[146] Ahmed Midhat, **a.e.,** s.175-190.
[147] **İntikâm**, "Muarız-ı İbret-Hubb-ı Vatan, Vaktinde Gerek", (Y.yok), Yıl:2, No:47, 10 Teşrinisani 1901, s.3.

Romalılar kademe kademe ilerlerlerken, bu vatan sevgisi ile meşhur olan milleti görünce büyük bir hırs ile savaşmayı sürdürmüşlerdir. Birinci ve ikinci saldırılardan sonra Romalıların çeşitli hileler ile Kartacalılar arasında kötü ahlakı yaymaları neticesinde eski vatanseverliğini kaybeden Kartacalılar, gerilemeye başlamışlardır. Böyle kötü bir durumda iken Kartacalıların kahraman generali *Anibal,* büyük yiğitlikler göstermiş, dikkate değer hareketler ve hücumlar yaparak "Fransa'yı, Alp Dağlarını aşarak İtalya'da, Roma civarında, refakatindeki bir avuç askerle vatanından denizler aşırı topraklarda muharebe etmiştir."[148] *Anibal*'in vatan sevgisinden kaynaklanan ve Roma'yı sarsarak vatanını selâmete çıkarması için yaptığı bütün bu fedâkârlıklar, vatanından uzakta yıllarca sürmüştür. Seneler geçmiş, askerleri azalmış, hatta bitmiş, vatanından yardım kesilmiş, memleketinin yöneticileri tarafından âdeta mağlup olması istenmiştir. Memleketinde onun fitratındaki kahramanlığı kıskananlar, onu Roma generali Şipiyon'un eline teslim etmişler ve Roma'nın muzafferiyetine, Kartaca'nın yıkılmasına sebep olmuşlardır. İşte böyle bir musibet zamanında faydasız bir pişmanlıkla ağlayan Kartaca ricâline *Anibal* manâlı bir şekilde gülmüş ve bu gülmesine kızanlara şu cümlelerle cevap vermiştir:

> "Ben vatan için, nedâmet zamanı gelmezden evvel bütün varlığımla uğraşıyor, sizden istimdât ediyordum. Ben ağlarken siz gülüyordunuz. O zamanlar o kadar ağladım ki bugün sizinle birlikte girye-nâk olmak üzere gözümde dökülecek bir katre yaş kalmadı. Bunun için iş bittikten, memleket gittikten sonraki ağlayışınıza gülmekten kendimi alamıyorum."[149]

Tanzimat sonrasında vatanımızın içinde bulunduğu tehlikelere dikkat çekmek için yazılmış olan, ele aldığımız bu yazı vatanımızın içinde bulunduğu duruma karşı duyarlı olanlara bir ibret olmak üzere şu cümle ile bitirilir: *"Bilinmez, bize bundan daha müessir bir nümûne-i ibret olur mu?"*[150]

---

[148] **A.y.,** s.3..
[149] **A.y.,** s.3.
[150] **A.y.,** s.3.

Vatan sevgisinin konu edilerek üzerine dikkat çekildiği bir başka yazı da, 1907'de *Edhem Rûhî* imzasıyla yayımlanmış olan "Hubbü'l-Vatan Mine'l-İmân"[151] isimli makaledir.

Edebiyatımızda vatan sevgisinin konu edildiği pek çok yazı ve şiirde kullanılan bu hadisin başlık olarak seçildiği bu makaleye, bu sözün bir hurafe olmayıp bir hadis olduğu ileri sürülerek başlanmıştır. *Edhem Rûhî*, bu hadisi *Montesquieu*'nun vatanseverlik hakkında yazmış olduğu bir yazısının başına aldığı bir fikradan hareketle hatırladığını dile getirir ve o fikrayı şu cümlelerle nakleder:

> "Vatanı için kanının son katresine kadar içtihâd edenlerin ecsâdı en mukaddes mabetler içinde, dünyanın menşe-i muzafferiyâtı addedilecek tarihlerde hıfz ve kaydedilmelidir."[152]

Peygamberimizin *"Hubbü'l-Vatan Mine'l-İman"* hadisini, yaşadığı ve medeniyet asrı olmayan devirde bir dehâ eseri olarak değil, âdetâ bir mucize eseri olarak söylediği ileri sürülmüştür. Yazıda peygamberimizin pek çok sözleri içinde en ehemmiyetsizleri arasında yer alanların Avrupalıların büyük mütefekkirlerine isnat edilerek bir dehâ eseri kabul edildikleri ve daha pek çok hadisin muhaddislerce aktarılmayarak insaniyetin meçhûlü olduğu ifade edilmiştir.

Yazıda başlığın yazılmasının sebebi verildikten sonra, söz vatan sevgisine bağlandığında, Osmanlıların vatan muhabbetinin bütün milletlerden üstün olduğu, tarihten örnekler getirilerek belirtilirken, bu sevginin dinden kaynaklandığına dikkat çeken şu cümlelere yer verilir:

> "Bir vakitler Osmanlı milleti vatan muhitiyle perverde-i hissiyât eyleyen milel-i akvâmın ser-efrâzı idi. Millet yine o millettir. Geçen Rus muharebesi, cihanın tarih-i hürriyette unutulmaz bir hatıra-i muhteşem bırakan Plevne Müdafaası, Şıpka hücumları bunlar Türk milletinin kanında vatan

[151] Edhem Rûhî, "Hubbü'l-Vatan Mine'l-İmân", **Balkan**, No:245. 24 Ağustos 1323, s.1.
[152] Edhem Rûhî, **a.y.**, s.1.

muhabbeti gibi ilahi bir kuvvet-i mevcut bulunmuş olduğunu isbât ve izhâra kâfidir.

Bu muhabbet, bize dinden, din-i mübîn-i Ahmedî'den müntakildir.

Şer-i mübin-i Ahmedçe din ile vatan birdir. Bu emr-i mübeccele iktifâ değil midir ki, vatan müdafaasını namus-ı hayat kadar mukaddes bilerek yaşamış, bir zamanlar irtifâdan irtifaa yükselmişiz...."[153]

Edhem Rûhî, yazısının devamında son çeyrek asırda milletimizde imanın zayıflamasıyla vatan muhabbetinin de azaldığını belirtir ve ruhumuzda vatan muhabbetinin azalmasıyla da dünyaya hâkimiyetimizin azalarak koca koca kıtaların harap olduğunu ifade eder:

"Vatan muhabbeti ruhumuzda azaldığından, dûçâr-ı tezelzül olduğundandır ki bir rub' asırdan beri nevâ-yı hâkimiyetimizn temevvüç eylediği koca koca kıtalar mahv ü harâb oldu. Bu uğurda binlerle evlâd-ı vatanın kanı heder oldu da bugün o felâket-zede millet biz değil imişiz gibi yan yatıp keyfimize bakıyoruz. Paytaht-ı saltanat-ı sînede, İstanbul'da *"vatan muhabbeti"* perverde eden nice bin evlâd-ı vatan yârinden, diyârından ayrılıyor, gurbetlerde sürünüyor, vatan acısıyla inleyen millet içine düşüyor, o ihvân-ı dininin felâketine kendisini müşterek addediyor da mazhar-ı takdir değil, mazhar-ı istihfâf oluyor."[154]

Yazının devamında vatan muhabbetinin son yıllarda boş bir laftan ibâret olduğu belirtilerek para ve menfaatin her şeyin önüne geçtiği, insanımızın vicdanlarının paraya ve menfaate taparak, yiyip içip yan gelip yatmayı düşündükleri; fakat bir gün gelip onları da bulamayacakları, zenginlerimizin kasalarına yığdıkları paralarının kendilerini kurtaramayacakları ifade edilirken yazı, şu cümle ve mısralarla bitirilmiştir:

---

[153] Edhem Rûhî, **a.y.**, s.1.
[154] Edhem Rûhî, **a.y.**, s.1.

"Mâzîmizin celâl-i şânı vatan muhabbetiyle perverde olmuştur. İstikbâlimiz yine o muhabbetle, imânımız yine o muhabbetle tecelli-yâb olacak.

"Girân-hâb-ı gafletsin ey millet uyan

Uyan belki bir devr-i makûs olur

Ezanken bu sesler uyan korkarım

Vatan bir tanin-gâh-ı nâkûs olur"[155]

Edebiyatımızda vatan sevgisinin insan fitratında bulunduğunu konu olarak ele alan bir yazı da, *Ali Nusret* tarafından tercüme edilerek "Fıtrat-ı Vatanperverâneden (Ferâ)"[156] ismiyle yayımlanan bir hikâyedir.

Berlin'de misafir bulunan yazar, maskat-ı re'sleri ortak olan küçük kasabasında, ortaokul ve lise yıllarında beraber aynı okullarda okuduğu Fred Born'un ikâmetgahında kalmaktadır. Uzun yıllar görüşemediği bu arkadaşını merak etmiş olan yazar, onu görmek üzere yazıhanesinde bulur. O, bir kimyager olurken, yazar da hukuk talebesidir. Birbirlerine hasret olarak sarılıp memleketlerindeki eski günleri yâd ederler ve bulundukları mekânın o günkü durumunu konuşurlar.

Hikâyede hâkim bir tema olarak işlenmemiş olan vatan sevgisi, daha çok eski günlerdeki hatıralara özlem şeklinde verilmiştir.

II. Meşrutiyetin ilanından sonra vatan sevgisinin bir kadın yazar tarafından dile getirildiği bir yazı da, "Sevgili Vatanın Yavrularına" şeklinde ithaf edilerek

---

[155] Edhem Rûhî, **a.y.**, s.1.
[156] **Hürriyet**, "Fıtrât-ı Vatanperverâneden (Ferâ)", (Y. yok). Mütercimi: Ali Nusret, No:4, 5 Ağustos 1324, s.4.

"Vatan Muhabbeti"[157] başlığıyla *Seniha Nezahat* tarafından iki bölüm halinde tefrika sûretiyle yayımlanmıştır.

Seniha Nezahat, bu yazısında vatanın çocuklarına hitaben ve daha çok bir hikâye anlatır gibi âdetâ konuşurcasına bir üslûp kullanır ve çocukların gökyüzünde sahiplendikleri bir yıldızdan bahsederek, vatanın işte bu yıldız gibi olduğunu ifade eder.

Çocuk iken pek küçük görünen bu vatan yıldızının insan büyüdükçe büyüdüğü ve vatanın yaş ilerledikçe daha geniş göründüğü ileri sürülür. Vatan önce evin bir sokağı iken, daha sonra bir mahalle, bir şehir, bir sancak, bir vilâyet ve en nihâyet devlet-i muazzamanın idaresinde bulunan bir ülke olan vatanın sevgisinin tezâhürü şu cümlelerle izah edilmektedir:

> "...Vatan muhabbetinin ilk şekli pek tabiî ve basittir. Sevk-i tabiî hissinin bir netice-i zaruriyesi addolunabilir. Kuşu yuvasına, arıyı kovanına, çiçeği neşv ü nemâ bulduğu iklime rapteden kuvvûd-ı ezeliye insanın da kalbinde doğup büyüdüğü muhite karşı olanlardan daha kavi ve samimi bir rabıta hâsıl etmiştir. Bazıları hayatlarını bir dâire-i mahsûre dâhilinde geçirirler. Maskat-ı re'slerinden hiç ayrılmayan kimseler, faraza küçük çocuklara dünya âfâk-ı meriye arasındaki kıta-i arzdan ibaret gibi görünür."[158]

Vatan sevgisi, önce küçük yaşta tezâhür ederken yaş ilerlemesiyle beden büyüyüp tefekkür genişledikçe, daha geniş coğrafyaları içine alan gezintiler yapılarak maskat-ı re'se olan sevgi de artmaktadır. Vatanlarından ayrı yaşayan kimselerden, çocukluğunu ovalarda geçirenler ovalara, deniz kenarında geçirenler de deniz kenarlarına daha fazla sevgi göstermektedirler. Vatanlarından ayrılmayıp "dâimâ aynı havuzda yaşayan balıklar gibi hayatlarını hep aynı muhit dahilinde imrâr eden kimseler" vatanlarına ne kadar kuvvetli bağlarla bağlı bulunduklarını

---

[157] Seniha Nezahat, "Vatan Muhabbeti 1", **Millet**, No:49, 9 Eylül 1324, s.2.
[158] Seniha Nezahat, **a.y.**, s.2.

pek fazla fark edemezler. "Fakat bir kere vatandan ayrılınca arkada kalan, terk edilen şeyin kıymeti derhal tezâhür eder. İşte o zaman izâhı müşkül bir hastalık insanı pençe-i zaptına geçirir."[159]

Vatan sevgisinin gurbette yaşayanlarda daha ziyade bulunduğunun ifade edildiği bu yazıda, "dâüssıla" hastalığından bahsedilerek bu hastalığın hayvanlarda da bulunduğuna dikkat çekilmektedir:

> "...Dûçâr olan kimseyi dâimâ yiyip kemiren bu derin ve hususi maraza etıbbâ Dâüssıla nâmını veriyorlar. Vatan iştiyâkı dense de hâizdir sanırım. Bu hastalık hayvanlara da ârız olur. Bir hayvanı ünsiyet peydâ ettiği muhitten kaldırıp da şerait-i hayatiyesi evvelkine tamamen zıt bir yere götürecek olursanız iptidâ neşesi kaçar. Üstüne derin bir hüzün çöker, yemez, içmez, mürûr-ı zamanla bazen eski hâlini aldığı olur, fakat ekseriyâ zayıflar. Eski kuvvetini, metânetini tamamıyla zâyi eder."[160]

Vatandan ayrı kalanlarda rastlanan "dâüssıla" hastalığının, bu hastalığı yaşayanlar tarafından çok iyi bilindiği ve vatanından ayrılmayan kimselerin bilemeyeceğinin ileri sürüldüğü yazıda, bu hastalığı izah etmenin gereksiz olduğu ifade edilir.

Vatan sevgisi, zahirî olmak üzere büyük ve küçük veya hususi ve umumi olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bir insanın küçük vatanına yani maskat-ı re'sine beslediği sevginin büyük vatanına yani devletinin idaresinde bulunan memlekete olan sevgisine engel olamayacağı ve ikincisini birincisinden daha fazla sevmesinin bütün insanlara borç olduğu örneklerle açıklanırken halk arasındaki bütün ayrımlardan sakınılması gerektiği şu cümlelerle dile getirilmiştir:

---

[159] Seniha Nezahat, **a.y.**, s.2.
[160] Seniha Nezahat, **a.y.**, s.2.

"...Bir Bağdatlı, Rûmeli'de hudût boyundaki toprağı kendi vatanından hiçbir zaman ayrı görmemeli ve icâp ederse kanının son damlasını o hudût üzerinde akıtmaktan içtinâp etmemelidir.

Vatanın menâfii ortaya sürülünce mezhep, kavim ve kabile farkları intikâm sevdâları hep unutulmalıdır. Çünkü vatan büyük bir âileden başka bir şey değildir. Aynı toprağın üzerinde yaşayan bütün insanlar kardeştirler, içtimâî, şahsî ihtilâflar bu kardeşliğe hiçbir zaman mâni olmaz ve olmamalıdır. Mademki aynı evde yaşıyoruz. Eğer rahat etmek, komşularımızı bîzâr ve mecbûr-ı şikayet kılmamak istersek barışmalı, aynı bir maksat etrafında birleşmeliyiz."[161]

Yazının devamında çocuklara vatanın sevilmesi tavsiyesinde bulunularak son yıllarda vatan sevgisinin moda olduğu, vatanın gerçek anne olduğu, bu anneye, kelimenin gerçek anlamındaki anneden yüz misli daha fazla hürmet ve sevgi beslenilmesi gerektiği, vatanını sevmeyen kimseye insan denilemeyeceği, hatta hayvanların bile vatanını sevmeyenlerini aralarına kabul etmedikleri belirtilerek vatanın bir menfaat beklenmeden hakiki bir sûrette sevilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

"Vatan Muhabbeti" isimli yazının ikinci bölümünde medeniyette meydana gelen terakki sonucunda şehirlerde amele ücretlerinin artmasıyla memleketlerini, özellikle güzel köylerini terk eden köylülerin maskat-ı re'slerini hor görmelerinden bahsedilmektedir. Şehirdeki zor hayatın başlamasıyla birlikte koşuşturmaca bir hayat yaşayan genç köylünün zamanla küçük vatanına yani maskat-ı re'sine olan sevgisinin kaybolduğu dile getirilirken çocuklara şu tavsiyelerde bulunulur:

"Doğduğumuz memleketi, ilk evvelâ üzerine ayak bastığımız toprağı, gözlerimizde ilk teressüm eden menâzır-ı muhitiyeyi sevelim. Tertip ettiğimiz ilk nâkıs cümlelere muhatap olan insanları, ne kadar câhil ve fakir olsalar,

---

[161] Seniha Nezahat, **a.y.**, s.2.

hiçbir zaman hakîr ve zelil görmeyelim. Kimseye zararı dokunmayan iyi âdetleri dâimâ muhafazaya çalışalım."[162]

"Vatan Muhabbeti-2" başlığını taşıyan bir diğer yazısında *Seniha Nezahat,* Osmanlı memleketlerinin, farklı dilleri konuşan farklı ırklara mensup insanlara kucağını açmış durumda olduğunu belirterek bu insanların her birinin doğdukları köy veya şehre karşı hakiki bir sevgi besleyerek büyük vatanlarına da ayrı bir hürmet göstermeleri gerektiğini, bunların birbirlerine zıt şeyler olmadıklarını ifade etmiş ve bu konudaki fikirlerini şu cümlelerle sürdürmüştür:

"...Bir vâlide yavrularını, ninelerinin kucağına nasıl teslim ederse her bir vilâyet de ahalisini büyük Osmanlı devletinin, muhteşem Türkiye'nin ağuş-ı müşfikine öyle atmalıdır. Ocağının, ailesinin gayretli bir ferdi maskat-ı re'sinden sâdık bir adamı, Osmanlılığın bir cüz'-i mühimi Türkiye'nin hakikatli bir çocuğu olmak...İşte her bir Osmanlı yavrusunun vakf-ı emel edeceği gâye-i hayal..."[163]

Vatan sevgisini gösterme yolunda her türlü dil, ırk, din, mezhep, yaşanılan küçük vatan gibi vatandaşları birbirinden ayıran unsurlardan sakınılarak büyük vatanın selâmet ve saadeti için çalışıp çabalamak fikri üzerinde durulan yazının sonunda hakiki vatanseverin düşünceleri şu cümlelerle ortaya konularak yazı bitirilmektedir:

"Evvelâ ben vatanımın evlâdıyım. Vatanıma âit olan şeyler menşeleri itibâriyle bence muazzez ve mukaddestir. Onları hiçbir zaman, hiçbir sebeple unutamam. Saniyen benim itikâdât-ı hususiyem, kanaat-ı şahsiyem var. Onlara her zaman sâdık kalacağım. Vatanımın benden beklediği vezâif-i icrâdan hiçbir zaman içtinâp etmeyeceğim. İçinde bulunduğum vasatla, muhitle dâimâ tesis ve takviye-i revâbıta çalışacağım. Vatanımı pâmâl-i tahkîr edecek

[162] Seniha Nezahat, "Vatan Muhabbeti 2", **Millet**, No:54, 14 Eylül 1324, s.1.
[163] Seniha Nezahat, **a.y.,** s.1.

düşmanlara karşı sevgili vâlidemi, kanımın son damlasını akıtıncaya kadar müdafaa edeceğim."[164]

Vatanla ilgili fikir ve duyguların ifade edildiği güzel bir yazı olan "Vatana Muhabbet"[165] isimli bir başka yazıda da vatan sevgisinin dayandığı esaslar şu cümlelerle ortaya konulmuştur:

"Vatan sevilir; çünkü, insanın ilk feryâdı mâsûmânesi orada işitilir. Subh-ı ibtisâmı orada açılır. Simâ hayatı orada görür. Âheng-i muaşereti oradan dinler. Zemin-i beşeriyete ilk hatveyi oradan atar. Bütün şu temaşa-gâh-ı garâibi âfâk-ı vatanda seyreder."[166]

Her fert için önemli bir dayanak, bir ümit kaynağı olan vatan, bir insanın saadet yeri, istikbâlinin limanı, hayatı, şöhret yeri olarak değerlendirilir. Vatan yine bir insan için hayatının mayasını veren topraktır. İnsan hayatındaki ilklerin görülme yeri olduğu gibi, hayatının sonunda gideceği yer olarak da görülmüştür. Yine vatan bütün bu yönleriyle gece ve gündüz demeden çalışılıp çabalanarak yükseltilmesi için uğraşılacak yegâne yer olarak ifade edilir.[167]

Mehmed Süheyl'in II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yayımlanan "Vatan ve Muhabbet-i Vataniye"[168] isimli yazısında da "vatan" kelimesinin ortak bir vatanda yaşayan milletin fertleri arasında meydana getirdiği birlik, beraberlik ve vatan sevgisi duygusu üzerinde durulmaktadır.

"Bir milletin en büyük fazileti muhabbet-i vataniyedir" cümlesinin başında yer aldığı yazıda, vatan sevgisinin pek çok faziletleri doğurduğu ve vatan sevgisi denildiği zaman, akla vatan uğrunda fedâkârlık yapan vatan evlatlarının geldiği dile getirilmektedir.

---

[164] Seniha Nezahat, **a.y.**, s.2.
[165] Manastırlı Abdüssettâr, "Vatana Muhabbet", **Musavver Şebâp,** No:7, 18 Şubat 1325, s.13-14.
[166] Manastırlı Abdüssettâr, **a.y.**, s.13.
[167] Manastırlı Abdüssettâr, **a.y.**, s.14.
[168] Mehmed Süheyl ,"Vatan ve Muhabbet-i Vataniye", **Serbestî,** No:155, 8 Nisan 1325, s.3-4.

Mehmed Süheyl, yazısında vatan sevgisinin aile, akraba ve dost sevgisinden doğduğunu ve hakiki vatan sevgisinin onun istikbâli uğrunda can fedâ edilerek gösterileceğini ifade etmektedir.

Vatan sevgisinin övgüsünün güzel bir üslûpla yapıldığı imzasız bir başka yazı da *Şanlı Ordu*'da yayımlanır ve "Vatan Muhabbeti"[169] ismini taşır.

Peygamberimizin "Hubbü'l-vatan mine'l-imân" hadisi ile başlayan yazıda vatanın en mukaddes, en muazzez ve kıymetli bir varlık olduğu ifade edilirken vatan sevgisinin de insanın sahip olabileceği en asîl ve ulvi bir duygu olduğu belirtilmektedir. Bu yüceliğinin ve ulviliğinin imandan bir rükün olduğu ve bu yönünün de peygamberimizin hadisinde işaret edildiğine dikkat çekilmiştir.

"Vatan Muhabbeti" isimli bu yazıda vatanını sevmenin insan için en ulvî bir meziyet olduğu, vatanına sevgisi olmayanın dinine, imânına, namusuna da muhabbeti olmayacağı, bu yüce hisse duyarsız olan kimselerin ekseriyetle sefahate ve menfaate düşkün kimseler olduğu ifade edilmiştir.

Avrupa'da medeniyet ilerledikçe dinlerinden uzaklaşan insanların vatan sevgisine daha çok ihtiyaç duyup bağlandıkları belirtilirken vatanını sevmeyenlere insan denilemeyeceği, vatanlarını menfaatleri uğrunda satanların lanetlenecekleri, vatan sevgisi olmayan âlimlerin ilimlerinden vatan ve milletlerin istifade edemeyeceği ifade edilir. Şu cümlelerle de bizde ve Avrupa'da vatan sevgisinin çeşitli yollarla yeni yetişen nesillere aktarıldığı dile getirilmektedir:

> "...Kendisinde vatan muhabbeti olmayan şahıs ne kadar muktedir bir âlim, bir dahi olsa da vatan, millet onun kudret-i ilmiyesinden istifâde edeceği yerde bilâkis fikr-i şeytanet ve melânetten mutazarrır olur.

---

[169] **Şanlı Ordu**, "Vatan Muhabbeti", (Y. yok), No:18, 30 Nisan 1325, s.1.

> Edîb-i azam Kemal Beğ merhum gibi Avrupa'da bir çok eazım-ı üdebâ milletlerindeki hissiyât-ı vataniyeyi tahrik ve teyyiç için müessir neşîdeler tanzim ve müheyyic kitaplar tahrir eylemişlerdir. Bir milletin bekâ-yı mevcudiyeti ancak vatan muhabbetiyle kâimdir. Vatanı tecâvüz-i a'dâdan muhafaza etmek, onu ma'mûr ve âbâd görmek, her ferd-i millette vatan muhabbetini hissiyât-ı diniye derecesinde tevlit ve teyit etmekle kâbildir."[170]

Edebiyatımızda farklı türlerde ama daha çok şiir alanında kalem oynatan *Muallim Nâci*'nin iki fasıldan meydana gelen tek piyesi olan *Heder*,[171] yazarın vatan hakkındaki görüşlerini, eserdeki birinci derecede kahraman olan Hâzım Bey'in ağzıyla ortaya koyduğu bir eserdir. Bu eserde bir dönemin önemli bir edebî şahsiyeti olan *Muallim Nâci*'nin, memleketi hakkındaki düşüncelerini bir tiyatro oyununun imkânları içerisinde ortaya koyduğu görülür. Sahne kurallarına pek fazla dikkat edilmemiş bir görüntüde olup tamamı bir oda dekoru içerisinde geçen *Heder*'in konusu şöyledir:

Hâzım Bey'in babası Mustafa Bey, haksızlığa uğrayarak "vatanın bir tarafından kaldırılarak"[172] Sivas'a sürgüne gönderilen devlet memurudur. Eserde sadece ismi geçen Mustafa Bey'in oğlu Hâzım'ın bu durumdan üzgün olarak canı sıkılmaktadır. Mustafa Bey'in arkadaşı Kâmil Bey, Hâzım'ı teselli etmeye çalışır, onu över ve vatanımızın önemli bir ferdi olduğunu belirtir. Sonradan aralarına kişiliğini bulamamış Sabri Bey'in katılmasından sonra bir içki meclisi kurarlar. Hâzım'ın oldukça sarhoş bir şekilde eve gelmesiyle, evde bulunan amcası Ahmet Bey ve annesi Lütfiye Hanım arasında bazı konuşmalar geçer. Bu sırada Hâzım, babasının odasına gitmek ister ve vatan ile babası arasında ilgi kuran düşüncelerini şu cümlelerle ortaya koyar:

---

[170] **A.y.,** s.1.
[171] Muallim Nâci, **Heder,** Dersaâdet, İkdâm Matbaası, 1326.
[172] Muallim Nâci, **a.e., s.**22.

"Hiçbir şey kalmadı. Olsa da kimin vazifesi? Vatanın bir parçası gidiyor da kimsenin kaydında olmuyor! Bir adam eksilmiş ne ehemmiyeti var? Böyle facialardan müteessir olmak için insan yüreği ister!

Yalnız parça değil, bütün bütün bile gider! Vatanı muhafaza edecek yetiştireceği adamlardır."[173]

Eserdeki bazı satırlarda *Nâmık Kemâl*'in vatan hakkındaki düşüncelerini ve ifadelerini hatırlatan cümlelere de yer verildiği görülür:

"Adama vatan lazımsa vatana adam elzimdir. Adamı vatan beslerse vatana adam hayat verir. Adam vatansız yaşayamazsa vatan adamsız yaşayamaz.

Ecdâdımız bu kadar yerlerin fatihleri olmuşlar, dünyayı sarsmışlar, şöyle yapmışlar, böyle etmişler, diye hâlâ iftihar etmek isteriz, istediğin kadar fethet muhafaza edeceğin adam olmadıktan sonra! Adam yetiştiremedikten sonra! Dediğim gibi bir adamın kayıp olması vatanından bir kalesinin değil, bir eyâletin elden gitmesi kadar niçin teessür-bahş olmasın!..."[174]

İkinci meclisin sonunda Kâmil Bey, Hâzım Bey'in babası Mustafa Bey'in öldüğü haberini verir. Hâzım bir kez daha yıkılır. İkinci fasılda Hâzım Bey'in davranış ve tavırları üzerine diğer kahramanların konuşmaları geçer. Üzüntüsünden verem olan Hâzım Bey, bir müddet sonra ölür.

Heder'de devrin siyâsî meseleleri üzerinde durulurken, insanların memleketin problemleri üzerinde daha akıllı düşünmeye ve fedâkârlığa davet edildiği görülmektedir.[175]

---

[173] Muallim Nâci, **a.e.,** s.49.
[174] Muallim Nâci, **a.e.,** s.49.
[175] İsmail Ulçugür, "Muallim Naci'nin Heder'i Üzerine", **Yazko Edebiyat,** No:13, Şubat 1982, s.123-137.

İnsanların eğitimlerinin ve sağduyulu olmalarının öneminin ele alındığı *Heder*'de vatan üzerinde yaşanan haksızlıklar, liyâkatsizlikler, memleketin dahilinde yaşanan çeşitli tehditler dile getirilirken vatanın tehlikede olması yönüyle de vatan temine yer verilmiştir.

1911 yılından itibaren Türk edebiyatında hâkim olan milliyetçilik ve Türkçülük fikrinin etkisiyle yazılmış tiyatro eserlerinden biri de *Aka Gündüz*'ün *Muhterem Kâtil*[176] isimli üç perdelik tiyatro eseridir.

Eserde olaylar şöyle gelişmektedir. Kafkasya'daki bir orman köyünün yiğidi olan Doğan, Balkan savaşlarından tanıdığı ve kız kardeşinin nişanlısı olan Can ile Kafkasya'daki kurtuluş mücadelesi ve ihtilali hakkında konuşurlarken, bekledikleri çobanın gecikmesi üzerine telaşlanmışlardır. Çoban, yolda Moskof karakolunu basmaya hazırlanan Yakup ve adamları tarafından çevrilmesi yüzünden geç kalmıştır. Yakup, onun Doğan'ın yanında çalıştığını öğrenince selâm göndermiş ve bir gün ziyaretine geleceğini söylemiştir. Onun selâmı Doğan'ı ümitlendirmiştir. Doğan'ın üvey kardeşi olan Şahin de bir Rus subayıdır ve Rus generalinin Tiflis'e gitmesi sırasında yolların emniyeti ile ilgili olarak görevlendirilmiştir. Yolların Türk komitacıları tarafından sarıldığını öğrenince, geceyi Doğan'ın evinde geçirir. Doğan'ın arkadaşlarının bu durumu öğrenmesi üzerine Şahin, sabah erkenden kaldığı evi terk etmek ister. Doğan'ın ona engel olmak istemesiyle aralarında tartışma çıkmıştır. Doğan, kardeşine, her şeyden önce Türk olduğunu hatırlatarak ihanetten vazgeçmesini söyler. Şahin, geceleyin ikna olmuş görünür, fakat generalin köşkünün basılması ile ilgili hazırlanan planları alıp kaçmak düşüncesindedir. Bu durumda, Doğan'ın zamanında müdahale etmesiyle aralarında çıkan silahlı çatışmada Şahin ölür. Bu cinayetten sonra ninesi Doğan'a "Muhterem Katil" hitabında bulunur ve onun ismi artık öyle kalır. Diğer tarafta Yakup ve

[176] Aka Gündüz, **Muhterem Katil, –3 Perdelik Tiyatro–,** İstanbul, Zarafet Matbaası, 1914. (Eserin girişinde "Donanma Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi tarafından yirmi defadan ziyade vaz-ı sahne edilmiş ve hepsinde mazhar-ı takdirat olmuştur" ifadesi vardır).

arkadaşları generalin köşkünü basarlar ve bu çatışmalar sırasında yaralanan Doğan'ın öldüğü bu baskın, başarılı bir şekilde gerçekleştirilir.

Muhterem Katil'de verilmek istenen düşünce, vatanın kurtuluşu uğrunda kardeş katili olan bir kimsenin muhterem bir katil olacağıdır.

Osmanlı insanında vatan duygusunun dile getirildiği *A. Seni* imzasıyla yayımlanmış olan bir başka yazıda da vatanseverlik duygusunun yayılması üzerinde durulmaktadır ve "Osmanlılarda Hissiyât-ı Vatanperverânenin İnbisâtı"[177] adını taşır.

A. Seni, bu yazısının başlığının "Osmanlılarda vatanseverlik hissinin II. Meşrutiyet ile mi doğduğu, yoksa daha önce mevcut muydu?" şeklinde bir soru ortaya çıkardığını belirtir ve bu soruya yazının devamında II. Meşrutiyetten önce de Osmanlılarda vatanseverlik hissinin mevcut olduğu, fakat Meşrutiyet'in ilanının onun tezâhürüne sebep olduğu şeklinde cevap verilir.

Vatanseverlik hissinin insanlarda görenek, itiyâd ile bir "tabiat-ı beşeriye" hâlini aldığını, fakat bu konu hakkında fikir yürüten pek çok filozofun ihtilaf halinde olduğu söylenir. Yazar, insanlarda vatanseverlik hissinin itiyât olarak bulunduğunu belirtirken, vatanı hususi ve umumi olmak üzere ikiye ayırır ve insanlarda vatanseverlik hissinin derece olarak farklı olduğunu ileri sürer.

Yazının devamında vatanseverlik hissinin yayılması üzerinde durulurken de milletin kalbinde uyuşmuş halde bulunan vatanseverlik hissinin yayılması şu cümlelerle ifade edilir:

> "Gelelim hiss-i vatanperverînin inbisâtına: bu, mutlaka izhârına hâdim birtakım hârekât-ı maddiyenin icrâsıyla münkeşif olur ve tavsie başlar; meselâ: elyevm kemâl-i faaliyetle ifâ-yı hizmet etmekte olan "millî donanma

[177] A. Seni, "Osmanlılarda Hissiyât-ı Vatanperverânenin İnbisâtı", **Ankara-Nüsha-i Fevkalade**, Matbaa-i Vilâyet, 1327-1329, s.7-9.

cemiyeti"nin âsâr-ı himmetkârânesi gibi. Milletin kalbinde uyuşmuş bir halde bulunan hiss-i 'âlî-i vatanperverînin inbisâtına hizmet eden şu müessese-i vataniye ve milliye, kulûb-ı Osmâniyân'da meknûz ve mestûr bir halde kalan fevvâre-i hamiyeti öyle galeyâna getirmeye müsteiddir ki henüz kavliyât üzerine bu derecelerde bulunan âsâr ve in'ikâsâtı, karîbü'l-vüsûl olan torpido muhariplerinin vürûdunda öyle tanîn-endâz-ı cihân-ı Osmânî ve İslâmî olacak ki pek az bir zamanda iz'af-ı müzâ'fasına varacaktır."[178]

Balkan Savaşlarının yapıldığı yıllarda milletimizde uyanan vatanperverâne duygular, bu yıllarda yayımlanan gazete ve dergi sütunlarına çeşitli vesilelerle taşınmış ve çeşitli biçimlerde ve türlerdeki eserlerde dile getirilmiştir. İşte bu yıllarda yayımlanan bir imzasız yazı da "Aşk-ı Vatan"[179] ismiyle *Serbestî* gazetesinin sütunlarında yer alır.

İçinde bulunduğumuz yılların milletimizin geçirdiği inkıraz yılları olduğunun bahsedildiği yazıda, "her vatan-perver fert, millet için, bugün derin derin murakabe ve tefekkür devreleri geçirilecek bir zamandır" denilerek Osmanlının izmihlâle sürüklenmek için her türlü entrikalara marûz bırakıldığı dile getirilmektedir. Bugün en önemli ve vatanî görevimizin bütün bu entrikalara göğüs germek ve birlik, beraberlik içinde hareket etmek olduğu şu cümlelerle ifade edilir:

"Fırka gayretiyle söz söylenecek, milliyet, istiklâliyet havalarıyla ortalığı velveleye verecek bir sırada değiliz. Bilakis her hareketimizi mantıkla yapacak, tayin eyleyecek bir demdeyiz. Vatanını her türlü muhabbetlerin fevkinde bir aşk-ı nizye ile sevenler, zuhûr eden veya zuhûr etmesi melhûz bâdireleri, dâhilî buhranları olduğu yerde doğmadan öldürmeye canıyla, kanıyla say etmeyecek olur ise, vatanımız için pek hayırlı olmayacağını görmekteyiz.

---

[178] A. Seni, **a.y.**, s.8.
[179] **Serbestî**, "Aşk-ı Vatan", (Y. yok), No:173, 1 Ağustos 1328, s.1.

.....için yalnız bir çâre vardır; vatanın tehlikede , hem de muhakkak bir tehlikede olduğunu bir dakika, bir saniye hatırdan çıkarmamak. İşte bizim için çâre-i selâmet, işte bizim için temin-i istikbâl ve saadet budur."[180]

Nigâr Hanım'ın vatanına olan hassasiyeti, vatanına olan sevgisi özellikle Balkan Savaşları sırasında yazdığı şiirlerine olduğu kadar günlüğüne de yansımıştır. *Süleyman Nazif,* tanıdığı kadınlar ve erkekler arasında onun kadar samimi olan bir vatanpervere rastlamadığını ifade eder.[181] Balkan Savaşı yıllarında yurt dışına gitme tekliflerini geri çeviren *Nigâr Hanım*:

"Vatanım bu halde iken nereye gidebilirim? Âh acaba kurtulabilecek miyiz? Bugün kalbimde en büyük aşkım vatanımdır. Onun halini bu derece zulmet-âlûd gördükçe ağlamadığım gün geçmiyor." "Ey Türklerin ilâhı, bu millet-i Osmaniye'ye nusret nasip et."[182]

cümleleriyle vatanına ve milletine olan hassasiyetini, sevgi ve bağlılığını da göstermektedir.

Vatan hissi ile ilgili fikirlerin yer aldığı "Tercüme-i Vataniye-1-Vatanperverlik-Vatan Hissi"[183] isimli bir başka makalede de vatandan ayrı yaşayan insanlar için vatan hissinin daha kuvvetli olduğu belirtilir.

Vatanından ayrılarak daha büyük ve gösterişli bir memlekete giden bir insan için en son ayrıldığı vatan köşesi, gözlerin gördüğü son ufukta sislenip gittikçe küçülerek kaybolur ve bu görünüm ile birlikte kalpte derin ve acı bir yara açılarak ruhta bir boşluk meydana gelir. Bu tesirlerle birlikte insanın kendi hevesiyle ayrıldığı yerde mâzisi, çocukluğu, hatıraları, mukaddes kabul ettiği değerleri, ailesi,

---

[180] **A.y.,** s.1.
[181] Nazan Bekiroğlu, **Şâir Nigâr Hanım**, 1.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 1998, s.118-119.
[182] Bekiroğlu, **a.e,** s.119.
[183] Mustafa Halûk, "Tercüme-i Vataniye-1-Vatanperverlik Vatan Hissi", **Donanma,** Yıl:3, No:25, 1 Mart 1328, s.11-16.

dostları ve kendisine ait ne varsa hepsi bulunmaktadır. İşte insanı vatanına bağlayan ve aziz bulunan bu bağlar, yazarının cümleleriyle şöyle ifade edilir:

> "...Hepsi, hepsi...size âit ne varsa orada duruyor; ve bütün sevdiklerinizi sînesinde saklayan bu lâne, ecdâdınızın şanlı ananelerini, milletinizin mefâhirini, tarihinizin şerefini bütün safvetiyle muhitinde yaşatan bir mabet, bir semâ, bir cihândır; bir cihân ki, mümtaz ve ebedî kubbesi altında ecdâdınızın hayâli, şefik bir nazar-ı âşinâî ile bakıyor...
>
> İşte, sizi vatanınıza bağlayan muazzez rabıta..."[184]

Mustafa Halûk, yazısının devamında vatanı maddî ve manevî olmak üzere ikiye ayırmış ve maddî vatanın hissî olduğunu ve maddî vatana bağlılığın eskiye göre zamanında o kadar kuvvetli olmadığını ifade etmiştir. Çünkü insanlar nereye gitse artık kendilerini rahat ettirecek bir yer bulmaktadırlar. Eski Romalılarda çok kuvvetli olan bu his yüzünden cânîlerin vatanlarından sürgün yaşamak sûretiyle cezalandırıldıkları da dile getirilmiştir.

Manevî vatanın da üzerinde yaşanılan memlekete ait tarih, an'aneler, hatıralar ve millî gururun karışımı olduğu ve bu değerlerin bizi atalarımızın ruhuna bağlayan mukaddes teller olduğu ifade edilmiş ve bu değerlerin önemi şu cümlelerle ortaya konulmuştur:

> "Bu, o kadar tabiî ve ulvî bir histir ki, ana kucağının samimî sükûnetinden uçan bûy-i şefkate sarılırken, nasıl hassâs bir gururla nefes alırsak, vatanımızın sâkin ve emîn koynunda, onun neşâyid-i tarih ve ikbâlini okurken de öyle ubûdiyet-kâr bir hisle kalbimiz çarpar ve göğsümüz gururla dolar..."[185]

---

[184] Mustafa Halûk, **a.y.**, s.11.
[185] Mustafa Halûk, **a.y.**, s.13.

Vatan duygusu, vatanı meydana getiren yeryüzü parçasından ayrılıp ona tekrar kavuşulduğunda, millî an'aneye ait zafer şarkıları dinlendiğinde ruhta uyanan ince hislerle tecelli etmektedir. Tehlike ve zafer anlarında "vatan için!" sözü üzerine kalpte dalgalanan fedâkârlık hisleri de vatan duygularını ortaya çıkarmaktadır.

Yazıda serseri insanlarda vatan duygusunun mevcut olmadığı belirtilir ve dolayısıyla vatanseverlik hislerinin de bulunmayacağı ifade edilir.

Vatanseverlik duygusunun ortaya çıkmasında etkisi olan aile, cemiyet, vatan, tarih, an'anât, ahlâk, itikâdât zikredilmiştir. Bu etkenlerin durumu değerlendirilirken vatan için söylenen şu ifadeler dikkat çekicidir:

> "Bu, tamamıyla fitrî bir haslettir; hakk-ı temellükler bu hissin tevellüdünde bir âmil olduğunu söylemek bir 'âdî olduktan başka doğru da olmaz. Sosyologların ifadesine nazaran hakk-ı temellük fikrinden evvel vatanperverlik hissi mevcuttu. Yalnız inkâr olunamaz ki, hakk-ı temellük bunun peydâ-yı kuvvet etmesinde bir müessir olmuştur. Çünkü insanlar "bir şey" için bütün kudretiyle fedâkârlık etmesi, onda bir hakkın vücûduna, rûhen ve bedenen bir şeye mülâkî olduğuna delâlet eder ve bununla kâbildir. Fakat bu şey', doğrudan doğruya hakk-ı temellük değil, vatandaşlarına karşı beslediği hiss ve teşrik-i âmâl.....dir."[186]

"Vatan Tehlikede!" denildiği zaman bütün ve mevcudiyetiyle onu koruma ve kurtarmaya koşanların "hatta ortada tehlike yokken bile vatanın cephesini" güvenliğe alanları ve her zaman onun refah seviyesini yükseltmeye çalışanları, bu fedâkârlığa, bu ulvî işlere sevk eden etken vatan duygusu olmuştur.[187]

---

[186] Mustafa Halûk, **a.y.**, s.15.
[187] Mustafa Halûk, **a.y.**, s.16.

Şiirlerinde vatan sevgisini işleyen bir şairimiz de *Tarsûsî-zâde Münif*tir. Şair, 1904'te yazmış olduğu ve *Edhem Rûhî Bey*'e ithaf ettiği "Sevdâ-yı Vatan"[188] isimli şiirinde vatan sevgisinin gönüllerde bulunan bütün duygulardan daha güzel olduğunu belirtir. Şair, vatanın mukaddes hisleri insanda uyandıran bir anne olduğunu da dile getirmiştir:

"Gönüllerde vatan aşkı, latîf histen mükevvendir!

Gönül meftûn eden ancak o gülşendir, o gülşendir!

Görür görmez uzaklardan daha, meshûr olur insan,

Bizim dağlar, bizim bağlar letâfetten müzeyyendir.[189]

Şaire göre vatan uğruna çekilen sıkıntıların da en mukaddes sıkıntılar olduğu belirtilmektedir. Vatan gayretli çalışmakla bir gün hürriyete kavuşacak ve güzelleşecektir. Şair, vatan sevgisini gönlünde duyan herkesi vatan için çalışmaya davet eder. Kendisi de vatanın düşmanlarının en büyük düşmanı olacağını dile getirir:

"Fakat bir gün vatan hürriyete me'vâ vü meskendir

Bedensiz ruh uçar, ebdânı hıfz etmek gerek dâim

Vatandaşlarsa bir ruhtur, vatan nisbetle bir tendir

Vatandaşlar! Çalışmaklık gerektir hıfz için cismi

Muvaffak olmamız Ha'tan, sa'y gayret de bizdendir

---

[188] M. Kayahan Özgül, **Arayışlar Devri Türk şiiri Antolojisi**, Ankara, TDV Yayınları, 2000, s.461. (Bu kaynakta eserin künyesi şu şekilde verilmiştir:Tarsûsî-zâde Münif, "Sevdâ-yı Vatan",(Cenevre-21 Eylül Sene 1904), **Hâle,** İstanbul, Tanin Matbaası 1339, s.22-24).
[189] Özgül, **a.g.e.,** s.461.

Vatan kavgasını terk eyleyip her kim firar etse

Vatandaşlar! Vatandaşlar! O bir erkek değil, zendir!

Vatan! Ey en mukaddes hisleri tevlid eden mâder

Seninçün çektiğim derdler bana en tatlı şîvendir

Vatan ey doğduğum yer, taptığım yer, öptüğüm yer! Ey

Sana her göz diken alçak bana dehşetli düşmendir"[190]

Zağra Müftülüğü yapmış olan *Hüseyin Râci Efendi* de Balkanlardaki vilayetlerimizi kaybettiğimiz yılların acılarını anlattığı *Tarihçe-i Vak'a-i Zağra* isimli eserinin sonunda yer verdiği "Hicretname" şiirinde vatan sevgisini imânın meyvası olarak ifade ederken bütün gönüllerin, vatan sevgisi sâyesinde yaralandığını ve mecnûn haline geldiğini belirtmektedir:

"Hubb-ı vatan meyve-i imândır

Hâk-i vatan sürme-i çeşmândır

Emn-i vatan rehber-i ümrân olur

Feyz-i vatan şehber-i irfân olur

Hubb-ı vatandır dili pür-hûn eden

Şevk-i vatandır dili mecnûn eden"[191]

---

[190] Özgül, **a.e.**, s.461.

[191] Hüseyin Râci Efendi, **Zağra Müftüsünün Hatıraları (Tarihçe-i Vak'a-i Zağra)**, Baskıya Hazırlayan: Ertuğrul Düzdağ, İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser Yayını, t.y., s.281.

Ali Selahaddin, "Edib-i Âzam Merhûm Kemal'e"[192] adını verdiği şiirinde *Nâmık Kemâl*'in hamiyet yolunda kurban olduğunu belirtirken milletin vatan sevgisini ondan öğrendiğini ve bu sebeple vatanın şan ve şeref aldığını ifade eder. Vatanın candan aziz bir varlık olduğu belirtilirken *Nâmık Kemâl*'in millete vatan sevgisini aşılamak sûretiyle milletin nazarında unutulmaz bir yeri olduğu da dile getirilmektedir:

"Ey meslek-i hamiyete kurbân olan Kemal!

Ey meşhedî ve betâf-ı şehidân olan Kemâl!

Sensin şehîd-i muizz ki perdâz-ı adl ü dâd

Sensin cihâd-ı ekber erbâb-ı içtihâd

.....

Millet, vatan-ı muhabbeti senden nişân alır

Senden nişân alan vatan elbette şân alır

Cândan aziz olan vatana, hâk-bây olan

Takdis eder hatıranı billah her zaman"[193]

Vatan sevgisini samimi olarak günlüğünde ve eserlerinde dile getiren ve Millî Edebiyat devrinde yayımlamış olduğu *Elhan-ı Vatan* isimli şiir kitabındaki şiirleriyle bu duygularını edebîleştiren *Nigâr Hanım*, vatanını en büyük ilhâm

[192] Ali Selahaddin, "Edib-i Âzâm Merhûm Kemal'e", **Şanlı Ordu**, No:8, 20 Nisan 1325, s.1.
[193] Ali Selahaddin, **a.y.**, s.1.

kaynağı olarak kabul eder.[194] *Nâmık Kemâl*'in en sevdiği yönünün "edebiyatımıza vatanseverliği getirmesi olduğunu" belirten[195] Şair *Nigâr Hanım*,

"–Eyler şu vatan lafzı benim ruhumu es'âd

Her uzv-ı zebûnum titrer hubb-ı vatanla,

Her zerre-i hûnum titrer hubb-ı vatanla"[196]

mısralarıyla biten "Vatanım" isimli şiirinde hakikaten gönülden sevdiği vatanına olan sevgisini ifade etmektedir.

Fâik Âli'nin Millî Edebiyat devrinde yayımlanmış olan *Elhân-ı Vatan* kitabında yer alan ve "Anibalin Ruhuna" ithaf edilen "Uçurumun Kenarında"[197] şiirinde dünyanın en güzel toprağı olarak gördüğü vatanına "mâder" diye seslenerek onu gâfil olan çocuklarının yeteri kadar sevmediklerini, fakat bir gün gafletlerinin sonunda bunu anlayacaklarını, fakat o zaman da geç olacağını söyler:

"Hakkıyla sevmiyor...Seni gâfil çocukların;

Hakkıyla sevmiyor; ve fakat korkarım yarın

Bir darbe-i şuûn ile anlar bu gafleti;

Vicdân ü ihtisasına tarı delâleti,

Şerr-i nifak ve haktı bu ervâh-ı gâfile

---

[194] Ruşen Eşref Ünaydın, **Diyorlar ki**. Hazırlayan: Şemseddin Kutlu, Ankara, KTB Yayınları, 1985, s.20.
[195] Ruşen Eşref Ünaydın, **a.e.**, s.22.
[196] Nigâr Bint-i Osman, **Elhân-ı Vatan,** İstanbul, Tercüman-ı Hakikat Matbaası, 1332, s.4.
[197] Fâik Âli, "Uçurumun Kenarında", **Elhân-ı Vatan**, Yeni Osmanlı Matbaa ve Kütüphanesi, 1331, s.13-19; (Şiirin 5 Teşrinievvel 1327(1911) de yazıldığı belirtilmektedir).

Anlar.. Fakat ne çare ve hayfa ki nâfile"[198]

Balkan Savaşlarının acılı günlerinde kaleme alınmış olan bu şiirin ilerleyen mısralarında, yazıldığı gün için bile vatanın sevilip sahip çıkılırsa kötü durumundan kurtulabileceği ifade edilir. Vatan, ıstırâp girdâbı içindedir. Genç olsun, ihtiyar olsun herkesin yürekten sahip çıkarak düşmanla muharebe etmesi hâlinde bu durumdan kurtulacaktır:

"Ey mâder, ey vatan, seni biz fikr ü kalp ile

Sevmiş, sıyânet eylemiş olsak, bugün bile

Âciz, şikeste pür düşerek kaldığın siyah

Girdâp-ı ıstırâbın içinden çıkarsın... Âh

Ey münkesir yürekleri hâlen ve âtiyen

Endişe-i selâmet-i milletle titreyen

Genç, ihtiyar adamlar, ey ervâh-ı fârika,

Düşmanla bir muharebe, ihvânla tefrika:"[199]

Şair, vatanın ancak hâlis bir kalple sevilmesi halinde kurtuluş çâresi bulacağını, uzaklarda çâre aranmaması gerektiğini de şu mısralarında belirtir:

"Bî-şüphe cedd ü cehd ile devlet rehâ bulur;

Mâder-i vatan muhabbet ve hürmetle kurtulur.

Yüksek ses, âteşin ve haşin bir lisân ile

[198] Fâik Âli, **a.e.**, s.13.
[199] Fâik Âli, **a.e.**, s.15.

Çarpın bütün hakikati her sem-i gâfile"[200]

Millî edebiyat devri edebiyatının sade dille şiirler yazan ve Türk şiirinin millileşmesinde önemli bir rolü olan *Ziya Gökalp*, *Kızıl Elma* isimli şiir kitabının *Koşmalar* bölümündeki "Çocuklar İçin" ithafiyla yayınlanmış olan "İlahi"[201] başlıklı şiirinde vatan sevgisini çoğaltmak isteyen yavru Türkler(çocuklar) ağzından konuşarak vatan sevgisi konusunu ele almıştır. Allah'a dua ederek yalvaran çocuklar,

"Yüce Tanrı! Bize pak bir yürek ver,

Temiz aşkla sevmek için vatanı!

Hudut emin değil, bir tunç bilek ver,

O ezmeden, biz ezelim düşmanı!"[202]

mısralarında, temiz bir aşkla sevmek istedikleri vatanlarını savunmak için, düşmandan güçlü olup o kendilerini ezmeden onu ezmek için tunç bir bileğe sahip olmak istemektedirler.

Tanzimat sonrası Türk edebiyatında vatan sevgisi, çeşitli türdeki eserlerde çeşitli vesilelerle meydana getirilmiş olan edebî eserlerde, bazen doğrudan doğruya o eserin hâkim teması olarak, bazen de eserin içinde bir alt tema halinde, bazen birbirine çok benzeyen ifadelerle, bazen çok farklı bir anlatım yoluyla dile getirilirken, bazen çok farklı fikir ve örneklerin açıklamalarıyla, bazen de birbirinin tekrarı olan fikir ve duyguların aktarılması şeklinde ifade edilmiştir.

---

[200] Fâik Âli, **a.e.,** s.15.
[201] Ziya Gökalp, "İlahi", **Kızıl Elma,** Karakurum, tyy., s.18-20.
[202] Ziya Gökalp, **a.e.,** s.18.

3.1.1. Edebî Eserlerde Vatansever Tipler

Vatan duygusunun Türk gençleri tarafından her şeyin üstünde tutuluşunu, millet, din ve padişah sevgisini anlatan eserlerin başında şüphesiz, *Nâmık Kemâl*'in *Vatan Yahut Silistre* isimli tiyatro eseri gelmektedir. Edebiyatımızda vatan temini en kuvvetli bir şekilde işleyen ve gerek konusu, gerekse kahramanlarının vatansever özelliklerinin ön planda tutulması özelliği ile kendisinden sonraki bazı tiyatro eserlerine de tesiri olan *Vatan Yahud Silistre*, pek çok vatansever kahraman tipin yer aldığı bir eserdir.

Vatan Yahud Silistre'nin en önemli kahramanı olan İslâm Bey, edebiyatımızın en önemli vatansever karakteri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine eserde İslâm Bey'in peşinden erkek elbisesi giymek sûretiyle cepheye giden sevgilisi Zekiye de dikkat çekici bir vatansever tipi olarak karşımıza çıkar. *Nâmık Kemâl*'in, daha çocuk denilecek yaşta dedesi ile Kars'ta iken dinlediği, Kırım Harbi esnasında Kars cephesinde kahramanlıklar göstererek şehit düşen Kars ahalisi arasında kulaktan kulağa anlatılarak dolaşan ve cenazesi Kars'a getirilen bir kahraman kızın hikâyesinin tesiriyle böyle bir vatansever kahraman meydana getirdiği düşünülegelmiştir.[203]

Zekiye de cephede İslâm Bey'in ve kendi babası olduğunu sonradan öğrendiği Sıtkı Bey'in yanında önemli kahramanlıklar göstermiş, vatanı uğrunda çeşitli tehlikelere girmiş ve bütün bu mücadeleler boyunca kendisinin bir erkek olmadığını gizleyebilmiştir.

Bu kahraman tip, *Mehmed Sadeddin*'in *Vatan Yahud Silistre* ile aynı yıl yazılarak yayımlanan *Tuna Yahud Zafer*'deki kadın kahraman için bir örnek

---

[203] Fevziye Abdullah Tansel, **İstiklâl Harbinde Mücahit Kadınlarımız,** Ankara, AKM Yayını, 1991, s.5-8., Aynur Mısıroğlu, **Kuvâ-yı Milliyenin Kadın Kahramanları,** 2.bs., İstanbul, Sebil Yayınevi, 1976, s.13-48.0

vatansever tipi olurken, Trablusgarp Savaşı esnasında yazılıp yayımlanan *Bayrakçının Aşkı*[204] isimli hikâyede esas kahraman olan ve cephede bizzat savaş veren erkek asker kıyafetiyle kendisini sonuna kadar gizleyen genç kız için de yazarına bir esin kaynağı olmuş olabilir.

Pek çok yönüyle *Vatan Yahud Silistre*'ye benzeyen ve yazarının, onun etkisinde kalarak ve onunla aynı yıl kaleme aldığı önemli bir tiyatro eseri de *Mehmed Sadeddin*'in *Tuna Yahut Zafer*[205] isimli eseridir.

Tuna Yahut Zafer'in önemli kahramanı olan Mehmet'i eserin yazarı, Sivas'ın bir köyünde annesiyle yaşayan bir şehit oğlu olarak tanıtır. 1853 yılında Tuna üzerinde başlayan savaş, millî duygularının kuvvetini arttırmıştır. Vatan sevgisi onun için, aşktan, anne sevgisinden hatta kendi varlığından da önemlidir. Eserin asıl kahramanı Mehmet'in topluluğa hâkim olma, peşinden sürükleme kabiliyeti vardır. Bu yüzden daima gönüllülerin başındadır. Tehlikelere rağmen savaş anında elinden gelen en küçük faydayı göstermekten çekinmeyen bu genç, hep ön saflarda yer alır. Düşmanın kendi vatanının sınırlarını, topraklarını, şehitliklerini çiğnemesinden duyduğu kinle savaşmıştır.

Mehmet, korkaklığı erkeklere değil, kadınlara yakıştırır. Mertliğiyle, padişahı, dini, milletiyle iftihar eder. Şehit ya da gâzi olmak onun için en büyük mükafattır. Aldığı nişanlarla sevinir. Rütbede gözü yoktur:

> "Ben sağ olduktan sonra her zaman devletin muharebesine hazırım. Burada bulunup da boşu boşuna milletin ekmeğini yiyerek aylığını almaktansa, köyüme gidip anamın, yavuklumun yanında bulunmak devletçe iki taraflı hayırdır. Biri, devlet benim masrafımdan kurtulur, öbürü devlete

[204] Hemedânîzâde Ali Naci, "Yurt Hikâyeleri:1 Bayrakçının Aşkı". **Rübâp,** C.1, No:17, 1 Mayıs 1328. s.180-183; "Bayrakçının Aşkı 2". **Rübâp,** C.1. No:18. 17 Mayıs 1328. s.189-191; "Bayrakçının Aşkı-Son", **Rübâp,** C.1, No:19, 24 Mayıs 1328. s.204-206.

[205] Mehmet Sadeddin, **Tuna Yahud Zafer,** İstanbul, Maarif Nezaret-i Celilesinin İzniyle Basılmıştır, 1290.

kendim gibi asker yetiştiririm. Bırakın beni köyüme gideyim, iktiza ederse yine gelirim."[206]

diyerek köyüne döner ve evlenir. Eserde şehit ve gâzilik Mehmet için bir mükâfat olarak belirtilmiştir.

Aynı şekilde Mehmet'in annesi Fatma da, *Tuna Yahud Zafer*'de, oğlunu savaşa gitmeye ilk defa teşvik eden bir anne olarak karşımıza çıkar. O, oğlunu böyle günler için büyütmüştür. Kocası da bu yolda şehit olmuştur. Oğlundan onların intikamını almayı, mezarlarını çiğnetmeyerek vatanına, milletine, dinine, padişahına bağlılığını göstererek savaşmasını istemiştir.

Mehmet'in annesi Fatma'da oğlunu kaybetmek korkusu yoktur. Ayrıca erkek olmadığına da üzülmektedir:

"Doğrusu şu anda erkek olmadığıma, silah kullanmasını bilmeyip de, ben de cenge gidemediğime bir hiddetleniyorum ki, bir ip bulsam kendimi asacağım, yahut ki götürüp Kızılırmak içine atıvereceğim...Hele şuracığını olsun hatırıma getirip de teselli buluyorum ki kendim gidemedim, düşmandan intikam alamadımsa, alacak seni olsun yetiştirdim. Cenab-ı Allah da bizi ancak sizin gibi arslanları yetiştirmek için yaratmış deyip de ferahlanıyorum."[207]

Vatan sevgisiyle dolup taşan, gözünü kırpmadan oğlunu fedâya hazır, mert Fatma, Mehmet'ini gâzi olarak geri alır.

Tuna Yahud Zafer'de köydeki gönüllüleri savaşmaya teşvik eden ve eserde önemli bir kahraman olan Ali Bayraktar, bir çok savaşa katılmış yaşlı bir gâzi olarak dikkat çekmektedir. Köyde fikirlerinden yararlanılan bir büyük olarak sevilir. Köy halkı, özellikle gönüllü olarak savaşa katılmak üzere olan gençler, onun

[206] Mehmed Sadeddin, **A.e.**, s.57.
[207] Mehmed Sadeddin, **A.e.**, s.63.

hatıralarını dinler ve tecrübelerinden faydalanırlar. Savaşmak arzusunu hiç kaybetmemiştir. Kendisi gidemediğinden savaş zamanı köyde kalan delikanlıları ayıplar. Gençleri de kendi yolunda görmek istemektedir. Gençliğini özler. Köyde, evlatlarının savaşa gitmesi yüzünden ağlayan sızlayan kadınlara canı sıkılır:

> "Kadınların evlatları gitti ya artık, köyde ağlamak sızlamaktan başka bir iş kalmadı. Bilmem ki bu kadınlar da nasıl insandır? Hiç düşünmüyorlar mı ki bastıkları topraklar, yatıp kalktıkları evler ancak evlatlarının kılıçlarına yaslanır. Salt ağlarlar. Analar evlâdlarını zorla cenge göndereceklerine tersine evlâdları gideceğim diye tepinir de anaları razı olmuyor. Allah kadınlarımıza akıllar versin. Faidesiz yere ağlayanlara hiç acımam, varsın bildikleri kadar ağlasınlar."[208]

demekle beraber onlara dert ortağı olmuştur.

Mehmet'in nişanlısı Ayşe, Mehmet'ten ayrı kalmamak için de olsa erkek kıyafetleri giyerek savaşa gitmeye karar vermiş bir kahramandır. Ayşe, bize *Nâmık Kemâl*'in *Vatan Yahud Silistre*'deki Zekiye'ye benzer bir kahraman görüntüsü çizer, fakat Zekiye savaşa katılmıştır. Bu yönüyle Zekiye, daha güçlü bir kahraman olarak karşımıza çıkar.

Hasan ve Ali, *Tuna Yahud Zafer*'de, Mehmet'in arkadaşları olarak verilmiştir. Yirmi yaşında olan bu gençler de, Mehmet gibi henüz askere gitmemişlerdir. Fakat onlar da savaştan çekinmeyen yiğitlerdir. Mehmet'in yanından hiç ayrılmazlar.

> "Hasan:
>
> —Evet. Biz başka toprakta büyümedik ya. Bizi de büyüten bu toprak değil mi? Kuramız çıkmadıysa doğduğumuz toprağın da muhafazası borcumuz değil mi?" [209]

---

[208] Mehmed Sadeddin, **a.e.**, s.67.
[209] Mehmed Sadeddin, **a.e.**, s.72.

derken Ali de:

> "—Biz mert oğlu merdiz Ali Bayraktar mert, mert... Hem mertliği kimseye vermeyen mertleriz. Yirmi senedir taşıdığımız canı, vatanın bir çöpüne değişmemek namussuzluğunu irtikâp edenlerden değiliz. Aç gözünü Ali Bayraktar, ben sözümün eriyim, başkasını bilmem vesselâm."[210]

sözleriyle vatan sevgilerini ortaya koyarlar. Eserin sonunda, Ali'nin savaşta şehit olduğunu öğreniriz.

Tuna Yahud Zafer'de, Ömer Paşa, Osman Paşa, Mustafa Paşa, Sâlim paşa, Musa Paşa gibi komutanlar da vatan savunmasında önemli kahramanlar olarak karşımıza çıkar. Başkumandan Ömer Paşa, askerine güvendiğini:

> "...Bizim askerimizin fıtratında cesurluk vardır. Hem de çeviktirler. Her cefaya tahammül ederler. Hele muharebede sebat ve ikdâmları inkâr olunur şeylerden değildir. Bu suretle düşman askeri bizimkinden ziyade de olsa korkmam çünkü bulunduğum vekayinin hepsinde mertliklerini gördüm. Doğrusu ya askerimiz her cihetle tahsine sezâdır."[211]

sözlerinden anlıyoruz. Türk milletinin kahramanlığına inanan Ömer Paşa, gerçekten muzaffer olmuştur.

Eserde, Silistre firka-i askeriyesinin iyi bir kumandanı olarak tanıtılan ve övülen Musa Paşa, başına isabet eden bir gülleyle vatanı uğruna şehit olan bir komutandır.

Tuna Yahud Zafer'de düşmandan vatanı temizlemek, kutsallığını korumak duygusuyla gençler, anne, nişanlı sevgisi gibi bir çok değerlerden vazgeçmiş ve şehit veya gâzilik için namzet olmuşlardır.

---

[210] Mehmed Sadeddin, **a.e.**, s.73.
[211] Mehmed Sadeddin, **a.e.**, s.77.

Vatan Yahud Silistre'den sonra yazılan bu eserde de, içten gelen sevgiyle, vatanını kurtarmak isteyen gönüllüler anlatılmıştır. *Vatan Yahud Silistre*'de İslâm Bey'le Zekiye, vatan sevgisinde birleşmişken, *Tuna Yahud Zafer*'de Zekiye'nin yerine geçen Ayşe, bu konuda değişik bir tutum gösterir. Ayşe'nin Zekiye gibi erkek elbisesi giyerek savaşa katılma arzusu gerçekleşmemiştir. *Vatan Yahud Silistre*'de trajik şahıs olarak canlandırılan Sıtkı Bey'in yerini, burada küçük bir esintiyle Musa Paşa ve Ali almıştır.

Tuna Yahud Zafer, kendi başına incelendiğinde, bize Türk halkının kadınıyla, genciyle, ihtiyarıyla, askeriyle, bütün olan kahramanlığını aksettirir. Padişaha, dine olan bağlılık, vatan sevgisiyle kaynaşmakta ve Osmanlılık üstün tutulmaktadır.

3.1.2. Vatanın Anne ve Nine Olarak Nitelendirilmesi

Batı kültüründe vatana "baba" nitelendirilmesi yapılırken, Doğu milletlerinde "ana" tabirinin verildiğini daha önce belirtmiştik. Edebiyatımızda vatanın anne olarak nitelenmesi, hemen hemen bütün türlerde kaleme alınmış olan eserlerde rastlanan bir husustur. İnsanın doğarak üzerinde ilk nefesini soluduğu vatanının onun gelişip büyümesinde soluduğu hava, yedirip içirdiği su ve ekmeğiyle beslenmesini sağlamış olması anne olarak nitelendirilmesine sebep olmuştur. Hatta vatan sevgisinin anne baba sevgisinden önce geldiği hususu da pek çok yazıda ileri sürülen bir fikir olarak karşımıza çıkar. Bu konu da vatan sevgisi ve vatanseverlik bölümünde ele alınmıştır.

Tanzimat sonrası Türk edebiyatında kaleme alınan pek çok eserde karşımıza çıkan vatanın anne olarak nitelendirilmesi hususu, sadece makalelerde değil, şiirlerde de işlenen bir konu olarak görülür.

Vatanın anne olarak nitelendirilmesinin en güzel örneğine edebiyatımızda önce *Nâmık Kemâl*'in "Vatan Mersiyesi"[212]'nde rastlarız. *Nihad Sâmi Banarlı*, *Nâmık Kemâl*'in vatanı bir anne olarak "tasvir ve tasavvur edişlerinde" Fransız şairlerinin anne vatan anlayışlarına bir benzerlik bulur.[213] *Nâmık Kemâl*'in *Deli Hikmet*'le müşterek yazdığı beş mısralık 33 bendden meydana gelen şiirin her bendinin son iki mısraında "vatan, bağrına düşman hançeri dayanmış kara talihli bir anne" olarak takdim edilir. Bu şiir, Kurtuluş Savaşı yıllarında *Mustafa Kemâl*'in *"Vatanın bağrına düşman dayasın hançerini/Bulunur kurtaracak bahtı kara mâderini"* mısralarını âdetâ bir cevap olarak söylemesine de sebep olan bir ilham kaynağı olmuştur. *Nâmık Kemâl*'in söylediği,

"Âh yaktık mübârek vatanın her yerini

Saçtık eflâke kadar dûdunu âteşlerini

Kapadı gözde olanlar çıkacak gözlerini

Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini

Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini."[214]

bendiyle başlayan "Vatan Mersiyesi"ne vatanın durumu karşısında ortaya çıkan hüzün duygusu hâkimdir. *Nâmık Kemâl*'in vatanı bu şiirde anne olarak nitelemesi, kendisinden sonraki pek çok şair ve yazarda da görülen ve âdetâ gelenek haline gelen bir kullanım biçimi olmuştur.

Vâveylâ'da güzelleştirilerek anlatılan vatan,

"Bu güzellikte, hiç bu çağında

---

[212] Ergün, **a.g.e.,** s.40-46.
[213] Nihâd Sami Banarlı, "Edebiyatımızda Vatan Sevgisi ve Fikret'in Vatancılığı-I", **Kubbealtı Akademi Mecmuası,** Yıl:1, No:4, Ekim 1972, s.59.
[214] Ergün, **a.g.e.,** s.40.

Yakışır mıydı boynuna o kefen?

Cisminin her mesâmı yâre iken

Tuttun evlâdını kucağında"[215]

mısralarında âdetâ tasvir edilen her tarafi yaralı, evlâtlarını kucağında tutmuş anne vatandır.

Nâmık Kemâl'in *Vatan Yahud Silistre* isimli tiyatro eserini de zenginleştiren bu şiirinde vatan, herkesin annesidir. Herkesi lutfuyla besleyen ve göğsüne düşman ayağı değen bu vatan anne için imdâda yetişmek gerekir:

"Cümlemizin vâlidemizdir vatan

Herkesi lûtfiyla besleyen

Basdı adüv göğsüne biz sağ iken

Arş yiğitler vatan imdâdına"[216]

Servet-i Fünûn'un büyük şairi *Tevfik Fikret*, 8 Temmuz 1908 tarihinde II. Meşrutiyet'in ilanından hemen önce yazdığı ve elden ele dolaşan "Millet Şarkısı"[217] şiirinde, bağrı doğranan mübârek vatanı, anne olarak niteler ve tasvir eder. Bütün Osmanlı vatandaşlarını âdetâ vatanın kurtarılması için yardıma çağırdığı şiirinde şair, vatanı şu mısralarında anne olarak görmektedir:

"Gel kardeşim, annen sana muhtaç; ona koşmak...

Koşmak ona, kurtarmak o bî-bahtı vazifen,

---

[215] Ergün, **a.e.,** s.270.
[216] Ergün, **a.e.,** 51.
[217] Tevfik Fikret, **Rübâb-ı Şikeste,Bütün Şiirleri 2,** Hazırlayan: Asım Bezirci, İstanbul, Can Yayınları, 1984, s.380-383.

Karşında göğüs bağır açık, ölgün, yatıyor bak;

Onsuz yaşamaktansa berâber ölüş ehven!"[218]

Meşrutiyet yıllarında yayımlanan pek çok yazı ve şiirde vatan, anne olarak nitelenmiştir. *Çerkez Süleyman,* "Akvâm-ı İslâmiye'de İntibah"[219] isimli şiirinde anne olarak ifade ettiği vatanı koruyacak gemicilerin seslenişi ile haykırır:

"Koruruz bu gemilerle bu vatan maderini,

Madere karşı âdû hiç açamaz gözlerini,

Yakarız, sonra onun biz de hemen her yerini,

Çünkü barut tutar bizlere anber yerine!"[220]

Midhat Cemal de "Bahriye Şarkısı"[221]nda denizi, her damlası değerimizin bir küresi olan bir anne vatan olarak kabul eder:

"Deryâ ki vatan nâmı olan mâderimizdir,

Her katresi baksan küre-i değerimizdir."[222]

E. Zühdî, "Vatan"[223] şiirinde kutsiyetin kaynağı olarak gördüğü vatanı, nazlı bir anne ifadesiyle anlatır. Şaire göre vatan, aynı bir anne gibi kırık ve takatsiz kalplerimizin iştiyâklı besleyicisidir:

"Bir büyük melce-i mukaddes ki,

---

[218] Tevfik Fikret, **a.g.e.,** s.380.
[219] Çerkez Süleyman, "Akvâm-ı İslâmiye'de İntibah", **Sırat-ı Müstakim**, No:119, 2 Kanunuevvel 1326, s.252.
[220] Çerkez Süleyman, **a.y.,** s.252.
[221] Midhat Cemal, "Bahriye Şarkısı", **Sırat-ı Müstakim**, No:88, 29 Nisan 1326, s.170.
[222] Midhat Cemâl, **a.y.,** s.170
[223] E. Zühdî, "Vatan", **Sırat-ı Müstakim**, No:179, 26 Kanunusani 1327, s.360.

Yaşatır, besler iştiyakla bizi,

Bî-mecâl ve şikeste kalbimizi

Nazlı bir anne şefkatiyle sever."[224]

Edebiyatımızda daha çok "kadın ve aşk şairi" olarak tanınan *Celâl Sâhir (Erozan)*'ın bu şiirlerinin arasında, vatan temini ele alan şiirlere de rastlarız. Şair bu şiirleri arasında olan iki "Feryâd" şiirinin ikisinde de vatanı inleyen zavallı bir anneye benzetir.[225] "Samim'in Ruhuna" ithafiyla yayımlanan birinci "Feryâd" şiirinde şair, zavallı, inleyen, garip, vakarlı, şefkatli, asîl ve büyük olan anne vatan ile ilgili hislerini ortaya koyduğu şu mısralarda, "anne vatan" biçiminde seslenişlerde bulunmaktadır:

"Ey vatan, ey zavallı mâder-i zâr

Seni feryâdım etmesin bîzâr

Bu karanlıkta oynayan alçak

Ellerin zulmüne şükkâr olarak

.....

Ey vatan ey zavallıcık anne,

Tâkâtim yok sükûn ve temkîne

.....

Ey vatan, ey büyük, vakûr anne?

---

[224] E. Zühdî, **a.y.**, s.360.
[225] Nesrin T. Karaca, **Celâl Sâhir Erozan**, İstanbul, MEB Yayınları, 1993, s.259.

Ey garip anne, ey zavallı vatan,

Sen bu alçak çocuklarından utan!

.....

Ey vatan, ey bu kavme mehd-i necib

Muhterem yurd....."[226]

İkinci "Feryâd" şiirinde de şair haline üzüldüğü vatanı bir anne olarak sembolize ederken İstanbul'un işgâl yıllarında, vatan hususunda şuursuz ve duyarsız kalan gençleri eleştirmektedir.

Celâl Sâhir'in "Vatanın Kızlarına"[227] ismiyle yayımlanmış bir başka şiirinde de vatanın anne olarak nitelendiğini görürüz. Bu şiirde vatanın zor durumda bulunduğu, kötü günlerden geçtiği dile getirilirken "biçâre annenin biçâre kızları" ifadesine yer verilerek vatanın kızlarından hasta annenin yaralarını sarmaları istenmiştir:

"Hep toplanın gelin

Biçâre annenin

Biçâre kızları! Bu yeşil kubbe altına

Hep dinleyin, kulak kesilin, anneniz vatan

Titrek sesiyle haykırıyor; kalbine batan

[226] Karaca, **a.y.**, s.259-260.
[227] Celâl Sâhir, "Vatanın Kızlarına", **Türk Yurdu,** C.III, No:29, Mart 1328, s.259.

Bir hançerin zehirleri akmış hayatına..."[228]

Servet-i Fünûn devrinin büyük şairi *Tevfik Fikret* de vatan temi etrafında yazdığı şiirlerinde veya vatan konusuna temas eden mısralarında vatanı anne olarak görür. Şair, küçük mektep çocukları için yazdığı *Şermin* isimli kitabında "Öksüz" başlığıyla yazdığı şiirinde anne imajıyla ifade ettiği vatanı, "haşre kadar yaşatılması gereken öksüzlerin annesi" olarak görmüştür:

"....

Vatan, öksüzler anası

Yaşatırsak, bir o yaşar...

Yaşasın tâ haşre kadar!"[229]

Mart 1328'de yazıldığını öğrendiğimiz 1330(1914) tarihinde yayımlanan *Vatan ve Millete* isimli kitabında yer alan "Mukaddes Vatana"[230] isimli şiirinde vatana "vefâlı anne!" hitabıyla seslenen bir başka şair de *Cenânî*[231]dir. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamak üzere olduğu Balkan ve Trablusgarp savaşları ertesinde ve Osmanlı vatanının tehlikeli günler yaşadığı dönemde yayımlanmış olan bu şiirinde şair, vatanın en mukaddes bir varlık olduğunu ve yükselmesi gerektiğini dile getirir. Vatan topraklarının elden çıkmaya başlamasıyla en mukaddes ve sevilmesi gereken bir varlık olarak vatan görülmektedir:

"Takdise layık ey vatan, ey mâder-i vefâ

---

[228] Celâl Sâhir, **a.y.,** s.259.
[229] Tevfik Fikret, **Şermin,** Nâşiri: Hasan Tahsin, İstanbul, Kanâat Matbaa ve Kütüphanesi, 1330, s.26; **Tevfik Fikret, Bütün Şiirleri,** (Hazırlayanlar: Prof. Dr. İsmail Parlatır, Doç. Dr. Nurullah Çetin), 2.bs., Ankara, TDK Yayınları, 2004, s.593.
[230] Cenânî, **Vatan ve Millete**, yyy., 1330, s.7-12.
[231] Türk edebiyatı tarihinde XVI. yüzyılda yaşamış "Cenânî" isimli beş tane şairin varlığı ve hayatı hakkında bilgi sahibi olmamıza rağmen bizim incelememize konu olan şairin hayatı ve şahsiyeti hakkında maalesef bilgi edinemedik.(bkz:**Türk Dili Ve Edebiyatı Ansiklopedisi,** C.II, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1977, s.48.

Yüksel! Yerin haziz-i mezellet değil senin!

Yüksel şerefle, şanla, mefâhirle dâimâ

Yüksel! Yerin haziz-i mezellet değil senin!"[232]

Cenânî, "Şarkılar" başlığıyla yayımladığı diğer şiirlerinde de vatanı anne, kendisini de onun kucağında ölmek isteyen, ondan şefkat bekleyen bir evlat olarak niteler. Çünkü şairi büyüten ve yetiştiren bu şefkatli anne, ölümünde de onu kucağına almalıdır:

"Şan ile şanlı vatan uğrunda ölmek isterim

İsterim çünkü vatan ağuşu olsun makberim

Çünkü koynunda büyütmüştür, vatandır mâderim

İsterim şanlı vatan ağuşu olsun makberim

Ey vatan durdukça dünya miknet ü şanla yaşa

Bulsun ağuşunda evlâdın saadet dâimâ"[233]

Millî Edebiyat devri şairlerinden *Fâik Âli*, *Elhân-ı Vatan* kitabında yer alan "Uçurumun Kenarında"[234] isimli şiirinde yeryüzünün en güzel yerinde bulunan vatana "ey mâder" diye seslenmektedir. Şiirin bir başka bölümünde de vatanın kalp ve fikir ile sevilip siyânet edilmek gereği üzerinde durulurken yine "ey mâder" diye seslenilir. Vatanın sevgi ve hürmetle kurtulacağının dile getirildiği bir başka bölümünde de "mâder vatan" ifadesi ile karşılaşmaktayız:

---

[232] Cenânî, **a.e.**, s.7.
[233] Cenânî, **a.e.**, s.13.
[234] Fâik Âli, "Uçurumun Kenarında", **Elhân-ı Vatan**, İstanbul, Yeni Osmanlı Matbaa ve Kütüphanesi, 1331, s.13-19. (Şiirin 5 Kanunuevvel 327'de yazıldığı belirtilir).

"Ey hâkin en güzel yeri, ey mâder, ey vatan,

Ey adn sinesinde hep ecdâdımız yatan"[235]

.....

"Ey mâder, ey vatan, seni biz fikr ve kalp ile

Sevmiş, siyânet eylemiş olsak, bugün bile"[236]

.....

"Bî-şüphe cedd ü cehd ile devlet rehâ bulur;

Mâder vatan muhabbet ve hürmetle kurtulur."[237]

Fâik Âli, aynı kitabındaki "Ey Bu Âlemde En Büyük Mazlûm"[238] şiirinde de "ey mâder" hitabının yanında "ey muazzez melike-i mecrûh" diye seslenerek vatanın durumunu yaralı kadın hükümdara benzetmektedir:

"Ey mukaddes vatan, sen ey mâder,

Ey muazzez melike-i mecrûh"[239]

Yine *Fâik Âli,* vatanı anne olarak nitelediği "Oğlum Mûnis'e"[240] isimli şiirinde oğlu Mûnis Fâik Ozansoy'a seslenirken onun, derdi kendisine, faydaları ise vatanın hizmetine ait olduğunu belirtir. Şair, oğlunun bu ana vatanın hizmetinde bulunmasını arzuladığını şu mısralarla ortaya koyar:

---

[235] Fâik Âli, **a.e.,** s.13.
[236] Fâik Âli, **a.e.,** s.15.
[237] Fâik Âli, **a.e.,** s.16.
[238] Fâik Âli, "Ey Bu Âlemde En Büyük Mazlûm", **a.e.,** s.27-29; (Şiirin Teşrinievvel 1324'te yazıldığı belirtilir).
[239] Fâik Âli, **a.e.,** s.27.
[240] Fâik Âli, "Oğlum Mûnis'e", **Mecmua-i Ebüzziyâ,** No:107, 8 Şabanülazim 1329, s.927.

"Şahsımdan uzak, başka temenniler, emeller;

Gönlüm seni mâder-i vatanın hâdimi ister...

Derdin bana, nef'in mâder-i vatana ait.

Ey hilkat-i masûme bu âmâli, dua et."[241]

Şiirimizde vatana anne olarak hitap eden bir başka şair de Millî edebiyat devri şairlerimizden *Hamdullah Suphi*'dir. *Hamdullah Suphi*, "Maestro Mösyö Forlayn'ın millî marş olmak üzere tertip ettiği marş için tertip ettiği güfte" olan "Vatan"[242] şiirinde vatanına hem elemli bir anne, hem de âşinâ olunan bir yâr olarak hitap eder. Şair, "Vatan" şiirinde hicrân günlerinin sona ermesi için bu vatan annenin kucağını açmasını, aşk dolu kalbiyle bu vatandan ayrı olanları sarmasını ister:

"Ey mâder-i elem-zede ey yâr-i âşinâ

Pâyâna erdi artık o hicrân zamanları

Aç sîne-i visâlini evlâd-ı zârına

Sık kalb-i aşkın üstüne mehcûr olanları"[243]

Ziya Gökalp de "Asker Duası"[244] şiirinde iki dileği olan askerin duasını dile getiren asker ağzından vatanı anne, milleti baba olarak ifade eder:

"Dileğim iki: Din ile vatan...

Ocağım ordu, büyüğüm sultan

---

[241] Fâik Âli, **a.y.**, s.927.
[242] Hamdullah Suphi, "Vatan", **Resimli Kitap,** C.2, No:11, 15 Ağustos 1325, s.3.
[243] Hamdullah Suphi, **a.g.y.**, s.3.
[244] Ziya Gökalp, "Asker Duası", **Kızıl Elma**, Karakurum, tyy., s.21-22.

.....

Dinimiz ister sıdk ile hizmet,

Anamız vatan, babamız millet;

Vatanı mamûr eyle ya Rabbi!

Milleti mesrûr eyle ya Rabbi!"[245]

Şiirlerinde vatanı anne olarak değerlendiren bir başka şairimiz de *Enis Behiç'tir*. "Umumi Harpte, Çanakkale Cephesinde, 1915"te yazdığı "Ordunun Duası" isimli şiirinde şair, anne olarak gördüğü vatanla birlikte onun sembolü olan bayrağımıza da dua etmektedir:

"Yurdumuzun, o sevgili

Annemizin emeli

Her devirde zafer bulsun, âmin!

Tan yerinde bu albayrak

Karanlığı yakarak

Her devirde zafer bulsun, âmin!"[246]

---

[245] Ziya Gökalp, **a.e.,** s.21.
[246] Enis Behiç Koryürek, "Ordunun Duası", **Miras ve Güneşin Ölümü,** İstanbul, Devlet Kitapları, 1971, s.26.

3.1.3. Vatanın Güzellikleri Ve Diğer Özellikleri

Vatanımızın sahip olduğu güzellikler, Tanzimat sonrası Türk edebiyatında yazılmış yazı ve şiirlerde çeşitli vesilelerle dile getirilir. Tanzimat sonrası Türk edebiyatında vatan kavramının fikrî ve felsefî derinlikleri irdelenirken vatanın hemen her yönüyle, acısı, kederi, perişanlığı, güzellikleri yönüyle ifade edildiği de görülür. *Nâmık Kemâl* hemen her yönüyle eserlerinde tema olarak aldığı vatanı, "Vâveylâ"[247] isimli şiirinde ağzının rengi tenine aksetmiş nazlı ve garip bir sevgili olarak niteler. Burada bir güzellik sembolü haline getirilen vatan, şairin rüyâlarına giren, kanlı kefenli, garip vatandır:

"Feminin teni aksedip tenine

Yeni açmış güle misâl olmuş.

İn'itâfiyle, bak! Neâl olmuş!...

Serv-i sîmîn safâlı gerdenine.

O letâfetle ol nihâl-i revân

Giriyor göz yumunca rüyâma.

Benziyor, aynı, kendi hülyâma

Bu tasavvur dokundu sevdâma.

Âh böyle gezer mi hiç cânân?...

Gül değil arkasında kanlı kefen...

[247] Ergün, **a.g.e.,** s.270-273.

Sen misin, sen misin garîb vatan!..."[248]

Nâmık Kemâl, "Hilâl-i Osmânî" şiirinin son bendinde de vatanı genç yaşta mezara giren her goncası parça parça kan gibi olan bir sevgili şeklinde tasavvur eder:

"Eyvah ki vatan mezara gitti

Zannetme ki bir kenara gitti

Tarih ile iftihara gitti

Yerlerde benim gibi sezer mi

Her jâlesi giryeden nişandır

Her goncesi parça parça kandır

Bilmem sevişi benim kadar mı

Yâ hiç ölü görmemiş mi toprak

Kim tâ bu kadar teellüm etmiş."[249]

Vatanın coğrafî ve kültürel bütünlüğünü dile getiren bir yazı, *Reşid Beğ* imzasıyla "Bir Zâtın (Vatan)'ın Mukaddesiyetine Dâir Ehibbâsından Birine Yazdığı Mektuptur"[250] ismiyle yayımlanır. Vatanımız üzerinde yer alan bir coğrafya parçasınının tabiat güzelliklerinin tasvir edilmesiyle başlanan yazıda, bazen güzel, bazen vahşi özellikleri bulunan vatan topraklarının sonuçta dünyalara değer olduğu ve muhafaza edilmesi lüzûmu üzerinde durulur:

---

[248] Ergün, **a.e.,** s.270.
[249] Ergün, **a.e.,** s.273.
[250] Reşîd Beğ, "Bir Zâtın (Vatan)'ın Mukaddesiyetine Dâir Ehibbâsından Birine Yazdığı Mektuptur", **Hazine-i Evrâk**, No:29, 1 Mayıs 1297/13 Mayıs 1881, s.452-456.

"Nasıl ki ecnebi bir seyyâh vatanı şu söylediğim yolda telakki eder! Ve terakki ve tedennisi ile hayatına bir şey gelmez! Fakat benim yanımda vatanım velev ki diyâr-ı sâireye nisbetle bazı mertebe tezyînât-ı medeniye ve sanaiyeden mahrûm olsun! Dünyalara müraccahtır! Zirâ beni ağuş-ı terbiyesine alup büyüten vatanımdır! Ecdâdımı üzerinde besleyen vatanımdır! Osmanlıları bir aşiret iken koca bir devlet eden yine o vatan-ı azizdir aleyhinde bulunan bednâm ve bî-nişân olsun!!"[251]

Vatanın bir parçasının dahi önemli bir cüz olduğunu vurgulayan bir başka yazı da *İbrahim Fehim* imzasıyla *Gülşen* mecmuasında "İşte Bu Da Vatanın Bir Parçasıdır"[252] ismiyle yayımlanmıştır. Güzel tabiat özelliklerine sahip olan bir coğrafyanın tasvir edildiği yazının sonunda, bütün bu güzel tabiat özelliklerine sahip memleketin bütün vatanımızın bir parçası olduğu belirtilir.

Vatanın güzellikleri, Servet-i Fünûn devrinin büyük şairi *Tevfik Fikret* tarafından da dile getirilmiştir. Fikret, II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinin ardından yazdığı ve hürriyet günleri olarak bilinen ve isimlendirilen dönemin sevinciyle yazmış olabileceği meşhûr "Vatan Şarkısı"nda vatanın güzelliklerini sıralar:

"Toprağın cevher, suyun kevser, baharın bî-hazân;

İşte dünya; Bir eşin, bir benzerin yoktur, inan.

Müşfik evlâdın bulur koynunda her gün, her zeman

Başka şefkat, başka nemit, başka kuvvet başka can...

Can da sen, şan da sen, hepsi sensin, yaşa;

---

[251] Reşîd Beğ, **a.y.**, s. 456.
[252] İbrahim Fehim, "İşte Bu Da Vatanın Bir Parçasıdır", **Gülşen,** No:1, 31 Kanunusani 1301/25 Ocak 1886, s.4.

Ey vatan, ey mübârek vatan, bin yaşa!"[253]

Vatanımızın güzellikleri yanında, üzerinde yaşayan insanlara hoş gelen diğer özellikleri de şiirlerde dile getirilir. *Mehmet Emin*, "Sen Feryâda Başlayınca"[254] şiirinde beyinlerin en ateşli humması ve yüreklerin en mübârek sevdasına sahip olan vatanını her varlıktan mukaddes görür:

"Vatan, vatan!

Senin adın bu dünyada en hoş sestir;

Senin fikrin akla gelen her manâdan mukaddestir;

Senin duygun yüreklerin en mübarek sevdasıdır;

Senin derdin beyinlerin en ateşli hummâsıdır."[255]

Celâl Sâhir (Erozan), daha önceki bölümde edebiyatımızda klişeleşmiş bir söyleyiş biçimi hâline gelen vatanın anne olarak sembolize edilmesi teminin yanında, vatan parçalarının güzelliğini de dile getiren mısralara imza atmış bir şairimizdir. Osmanlı Devleti'ne başşehirlik yapmış olan Edirne'nin kaybedilmesi üzerine, zamanının toplumunda uyanan infialin tesiriyle yazdığı "Öç"[256] şiirinde şair, Edirne'nin ve Rûmeli'nin cennet kadar güzel bir vatan coğrafyası olduğunu şu açık ifadelerle ortaya koymuştur:

"Ey Edirne, ey güzel yurt aylar var ki

hicrânım

Bir onulmaz yara gibi bağrımızda kanadı,

---

[253] Tevfik Fikret, **a.e.,** s.384.
[254] Mehmed Emin, "Sen Feryada Başlayınca", **Türk Derneği,** İstanbul, C.2, 1327, s.72.
[255] Mehmed Emin, **a.y.,** s.72.
[256] **Halka Doğru,** "Öc I", (Celâl Sâhir), Yıl:1, C.I, No:3, 25 Nisan 1329, s.19.

Gündüzleri tutuşturur ruhumuzu bir yangın,

Geceleri rüyâmızda, kal'aların yanardı...

.....

Sen bizimsin ey Edirne, ey Rûmeli cenneti![257]

Celâl Sâhir (Erozan)'a Edirne'nin vatandan ayrılmasının tesir ve ilhamı, başka öç şiiri de yazdırır. Bir başka "Öç" isimli şiirinde şair, topluca bu güzel vatan parçasının kurtarılması için Türk milletine çağrıda bulunur. Bir çağrı ve öç şiiri olan "Öç II"[258] şiirinde ise, Edirne'nin vatanın en güzel parçalarından biri olduğu şu mısralarla dile getirilmektedir:

"Âh kardaşım, Edirne'yi unutma!

Güzel göğsü üç ırmağın uğrağı.

Her birinin suyu şehit kanı kokan bir

kevser;

Her ne eksen altın verir toprağı

Onun yeşil bağlarına cennet diyor şairler

Sakın sakın Edirne'yi unutma;

Öç almanın vakti gelir sen kinini

uyutma!"[259]

---

[257] **a.y.,** s.19.
[258] **Halka Doğru,** "Öç II", (Celâl Sâhir), Yıl:1, C.I, No:4, 2 Mayıs 1329, s.67.
[259] Celâl Sâhir, **a.y.,** s.67.

Fâik Âli'nin Millî Edebiyat devrinde yayımlanmış olan *Elhân-ı Vatan* isimli kitabında yer alan "Genç Şairlere"[260] başlıklı şiirinde büyük vatanın şânının, şevketinin çok olduğu, o oranda da vatanın dertleri, sıkıntıları, ıstırap ve ağrıları bulunduğu dile getirilmektedir. Fakat bütün bunlara rağmen üzerinde yaşayan kavminin şerefi ve övünülecek yönleri Shakespeare ve Lamartine'i kendisine hayran bırakacak güzelliktedir:

"Mâder ve bî-bedel vatanın derdi, mihneti,

Evcâı, ıstırâbı kadar şân ve şevketi,

Sertâbeser cihân-ı kemâl ü temeddüne

-Sîmâ-yı kavmi göstererek nâgehân yine-

Hayret veren mefâhiri vardır ki her biri

Pür-vecd eder Lamartine'i, hayran Shakespeare'i."[261]

Fâik Âli, aynı eserinde yer alan ve "Anibal'in Ruhuna" ithaf ettiği "Uçurumun Kenarında"[262] şiirinde "mader" diye seslendiği vatanını yeryüzü toprağının en güzel yeri olarak görür ve ecdâdımızın onun cennet sinesinde yattığını ifade eder:

"Ey hâkin en güzel yeri, ey mâder, ey vatan,

Ey adn sinesinde hep ecdâdımız yatan"[263]

"Uçurumun Kenarında" şiirinin ilerleyen mısralarında vatanın sahip olduğu güzellikler sayılarak mukaddes bir kıta olarak gösterilir. Bu vatan koynunda din

---

[260] Fâik Âli, "Genç Şairlere", **Elhân-ı Vatan**, Yeni Osmanlı Matbaa ve Kütüphanesi, 1331, s.7-10; (Şiirin 1327(1911) Teşrinievvelinde kaleme alındığı belirtilmektedir).
[261] Fâik Âli, **a.e.**, s.9.
[262] Fâik Âli, **a.e.**, s.13-19.
[263] Fâik Âli, **a.e.**, s.13.

büyüklerini, mukaddes kitapları ile Osmanlı tarihinin de en şanlı devlet adamlarını ve vatan müdafilerini saklamaktadır. İnsanlık tarihinin en yaşlı varisi ve Kur'ân-ı Kerim'in âşiyânıdır:

"Ey kıta-ı mukaddese, hâk-i mukaddesât,

Ey zât-ı Kibriyâya nazar-gâh-ı iltifât,

Koynunda ey Zebûr ile Tevrat'ı saklayan

İncil'e menzil, âlem-i Kur'an'a âşiyân,

Tarih-i âdemiyetin en yaşlı vârisi,

Beyt-i Hüdâ ve Ravza-i Kudsiye harsı,

Osmân serîr-i şânı, Yavuz taht-ı haşmeti"[264]

Fâik Âli, Balkan savaşları yıllarında yazmış olduğu "Ordu Edirne Yollarında"[265] isimli şiirinde de vatanımızın güzel bir parçası ve Balkan savaşlarında Osmanlı ordusunun önemli bir karargâhı ve geçidi olan Edirne'nin Osmanlı milletinin kalbinde de vatan olarak ayrı bir yeri olduğunu vurgulamaktadır:

"Edirne ayn-ı vatan, kalp-gâh-ı ümmettir;

Edirne toprağın üstünde adn-ı himmettir."[266]

Vatanımızın güzel bir parçası olan Rûmeli'nin tehlikede olması karşısında endişelerini dile getirdiği "–Koşalım Çünkü Vatan Tehlikede–"[267] isimli şiirinde

---

[264] Fâik Âli, **a.e.,** s.14.
[265] Fâik Âli, **a.e.,** s.69-71(Şiirin 6 Temmuz 1329'da yazıldığı belirtilmektedir).
[266] Fâik Âli, **a.e.,** s.71.
[267] Nigâr Bint-i Osman, **Elhân-ı Vatan,** İstanbul, Tercüman-ı Hakikat Matbaası,, 1332, s.14-15.

Nigâr Hanım da, bu vatan parçasının güzelliklerini ifade eder. Altında gördüğümüz 18 Kânunusâni 1328 tarihi, şiirin Balkan savaşlarının bittiği yıl yazıldığını düşündürür. Şair, düşmanın eline geçen Rumeli'nin kanlar içinde kaldığını ortaya koyarken, Rumeli'nin güzel bir vatan parçası olduğunu ve tekrar geri alınması gerektiğini şu mısralarıyla ifade eder:

"Rûmeli kanlar içinde kaldı,

Her cihetten bize düşmen saldı,

O güzel yerleri bir bir aldı;

Koşalım ahd ile istirdâda

O harîme canavarlar daldı

Biz kadınlar da bugün imdâda

Koşalım çünkü vatan tehlikede.."[268]

3.1.4. Vatanın Tehlikeden Kurtarılması

Kırım'ın Ruslar tarafından işgâl edilmesi üzerine Türkler için unutulmaz bir acı kaynağı olan bu hadiseyi şiirleştiren *III. Selim*, kalemi ve kalbi ile milletinin ve vatanının haline âdetâ ağlamaktadır:

"Yüzüm tuttum Cenab-ı Kibriyâ'ya,

Resûl'ün zikrin aldım iptidâya,

Gidelüm ceyş-i küffâra gazâya,

[268] Nigâr Bint-i Osman, **a.e.**, s.14-15.

Bizim bu memleket kalsun mu böyle!

Olaydım ölmeden bir kez seferber,

Hüdâ emrile olursak muzaffer,

İnâyet etmez mi Hâlık-ı rûz-ı mahşer,

Kalalım mı kılıç altında böyle!"[269]

Padişahlar, yönettikleri tebaanın aynı zamanda dinî liderleri oldukları için, din sevgisi de vatan ve milletle aynı derecede idi. İslâm dininde Allah ve Peygamber gibi vatan ve millet kavramlarının da mukaddes kabul edildiğini görüyoruz. Yukarıdaki mısralarda millî ve dinî hislerini ortaya koyan *III. Selim*, Kırım'ın kaybının kendisinde ortaya çıkardığı duygularını ifade ederken, gözünün açık kalmaması için düşmanlardan öç almak istediğini, bu iş için Allah'tan ümit kesmediğini, din ve vatan yolunda şehit olmak istediğini de ifade eder:

"Kılıç âdâya elbette sezâdır

Bu dinin uğruna canım fedâdır

Bizim yardımcımız Bari Hüdâ'dır

Kalalım mı hicâb altında böyle?

Nitekim tendedir canım giderim,

Şehid olup gazalar ya ederim

[269] Cevdet Türkay, "III. Selim'in Vatanseverliği", **Yeni İstanbul**, Yıl:6, No:1878, 9 Şubat 1955, s.5.

İnâyet lutfu Bâri'den dilerim

Kalalım mı ayak altında böyle?

Eğerçi sihreder İslâm'a kâfir

Bize de ism-i âzâm işte hazır

Esir edip nice Tatarı bir bir

Kırım küffârda kalsın mı böyle?"[270]

Edebiyatımızda meydana getirilen ve her türde yazılmış olan pek çok eserde vatanın tehlikede olması ve onun kurtarılması ile ilgili fikirler ileri sürülmüştür.

Tanzimat devri şairlerinden *Osman Nevres* de Abdurrahman Sâmi Paşa konağı ile *Midhat Paşa*'nın meclisleri ve iltifatları sonucunda elde ettiği sosyal kimlik sebebiyle hürriyet-perver ve vatansever hatta meşrutiyetçi olmuştur.[271]

Vatanın zor durumda olması konusu, Tanzimat Devri şairlerinden *Osman Nevres*'in bir gazelinde de ifade edilmektedir. Şair, devrindeki bazı tarihî olayların etkisiyle zor durumda kalan vatanının sıkıntılarını bu şiirine aksettirmiştir. Şaire göre vatanın havası, suyu, rüzgârı, ağacı hep bu zor günlerin sıkıntılarını aksettirir:

"N'oldu bilmem ki kederlendi zülâli vatanın

Vermez oldu semer-i neş'e nihâli vatanın

---

[270] Türkay, **a.y.,** s.5.
[271] M. Kayahan Özgül, **Osman Nevres Hayatı ve Eserleri,** İstanbul, MEB Yayınları, 1999, s.45.

Âlemi vâhimeye saldı hevâ-yı şarkı

Esmiyor n'oldu kapandı mı şimâli vatanın"[272]

Şair, vatanın bu sıkıntılı günlerinde eski iyi günlerini hatırlamakta ve o güzel günlerle bu sıkıntılı günleri karşılaştırmaktadır. Vatanın gözünden hep kan akarken onun helâli de haram olmaktadır. Nereye baksa şair için mecâlsiz vatanın bu sıkıntılı ve kederli günleri gözünün önünden gitmez:

"Baktım âyîne-i tasvire teemmülle bu şeb

Pek mükedder görünür sûret-i hâli vatanın

Gâh pâ-mâl-i keder gâh dil-i âzurde-i gam

Kalmadı bâr-ı gama gayri mecâli vatanın

Şimdi hep kan akıyor su yerine çeşminden

Âh ey dil ki haram oldu helâli vatanın

Câm-ı zerrîni dahi kaldı hazef-pâre gibi

Nâz ederken sırr-ı fağfûra sifâli vatanın

[272] Osman Nevres, **Divân-ı Osman Nevres**, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1290, s.121-122; M. Kayahan Özgül, ikinci beyitle ilgili olarak şairin, Londra muahedesinin imzalanmasını kastetmiş olabileceğini belirtmektedir. (Özgül, **a.g.e.**, s.131)

Oldu her yana şerer-pâş-ı telâş âteş-i gam

Giderek dağ oluyor dilde hayâli vatanın"[273]

Nevres, şiirinde vatanının kederli ve sıkıntılı günlerini aksettirirken karamsar görünmekle beraber, bu güzel vatan için yine güzel günlerin geleceğinden de ümidini kaybetmemiştir. Ona göre, bir şans rüzgârı esecek ve vatan üzerindeki keder tozunu yok edecektir. Bu da şaire göre ancak vatanın önde gelenlerinin birleşmeleri ile mümkün olabilir:

"Var ümîdim ki esip yine nesîm-i ikbâl

Büsbütün zâil olur gerd-i melâli vatanın

Mahv olur hâdise dağ olsa da bir cünbiş ile

Birleşip himmet ederlerse ricâl-i vatanın

Yümn-i tedbiri ile âsaf-ı âlî-ka'bın

Görürüz kadrini elbet yine âlî vatanın"[274]

Osman Nevres, vatanı için hassasiyeti olan bir şairdir. Çünkü vatan ona göre zor bir dönem yaşamaktadır. Aynı zamanda insan için en kıymetli olan vatan, zor durumda da terk edilmemesi gereken ve her zaman güzel ve vazgeçilmez olan bir varlıktır:

[273] Osman Nevres, **a.e.**, s.121-122.
[274] Osman Nevres, **a.e.**, s.121-122.

"Etme yıkılsa da vatanın gurbet ihtiyar

Zîr yıkılsa da yine âbâddır vatan" [275]

Şair vatan uğrunda canını vermeye hazırdır. Çünkü vatan için nice genç askerler de canını vermiştir:

"Bağrın delik delik edip inler vatan deyû

Âvâre ney görün neler eyler vatan deyû

.....

Nevres vatançün eylemeyeyim mi cihânı terk

Terk-i hayat kıldı niçe er vatan deyû" [276]

Şair, vatanının zor durumdan kurtulmasının çarelerini düşünürken devrinin idarecilerinden şikayetçidir ve vatanın derdine derman olacak vatandaşların zuhûr etmemesinden yakınır:

"Bir vatandaş zuhûr etmedi hayfâ Nevres

Ki murâd üzre ilâc eyleye derd-i vatana" [277]

Türk edebiyatının bütün dönemlerinde ele alış şekli ve ona verdiği öncelikle vatan konusunun önemli bir konu olarak yerleşmesinde ayrı bir rolü olan Tanzimat devrinin en önemli şairi *Nâmık Kemâl* de bir çok eserinde vatanın içten ve dıştan gelen tehditler karşısında içinde bulunduğu kötü durumdan, vatana sahip çıkılmasından bahseden pek çok şiir meydana getirmiştir. Onun meşhur "Murabba"ı da bu yolda yazdığı eserler arasında yer alır.

---

[275] Osman Nevres, **a.e.**, s.151.
[276] Osman Nevres, **a.e.**, s.152.
[277] Osman Nevres, **a.e.**, s.153.

Nâmık Kemâl'in şiirlerinde vatan, "bahtı kara" bir anadır. Düşman hançerini onun göğsüne dayamıştır. Vatan can vermek üzeredir. Hâlâ muhit ölüdür, bir uyanış yoktur. Bu vaziyette *Nâmık Kemâl* dinî bir hisle, "hiç olmazsa Kur'an'ını kurtar", der ve bu yolla milletini gayrete getirmek ister. *Nâmık Kemâl*, eski şanlı tarihi, şerefli devirleri anar. Zulme, istibdâda, baştaki iktidarsız insanlara isyan eden şiiri de *Deli Hikmet*'le müşterek yazdığı "Vatan Mersiyesi"dir.

Nâmık Kemâl'in "Vatan Mersiyesi"nde, makalelerinde gördüğümüz vatan düşüncesinin başka şekillerde ifade edildiğini görürüz. Vatanı bir anaya benzetir, vatan maddî ve manevî menfaatlerimizin iştirâkinden doğan bir bütündür. Şiirlerinde samimi bir "Osmanlılık" ve "Müslümanlık" ülküsü göze çarpar. Vatan sevgisi ve vatan heyecanı dinî bir heyecanla karışık olarak tezâhür eder.

Beş perdelik bir tiyatro eseri olan *Tuna Yahut Zafer*'de ikinci ve dördüncü perdelere yerleştirilen savaş türküleri, hem esere anlatım değişikliği getirip coşkunluk katması, hem de muhtevaya uygun olarak gönüllüleri vatan savunmasına teşvik etmesi, zaferin kazanıldığını müjdelemesi bakımından dikkat çekicidir:

"İşte geldi şan şöhret günü haydi gidelim

Hûn-ı düşmanla bütün yerleri telvis edelim

Seyl-i seyf etmeden artık bu uğurda n'idelim

Durmak olmaz böyle günde haydi arş arkadaşlar

Sınırı çiğnemiş a'dâ gidelim yoldaşlar"[278]

[278] Mehmed Sadeddin, **a.e.**, s.29-30.

"Duydunuz mu sınıra gelmiş adû

Vatanın zaptını etmiş arzu

Sağ iken biz ne demek olmaz bu.

Arkadaşlar geliniz hep gidelim

Bu mukaddes vatanı hıfz edelim

Babamız oldu şehit unvanlı

Baş kesip biz de olalım şanlı

Şöhret alsın yine bu Osmanlı

Arkadaşlar geliniz hep gidelim

Bu mukaddes vatanı hıfz edelim"[279]

Mehmed Sadeddin'in bu şiirlerinde de *Nâmık Kemâl*'in tesirlerini görmek mümkündür:

"Hasmın kanıyla yerler boyandı

[279] Mehmed Sadeddin, **a.e.,** s.35; (Bu şiir, **"Bahariyye-i Edebiyat Ve Mütenevvin Ulûm ve Hikâyât-ı Muzhnahkat Serlevhalarıyla Osmanlı Menâfiine Hizmet eder Haftalık Dersaadet Edebiyat Risalesidir"** ismiyle yayınlanan mecmuanın 1295/1879 tarih ve 1 No:lu cüzünde *"Vatan hakkında Gayet Müessir ve Nâşenide Bir şarkı Olup ve Bir Sûret-i Fevkalade Dil-Sûz Bulunduğu Cihetle Aynen derci Münasip Görülmüştür"* ismiyle de yayınlanmıştır).

Düşmanların hep canı yandı

Osmanlı erler şanlı yiğitler

Elhamdülillah harbi kazandı"[280]

Mehmed Sadeddin, gönüllüleri vatan savunmasına teşvik etmek için yazdığı bu şiirlerinde *Nâmık Kemâl*'in "Vatan Mersiyesi"ndeki anlatımına yaklaşmaktadır. Yukarıdaki mısraları ile *Nâmık Kemâl*'in:

"Vatanı hep boyamışken kane

Böyle durmak mı düşer bîgâne

Yürüyün bir daha şu meydâne

Nerde olsa çıkacak bir câne

Hayflar minnet eden insâne"[281]

mısraları arasındaki benzerlik çok bariz bir şekilde görülmektedir.

Tuna Yahut Zafer'de savaşın kazanılıp vatanın kurtarılmasının sonucunda, gönüllülerin şenlikleri yapılırken söylenen türkülerde kahramanlığın ecdâddan kalma olduğu, savaşların bitmeyeceği ve gönüllülerin vatanlarını her zaman savunmaya hazır oldukları şu mısralarla dile getirilir:

"Toplar atılsın şenlikler olsun

Şâd ü ferahla gök kubbe dolsun

A'dâ gamından saçın ko yolsun

[280] Mehmed Sadeddin, **a.e.**, s.91.
[281] Ergün, **a.g.e.**, s.38.

Taşla döğünsün çünkü utandı

Bandoya asker söylen çalınsın

Şenlik yerine toplar atılsın

Merdân-ı galip gezsin salınsın

Yansın meşâil ikbâl uyandı

Bizlerde mertlik ecdâdımızdan

Korkmaz mı düşman hiç adımızdan

Da çok kılıç yer evlâdımızdan

Sanman ki bâb-ı harbî kapandı"[282]

Vatanı konu olarak işleyen şiirlerinin ilkini, Osmanlı-Rus Savaşı'nın ilan edildiği 1293/1876 tarihinde kaleme alan ve *Gayret* mecmuasında "Terâne-i Harp"[283] adıyla yayımlanan Abdülhak Hâmid'in bu şiiri, Birinci Dünya Savaşı günlerinde çeşitli şiir ve mektuplarının bir araya getirildiği *İlham-ı Vatan*[284] isimli kitabında "Bir Neşide"[285] ismiyle yer alan şiir olmuştur. *İlham-ı Vatan*'da *"vatan, bayrak, ordu, istiklâl, kahramanlık gibi kavramların yüceltildiği şiirlerde lehim*

[282] Mehmed Sadeddin, **a.e.,** s.91.
[283] Abdülhak Hâmid [Tarhan], "Terâne-i Harp", **Gayret,** No:1. 1 Kanunuevvel 1301/15 Aralık 1885, s.1.
[284] Abdülhak Hâmid [Tarhan], **İlham-ı Vatan,** İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1334; Ayrıca Abdülhak Hâmid'in bu kitabı bugünkü harflerle İnci Enginün tarafından hazırlanarak Hep Yahut Hiç isimli şiir kitabıyla birlikte yayınlanmıştır. Abdülhak Hâmid Tarhan. **Bütün Şiirleri 3, Hep Yahut Hiç/İlhâm-ı Vatan,** 2. bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, Kasım 1999. s.361-435.
[285] Abdülhak Hâmid, **a.e.,** s.13.

vazifesini 'vatan' görmüştür."[286] *Garam* isimli şiir kitabındaki bazı mısralarında da düşmanın vatanı işgal etmesi karşısında devrin şairlerinin kayıtsız kalarak gül ve bülbülden bahsetmelerini eleştiren[287] şair, vatanın girmek üzere olduğu bir savaş karşısında tehlike altında bulunduğunu ve düşmana karşı savunulmasının gereğini ifade eden:

"Düşmende garaz rahne-i mebnâ-yı vatandır,

Evlâdının imdâdı temennâ-yı vatandır,

Meydan-ı vegâ çünkü şu pehnâ-yı vatandır,

Teslim olacak hâin ednâ-yı vatandır!

Düşmen geliyor maksadı ifnâ-yı vatandır,

Karşı duracak azmine ebnâ-yı vatandır!"[288]

mısralarıyla vatan evlâtlarına görev düştüğü ana fikri üzerinde durur. Düşmana teslim olacakların hâin olduğunu söyler. Şair, vatan savunması için günün önemini dile getiren:

Ey ehl-i vatan, arz-ı cibillet günüdür bu,

Hıfz-ı vatan ü hizmet-i millet günüdür bu,

Osmanlıların şan ile devlet günüdür bu,

Yek-can olarak düşmene savlet günüdür bu;[289]

---

[286] Uğurcan, **a.g.e.,** s.43.
[287] Mehmet Kaplan, "Garam'daki İçtimâî ve Felsefi Fikirler", **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1**, s.312.
[288] Abdülhak Hâmid, **a.g.e.,** s.13.
[289] Abdülhak Hâmid, **a.e.,** s.14.

mısralarında savaşın Osmanlılar tarafından tek-vücut olarak birlik ve beraberlikle yapılması gerektiğini de vurgular.

1877-1878(1293) Savaşında Ruslar, denizlerde ve karada her taraftan Osmanlı İmparatorluğuna taarruz ederken Kars'a kadar gelmiş ve bu şiddetli istilâda gâziler yine vazifelerini aşk ve imanla yapmışlardır. *Âşık Şenlik*, "93 Koçaklaması" adıyla tanınmış olan[290] hamaset destanındaki şu mısralarla vatanlarını sağ oldukça düşmana vermeyeceklerini dile getiren gâziler adına âdetâ haykırmaktadır:

"Ehl-i İslâm olan işitsin bilsin

Can sağ iken yurt vermeniz düşmana

İsterse Uruset ne ki var gelsin

Can sağ iken yurt vermeniz düşmana"[291]

Servet-i Fünûn döneminin başladığı yıllarda 1897 yılında Yunanlılarla yapılan savaş sırasında, Türk şair ve yazarlarının bu savaşla ilgili olarak vatanın savunulması, kahramanlık, askerlik, savaş, şehitlik, gâzilik gibi kavramları eserlerinde çokça kullandıkları görülür. Edebiyat tarihimizde Servet-i Fünûn dönemi olarak bilinen devrede şiir alanında önemli bazı yenilikler getiren topluluğun lideri durumunda bulunan *Tevfik Fikret*'in ferdî hassasiyetlerini ifade eden eserlerinin yanında sosyal bazı konuları ele alan şiirlerine de rastlanmaktadır. Hatta bu savaş hakkında yazılmış ilk şiir[292] olan "Asker Geçerken", *Servet-i Fünûn* mecmuasında yayımlanır.

---

[290] Kırzıoğlu, **a.g.e.,** s.38.

[291] Necat Birinci, **Kahramanlık Şiirleri Antolojisi**, Ankara, KB Yayınları, 1990, s.65; Saim Sakaoğlu, "Can Sağ İken Yurt Vermeyen Âşık: Çıldırlı Şenlik", **Türk Yurdu,** C.8, No:5(351), Haziran 1987, s.26.

[292] Necat Birinci, "1897 Türk-Yunan Savaşının Şiirimizdeki Akisleri", **Edebiyat Üzerine İncelemeler**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2000, s.130.

Tevfik Fikret'in Türk-Yunan Savaşının yapıldığı günlerde yayımlanmış ve dolaylı olarak bu savaşla ilgisi bulunan bir başka şiiri de "Kılıç"[293]tır. Bu şiirde savaş için hazırlanan bu silahın, savaş durumunda olan bir memleketin ırzının, hayatının, malının ona bağlı olduğu şu mısralarla ifade edilir:

"O demir parçası bir gün bir ehemmiyet alır;

Koca bir kavmin olur hâris-i istiklâli;

Koca bir memleketin ırzı, hayatı, malı

Ona vâbeste kalır."[294]

1897 Türk-Yunan Savaşı'nın devam ettiği günlerde şiirlerin en çok işlenen konuları arasında kahramanlık duyguları ile vatanın tehlikede olduğu, savunulması ve bu uğurda askerlik yapılması gelirken sözkonusu edilen konu etrafında yazılan şiirler arasında "Jandarma Kumandanı Saadetlü Âgâh Paşa Hazretleri Tarafından İhdâ Buyurulmuştur"[295] başlığıyla yazılmış bir şiir de devrin süreli yayınlarından birinde yer alır. Mücevherler kadar çok değerli olan vatanın tehlikede olduğu ve savunulması gereğinin anlatıldığı şiirde, düşmanın vatan toprağına bastırılmayacağı dile getirilmiştir:

Vatanın taşını hem-kadr-i mücevher tutarız

Hâk-i nâçizini müşk ile beraber tutarız

Koymayız düşmanı vallahi peder-mandemize

---

[293] İstanbul'dan Tevfik Fikret, "Kılıç", **Mütâlea**, No:39, 25 Zilkade 1314/15 Nisan 1313, s.1-2; **Rübâb-ı Şikeste,** İstanbul, Tanin Matbaası, 1326, s.231-232.
[294] İstanbul'dan Tevfik Fikret, **a.y.,** s.231.
[295] **Mütâlaa**, "Jandarma Kumandanı Saadetlü Âgâh Paşa Hazretleri Tarafından İhdâ Buyurulmuştur", No:39, 25 Zilkade 1314/15 Nisan 1313, s.2; Ayrıca, **Malûmât,** C.IV, No:81, 10 Zilhicce 1314/1 Mayıs 1313, s.669.

Milk-i mevrûsemizi cân ile yek-ser tutarız"[296]

1897 Türk-Yunan Savaşı yıllarında *Mehmed Emin*, "Anadolu'dan Bir Ses Yâhud Cenge Giderken"[297] isimli şiirinde vatanın tehlikede olduğunu ve savunulması gereğini, Anadolu vilâyetlerinden bu savaşa katılmaya giden bütün askerleri temsilen bir askerin ağzından âdetâ haykırarak gür bir sesle dile getirir. Şair, vatanın savunulmasında görev alacak Anadolu gencine savaşmaya gitmek için pek çok sebepler saydırır. Türk askeri vatanı, Tanrı kucağı olarak görürken, vatan topraklarının ecdâdının ocağı olduğunu, insan olan kişilerin de vatanın kulu olduğunu, Tanrı evi olan vatanın düşmanlar tarafından saldırıya uğratılmayacağını, vatanın âdetâ yârin yatağı gibi olduğunu sayar. Onun için Türk askeri, bu vatanın savunulmasına gideceğini "giderim!"tekrarı ve şu mısralarıyla ifade etmektedir:

"İnsan olan vatanının kuludur

Türk evlâdı evde durmaz giderim!

.....

Düşmanımı vatanıma saldırtmam!

Tanrı evi virân olmaz, giderim!

.....

İşte vatan, işte Tanrı kucağı

Ata yurdun evlât bulmaz; giderim!

.....

---

[296] **A.y.,** s.2.

[297] Mehmed Emin, "Anadolu'dan Bir Ses Yâhud Cenge Giderken", **Malûmât,** C.IV, No:80, 4 Zilhicce 1314/24 Nisan 1313, s.636; Mehmed Emin, **Türkçe Şiirler**, Konstantiniyye 1316(1899), s.37-38.

Vatanımdan başka şey yok gözümde

Yâr yatağın düşmen almaz; giderim!

.....

Vatanımçün yücelikler dilerim

Bu dünyada kimse kalmaz; giderim!"[298]

1897 Türk-Yunan Savaşı dolayısıyla *Manastır'dan:Sa'di* isimli şairin yazdığı "Kahramanlar Şarkısı"[299] şiiri de vatanın savunmasında görev alan askerler ağzından söylenmiştir. Bu şiirde, Osmanlı askerlerinin savaşı âdetâ düğün gibi gördükleri, vatanın savunulması esnasında ateşlere yürüyecekleri, sadece kurşuna değil topa karşı bile duracakları ve onları ninelerinin bu günler için doğurdukları haykırılırken, askerlerin vatanı savunmak ve düşman işgalinden kurtarmak için kararlılıkları şu mısralarla ifade edilir:

"Osmanlıyız cengi düğün görürüz

Vatan içün ateşlere yürürüz

Kurşun değil topa karşu dururuz

Din uğruna yaralansın sînemiz

Bugün içün doğurmuştur ninemiz"[300]

---

[298] Mehmed Emin, **a.y.,** s.636.
[299] Manastır'dan: Sa'di, "Kahramanlar Şarkısı", **Asır,** No:170, 12 Nisan 1313/22 Zilkade 1314(1897), s.4.
[300] Manastır'dan:Sa'di, **a.y.,** s.4.

Mustafa Kâmil Efendi de, Tanzimat sonrasında kazanılan bir zafer esnasında yazdığı bir şiirinde vatan savunmasında kahramanlık gösteren askerlerimize seslenmektedir. Şair, *Manzume-i Harb* isimli kitabında yer alan şiirinde, vatanı uğrunda savaşarak zafer kazanan askerlere şu mısralarla dua eder:

"Aferin ey kahraman, ey şanlı evlâd-ı vatan

Hasma karşı ettiğiniz merdane imdâd-ı vatan

Gün gelir elden giderler bad-ı izmihlâl ile

Olmayanlar hadimi teşyidi bünyad-ı vatan"[301]

Edebiyatımızda vatanımızın selâmeti için ümidini kaybederek karamsar bir ruh hâli içinde bulunduğunu şiirlerinde imâ eden şairlerimizden biri de *Ali Rızâ*'dır. Şair, vatan ve milletinin birliği için kaybettiği ümidini bir gazelinde şöyle dile getirmiştir:

"Nazre-i aklımda benim dâimâ

Halk ü vatan devlet ü millet hayâl

Başkasının varlığına hâsidim

Ben deliyim hükm-i tabiat hayâl"[302]

Şair bir "Rübâi"sinde de vatanın üzerinde muhalefet edenlerin çokluğundan yakınır ve vatanı için dua eder:

---

[301] İbnülemin Mahmud Kemal İnal, Bütün Eserleri **Son Asır Türk Şairleri,** C.2, 3.bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, 1988, s.796.

[302] M. Kayahan Özgül, **Arayışlar Devri Türk şiiri Antolojisi**, Ankara, TDV Yayınları, 2000, s.458;(Bu kaynakta eserin künyesi şu şekilde verilmiştir: **Divân-ı Abdülhamîd-i Sânî** (litoğrafya), Paris, 21 Şubat 1901, s.27).

"Yâ Rab şu vatan cemini ihlâl eyle

Söz söyleyen âdemleri hep lâl eyle

Ettirmedim ömrümde Yezid'e lânet

Sen bâri beni onunla hem-hâl eyle"[303]

Aynı şair, "hıdîv" redifli bir kıtasında pek çok yer gördüğünü belirttikten sonra dünyada karşılaştığı pek çok haksızlıklarla ilgili olarak da kendisinin bu âlemde vatansız kaldığını ifade eder:

"Mısr'ı gördüm yere bir seng-i mezâr oldu hıdîv

Sıdkı da olsa bana rûhuma bâr oldu hıdîv

Bî-vatan sâde ben miyim âlemde Hamîd

Ettiğim âl ile bîdâr ü diyâr oldu hıdîv"[304]

Vatanın kötü durumda olmasından yakınan ve onun kurtulması çarelerini arayan bir başka şairimiz de *Halil Edip*'tir. Şair, vatanına seslenircesine bir ifade kullanarak vatanı kişileştirdiği ve altı mısralık onbir bend halinde yazdığı "Zavallı Vatan"[305] isimli şiirinde binlerce alçağın vatanımızı soyduğunu, vatanın yardımına koşacakların da gaflet içinde olduklarını ifade eder. Vatanın bütün bu olumsuzluklarına rağmen onun için gayret edecek fedâkâr vatanseverlerin de azaldığını dile getirir:

"Binlerce deni soydu nesi var ise çaldı

Günden güne gayretkeş-i ikbâli azaldı

[303] Özgül, **a.g.e.,** s.459.
[304] Özgül, **a.e.,** s.459.
[305] Halil Edip, "Zavallı Vatan", **Beyanü'l-Hak**, No:5, 20 Teşrinievvel 1324, s.94-95.

İmdât edecekler de bütün gaflete daldı

Meyûs-i emel-bester mihnette bunaldı

Bîçâre vatan işte bugün bir nefes aldı

İhyâsı beş on sevgili evlâdına kaldı"[306]

Halil Edip, her bendinin son iki mısraını nakarat olarak seçtiği bu şiirini yazdığı 26 Eylül 1324 tarihi itibariyle vatanının bir nefes aldığını belirtir. Söz konusu tarihe dikkat ettiğimizde 1908 II. Meşrutiyetinin ilan edildiğini ve Osmanlı vatanında hürriyet havasının estiğini göz önünde bulundurmamız gerekir:

"Bizden umuyor yâre-i dil-sûzuna merhem

Bizden diler imdâdı bu halette müsellem

Cândan da cihândan da vatandır bize akdem

Billah dayanmaz şu hazin vazına âdem

Biçâre vatan işte bugün bir nefes aldı

İhyâsı beş on sevgili evlâdına kaldı"[307]

Şair, şiirinin devamında kendisi gibi hürriyet taraftarı olanlar için vatanın candan da dünyâdan da daha değerli bir varlık olduğunu belirtirken onun mukaddes bütün kavramlarla alakalı bir varlık olduğunu da ifade etmiştir:

"Âgûşa çeken beyt-i Hüdâ'yı bu vatandır

Neşr eyleyen envâr-ı Hüdâ'yı bu vatandır

[306] Halil Edip, **a.y.**, s.94.
[307] Halil Edip, **a.y.**, s.94.

A'lâ eden arşa şühedâyı bu vatandır

Perverde kılan bây ü gedâyı bu vatandır

Biçâre vatan işte bugün bir nefes aldı

İhyâsı beş on sevgili evlâdına kaldı"[308]

Vatanın her köşesi çökmüştür. Harâbe halinde onu görenlerin bir yangın yeri zannettikleri, üzerinde bütün ümitsizliklerin ve kabusların yaşandığı bir yer olarak kabul ettikleri namusumuz olan bu vatan, bugün üzerinde yaşayan vatanseverler tarafından karamsarlığa kapılmadan gayretle savunulmalı ve bu harâp halinden kurtarılmalıdır:

"Çökmüş idi her köşesine nekbet ve kâbûs

Yangın yeri zannetmede şimdi gören efsûs

Gayret edelim olmayalım biz yine me'yûs

İcâp ediyor çünkü bugün gayreti nâmûs

Biçâre vatan işte bugün bir nefes aldı

İhyâsı beş on sevgili evlâdına kaldı"[309]

Halil Edip, âdetâ bu şiirinin devamı gibi aynı şekilde altı mısralık bendler halinde yazdığı ve yine bir yıl sonra *Beyanü'l-Hak* mecmuasında yayınladığı "Nevhât-ı Vicdân"[310] isimli bir başka şiirinde de harâp bir halde olan vatanını inleyen ve ağlayan insanların diyârı olarak görmektedir. Şair, "ölmüş bir insana

[308] Halil Edip, **a.y.**, s.94.
[309] Halil Edip, **a.y.**, s.95.
[310] Halil Edip, "Nevhât-ı Vicdân", **Beyanü'l-Hak,** No:30, 8 Haziran 1325, s.711-714.

vicdanın seslenmeleri" anlamına gelen bir başlığı uygun gördüğü bu şiirinde vatanı kurtaracak olanların ölmeden vatanın mezara konulamayacağını dile getirmiştir:

"Bütün gün nâlezen dönmüş hezâra

Dayanmaz taş bu âha, inkisâra

Yazık nâzende cismi pâre pâre

Bakan yok ettiği, feryât ve zâre

Vatan düşmüş firâş-ı ihtizâre

Revâ-mı ölmeden sokmak mezara"[311]

Halil Edip, II. Meşrutiyet'in getirdiği serbestliğin yüzleri güldürdüğünü, dillerin tatlı sözler söylediğini belirttiği bu şiirinde çalışmak ve vatanı yükseltmek gerektiğini dile getirir. O, bu manzumesindeki bazı mısralarında âdetâ *Nâmık Kemâl*'in "Hürriyet Kasidesi"ni hatırlatan bir söyleyişe yaklaşır ve hürriyetin de övgüsünü yapar:

"Nesim-i feyz-i hürriyetle gözler

Açıldı gördü çok şey; güldü yüzler

Dolaştı dilde tatlı tatlı sözler

Düşündük mü vatan bizden ne özler!

.....

Esir etti bizi hürriyet eyvâh!

---

[311] Halil Edip, **a.y.**, s.711.

Erişti arşa dûd-ı âh-ı cân-gâh"[312]

Halil Edip'e göre hürriyetin zevki, vatanda yaşayan aciz insanların mutlulukları ile olacaktır. Bunun için vatanda yaşayan insanların şikayetlerinin giderilmesi, bu hürriyetin getirdiği hüsrân ve sefâletin bitirilmesi gerekir:

"Nefes almazsa acz-i erbâbı asla

Kalır mı zevk-i hürriyette manâ?...

Vatan pek haklıdır etmekte şekvâ

Ne hâsıl göz göre göre eylersek efnâ?

Vatan düşmüş firâş-ı ihtizâre

Revâ-mı ölmeden sokmak mezara"[313]

Mektebi, medeniyeti, yolu, sermayesi, gayreti, ilim ve sanayisi olmayan, bununla beraber zulmün her türlüsünün kalplerde ateşler yaktığı ve gözleri yaşa boğduğu bu vatanda yaşayan yönetici ve aydınlar, birlik beraberlik içinde olarak çalışmalı ve vatanı bütün bu kötü durumundan kurtarmalıdır:

"Ne mektep var, ne yol belli, ne erkân

Ne servet var, ne gayret var, ne ümrân

Mezâlim eylemiş her soyu virân

Kulûbü sarmış âteş, dîde-giryân

Vatan düşmüş firâş-ı ihtizâre

[312] Halil Edip, **a.y.,** s.712.
[313] Halil Edip, **a.y.,** s.713.

Revâ-mı ölmeden sokmak mezara"[314]

İnsan için ele geçirilmiş en değerli hazine olan bu vatan, onun üzerinde yaşayan insanlar ölmedikçe mezara konulamaz. İnsanı havası, suyu, ekmeği, her şeyiyle yaşatan, ihyâ eden, sevindiren vatandır. Toprağıyla bolluk ve bereket getirerek şenlendiren, yüzünü güldüren, cana can katan yine vatandır. Yazıktır, bu vatan artık acı çekmesin. Onun evlatları düştüğü bu kötü durumunda onun uğrunda ölmeden onu mezara nasıl koyarlar?

"Havâsıyla eden ihyâ vatandır

Türâbıyla kılan iğnâ vatandır

Ele geçmez denen kimyâ vatandır

Kıvâm-ı cism olan icrâ vatandır

Vatan düşmüş firâş-ı ihtizâre

Revâ-mı ölmeden sokmak mezara"[315]

Şair, şiirinin devamında üzerinde yaşadığı vatanın geçmişindeki o övünülecek asırları hatırlamakta ve o asırlarda yaşayan atalarımızın ferdî düşüncelerden uzak Allah için çalıştıklarını dile getirir. Ezelden beri bu fikirle çalışan atalarımızın soyundan olan bu vatan evlatlarının da aynı fikirle karamsarlık düşüncelerden arınarak her emel ve düşünceden kurtularak her şeyden mukaddes olan bu vatan için çalışarak onu kurtarmaları gerektiğini belirtir:

"Ne olduk fikr idik neydik ezelden

Geçtik Allah için şahs ü cedelden

[314] Halil Edip, **a.y.**, s.714.
[315] Halil Edip, **a.y.**, s.732.

Tehâşî eyleyin yes ü keselden

Mukaddestir vatan her bir emelden

Vatan düşmüş firâş-ı ihtizâre"[316]

Vatanın tehlikeli bir durumda olması konusunu müstakil olarak ele alan bir eser olarak yazılmamış olmakla birlikte, *Ahmed Midhat Efendi*'nin *Jön Türk*[317] isimli romanında da bu konuya değinilmiştir. *Jön Türk*'teki esas kahramanlardan Nurullah Bey, siyâsî düşünceleri yüzünden sürgüne gönderilmek durumunda olan bir şahsiyettir. Nurullah Bey'in babası Kâşif Efendi'nin oğlu ile bir sohbeti sırasında söylediği sözler, vatanın tehlikede olması durumuna gençlerin her zaman hazır olması gerektiği düşüncesini telkin etmektedir:

> "—Aman oğlum ne ablana ne bana acıma! Kendine acı, gençlik ve vatanperverlik hasebiyle göze aldıracağın fedâkârlıktan vatan için hiçbir menfaat ve selâmet bekleme. Hakikaten hamiyyetin varsa kendini koru, teâkub-i vukuata hanen içinde hazır ol. İhtimal bir gün gelir ki Nurullah gibi gençlere hatta Kâşif gibi ihtiyarlara da hizmet-i vatan için lüzum görülür. O zaman geldiğinde bizi menfalarda bulacağına İstanbul'da bulsun. Vatanperverliğe daha ziyade muvafik olan hareket budur."[318]

Vatanın tehlikede olduğunu ve elbirliğiyle savunulması gerektiğine inanarak samimi bir şekilde vatanseverleri göreve çağıran bir başka edebî şahsiyet de kadın şairlerimizden *Nigâr Bint-i Osman*'dır. Şair *Nigâr Hanım*, Balkan Savaşlarının acısını duymuş ve 18 Kanunusani 1328 tarihinde kaleme aldığı "Koşalım Çünkü

---

[316] Halil Edip, **a.y.,** s.733.
[317] Ahmed Midhat Efendi-Bütün Eserleri-Romanlar XVI, **Jön Türk,** (Hazırlayan:Kâzım Yetiş), Ankara, TDK Yayınları, 2003, s.453-687; Ahmed Midhat: **Jön Türk,** -Millî, içtimâî, siyâsî roman-, İstanbul, Tercüman-ı Hakikat Matbaası, 1326/1910.
[318] Ahmed Midhat Efendi, **a.g.e.,** s.613.

Vatan Tehlikede"[319] isimli şiirinde Hıristiyan olan düşmanlara karşı duracak vatanseverlere:

"Gelin ey ehl-i vatan birleşelim,

Verelim can ile ten birleşelim,

Asker, erbâb-ı sühan birleşelim;

Düşman oldu bize nasraniyyet

Olmasın kahkaha-zen birleşelim

Gösterip şevk ile mevcudiyet

Koşalım çünkü vatan tehlikede!"[320]

mısralarıyla seslenmektedir.

Elhân-ı Vatan kitabında yer alan "Edirne'nin İstirdâdı"[321] isimli şiirinde de güzel bir vatan parçamız olan Edirne'ye düşman ayağının sürülmesini kabul etmeyen *Nigâr Hanım*'a göre, düşmanın gayesi bütün Türklüğü helâk etmektir. *Nigâr Hanım*, bu durumu kabul etmez ve onun gibi bütün mazlum ve masum Türklerin feryâdının göklere çıkmasını şu mısralarla tasvir eder:

"Mahûf-ı sarsar-ı dehşetle sarsılıp eflâk,

Tezelzül eyledi haşyetle, gamla kıta-i hâk,

Süründü ırzımıza pây-ı düşmen-i nâ-pâk

---

[319] Nigâr Bint-i Osman, **Elhân-ı Vatan,** İstanbul, Tercüman-ı Hakikat Matbaası, 1332, s.14-15.
[320] Nigâr Bint-i Osman, **a.e.,** s.14.
[321] Nigâr Bint-i Osman, **a.e.,** s.16.

Ki azmi Türkleri etmekti serteser ihlâk.

Semâya çıktı demek âh ü girye-i mazlûm,

Dokundu gayret-i yezdâna nikbet-i ma'sûm."[322]

Nigâr Hanım'a göre bizden kopan Rûmeli gibi güzel vatan parçalarının kurtarılması çalışmakla olur. Şaire göre, bütün felaketlerimizden ibret ve ders almalıyız. Bütün mâtemlerimiz gayrete dönmeli ve bütün insanımız genç, ihtiyar, kadın, erkek, düşünür, âlim, din adamı demeden Allah'a vatan sevgisiyle ibadet etmelidir. *Nigâr Hanım*'ın bütün bu fikirleri ve vatan parçalarının kopması karşısında kederlenen ve üzülen insanımıza öğütleri şu mısralarla verilmiştir:

"Medâr-ı meşgâlemiz sa'y ü hizmet olmalıdır,

Hüdâya hubb-ı vatanla ibadet olmalıdır.

.....

Gömüldü kanlara ihvân-ı din ü dünyamız,

Karardı Rûmeli'nin gitmesiyle mevâmız,

Çalışmak olmalıdır ba'd-ezin tesellâmız,

Sebât ü rîzişe pek müftekirdir Asya'mız

Çalışmalı gece, gündüz ekâbir ü hükemâ,

Çalışmalı gece gündüz efâzil ü ulemâ."[323]

---

[322] Nigâr Bint-i Osman, **a.e.**, s.16.
[323] Nigâr Bint-i Osman, **a.e.**, s.17.

Aynı dönemin bir başka kadın şairi *İhsân Râif Hanım* da vatanın tehlikeli durumunda ve kurtarılması konusunda her türlü fedakârlığı yapan Türk kadınının oğlu olan askerlerin vatanın kurtarıcısı olduklarını:

"Bundan yarım asır evvel Türk kadını felaketli bir günde

Kars'ın yüksek, kan çehreli, yalçın taşlı kaleleri üstünde

Osmancığın ateş renkli bayrağını gelin gibi gezdirdi,

Onun eli ordulara gayret verdi, düşman başı ezdirdi."[324]

mısralarıyla ifade eder. Onun şiirlerinde ifadesini bulan vatan:

"Kafkasya'nın kefenlenmiş dağlarında kılıçlarla çarpışan,

Mısır'ın ateş çöllerinde zafer için düşmanlarla uğraşan,

Vuran, kıran, her tarafta fırtınalar gibi korkunç haykıran,

Bayrağını tırnağıyla, dişleriyle kurtarmaya çalışan."[325]

mısralarındaki kahramanca söyleyiş tarzı ile âdetâ savaş yapılan cepheleriyle birlikte gözler önüne serilmektedir:

Balkan savaşlarının başladığı 1911 yılında, vatanımızın tehlikeli durumuna aydınlarımızın çareler düşünerek askerlerimizin cephede savaşarak vatan savunmasında bulunduğu sırada *Fâik Âli* de yazdığı "Matbuat-ı Hazıra Karşısında"[326] şiiriyle dikkat çekmektedir. Şair, vatanın kötü durumda olduğunu belirterek vatanımızda kötü niyetli kimselerin barındığına dikkat çeker:

---

[324] İhsan Raif, **Kadın ve Vatan,** İstanbul, Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaası, 1330, s.4.
[325] İhsan Râif, **a.e**, s.5.
[326] Fâik Âli, "Matbuât-ı Hazıra Karşısında", **Elhân-ı Vatan**, İstanbul, Yeni Osmanlı Matbaa ve Kütüphanesi, 1331, s.25-26.

"Bu elzemiyyet-i katiyye, sûiniyetle

Başında memleketin âdetâ belâ oldu..

Bu seyl-i mefsedet, Allah esirgesin, bir gün

Yıkıp harap edecektir bu muhterem yurdu."[327]

Cennet vatanın üstünde esen kötü rüzgârların dinmesini isteyen şair, milletin birlik olması hâlinde bu kötü gidişin duracağına inanır:

"Vatan hadika-i cennet-nümâsı üstünde

yeter bu bâd-ı semûm, elverir bu tayfunlar.

Sadâ-yı gayz ü nifâkıyla kalb ü ruha verir

Bütün cerâid-i yevmiye hiss-i istikrâh."[328]

Fâik Âli, 1908 II. Meşrutiyetinin ilân edilip halk arasında hürriyetin başladığı yılların ertesinde yazdığı "Ey Bu Âlemde En Büyük Mazlûm"[329] şiirinde vatanın hürriyetin ilan edilmesiyle kurtulduğunu belirterek, karanlıkların bittiğini, vatanın ilim ve irfânla dolarak aydınlandığını ifade etmektedir:

"Ey mukaddes vatan, sen ey mâder,

Ey muazzez melike-i mecrûh,

Ey perestide-i müebbed rûh

[327] Fâik Âli, **a.e.,** s.26.
[328] Fâik Âli, **a.e.,** s.26.
[329] Fâik Âli, **a.e.,** s.27-29.

İşte kurtuldun... İşte adl-i kader..."[330]

Vatanın ve milletin kurtulması, namusu, şânı ve yükselmesi için uğraşanların hiçbir zaman unutulmayacağını dile getiren "Kitâbe"[331] şiirinde de *Fâik Âli*, şöyle seslenir:

"Beşiğinden ser-mezara kadar

Vatanın, milletin halasıyçün

Şânı, namusu, itilâsıyçün

Cehd edenler, cihâd eden ruhlar

Rıhlet etmekle mülk-i dünyâdan

Unutulmaz, fenâ bulup gitmez."[332]

Balkan Savaşları sonrasında 4 Kanunuevvel 1329 tarihinde yazılarak *İçtihâd* Mecmuasında *Yusuf Ziya* imzasıyla yayımlanan "Vatanım ve Kinim"[333] isimli şiirde de vatanın içinde bulunduğu kötü ve elemli durum anlatılırken şairin düşmanlarına karşı duyduğu kin ifade edilmektedir:

"Rüyalı bahçesinde açan lâle-i gurur.

Olmuş esiri bâd-ı hazân cinayetin;

Altun havuzlarındaki fevvâre-i sürur

Sermekte şimdi boşluğa bir mâtemi enîn!...

---

[330] Fâik Âli, **a.e.**, s.27.
[331] Fâik Âli, **a.e.**, s.30; (Bu şiir, "Merhum Muhterem Manyasizâde Refik Bey'in Mezarına Yazılacaktır" açıklaması ile yayınlanmıştır).
[332] Fâik Âli, **a.e.**, s.30.
[333] Yusuf Ziya, "Vatanım ve Kinim", **İçtihad,** Yıl:4, No: 87, 2. Kanunusani 1329, s.1936-1937.

Vur, haydi ud-ı kalbime mızrâb-ı intikam!

Patlat sesimde gayz ile âlûde gülleler;

Bir genç dulun figânını duysam da ağlarım.

Taş oldu gözlerim, yetişir merhamet yeter!...

Kim merhamet ederse o yumruklanır, ölür;

Bak leblerimde buz oluyor her âteşli âh!

Ey milletim çalış ki, ilm bakmadan görür.

Aç leyle-i ümidine bir muhteşem sabah!... "[334]

1914 yılında *Vatan ve Millete*[335] ismiyle yayımlanan şiir kitabında "Millete"[336] başlığıyla yer verdiği şiirinde *Cenanî*, vatan temini ele alan ve milletin gaflet içinde bulunduğunu dile getiren, millete seslenerek gaflet uykusundan uyanmanın zamanının geldiğini, vatanın inlemede ve zor durumda bulunduğunu ifade eder. Şiirin Balkan savaşları, Trablusgarp savaşı gibi savaşlar sonunda ve ufukta büyük Birinci Dünya Savaşı'nın göründüğü günlerde yazıldığı göz önüne alınırsa şairin içinde bulunduğu toplumunun vatanı ile ilgili endişelerini dile getirdiğini düşünmeliyiz.

"Dehşet-resân sevâıkı yağdı kıyametin

Bâlîn ihtizârda nâlendedir vatan

Zannetme garka-i ferah ve handedir vatan

[334] Yusuf Ziya, **a.y.,** s.1936-1937.
[335] Cenânî, **Vatan ve Millete,** yyy, 1330, 15s.
[336] Cenânî, **a.e.,** s.3-4

Âfât içinde kaldı... Aman-hâhtır vatan

Mecbûr girye... Nâle-i gir-i âhtır vatan

Zanneyledim ki meşale-i nûrdur vatan

Çünkü bütün kefen ile mestûrdur vatan"[337]

Millete vatanın selâmet ve kurtulması için birlik ve beraberlikle çalışma telkin eden mısralarından sonra şair, vatanın, o günün aydınlarında ve halklarında ilgi ve alaka görmediğini, öksüz ve yetim kalması dolayısıyla felâketlere uğradığını dile getirir.[338]

Enis Behiç, millî kavramlara hassasiyeti olan bir şairimizdir. Vatan konusu etrafında özellikle, Balkan Savaşları ve Çanakkale Savaşı sonrasında Çanakkale cephesinde yazılmış şiirleri olan *Enis Behiç*, bu şiirlerinde vatanın harâbeliğini vurgularken,yine vatanın kurtarılması, yükseltilmesi gereken bir mekân olarak kullanır. Enis Behiç'in "Tuna Kıyısında", "Şair ve Hilâl", "Çanakkale Şehitliğinde", "Turan Kızları", "Millî Neşide", "Âh Ey Vatan" ve *Nâmık Kemâl*'in ruhuna ithaf ettiği "Vatan Mersiyesi", vatanî konuları işleyen en önemli şiirleri arasında sayılabilir.

Enis Behiç, vatanımızın harabiyetini, yıkıklığını "Âh... Ey vatan, Âh... Ey vatan!..." nidalarının tekrarlarıyla dile getirirken vatanına acıma duygusu içinde olduğunu "Âh Ey Vatan!"[339] şiirinde ortaya koyar. Balkan Savaşı ertesinde "Süleyman Nesib Beyefendiye" ithaf ederek yayımladığı bu şiirinde şair, vatanın geçmişteki güzelliklerini, geleceğin ise mezar gibi olduğunu dile getirirken geçmişe âh çeken geleceğinden ise ümidi olmayan bir karaktere bürünür:

"Mabed yıkık, makhûr abâd;

---

[337] Cenânî, **a.e.**, s.3.
[338] Cenânî, **a.e.**, s.5.
[339] Enis Behiç, "Âh Ey Vatan", **Talebe Defteri**, No:16, 19 Kanunuevvel 1329, s.251.

Albayrak olmuş târumâr...

Ağlar hilâl, ağlar cihâd:

Tarih şân üstünde âr;

Mâzî bahar, âtî mezâr!...

Bizler miyiz hâsir kalan?

Şiirim figân eyler nizâr:

Âh... Ey vatan, Âh... Ey vatan!..."[340]

Enis Behiç'in *Nâmık Kemâl*'in ruhuna ithaf ettiği "Vatan Mersiyesi",[341] Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşları döneminde iken, vatan topraklarının düşman ayakları altında oluşunun ilhâmıyla yazılmış, vatanın perişan hâlini ve kurtarılması konusunu işleyen bir şiirdir. Şair, şiirinde vatanı mukaddes bir toprak olarak görürken, vatandaşlarının vatan üzerinde yaşanan olaylar yüzünden perişan, gururları kırık ve hayallerini kaybetmiş olduğunu da aşağıdaki mısralarda ortaya koyar:

"Vatan çiğnenirken, perişan iken,

Elemler kalemden hurûşân iken

.....

Vatan, sen misin böyle elden giden?

Okunmaz mı oldun bu zulmette sen?..

---

[340] Enis Behiç, **a.y.**, s.251.
[341] Enis Behiç, "Vatan Mersiyesi", **Şehbal,** No:70, 15 Şubat 1328, s.427.

Vatan, ey türâbı mukaddes kitâp!...

İlahi, yoruldum bu diz çökmeden,

Hayalim kırılmış, gururum harab!..."[342]

Ziya Gökalp, "Şehid Haremi"[343] şiirinde, kocası vatan için savaşarak şehit düşmüş, çocuğuna söylediği ninnisinde vatanın felaketler içinde bulunduğunu, haline yüreklerin dayanmayacağını haykıran bir annenin tablosunu çizer.

3.2. Vatan Özlemi

Vatanından ayrı ve uzak kalan kişinin vatanına karşı duyduğu özlem, Osmanlı Türkçesi'nde "daüssılâ" kelimesiyle karşılanırken İngilizce'de bugün artık dilimize de geçmiş bulunan "nostalgia=nostalji" kelimesiyle ifade edilmektedir. İnsanın henüz uyma becerisini kullanamadığı yabancı memleketlerde kendine güvenlik sağladığını bildiği kendi evinin ve vatanının özlemini duymasıdır. Felsefecilere göre, vatan özlemi doğal bir özlem olmayıp ruhsal bir bunalım olarak kabul edilmiştir.[344] Mekân ve insanlarla, fizikî şartlarla alakalı olmasıyla birlikte gurbet, insanın içini, ruhunu, manevî dünyasını etkilemiştir. Gurbet, yalnızlık, yokluk, hüzün ve acı kelimeleriyle birlikte düşünülür ve gurbette yalnız, kimsesiz olan insan bütün bu sıkıntıları garip olarak yaşayan kişidir. Vatan özlemi, hastalık biçimini alarak ölüme kadar götürebilir, yenilik korkusundan dolayı melankoliye de dönüşebilir. Bütün bu olumsuzluklara rağmen gurbet hep olagelmiş ve mutlaka yaşanacak olan bir gerçektir.

3.2.1. "Gurbet" ve "Sıla" Kavramları

---

[342] Enis Behiç, **a.y.,** s.427.
[343] Ziya Gökalp, "Şehid Haremi", **Kızıl Elma,** Karakurum, tyy.. s.38-39.
[344] Orhan Hançerlioğlu, **Felsefe Ansiklopedisi, Kavramlar ve Akımlar,** C.7, 1.bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 1980, s. 346.

"Gurbet" kelimesi Tanzimat devrinde hazırlanan sözlüklerde, "uzaklık, pek uzak yere gitmek, güneşin battığı yer, su tulumu, bir şeyin sivri ve keskin tarafı" manalarında olup;[345] "vatandan başka yerde bulunma, gariplik" anlamlarında da kullanılmıştır.[346] Devrin başka bir sözlüğü ise gurbete, "gariplik, yabancılık; yabancı yerlere gitme; seyahat, iğtirâb, vatanı hâricinde bulunma; yabancı yer, vatan harici"[347] manalarını vermiştir. Günümüzde hazırlanan sözlükler de gurbeti "doğup büyünülen ülke, şehir, köy dışında kalan yerler; yabancı memleket, yâd el" şeklinde tanımlar.[348] Kısaca bir insan için "yabancı memleket" olarak ifade edilen gurbet, "sılanın mukabili, gariplik" şeklinde de tarif edilmiştir.[349] Yabancı memlekete gitmek "gurbete çıkmak", "sıladan uzak kalmak", "gurbete gitmek" şeklinde ifade edilir.

Gurbet duygusunun temelinde vatandan ayrı kalmak vardır. Gurbetin ortaya çıkardığı sonuçlar olan gariplik, yabancılık, anadan, babadan, eşten, dosttan, akraba ve tanıdıklardan uzak ve ayrı kalma ile birlikte, gurbette olan insan için bir de sıladan yani vatandan ayrı kalmanın getirdiği özlem ve sılaya duyulan hasret duygusu vardır. Sıla, kişinin doğduğu, büyüdüğü, yetiştiği, yaşadığı, pek çok hatırayı bulunduran mekân, yer, vatan olduğuna göre gurbet ile sıla birbirinin zıddı olarak ifadelendirilir.

İnsan için sıladan ayrılmak, gurbete çıkmak bazen gerekli hatta zorunlu olur. Askerlik, iş, eğitim, savaş, kan davası, memuriyet gibi durumlar insan için gurbete çıkma sebebi olurken gurbetin yaşanması da, edebiyatımızda pek çok eserin meydana gelmesine sebep olmuştur.[350] Türk tarihinin çok eski dönemlerinden beri

---

[345] Mütercim Âsım, **Kâmûs Tercümesi,** İstanbul, Kitapçı Rizeli Hasan Hilmi Efendi Tabı, 1304, C. 1, s.407.
[346] Muallim Nâci, **Lûgat-ı Nâci**, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1987. s.549.
[347] Şemseddin Sami, **Kâmûs-ı Türkî**. İstanbul, Çağrı Yayınları. 3. Baskı. 1989, s.964.
[348] D. Mehmed Doğan, **Büyük Türkçe Sözlük,** İstanbul, İz Yayıncılık, 1996. s.431.
[349] **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,** "Gurbet", (Y.yok). C.3. İstanbul, Dergâh Yayınları, 1979, s.377.
[350] Edebiyatımızın her devrinde bütün türlerdeki eserlerinde tesirlerine rastlanabilecek olan gurbet duygusu ve sıla özleminin, çok yakın dönem tarihimizde Almanya'ya işçi gönderilmesi sebebiyle yaşanmış olan hadiseler sonucunda söylenmiş türkü ve şarkılarda da dile getirildiği görülür. Bu

pek çok edebî eserde vatandan ayrılığın, gurbetin, sıla hasretinin dile getirildiği görülür. Turfan yazmaları arasında rastlanan Türkçe en eski şiir örneklerinde, ailesinden ve çocuklarından ayrılan gençlerin, yiğitlerin gurbet acısı ve hüzün duyguları ifade edilmiştir.[351]

Vatan ve memleket özlemi, doğup büyüdüğü vatanından ayrılanlar tarafından her zaman hissedilmiş bir duygudur. Edebiyatımızda vatandan ayrı olmanın insanda uyandırdığı gurbet ve vatana hasret duygusu, Tanzimat'tan çok önce müstakil bir konu olarak ilk defa *Ahmedî*'de görülürken, daha sonra *Cem Sultan* ve *Fuzûlî*'nin şiirlerinde farklı bir anlatım ve anlayış şekliyle de olsa yine dile getirilmiştir.

3.2.2. Tanzimat Devri Yazarlarının His ve Düşünce Dünyasında Gurbet ve Memleket Hasreti

Edebiyatımızın bütün dönemlerinde geniş bir şekilde işlenmiş pek çok konu gibi gurbet duygusu, sıla özlemi, memleket hasreti teması, Tanzimat sonrası Türk edebiyatının hemen hemen bütün türlerinde geniş bir şekilde ele alınmıştır. Bu dönem edebiyatımızda toplumda yaşanan tarihî ve sosyal şartların tesiri ile yeni türler olan roman ve hikâye türlerinde de görülmeye başlanır. Özellikle vatanî özelliği olan hikâye ve romanların bazılarında az da olsa rastlanan gurbet konusu, şiirde ve makalelerde pek çok örnekleriyle karşılaştığımız bir tema olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tanzimat neslinin yeni kavramlara yeni bir anlam ve zenginlik vermesiyle birlikte, bu nesli hazırlayan şairler de eski şiirin söyleyiş biçimlerinden ve yeni kavramları da eski söyleyiş biçimleriyle eserlerinde kullanmaktan vazgeçememişlerdir. İşte bu tarz şiirler söyleyen *Yenişehirli Avni Bey*, bir gazelinde

---

konuda daha geniş bilgi için bkz:(Ali Osman Öztürk, **Almanya Türküleri**. Ankara, KB Yayınları, 2001, 302 s.).

[351] **Meydan Larouse Büyük Lûgat ve Ansiklopedi,** "Gurbet" maddesi, C.5, İstanbul, Meydan Yayınevi, 1990, s.393.

"vatan" kavramını, Divan şairlerinin kullandıkları söyleyiş biçimine göre değerlendirir ve kullanır:

"Yârsız Avni bana meyhâne dûzeh-zâr olur

Yârden mehcûr olan uşşaka gurbettir vatan"[352]

Edebiyatımızda halk şairlerimiz tarafından çok samimi ve etkileyici bir şekilde dile getirilmiş olan gurbet duygusu, Tanzimat sonrası şairlerimiz tarafından da özellikle yaşadıkları memleketlerinden ayrı bulunmanın verdiği yalnızlık ve yabancılık duygusu ile birlikte çok güzel bir biçimde ifade edilir.

Tanzimat Devri şairlerinden *Osman Nevres*'in, "vatan" konusunda hassasiyeti olduğunu ve "vatan" teminin çeşitli şiirlerinde tezahür ettiğini daha önce belirtmiştik. Şair, hayatının bazı dönemlerinde çeşitli görevler için, memleketin farklı bölgelerinde bulunmuştur. Bu yer değiştirmelerin onun şiirlerine farklı anlatım şekilleriyle girdiği görülür. Şair, bu farklı mekânlarda bulunmanın, gurbette yabancılar arasında kalmanın zorluklarını da ifade etmiştir:

"Ta'n-ı düşmendi vatan terkine bâis lâkin

Kalmak ağyâr ile gurbette daha müşkül imiş"[353]

Osman Nevres bir gazelinin bütününde vatandan ayrı kalmanın, gurbet çekilmesi en zor hasretlerden olan vatan hasreti çekmenin zorluklarını dile getirmektedir. Şair, sevgilisine duyduğu özlemle birlikte vatandan ayrı kalma duygusunu ifade eder. O, vatan yıkılsa da kimsenin gurbete çıkmaması tavsiyesinde bulunur. Çünkü gurbetin ciğer yakan yarasına nispetle vatan ne kadar gamlansa da yine mutludur. Şair, bu gazelinin son beytinde Divan şiirimizin söyleyiş geleneğine

[352] Metin Kayahan Özgül, **Yenişehirli Avni**, Ankara, KB Yayınları. 1990. s.142.
[353] Osman Nevres, **Divân-ı Osman Nevres**. İstanbul, Matbaa-i Âmire.. 1290. s.97.

uyarak kendine seslenmekte ve geleneksel anlatım şeklini kullanmak sâretiyle vatan temini dile getirmektedir:

"Sensiz dil-i garîbe gam-âbâdır vatan

Kûyinle âşinâ olana yâddır vatan

Gurbette âh kim düşeli dâm-ı zillete

Bildim ki kayd-ı gussadan âzâddır vatan

Etme yıkılsa da vatanın gurbet ihtiyâr

Zîrâ yıkılsa da yine âbâddır vatan

Nisbetle derd-i dağ-ı ciğer-sûz-ı gurbete

Gamlansa her ne denlü yine şâddır vatan

Nevres dem urma dil-i keşi-i Çîn ü Rûm'dan

Ger ehl-i aşk isen sana Bağdat'tır vatan"[354]

Edebiyatımızda vatandan ayrı olmak ve sıla hasreti çekmek teması, şiirimizin pek çok şekil ve türündeki örneklerinde dile getirildiği biçimiyle, bir gazelinde bu

[354] Osman Nevres, **a.e.**, s.151.

konuya yer veren şairlerimizden biri de *Hasırcızâde Mehmed Ağa*'dır. Şair dokuz beyitlik gazelinde vatandan ayrı olup gurbette kalanların acılarını, yalnızlıklarını kendi şahsında yaşanmış duygular olarak ifade ettiği görülür. *Hasırcızâde*'nin gazelindeki söyleyişlerinden gurbette kalanlar için en büyük sıkıntının aile ve çocuklardan ayrı kalmak olduğu anlaşılır. Şair, gurbette kalan için en acıklı ân olarak vatanda kalan çocukların durumunun hatıra gelmesi ânı olduğunu belirtir:

"Dehr-i suflîde garîb olduğuma pek acırım

Hatıra düştüğü dem âlem-i bâlâ-yı vatan

.....

Derd-i hicrânı beni şöyle ki bîmâr etti

Bana tîmâr edemez cümle etibbâ-yı vatan

İştiyâkım nice ta'bîr edeyim rûyetine

San garîbim görürüm aşk ile rûyâ-yı vatan"[355]

Tanzimat devrinde "gurbet" konusunu vatan teması etrafında söylenmiş olan "vatan" redifli gazelinde kullanan bir diğer şair de *Mehmed Tâhir Münif Paşa*'dır. Şair, gazelinde söylediği:

"Beni sermest-i sürûr eyler ele geçtikçe

Bağ-ı cennet mi aceb dâmen-i kûhsâr-ı vatan

.....

[355] Ömer Âsım Ersoy, **Hasırcıoğlu Hâfız Mehmet Ağa**, Gaziantep, CHP Basımevi, 1941, s.112.

Renc-i gurbet beni bîzâr ü zebûn ettikçe

Can verir kalib-i dil-mürdeye ezkâr-ı vatan"[356]

mısralarıyla vatandan ayrı kalmış ve gurbet elde hastalıktan çaresiz ve zebûn durumda bulunan gurbet-zedenin şifasının yine vatanını anmak olduğunu belirtmiştir. Şair, kendisinin vatanına kavuştukça sevinçle dolduğunu, vatanındaki dağının eteklerinin âdetâ cennet bağı olduğunu ifade eder.

Münif Paşa'nın yukarıda sözkonusu edilen "Gazel"ini tazmin eden *Kolağası Râsih* de, *Münif Paşa*'nın gurbetten olumsuz etkilendiğini dile getirdiği yukarıdaki mısraını tamamlayan mısraında, gurbet duygusunu yaşayan bir şair olarak görülür. Râsih, âdetâ sılaya haber ulaştırma endişesi taşıyan biri olarak görünürken, kendisinin gurbette iken "canına hep vatan düşüncelerinin ateşlerinin saplandığını"nı ifade etmektedir:

"M Renc-i gurbet beni bîzâr u zebûn ettikçe

R Saplanur cânıma hep sûzen-i efkâr-ı vatan

R Posta vaktiyle gider nâme getürse gönder

M Cân verir kâlıb-ı dil-mürdeye ezkâr-ı vatan"[357]

Münif Paşa'nın "Gazel"ine *Sâbık Konya Mektubçusu Begzâde Nezih Bey* tarafından yazılmış olan bir manzumede de şair vatandan ayrı olarak gurbette olduğunu, gurbette çektiği sıkıntıların tesiriyle göğsünü parçaladığını dile getirir. Şair, vatanına kavuşmak için ümitlidir. Ona göre Allah'ın lûtfuyla vatanın güzel yüzünü görme günlerine tekrar kavuşulacaktır.

---

[356] Münif Paşa, "Gazel", **Vakit,** No: 2233, 13 Ocak 1882, s.3; Mehmed Tâhir Münif Paşa, "Gazel", **Gaziantep Kültür Dergisi**, No:19, 10 Mayıs 1959.
[357] Kolağası Râsih, "Tazmin", **Vakit**, No:2237, 17 Ocak 1882.

"Sîne-çâk-ı elem-i gurbet isen de şimdi

Lutf-ı hakla oluruz nâil-i dîdâr-ı vatan"[358]

Münif Paşa'nın "vatan" redifli meşhur "Gazel"ine nazire yazan *Abdünnafi Efendi* de şiirinde vatanı yüceltirken gurbetin istenmeyen olumsuz yönünü vurgulamaktadır. Şaire göre gurbet, cennet bahçeleri gibi süslü gözde bir yer olsa da vatanın dikenli bahçeleri ile kıyaslanamayacak kadar kötüdür ve istenmez.

"Olsa da bâğ-ı irem sâha-i dâr-ı gurbet

Edemem gülşenini rehn-i has ü hâr-ı vatan"[359]

Vatan ile vatandan ayrılığın getirdiği gurbette bulunmayı kıyaslayan bir başka şair de *Osman Nuri Efendi*'dir. Yine *Münif Paşa*'nın "Gazel"ine nazire yollu olarak kaleme aldığı gazelinde şair, vatanında iş görme zahmet ve sıkıntısının getirdiği şaşkınlık hâli, gurbet ellerdeki eğlence ve sefâ meclislerinden üstündür:

"Gurbet ellerde safâ etmeden a'lâ görünür

Pîç-tâb ü mihen ü zahmet-i kâr-dâr-ı vatan"[360]

Vatan gurbet kıyaslanması ve vatanın gurbetten her durumda üstün olduğu sonucuna varılması, yine *Münif Paşa*'nın "Gazel"ine nazire olarak *Mustafa Bey* tarafından yazılan bir gazelde dile getirilir. Gurbetin gül bahçesi de olsa vatanından ayrı bulunan kişiye neşe vermeyeceği, vatanın dikeninin rengi bile gülün renginden çok farklı ve üstün bir renk olduğu şu mısralarla ifade edilir:

"Gülşen olsa kişiye neş'e getürmez gurbet

---

[358] Sâbık Konya Mektubçusu Begzâde Nezih Bey, "Gazel", **Vakit,** No:2238. 18 Ocak 1882.
[359] Sâbık Musul Valisi Abdünnâfi Efendi, "Gazel", **Vakit**, No:2247. 27 Ocak 1882.
[360] Midilli Rüşdiye Muallimi Osman Nuri Efendi, "Gazel", **Vakit**. No:2260. 9 Şubat 1882.

Gül-i bîgâneden alâ reng olur hâr-ı vatan"[361]

Şair Mustafa Bey, vatan ile gurbeti kıyaslarken, vatanan kadrinin kıymetinin bilinmesini de ister. Şaire göre, vatanın hakiki kıymetini ancak vatanlarından ayrı olanlar bilebilirler, onun için vatanın kıymeti ve gurbetin durumu ancak onlara sorulmalıdır:

"Vatanın kadrini mehcûr-ı vatandan sorunuz

Söylesin kim ne imiş fırkat ani'd-dâr-ı vatan"[362]

Tanzimat sonrası Türk edebiyatında "vatan" redifiyle yazılmış olan *Münif Paşa*'nın meşhur "Gazel"i, yayamlanmasından sonra önemli bir tesir bırakmış ve "vatan" redifli pek çok şiirin yayımlanmasına vesile olmuştur. *Münif Paşa*'nın yazdığı "vatan" redifli "Gazel"ine yazılan nazirelere de nazireler yazılmıştır.

Münif Paşa'nın "vatan" redifli "Gazel"ine yazılan nazire için *Emin Hilmi Efendi* tarafından yazılmış olan bir gazele *Trabzonî Rasim Efendi*'nin yazdığı nazire gazelde vatan, gurbet temi yönüyle şiire girmiştir. Şair, gurbete çıkacak olanlara seslenerek gurbetin vefâlı insanlarının bile tercih edilmemesi gerektiği dile getirilir. Şaire göre,vatanın yabancıları bile gurbetin yakın insanlarından üstündür:

"Gurbetin etmeye vefâdârını aslâ tercîh

Düşmenin olsa yine yâr olur ağyâr-ı vatan"[363]

Edebiyatımızın Tanzimat'tan önceki dönemlerinde daha çok manzum türdeki eserlerde ifade edildiğini gördüğümüz bu duyguyu konu olarak işleyen hikâye ve romanlar, bu türlerin edebiyatımıza girmesiyle birlikte Tanzimat'tan sonra

[361] Manastır Bidâyet Mahkemesi Cezâ Dâiresi Reisi Mustafa Bey. (Terdif), "Gazel", **Vakit**, No:.2267, 16 Şubat 1882.
[362] **A.y.**
[363] Trabzonî Râsim Efendi, "Emin Hilmi Efendi'nin Vatan Gazeline Nazîre", **Tercüman-ı Hakîkat,** No:1096, 11 Şubat 1882.

yazılmaya başlanmıştır. Vatandan ayrılık temini edebiyatımızda ilk olarak en kuvvetli bir şekilde işleyen romanı yazan *Zafer Hanım, Aşk-ı Vatan*[364] ismini taşıyan bu eserinde yer alan "Vatan Şarkısı"nda gurbet konusunu yoğun bir şekilde işlemektedir. Yazar, bu şiirinde gurbette kalan birisi için vatandan ayrı kalmanın acısını dile getirirken talihin en büyük kötülüğü yaptığına da vurgu yapmaktadır:

"Âh vatan aşkına yandım hayf âh

Âkıbet gurbete attın beni vâh

Senden ayırdı beni baht-ı siyâh

Vatanımsın vatanımsın vatan âh"

.....

Cânımı yaktı diyâr-ı gurbet

Dağıldı sîneme nâr-ı gurbet

Hâksâr etti gubâr-ı gurbet

Vatanımsın vatanımsın vatan âh"[365]

Zafer Hanım, romanındaki kahramanın ağzından gurbet acısını, çok açık ve etkili bir şekilde dile getirmiştir. Özellikle bu şiirin "vatanımsın vatanımsın vatan âh" şeklindeki nakaratıyla vatan kavramı üzerindeki hassasiyet dikkat çeker.

3.2.2.1. Vatandan Ayrılık ve Bülbül Sembolü

[364] Zafer Hanım, **Aşk-ı Vatan,** İstanbul, Kavafyan Matbaası, 1294(1877), 129 s.
[365] Zafer Hanım, **a.e.,** s.55-56.

Edebiyatımızda, Tanzimat'tan önceki devrede daha çok XVII. yüzyıl Divan şiirinde çok rastlanan bülbül redifli gazellerin tesiriyle, Tanzimat'tan sonra da "bülbül" redifli şiirler yazma geleneği sürdürülmüştür.[366] Âşık edebiyatında bülbül,daha serbest bir hayal gücü ve hassasiyetiyle işlenerek halka edebiyatında âşığın sembolü[367] olurken, Divan edebiyatında bülbül, "şairlerin bir kısmında asıl vatanından uzak düşmüş insanoğlunun remzi olarak işlenmiştir."[368]

Mir'ati'nin söylediği:

"Bülbülü koysalar altın kafese

Yine özler, ister vatan demişler"

mısraları ile *Gedâyî*'nin söylediği:

"Bülbüle yaptırsam altından kafes

Yine eder âh ü enîn vah vatan"

mısraları, vatandan ayrılığın ve vatandan ayrı düşmüş olan bülbülle ilgili atasözlerinin şiir halinde ifade edilişinin güzel örnekleri arasında yer almışlardır.[369]

Yeni Türk edebiyatında vatandan ayrılık konusu ile ilgili olarak *Recaizâde Mahmûd Ekrem*, bülbül konulu pek çok şiirler kaleme almıştır. Bunlardan birincisi olan Hasbıhal şiiri, sayfa altına konulan "Viyana köylerinden (Kalton Layt Kebin) de bulunduğum zaman söylenmiştir" kaydına göre, şair Viyana'da bulunduğu 18 Haziran 1291 tarihinde yazılarak şairin "Zemzeme-I"[370] isimli kitabına alınmıştır. *Mehmet Kaplan*, bu şiirde bülbülün feryadı ile reel vatan hasreti arasında bir

[366] Mehmet Kaplan, "Bülbül", **MEBİA.**, C.2, İstanbul, MEB Yayınları, 1961, s.832-833.
[367] **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, "Bülbül", (Y.yok), C.I. İstanbul, Dergâh Yayınları, 1977, s.480.
[368] **A.y.**, s.480.
[369] **A.y.**, s.480.
[370] Recâizâde Mahmûd Ekrem, **Zemzeme I**, 1.Tab'ı, Konstantiniyye, Matbaa-i Ebüzziya, 1299(1883), s.41-43.

münasebet tesis edilmesinin dikkat çekici olduğunu belirterek, "bir halk darb-ı meselinde (bülbülü altın kafese koymuşlar, ah vatanım demiş) bulunduğuna göre, pek de orijinal sayılamaz" der.[371]

"Bildim sesinden işte gel ey bülbül-ı garip!

Gel hasbıhâle râgıb ol ey tâir-i edip!

Bildir bana neden ne ola böyle bî-şekib?

Gâhîce "ya nasib!" demek gâh "yâ habib!"

Sen de vatan-cüdâ mısın âyâ benim gibi?

Bir derde müptelâ mısın âyâ benim gibi?"[372]

bendi ile başlayan "Hasbıhâl" şiirinde *Recaizâde Mahmûd Ekrem*, vatanından ayrı olmanın kendisinde uyandırmış olduğu duygularla bülbül arasında bir benzerlik görmektedir.

Recâizâde Mahmûd Ekrem' in gazel tarzında söylenmiş "bülbül" redifli ve ayrılık konulu diğer şiiri ise, *Şeyhülislâm Bahaî Efendi*'nin yazdığı "bülbül" redifli şiirin[373] devamı olan bülbül şiirlerinin karakterini taşımaktadır.[374]

"Garipser işiten dâstânın ey bülbül!

Gariptir o kadar hal ve şânın ey bülbül!

Safâ-yı tab ile bir âşık tabîatsın

---

[371] Mehmet Kaplan, "Bülbül", **MEBİA.,** C.2, İstanbul, MEB Yayınları, 1961, s.833.
[372] Recâizâde Mahmûd Ekrem, **a.g.e.,** s.41-43.
[373] Harun Tolasa, **Şeyhülislâm Bahâyî Efendi Divanı'ndan Seçmeler,** İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser, Kasım 1979, s.204-205.
[374] Mehmet Kaplan, "Bülbül", **MEBİA.,** C.II, İstanbul, MEB Yayınları, 1961, s.833; Mehmet Kaplan, "Bülbüller", **MEBTA.**, C. IX, Ankara, Maarif Basımevi, 1958, s.19.

Ki tâze çemendir mekânın ey bülbül!

Çemende hande-i gül mü den seni nâlân

Niçündür öyle demâdem figânın ey bülbül?

.....

Vatan bahara müreccah mı sence de yoksa

Değil mi kâbil-i nakl âşiyânın ey bülbül?

.....

Bedel midir vatana bin cihân, velev hepsi;

Naziri olsa riyâz-ı cinânın ey bülbül?

Vatan muhabbeti içinse vatanda yeksândır

Safâ ve kahrı bahâr ü hazânın ey bülbül?"[375]

Vatandan ayrılık duygusunun hâkim olduğu *Recâizâde*'nin bu şiiri, zamanında çok beğenilmiş olup aralarında *Münif Paşa*'nın da bulunduğu[376] oniki şair tarafından tanzir edilmiştir.[377] *Recaizâde Mahmud Ekrem*, "Tahmis Gazel" başlıklı bir başka gazelinde yine ayrılık temasını işlerken, bulunduğu yerin vatanın harâbe bir bahçesi olduğunu şu mısralarla dile getirir:

"Değil garîp bulunsam müdâm mest-i harâb

[375] Recâizâde Mahmûd Ekrem, **a.g.e.,** s.43-45.
[376] Fevziye Abdullah, "Muallim Naci ve Recaizade Ekrem Arasındaki Münakaşalar ve Bu Münakaşaların Sebep Olduğu Edebî Hadiseler", **Türkiyat Mecmuası,** 1953, C.X, s.176' daki dipnot.
[377] Mehmet Kaplan, **MEBİA.,** s.833; **MEBTA.**, s.19.

"Misafirim vatanın bir harâbezârında."[378]

Recaizâde Mahmûd Ekrem'in bülbül redifli "Hasbıhâl" şiirine nazire olarak *Mehmed Tâhir Münif Paşa* da bir "Hasbıhâl" yazar. *Recaizâde*'nin şiirinde olduğu gibi bu şiirde de bağ ve bahçelerde feryâd ve figân eden bülbülün vatanından ayrı olması teması ele alınmaktadır:

"Nedir çemende bu âh ü figânın ey bülbül

Yazık ki böyle geçer hep zamanın ey bülbül

.....

Çeker mi mihnetini dil Hümâ'nın ey bülbül

Gınâ-yı tab'dan altın kafeste olsan da

Yine gözünde uçar âşiyânın ey bülbül

İşitti nağmeni gülşende oldu kilk-i Münif

Kemâl-i şevk ile şâbâş-hânın ey bülbül"[379]

"Bülbül" redifli şiir söyleme geleneğine uyarak yazdığı "Nazire-i Hasbıhâl"[380] isimli şiirinde bülbüle seslenen bir başka şair *L. Hanım*, bülbülün vatandan ayrı olmanın hüznünü yaşayan gariplerden bahtlı olduğunu ve hem baharını, hem hazanını vatanında geçirdiğini şu mısralarında söylemektedir:

"Garîb âşıka nisbetle bahtlısın ki senin

---

[378] Recâizâde Mahmûd Ekrem, **a.g.e.,** s.61-62; (Bu şiirin 27 Kanunuevvel 1297 tarihinde yazıldığı altındaki notta belirtilmektedir).
[379] Mehmed Tâhir Münif Paşa, "Hasbıhal-1", **Hazine-i Evrâk**, No:24, 1297, s. 369-370.
[380] L. Hanım, "Nazire-i Hasbihâl", **Hazine-i Evrâk**, No:29, 1 Mayıs 1297(1881), s.452.

Geçer vatanda bahar ve hazânın ey bülbül"[381]

Edebiyatımızda "bülbül" redifiyle nazire olarak yazılan ve vatandan ayrılık ve gurbet temasının işlendiği şiirlere "Bülbül"[382] isimli şiiri ile katılan bir başka şairimiz de *Fâik Âli* olmuştur. Şair, Bülbül şiirinde pek şairimiz tarafından işlenmiş olan vatanından ayrı kalmış ve bu yüzden gurbette sıla özlemi çeken bülbül temini işlemektedir. Tabiat tasvirlerine yer verilen mısralarla başlayan şiirde *Fâik Âli*, ilerleyen mısralarda bülbüle seslenmekte, onun ötme sebebi olarak vatanından ayrı olmanın verdiği üzüntü ve kederi görmekte ve bülbüle vatanından ayrılmasının sebebini sorar:

"Bir ilâhî ve büyük zemzeme-i şükrânı,

Nağme-i aşk-ı pür-eşvâkı olan feryâdın.

Aksi tecsîm ediyor velvele-i hicrânı.

Sen de bîgînesin, sen de bu hüzn-âbâdın..

Bu söğütlükteki peygûle-i hirmân ü elem

Âşiyânın değil, ey rûh-ı gülistân-ı harem

O senin mâbed-i aşkın, vatan-ı hissin iken

Niçin ayrıldın onun bûy-ı samîmîsinden?"[383]

---

[381] L. Hanım, **a.y.,** s.452.
[382] Fâik Âli [Ozansoy], "Bülbül", **Çocuk Bahçesi,** No:24, 14 Temmuz 1321; **Yeni Tûran**, No:2, 18 Temmuz 1329; M. Kayahan Özgül, **Arayışlar Devri Türk Şiiri Antolojisi,** Ankara, TDV Yayınları, 2000, s.322-323.
[383] Özgül, **a.e.,** s.323.

Vatanı olan yuvasından ayrılmış ve yeni bir yuva bulmak için çırpınan ve çalıdan çalıya koşturan bülbül, tabiatta pek çok boş yuva mevcutken yuvasız kalmanın ıstırabıyla ötmektedir:

"Rûh-ı masûmuna me'vâ olacak bir mesken?

Böyle baştan başa gülzâr ile doldurmuşken

Dest-i kudret bu havâlî-i bahâr-iklimi.

Diken altında da gülbûn sana yer vermedi mi?

.....

Kim bilir kaç yuva, kaç kaç sneler boş durmuş,

Ve bugün boş duruyorken, seni bir yer bulmak

İhtiyâcıyla tabiat ne kadar koşturmuş."[384]

Şair, bülbülün yaşadığı duygular ile kendi duygularını özdeşleştirmektedir. Bülbül de şairin dûçâr olduğu hicrân duygusuyla perişan yaşamaktadır ve onun için böyle ötmektedir:

"Sen de rûhum gibi âfetzede-i hicrânsın..

Bu kesik lahn-ı tahassür, bu perişân nâle.

Sence bir tesliyet-i hiss ü hayâl olsa bile

İşte mâdem ki bütün hâceste-i hicrânın

[384] Özgül, **A.e.,** s.323.

Mehd-i ârâmişidir şimdi bu hulyâ-yı sükûn,

Korkarım böyle sen öttükçe perişan, müştak

Kalb-i pür-hâb-ı tabiatte o bîdâr olacak...

Ötme ey bülbül-i âvâre ki hicrân uyusun."[385]

3.2.2.2. Vatan Hasreti

Tanzimat sonrasının süreli yayınlarından *Kevkebü'l-İlm* mecmuasında *İskender Debâk* imzasıyla yayınlanan "Hubbü'l-Vatan Mine'l-İmân"[386] başlığı altındaki "İstimdât" isimli şiir, özellikle nakaratlarındaki vurgu ile vatandan ayrı kalan birinin vatanına karşı duyduğu hasret hissini ifade ederken söyleyenin çaresizliğini de duyurmaktadır:

"Müptelâ-yı ba'd-ı evtân olmuşum! Yârab! Meded!

Zahm-nâk-ı tîg-ı hicrân olmuşum! Yârab! Meded!

.....

Haste-i nevmid-i dermân olmuşum! Yârab! Meded!

Âteş-i gurbetle sûzân olmuşum! Yârab! Meded!

Cîş-i gamla mustarip gurbette sergerdân iken

Hasret-i terk-i vatan yârimle mugarrım kan iken

---

[385] Özgül, **a.e.**, s.323.

[386] İskender Debâk, "Hubbü'l-Vatan-Mine'l-İmân", **Kevkebü'l-İlm**, C.1, No:12, 1 Şaban 1302/16 Mayıs 1885, s.373-374.

Haste-i nevmid-i dermân olmuşum! Yârab! Meded!

Âteş-i gurbetle sûzân olmuşum! Yârab! Meded!"[387]

Tanzimat'ın ilan edildiği yıllarda uzun süre Bağdat ve havalisinde valilik yapan *Osman Nuri Paşa* da bir sürgüne gönderilirken kaleme aldığı bir gazelinde gurbet çekerken güzel memleketini unuttuğunu dile getirmektedir:

"Yollara düşüp semt-i dilârâyı unuttuk

Gurbet çekerek camı musaffayı unuttuk."[388]

Vatandan ayrı düşerek gurbet duygusunu yaşayan bir Tanzimat devri şairi de *Süleyman Senih Efendi*'dir. Şair, vatanında yaşayan sevgilisinden ayrı olmanın üzüntüsünü duymakta ve "Muhammes" şiirinde bu duygusunu tekrar etmektedir:

"Cüdâyım işte sana hem-nişin ü hem-dem iken

Bak, oldum ülfete bigâne, ünse mahrem iken

Vatanda yani senin sohbetinle hurrem iken

Diyâr-ı gurbete düştüm vatandan ayrıldım

Vatan gözümde değil ah senden ayrıldım"[389]

Edebiyatımızda vatan fikri bölümünde tanıtılmış olan *Zafer Hanım*'ın roman türünde eser veren ilk yazarımız olduğu ve *Aşk-ı Vatan*[390] isimli romanının

---

[387] İskender Debâk, **a.y.,** s.373-374.
[388] İnal, **a.g.e.,** C.III, s.1247.
[389] İnal, **a.e.,** C.III, s.1692-1693.
[390] Zafer Hanım, **Aşk-ı Vatan,** İstanbul, Kavafyan Matbaası, 1294(1877); (Bu eser ayrıca Zehra Toska tarafından bugünkü yazıya aktarılarak da yayınlanmıştır: 1.bs.1994; 2.bs.,2000 İstanbul, Oğlak Yayınları, 129 s.; Eser, *Giriş, Hikâye-i Sergüzeşt* ve *Kısm-ı Sâni* olmak üzere üç bölümden meydana gelmektedir.)

edebiyatımızda vatan temasını işleyen ilk eser olduğu daha önce belirtilmişti. Romana hâkim olan tema, vatan sevgisi ve vatandan ayrı olmanın getirdiği gurbet duygusu ve vatan hasretidir.

Zafer Hanım'ın *Aşk-ı Vatan* romanındaki vatan sevgisi, daha çok vatanından ayrı olmaktan kaynaklanan bir sevgidir.

Eserde geçen vaka, 1820'li yıllarda yaşanmış ve romandan öğrendiğimize göre, o vakaya şâhit olmuş olan bir kahraman tarafından 1868 yılında yine romanda yer alan bir başka kahramana anlatılmaktadır. Bu itibarla olayların yaşandığı ve anlatıldığı olmak üzere birbirinden ayrı iki zamanla karşılaşırız. Romanda yine olayların yaşandığı muhit olarak, İspanya-Madrit, İngiltere-Londra ve nihâyet İstanbul olmak üzere değişik mekânlar yer almıştır.

Roman, Giriş bölümünde 1868 yılı Mayıs başlarında yani bahar başlangıcında, yalısının penceresi önünde güneşin doğuşu ve sonrası tabiattaki farklılaşmaları gözleyen yalnız bir kadının iç çekişleri ile başlar ve 1820'li yıllara, geriye doğru ilerlemektedir. Romanın bu bölümde romanın ana temasının vatandan ayrı olmak üzerine kurulduğu anlaşılmaktadır. Giriş bölümünde ismi yazar tarafından belirlenmemiş anlatıcı/yazar, vatanından kaçırılmış olan Refia (Dilber) ve yine vatanından kaçırılmış olan Gülbeyaz ile Marya'nın ayrılıkları romanın temasının ayrılık üzerine kurulduğunu belirlemektedir. Divan şiirimizin sevgiliden ayrı kalma ve bu ayrılıktan kaynaklanan elemlerinin dile getirilmesi ve kavuşma özlemi duygusunun ifade edildiği beyitlerden faydalanan kahraman anlatıcı, daha eserinin ilk paragrafında yaşadığı bu duygu yoğunluğunu şu beyitle ortaya koyar:[391]

"Muktezâ-yı taliimdir dûr eden senden beni

Yoksa ey çeşm-i siyâhım bi-vefâ denmez sana"[392]

---

[391] Zafer Hanım, **a.e.**, s.24-41.
[392] Zafer Hanım, **a.e.**, s.24.

Romanın ikinci bölümü ise yazarın evinde başka bir gece bir davette karşılaştığı Refia(Dilber)'nın romanın asıl kahramanı Gülbeyaz'dan dinlediği ve yazara anlattığı olayların bir bölümünü içermektedir. Bu olaylar, romanın asıl kahramanı ve asıl adı Loranza olan Gülbeyaz isimli cariyenin ağzından Refia'(Dilber)ya anlatılmaktadır ve şu cümleyle başlar:

> "Hemşirem! Beni dahi senin gibi tali-i nâ-sâzım vatanımdan edüp buralara attı! Hâlim nice olacak diye düşünüp ağlarken Cenâb-ı Hakk'ın bir inâyet ü ihsânı olacak seni burada bulduk!... Şimdi sana şu tâlisiz başıma gelenleri nakledeyim de bak bir kere insana şîve-i kader neler gösteriyor!..."[393]

Gülbeyaz da Refia(Dilber) gibi İspanya'dan kaçırılarak Laz Ahmet Paşa'ya cariye olarak satılmıştır. Hikâye-i Sergüzeşt isimli birinci bölümde Gülbeyaz, vatanında yaşadığı güzel günleri, babasının süvari askeri generallerinden olduğunu ve bir zaman için mutlu ve müreffeh bir hayat sürdüğünü anlatmaktadır. Bu bölümde Gülbeyaz'ın geçirdiği güzel günlerde okul arkadaşı olan Marya ve Roberto'nun aşkları da hikâye edilmektedir. Gülbeyaz'ın anlattıklarından annesinin yakın zamanda öldüğü; okul arkadaşı Marya'ya babası Ferdinando'nun âşık olup evlenmek istediği ve babasının Marya'yla nişanlandığı gün, kendisinin de Marya'nın sevgilisi olan Roberto ile nişanlandırıldığını öğrenmekteyiz. Bu bölüm, Marya'nın nikah günü canına kıymak istemesi, Gülbeyaz'ın bir süre sonra Cezayirli esir tüccarları tarafından kaçırılması ve bu esnada babasının öldürülmesi ile Gülbeyaz'ın da İstanbul'a getirilerek Laz Ahmet Paşa'ya satılmasıyla sona ermektedir.[394]

Romanda vatan temasının daha belirgin bir şekilde ortaya çıktığı "Kısm-ı Sani" adını taşıyan son bölümdür. Yazar bu bölüme, vatan hasretiyle yanıp tutuşan

---

[393] Zafer Hanım, **a.e.**, s.42.
[394] Zafer Hanım, **a.e.**, s.42-83.

ve bu yüzden hiçbir şeyi gözü görmeyecek durumda olan Gülbeyaz'ın hâlini ortaya koyan cümlelerle başlar:

> "...İşbu köşkün bir ciheti uzaktan denize ve diğer ciheti bahçeye ve bir tarafı da sokağa nâzır olduğundan Gülbeyaz sokak tarafındaki odaları intihâb edüp Beykoz dağlarına doğru atf-ı nazar ederek vatanı için ağlar ve kendisine teselli kâr etmezdi..."[395]

Gülbeyaz'ın bu kederli hâlinden dolayı üzülerek, bu hâlini gidermek ve kendisine yakınlaşmak isteyen Laz Ahmet Paşa'nın, Elmas Kalfa vasıtasıyla gönderdiği elmas ve ziynetlere bigâne davranması ve onları almak istememesi vatanından ayrı olmasından dolayıdır. Gülbeyaz, vatanından ayrı kalarak bu acıyla yaşayan bir kimsenin kendisini başkalarına beğendirmek endişesinde olamayacağını düşünür ve bu düşüncelerini Refia'(Dilber)ya karşı söylediği cümlelerle dile getirirken yazar/anlatıcının buraya uygun olarak Gülbeyaz'ın ağzından söylettiği kıta da vatandan ayrı kalmanın acısını ifade etmektedir:

> "...Ah! Hani sevgili vatanım ve akraba ve ehibbâm ve kendimi beğendirmek emellerim ve güzel dantellerim nerede!...
>
> Kıta
>
> "Yâr olup baht-ı siyahkâre diyâr-ı gurbet
>
> Yaralar açtı dil-i zâre diyâr-ı gurbet
>
> Şâh-ı gül her ne kadar saht ise de olsa cüdâ
>
> Sadr-ı sadberg gelür hâre diyâr-ı gurbet"

---

[395] Zafer Hanım, **a.e.,** s.84.

kıtası mealince Paşamıza müteşekkire olduğum in'âm ü ihsânlar ve böyle mücevherler, broş ve perişanlar beni daha ziyâde gam-nâk etmezler mi zannedersin?...[396]

Gülbeyaz'ın, kendisini belki bir gün lâzım olur gerekçesi ile bu mücevherleri alması konusunda ısrar ederek aracılık yapan cariyeye karşı söylediği cümleler, onun vatanına olan sevgisini, hasretini ve vatanından ayrı olmaktan dolayı duyduğu üzüntüleri tesirli bir şekilde ortaya koymaktadır:

"...Ah Dilber ben mi derd-i derûnumu anlatamıyorum yoksa sen mi anlamak istemiyorsun? Şu dakikada vatanım ve ehibbâ ve taallukâtım gözümün önünde durur iken bana böyle acı acı tekliflerde bulunma!... Şu gösterdiğin mücevherleri intihâb etmek şöyle dursun şâyed vatanımdan bizi mücevhere mi değişirsin deyü müthiş bir sedâ gelür korkusuyla elimi dahi sürmeye cesaret edemem." "Bana acımıyor musun, Allah için olsun üzerime düşme!... Mâdemki Paşamızın böyle bir lutf ü iltifatını reddetmek muhâlif-i insaniyet imiş artık benim için dahi sen intihâb et bana danışma..."[397]

Gülbeyaz'ın bu üzüntülü hâlinden müteessir olan Dilber, teselli olmak düşüncesiyle ona belki bir gün vatanına kavuşmasının mümkün olabileceğini söyler. Bir gün denizi seyreden Gülbeyaz, boğazdan İspanya bayraklı bir geminin geçtiğini gördüğünde şaşırır ve Dilber'in kendisine teselli olarak söylediği cümleleri düşünerek şaşkınlığını şu cümlelerle ifade eder:

"...Bu vecihle teâti-i kelâm ü efkâr üzerine ben mücevherleri ayırmaya meşgûl olduğum sırada Gülbeyaz denize doğru dalgın dalgın nazar-endâz-ı esef olarak birdenbire "A!...Ne görüyorum! Aman Ya Rabbi hayâl olmasın! Hayır hayır vatanımın sevgili vatanımın nişânelerini görüyorum. Ah Dilber!

---

[396] Zafer Hanım, **a.e.**, s.86-88.
[397] Zafer Hanım, **a.e.**, s.88.

Ne kalbi saf bir yârsın!...Beş dakika evvel bana verdiğin teselliyet gelüp yerini bulmaya başladı.

...Gülbeyaz yeni dünyaya gelmiş ve türlü tasvir ü hülyâlara düşmüş olduğu ve kendisi için intihâb eylediğim mücevherâtın resmini çıkarmakla meşgûl olacağını bil-ifade hemen diğerlerini alup iâde etmekliğimi ricâ eyledi."[398]

Aşk-ı Vatan'da Gülbeyaz'ın vatanından ayrı olmanın acılarını çekmesi, onun vatanına düşkünlüğü verilirken diğer cariyelerden farklı tarafları da göz önüne serilmektedir. Onun yakın arkadaşı olan bir başka cariye Dilber ile Zübeyde Hanım arasındaki bir konuşmada Zübeyde Hanım'ın Dilber'e, Gülbeyaz'ın durumunu sorduğunda söylediği "Ben pek iyi bilmiyorum fakat vatan hasret ü derdiyle dâimâ ağlamaktadır" sözüne karşılık Zübeyde Hanım:

"Canım sizin de canınız yok mu? Sizin vatanınızı göreceğiniz gelmez mi?... Siz niye ağlamıyorsunuz?"[399]

cümleleri ile Gülbeyaz'ın vatan hasretine diğer cariyelerden daha fazla ve hastalık derecesinde tutulduğunu belirtmektedir. Kethüda kadının vatan sevgisini bilmediğini belirten kahraman-anlatıcı, burada kanunu eline alarak sözleri, vatan sevgisi ve gurbet duygusu temasını anlatan bir şarkı okur:

"Ah vatan aşkına yandım hayf âh

Âkıbet gurbete attın beni vah

Senden ayırdı beni baht-ı siyâh

Vatanımsın vatanımsın vatan âh

---

[398] Zafer Hanım, **a.e.,** s.90-92.
[399] Zafer Hanım, **a.e.,** s.92.

Cânımı yaktı diyâr-ı gurbet

Dağladı sînemi nâr-ı gurbet

Hâk-sâr etti gubar-ı gurbet

Vatanımsın vatanımsın vatan âh"[400]

Romanın bu bölümünde Gülbeyaz'ın yaşadığı vatan hasretini ve gurbette kalmış olmanın elem ve acılarını dile getiren bu şarkı, vatan sevgisini de nakaratındaki vurgu ile en güzel şekilde ifade etmektedir.

Eserin sonunda Gülbeyaz'ın vatanına olan sevgi ve kavuşma isteğinin derecesi ortaya konularak İstanbul'dan vatanına doğru yola çıktığı ifade edilir. Onun bu gidişi romandaki şu cümlelerle dile getirilmektedir:

> "...Gülbeyaz benim ile vedâ ederek karındaşının dizine basıp aşağı indi ve saçları perişan bir halde bulunduğundan güyâ kanat heyetini kesbetmiş ve kendisi de bir kuş gibi uçup gitti.
>
> İşte Gülbeyaz'ın Paşanın kendisine ihsân eylediği bu kadar mücevherât ve daha verecek olduğu emlâk ve akârın hiçbiri gözünde olmayıp bir an evvel vatanına kavuşmak arzusu kendisinin vatanına olan aşk ve muhabbetinin derecesini meydana koymuştur."[401]

Aşk-ı Vatan'da vatanından kaçırılmış olan Gülbeyaz, ülkesindeki aynı dili konuşan tanıdıklarından, gelenek ve göreneklerinden ayrılmış ve roman boyunca bu hasret, özlem ve sevgi ile direnmiştir. Bütün bu özellikleri ile *Aşk-ı Vatan*, edebiyatımızın vatan temi etrafında yazılan ilk romanı olarak da karşımıza çıkmaktadır.

---

[400] Zafer Hanım, **a.e.**, s.94.
[401] Zafer Hanım, **a.e.**, s.128.

Tanzimat'tan sonra gurbet ve vatan hasretini tema olarak işleyen bir hikâye *Mekteb-i Sultânî Şâkirdânından Dramalı Hüseyin Hüsnü* imzasıyla, *Etfâl* isimli çocuk mecmuasında "Vatana Azimet"[402] ismiyle yayımlanır. Beş yıldan beri asıl vatanı olan Selanik'ten tahsil görmek için ayrılarak İstanbul'da yaşayan kahraman ağzından anlatılan hikâye, öğrencinin memleketi Selanik'e bir vapur yolculuğu ile dönüşü esnasında hissettiklerinin anlatılmasıyla başlar ve devam eder.

Uzun yıllar annesini, ağabeylerini ve kız kardeşlerini görmeyen yazar, yolculuğu sırasında onlara kavuşma ânını hayal ederken vatan hasretini de şu cümlelerle dile getirir:

> "Bununla tam beş sene oluyor; ki melâl-i gurbet içinde yaşıyordum. Bu eyyâm-ı medide-i elime zarfında akrabamı bir kerecik görmek nasip olmadı. Mâder, birâder ve hâherlerime ede geldiğim feryâd-ı tahassür tâ câmgâhıma tesir eyledi. Vatanın bûy-ı mübareki ise her zaman safâlı kokular gibi şâmmemde tütmekte idi."[403]

Hikâye boyunca vatana karşı duyulan hasret duygularını ortaya koyan yazar, ilerleyen satırlarda da memleketine kavuşma ânını şu cümlelerle anlatmaktadır:

> "Artık buraya gelince vatanın hududuna takarrübe başladığımdan kendimi bahtiyar addettim...
>
> "Sâhil-i vatana gelip de lenger-endâz oluncaya kadar asabım zangır zangır titremekte idi. Vapurdan çıkıp mukaddes hâk-i vatanıma bana devr-i dırâz-ı mufârakatından sonra bisselâma ayak basmak şerefine nâil olduğumdan..."[404]

---

[402] Mekteb-i Sultanî Şakirdanından Dramalı Hüseyin Hüsnü, "Vatana Azimet", **Etfâl,** No: 6, 6 Şubat 1301, s.44-45.
[403] Hüseyin Hüsnü, **a.y.,** s.44.
[404] Hüseyin Hüsnü, **a.y.,** s.44.

Kahramanın evine vardığında hasta bulduğu annesinin aynı gün ölmesi gibi acıklı bir şekilde biten hikâye, memleket hasreti ve gurbet duygusunu işleyen güzel bir örnek olarak karşımıza çıkar.

Etfâl mecmuasında imzasız olarak yayınlanan "Mehâsin-i Ahlak-Hubb-ı Vatan"[405] isimli makale, Tanzimat devrinin gurbet ve vatan hasreti duygularını ele alan ilk yazılardan biridir.

Vatandan ayrı kalmanın zorluklarını ele alan yazıda gurbette kalan birinin bulunduğu yer ne kadar güzel olursa olsun vatanına döndüğü zamanki sevincinin sonsuz derecede önemli ve güzel olduğu dile getirilmiştir.

> "Kulübe (külbe)de yaşayan bir kimse kulübesinden çıkarak büyük bir şehre ve müzeyyen hânelere gidip ne kadar vakit otururşa otursun yine kulübesini arzular.
>
> Faraza bir adam doğduğu ve büyüdüğü memleketten çıkarak diğer bir memlekete gider. Belki kendi memleketinden daha güzel bir memlekete gider. Lakin vatanına avdetinde derecesiz memnun olur. "[406]

İnsanların önceleri vakit geçirerek vatan olarak benimsedikleri yerlerin dışında ne kadar rahat olurlarsa olsunlar gurbet duygusu yaşayarak vatan hasretine dûçâr olacakları belirtilerek Amerika'nın keşfiyle Avrupa'ya getirilen yerlilerin her türlü konfora ve rahata sahip olan evlerde oturmalarına rağmen ömürleri boyunca gurbet ve vatan hasreti duygusundan kurtulamayıp neşelenmedikleri ifade edilir:

> Şimdi sorarız ki öyle muzayakada yaşamaktan ise saadet-i hâldeyani hiçbir şeye muhtaç olmaksızın yaşamak daha iyi değil miydi? Buna yine

[405] **Etfâl,** "Mehâsin-i Ahlak-Hubb-ı Vatan", (Y. yok), No:9, 27 Şubat 1301, s.65-69.
[406] **A.y.,** s.65.

kendimiz cevap vererek deriz ki: Hayır! Onların bu elem ve kederleri tabiîdir."[407]

Neşelenmeyerek yüzlerinin gülmediği ve bunun da tabiî bir durum olduğuna dikkat çekilirken onların öyle alışmış oldukları, rahatlık ve konforun onlara vatanlarını unutturamayacakları ifade edilmektedir:

"Küçüklükte Amerika'da vakit geçirmişler idi. Bizim meşakkat saydığımız şeyleri onlar asla meşakkat addetmezler idi. Öyle görmüşler öyle büyümüşler idi.....Babalarından böyle görmüşler gözlerini açtıkları günden beri bu hâli tanımışlar onlar için nizâm ve kâide dedikleri şey böyle yaşamaktan ibaret idi. Biz evde oturmaz isek rahatsız oluruz. Onlar dünyada oturmak için kulübeden başkası yok zannederler idi. Vatanlarında halleri bundan ibaret iken vatanlarının gayri olan İspanya'da gördükleri hâne ve binalar gözlerine zindan görünür idi."[408]

Edebiyatımızda Tanzimat'tan sonra gurbet duygusu ve vatan hasretini tema olarak işleyen bir başka hikâye de, "Vatandan Dûr Olmuş Bir Garip Lisanından-Fransızca'dan Tercüme"[409] ismiyle Fransızca'dan tercüme edilerek *Ahmet İhsan* imzasıyla yayınlanmıştır.

Gurbette yalnız, yabancı olan kahraman ağzından anlatılan hikâyede çevrede gördükleri kendisine yabancı gelmekte, kahraman kendi vatanındaki neşeyi bulamamakta ve hüzünlenmektedir. Bu yabancılık ve hüznünü şu cümlelerle aktarır:

"Etrafımda dil-nişin ağaçlar, latif çiçekler var lakin ne bu ağaçlar, ve ne bu çiçekleri vatanımda neşv ü nemâ bulanlar gibi görmüyorum. Garîp dâimâ mağmûmdur!

---

[407] **A.y.,** s.67.
[408] **A.y.,** s.67.
[409] **Kevkebü'l-İlm.** "Vatanından Dûr Olmuş Bir Garip Lisânından". (Y. yok). Fransızca'dan Tercüme: Ahmed İhsan, C.I, No: 7, 16 Cemazüyelevvel 1302, s.203

Enhâr-ı cesime şelâleler hâsıl ederek maşûkasını görmeğe giden âşık gibi isticâl ile gidiyor. Lakin hâsıl ettiği sadâ-âvân-ı tufûliyetimde birâderlerimle beraber işittiğim ses değildir. Garîb dâimâ mahzûndur!

Bakın! Bakın! Bir düğünden ilân-ı şâdi ederek çıkıyorlar.

.....

Ne dost, ne zevce, ne peder, ne vâlide, ne birâder, ne vatanım var. Garip dâimâ yalnızdır!"[410]

Tanzimat edebiyatının yeniliklere imza atmış isimlerinden *Sadullah Paşa*, ömrünün son yıllarında kendi arzusunun dışında olarak[411] Viyana sefirliğinde bulunduğu sırada vatan hasreti çekmektedir. Onun vatanına karşı duyduğu hisleri dile getiren *Cevdet Paşa*'ya yazılmış mektuplarından birinde hazin bir feryâd gibi bu vatan hasreti ifade edilir. *Sadullah Paşa*, mektubuna başlarken:

"Nazarımda gül-i rana görünür har-ı vatan

Var kıyas et ne imiş verdi çemen-zâr-ı vatan"[412]

beyitlerine yer vererek devamında vatanına duyduğu hasreti şu cümlelerinde dile getirmektedir:

"...Bu hicran bu mahrumiyet-i vatan, ailemden bunca vakitlik mufarakat, beynimi kızgın demirler kadar yakıyor. Bilmem ki ne kabahat ettim. Eğer evlatlarımın bendenizden sonra makhûr ve merdûd olmayacaklarını bilsem ve ruh-ı mağduruma lânet etmeyeceklerini yakinen anlasam zat-ı şahaneyi hiçbir tadarru-ı can-güdâz ile meşâgili kesire-i devlet arasında tasdi etmem ve Azrail'i davet ederim. Merhamet ve inayet

[410] **A.y.,** s.203.
[411] İnal, **a.g.e.,** C.III, s.1569.
[412] İnal, **a.y.,** s.1569.

buyursunlar, İstanbul'a muvasalatımdan itibaren boynuma lâle, kollarıma kelepçe taksınlar, ayaklarıma demir vurdursunlar. Fakat şükûfe-i vatanı istişmam ettirmeden ve nur-i didelerimin çeşmanı mazlumelerine nigerân olduğum halde teslim-i ruh etmek nimeti yegânesini bu kullarından diriğ buyurmasınlar."[413]

Yukarıdaki cümlelerinden anlaşıldığına göre *Sadullah Paşa*, bir taraftan ailesinden ayrı olarak bulunmakta ve bu ayrılık onun beynini kızgın demirler kadar yakmaktadır. Diğer taraftan da Paşa'nın Viyana'da vatan hasreti ile yanıp tutuştuğu görülmektedir.

Sadullah Paşa'nın vatanı için duyduğu hasret ve özlem kendisinden sonraki yazarların eserlerine de konu olmuştur. *Mehmed Galib (Bey)*, *Sadullah Paşa*'nın ağzından yazdığı *Sadullah Paşa Yahud Mezardan Sadâ* isimli risalesinde "müştakı bulunduğum vatanımı görmek istedim ise de teşebbüsatı vakıam müsmir olmadı ve bu muvaffakiyetsizlik bir çok ahzân ve ekdârı ve binnnetice intiharı istilzam etti" demektedir.[414]

Vatanın kıymetinin gurbet elde eşsiz, dostsuz, arkadaşsız kimsesiz, garip kalınca daha iyi anlaşılacağı muhakkaktır. Bu tespit etrafında pek çok şairimiz mısralar söylemişlerdir. Bunlardan biri de *Muallim Feyzi Efendi*'dir. Şair, *Sürûş* imzasıyla *Şafak* mecmuasında yayınlanan "Gazel"[415]'inde bir kişinin vatanında bir dost bulduğunda Kabe de olsa gurbete yüzünü dönmeyeceğini belirtirken vatanın kıymetinin gurbet elde daha iyi bilindiğini dile getirmektedir:

"Gurbet elde bilinir kadr-i vatan kim orada

Daha müşfik görünür yârden ağyâr-ı vatan

---

[413] İnal, **a.y.**, s.1569.
[414] İnal, **a.y.**, s.1567.
[415] Muallim Feyzi Efendi, "Gazel", Şafak Mecmuası, No:5, 15 Haziran 1301; M. Kayahan Özgül, **Arayışlar Devri Türk Şiiri Antolojisi,** Ankara, TDVY, 2000, s.247.

Gurbete Kabe dahi olsa çevirmez yüzünü

Bulabilse vatanında kişi bir yâr-ı vatan"[416]

Vatan hasretini şiirlerinde dile getiren bir başka isim de *Ahmed Rasim*'dir. Edebiyatımızda daha çok nesir türündeki eserleri ve yazarlığı ile tanıdığımız *Ahmed Rasim* çeşitli gazetelerde yayımlanan yazılarında vatan temi ve bu temle ilgili olarak askerlik konusundaki duygu ve düşüncelerini yansıtırken[417] *Sebat* mecmuasında yayımlanan "Vatan"[418] isimli bir şiirinde de gurbet diyarında bulunduğu bir zamanda güneşin doğmasını, denizi, dalgaları, denizin üzerinde dolaşan ufuktaki gemileri seyretmesi sonunda ortaya çıkan duygularını ifade eder. Gurbet diyarında gördüğü kuzu melemeleri, uçan kelebekler, kuş yuvaları, yerlerinden ayrılmayan dağlar, yeşil bağlar, güneş, ay gibi şeyler şaire ailesini, vatanını, doğduğu yerleri hatırlatmaktadır. Şairin hatırına vatanın gelmesiyle hüzünlendiğini ve çocuklarını anarak ağladığını şu mısralarla anlatmaktadır:

"Şemsi görüp rû-nümâ

Maşrıkın üstünde ben

Aldı beni bir bükâ

Hâtıra geldi vatan

Geldi vatan yâdıma

Ağladım evlâdıma"[419]

---

[416] Özgül, **a.e.,** s.247.
[417] Ahmed Rasim, "Menfaat ve Vatan", **Sabah,** Yıl:20, C.34, No:6989, 18 Safer 1327/26 Şubat 1324/11 Mart 1909, s.1; Ahmed Rasim, "Yeni Askerlik", **Sabah,** Yıl:20, C.35, No:7348, 25 Safer 1328/25 Şubat 1325/7 Mart 1910, s.1.
[418] Ahmed Rasim, "Vatan", **Sebat,** No:6, 30 Mayıs 1302, s.43-44.
[419] Ahmed Rasim, **a.y.,** s.43.

"Daldı muhâlâta dil

Oldu gamı sad-füzûn

Düştü hayâlâta dil

Oldu vatan rû-nümûn

Geldi vatan yâdıma

Ağladım evlâdıma"[420]

Sebat mecmuasında *Aşkî-i Mülkî* imzasıyla yayımlanmış bir başka vatandan ayrılık şiiri de "Vatan Cüdâ Lisânından"[421] ismini taşır. Vatandan ayrılık ve vatana hasret çekme duygusunu yoğun ve tesirli bir şekilde dile getiren şiir, gurbette vatanın hatırlanması sırasında gönlün garipliğinin ifade edilmeyecek kadar şekilde olduğu belirtilir. Vatana karşı duyulan sevgi ve hasret, hiçbir şekilde telafisi olmayan zor bir durumdur. Gurbette düşüncesi vatanı hayale dalan kimse için bütün gam, keder, üzüntü kaynağı vatan hasretidir. Şair, vatanından ayrı düşerek vatan hasreti çekenlerin bu derdini giderecek hiçbir kimsenin kudreti olamayacağını, kendisinin vatanını sevdiğini, Allah'ın kendisini vatanından ayırmaması dileğini şu mısralarla ifade eder:

"Bilsen ne kadar garip olur dil,

Hâl-i vatanı hayâl ederken.

Sevdâ-yı vatan, ne rütbe müşekkel?

Her ferdi dile hârik-efken.

---

[420] Ahmed Rasim, **a.y.**, s.43.
[420] Ahmed Rasim, **a.y.**, s.44.
[421] Aşkî-i Mülkî, "Vatan Cüdâ Lisânından", **Sebat,** No:8, 30 Haziran 1302, s.59-60.

Efkâr-ı safâ gelir mi kalbe?

Meyûs-ı gam-ı vatandır eyvâh!

Kim kâdir olur bu fikri sülbe

Sevdim vatanı; ayırma Allah!"[422]

Aşkî-i Mülkî'nin bu şiirinin bir mısraını aynı derginin bir sonraki sayısında tazmin eden Ahmed Rasim de kendisini Allah'ın vatandan ayırmama duasına katılır. Şaire göre vatan sevgisinin sınırı yoktur, vatanında olmayan insan yaşayamaz, hiçbir insanın zihni vatan düşüncesini içine sığdıramaz ve bu dünya düzeni de vatan fikriyle döner. *Ahmed Rasim, Aşkî-i Mülkî* gibi kendisine vatandan ayrı olmanın yakışmayacağını ve Allah'ın kendisini vatandan ayırmamasını aynı mısralarla dilemektedir:

"Aşk-ı vatana olur mu pâyân?

Olmazsa vatan, yaşar mı insan!

Fikr-i vatanı alır mı ezhân?

Fikriyle anın döner bu devrân,

Ayrılma bana olur mu şâyân?

Sevdim vatanı, ayırma Allah!"[423]

Edebiyatımızda vatandan ayrılık ve gurbet temasını şiirlerinde dile getiren Tanzimat Dönemi şairlerimizden biri de *Muallim Naci*'dir. Onun *Âteşpâre* isimli

[422] Aşkî-i Mülkî, **A.y.,** s.59.
[423] Ahmed Rasim, "Aşkî-i Mülkî'nin Bir Mısraını Tazmin", **Sebat,** No:9. 15 Temmuz 1302, s.65.

kitabında yer alan "Ye's-i Muhaceret"[424] şiiri tamamen bu tema etrafında kaleme alınmıştır. Rindâne bir söyleyişin hâkim olduğu ve manzum hikâye tarzında meydana getirilmiş bu şiirde konuşan şair, ilk mısralarda muntazam bir evi olmadığını ve zamanın şartlarının onu, memleketini terk etmeye mecbur ettiğini belirtir:

"Yok idi gerçi muntazam hânem

Bana rûşen gelirdi virânem

Etti gadr-ı zaman beni icbâr

Eyledim âh terk-i dâr ü diyâr"[425]

Vatanından uzak kaldıkça gurbette olanın ezildiğini, derdin, tasa ve kederin de gurbette olanın yanında olduğunu dile getiren şair, uzun bir şiir olan "Yes-i Muhaceret"te vatanından ayrı olduğunu sık sık vurgulamaktadır

"Uzadıkça vatan garîb ezilir

Kürbet garibi garip bilir

.....

Gece kaldım şu gam-fezâ derede

Vatanım nerde âh! Ben nerede"[426]

Gökyüzünde gezen bir bahar bulutunun da kendisi gibi vatanından ayrı kaldığını düşünen şairin, tabiat unsurlarını kendisiyle özdeşleştirme yoluna gittiğini

[424] Muallim Nâci **Ateşpâre,** Konstantiniyye, Matbaa-i Ebüzziya, 1303(1887), s.45-49; (Bu şiir, **Sühâ** mecmuasının 2. Cüz, 1300(1884) tarihinde s.17-22'de yayınlanmıştır).
[425] Muallim Nâci, **a.e.,** s.45-49.
[426] Muallim Nâci, **a.e.,** s.45-49.

ve bu tabiat unsurlarının kendi acılarından etkilenerek onun acılarını paylaştıklarını düşündüğünü şu mısralardan anlamaktayız:

"O da olmuş vatan-cüdâ seyyâr

Ne hazin ağlıyor şu ebr-i bahar

Buludun gökte öyle ağlayışı

Suların yerde böyle çağlayışı

Ediyor inkisârımı tezyîd

Eyliyor intizârımı teşdîd"[427]

Şair, vatanından ayrı olmanın verdiği elemlerle inlemekte ve vatanını aramaktadır. Fakat onun ayrı olduğunu söylediği ve aradığı, vatan ebedî bir insanlık vatanıdır:

"Olmuyorsun niçin bana medfen

Nerdesin? Ey harâbe-zâr-ı vatan

Vatanım yok cihânda gayri benim

Adem-âbâd! Nerdesin? Vatanım"[428]

Şair, kendisinde vatan sevgisinin Hümanizme bağlı olarak değiştiğini ve kendisinin, ebedî bir vatanın sevdalısı olduğunu belirttiği mısralarında, bu vatanın dertsiz, tasasız, kedersiz olduğunu imâ etmektedir:

"Bende şimdi değişti hubb-ı vatan

[427] Muallim Nâci, **a.e.**, s.45-49.
[428] Muallim Nâci, **a.e.**, s.48.

Âzim-i mavtın bekâyım ben

Târik-i iyn ü ân-ı dehr olayım

Bir ma'dâtsız vatan bulayım."[429]

Muallim Naci'nin *Prodhom*'dan tercüme ederek yayımladığı "Kırlangıç"[430] isimli şiirinde, göçmen bir kuş olan kırlangıç etrafında geçici olarak yaşanan vatan hasreti konusu imâ edilerek, vatan–hürriyet ilişkisi kurulmuş ve vatan sevgisi dile getirilmiştir.

Edebiyatımızın Tanzimat dönemi süreli yayınlarında vatandan ayrı kalmanın acısını dile getiren yazılara da zaman zaman rastlanmaktadır. Bu yazılardan biri de imzâsız olarak *Şûrâ-yı Ümmet*'te "Makale-i Mahsûsa-Vatandan"[431] ismiyle yayınlanır. Genel olarak vatan için yapılan ve yapılması gereken fedâkârlıkların konu edildiği yazıda, vatanın yükselmesi ve kurtarılması için çalışan mücadele eden aydınların evlat ve ıyâlinden ayrı kalarak vatanlarından uzakta çektiği sıkıntılar dile getirilmiştir. Avrupa'daki aydın edip, muharrir, şairlerin gurbetteki sıkıntılarının hayalî olarak tasvir edildiği bu yazıda açıkça ifade edilmeyip imâ edilmese de Yeni Osmanlı aydınlarının mücadeleleri anlaşılmaktadır.[432]

Edebiyatımızda vatan sevgisi ve hasretini şiirlerinde dile getiren şairlerden biri olan *Tarsûsî-zâde Münif*'in hürriyet mücadelesi verme uğruna bir süre vatanından ayrı kaldığı ve önce bir süre Cenevre'de ve daha sonra bir süre de Mısır'da yaşadığı[433] göz önünde bulundurulursa şiirinde dile getirdiği vatanına özlem ve hasret duygularını bizzat yaşadığı anlaşılır. Şair *Edhem Rûhî*'ye ithaf ettiği

---

[429] Muallim Nâci, **a.e.,** s.49.
[430] Muallim Naci, **a.e.,** s.84-85; (**Tercüman-ı Hakikat**, No:1611, 20 Ekim 1883).
[431] **Şûrâ-yı Ümmet,** "Makale-i Mahsusa-Vatandan", (Y. yok), No:12, 18 Eylül 1902, s.2; Şûrâ-yı Ümmet gazetesi, yazıya konu olarak İstanbul muhabirinden aldığı iki tesirli mektubu göstermektedir.
[432] **A.y.,** s.2.
[433] İnal, **A.g.e.,** C.II, s.1014.

ve 1904 yılında kaleme aldığı "Sevdâ-yı Vatan"[434] şiirinde bu hasreti aşağıdaki mısralarında şöyle dile getirir:

"Bizim ormanların en sâf havâsı, en güzel âbı

Bizim halkın yüzünde allı bir renkten muayyendir

Bizim vâdî, bizim kırlar, bizim güller, bizim ezhâr

Dehânın en güzel eş'ârına menşe ve me'mendir

Bedâyi keşf eden her gördüğü eşyâda bir şair

Bizim arzı görür görmez ne pür-hayret nigeh-zendir

.....

Vatan! ey doğduğum yer, taptığım yer, öptüğüm yer! Ey

Sana her göz diken alçak bana dehşetli düşmendir

Vatan, akdes mahal, bir mescid-i ulvî-i rûh, cennet

Benim gönlümde en âteşli bir aşka neşîmendir!"[435]

Vatandan ayrılık duygusunu şiirlerinde işlemiş olan şairlerden biri de "Perrî" mahlasını kullanan *Ahmed Kemaleddin Bey*'dir. Şairin Tanzimat sonrasında Paris'te bulunduğu 1907 tarihinde "Müseddes" ismiyle yazmış olduğu şiirindeki mısralar onun vatanından ayrı gurbet elde kaldığını ifade etmektedir. *Ahmed Kemaleddin Bey*, gönlünün gurbette ayrılık ateşiyle yanmakta olduğunu, sevgiliden ve dertlerini

[434] M. Kayahan Özgül, **Arayışlar Devri Türk şiiri Antolojisi.** Ankara, TDV Yayınları, 2000, s.461. (Bu kaynakta eserin künyesi şu şekilde verilmiştir:Tarsûsî-zâde Münif, "Sevdâ-yı Vatan",(Cenevre-21 Eylül Sene 1904), **Hâle,** İstanbul, Tanin Matbaası 1339, s.22-24).
[435] Özgül, **A.e.,** s.461.

dinleyecek dostlarından ayrı bulunmanın acısını çekmekte olduğunu dile getirmektedir:

"Diyâr-ı gurbete bivaye düştük yârımız yoktur

Gam-ı hicran ile yanmakta dil, gam-hârımız yoktur"[436]

Tanzimat sonrası edebiyatımızda daha çok şiir türündeki eserlerde yoğun bir şekilde gördüğümüzü ifade ettiğimiz vatandan ayrılık konusunun diğer türdeki eserlerde de zaman zaman dile getirildiğini veya yoğun olarak ele alınıp işlendiğini görürüz. Bu türlerden biri de mektuptur. Bu araştırmanın daha önceki satırlarında bahsedilen özellikle *Sadullah Paşa* tarafından yazılmış olan vatan hasretini dile getiren mektup bu türün güzel bir örneği olarak karşımıza çıkar. Yine mektup türünde yazılmış vatandan ayrılık konusunu dile getiren ve yazarı tanınmamış bazı örnekler de devrin süreli yayınları arasında zaman zaman karşımıza çıkar. Bunlardan biri de *Vanlı Muhyiddin* imzasıyla *Serbestî* gazetesinde "Bir Mekteplinin Feryadı"[437] ismiyle yayınlanır. Âdeta bir şikayet mektubu olarak *Serbestî* gazetesine gönderilmiş olan mektupta öğrencilerin Harp okulunda o dönemde karşılaştıkları olumsuz şartlardan bahsedilir. Vatan yolunda kurban olarak milletin namusunu korumak ve Osmanlılığın celâdetini yükseltmek için küçük yaşta evlerini terk ederek gurbete çıkan harbiyelilerin arkalarından anne ve babalarının duyduğu hasret şu satırlarda dile getirilmektedir:

> "Biz vatan yolunda kurban olmak, milletimizin namusunu Osmanlılığın celâdetini göklere kadar çıkarmak için küçük yaşta evimizi terk ederek buralara kadar geldik askerliğe, o meslek-i celile bu fikirle dâhil olduk evcâ-ı gurbetle çarpışmaya başladık, zâten analarımız, babalarımız bile hasretle arkalarımızdan ağlaşıyorlar. "[438]

---

[436] İnal, **a.e.,** C.III, s.1569.
[437] Edirne Harbiye-i Osmaniyesi Talebesinden Vanlı Muhyiddin, "Bir Mekteplinin Feryadı", **Serbestî,** No:27, 29 Teşrinisani 1324, s.3-4.
[438] Vanlı Muhyiddin, **a.y.,** s.3.

Vatandan ayrı kalmanın keder ve üzüntüsünü çok fazla yaşayanlar arasında Balkanlardaki toprak kaybını yaşadığımız yıllarda vatanlarını bırakarak ana vatana göç eden vatandaşlarımız yer alır. Balkan şehirlerimizden Zağra'da müftülük yaparken o yılların acılarını yaşayan ve hatıralarında bu acıları geniş bir şekilde dile getiren *Hüseyin Râci Efendi*, bu günlerin ıstıraplarını *Tarihçe-i Vak'a-i Zağra*[439] isimli eserinde pek güzel bir şekilde ortaya koyar. O yıllarda vatandan ayrılığın acılarını dile getiren bu önemli eser için *Yahya Kemal*, "bu kitap Türklerin vatan edebiyatında en samimi, yüksek bir şaheserdir" der.[440] *Hüseyin Râci Efendi*, eserinin sonuna eklemiş olduğu "Hicretname" isimli şiirinde vatandan ayrılığın ortaya çıkardığı duyguları şu mısralarla ifade etmiştir:

"Vatan vatan diye düştük diyâr-ı gurbete biz

Ne yâr-ı sâdık u ne gam-güsâr ü mûnis var

Miyân-ı aile de olmadır garib garib

Diyâr-ı ecnebi zira vatan ne câ-yı karar"[441]

Göçmenler, vatanından ayrılıp gurbete çıktığında kendisine bağlı olan, gam ve kederlerini azaltan dostlarından ayrı kalmıştır. Bu ayrılık ve gurbet, garipleri elemle inletir.

Şiirin "Âgâz-ı Kelâm fî Beyân-ı Muhâceret-i Enâm" bölümünde vatanından ayrılmış olanların bu göçler yüzünden hastalanmış ve biçâre olarak âvâre âvâre dolaştıkları ifade edilmiştir. Gurbet-zedeler, düşman elinde kalan memleketlerinde önceleri varlıklı ve zengin iken şimdi bir pula hasrettirler. Onlar vatanlarının

---

[439] Hüseyin Râci Efendi, **Zağra Müftüsünün Hatıraları (Tarihçe-i Vak'a-i Zağra),** Baskıya Hazırlayan: Ertuğrul Düzdağ, İstanbul, Tercüman 1001 Temel Yayını, t.y.
[440] Yahya Kemal Beyatlı, **Çocukluğum, Gençliğim, Siyâsî ve Edebî Hatıralarım**, İstanbul, Kubbealtı Yayınları, 1973, s.146.
[441] Hüseyin Râci Efendi, **a.g.e.,** s.258.

savunması için aldıkları her vazifeyi yerine getirirken memleketlerinde bugün yaşadıkları elim azapları bilmeden sakin bir şekilde yaşamaktadırlar:

"Ey vatanından olan âvâreler

Hicret ile hasta ve biçâreler

Mâmeliki düşman elinde kalan

Zengin iken bir pula muhtaç olan

Her ne emir olsa eden inkıyâd

Hıfz-ı vatan uğruna germiş kanad

Gaflet ile memleketinde mûkîm

Bilmedi varmış bu azâb-ı elîm"[442]

Vatandan ayrı olmanın sıkıntısını duyarak garip olan vatanla kendisinin bu duygusunu özdeşleştiren bir başka şair de *Adanalı Ziyâ*'dır. Şair, "Vatana"[443] isimli şiirinde gurbet diyarında dost vefâsından uzak olmaktan yakınır ve vatanından yardım ister:

"Sen erbâs-ı hamiyetten cüdâsın

Ben ihvân-ı vefâdan bî-nasibim

Bana bâri kerem kıl iltifât et

Vatan ben de sana benzer garibim"[444]

---

[442] Hüseyin Râci Efendi, **a.e.**, s.262.
[443] Adanalı Ziyâ, "Vatana", **Eşref,** No:5, 2 Nisan 1325, s.2.
[444] Adanalı Ziyâ, **a.y.,** s.2.

Vatan hasret ve sevgisini *Jönler*[445] isimli romanının içinde yer alan bir gazelinde işleyen Fecr-i Âtî dönemi yazarlarımızdan biri de *Bekir Fahri*'dir. *Bekir Fahri,* II. Meşrutiyet'in ilan edilmesine kadar olan bir devrede Jöntürk hareketine katılarak Mısır'a kaçmış ve hayatının bir bölümünü vatanının dışında geçirmiştir.[446] Vatanından ayrı bulunmasının verdiği ruh hâlinin tesiri ile olsa gerektir ki yazar, bu devreye rastlayan bir zamanda yayımlanmış olan *Jönler* romanında yer alan eski edebiyatımızın söyleyiş özelliği ile kaleme aldığı gazelinde vatan hasret ve sevgisini şu mısralarla ortaya koymuştur:

"Sümûm-ı mihneti içtim leben leben diyerek

Vatan türâbını öptüm semen semen diyerek

Vatan harabesi bence behişt-i âlâdır

Harâbeler gezerim çemen çemen diyerek

.....

Olurdu belki benim nasîbim teselliden

Mezâra ye's ile girsem vatan vatan diyerek"[447]

Vatandan ayrı bulunmanın ve vatana hasret duymanın dile getirildiği Tanzimat sonrası edebiyatımızın pek çok yeni şiiri yanında, eski nazım şekillerinden olan gazelle bu konudaki duygularını dile getiren bir şairimiz de *Ayıntaplı Abbas Lütfi*'dir.[448] "İki Gazel" adıyla yayımlanmış şiirlerinde şair, eski şiirin söyleyiş geleneğine uyarak vatan hasreti ile ilgili olan duygularını şu mısralarla ortaya koyar:

---

[445] Bekir Fahri, **Jönler,** İstanbul, Matbaa ve Kütüphâne-i Cihân. 1326 (dış kapakta 1327).
[446] Ziya Bakırcıoğlu, "Bekir Fahri", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,** C.I, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1977, s.381.
[447] Bekir Fahri, **a.e.,** s.155.
[448] Ayıntaplı Abbas Lütfi, "İki Gazel", **Beyânü'l-Hak,** No:155. 9 Nisan 1328. s.2758-2759.

"Düşündükçe zaman-ı firkati ey yâr nân-ı kefem!

Şükûfe-zâr-ı dehre serpilir eşk-âbe-i dîdem

Beni yâd eyleyip ehl-i vatan âh eylesinler kim

Yüzüm âlûde-i hûnâb-ı hasret, gözlerim pür-nem"[449]

Edebiyatımızda vatandan ayrı kalmaktan dolayı sıla özlemi çekme ve gurbet duygusunu etkili bir şekilde yaşama biçiminde ele alıp konu edinen şairlerden biri de *Hüseyin Sîret [Özsever]*dir. Şair, 22 Eylül 1917 tarihinde Selânik'te yazdığı "Bir Neşîde-i Hicrân"[450] şiirinde vatanından ayrı olarak üç yılını tamamladığını ve "en kötü ayrılığın gönülden uzak kalmak" olduğunu ifade ederken gurbetin "yarı ölmek ve ölmeden gömülmek" olduğunu anladığını belirtir ki, bu mısralar gurbet teminin edebiyatımızda en dokunaklı ve veciz şekilde dile getirildiği ifadeler olsa gerektir:

"En fenâ ayrılık gönülden uzak,

Yâni menfâ-yı kalb ü fikr olarak,

Yaşamaktır; felâket-i müdhiş!

Yarı ölmekmiş, anladım, gurbet,

Hele bilsen bu hâl-i mensiyyet,

Ölmeden büsbütün gömülmekmiş.

[449] Ayıntaplı Abbas Lütfi, **a.y.,** s.2759.
[450] Hüseyin Sîret, "Bir Neşîde-i Hicrân", **Edebiyât-ı Umûmiye,** No:81, 17 Ağustos 1334, s.35.

Gün batar, ufku bir düşünce alır...

Ortalık bir vedâ içinde kalır.

....."[451]

Hüseyin Siret'in yukarıdaki "Bir Neşide-i Hicrân" şiirindeki mısralar, *Süleyman Nâzif*'in 1920 yılında Malta adasında sürgünde iken yazdığı, sıla hasreti çeken bir insanının vatanından uzakta bulunuşunun verdiği acıyı dile getiren ve edebiyatımızın en güzel dâüssılâ şiirlerinden olan "Dâüssılâ"[452] isimli şiirini düşündürür. Bu şiirde de şair, gurbetin hüznünü yaşadığı bir gece vaktinde sıla hasreti duymakta, gönlünde vatan özlemini hissetmekte ve ağlamaktadır. Hasretin âdetâ hüzünle yoğrulduğu bu şiirde *Süleyman Nazif*, içinde bulunduğu sıkıntılı ruh hâlinin verdiği tesir ile mekânla ilgili olan yer, gök kavramlarını unutmuş ve bütün bu mekânlara küskünlüğünü mısralara dökmüştür.

3.2.3. Hayal Edilen Vatan

Türkler, gök kubbeyi, ezelden benimseyen bir millettir. Daha *Oğuz Kağan Destanı*'nda, eski asırların halk inanışlarına tercüman olan şu tarihî söz vardır: "Kün tuğ bolgıl kök kurikan(Yurdumuzu öylesine genişletelim ki, gök kubbesi ona çadır, güneş de bayrak olsun)".[453]

Bugün, eski Türklüğün, yüzyıllarca sürmüş olan dünyaya hâkim olma ideali; böylesine büyük derecede ve ölçüde bir vatan tasavvuru ve bu ideali tarihte en parlak şekilde gerçekleştiren Osmanlı Türklüğü devrinin o büyük şahlanışları; bir çok insanımız için, bir mitoloji dünyasından söz ediliyormuş gibi, uzak ve efsanevî görünür.

---

[451] Hüseyin Sîret, **a.y.**, s.35-39.
[452] Süleyman Nâzif, "Daüssılâ", **Malta Geceleri-Firak-ı Irak ve Galiçya**, Hazırlayan: İhsan Erzi, İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser, 1979, s.18-20.
[453] Muharrem Ergin, **Oğuz Kağan Destanı**, 2.bs., Ankara, Hülbe Basın Yayın AŞ, 1988, s.14.

3.2.3.1. Kızıl Elma-Turan

Dünya hâkimiyeti ideali, siyasî tarihimizde zaman zaman yaşanan muhtelif olayların tesiriyle, çeşitli yazarlarımız tarafından dile getirilir. Bu ideal, bazen "Kızıl Elma", bazen de "Turan" olarak isimlendirilir. Osmanlı devrinde İslâmiyet'i daha geniş bir coğrafyaya hatta bütün dünyaya yayma ve yaşatma ideali olan Kızıl Elma; II. Meşrutiyet sonrası fikir tarihimizde ve edebiyatımızda Türkçülük akımının etkisiyle "Turan" kelimesiyle ifade edilmiştir. Bazı araştırmacılar, "Türkçülük" ile "Turancılık" arasında bir fark olduğunu belirtirken Turancılık'ın ana amacının kökenleri Orta Asya bozkırlarında belirlenmiş hayâlî bir topraktan olan bütün halkların birliği olduğunu ileri sürerler.[454]

1911 yılından sonra kozmopolit Osmanlıcılık zihniyetine bir tepki olarak[455] *Ziya Gökalp*'in etkisiyle yayılan Türk milliyetçiliği edebiyatımızda bu fikri işleyen şiirlerin yazılmasına sebep olmuştur. *Ziya Gökalp*'in *Kızıl Elma*[456] ve *Yeni Hayat*[457] kitabında yer alan şiirler, gençlere bir heyecan vermek üzere yazılmıştır.

Ziya Gökalp'in 22 Şubat 1910'da, Selânik'te yayımlanan ilk "Turan"[458] manzumesi, Turancılık idealinin yayılmasına ve dönemin toy politikacılarına büyük felaketlerin sebebi olacak maceralara atılma fikirleri telkin ettiği söylenebilir.[459]

Ziya Gökalp, başta 1918'de *Yeni Hayat* kitabında yayımlanan "Turan" manzumesi olmak üzere, Türkçülük fikrini telkin eden, açıklayan, gelecek nesillerde Türkçülük ülküsünün heyecanını uyandıran şiirler yazarken, bir yandan da yeniden kurulacak olan Türk toplumunun hangi esaslara dayanacağını, hangi hususlarda ne gibi düzenlemeler yapılacağını, vatanın bayındırlığı, milletin sağlığı

---

[454] Jacob M. Landau, **Pantürkizm,** 1.bs., İstanbul, Sarmal Yayınları, Aralık 1999, s.10.
[455] Orhan Seyfi Orhon, "Turan Nedir?", **Ziya Gökalp,** C.1, No:3-4, Ekim 1975-Ocak 1976, s.536.
[456] Ziya Gökalp, **Kızıl Elma,** Akkurum, yy.,ty.
[457] Ziya Gökalp, **Yeni Hayat,** İstanbul, Nâşiri: Yeni Mecmua, 1918.
[458] Nihad Sami Banarlı, "Üç Şiir Üç Vatan", **Kubbealtı Akademi Mecmuası,** Yıl:2, No:3, 1 Temmuz 1973, s.40-41.
[459] Banarlı, **a.y.,** s.41.

ve yüceliği için neler yapmak gerektiğini anlatan, açıklayan manzumeler ve makaleler yazıyordu.

Bu tür manzumelerini topladığı *Yeni Hayat* adlı kitabından alınan "Vatan"[460] manzumesi onlardan biridir. Bu manzumede *Gökalp*, vatanı dinî, millî, siyâsî, iktisâdî ve sınaî bakımından tanımlamaktadır.

Alışılmışın dışında bir vatan kavramının[461] anlatıldığı bu şiire göre, Türk vatanı öyle bir ülkedir ki, camilerinde Türkçe ezan okunur. Namazda okunan duaların anlamını köylüler bile anlar. Bu vatanın mekteplerinde Kur'an'ın Türkçesi okunur ve böylece, Tanrı'nın buyruğunu, emirlerini büyük küçük herkes öğrenir, bilir. Şair, "ey Türk oğlu, işte senin vatanın böyle bir ülke olacaktır", demek sûretiyle hem gelecekte kurulacak hayalindeki Türk devletinin modeli hakkında bilgi vermekte, hem de gelecekteki vatanının dinî yaşayışını belirlemektedir:

"Bir ülke ki camiinde Türkçe ezan okunur,

Köylü anlar manasını namazdaki duanın...

Bir ülke ki mektebinde Türkçe Kur'an okunur,

Küçük büyük herkes bilir buyruğunu Hüdâ'nın...

Ey Türk oğlu işte senin orasıdır vatanın!"[462]

Ziya Gökalp, bu konudaki fikirlerini, *Türkçülüğün Esasları* adlı kitabının "Dinî Türkçülük" isimli bölümünde toplamıştır. *Ziya Gökalp*'in bu şiirindeki dinî fikirlerinin daha iyi anlaşılması için bu bölümün göz önünde tutulması gerekir:

---

[460] Ziya Gökalp, **a.g.e.,** s.7-8.
[461] Mepmet Kaplan, "Gökalp'in Özlediği Vatan", **Ziya Gökalp,** C.I. No:1, Kasım 1974, s.23.
[462] Ziya Gökalp, **a.g.e.,** s.7.

Vatan manzumesinin diğer bendinde şair vatanı, millete göre tarif etmektedir. O ülke ki, toprağında başkalarının gözü yoktur. Bu toprağın üzerinde yaşayan toplumun her ferdinde ülkü, dil, âdet ve geleneklerle din birdir. Mebusları ve bunların toplandığı millet meclisi temizdir. Onlar arasında, II. Meşrutiyet Meclisi'nde bir zamanlar bulunmuş olan hâin Serfice Mebusu Boşo'[463] gibilerin yeri yok. Sınır boylarında, gerektiği zaman, evlatları seve seve can verir. İşte senin vatanın orasıdır. *Ziya Gökalp*'e göre Türk vatanı, bütün bu özellikleri taşıyan bir ülke olmalıdır ve olacaktır.

"Bir ülke ki toprağında başka ilin gözü yok,

Her ferdinde mefkûre bir, lisan, âdet, din birdir.

Mebûsânı temiz, orda Boşo'ların sözü yok.

Hudûdunda evlâtları seve seve can verir;

Ey Türk oğlu, işte senin orasıdır vatanın!"

Ziya Gökalp'i *Nâmık Kemâl*'e bağlayan bağ, hiç şüphesiz millî şuurun kaynağı olan vatan kavramıdır.[464] *Ziya Gökalp*, milleti, "aralarında kültür birliği olan insan topluluğu" şeklinde anladığı için, vatanın tarifinde dil, din, ülkü, gelenek gibi kültür unsurları üzerinde durmuştur. Bu tanım, *Nâmık Kemâl*'in Vatan makalesinin ikinci paragrafında ifade ettiği anlayışla aynıdır. *Nâmık Kemâl* sözü geçen makalesinde şöyle demektedir: "İnsan vatanını sever. Çünkü vatan üzerinde yaşayan insanlar arasında dil ortaklığı, menfaat birliği ve bir arada yaşamaktan doğan münasebetlerin çokluğu sebebiyle bir kalp akrabalığı ve fikir kardeşliği

[463] 17 Aralık 1908'de açılan II. Meşrutiyet Meclis-i Mebusan'ında Serfice mebusu olarak bulunan Yunan asıllı Yorgo Anderya Boşo. "–Ben Osmanlı Bankası kadar Osmanlıyım, Türk'üm" demesi ile meşhurdur. Osmanlı Bankası bilindiği gibi yabancı sermaye ile kurulmuştu; o zaman için isminden başka millî bir tarafı yoktu. Bir süre Yunanistan lehine yıkıcı faaliyetlerine devam ettikten sonra, buna daha fazla imkân bulamayacağını anlayınca, Yunanistan'a kaçmış ve orada mebus ve bakan olmuştur.

[464] Hüseyin Nail Kubalı, "Nâmık Kemâl ile Ziya Gökalp", **Ziya Gökalp**. C.I. No:3-4. Ekim 1975-Ocak 1976. s.471.

doğmuştur. Bu yüzden bir adama, dünyaya nispetle vatan, oturduğu şehre göre kendi evi neyse odur. İnsan vatanını sever. Çünkü vatanda var olan hâkimiyetin bir parçasını, gerçek bir şekilde kendisi kullanır."[465]

Türkçülüğün Esasları isimli eserinin "Millî Tesânüdü Kuvvetlendirmek" bölümünde *Ziya Gökalp*, aynı konudaki düşüncelerini ortaya koymuştur: *Ziya Gökalp*'la *Nâmık Kemâl*'de müşterek olan bu vatan anlayışı: "vatan üzerinde milletin yaşadığı, bu sebeple de millî kültürün barındığı, korunduğu kutsal topraktır" şeklinde özetlenebilir. Millet fertlerinin vatanın idaresinde gerçek söz ve yetki sahibi olması konusunda da *Nâmık Kemâl* ve *Ziya Gökalp* birleşiyorlar. Bunun yanı sıra *Ziya Gökalp*'in önemle üzerinde durduğu bir mesele de, vatan topraklarının bölünmezliği, vatan üzerindeki düşman emellerinin kökünden yok edilmesi ve vatanın yüksek idarecileri arasına hâinlerin sızmasına mâni olunması, böylelerine yetki ve imkân verilmemesidir. Bu hususta milletimiz, çok acı tecrübeler geçirmiştir. I. ve II. Meşrutiyet meclislerinde Türk olmayan mebuslar ya çoğunlukta veya yüksek oranda idiler. Bunlar yalnız Türk olmamakla kalmamış, Türk devletinin, Türk vatanının yıkılması, parçalanması için, casusluk dâhil, her şeyi yapmışlardır. Boşo, onların sadece meşhur bir örneğidir.

Ziya Gökalp'ın "Vatan" manzumesindeki hayalî vatan iktisâdı, sanatı, fen, ve ilmi ile de tarif edilmiştir. Ona göre, bu vatanın çarşısında dönen sermaye, yani iktisâdî ve ticârî hayata hâkim olan bütün sermaye Türklerindir. Millete her konuda yol gösteren ve özellikle teknik gelişme ve kalkınmayı hazırlayan ilim ve fen kurumları Türk'ündür. Bu kurumlarda çalışan, araştırmalar yapan, keşif ve icatlarda bulunan bilginler, teknisyenler Türk'türler. İnceledikleri konular, tartıştıkları meseleler, öncelikle Türk milletine ve vatanına aittir. Yeni keşif ve icatlar Türk milleti içindir. Orada esnaf ve sanatkârlar, çeşitli meslek sahipleri dayanışma hâlindedirler. Devamlı olarak birbirlerini korur ve yardımlaşırlar. Tersaneler,

---

[465] Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil, **Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi II–1865-1876–**, İstanbul, MÜ Yayınları, 1993, s.223.

fabrikalar, vapur, tren, kısaca bütün sanayi kuruluşları ve ulaştırma vasıtaları Türk milletine aittir:

"Bir ülke ki çarşısında dönen bütün sermaye,

Sanatına yol gösteren ilimle fen Türk'ündür.

Hirfetleri birbirine dâim eder himâye;

Tersaneler, fabrikalar, vapur, tren Türk'ündür;

Ey Türk oğlu, işte senin orasıdır vatanın!"

Ziya Gökalp, vatanı iktisâdî bakımdan tarif ederken âdetâ "bütün iktisâdî faaliyet, kurum ve varlıklar Türk içindir, Türk'ündür" demektedir. Bu mısraların bütün iktisâdî hayata yabancıların el koyduğu, hâkim olduğu, vapur, tren işletmesinden tekel maddelerine kadar her şeyin yabancı kontrolünde bulunduğu, Duyûn-ı Umumiye'nin devlet içinde devlet haline geldiği bir devrin acı tecrübelerinden sonra yazıldığı göz önünde bulundurulmalıdır.

İktisâdî istiklâl, bir milletin topyekün istiklâli ile yakından ilgilidir. İktisâdî hayatını tamamen millî ihtiyaç ve icâplara göre ve kendi gücüyle düzenlemeyen bir devletin siyâsî ve kültürel istiklâli de mutlak bazı kayıtlar altındadır, bazı yaralar almaktan kurtulamayacaktır.

Bu ikinci "Vatan" şiirinde, vatanı içinden yeniden fethedecek, kalkındırıp yükseltecek yeni bir hayatın istenmesi, bu şiirin en doğru ve gerçekçi bir düşüncesidir.[466]

Türkiye, Cumhuriyet'ten sonra, *Ziyâ Gökalp*'ın işaret ettiği hususların bir çoğunu halletmiştir. Bununla beraber hâlâ iktisâdî bakımdan kendine yeter ve

[466] Banarlı, **A.y.**, s.46.

çağımızın gerektirdiği seviyede güçlü değildir. O halde bugün de Türkiye'yi her bakımdan ve özellikle iktisâdî bakımdan güçlü, kimseye muhtaç olmayan bir seviyeye yükseltmek, hepimizin müşterek emeğimizle, millî birlik ve beraberlik içinde gerçekleştireceğimiz çok önemli bir hedeftir.

Ziya Gökalp'ın daha çok ülkenin kötü durumuna işaret eden bir başka şiiri de "Çobanla Bülbül" adını taşırken idealize edilmiş vatan kavramının işlendiği bir başka şiiri de *Ötüken Ülkesi*[467]dir. Şair, gençlere seslenen Türk hakanının ağzından,

"Toplanınız: Vatanınız burası!

Böyle diyor Oğuz Hakan yasası!"

mısralarında âdetâ idealize edilen Turan'ın yerini göstermektedir.

Edebiyatımızda 1908'de Meşrutiyet'in ilanıyla önceleri *Halide Salih* imzasını kullanarak ilk defa gazete ve dergilerde yazısı görülmeye başlayan *Halide Edip Adıvar* da edebiyatımızda milliyetçilik ruhuyla yazdığı *Yeni Turan* isimli romanında yer yer idealize edilen vatan temini işlemiştir. İlk defa 1912 yılında *Tanin* gazetesinde tefrika halinde yayınlanarak Rusça ve Sırpça'ya da çevirisi yapılmış olan *Halide Edip*'in "bir tür ütopya sayılabilecek ve yurt sorunlarına ağırlık verdiği ilk romanı"[468] *Yeni Turan,* şu cümleler ile başlar:

"Ey Yeni Turan sevgili ülke,

Söyle sana yol nerde?"[469]

Yeni Turan'da idealize edilmiş bir vatan anlayışı veya bir başka ifadeyle yeni bir vatan ülküsü ortaya konulurken bazı araştırmacılar, bu romanın devrindeki *Ziya*

[467] Ziya Gökalp, "Ötüken Ülkesi", **Kızıl Elma,** Akkurum, tyy., s.24-25.
[468] Berna Moran, **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s.131.
[469] Halide Edip Adıvar, **Yeni Turan**, 5.bs., İstanbul, Atlas Kitabevi, 1982, s.11.

Gökalp'ın Turancılık anlayışından ziyade; Adem-i merkeziyet, Türkçülük ve İslâmcılık fikirlerinin bir sentezini esas aldığını ileri sürerler.[470]

Vatanı kurtaracağına inandığı programını hazırlamadan önce, yıllarca tecrübe etmiş olan[471] bir siyasî partinin adı olan "Yeni Turan", devrinin okullarına da adını vermiş, memleketeki bütün müesseseleri isimlerine ve işleyişlerine kadar millîleştirmiş, kültür, eğitim ve sağlık kuruluşlarıyla millet arasında yardımlaşma ve kaynaşmayı sağlamıştır. Kahramanlarının da idealize edilmiş olduğu bu romanda, nesil ve farklı görüşlere sahip olan kahramanların zihniyetleri arasındaki çatışmanın işlendiğini de burada belirtelim.

Millî edebiyat döneminde vatan sevgisini işleyen şairlerimizden *İhsan Râif Hanım, Gözyaşları* isimli şiir kitabında yayınlanan "Gönül İster ki" isimli şiirinde idealize edilmiş mamûr, aydınlık, bolluk içinde insanların vatan sevgisiyle dolu olarak çalışkan olduğu bir vatan istediğini şu mısralarla dile getirir:

"Millet merd, gayûr,

Mülkümüz mamûr

Türk nâmı meşhûr,

Balater olsun.

Millet imânla,

Hep başla, canla,

Hubb-ı vatanla

---

[470] Abdülkadir Hayber, **Halide Edip, Yakup Kadri ve Reşat Nuri'nin Romanlarında Nesil Çatışmaları,** İstanbul, MEB Yayınları, 1993, s.36.
[471] Halide Edip Adıvar, **A.g.e.,** s.36.

Müzahir olsun..

Vatan keremle,

Gayret, hememle,

Bağ-ı iremle,

Beraber olsun.

Vatan, şen, mesûd,

Millet, hür, hoşnud,

Nail-i maksûd,

Muzaffer olsun.

Vatan kuçak,

Adaletle hak,

Olmalı mutlak,

Ki server olsun."[472]

3.3. Vatan İçin Savaşma ve Kahramanlık Duygusu

Yazılı ve sözlü edebiyatımızda, düşmanlara karşı vatanımızın ve milletimizin bütünlüğü veya vatanımızın herhangi bir parçasının savunulması temasını işleyen pek çok eser mevcuttur.

[472] Hüveyla Coşkuntürk, **İhsan Râif Hanım**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1987, s.75-77.

Tanzimat'ın ilan edildiği yıl olan 1839 ile Osmanlı Devleti'nin, müttefiklerinin mağlup olması sonucu yenilmiş kabul edildiği ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanmış bulunan Mondros Mütarekesinin imzalandığı 30 Ekim 1918 tarihi arasındaki sürede Osmanlı Devleti düşmanlarıyla çeşitli cephelerde savaşmak zorunda kalmıştır. Tarihî kaynaklarda, Osmanlı Devleti'nin katıldığı bu savaşların sayısı seksen bir olarak verilmiştir.[473] Böyle siyâsî ve askerî durum içerisinde olan bir devletin halkının yaşadığı bu savaşları, o milletin aydınlarının eserlerine aksettirmesi de zarurî hale gelmektedir.

Bu dönemde özellikle halk arasında 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, 1897 Türk-Yunan Savaşı, 1911-1913 yılları arasında yaşanan Balkan Savaşları ile Umûmî Harp olarak adlandırılan Birinci Dünya Savaşı yıllarında vatanın düşmanlara karşı savunulması, korunması konusu edebî eserlerde geniş bir yer tutar.

3.3.1. Vatan İçin Ordu, Savaş ve Askerlik

Edebiyatımızda Osmanlı vatanının çeşitli tehlikeler içerisinde bulunduğunu, bu tehlikeli durumların sebeplerini ortaya koyan ve kurtarılması için mücadele edilmesi konusu etrafında kaleme alınmış bazı eserler meydana getirilmiştir. Kaldı ki, vatanla ilgili kabul edilen tehlikelerin hepsi yaşanan savaşlarla ilgili olmayıp, devrin gazete ve dergilerinde yazılan çeşitli yazılardan takip edildiğine göre, dahilde yaşanan bazı siyâsî ve sosyal hadiseler de vatanî meseleler olarak telakki edilmiştir.

Bu çalışmamızın konu edindiği dönem itibariyle vatanımızın büyük tehditlere marûz kalması, devrin edebiyatında vatan teminin de bu yönüyle pek çok edebî eserin yanında yazılı basınımızda ele alınmasına sebep olur. Osmanlı vatanının zor durumda bulunduğunu doğrudan doğruya konu olarak ele almayıp, çeşitli

[473] M. Orhan Bayrak, **Türk Savaş ve Barışları M. Ö. 209-M. S. 1974**, İstanbul, Kastaş A.Ş. Yayınları, 1990, s. 176-210.

vesilelerle vatanın tehlikeli durumundan bahseden bir çok edebî eser de edebiyat tarihimizde yerini almıştır. Bu eserler şiir, roman, hikaye, tiyatro, hatıra, deneme ve makale olmak üzere edebiyatımızın çeşitli türlerinde kaleme alınmış eserlerdir.

Edebiyatımızda daha Tanzimat devrinden evvel Kırım Savaşı ile birlikte başlayan bir gelenek halinde, Osmanlı topraklarının kaybedilmesi üzerine çeşitli şiirler yazılmıştır. Tanzimat nesli içinde yer almasa da Tanzimat neslini hazırlayan şairler arasında sayılabilecek ve eski tarzda yazdığı şiirleriyle tanınmış olan *Yenişehirli Avni,* Osmanlıların Belgrad'dan çekilmesi üzerine yazdığı "Belgrad Şarkısı"nda, bu vatan parçamızın geri alınmasını isterken pek çok şehidimizin ve şanlı ecdâdımızın yattığı bu şehrin Türk-Osmanlı toprağı olduğunu dile getirir. Vatan için askerliğin, şehitliğin, can fedâ etmeye vurgu yapan mısralarıyla Yenişehirli Avni, bu konunun yeni Türk edebiyatı dönemindeki ilk temsilcilerinden biri olmuştur:

"Askeriz canlar fedâ eyler cihâdı isteriz

Kendi mülk ü mâlimizdir Belgrad'ı isteriz

Ez-diyâr-ı devlet-i Sultan Murad'ı isteriz

Kendi mülk ü mâlimizdir Belgrad'ı isteriz

.....

Nice günler iştiyâk-ı cengi pinhân eyledik

Sell-i seyf ettik nihâyet azm-i meydan eyledik

Biz bu hakk-ı vâzıhı dünyaya ilân eyledik

Kendi mülk ü mâlimizdir Belgrad'ı isteriz"[474]

Tanzimat Devrinde şiir türündeki eserlerde vatan konusunu müstakil olarak ilk defa işleyen şairlerimizden biri de *Tâhir Ömerzâde Yusıf Hâlis Efendi*'dir. Taşıdığı duygular ve fikir bakımından oldukça önemli bulunan Yusuf Hâlis Efendi, "*Nâmık Kemâl*'den önce bizde "vatan" düşüncesini aşılayıp işleyen büyük bir âbide" olarak kabul edilmiştir.[475] Şair, 1853 yılında yayınlanan *Şehnâme-i Osmânî*[476] isimli kitabında yer verdiği "Muharebeye Dâir Nazm Olunmuş Eşara Fezleke Olarak Vatan Kasidesi" isimli 102 beyit tutan "vatan" redifli kasidesinde, "vatan redifini 103 defa tekrarladığı şiirinde vatan için savaşmanın ve can vermenin vurgusunu yapar."[477] O, vatan evlatlarının vatanın kurtarılması için can verdiklerini, vatan ve millet için verilen hizmetin en büyük rütbe olduğunu anlatırken, ondan bir parça olan canını vatan uğruna vermeye hazır olduğunu vatan toprağının bir zerresinden bile vazgeçmeyeceğini:

"İbni vakt oldu acep şimdiki ebnâ-yı vatan

Vatana can fedâ eyledi âbâ-yı vatan

.....

Mal ü serden geçerek devlet ü din uğrunda

Can verip millet için ettiler ihyâ-yı vatan

.....

İlm ile varlık ile câh ile olmaz azamet

---

[474] Özgül, **a.g.e,** s.113.
[475] Kırzıoğlu, M. Fahrettin, **100. Yıldönümü Dolayısıyla 1855 Kars Zaferi**. İstanbul, Işıl Matbaası, 1955, s.53.
[476] Tâhir Ömerzâde Yusuf Hâlis Efendi. **Şehnâme-i Osmanî**. İstanbul. Ceride-i Havadis Matbaası, 1272 (1853), s.23-32.
[477] Necat Birinci, "Nâmık Kemâl'den Önce Şiirimizde Vatan teması Üzerine", **Edebiyat Üzerine İncelemeler,** İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2000, s.16.

Vatanın hizmetidir rütbe-i bâlâ-yı vatan

.....

Zerresinden geçemem cân ü serimden geçerim

Çünkü bu cism ü tenin cüzüdür eczâ-yı vatan"[478]

mısralarında ifade eder. Kasidenin yukarıdaki son beyti, *Nâmık Kemâl*'in çok meşhur olan "Vatan Kasidesi"ndeki:

"Vücûdun kim hâmir-i mâyesi hâk-i vatandandır "[479]

mısraının hazırlayıcısı olduğunu düşündürmektedir. *Yusuf Halis Efendi*, bu kasidesinde Arap ve Acem kültürlerinin tesirinden yakınırken edebiyatımızda da millîleşme gereğine dikkat çekmektedir. Ağır bir dille yazılarak tumturağa boğulmuş olan ve vatanın evlatlarının anlamakta zorluk çektiği şiirlerden şu mısralarıyla yakınır:

"İncitip fikrini aklınca eder şiiri hayal

Anlasın kendi gibi ayrı o dânâ-yı vatan

Tumturağa boğup elfâz-ı garibeyle bütün

Okuyanlar boğulur anlamaz ebnâ-yı vatan"[480]

1853-1855 yılları sırasında Osmanlı-Rus Savaşı sırasında kahramanlık ve vatanın kurtarılması için askerlerimizi teşvik teması o dönem Türk şiirinde önemli bir yer tutmaktadır. Vatan kavramı etrafında söylenmiş olanlarını 1855 Kars Zaferi

[478] Tâhir Ömerzâde Yusuf Hâlis Efendi, **a.g.e.,** s.23-32.
[479] Ergün, **a.g.e.,** s.3.
[480] Tâhir Ömerzâde Yusuf Hâlis Efendi, **a.g.e.,** s.23-32.

isimli anma kitabında *M. Fahrettin Kırzıoğlu*, "Mukaddemâ 1853'te Tab ü Neşrolunmuş Dâstân-ı Askerî-Kıtalarından Örnekler" başlığı altında aktarmaktadır:

"Vatan oğulları gayret edelim

Irzı, namusu himâyet edelim

Birbirimize muhabbet edelim

Vatan evlâdları gayret edelim

Arş oğullar, ilerüye gidelim.

Çün cihâd âyet-i Kur'andandır

"Vatanın sevgüsü imândandır"

Gazilik mümine ulu şândır

Vatan evlâdları gayret edelim

Yurdumuz uğruna can fedâ

Göğdemiz kal'a, tabur ejderhâ

İşte meydan çıkacak varsa, salâ

Vatan evlâdları gayret edelim."[481]

[481] Kırzıoğlu, **a.g.e.,** s.55.

1853 yılında Ruslarla savaşa girdiğimiz sırada ordu mızıkasının çaldığı marş da kahramanlık temasının hâkim olduğu ve vatan evlâtlarını coşturucu duyguların yer aldığı sözlerle çalınmaktadır:

"Emvâc-ı hûna gark olup sahrâlar olsun lâle-zâr

Dönsün başında düşmenin binlerce seyf-i şule-bâr

Eyler bugün hâk-i vatan evlâdlarıyla iftihâr

Serhaddi düşmen çiğnemiş ey millet-i âli-tebâr

Başlar kesilüp ser-be-ser, dehşetli toplar patlasun

Arslan yürekli Türkleri görsün de düşmen çatlasun"[482]

Edebiyatımızda vatanımızın tehlikede olması ve kurtarılması konusu etrafında yazılan ilk makalelerden biri, Basiret gazetesinde imzasız olarak yayınlanmış "Hamiyetmend Olan Hubb-ı Vatanda Cân Fedâ Eyler"[483] başlıklı yazıdır.

Vatan sevgisinin fitrî olduğunun ve bunun delillerinin izah edilmesinin gereksiz olduğunun ifade edildiği bu makalede vatanın içinde bulunduğu şartların vahimliği ve bu hususta her şeyin devlet ve hükümetten beklenilmemesi gereği üzerinde durulmuştur.

---

[482] Kırzıoğlu, **a.e.**, s.53.

[483] **Basiret**, "Hamiyetmend Olan Hubb-ı Vatanda Cân Fedâ Eyler", (Y. yok), No:1101, 27 Teşrinisani 1289, s.1-2.

Tarihte Ruslarla Türkler arasında yapılarak Kırım Savaşı olarak yer alan ve çeşitli cepheleriyle ve bu cephelerdeki çeşitli maceraları, kahramanlıkları ile edebiyatımızda meydana getirilen bazı eserlerde yankı bulan savaş, özellikle Silistre cephesiyle *Nâmık Kemâl*'in *Vatan Yahud Silistre* isimli eserinde hafizalardan silinmez bir iz bırakmıştır.

Bu savaşın asıl ve önemli safhası, Kırım'da Sivastopol önünde cereyan etmiş ve burada gerçekten "Silistre Destanı" dile isimlendirilmeye layık bir destan yaşanmıştır.[484] 18 Mayıs 1854 yılında yaşanan ve binlerce vatan evladının şehit verildiği savaşta, Silistre kalesinin şanlı müdafaası sonucu Ruslar kaçmak zorunda kalmış, sonuçta Türk halkı sevinç içinde kalmıştır.[485] Bu şanlı savunmanın yapıldığı savaştan tam 19 yıl sonra büyük vatan şairi *Nâmık Kemâl*, bu destandan aldığı ilham sonucunda *Vatan Yahud Silistre* piyesini kaleme almıştır.[486]

Vatan duygusunun Türk gençleri tarafından her şeyin üstünde tutuluşunu, millet, din ve padişah sevgisini anlatan eserlerin başında şüphesiz, *Nâmık Kemâl*'in *Vatan Yahut Silistre*[487] isimli tiyatro eseri gelmektedir. *Vatan Yahud Silistre*'ye vatan temi ekseninde tamamen vatan yolunda asker, şehit ve gâzi olma konuları hâkimdir. Birinci derecedeki kahraman İslâm Bey, etrafına gönüllüleri toplayıp Silistre'yi savunmaya giden bir zâbittir. Sevgilisi Zekiye de, erkek elbisesi giyip gönüllü askerler arasına karışarak cepheye giden bir kadın kahramandır. Sıtkı Bey, yine cephede komutan sıfatıyla yer alır. Bütün kahramanlar, vatan topraklarının savunulması uğrunda ölümü, şehit veya gâzi olmayı göze aldıklarını dile getirmişlerdir. Esere tamamen bir askerî taplo hâkimdir.

Tuna Yahut Zafer'in önemli kahramanı olan Mehmet'i eserin yazarı, Sivas'ın bir köyünde annesiyle yaşayan bir şehit oğlu olarak tanıtır. 1853 yılında Tuna üzerinde başlayan savaş, millî duygularının kuvvetini arttırmıştır. Vatan sevgisi

---

[484] **Kırım Savaşı,** Hazırlayan:Aziz Kaylan, İstanbul, Milliyet Yayınları, Nisan 1975, s.75; Ahmet Eyicil, **Siyasi Tarih,** Ankara, yy., Aralık 1991, s.120-126.
[485] **Kırım Savaşı,** s.77.
[486] **A.y.,** s.75.
[487] Nâmık Kemâl, **Vatan Yahud Silistre**-Dört Fasıl Tiyatro, Def'a-i Evvelî, İstanbul, 1289.

onun için, aşktan, anne sevgisinden hatta kendi varlığından da önemlidir. Eserin asıl kahramanı Mehmet'in topluluğa hâkim olma, peşinden sürükleme kabiliyeti vardır. Bu yüzden daima gönüllülerin başındadır. Tehlikelere rağmen savaş anında elinden gelen en küçük faydayı göstermekten çekinmeyen bu genç, hep ön saflarda yer alır. Düşmanın kendi vatanının sınırlarını, topraklarını, şehitliklerini çiğnemesinden duyduğu kinle savaşmıştır.

Mehmet, korkaklığı erkeklere değil, kadınlara yakıştırır. Mertliğiyle, padişahı, dini, milletiyle iftihar eder. Şehit ya da gazi olmak onun için en büyük mükafattır. Aldığı nişanlarla sevinir. Rütbede gözü yoktur:

> "Ben sağ olduktan sonra her zaman devletin muharebesine hazırım. Burada bulunup da boşu boşuna milletin ekmeğini yiyerek aylığını almaktansa, köyüme gidip anamın, yavuklumun yanında bulunmak devletçe iki taraflı hayırdır. Biri, devlet benim masrafımdan kurtulur, öbürü devlete kendim gibi asker yetiştiririm. Bırakın beni köyüme gideyim, iktiza ederse yine gelirim."[488]

diyerek köyüne döner ve evlenir. Eserde şehit ve gazilik Mehmet için bir mükâfat olarak belirtilmiştir.

Aynı şekilde Mehmet'in annesi Fatma da, *Tuna Yahud Zafer*'de, oğlunu savaşa gitmeye ilk defa teşvik eden bir annedir. Oğlunu böyle günler için büyütmüştür. Kocası da bu yolda şehit olmuştur. Oğlundan onların intikamını almayı, mezarlarını çiğnetmeyerek vatanına, milletine, dinine, padişahına saygı duyarak savaşmasını istemiştir.

Mehmet'in annesi Fatma'da oğlunu kaybetmek korkusu yoktur. Ayrıca erkek olmadığına da üzülmektedir:

---

[488] Mehmed Sadeddin, **a.e.**, s.57.

"Doğrusu şu anda erkek olmadığıma, silah kullanmasını bilmeyip de, ben de cenge gidemediğime bir hiddetleniyorum ki, bir ip bulsam kendimi asacağım, yahut ki götürüp Kızılırmak içine atıvereceğim...Hele şuracığını olsun hatırıma getirip de teselli buluyorum ki kendim gidemedim, düşmandan intikam alamadımsa, alacak seni olsun yetiştirdim. Cenab-ı Allah da bizi ancak sizin gibi arslanları yetiştirmek için yaratmış deyip de ferahlanıyorum."[489]

Vatan sevgisiyle dolup taşan, gözünü kırpmadan oğlunu fedaya hazır, mert Fatma, Mehmet'ini gâzi olarak geri alır.

Tuna Yahud Zafer'de köydeki gönüllüleri savaşmaya teşvik eden ve eserde önemli bir kahraman olan Ali Bayraktar, bir çok savaşa katılmış yaşlı bir gazi olarak dikkat çekmektedir. Köyde fikirlerinden yararlanılan bir büyük olarak sevilir. Köy halkı onun hatıralarını dinler, tecrübelerinden faydalanır. Savaşmak arzusunu hiç kaybetmemiştir. Kendisi gidemediğinden savaş zamanı köyde kalan delikanlıları ayıplar. Gençleri de kendi yolunda görmek istemektedir. Gençliğini özler. Köyde, evlatlarının savaşa gitmesi yüzünden ağlayan sızlayan kadınlara canı sıkılır:

"Kadınların evlatları gitti ya artık, köyde ağlamak sızlamaktan başka bir iş kalmadı. Bilmem ki bu kadınlar da nasıl insandır? Hiç düşünmüyorlar mı ki bastıkları topraklar, yatıp kalktıkları evler ancak evlatlarının kılıçlarına yaslanır. Salt ağlarlar. Analar evlâdlarını zorla cenge göndereceklerine tersine evlâdları gideceğim diye tepinir de anaları razı olmuyor. Allah kadınlarımıza akıllar versin. Faidesiz yere ağlayanlara hiç acımam, varsın bildikleri kadar ağlasınlar."[490]

demekle beraber onlara dert ortağı olmuştur.

---

[489] Mehmed Sadeddin, **a.e.**, s. 63.
[490] Mehmed Sadeddin, **a.e.**, s. 67.

Mehmet'in nişanlısı Ayşe de, Mehmet'ten ayrı kalmamak için de olsa erkek kıyafetleri giyerek savaşa gitmeye karar vermiş bir kahramandır. Ayşe, bize *Nâmık Kemâl*'in *Vatan Yahud Silistre*'deki Zekiye'ye benzer bir kahraman görüntüsü çizer, fakat Zekiye savaşa katılmıştır. Bu yönüyle Zekiye, daha güçlü bir kahraman olarak karşımıza çıkar.

Hasan ve Ali, *Tuna Yahud Zafer*'de, Mehmet'in arkadaşları olarak verilmiştir. Yirmi yaşında olan bu gençler de, Mehmet gibi henüz askere gitmemişlerdir. Fakat onlar da kavgadan, savaştan çekinmeyen yiğitlerdir. Mehmet'in yanından hiç ayrılmazlar.

Tuna Yahud Zafer'de, Ömer Paşa, Osman Paşa, Mustafa Paşa, Salim paşa, Musa Paşa gibi komutanlar da vatan savunmasında önemli kahramanlar olarak karşımıza çıkar. Başkumandan Ömer Paşa, askerine güvendiğini:

> "...Bizim askerimizin fıtratında cesurluk vardır. Hem de çeviktirler. Her cefaya tahammül ederler. Hele muharebede sebat ve ikdâmları inkâr olunur şeylerden değildir. Bu suretle düşman askeri bizimkinden ziyade de olsa korkmam çünkü bulunduğum vekayinin hepsinde mertliklerini gördüm. Doğrusu ya askerimiz her cihetle tahsine sezâdır."[491]

sözlerinden anlıyoruz. Türk milletinin kahramanlığına inanan Ömer Paşa, gerçekten muzaffer olmuştur.

Eserde, Silistre fırka-i askeriyesinin iyi bir kumandanı olarak tanıtılan ve övülen Musa Paşa, başına isabet eden bir gülleyle vatanı uğruna şehit olan bir komutandır.

---

[491] Mehmed Sadeddin, **a.e.**, s. 77.

Tuna Yahud Zafer'de düşmandan vatanı temizlemek, kutsallığını korumak duygusuyla gençler, anne, nişanlı sevgisi gibi bir çok değerlerden vazgeçmiş ve şehit veya gazilik için namzet olmuşlardır.

Eser, Türklerin vatan savunmasındaki kahramanlığını ele almakla gerçek bir konuyu işlemiştir. Aynı dönemde yazılan, *Nâmık Kemâl*'in *Vatan Yahud Silistre* eserine benzeyen tarafları çoktur. Farklı tarafları olsa da benzerlik, önce isimle kendini gösterir. *Vatan Yahud Silistre*'den sonra yazılan bu eserde de, içten gelen sevgiyle, vatanını kurtarmak isteyen gönüllüler anlatılmıştır.

Tuna Yahud Zafer, kendi başına incelendiğinde, bize Türk halkının kadınıyla, genciyle, ihtiyarıyla, askeriyle, bütün olan kahramanlığını aksettirir. Padişaha, dine olan bağlılık, vatan sevgisiyle kaynaşmakta ve Osmanlılık üstün tutulmaktadır.

Tuna Yahut Zafer'in önemli kahramanı olan Mehmet'i eserin yazarı, Sivas'ın bir köyünde annesiyle yaşayan bir şehit oğlu olarak tanıtır. 1853 yılında Tuna üzerinde başlayan savaş, millî duygularının kuvvetini arttırmıştır. Vatan sevgisi onun için, aşktan, anne sevgisinden hatta kendi varlığından da önemlidir. Mehmet'in topluluğa hâkim olma, peşinden sürükleme kabiliyeti vardır. Bu yüzden daima gönüllülerin başındadır. Tehlikelere rağmen savaş anında elinden gelen en küçük faydayı göstermekten çekinmeyen bu genç, hep ön saflarda yer alır. Düşmanın kendi vatanının sınırlarını, topraklarını, şehitliklerini çiğnemesinden duyduğu kinle savaşmıştır.

Mehmet, korkaklığı erkeklere değil, kadınlara yakıştırır. Mertliğiyle, padişahı, dini, milletiyle iftihar eder. Şehit ya da gazi olmak onun için en büyük mükâfâttır. Aldığı nişanlarla sevinir. Rütbede gözü yoktur:

Aynı şekilde Mehmet'in annesi Fatma da, *Tuna Yahud Zafer*'de, oğlunu savaşa gitmeye ilk defa teşvik eden bir annedir. Oğlunu böyle günler için büyütmüştür. Kocası da bu yolda şehit olmuştur. Oğlundan onların intikamını

almayı, mezarlarını çiğnetmeyerek vatanına, milletine, dinine, padişahına saygı duyarak savaşmasını istemiştir.

Vatanımızın içinde bulunduğu bazı olumsuz şartlar ve bunların giderilmesi için ileri sürülen çareleri dile getiren pek çok makalenin yazıldığı gazete ve dergilerde bu tür yazılar zaman zaman karşımıza imzasız olarak da çıkmaktadır. "Evlâd-ı Vatandan Birisi imzasıyla Selâmet-i Vatan"[492] adıyla yayımlanmış bir yazıda da 1876 yılının gözüyle Osmanlı vatanının tehdit altında bulunduğu belirtilir. Hem içten, hem de dıştan vatanımızın selâmetinin sağlanması gereği üzerinde duran yazar, özellikle Balkanlarda yaşanan hareketliliklere dikkat çeker. Bosna-Hersek, Girid ve Bulgar vatandaşlarımızın bazı oyunlara gelerek kendilerini ve vatanlarını perişan hallere soktuklarının belirtildiği "Selâmet-i Vatan" makalesinde vatanımızın tehlikeli durumlardan kurtulmasının çareleri olarak ittihâd, emniyet, hürriyet, eşitlik, ve kanuna riâyet gibi unsurların tesis edilmesi üzerinde durulmuştur.

Halk arasında eski takvime göre 1293 tarihine rastladığı için daha çok 93 Harbi olarak bilinerek bu isimle adlandırılan ve Milâdî tarihe göre 1877-1878 yıllarına rastlayan Osmanlı-Rus Savaşı'nda gerek Doğu cephelerinde gerekse Rûmeli'de pek çok vatan evlâdı şehit olmuş, bu bölgelerde yaşayan insanlarımız da pek çok zulümlere marûz kalmıştır.[493]

Osmanlı-Rus Savaşı'nın yapılacağı söylentileri halk arasında yayılmaya başladığı zaman *İttihad* mecmuasında yazarı belirtilmeden "...siyle bir sâhib-i hamiyet tarafından aldığımız varakadır" takdimiyle yayınlanmış olan "Gayret-i Vatan"[494] isimli yazıda vatanın savunulması ve askerlik hizmetlerinde kullanılmak üzere vatandaşlar tarafından yardımlar toplanması gündeme getirilmektedir.

---

[492] Evlâd-ı Vatandan Birisi, "Selâmet-i Vatan-1", **İstikbâl,** No:121, 7 Haziran 1876, s.3; Evlâd-ı Vatandan Birisi, "Selâmet-i Vatan-2". **İstikbâl**, No:122, 8 Haziran 1876, s.3-4.

[493] Bu bölgelerdeki halkımıza Ruslar ve Bulgarlarca yapılan zulümlerin yabancı basındaki yankıları hakkında bkz: Zeynep Kerman, **Ruslar'ın Asya'da ve Rûmeli'de Yaptıkları Mezâlim,** İstanbul, TDAV Yayını, 1987.

[494] **İttihad,** "Gayret-i Vatan", (Y. yok), No:10, 10 Temmuz 1292(1876), s.3.

Yazıda her insanın mukaddes kabul ettiği ve ecdâdının kanıyla yoğrulmuş olan vatanının düşman askerlerinin ayakları altında kalmaması için savunması sırasında elinden gelen bütün fedâkârlıkları yapabileceği üzerinde durulurken, savaşta bedenleriyle mücadele eden ve düşmanlarla kavgaya tutuşmuş olan askerlerin harp esnasındaki ihtiyaçlarının karşılanmasının önemi üzerinde durulmaktadır:

> "ecdâdımızın kanıyla yoğrulmuş olan hâk-i vatan-ı mukaddesi eşkiyâ ve düşman ayakları altında bırakmamak için muhâceme-i a'daya karşı sedd-i İskender-âsâ sinelerinden kalalar teşkil eden evlâd-ı vatanın esnâ-yı harp ve cidâlde muhtaç aleyhini lâlelü't-tedârik muavenet-ı nakdiye ile malen hizmet etmek ve hele muavenet-i bedeniye takdir-i mukaddes bir hizmet-i celile-i müfahhire ise ikinci derecede saydığımız muavenet-i nakdiyenin fakat birincisi olmak üzere bir ikinci sureti daha vardır ki: o da hemen hemen muavenet-i bedeniyeye rekabet eder. Bu ise edeceği muavenet-i nakdiyeyi belki de kendisinin haberdar olamayacağı surette malının fazlasından tesviye idi ve birinin değil kendisine lüzumu derkâr olan bir şeyi –nefsini düşünmeksizin– bu yolda fedâ edivermektir ki. İşte bu hal (gayret-i vatan) dan sayılır."[495]

"Gayret-i Vatan" makalesinin devamında üzerlerine düşen fedâkârlıkları yaparak arabalarını, atlarını, paralarını vatanın savunulması için iâne-i harbiyeye takdim eden azınlıklara mensup Osmanlı vatandaşlarından Şişmanoğlu Yevan Efendi örnek verilmiş vatanımızın birlik, bütünlük ve beraberliği için büyük gayretler gösteren gayrimüslim vatandaşlarımız takdir edilmiştir:

> "...mûmâileyh Yevan Efendi'nin göstermiş olduğu şu gayret-i vataniyesi dahi dostlarımızın tashih-i fikirlerine medâr olabileceği gibi bedhâhlarımızı dil-hûn edeceğinde iştibâhımız olmadığından ıstırâb-ı derûnlarına medâr olabilmek için bu vesile ile dahi yaşasın Osmanlılar!

[495] **A.y.,** s.3.

Yaşasın İttihâd! nidâ-yı felah intimasını tekrardan kendimizi hiçbir şey men edemedi."[496]

Yine *İttihâd* mecmuasında Osmanlı-Rus Savaşı sırasında "Varaka"[497] başlığıyla yayınlanmış olan bir yazıda mukaddes vatanımızın savunulması için canını, başını fedâ etmeye hazır olarak askerlerimizin soğukta, gece ve gündüz, dağ, tepe başlarında düşman karşısında mücadele ederken bizim rahat ve sıcak evlerimizde oturmamızın doğru olmadığı vurgulanmaktadır. Vatanımızın savunulması için mücadele eden askerlerimiz için vatandaşlarımızdan yardım duyurusu verilen yazıda, vatanın savunulmasında herkesin duası ve maddî yardımlarıyla destek olması istenirken, evinden evlâd ü iyâlinden ayrı olarak cephede savaşan askerlerimizin asıl mücadeleyi verdikleri ifade edilmektedir.[498]

Vatan temini bir başka açıdan ele alan tiyatro oyunu da Hayal gazetesinde imzasız olarak yayınlanmış bir perdelik komedi *Vatanperverler*[499] isimli oyundur.

Bir perdelik komedi olan *Vatanperverler* oyununda Himmet, Zeynel ve Veli çilingir sofrasının başına oturmuş hâli vakti oldukça iyi, büyük çiftlikleri olan fakat İstanbul'da uşaklı, hizmetçili konaklarda yaşayan üç arkadaştırlar. Osmanlı devletinin Rusya ile savaşta olduğu, çeşitli cephelerden kötü haberlerin gelmesi üzerine gazetelerin ilâve baskı yaptığı günlerde içki sofralarının başında çiftliklerindeki kahyalarına binlerce bülbülü yakalayıp öldürterek dillerinden pastırma yaptırmayı düşünürler. Vatan ve milletin tehlikede olduğu böyle günlerde askerler için de iâne toplanmaktadır. Bu haberle ilgili olarak aralarında geçen konuşmada vatanın savunması için iâne toplanmasının doğru olduğunu ileri sürdükleri şu konuşmalar geçer:

---

[496] **A.y.**, s.3.
[497] **İttihad,** "Varaka", (Y. yok), No:86, 26 Teşrinievvel 1293 (1876), s.3
[498] **A.y.**, s.3.
[499] **Hayal**, "Vatanperverler"(1 Perde Komedi), (Y. yok), No:269, 3 Temmuz 1292(1876), s.1-3; Niyazi Akı, tiyatro tarihi ile ilgili yazmış olduğu kitabında bu eserin yayınlandığı yerin künyesini doğru verirken adını "Vatanseverler" olarak almıştır. (Niyazi Akı .**Türk Tiyatro Edebiyatı Tarihi-I**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1989, s.91).

"Zeynel- Hâ! Kavga dediniz de aklıma geldi. Birkaç yerde iâne-i cihadiye toplanıyormuş, işittiniz mi?

Veli-Toplamalı ya muhafaza-i vatan uğrunda her vecihle hükümete yardım etmek milletin borcudur. Size yemin ederim ki mahsul toplamak zamanı olmasaydı sekiz evladımı da gönüllü yazdırır idim.

Zeynel- Ya bizimkilerin gönüllü yazılmadıklarının sebebi de hep o değil mi?

Himmet- Ne olurdu? Bizim kızlar da erkek olsa idiler de ben de onları gönüllü yazdırsa idim! Eyvah! Felek! İşte beni bu sırada da vatana hizmetten mahrum ettin. Ben gençliğimde vatan uğrunda silah kullanamadım bari bir erkek evlâdım olsa idi de benim yerime vatanın selameti için kan döke idi."[500]

Yukarıdaki konuşmaların sahibi olan üç arkadaş da zengin asker kaçakları olup devletlerinin savaşta olduğu o günlerde evlatlarının askere ve dolayısıyla savaşa gitmelerine engel olmuşlardır. Binlerce bülbülün dilinden pastırma yaptırma fantezisi kuran bu kahramanlar, eserin ilerleyen bölümlerinde para yönünden de askere verilecek iâneye katkıda bulunmakta zorlanırlar ve çok komik bir parayı toplayarak uşaklarıyla iâne toplama merkezine gönderirler.

Vatanperverler oyunu, asker kaçağı olarak vatan, millet ve devlet hizmetinden kaçan vatandaşların alaya alındığı ve bu yönüyle vatan temasına farklı bir bakış açısıyla yaklaşılmış olan tek perdelik bir komedi oyunu olarak edebiyatımızda yerini almıştır.

1896-1908 yılları arasına rastlayan 12 yıllık devrede vatanın içinde bulunduğu durum, vatanın savunulması ve askerlik temini hususi bir şekilde konu olarak alan edebî mahsullerin yoğunlaştığı görülür. 18 Nisan 1897 tarihinde Türk

[500] **Hayal**, "Vatanperverler", s.2.

ordusunun fiilen hârekatı ile başlayan ve Türklerin zaferiyle biten 1897 Türk-Yunan Savaşı münasebetiyle, savaşın bitiminden kısa bir süre sonra, vatan ve askerlik temi ile ilgili olan eserlerin edebiyatımızda yoğun bir şekilde meydana getirildiği görülmektedir.

Bu dönemde 1897 Türk-Yunan Savaşının zaferinin etkisiyle yazılan eserlerden biri de *Ahmet Rasim*'in *Asker Oğlu*[501] isimli hikâyesidir. Yazar eserini 8 bölüm olarak kaleme almış ve önce tefrika halinde yayınlamıştır.

Asker Oğlu, 1897 Türk Yunan Savaşı esnasında yüzbaşı olan Yusuf'un, anne ve karısını İstanbul'da bırakarak savaşa katılmasını ve savaş sonunda gazi olarak geri dönüşünün hikâyesidir.

Hikâyenin başlarında, Yunan Savaşının başlaması sırasında İstanbul'da yaşayan halkın durumu göz önüne serilir ve askerlerin savaşa gidişi ve askerlerin düşmanları karşısındaki ruhî durumları tasvir edilir.[502]

Ölmeden önce babası da bir asker olan eserin asıl kahramanı yüzbaşı Yusuf'un annesi Müslime'nin kocası da vatan fedaisi olan ve defalarca savaşa gitmiş, bu savaşlardan gazi olarak dönmüş bir askerdir:

> "Tamam kırk beş sene bir askerin, hem de vatan fedaisi bir askerin taht-ı nikâhında büyüye büyüye urûk u asâbı hûn-ı metânet ve salâbet ile perverde olduğundan oğlunun sözler onu kahırlandıracağına bilâkis müteselli etti."[503]

---

[501] Ahmet Rasim, **Asker Oğlu,** Konstantiniyye, Malûmat Kütüphanesi-Tahir Bey Matbaası, 1315(1896). 103 s.: Bu eser, kapağında belirtildiğine göre Maarif Nezaret-i Celilesinin ruhsatıyla kitap olarak yayınlanmadan önce Musavver Malûmât Gazetesinin No:59, 31 Temmuz 1897 ile No:84, 25 Ağustos 1897 tarihleri arasında tefrika halinde yayınlanmıştır. Musavver Malûmât Gazetesinin No:113, 23 Eylül 1897 tarihli sayısında yayınlanan ilanda da bu tarihte kitap olarak basıldığı duyurulmuştur. Ayrıca aynı eser, günümüz harflerine aktarılarak da yayınlanmış ve iki baskı yapmıştır. Bkz:Ahmet Rasim, **Asker Oğlu,** Hazırlayan:Yard. Doç. Dr. Erol Ülgen, İstanbul, Arba Yayınları, Birinci bs., Mart 1996.; İkinci bs., Şubat 1998.

[502] Ahmet Rasim, **Asker Oğlu**, Hazırlayan:Yard. Doç. Dr. Erol Ülgen, İstanbul, Arba Yayınları, 1998, s.7.

[503] Ahmet Rasim, **a.e.,** s.12.

Yusuf'un karısı Sabriye'nin de babası bir askerdir. Sabriye, kocası savaşa gitmeden önce hamiledir ve doğuracağı çocuğu için çeşitli endişeler içinde duyguları karışıktır:

> "Evet. Onun düşündüğü başka şey idi. O, bu nass-ı celil-i vatan-perverîyi babasından işite işite büyümüş, fakat henüz meşime-nişîn-i tenemmüv olan mahsûl-i muhabbeti ilk defa olmak üzere dehen-i tekellümünü açtığı zaman babasının şehâdetini işitirse o gonca, humret-i iptidaiyyesini kaybederek solmaz mı? "[504]

Asker Oğlu'nda vatan sevgisi askerlik temi ile içiçe ele alınmıştır. Savaşa gidenlere vatan fedâisi denilmektedir. Gençler vatan sevgisini anne babalarından işite işite büyümektedirler. "Firkat-i aile hasret-i vatan kadar sûzişli değil midir?"[505] cümlesinde aileden ayrılık ile vatan hasreti çekmek duyguları birbirine bağlı olarak ifade edilmiştir.

Eserde, savaşa gidenler uğurlanırken halk tarafından büyük bir coşku gösterilir ve gönüller vatan sevgisi ile dolar:

> "Halk sandallarla denizin o kısm-ı sagirine tecemmü etmiş, fedâkârân-ı vatanı teşyi ediyordu. Milletin mâ-sadak-ı hiss ü celâdeti olan şarkı birdenbire ağızlara düştü.
>
> Ey gaziler, yol göründü yine garîb serime
>
> mısraı bir dehen-i hamiyetten fırlar fırlamaz meydanlar, kahvehaneler, evler, mabetler, gönüller bu nağme-i dilsûz-ı vatan ile dolarak, urûk-ı hamiyet eski hiddetini alarak, işitenlerde bir teheyyüc-i medîd hâsıl oldu."[506]

---

[504] Ahmet Rasim, **a.e.**, s.10.
[505] Ahmet Rasim, **a.e.**, s.12.
[506] Ahmet Rasim, **a.e.**, s.18.

Savaş başlamış ve Yusuf, ailesine yazdığı mektuplarla durumundan haber vermektedir. Yazdığı bu mektupların birinde annesine ve ailesine olan sevgisini dile getirirken vatan ile ilgili olan duygularını ve sevgisini de ifade etmiştir. Yusuf'un mektuplarındaki satır aralarında kahramanın vatanına olan aşkını ailesininkiyle özdeşleştirdiği şu satırlarla verilmektedir:

"Benim canımdan aziz valideciğim!

Herkes uykuda. Yalnız ben uyumuyorum. Benim gibi ailesine düşkün olanlar uyumazlar. Muhabbet, hayatın en ziyade muhtaç olduğu gıda değil mi? Bence ailemi sevmek kadar leziz, bir şey olur mu? Dünyada kimim var? Bir sen bir de o.

.....

İşte gece yarısı! Ben yine sizi düşünüyorum. Başka endişem yok. Başka kederim yok. Beni tesliye edecek bir cihet var ise hepimizin en şefkatli validesi olan vatanı muhafazaya davet edilmekliğimdir. Ben nankör olamam anama karşı hissettiğim muhabbet, vatanıma olan aşkımdandır. Bu aşk pek müessir, pek ziyade yakıcı, onun devâsı fedâ-yı candır."[507]

Asker Oğlu'nda *Ahmet Rasim*, Yunan Savaşı'nın safhalarını, farklı mevzi ve cephelerin durumunu ifade ederken çeşitli yer isimlerini de kullanmıştır. Bu mevzilerin kazanılması ve kaybedilmesi sırasında Osmanlı askerinin gösterdiği başarılar da askerlik ve vatan sevgisine bağlanır:

Tuhaf! Düşman pâ-be-dûş ıztırâr olmuş kaçıyor, vaktin haber-i sahihi olmak icap eden cerâid-i ecnebiyye mukavemet, vatanperverlik, namûs-ı askeriyi muhafaza etmek gibi şereflerle, meziyetlerle Yunan'ı müdafaa ediyor."[508]

---

[507] Ahmet Rasim, **a.e.**, s.21-22.
[508] Ahmet Rasim, **a.e.**, s.31.

Hikâyenin başında savaşa gidenler uğurlandığı ve halk tarafından büyük bir coşku gösterildiği gibi savaş bitiminde de yaralılar ve gâziler, Sirkeci istasyonundan hatta Ayastefanos civarlarında karşılanır. Onlar için Yıldız taraflarında padişahın emriyle ameliyathaneler, hastaneler yapılmış, İstanbul halkı tarafından çeşitli hediyeler hazırlanmıştır. Bu yaralılar ve gaziler, hamiyetli vatan evlâtlarıdır. Onlar vatanın saadetinin sebebidirler ve yine vatanın başşehrine dönmektedirler. Burada görülen manzara karşısında gönüller yine vatan sevgisi ile dolar:

> "Yine gazeteler neler yazıyor? Mecrûh gaziler mi geliyormuş? Onlara Alasonya kahramanları mı deniliyormuş? Bu hamiyetli evlâd-ı vatan, vatanın merkez-i saadeti olan pâyitahta mı avdet ediyorlar? Öyle yâ! Sevgili padişah, onların asıl babaları olan zât-ı kerim derece-i rifat ve kadr-i hamâsetlerine işaret olmak üzere Yıldız civarında, güya her birini âguş-ı lûtf u inâyetinde bulundurduklarını tasviren hastahaneler, ameliyethaneler ihdâsını fermân buyurmuş, Gümüşsuyu dârüttedavisi baştan aşağıya hüsn-i sûretle tertip edilmiş, İstanbul halkı hediyeler hazırlamış, bu kâfile-i şeciiyeyi alkışlayacak."[509]

Vatanımızın kötü durumda olduğu günlerde vatanımızın selâmete erdirilmesi konusu etrafında fikirlerin ileri sürüldüğü yayınlanan bir mektup Bedreka-i Selâmet gazetesinde yayınlanmasıyla dikkat çeker. 1897 Türk-Yunan Savaşı'nın yapıldığı tarihte yazılarak gazeteye gönderilen bu mektubun dikkat çeken bir özelliği P. Lamçarisiti isimli bir Rûm delikanlısı tarafından yazılmış olmasıdır. "Vatanperverlik Hiss-i Ulvîsine Bir Misâl-i Mücessem Olan Bu Mektubu Dün Aldık. Bugün Nazargâh-ı Kariine Arz Ediyoruz"[510] başlığıyla yayımlanmış olan mektup aşağıdaki cümlelerle sunulur:

---

[509] Ahmet Rasim, **a.e.**, s.43.

[510] **Bedreka-i Selâmet,** "Vatanperverlik Hiss-i Ulvîsine Bir Misâl-i Mücessem Olan Bu Mektubu Dün Aldık. Bugün Nazargâh-ı Kariine Arz Ediyoruz", (Y. yok), No:6, 12 Mart 1313(1897), s.1.

"Muhabbet-i vataniye gibi vazife-i mümtâzesini ifâya müsaraat eden bu delikanlı mezhebine, milliyetine şeref vermekle beraber Osmanlılık namını da tamamıyla izhâr eylediği için bizim nazarımızda hakikaten şanlıdır! Rum milletine mensûp olmakla ne lâzım gelir? Doğduğu, büyüdüğü vatanının, ecdâdını himâye eden devletinin hukukunu muhafaza etmek milliyete, diyânete halel mi verir?! O da bu vatan evlâdından, o da bu devlet-perverlerinden değil mi? Öyle ise onun da bu vatanda bir hisse-i cüziyesi olduğu salahiyetiyle hasm-ı vatana karşı vazife-i müdafaasını ifâ etmesinde ne beis vardır?"[511]

Osmanlı olduğunu ısrarla vurgulayan Rûm delikanlısı, samimi bir vatansever olduğunu göstermek için 1897 Türk-Yunan Savaşı'nda Osmanlı ordusu içinde gönüllü bir asker olarak görev almak ister. Ortodoks mezhebinde bir Hıristiyan olduğunu belirten *P. Lamçarisiti,* Osmanlıların maruz kaldığı Yunan şımarıklığına karşı savaşmakta samimi olduğunu şu cümleleriyle ortaya koymaktadır:

".....Ben hâlis, muhlis Osmanlı bulunduğum ve şu ünvân-ı muhteremin şânını göstermeğe –kemâl-i âcizimle beraber– kendimde iktidâr gördüğüm için mezhep-tâşım olan Yunanlıların Osmanlılara, İslamlara karşı irtikâp ettikleri şekâvet-i vahşiyâne ve tecâvüzât-ı zâlimânelerinden her bir Osmanlı gibi benim dahi –Osmanlı nimetiyle perverde olan– damarlarımdaki tabiiyet kanları galeyana gelmeye başladı! Çünkü zerre kadar hak ve salâhiyetleri olmadığı ve Yunan milleti her sûretle Osmanlılara minnettar bulunduğu halde Girid gibi cism-i vatanımızın kalp-gâhına veyahut bir cüzü kıymettarına dest-i enzâr-ı taarruz olması vicdânıma tesir etmiştir! Bu tesir kuvvetiyledir ki metbû-i mukaddesini, sevgili vatanını, hakk-ı maişetini muhafaza uğrunda fedâ-yı câna hazır olan Osmanlılar gibi benim de Yunanlılara hasm-ı cân olmaklığıma mensûp bulunduğum Hıristiyanlık hiçbir vakit, hiçbir sûretle mâni olamadı! Öyle bir maniayı da vicdânım tasavvur etmiyor!...

[511] **A.y.,** s.1.

İşte bu azm ü itikâdım sâikâsıyladır ki Yunan hududunda tahaşşüt eden "Osmanlı!" ordumuz efrâd-ı besâlet-nihâdı arasında bulunup hisseme âit olan vatanperverlik vazifesini ifâ etmek için "gönüllü!" nâmıyla asker kaydedilmek üzere bugün makam-ı 'âli-i âidine müracaatı tasmim eyledim..."[512]

Yazısının sonunda vatanını, devletini kalben sevdiğini belirtmek için bu mektubu yazdığını belirten *P. Lamçarisiti*, bu yazısının neşredilmesinden emin olmasıyla da emsâli olan diğer vatanseverlere ibret olmasını tasavvur ettiğini şu cümleleriyle ifade eder:

"Bu mektubumla ceridenizin vesâyetini iltimâs eylemekten maksadım mücerret devletini, vatanını kalben sevmek herhangi din ve mezhepte olursa olsun her bir insanın vazife-i mücbiresi olduğunu Osmanlı Rûm mezhep-taşlarıma ilân etmek ve işte bir Hıristiyan delikanlısının da devletine gönüllü asker yazılmaya kadar vatan muhabbetine mâlik olduğunu işitecek olan emsâlime delil-i ibret olabilmek tasavvurlarından ibârettir!

Böyle bir maksad-ı insaniyet-kârâneye tercümân olan bu mektubumun neşrine delâlet edeceğinize katiyen ümit-vâr olarak eminim!"[513]

1899 yılında *Hak* gazetesinde yayımlanan bir yazıda vatanın kötü durumda bulunması teması başka bir dikkatle ele alınmıştır. "Evrâk-ı Mehlika-i Vatan"[514] başlığıyla ve imzasız olarak yayınlanan yazıda millet ve vatanının zararına çalışan gazeteler ve gazeteciler eleştirilmiştir:

"Mensup olduğu milletin kanına, kendisinin bekâ-yı saadeti için sine-i mahsûldârından cevher-i hayat saçan vatanının kalb bir cerihasına kalemini batırarak o feryâd-ı istimdâd-kârâneyi, bir surûd-ı tarabâverâne gibi

[512] Bir Osmanlı Gönüllüsü, (Bir Mektup), **Bedreka-i Selâmet,** No:6, 12 Mart 1313(1897), s.1.
[513] Bir Osmanlı Gönüllüsü, **A.y.,** s.1.
[514] **Hak,** Evrâk-ı Mehlika-i Vatan, (Y. yok), No:4, 15 Teşrinievvel 1899, s.3-4.

aksettirmek için vicdanlarını, hislerini ayak altına almış bir gürûh-ı habâset-şiar var ise o da bizim Türk gazetecileridir."

Türk gazetecilerinin eleştirildiği yazıda özellikle yayınlanmaması gereken yazıların vatanımızın kalkınmasına bir yararı olmadığı vurgulanır. İstanbul gazetecilerinin diğer gazetecileri de etkileyerek vatanımızın düşman eline geçmesinin hükümetin bir hatası gibi sunulması da vatanımızın bütünlüğü için büyük bir hata olarak belirtilmektedir.

Vatanımızın içinde bulunduğu kötü durumdan kurtarılması lüzûmunu tema olarak ele alan bir başka imzasız yazı da Bismillahirrahmanirrahim[515] ismiyle Jön Türk'lerin yayın organı olan Anadolu mecmuasında yayımlanmıştır. Özellikle Anadolu'nun Türklerin mübarek vatanı kabul edildiği yazıda Anadolu'ya selam verilir ve seslenilir. Bu koca Türk ili, önce bir gül bahçesidir, fakat bugün acı kavun tarlasına dönmüştür. Önce insanların hür olarak yaşadığı bu vatan şimdi esirler yurdu olmuştur. Önceleri İslâm dininin güneşi olan Anadolu, şimdi câhil insanların elinde bir işret yeri haline getirilmiştir. Bir zamanlar faziletli, ilim sahibi aydın insanların elinde dünyanın gözbebeği olan bu Anadolu vatanı şimdi müstebitlerin elinde inlemiştir. Bu koca Türk ilinin geçmişteki çeşitli güzelliklerinin övüldüğü yazı, yine Anadolu'nun güzelliklerini öven şu cümlelerle devam eder:

"Nazlım ovaların bir kabristân-ı vahşet, o güzelim dağların bir sengistân-ı hayret olmuş, o canım köylerin, o anam babam şehirlerin bir mamûre-i harabiyet kalmıştır. Ve mâ resk yahlükü'l-kârî bi-zulmü ehlihâ müslihûn!...

Türâb, âb ü hevânda bulunan hamiyet, sadâkat ve gayret hassalarını zaman sana gayb mı ettirdi ki kucağında büyüyen ve nimetinle beslenen yavrularında havâss-ı hasenelerinden şemme bile kalmamıştır. Yaftası gül

[515] **Anadolu,** "Bismillahirrahmanirrahim", (Y. yok), Sene:1, No:1, 24 Nisan 1902, s.1.

suyu yazılı mastika şişeleri gibi yüreklerinin üzerine astıkları nişânlarla cihân-ı medeniyete sahtekârlıklarını ilân eylediler. Avrupa ve Afrika içerilerine kadar saldığın kolları ve gerdiğin kanatları beisü'l-halk çocukların sûimeyaatlarıyla oyuncak gibi kırıp attılar. Eclâf ve erâzil-i işret ise senin kolsuz ve kanatsız kötürüm kalan şu hâlini saadet görerek zevk-yâb olmaktadırlar. Menfaat-i zâtiyelerini âhirin zararında arayan canavarlar da işte böyledir."[516]

Yazıda ismini vermeyen yazar, bütün ümitlerin kaybolduğu, pek çok kötülüklerin istilâ ettiği bu güzel Anadolu vatanının elde tutulması ve selâmetle yaşatılması için kendisinin de son gücüyle çalışacağını, feryât ve figânıyla vatanperverlik vazifelerini ifâ edeceğini şu cümlelerle belirtir:

"Sen bir zamanlar madar ü mahrec-i ihvân ve gülşen-serâ-yı ehl-i imân idin, şimdilerde ise imtiyâzlar, fermanlar alan din düşmanlarına medâs oldun. Ümit-i istikbâl-i devlet ve millet ancak bir sen kaldın diye müteselli oluyorduk; senden de kat-i ümit eden ukalâ-yı ümmet artık birbirini taziye ediyor; ve işimiz bir Allah'a kaldı diyorlar. İnnallahü ve innâ aleyhi râciun!...

Sevgilim vatan! Senin bu dehşet-âbâd bırakılan haline yine bu mülkte ben ağlayacağım. Fotoğraf kovanı gibi tomar tomar olmuş vatan figan-nâmelerini burada tab' ve neşrinle mesâmi-i ihvân-ı dine îsâl ve hiss ü hamiyetlerini cezb ü celbe ben sa'y edeceğim. Vazife-i vatanperverânemi feryâd ve figânımla, bari sebebine beddualarımla ben ifâya çalışacağım."[517]

Balkanlardaki karışıklıklar, pek çok yazar ve aydınımızın vatanımızın bu bölgesinin tehlikede bulunduğu fikir ve duygusunu eserlerinde dile getirmelerine yol açmıştır. Aynı endişe ve düşüncelerle yazılarında bu konuları dile getiren bir yazarımız da *Adanalı Ahmed Şükrü*'dür. Yazar, "Vatana Karşı Herkes Fikrini Açık

[516] **A.y.**, s.1.
[517] **A.y.**, s.1

Söyler"[518] isimli yazısında, son yıllarda vatanımızın komşu devletler ve içimizde yaşayan azınlıklar tarafından tehdit edildiğini dile getirirken, Osmanlı himâyesinden ayrılanların Osmanlı'ya bey olmaya kalktıklarından bahseder.

> "Bizden ayrılanlar hep bey oluyorlar, bize beylik satıyorlar. Hep ağa oluyorlar, bize ağalık satıyorlar. Dün Bulgarya bizim neyimiz idi, şimdi ne oldu? Daha ne olacak? Âh vatan, âh vatan seni parçalayan cellatların Bulgaristan olsun, Bosna-Hersek olsun geçirdiği menâzır-ı elîme ile tevlit ettiği hüzn-engiz panorama Osmanlılar için nazar-ı tesâmuhla geçirilecek, gözleri yumduracak mesâilden değildir."[519]

Önceki yıllarda çeşitli azınlıkların kardeş gibi huzur içinde yaşadıklarına dikkat çekilen bu yazıda, memleketimizin sahip olduğu güzellik ve nimetlerin bolluğundan bahsedilerek vatanımızın kalkınması için çok çalışıp çabalamak gerektiği dile getirilmiştir.

1911-1912 yılında Osmanlı Devleti'nden ayrılmak isteyen Balkanlarda yaşayan Yunanlılar, Bulgarlar ve Sırplarla olan savaşlar da, Türk edebiyatında bu yıllarda yayınlanmış olan mecmua ve gazetelere aksetmiş ve bu yıllarda vatanın tehlike karşısında bulunduğunu ve savunulmasını konu eden yazılar yayınlanmıştır.

Ali Suâd'ın II. Meşrutiyet yıllarında kaleme alarak "Nâmık Kemâl'e"[520] ismiyle yayınlanan ve *Nâmık Kemâl*'e hitap edilen yazının muhteviyatında vatanımızın geçirdiği kötü günler ve bu kötü günlerde verilen hürriyet mücadelesi ele alınır. Yazar, *Nâmık Kemâl*'in vatanın selâmeti için çektiği sıkıntıları uzun uzun anlattıktan sonra vatan için mücadele edilmesi gereğini dile getiren şu satırları kaleme alır:

> "Sen, hiçbir zaman kendin için yaşamadın.

[518] Doktor Adanalı Ahmed Şükrü, "Vatana Karşı Herkes Fikrini Açık Söyler", **Hukuk-ı Umumiye**, No:161, 2 Teşrinisani 1324, s.1-2.
[519] Doktor Adanalı Ahmed Şükrü, **a.y.**, s.1.
[520] Ali Suâd, "Nâmık Kemâl'e", **Âşiyân,** No: 7, 9 Teşrinievvel 1324, s.195-196.

Korkmadın, usanmadın! Fakat korkuttun, uğraştın!... Öyle ki sihr-i kaleminden işte bugün kılıçlar, süngüler, ittihâdlar, teâlîler, cemiyetler doğdu. Cezmiler, Âdil Giraylar çıktı!...

Ey meyt-i zî-hayat! Huzûrunda el bağlayarak ilelebet durur, sana arz-ı minnet ve şükrân ederim...

Sen, her taşı bir güher-pâre-i genz-i hakikat olan kabir-i naîminde, istirahat-ı rûhun, huzur-ı vicdânınla uyur! Bizde, âşık-ı çeşm-i intibâhı olduğun vatanın kemâline bir şâhid-i uhrevî, burhân-ı yektâ-yı manevî tanıdığımız ruhunu fâtihalar, daimâ ilelebet fâtihâlarla tebcîl edelim."[521]

II. Meşrutiyet yıllarında vatanımızın kötü durumda olması ve bu kötü durumdan kurtarılması temasını ele alan yazarlardan biri de *Müftizâde Kesriyeli Mehmed Sıdkı*'dır. İslâcı mecmualardan *Beyânü'l-Hak*'ta "Bir Nidâ-yı İhtirâm"[522] ismiyle yayınlanmış olan yazısında Mehmed Sıdkı, otuz seneden beri milletin başına belâ olarak vatanında hüküm süren istibdâttan yakınır:

"Otuz seneden beri, bizi: milletin başına lâyüadd belâlar felaketler yağdıran, vatanın sîne-i mübârekinde hayli girdâplar oyan, mesâil-i mühime-i hayatiyemizi, hayat-ı içtimâîyemizi mühlik-i vartalara düşüren tûfân-ı azim-i istibdâdın o zulmet-i cehâlet selleri ki son senelerde binâ-yı dinimizi bile sökmeye, medreselerimizin, mekteplerimizin temellerini sürüklemeye kadar ilerlemiştir."[523]

Yine II. Meşrutiyet yıllarında *İbnülemin Mahmud Kemâl*'in "Bekâ Din İle Kâimdir"[524] ismiyle yayınlanan makalesinde milletimizin birlik ve beraberlik içinde

---

[521] Ali Suâd, **a.y.,** s.196.
[522] Müftizâde Kesriyeli Mehmet Sıdkı. "Bir Nidâ-yı İhtirâm", **Beyanü'l-Hak,** No:6, 27 Teşrinievvel 1324, s.124.
[523] Müftizâde Kesriyeli Mehmet Sıdkı, **a.y.,** s.124.
[524] İbnülemin Mahmud Kemal, "Bekâ Din İle Kâimdir", **Beyanü'l-Hak**, No:16, 5 Kanunusani 1324, s.347-349.

yaşamasının tek şartının İslâm dini olduğunu belirtirken vatanımızın selâmet içinde var olmasının İslâm dininin varlığıyla olabileceğini dile getirir:

> "Binâberîn-i din-i İslâm'ın emrettiği idâre-i meşruta-i meşruanın –bifazla taalâ– vatan-ı azizimizde tesis ettiği şu dem-i haremde temin-i istikbâl için yine dinimizin lutfuna ilticâ edeceğiz. Zirâ bizim başka muînimiz, başka müncîmiz yoktur.
>
> Bekâ, din ile kâimdir...."[525]

Hüccetullah imzasıyla *İttifak* mecmuasında yayınlanmış olan "Vatan Fedâîleri"[526] isimli yazıda vatana hizmet yolunda ailesinden, sılasından ayrılarak kuş uçmaz, kervan geçmez, insan yaşamaz yerlerde sürgün hayatı yaşayıp cer hocalığı yaparak maişetlerini temin eden vatan fedâîleri dile getirilmiştir. Vatanımızda yaşayan insanlarımızın iyi bir hayata kavuşması için pek çok fedâkârlıklara katlanan bu fedâîlerin sılaya döndükleri zaman tanınmaz hâle geldiklerinde sahip çıkılmaması yazıda şu cümlelerle ifade edilir:

> ".....ekserisi incir çekirdeği doldurmayan bir hiçten, bir iftirâ-yı mücerretten dolayı kuş uçmaz, kervan geçmez, insan yaşamaz yerlere vatandan, âileden, mahcûr olarak, bazıları da –musibet-i âhiri olmak üzere– hasta, ihtiyâr çoluk çocuk giriftâr oldukları menfâlarından sadır olan afv-ı umûmî hasebiyle gürûh memleketimize gelmekle başlayan vatan fedailerinin en güzide ricâlimizin hamdullah bugün dîdârıyla müşerref olmaktayız. Vapurlarla, şimendierlerle geldikçe istikbâllerine şitâbân olarak –ekserisi ahbâbımız, mahbûbu'l-kulûbumuz olan– o muhterem mücahitleri alkışlıyoruz. Büsbütün başka bir şekle giren o felâketzede sîmâlarını okşayıp hânelerimize çekiliyoruz, işte o kadar."[527]

---

[525] İbnülemin Mahmud Kemâl, **a.y.**, s.349.
[526] Hüccetullah, "Vatan Fedaîleri", **İttifak**, No: 5, 8 Ağustos 1324, s.2.
[527] Hüccetullah, **a.y.**, s.2.

II. Meşrutiyet yıllarında yaşanan 31 Mart hadisesi sebebiyle kaleme alınan ve imzasız olarak yayınlanan "Şanlı Kahramanlarımıza Sevgiyle Arslan Yürekli (Hürriyet) Ordumuza"[528] isimli yazıda da vatanımızın kötü günlerinden kurtuluşu dile getirilmiştir. 31 Mart hadisesindeki karışıklıkları bastıran Hürriyet ordusunun Osmanlılığı kurtardığını belirten yazıda milletimizin ve vatanımızın istikbâlinin de emin olduğu ifade edilmiştir:

> "Umûm Osmanlılar gece ve gündüz dua-yı muvaffakiyetinizle dem-güzardır. İnâyet-i Rabb-i Bârî ve ruhaniyet-i Cenab-ı Peygamberî zâhirinizdir. Vatanı, milleti, Osmanlılığı kurtarmağa sâye-i süyûf-ı celâletiniz ile iktisâb edilen meşrutiyet ve hürriyet-i mukaddesemizin tarsîn-i bünyan-ı kaviyesine ve istibdâd-ı rezilin kal' ve imhâsına muvaffak olacaksınız.
>
> .....
>
> Kahrolsun, la'net-i ebediyeye sezâ olan istibdâdın mehânikini istihkâr ederiz. Yedd-i kudret-i fâtıra, kuvve-i kâhire-i hürriyet-perverânenizle vatanımız, milletimiz ve istikbâlimiz emîndir."[529]

II. Meşrutiyet'in ilân edilmesinden sonra yine imzasız olarak yayınlanan "Muhterem Vatandaşlarımıza"[530] isimli yazıda hükümetin kurularak mukaddes vatanımızın kötü günlerinden kurtulduğu dile getirilmiştir. Yazıya göre askerimizin, âlimlerimizin, bütün milletimizin arzu ettiği şekilde milletimizin hürriyete kavuşarak vatanımızın refah ve saadet içinde hâle gelmesi sonucunda, vatandaşlarımızın artık vatanımızın bu iyi günlerinin devam etmesi için çalışması gerekir:

> "Şu halde muhterem vatandaşlarımızın iş ve güçleriyle meşgul olarak şurada, burada toplanmamalarını ve menâfi-i vatan ve milleti nazar-ı itibâra

[528] **Hürriyet,** "Şanlı Kahramanlarımıza Sevgiyle Arslan Yürekli (Hürriyet) Ordumuza", (Y. yok), Yıl:1, No:15, 8 Nisan 1325, s.1.
[529] **A.y.,** s.1.
[530] **Serbestî,** "Muhterem Vatandaşlarımıza", (Y. yok), No:148, 1 Nisan 1325, s.1.

almalarını ricâ ederiz. Vatan-ı akdesimizin ahkâm-ı şeriat ve meşrutiyete tevfiken istikmâl-i esbâb-ı refah ve saadetine hizmet cümle-i vezâif-i hamiyettendir ki bunun husûl-pezîr olması da kemâl-i sükûn ve itidâl ile harekete vâbestedir.

.....

Hükümet teşekkül ettikten sonra umûm akvâm-ı Osmaniye'nin ve güçleriyle meşgul olmaları mukteziyât-ı menâfi-i vatandandır."[531]

Meşrutiyet sonrası vatanımızın içinde bulunduğu durumu dile getiren makalelerden biri de *Şeyh Muhiddin-i Arûsî* imzasıyla yayınlanan "Menâfi-i Millet, Vatan ve Din Her Mülâhazanın Fevkinde Olmalıdır"[532] isimli yazıdır. II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden önce milletimizin ve vatanımızın dûçâr olduğu istibdâttan şikâyet edilen bu makalede, hürriyet günlerinin gelmesinde emeği geçenler yüceltilir. Millet ve vatan hizmeti olarak donanma için toplanan iânenin de konu edildiği yazıda ordumuz ile vatanseverlerin birleşerek vatanımızın savunulmasında el birliği ettiği şu cümlelerle dile getirilir:

"Ordumuzla şübbân-ı vatan birleşti, ne duacıların ve ne de pîrân-ı siyâsetin rey ve muvaffakiyetine iftikâr etmeyerek bir inkılâb-ı siyâsî yaptı. Her kuvvete karşı ser-fürû edenler, isitibdâda dua-hân olanlar, yeni kuvvete karşı da ser-fürû ettiler. Evvelce istibdât lehinde şâhit olarak serd ettikleri delâili bu defa da meşrutiyet lehinde sarf eder oldular. Milletin ve vatanın ihyâsına, din-i mübinin a'lâsına azmetmiş olanlar, onlara istibdâtta nasıl ehemmiyet vermemişlerse, onları bu devr-i celil-i intibâhta dahi o sûretle mensî bırakmak emelinde idiler, beşeriyet ân ki milleti yine hazîz-i edbâra sürükleyecek fikirleri dermiyân etmesinler. Onlar, bu beşeriyeti bozdular. Bu devr-i celilin fikre karşı satûru olmadığı görerek azdılar.

---

[531] **A.y.,** s.1.
[532] Şeyh Muhiddin-i Arûsî, "Menâfi-i Millet, Vatan Ve Din Her Mülâhazanın Fevkinde Olmalıdır", **Hikmet,** No:35, 2 Kanunuevvel 1326, s.1-3.

Devrinde vatan savunmasında en önemli unsur olan donanmamızın ihyâ edildiğinin belirtildiği makalede memurların maaşlarını terketmek sûretiyle ve yine azınlık mensubu olan vatardaşların beklenenden fazla destek verdikleri, fakat zenginlerin daha hamiyetsiz davrandıkları belirtilir:

> "Donanmamızı ihyâya niyet ettik. Davete kim icâbet etti? Alicenab-ı pâdişâhımız müstesna tutulunca ağniyâ ve müreffehîn-i resmiye ancak [kerhen verildiği gizlenemeyecek bir betâetle] muhafaza-i haysiyet ve mevki mevcudiyetiyle bir şey verdi. Memûr olmayan ağniyânın servetlerine nispetle verdikleri şey kendileri için yüz karasıdır. Bir senede toplanan altı yüz bin liradan hamiyetli zâbitânımızın terk ettikleri maaşât-ı mevhûbesi çıkarılınca bâki kalan meblağ."[533]

Tanzimat sonrası edebiyatımızda vatanımızın tehlikede olması ve kurtarılması konusunu ele alan bir hikâye *Süleyman Bahri* tarafından kaleme alınmış ve "Vatan"[534] ismiyle yayınlanmıştır.

Yazar, hikâyesine çocukluğunda nerede olduğunu hatırlamadığı bir vatan parçasının bir şehrini tasvir ederek başlar. Tasvir edilen şehir fazlasıyla harâp, binaları yıkık dökük, havası isli, puslu ve güneşsiz ve yine insanları da bu şehrin sokaklarının durumuna benzer bir şekilde perişan haldedir.

Süleyman Bahri'nin bu hikâyesi, aslında küçük bir vatan coğrafyasının tasviri gibi görünse de, hikâyenin yazıldığı devirdeki Osmanlı devletinin içinde bulunduğu durumunu alegorik bir şekilde ifade etmektedir. Yazar vatanı bir kadın kahraman olarak hikâyenin içinde verir. Sokakları gözleyen ve pek çok kadın gören yazarın nazarında bu kadın perişanlığı ile dikkat çeker. Bu kadın kahramanın vatanın sembolü olduğu hikâyenin sonunda ortaya çıkar. Bu hikâyede tasvir edilen

[533] Şeyh Muhiddin-i Arûsî, **a.y.**, s.2.
[534] Süleyman Bahri, "Vatan", **Hikmet,** No:25, 23 Eylül 1326, s.2-3.

kadın(vatan) perişan halde yırtık elbiseler içinde takatsiz, bitkin vaziyettedir. Yazar onun bu durumunu hikâyesinde şu cümlelerle ifade eder:

"Bununla beraber bunlar içinde bir kadın nazar-ı dikkatimi celp etmişti. Bu kadın diğerlerinden daha serâir-nümâ, daha mariz, daha zaif ve fakir, ve bilmem neden muhteriz-i meyûs idi. Kınalı kır saçları altında sönen gözleri daima yaşlı görünürdü. Bilmem, yalnız bana mı ayân olurdu, ki diğer halk vücûdundan haberdar değillermiş gibi ona lâkayt kalırlardı. Her gün görürdüm. Ya sokakların tozları içinde sürünürdü, galiba dilenci idi, bir şeyler mırıldanırdı, yahut bir kapının gölgesinde çömelir, saatlerce düşünürdü. Ve beyaz fakat artık fevkalade kirlenmiş câri –boydan boya yamalarına rağmen– siyâh, ince bacaklarını setredemeyecek kadar yırtılmış, eskimişti. Omuzlarında asılı bir torba vardı, ki dikkat ederdim daima boş bulunuyordu.

Bu kadın kimdi?,...

.....

Gittikçe o kadar yoruluyor, o kadar hasta görünüyordu ki artık anlamaya başlamıştım. Her gece bir tabut arkasında koşan, çırpınan bu kadın yine öyle müthiş bir gecede serâir-gâh-ı kâinata gömülecek, ve onun için vücûdundan haberdar olan yalnız ben ağlayacaktım."[535]

Bütün günlerini ölenlerin tabutlarını takip ederek geçiren bu kadın(vatan) bir gün inlemelerle düşer ve etrafına milyonlarca çıplak ahali toplanır. İşte o zaman o kadının vatan olduğu anlaşılır ki, yazar bu manzarayı da şu cümleleriyle gözler önüne sermektedir:

"Bir ân oldu, ki bir tûfân-ı tehâcüm aktı... Eski şehrin tahtü'l-arz mağaralarını homurdatan bir sedâ yükseldi: "Geliyor!....." diyorlardı.

[535] Süleyman Bahri, **a.y.,** s.2.

Kırmızı tüllerle süslenmiş bir taht göründü; üstünde yine eski, kirli cârıyla o kadını yatıyor gördüm... Galiba gülüyor, halkı takdis ediyordu; fakat o kadar zaif, o kadar hasta idi ki soluk dudakları üstünde her tebessüm bir takallüs-i mevt-âmiz oluyordu, yavaş yavaş, ağır salıntılarla büyük bir meydana kadar geldiler. Etrafına milyonlarca çıplak zaif insanlar toplandı. O, bî-mecâl kımıldadı; oturmak istedi; zaafı mâni oldu; düştü. Fakat sükûtunu bir inilti takîp etti. Ve o zaman mesrûr bir sayha yükseldi:

–VATAN!!.."[536]

Devrin İslâmcı mecmualardan *Beyânü'l-Hak*'ta Bayezid Dersiamlarından *Ermenekli M. Safvet* imzalı "Hak, Vazife"[537] isimli yazı üzerinde yaşayan fertleri üzerinde annelik hakkı bulunan vatan ile birlikte, din ve memleketin tamamının ağlar vaziyette olduğunu dile getirmektedir. *M. Safvet*, özellikle Balkanlardaki karışık durum ve Trablusgarb'ın işgali gibi sebeplere dayanarak 19. Asır sonrasında Batılılar tarafından Osmanlı devleti için söylenen "hasta adam" ifadesine bağlı olarak vatanın da hasta olduğunu şu cümlelerle belirtir:

"Osmanlılar! Bugün kendimizi vatanın, memleketin hayat ve memâtı karşısında görmekte pek haklıyız. Din, vatan, memleket bugün ağlıyor. Nasıl ağlıyor. Bilir misiniz!?

.....

Evet düşünelim: Bugün canımızdan aziz mukaddes bildiğimiz vatan hastadır. Evet bize bugün verilen nam, sıfat (hasta adam) lakabıdır. Etrafımızı kuzgunlar kaplamış her tarafımızdan dehân-ı ihtiras açılmış, bütün din, vatan bâlin-i ihtizârda gözlerini biz evlâdına dikerek bütün ümidini, bütün halâsını bizden bekliyor.

---

[536] Süleyman Bahri, **a.y.,** s.2.
[537] Bayezid Dersiamlarından Ermenekli M. Safvet, "Hak, Vazife", **Beyânü'l-Hak,** No:145, 30 Kanunusani 1327, s.2587-2588.

Bir taraftan Trablusgarp'ın o dil-nişin bağçeleri düşmanın pây-ı izmihlâli altında yangın yerine dönmüş, diğer taraftan Balkanlarda türlü türlü ihtirasât cevelân ediyor. Bombalar patlıyor. Düşman ise toprağı bizim altı yüz senelik ecdâdımızın hûn-ı sürhıyla yoğrulan, azâm-ı balyasını bunca senedir sinesinde taşıyan vatanımızı birbirinden kıskanıyor. Allah Allah!? Sanki sahibi yokmuş!?.. Diğer taraftan da İngiltere mektupları okunuyor. Biz ise payitaht-ı hükümette vükelâ sandalyesinde köşe kapmaca oynuyoruz. Ne gaflet?!.. Ne uyku?!.."[538]

M. Safvet, vatanının düştüğü bütün kötü durumların sebebi olarak yönetimde uzun süren bir bilgisizlik ve acemiliği görürken vatanın bu kötü durumlardan kurtuluş çaresini de yine vatanını seven ve onun uğurunda hak ve vazifesine sahip çıkacak vatandaşlarında olduğunu ifade eder:

"İşte bugün memleketin hali üç senelik bir bilgisizlik, acemilik ile başka bir hadiseyi tahammül edemeyecek bir hâle gelmiş, bütün yaraları (kangren) olmuş, son bir ameliyata lüzûm görülmüş?!.. İşte bugün vatanı kurtaracak da biziz, mahv edecek de biziz!!..

Allah için, din-i mübin-i İslâm hakkı için Müslümanlar! Aklımızı başımıza alalım. Biraz gayrimüslim vatandaşlarımızın aldığı intizâm ve tahayyülden ibret alalım. Biz de onlar gibi hak vazifemizi tanıyalım!!, dikkat edelim!...

Evet!... Hak ve vazifemizi tanıyalım! Bilelim! İşte biz hakkımızı vazifemizi bilirsek ve hüsn-i istimâl edersek o vakit vatanın derdini teşrih etmiş ve devâsını bulmuş olacağız!... Din vatan da bizden bunu istiyor. Bunu bekliyor! İşte Fas, işte İran!... Ne hal kesbettikleri gözümüzün önünde

[538] Bayezid Dersiamlarından Ermenekli M. Safvet, **a.y.,** s.2587.

duruyor. İran da bizim gibi bir meşrutiyet kazanmış, şenlikler yapmış artık ben de yaşayacağım demiş idi!... Hani ya?!..."[539]

"Hak, Vazife" makalesine göre bizim, vatanımızı içinde bulunduğu felaketlerden kurtaracak ve selâmete çıkaracak önemli ibretlerin bulunduğu şanlı ve muhteşem bir tarihimiz vardır. Fakat insanımızın ve aydınlarımızın birlik ve beraberlik içinde büyük fetihler yaptığımız, bütün büyük dünya devletlerini dize getirdiğimiz bu tarihe bakarak kurtuluş çaresi aramaları ve gaflet içinde bulunmamaları zaruridir. Yazıda önemle vurgulanan hususlardan biri de birlik ve beraberlik içinde olmaktır. Zira son yıllarda insanımız ve aydınlarımız birlik ve beraber hareket etme özelliğini kaybetmiş, bu da vatanımızın düştüğü kötü durumlara düşmesinde büyük rol oynamıştır.

İtalyanların 1911 yılında Trablusgarp'ta giriştikleri işgal hareketleri devrin gazetelerinde büyük bir akis bulmuş ve bu konu ile alakalı yazılan yazılarda memleketimizin ve insanımızın perişan hâli yazılan pek çok yazıda konu edilmiştir. Bu yazılardan biri de "Vekâyi-i Hâzıra"[540] ismiyle *Mehmed Hâdî* imzasıyla yayınlanmıştır. Yazar, yazısında İtalyanların haksızca işgal ettikleri Trablusgarp konusunu ele alırken Osmanlı devletini zincire vurulmuş bir arslana ve İtalyanları da bu arslanın zincire vurulmasını fırsat bilip saldıran zâlim avcıya benzetir. Bu geçici esâret günleri asil Osmanlı milletini meyûs etmeyecektir. Osmanlılar, üzerinde yaşadıkları vatanlarında daima bağımsız olarak hüküm sürmüş ve hüküm sürmeye de yemin etmişlerdir. O Osmanlılar, yeminlerinin altına hamiyet kanlarıyla "Ölmek ve yaşatmak seni ey şanlı vatan" imzasını koyarak vatanları için ölmeyi göze aldıklarını belirtmişlerdir. Yazar, bu düşüncelerini şu satırlarla dikkatlere sunar:

"Bu esâret-ı muvakkate, bu geçici zaaf hiçbir zaman şu necîb ve kahraman milleti meyus edemeyecek ecdâd-ı pâk-nejâdlarının muzafferiyet-i

---

[539] Bayezid Dersiamlarından Ermenekli M. Safvet, **a.y.**, s.2587.
[540] Mehmed Hâdî, "Vekâyi-i Hâzıra", **Mehtâb**, No:11, 20 Eylül 1327, s.130-131.

fâtihasıyla elde edilen hâkimiyet-i Osmaniyelerini katiyen veremeyecektir. Osmanlılar daimâ müstakil olarak yaşamış ve şu istiklâliyetlerini dünya ile beraber yaşatmağa da yemin etmişlerdir. Yeminlerinin altına hûn-ı hamiyetle:

–"ölmek ve yaşatmak seni ey şanlı vatan"–

imzalarını koymuşlardır. Namusla, izzet ü haysiyet-i nefisle, mertlik ve kahramanlıkla ölmeğe yemin etmiş bu, büyük millet yaşayacak, vatanını da yaşatacaktır.

Bugünlerde İtalya'nın göstermiş olduğu küstahâne ve nâmerdâne harekât-ı hukuk-şikenânesi Türklere meyûsiyet değil, parlak ümitler, ibretli intibâh dersleri vermeğe kâfidir."[541]

Alemdar gazetesinde "Müdâfaa-i Vatan ve Müdâfaa-i Meşrutiyet"[542] ismiyle ve imzasız olarak yayınlanmış olan makalede vatanın müdafaa edilmesi bütün Osmanlı insanı için en önemli his ve fikir olarak ele alınır.Hususi olarak Balkanlardaki karışıklıklar ve Trablusgarp'taki İtalya işgaline marûz bulunulduğu yıllarda yayınlandığı göz önüne alınırsa "Müdâfaa-i Vatan ve Müdâfaa-i Meşrutiyet" makalesinde vatanın müdafaasının tehlikede düşünüldüğü yıllarda daha fazla gündeme geldiği görülür. Yazıda vatanın müdafaa edilmesiyle birlikte asâyiş ve emniyetinin sağlanması, terakki ve teâlisine hizmet edilmesi gibi hususlar da konu edilmiştir:

"Bugün vatan-ı muazzezin müdafaasını bütün mevcûdiyetimizle düşünürken Avrupa'nın ilk ân-ı inkılâptaki itimât ve emniyetini münselip eden ve Avrupa siyâsiyât-ı umûmiyesinde bizi yârsız ve dostsuz bırakan mesleği düzeltemeye dikkat etmek lâzım geldiği gibi biraz yukarıda birkaç satırla izâh ve irâe eylemek istediğimiz hâli de pîş-i nazar-ı em'ânda tutmak

[541] Mehmed Hâdî, **a.y.,** s.130.
[542] **Alemdar,** "Müdâfaa-i Vatan Ve Müdâfaa-i Meşrûtiyet". No:146-(55). 20 Eylül 1327(2. Teşrinievvel Efrenci 1911), s.1.

icâp eder, yani bütün Osmanlıların, vatanı müdafaada kuvvet ve kudretlerini yüreklerinde hiçbir şüphe ve tereddüt uyandırmadan cem edebilmek, bu müşkül zamanda ittihâd-ı millîyi hâsıl etmek, kemâl-i ümet ü metânetle herkesin vazife-i vataniyesini ifâ etmesini temin eylemek için mevki-i iktidâra gelecek kabinenin millet-i Osmaniye'nin heyet-i umûmiyesince hâiz-i emin ve itimât olması noktasını, aynı zamanda Avrupa'ya karşı birkaç zata değil, millet-i Osmaniye'ye istinât eylediğini ve meşrutiyet-i hakikyeyi tecessüm ettirdiğini irâe edebilmesini asla müsamaha etmemelidir. Binaenaleyh müdafaa-i vatan sırasında, yine bu maksad-ı ulvî için müdafaa-i meşrutiyeti imhâl etmek hâiz olamaz."[543]

Yukarıdaki satırların yer aldığı yazıda vatanın müdafaası ile birlikte Meşrutiyetin korunması ve muhafaza edilmesi için verilecek mücadelenin konu edilmesi ve yazının böyle bir sonuca bağlanması yazının o günün siyâsî atmosferine bağlanması bakımından dikkat çeker.

Yine *Alemdar* gazetesinde bu defa *T. H.* imzasıyla ve Müdâfaa-i Vatan[544] ismiyle yayınlanan yazıda özellikle Trablusgarp gibi sâhili olan vatan parçalarının savunulması için donanmanın lüzûmu ve takviye edilmesi konu edildikten sonra millet olarak her şeyden evvel gelen işimizin vatanın müdafaası olduğu üzerinde durulur. Vatanın müdâfaasının önemi şu satırlarla ifade edilmiştir:

"Sâde bu tazabzub-ı siyâsî değil, işe ihatalı, şümûllü bir nazar da atfetmeyişimiz işi büsbütün ığlâk ediyor. Bir kere düşünelim, biz ne istiyoruz? Milletin enzâr-ı hamiyeti hangi nokta üzerinde temerküz etmiştir? Müdafaa-i vatan değil mi? O halde işe oradan başlamak lâzım gelmez mi? Bu gâyenin husûlü neye mütevakkıf ise, onları bir araya toplayarak mecmuundan bir huzme-i faaliyet teşkil edip adına *"Müdafaa-i vatan"* diyelim, ve bizi bu gâyeye isâl edecek tarik-i mütevâziyeyi tahdit ve tahdit edelim. Bakalım

[543] **Alemdar,** "Müdâfaa-i Vatan Ve Müdâfaa-i Meşrûtiyet", (Y.yok), No:146-(55), s.1.
[544] T. H., "Müdâfaa-i Vatan", **Alemdar,** No:172-(72), 16 Teşrinievvel 1327 , s.1.

müdafaa-i vatan maddesine hasr-ı faaliyet-i askeriye eden devletler ne yapmış, ne yapıyor? O meyânda bahrî programda kendiliğinden terassüm, ve bize lâzım gelen donanmanın eşkâl ve ebâdı da nazarımızda tecessüm eder. *"Deridnovt"* mu alınacak, yahut sâhil sularını müdafaaya sâhil tahtü'l-bahr torpidoları mı lâzım, faaliyet-i bahriyemizin hududu ve kadrosu nedir? Ordu ile donanma arasında sarfiyat ve istidâdât itibâriyle gözetilecek nispet neden ibârettir? Bunlar tamamıyla anlaşılır.

Unutmayalım ki, maksat sâde şan ve şerefle ölmek değil, şan ve şerefle yaşamaktır. Yine unutmayalım ki mevzuumuz *"Müdafaa-i Vatan"*dır."[545]

"Müdâfaa-i Vatan" yazısının devamında Batılı devletlerin vatanlarını müdâfaa hususunda takip ettikleri yollar örnekleriyle birlikte ele alınır. Özellikle Almanya'nın harp teknolojisindeki ilerlemesi ve siyâsî yönetim olarak benimsediği yöntemler üzerinde durulurken bizde de harbiye ve bahriye nezâretlerinin birleştirilmesi ve Müdâfaa-i Vatan veya Müdâfaa-i Milliye nezâreti kurulması fikri şu satırlarla ileri sürülmüştür:

"Bunun için biz de bir çok şeylere müraccihen yapılması lâzım gelen teşkilatın biri de harbiye ve bahriye nezâretlerini tevhit ederek mecmuundan bazı devletlerdeki emsâli vecihle bir *"Müdafaa-i Vatan"* veya *"Müdafaa-i Milliye"* nezâreti tesis etmek ve devâir-i idâre-i askeriye rüesâsı azâ-yı tabiyesini, ve harbiyeden ve bahriyeden muattıf ve mütekâit erkân-ı askeriyeden bir çok zevât azâ-yı müntehibesini teşkil etmek üzere bir şûrâ-yı âlî-i askerî teşkil eylemektir."

Vatan savunmasının ana fikir olarak verildiği bu yazıda, özellikle vatan savunmasında kuvvetli bir donanmanın zaruretinden bahsedilirken bizim milletimizdeki vatan sevgisi ve onun savunması uğrunda kanını, canını ve malını vermekteki fedâkârlığı da konu edilmiştir:

---

[545] T. H., **a.y.,** s.1.

"Unutmayalım ki bu millet fakîrdir. Aşk-ı vatan hususundaki hissiyâtı pek âlidir. Bî-had ü pâyândır. Lakin meâlen fakirdir. *"Müdafaa-i Vatan"* maddesi aşk-ı vatandan mütevellit hissiyât-ı necibe ile tekemmül eder, lakin maddiyâta ve riyâziyâta taalluk eden hesâp meselelerinde bu hissiyâtın dâire-i tesiri mahdûttur. Millet vatan uğruna canını ve kanını esirgemez, her zaman bunu fedâya hazırdır. Malını da esirgemez, eğer verecek malı varsa. Yeter ki mahalline masrûf olsun.

"Müdafaa-i Vatan", her şeyden evvel *"Müdafaa-i Vatan"*. Bu fikir bir kere zihnimize bu şekilde bu ibâre ile yerleşirse, onu terkip eden şu'bât-ı faaliyet de birleşir. Ve o meyânda biri, bahri esbâp-ı müdafaanın ihzârı sırasında şimediferlere de lâzım gelen ehemmiyet verilmiş olur."[546]

"Millet İçin Değilse, Vatan Ve Milleti Kurtarmak İçin"[547] isimli bir başka imzasız makalede, vatanın tehlikede bulunduğu durumlarda milleti ve devleti idare edenlerin görev ve sorumluluklarıyla bu yöneticilerin önemi üzerinde durulur. Milletin ve vatanın mukadderâtını ellerinde bulunduranlar, milletinin bekâ ve hayatını, namus ve şerefini, vatanını korumakla vazifeli ve sorumludurlar. Hele vatanımızın tehdit altında bulunduğu böyle bir zamanda idârecilerin sorumlulukları daha da artmaktadır:

"Düşman bizi her taraftan tehdit ve ihâtaya kalkışmış, vatanın bir hata-i vesiasına tecâvüzden ve orada envâ-ı mezâlim irtikâbından sonra –birkaç günden beri şâyi olan rivayetlere göre– bir de adalar denizinde harekât-ı bahriyeye kıyâm eylemiş olduğu bir zamanda, her Osmanlı'nın kalbi vatan muhabbetiyle, müdafaa-i vatan gayretiyle titrerken kabine ile uğraşmak, ihtilâf ve itilâf safahâtını kurcalamak istemeyiz ve kim ister? O rütbede tehlike var, milletin hayatı ve namusu için mücahedesi var, milletin hissiyât-ı umûmiyesi var. Vatan ve milletini cidden seven, vatan ve milleti uğrunda her

[546] T. H., **a.y.,** s.1.
[547] **Alemdar,** "Millet İçin Değilse, Vatan ve Milleti Kurtarmak İçin", (Y. yok), No:188(88). 1 Teşrinisani 1327/4 Teşrinisani Efrenci 1911), s.1.

fedâkârlığa müheyyâ bulunan hiçbir ferâide tasavvur olunamaz ki böyle bir dakikada hükümet ve milletin katiyen bir kitle-i vâhide sûretinde bulunduğunu istemesin."

Vatanımızın Balkanlarda yaşayan Bulgar, Yunan, Karadağ gibi düşman tehdidi altında bulunduğu bu zor günlerde kaleme alınan yazılardan biri de *Usturumcalı Salih Zeki* imzasıyla "Devr-i Tevakkufta mıyız?"[548] ismiyle yayımlanır. Vatanımızın kurtuluşu için Osmanlı aydınlarını gafletten uyanarak birlik ve beraberlikle hareket etmeye ve insanımızı vatan duygusuyla düşmana karşı durmaya davet eden yazı, varlıklı olanları da vatan için yardımda bulunmaya davet eder:

"Bugün her taraftan velvele-i harp ayyuka çıkmış, Balkanlar bir volkan halini iktisâp etmiş, (Bulgar) vahşileri, (Yunan) süngercileri (Karadağ) haydutları, (harp) yaygaracıları, bu zavallı vatanımızın nâsiye-i mukadderâtına çirkin levhalar tersîm etmek sevdâ-yı mecnûnânesini izhâr etmekte ilân-i meserret eylemişlerdir.

Ey erbâb-ı servet! Elinizi bağrınıza koyunuz, vicdanınızı muhakeme ediniz, göreceksiniz ki: nimetiyle perver-şiyâp olduğunuz bu sevgili vatan, sizden imdât, imdât diye feryât eder. Sizin gibi servet ve samân sahiplerini vazifeleri başına davet eder."[549]

Tehlikede bulunan vatanı dile getiren pek çok yazı, gazete ve dergilerde yer alırken bu yazılardan bazılarının yazarının ismi bulunmamaktadır. Vatanının içinde bulunduğu kötü şartlar, bu yazılara göre çoğunlukla vatandaşlarımızın duyarsızlıkları, şahsî menfaatlerini düşünerek vatanseverlik duygusundan uzak bulunmalarından kaynaklanmaktadır. İşte vatanımızın içinde bulunduğu kötü durumu ve bu durumdan kurtulmanın çarelerini dile getiren bu yazılardan biri de

[548] Usturumcalı Salih Zeki, "Devr-i Tevakkufta mıyız?", **Beyanü'l-Hak,** No:181, 15 Teşrinievvel 1328, s.3171-3172.
[549] Usturumcalı Salih Zeki, **a.y.,** s.3171.

"Hizmet-i Vataniye ve Yüzbaşı Hadi Bey"[550]dir. Yazıda 1911 ve 1912'li yıllarda Osmanlı devletinin Cezayir ve Trablus bölgesinde içinde bulunduğu savaş sebebiyle vatanımızın marûz kaldığı saldırılar ve üzerinde dolaşan kötü bulutlar dile getirilirken bu bölgede vatanın müdafaası ve Osmanlı vatanının bütünlüğü uğrunda fedâkârca mücadelelerde bulunan Yüzbaşı Hadi Bey'in hizmetleri konu edilir.

Balkan Savaşlarının devam ettiği 1912 yılında *Serbestî* gazetesinde yazarının ismi verilmeden yayınlanan "Âheng-i İdâre-Vatan Muhatarada"[551] başlıklı yazıda, Osmanlı vatanının bir taraftan içteki siyâsî bazı karışıklıklar yüzünden tehlikeli durumda bulunurken, diğer taraftan da haricî düşmanlar tarafından Rûmeli topraklarının tehdit edildiği belirtilir. Bulgarların sınırlarımıza tecavüz ettiği, Karadağ ve Yunan isyanlarının yaşandığı bugünlerde vatandaşlarımızın dahilde memleketimiz hakkında yapılan tuzaklara karşı duyarlı olmaları, maddî ve şahsî menfaatlerini bir tarafa bırakmaları çağrıları şu cümlelerle ortaya konulmaktadır:

> "İhtirâsât-ı dahiliye ve şahsiyeyi terk ederek başımızı kaldıracak, etrafımıza dikkatle bakacak olursak memleketimiz hakkında tertip edilen felaket tuzaklarını, mukâseme planlarını pek muhkem bir halde görebiliriz. Fakat dahilen bir hüner, bir marifet imiş gibi yapılmakta olan o çirkin, müstekreh vâveylâ... Zirâ buna muhalefet denilemez. Şahsiyât, çamuru câh ve mansıp illeti, daha açığı çapulculuk, memleketi harap eden fesât illeti gibi telakki olunur."[552]

Yazının devamında, altı yüz yıllık büyük Osmanlı Devleti'nin bu duruma düşmesinin şahsiyâtçılıktan ve gereksiz politika kavgalarından kaynaklandığı belirtilirken devletin hâli, Bizans Devleti'nin yıkılmak üzere düştüğü vaziyete benzetilmiştir:

---

[550] **Serbestî**, "Hizmet-i Vataniye ve Yüzbaşı Hadi Bey", (Y. yok), No:170, 29 Temmuz 1328, s.4.
[551] **Serbestî**, "Âheng-i İdâre-Vatan Muhatarada", (Y. yok), No:181, 9 Ağustos 1328, s.1.
[552] **A.y.**, s.1.

"Vaktiyle İstanbul surları tahrip edilirken Bizans hükümeti erkânı, ahalisi düşmana bakmayarak yekdiğeriyle boğuşuyorlardı. Rütbe, derece, akçe düşünüyorlardı. Fakat akıbetleri ne feci oldu, ne hazin oldu."[553]

"Vatan Muhatarada" makalesinin sonunda, İslâm hükümetlerinden İran'ın, Fas'ın elemli ve kötü bir sonla yıkılmaları ve dağılmaları misâl olarak verilirken Osmanlı vatandaşlarına seslenilmekte ve vatanımızın düştüğü kötü duruma "dur" demek için vatandaşlarımızın durumlarını düzeltmeleri gerektiği, vatanın selâmeti için bunun gerekli olduğu hususunda çağrıda bulunulmaktadır:

"İslâm hükümetlerinin esbâb-ı nekrâzlarını göz önüne getiriniz. Getiriniz de şu son zamanda zavallı İran'ın hâl-i elimini... Fas'ın akıbet-i feciini bir dakika düşününüz! Ne oldular, niçin bu hallere giriftar oldular? Nekrâzlarını ihzâr eden avâmil ve esbâp ne gibi şeylerdir? Bunlar pek basittir. Hatta bir cümlenin ifade-i sarîhası, ihâta-i şümûlüne kifâyet eder. O da dahilî ihtirâsât, menfûr şahsiyattır. Ey aziz Osmanlı vatandaşları!... Eğer biz de birtakım İslâm hükümetlerinin dûçâr olduğu akıbet-i elîmeye giriftâr olmak istemez isek, harekâtımızı tashih edelim. Bazı gazetelerin meslek ittihâz ettikleri o şahsiyât-ı mülevveseye nefret edelim. Vatanımızı, vatanımızın istikbâlini düşünelim. Gayemiz vatan, selâmet-i vatan olsun."[554]

Vatanımızın kurtuluşu çarelerinin konu edildiği bir başka makale de "İttihâd-ı Millî"[555] ismiyle ve imzasız yayınlanmıştır. İçinde yaşanılan ânın vatanımız için zor günler olduğu ve bu günlerin el birliği ile atlatılabileceği ifade edilen makalede vatanımızın içerideki siyâsî ihtirasların kurbanı olduğu ve bu gibi "senlik, benlik" kavgalarının bitmesi halinde kurtuluşun mümkün olabileceği şu cümlelerle dile getirilmiştir:

---

[553] **A.y.,** s.1.
[554] **A.y.,** s.1.
[555] **Serbestî,** "İttihâd-ı Millî", (Y. yok), "No:185, 13 Ağustos 1328, s.1.

"Bugün öyle buhran-âlûd bir ân-ı tarihî içindeyiz ki, bütün ebnâ-yı vatan el birliğiyle çalışmayacak, fedâkârlık göstermeyecek olur ise bu cidâl ve ihtirâs-ı siyâsînin zavallı bir kurbanı olacağımız muhakkaktır.

Bu hâlin devamından ise, ziyâde müstefit olan düşmanlarımız, bilhassa haricî düşmanlarımızdır. Vatanın ufk-ı mazlûm ve bîkesinde mukâseme boruları çalınırken, felâket planları tanzim olunurken hâlâ *"benlik, senlik"* dâiyelerinde pûyân olmak kadar, vatana büyük bir ihânet tasavvur edilemez. Artık gaflet, hırs, sandalye kavgasının vakti geçmiştir."[556]

Vatanımızın tehlikede olmasını konu alan bir başka makale de *Yeni Gazete*'de imzasız olarak "Makarr-ı Hilâfet Tehlikede! Vatan Kaygudadır"[557] ismiyle yayınlanmıştır. Vatanımızın bir parçasının tehlikede olması halinde atalarımızın canlarını fedâ etmeye hemen hazır olduklarının belirtildiği makalede, bugün vatanımızın tamamının tehlikede olduğu şu cümlelerle dile getirilmiştir:

"Şanlı dedelerimize, yalnız vatanın bir cüzü tehlikedir denildiği zaman onlar dünyaları yerlerinden sarsacak bir himmet-i merdâne ile meydân-ı gazâya can atarlar, düşman-ı hâk-sâre haddini bildirmek için kanlarını ve başlarını ortaya koyarlardı.

Bugün vatanımızın bir cüzü değil, bütün mevcudiyetimiz, bütün istiklâlimiz, bütün tarihimiz, mefâhirimiz, şânımız, haysiyetimiz, namusumuz, varlığımız tehdit olunuyor.

Halifemizin, padişahımızın taht-gâhı, hükümdarlarımızın merâkıdı, Osmanlılığın ve İslâmlığın harîm-i ismet ve iffeti tehdit olunuyor."[558]

---

[556] **A.y.,** s.1.
[557] **Yeni Gazete,** "Makarr-ı Hilâfet Tehlikede! Vatan Kaygudadır", (Y. yok), No:1513, 26 Teşrinievvel 1328, s.1.
[558] **A.y.,** s.1.

Bugün itibariyle vatanımızın tamamının tehlikede olduğunun vurgulandığı makalede gençlere seslenilerek can, kan verme gününün bugün olduğu ifade edilir:

> "Böyle günlerde sana yakışan ellerini sallayarak gezmek değil; can ve kan göstermek, can ve kan vermektir. Aziz vatanın ezilir, namusun hetn edilirse nasıl yaşarsın!
>
> İşte arkanda ellerini temâdi-i muzafferiyetin için dergâh-ı kibriyâya kaldıran üç yüz milyon İslâm, göklerde büyük ecdâdının ervâhı sana bakıyor. Evleri kapanan aileler, ocakları sönen muhacircikler, yerlerinden yurtlarından olan ihtiyâr analar, dul kadınlar haklarını senin ellerine bırakmış ahkâkını bekliyor, Allah'ı, peygamberi, vatanı ve padişahı razı etmek dünyaya bir metânet ve azim numûnesi göstererek cihânın takdir ve hayretini kazanmak elindedir."[559]

Yeni Gazete'de yine imzasız olarak yayınlanan "Muhafaza-i Vatan"[560] makalesi de İtalyanların tehdidi altında bulunan denizlerimize, adalarımızın güvenliğine ve vatanımızın tamamının savunulmasına dikkat çekmiştir. Yazıda Osmanlı ordusunun her zaman vatanımızın teminatı olduğu dile getirilmiş ve bu hususta Çanakkale müdafaası örnek gösterilmiştir:

> ".....Bugün Osmanlı ordusu, şimdiye kadar Osmanlı nâm ve namusunu asla lekeletmeyen o büyük ordu en büyük bir müşirinden bir mülâzımına bir başçavuşundan, bir neferine kadar azm ile, istihkâr-ı hayatı bile hiçe saydıracak bir metânetle muhafaza-i vatana, selâmet-i vatana, halâs-ı vatana yemin etmiştir. Ve bu ordunun arkasında ise kalbi yaşamak ve parlamak aşkıyla yanan, ruhunda heyecan ve meşale-i imân ve ümit taşıyan, hayatını, namusunu, şerefini muhafaza için her türlü fedâkârlığı güle güle ihtiyâra hazırlanan muazzam bir Osmanlı milleti vardır. Osmanlı ordusu hakkında

---

[559] **A.y.,** s.1.
[560] **Yeni Gazete,** "Muhafaza-i Vatan", (Y. yok), No:1405, 7 Temmuz 1328, s.1.

bedbînâne şayialar neşredenler, ordu arasında rabt ü haptın muhtell olduğunu aşa'a edenler o mübeccel ordunun daha dün Çanakkale müdafaasında gösterdiği besâlet ve kahramanlık karşısında, İtalyanların uğradıkları heybet ve hasarât karşısında hicâptan, azâp ve ıstırâb-ı kalbi ve vicdandan başlarını avuçlarının arasında sıkarak ağlamalıdır. Ordu heyet-i umûmiyesi; kendisinin en büyük meziyâtından olan hususât-ı vakıayı asla gâip etmiş değildir. Osmanlı ordusu vatan düşmanları karşısında polat gibi metin, kalp ve vicdan gibi müttehittir.[561]

Vatanımızın kötü günlerinde güvenliğinin sağlanması ve selâmet içinde yaşaması konusunu tema olarak ele alan bir başka yazı da yine *Yeni Gazete*'de yayınlanır. "Vatanını Sevenler Sükûn İstiyor"[562] isimli bu makalede önemli bir inkılâp yaşanan vatanımızdaki ayrılıklar ve muhalefet eleştirilirken aydınlarımızın, insanlarımızın birlik ve beraber içinde yaşamaları ve vatanımızı bu şekilde yaşatabilecekleri şu satırlarda ileri sürülür:

"Onun için vatanperver olan, kanuna meşrutiyete, memleketimizin selâmet ve saadetine hürmet ve muhabbet besleyen Osmanlılar bu gayr-i tabiî ve sırf derece-i cinnete varan bir asabiyet sâikâsıyla tahaddüs eylemiş vakaya hiçbir zaman atf-ı ehemmiyet eylememeli ve sükûn ve itidâl ve vakarlarını asla gâip etmemelidirler. Hakikî bir inkılâp ânı yaşadığımız bu zamanda bazı kişiler tarafından (ne olursa olsun) diyerek böyle bedbahtâne hareketlere tevessül eyleyenler bulunsa bile Osmanlı milletinin içinde hükm-i sarih kanuna ve halife ve padişahının irâdesine karşı hareket eden böyle bir fieyi ve onların âmâlini tervîç edecek bir ferd-i hamiyet-perver bulunmayacağına cihânı temin edebiliriz."[563]

---

[561] **A.y.,** s.1.
[562] **Yeni Gazete,** "Vatanını Sevenler Sükûn İstiyor", (Y. yok), No:1421, 24 Temmuz 1328, s.1.
[563] **A.y.,** s.1.

Vatanın tehlikeli durumunu konu alan ve edebiyat tarihimizde güzel bir edebî dil ile kaleme alınarak *Donanma* mecmuasında "Vatanıma"[564] ismiyle ve *Ali Rıza Seyfi* imzasıyla yayımlanır. Yazarının "Türkiye'm!" diye seslenmesiyle başlayan ve duygulu bir anlatımla Türkiye'nin içinde bulunduğu kötü durumu dile getiren yazı, Birinci Dünya Savaşı'na katıldığımız o karamsar günlerin havasını yansıtır. *Ali Rıza Seyfi*, çevresindeki herkesinümidini kestiği o kötü günlerdeki Türkiye'yi tasvir ederken onu karamsar bir şekilde görmüş, fakat vatanının kurtuluşundan ümidini kesmemiştir. Bu durumu yazarın şu cümlelerinde açık bir şekilde görmek mümkündür:

> "Türkiye'm, nihâyet seni kanlı kefenine uzattılar. Parçalanmış gül parmaklarını vahşi, mahmuzlu çizmelerle ezilmiş sîne-i mecrûhun üzerine kavuşturarak alçakça geriye kaçtılardı, öyle mi?
>
> Seni kanlar, çamurlar içinde ve rahimsiz düşmanların ortasında gördüm: Kanlarını göz yaşlarımla yıkamak, yaralarını hayatımla sarmak için yanında diz çöktüm. Nâsiyende ölümü söyleyen bir sarılık, gözlerinde âşıkının aşkından, oğlunun fedâkârlığından ümidini kesmiş bir kapanıklık vardı. Avuçlarında birer hançer-i hıyânetle dost gibi sana uzanan ellerin parçaladığı nermîn parmaklarını öpmek istedim: Kabul etmiyor gibi soğuktu... Lâşe yemekle geçinen etrafına toplanmış düşmanların kanlı dişlerini göstererek çirkin, çirkin havladılar:
>
> – Öldü, öldü!...
>
> Deli gibi göz yaşlarımın arasından bağırdım:
>
> – Hayır, ölmedi, ölmeyecek!...

[564] Ali Rıza Seyfi, "Vatanıma", **Donanma,** No:45-47, Kanunuevvel 1329, s.963-964.

Sen bu cinnet-i ıstırâba uğramış âşıkını duydun mu ma'şûkam? Sen bu annesini gâib etmiş oğlunu baş ucunda hissettin mi benim tatlı ninem?"[565]

Ali Rıza Seyfi, bütün yazısının merkezi haline getirdiği vatanında yaşanan bu günleri "kara günler" olarak adlandırırken hikâye anlatımıyla meydana getirdiği yazısının sonunda kendisini de vatanının bir âşığı, koruyucusu ve savunucusu olarak sunar. O, bütün kuvvetini yine vatanının sinesinden alır. Vatanı onun elinden bütün cihân da gelse alamaz ve sonuçta yazara göre vatan, bu kara günlerini atlatacak ve kurtarılacaktır:

"Aklında mı? Sana bağırdım: "Sevgilim kalk! Bize hâlâ kurşun, gülle kin ve ateş yağdıran bu sırtlanların arasından, seni bana (öldü, çoktan!) diyen baykuşlar yuvasından pür-şebâp ve metin yürüyüp kaçalım; sen benim kanlı koluma dayanarak ve ben senin delinmiş sînenden aşk ve kuvvet alarak..."

Siyah ve nâgehânî kopan bir şimâl fırtınası önünde, eğilmiş gül fidanı gibi kanlı yaralarınla çâlâk doğrulduğunu gördüm. Nasıl fâci bir güzellikle kalkmıştın bilsen sevgilim. Seni evvelden sevmeseydim yalnız bu kıyâm ve garamın için âşıkın olurdum...

Ve şimdi nihâyet yan yana durabiliyorduk. Sadef sinendeki cûş u hurûş hayatı, mevce-i harareti kalbimde hissederek sevincimin, kudretimin çokluğundan titredim... Biliyordum, artık seni benim elimden cihân alamaz."[566]

Edebiyatımızda vatanın kurtarılması için asker olarak savaşma, gâzi veya şehit olmayı konu olarak alan bir tiyatro oyunu, *Manastırlı Mehmet Rıfat* tarafından kaleme alınmış olan *Ya Gâzi Ya Şehit*[567] isimli eserdir. Nâmık Kemâl'in bir

[565] Ali Rıza Seyfi, **a.y.,** s.963.
[566] Ali Rıza Seyfi, **a.y.,** s.964.
[567] Mehmet Rıfat, **Ya Gazi Ya Şehit,** yyy., 1324, 79 s.

mektubunda[568] üzerinde tesir bıraktığını belirterek yazarını kutladığı bu eserde, vatan sevgisinden kaynaklanan bir fedâkârlıkla vatan için gönüllü savaş gitme isteği ele alınır. *Mehmet Rıfat*, bu temayı muhtelif eserlerinde benzer şekilde işlemiştir. *Ya Gazi Ya Şehit*, kitap olarak yayımlanmadan önce *Çanta* mecmuasında[569] da yayınlanmıştır. Yazar, yine şehit veya gazi olmak için gönüllü savaşa gitmek temasını *Gönüllü*[570] isimli bir hikâyesinde de ele alır ki, bu hikâyenin konusu da yukarıdaki eserle temelde aynıdır. 1911 yılından itibaren Türk edebiyatında hâkim olan milliyetçilik ve Türkçülük fikrinin etkisiyle vatan temi etrafında yazılmış tiyatro eserlerinden biri de *Aka Gündüz*'ün *Muhterem Katil*[571] isimli üç perdelik tiyatro eseridir.

Eserde olaylar şöyle gelişmektedir. Kafkasya'daki bir orman köyünün yiğidi olan Doğan, Balkan savaşlarından tanıdığı ve kız kardeşinin nişanlısı olan Can ile Kafkasya'daki kurtuluş mücadelesi ve ihtilali hakkında konuşurlarken, bekledikleri çobanın gecikmesi üzerine telaşlanmışlardır. Çoban, yolda Moskof karakolunu basmaya hazırlanan Yakup ve adamları tarafından çevrilmesi yüzünden geç kalmıştır. Yakup, onun Doğan'ın yanında çalıştığını öğrenince selâm göndermiş ve bir gün ziyaretine geleceğini söylemiştir. Onun selâmı Doğan'ı ümitlendirmiştir. Doğan'ın üvey kardeşi olan Şahin de bir Rus subayıdır ve Rus generalinin Tiflis'e gitmesi sırasında yolların emniyeti ile ilgili olarak görevlendirilmiştir. Yolların Türk komitacıları tarafından sarıldığını öğrenince, geceyi Doğan'ın evinde geçirir. Doğan'ın arkadaşlarının bu durumu öğrenmesi üzerine Şahin, sabah erkenden kaldığı evi terk etmek ister. Doğan'ın ona engel olmak istemesiyle aralarında tartışma çıkmıştır. Doğan, kardeşine, her şeyden önce Türk olduğunu hatırlatarak ihanetten vazgeçmesini söyler. Şahin, geceleyin ikna olmuş görünür, fakat generalin köşkünün basılması ile ilgili hazırlanan planları alıp kaçmak

---

[568] Fevziye Abdullah Tansel, **Nâmık Kemâl'in Hususi Mektupları,** C.1, Ankara, TTK Yayınları, 1967, s.316-319.
[569] Mehmed Rıfat, "Ya Gazi Ya Şehid", **Çanta,** Cüz:3, İstanbul, 1291, s.1-79.
[570] Mehmed Rıfat, "Gönüllü", **Çanta,** Cüz:2, İstanbul, 1290, s.21-39.
[571] Aka Gündüz, **Muhterem Katil,** –3 Perdelik Tiyatro–, İstanbul, Zarafet Matbaası, 1914, 84 s. (Eserin girişinde "Donanma Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi tarafından yirmi defadan ziyade vaz-ı sahne edilmiş ve hepsinde mazhar-ı takdirat olmuştur" ifadesi vardır).

düşüncesindedir. Bu durumda Doğan'in zamanında müdahale etmesiyle aralarında çıkan silahlı çatışmada Şahin ölür. Bu cinayetten sonra ninesi Doğan'a "Muhterem Katil" hitabında bulunur ve onun namı artık öyle kalır. Öte tarafta Yakup ve arkadaşları generalin köşkünü basarlar ve bu çatışmalar sırasında yaralanan Doğan'ın öldüğü bu baskın, başarılı bir şekilde gerçekleştirilir.

Muhterem Katil'de verilmek istenen düşünce, vatanın kurtuluşu uğrunda kardeş katili olan bir kimsenin, muhterem bir katil olacağıdır.

Dilinin anlaşılır olması, şahıs kadrosunda kusurlu bir durum bulunmaması, mekân darlığı gibi özellikler yüzünden sahnede beğenilen oyunun yazıldığı ve oynandığı devirde büyük bir ilgi gördüğü bilinmektedir.[572]

Ali Cânip, Balkanlardaki vatan topraklarını kaybettiğimiz yıllarda yazdığı ve Türk gençlerine seslendiği "Cenk Türküsü"[573] şiirinde, Türk yurdunun düşman saldırılarına maruz kaldığını, mezardaki ataların bile kılıçlarını uzatarak düşmana karşı vatanlarını muhafazaya kalkıştıklarını belirtir. Şaire göre *Atilla*'nın soyundan gelen Türk gençlerinin de bu yiğit ve kahraman soylarını unutmayarak öz yurdunu savunmasını ister.

"Düşman yine öz yurduna el attı,

Mezarından atan kılıç uzattı,

Yürü, diyor, hakkı zulüm kanattı

Atilla'nın uğlusun sen, unutma!"[574]

Ali Cânip'in bu şiirinde *Gazi Osman Paşa*'nın Plevne'yi kahramanca müdafaa ettiği sırada gösterdiği yiğitlik hatırlatılır. Şair, şiirinin bütün kıtalarının sonunda

[572] Abide Doğan, **Aka Gündüz**, Ankara, KB Yayınları, 1989, s.20.
[573] Ali Cânip (Şiir "Gökalp" müstearıyledir), "Cenk Türküsü", **Genç Kalemler**, C.IV, Eylül 1328.
[574] Ali Cânip, **a.y.**, s.

Türk gençlerinin Atilla'nın soyundan geldiğini belirtir ve "unutma!" diyerek âdetâ gençler uyarılır.

"Koş! "Plevne" yine al bayrak taksın,

Gece gündüz Tuna suyu kan aksın,

Yaksın, kahrın bütün Balkan'ı yaksın

Atilla'nın uğlusun sen, unutma!"[575]

Edebiyatımızda vatan konusu, bazen bu kavrama mesafeli duran şairlerimizin ve yazarlarımızın eserlerinde de işlenmiştir. Vatan kavramının edebî eserlerimizde konu edilmesi, daha çok devletimizin savaş halinde bulunduğu dönemlerdedir. Vatanımızın tehlikede olması ve onun kurtarılması çareleri, edebiyatımızda bu konuya uzak konuların şairi olarak tanınmış olan[576] *Celâl Sâhir [Erozan]*ın şiirlerinde bile akis bulmuştur. *Celâl Sâhir, "Akçuraoğlu Yusuf*'a" ithaf ettiği ve 31 Kânûnuevvel 1330'da yazdığı "Köyde Kalanın Türküsü"[577] isimli şiirinde Birinci Dünya Savaşı'na doğu cephesinde Ruslar'a karşı vatanımızı savunmak üzere katılan askerlerimize seslenir ve onları Ruslar'a karşı savaşmak üzere teşvik eder:

"Dere boyundaki sıra söğütler

Dalları ağlarken güneşe güler...

Beni de ayrılık ağlatır, fakat

İçim düşmanları ezmeği diler...

---

[575] Ali Cânip, **a.y.**, s.

[576] Celâl Sâhir [Erozan], edebiyatımızda 1908 Meşrutiyetinden sonra "feminizm" akımının etkisinde yazılar ve şiirler yazmış daha çok "kadın ve aşk şairi" olarak tanınmıştır. (Bkz: "Erozan, Celâl Sâhir", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, C.III, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1979, s.70).

[577] Celâl Sâhir, "Köyde Kalanın Türküsü", **Türk Yurdu,** C.VII, No:3, 8 Kânunusâni 1330.

Git. arslan yüreklim, git, yurdu kurtar;

Gitmezsen gözyaşım eksilmez, artar!

Kurşunun Moskof'un bağrını yarsın;

Açılsın önünde yolları Kars'ın.

Seni unuturum sanıp üzülme,

Yanımda yoksan da gönlümde varsın...

Evet, orda varsın, o senin yurdun;

Hân oldun, orada tahtını kurdun!"[578]

Şair, bu şiirinde savaşmayı Tanrı'nın ve yurdun hakkını ödemek olarak kabul eder. Askerlerimiz bu hakkı düşmanları öldürerek ve Kafkas'a hilâlin nûrunu götürerek ödeyeceklerdir. *Celâl Sâhir,* bu görevlerin yerine getirilmesinin ardından "sonra gel, ağlayan yüzümü güldür..." diyerek âdetâ Türk milleti adına son yıllarda yaşanan kötü günlerin bitmesini dilemektedir.[579]

1330 yılında *Vatan ve Millete* ismiyle yayımladığı şiir kitabına "Şarkılar"[580] başlığı altında yer verdiği şiirlerinde vatan temini ele alan *Cenânî* de, şan ile şanlı olan vatanı uğrunda ölmek istediğini dile getirirken vatan uğrunda savaşan askerlere seslenmektedir. Gençlerini koynunda büyüten ve bu yüzden koynunda ölmenin mukaddes olacağı vatan için intikam alma zamanıdır. 1914 yılında yayımlanmış bu şiirlerin kesin olarak ne zaman yazıldığını bilmiyoruz, ama eğer bu şiirler kitabın basıldığı tarihte yazılmış ise Balkan ve Trablusgarp savaşlarının hemen ertesinde ve kaybedilen vatan topraklarının acısının yaşandığı günlerde,

[578] Celâl Sâhir, **a.y.**, s.
[579] Celâl Sâhir, **a.y.**, s.
[580] Cenânî, **a.e.**, s.13-15.

şairin âdetâ bu acılar ile dolmuş bir vaziyette olduğunu göstermektedir. Şair *Cenânî*, bayrağımızın gökte parlayan yıldıza benzemesi gerektiğini ifade ederken kaybedilen vatan topraklarının intikamını almadan dünyanın Osmanlı askerine haram olacağını şu mısralarıyla dile getirmektedir:

"Haydi askerler vatan ağlar deyüp her dem size:

İntikam almaz isek dünya haram olsun bize

Benzesin bayrağımız gökte münevver yıldıza"[581]

Askerleri coşturmak kaygısıyla söylendiği anlaşılan aşağıdaki mısralarda da şair Osmanlı askerlerinin ağzından konuşmakta ve düşmana karşı vatan için ölmeye hazır olduğunu belirtmektedir. Şanlı Osmanlı askeri elinde silahı ile savaşmaya hazır arslan gibi canlı, düşmanların cellâdı ve kahraman bir neslin ahfâdı olan bir vatan evladıdır:

"Osmanlıyız hep askeriz

A'dayız kahre kâdiriz

Elde silâh biz hâzırız

Ölmek için hep hâsırız

.....

Asker olan şanlı olur

Arslan gibi canlı olur

Asker vatan evlâdıdır

[581] Cenânî, **a.e.**, s.14.

Hep kahraman ecdâdıdır

Düşmanların cellâdıdır

Asker vatan evlâdıdır"[582]

Edebiyatımızda *Çanakkale Savaşı*'nın büyük bir akis bulduğu bilinen bir gerçektir. Bu savaşı ve bu savaş etrafında meydana getirilen eserlerin çoğu savaştan daha sonraki dönemlerde meydana getirilmiş olsa da dönemin gazete ve dergilerinde yayınlanmış pek çok esere de rastlanmaktadır.

Çanakkale Savaşı'nın tesiriyle söylenmiş destanlardan birinde, bizzat bu savaşa katılarak şehid olan halk şairi *Ömer-oğlu Mustafa Boy-âbâd* ağzından vatan uğrunda şehid ve gazi olmanın öneminin belirtildiği görülür. "24/25 Mayıs 1331 gecesi Arıburnu'nda Merkez Cephesi'nde şehid düşen *Ömer-oğlu Mustafa Boy-âbâd* tarafından tertip olunup merhûmun üzerinde bulunan destandır..." sunumuyla yayımlanan şiirinde, emelinin şehid olmak olduğunu belirten şair, vatan savunmasında ölümü hiçe saymakta[583] olan kahraman bir Türk askeri edâsıyla seslenir:

"Boy-âbâdlı Ömer-oğlu Mustafa

Yazdı bu destanı girerken safa

Murâdı gitmektir Arş'ı tavâfa

Bugün bizden vatan râzı olacak

Nefer şehid ordu gaazi olacak"[584]

---

[582] Cenânî, **a.e.,** s.15.
[583] F. A. Tansel, "Notlar ve Tenkitler–Çanakkale Zaferi'miz ve Türk Edebiyatında Çanakkale", **Kubbealtı Akademi Mecmuası,** Yıl:VII, No:3, Temmuz 1978, s.27.
[584] Ömer-oğlu Mustafa Boyâbâd, "Çanakkale Destanı", **Yeni Mecmua,** Çanakkale 5/18 Mart–1331-1915 Nüsha-i Fevkalade, s.118-119.

Edebiyatımızda, Çanakkale Savaşlarının tesirinde yazılarak en fazla tesirli olmuş eser şüphesiz büyük İstiklâl Marşı şairimiz *Mehmet Âkif*'in "Çanakkale Şehitleri"[585] ismiyle bilinen *VI. Safahat*'te *Âsım*[586] başlığı altında yer almış olan şiiridir. Vatan savunmasının, şehitlik ve gâziliğin destanlaştırıldığı bu eserde anlatılan nesil, Çanakkale kahramanlığını yaratan, bütün savaş boyunca yılmadan cepheden cepheye koşarak vatanın kurtarılması uğrunda savaşan nesildir.

3.3.1.1. Vatan İçin Şehitlik ve Gazilik

Ordu, adalet ve maliye gibi eski Türk devletlerinin temel ve kuruluşunu meydana getiren üç ana prensibinden biridir.[587]. Vatan kavramı ile ilgili olarak genellikle akla ilk önce gelen şey, ordu, savaş ve askerliktir. Askerlik, Türk insanı arasında peygamber ocağında vatan hizmeti olarak telakki edilir ve devlet tarafından her zaman savaşa hazır durumda ordular bulundurulur.

Dünya hâkimiyeti kurma anlayışına sahip olan Türkler, daha M.Ö. 201 yılında yaşamış bulunan Türk hükümdarı *Mete*'den beri orduya ve askerlik hizmetine, büyük önem vermişlerdir. Hun Türklerinin devlet teşkilatında ordunun ayrı bir önemi vardır. Hun Türklerinde, "halk, ordu ve ordu da halk idi"; savaşa giden gençleri, kendi aileleri donatıyor, neleri varsa hepsini askere giden oğulları ve kardeşlerine veriyorlardı.[588] Ayrıca Oğuzlarda savaşta ölerek şehit olanlara büyük bir saygı gösterilir, hastalıkla ölmek ise büyük ayıp sayılırdı. Bunun için önceden kendini şehit olmak adamış olan askerler, atının kuyruğunu kesip, mızrağına

---

[585] "Çanakkale Şehitleri" adıyla bilinen şiir, ilk olarak 10 Temmuz 1924 tarihindeki Sebilürreşâd dergisinde yayımlanmıştır.(Bkz. M. Ertuğrul Düzdağ, **Mehmed Âkif Hakkında Araştırmalar 2,** İstanbul, MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Mehmed Âkif Araştırmaları Merkezi Yayınları, 1989, s.98.

[586] Âsım, Sebilürreşad mecmuasında 18 Eylül 1335(1919) tarihli 441'inci sayıdan başlayarak tefrika edilmiştir. Eserin tefrika yoluyla tamamlanması 1342(1924) yılında olmuş, kitap halinde ilk neşri de yine aynı yıl yapılmıştır.(Bkz. Fevziye Abdullah Tansel, **Mehmet Âkif Ersoy (Hayatı ve Eserleri),** 3.bs., İstanbul, Mehmet Akif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı Yayınları:1, Polat Ofset, 1991, s.108-109.)

[587] Bahaeddin Ögel, **Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, 3.bs., İstanbul, TDAV Yayınları, 1988, s.XXII.

[588] Ögel, **A.e.,** s. 239-240.

asmaktadırlar. Malazgirt Savaşı öncesi *Alp Arslan* da atının kuyruğunu düğümleyerek şehitliğe hazırlanmıştı.[589]

Bu konuda İslâmiyet'in mukaddes kitabı Kuran-ı Kerim'de şehitlerin yüceliğini belirten ayetler de bulunmaktadır. İslâmiyet tarafından ehemmiyet verilen ve özendirilen şehitliğe Türkler, Müslüman olduktan sonra özellikle önem vermişlerdir. "Malazgirt Savaşı'ndan sonra yüzlerce savaş sayesinde Türkiye, Türklerin vatanı olmuş ve korunmuştur." İslâm imânı ile yoğrularak cihat ruhu ile gerçekleştirilen bu savaşlara "gazâ", onlara katılanlara da "gâzi" adı verilir. Bu gazâları anlatan eserlere Gazavatnâme adı verilmektedir.[590]

Osmanlı Devleti'nin Batılı ülkeler karşısında kendisini geri hissetmeye başlamasından sonra hızlandırılan ıslahat faaliyetleriyle birlikte, ordunun yeniden düzenleme çalışmalarına *III. Selim*'in Nizam-ı Cedit, *II. Mahmud*'un Asakir-i Mansure-i Muhammediye, Tanzimat, 1870 Jandarma Teşkilatının Kuruluşu ve 1877 Savaşı sonrası yenilikleri ile aralıksız sürdürülmüştür.[591]

Millî varlığımızın, bağımsızlığımızın koruyucu gücüne ait bir konu olması sebebiyle askerlik ve onunla ilgili olan konular, toplumumuzun bütün kesimlerini, olayların akışına göre azalarak veya çoğalarak fakat kesintisiz ilgilendirmektedir.

İslâmiyet'e göre Allah, din, bayrak ve millet için gerçekleştirilen savaşlarda ölenler şehit olarak ölür. Şehitlerin Allah katındaki yerleri Kur'an-ı Kerim'de ifade edilirken, Peygamberimizin şehitlerin fazilet ve yüceliklerini anlatan hadisleri de bulunmaktadır. Şehitliğin yücelik ve faziletine inanarak savaşan Türk askerlerinin en büyük arzularının şehitlik makamına yücelmektir.[592]

---

[589] Bahaeddin Ögel, **A.e.,** s. 62, 166, 690-691; Bu eserin 90-92, 239-240, 301-302, 346-348, 370-371, 660. sahifelerinde Türklerin savaş ve ordu düzenleri hakkında geniş bilgi bulunmaktadır.
[590] Mehmet Kaplan, **Türk Milletinin Kültürel Değerleri,** Ankara, KB Yayınları, 1987, s.21.
[591] Suat İlhan, "Askerlik", **Millî Kültür Unsurlarımız Üzerinde Genel Görüşler,** Ankara, AKM Yayınları, 1990, s.321-334.
[592] Necat Birinci, "1897 Türk-Yunan Savaşının Şiirimizdeki Akisleri", **Edebiyat Üzerine İncelemeler,** İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2000, s.137.

Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyıl siyâsî ve ilmî hayatında önemli görevler üstlenmiş bulunan *Ahmet Cevdet Paşa* da, askerlikle ilgili fikirlerinin yer aldığı çeşitli eserlerinde gayrimüslimlerin Müslümanlarla beraber askere alınmalarına karşı çıkarken askerin ırk-ı hamiyetlerini, "yâ gazâ yâ şehâdet, haydi dîn-i mübîn uğruna çocuklar"[593] sözleriyle tahrik ve teşvik edildiğini ifade etmektedir. Müslüman çocuklarının analarının kucağında iken kulaklarına gazâ ve şehitlik sözleri işlenmiş olduğundan bu telkinler askerleri dinleri yolunda harekete mecbur etmektedir.[594]

Harp ve din psikolojisi bakımından önemli bazı esasları tespit etmiş olan *Ahmet Cevdet Paşa*, savaşlarda Müslüman askerlerin gayrimüslimlerden daha iyi savaşmalarına ve daha büyük sabır ve tahammül göstermelerine sebep olarak "yâ gazâ yâ şehâdet" anlayışına göre yetiştirilmelerinde görür.[595]

Düşüncelerimizde ve günlük yaşamımızda askerliğin etkisi daima mevcut olduğu gibi edebiyat tarihimizin bütün dönemlerinde ordu, savaş, askerlik, şehitlik ve gazilik konusu ile ilgili olarak meydana getirilmiş şiir, roman, hikaye, halk hikayesi, tiyatro, makale, mektup vs. gibi yüzlerce esere rastlamak mümkündür.

Tanzimat devrinde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyâsî şartlar, milletimizin bütün genç, yaşlı, kadın ve çocuk olmak üzere bütün insanının ve vatan topraklarının doğusundan batısına, kuzeyinden güneyine kadar bütün yönlerde marûz kaldığı saldırılara karşı verilen mücadelelerle ilgili olan vatan, ordu, savaş, askerlik, şehitlik ve gazilik konularını işleyen fikrî yazılar süreli yayınlarda oldukça geniş bir şekilde yer almıştır.

---

[593] Ahmet Cevdet Paşa, **Marûzât**, Yayına Hazırlayan: Dr. Yusuf Halaçoğlu, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1980, s.114.
[594] Süleyman Hayri Bolay, "Ahmet Cevdet Paşa'nın Dine Bakışı", **Ahmet Cevdet Paşa Semineri 27-28 Mayıs 1985-Bildiriler-**, İstanbul, İÜEF Basımevi, 1986, s.106.
[595] Süleyman Hayri Bolay, **A.g.e.,** s.105.

Türk edebiyatının büyük vatan şairi *Nâmık Kemâl*, 9 Teşrinievvel 1288 tarihinde *İbret* gazetesinde yayımlanmış olan "Askerlik"[596] makalesinin başına koyduğu kendisine ait olan beyitlerde bir aşiretten cihâna hükmeden bir devlet çıkarmanın sebebini, Türklerin mayasının tamamen şehitlik kanıyla yoğrulmuş olmasına bağlar:

"Biz ol nesl-i kerîm-i dûde-i Osmâniyânız kim

Muhammerdir serâpâ mâyemiz hûn-ı şehâdetten"[597]

Nâmık Kemal'in *Vatan Yahud Sili*stre isimli oyununda birinci dereceden kahraman olan İslâm Bey, "şuurlu ve gönüllü olarak vatan için ölümü şeref bilen vatanperver insan tipini" gösterir.[598] Osmanlı Devleti'nin yıkılma tehlikesi yaşaması ve devamlı toprak kayıplarının yaşandığı savaşlardaki mağlubiyetler sebebiyle, önceki devirlerde yaşayan "alp" ve "gazi" tipi, *Nâmık Kemâl*'in eserlerinde vatanı için ölümü göze alan vatansever kahraman şekline dönüşmüştür.[599]

İslâm Bey, eserin daha Birinci Faslında savşa gitmesine anlamsızca karşı çıkan sevgilisi Zekiye ile konuşmalarında şehit olmakla ilgili düşüncelerini ortaya koyar. *Nâmık Kemâl*'in vatanla ilgili fikirlerinin âdetâ aktarıcısı durumunda olan İslâm Bey, *Vatan Yahut Silistre*'de "vatan fikrinin nazariyatçısı" olurken, din ve devlet uğruna ölme fikrini de savaşlarda ölen ecdâdından alan bir kahramandır.[600] İslâm Bey, ecdâdından kırk iki şehit adı bildiğini, savaşarak şehit olmanın uzun zamandan beri Osmanlı insanının kaderinde olduğunu dile getirirken, atalarının, babalarının cephelerde öldüğünü, kandil geceleri mezarlıklarda ziyaret edecek akrabasının bulunmadığını belirtir:

---

[596] Nâmık Kemâl, "Askerlik", **Külliyât-ı Kemâl Birinci Tertip 3, Makâlât-ı Siyâsiye ve Edebiyye,** İstanbul, Selânik Matbaası, 1327, s.46-54.
[597] Nâmık Kemâl, **a.e.,** s.46.
[598] Mehmet Kaplan, "Vatan Yahud Silistre", **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri**, 1.bs., İstanbul, Dergâh yayınları, 1985, s.187.
[599] Kaplan, **a.e.,** s.6.
[600] Kaplan, **a.e.,** s.187.

"–Hiç benim ocağımdan oralarda yatar adam gördün mü? Ecdâdımdan kırk iki şehit adı bilirim. Rahat döşeğinde ölmüş bir adam işitmedim. Anladın a? Bir adam işitmedim. Devlet harp açmış. Düşman serhatte şehitlerimizin kemiklerini topraklarını çiğnemeye çalışıyor. Hiç nasıl olur ki hasmın silahı vatana çevrilsin de karşısında iptidâ benim göğsümü bulmasın."[601]

İslâm Bey, burada sıraladığı sebeplerden dolayı vatanına savaş açmış düşman üzerine yürüyerek şehit olma sırasının kendisine geldiğini vurgular. Vatan tehlikeli bir durumda iken, devlet yerinden oynarken evinde rahat oturamayacağını, bugünlerde vatan muhabbetinin her şeyden mukaddes olduğunu belirten cümlelerinden sonra İslâm Bey, *Nâmık Kemâl*'in İbret gazetesinde yayımlanmış olan meşhur "Vatan" makalesindeki fikirlerini sıralar. *Nâmık Kemâl*'in "Vatan" makalesindeki fikirler, bu eserin farklı yerlerinde zaman zaman tekrar edilerek vurgulanmıştır. İslâm Bey, kendisini doyuran, giydiren, toprağından, havasından faydalandırarak büyüten vatanı için canını vermenin görev olduğunu belirtir.

İslâm Bey'in vatanı için savaşma ve şehit olma konusundaki duygu ve düşüncelerini ifade etmesinden sonra daha önce vatan konusuna bigâne olduğunu anladığımız Zekiye'nin fikirleri değişir ve İslâm Bey'i uğurlar. İslâm Bey, şehit olması halinde Zekiye'ye istediği başka bir adamla evlenebileceğini belirtirken; Zekiye İslâm Bey'in şehit olabileceğini kabullenmek istemez. Şehit olması halinde kendisinin hayatla bağı kopacıağını belirtir.[602]

Vatan Yahut Silistre'de İslâm Bey, Tuna nehri boyunda savaşmaya gidecek gönüllülerle yaptığı toplantıda, vatan uğrunda can vermenin lüzumundan bahseden sözler sarfederek onlardan vatan uğrunda canlarını vermek üzere söz alır:

"–.....Ben gavgaya gidiyorum; fakat ölmek niyetiyle gidiyorum. Kendinizi şimdiden ölmüş tutmak elinizden gelir mi? Ölümünüzü aramaya

---

[601] (Nâmık) Kemâl, **Vatan Yahud Silistre**–Dört Fasıl Tiyatro–(Basmak ve Bastırmak Hakkı Müellifin-Oynamak ve Oynatmak Hakkı Güllü Agop'undur), Def'a-i Evvelî, yyy., 1289, s.19-20.
[602] (Nâmık) Kemâl, **a.e.**, s.21-23.

gidebilir misiniz..... Biz vatanı muhafaza edeceğiz. Allah da bizi muhafaza edecek.... Allah vatana muhabbeti emrediyor..... Vatanımız için ölmeye hazır mısınız? Tuna boyunda ölmekten çekinmez misiniz? Biz ölmeyince düşman Tuna'dan geçemeyecek. Geçenler bizi ya ölmüş, yahut yaralı bulacak.[603]

İslâm Bey, gönüllülere kendisinin ölmeye gittiğini, ölümden kaçanların kendisinin arkasından şimdiden ayrılması gerektiği çağrısında bulunurken ayrılmayacaklardan da yemin ister. Gönüllüler de hep bir ağızdan "besâ. besâ. besâ" diyerek yemin verirler.[604]

Eserde savaştaki zorlukları anlatan Sıtkı Bey'in karşısında bir gönüllü de şehit olmaya hazır olduğunu ortaya koyarken "o güne kadar yaşadığının yeterli olduğunu, kefenini koynuna, şehitliği de gözüne alarak Bağdat'tan buraya o niyetle geldiğini" belirtir.[605]

Eserin başındaki konuşmalarında vatan karşısında bigâne kaldığını anladığımız Zekiye de, İslâm Bey'in ardından erkek kıyafetiyle cepheye gitmek niyetiyle gönüllüler arasına karıştığında, komutanlar ve askerler arasındaki konuşmalar arasında kendisinin cılız bir çocuk bulunması sırasında şehitlik ile ilgili fikirlerini ortaya koyar. Ona göre "vatan, bir Allah tekkesi değil midir?[606] Tekkeye gelen kurbanların semizliğine zayıflığına bakılır mı? Lutfedin, çocuklarınıza da devlet yolunda ölmeye izin verin."[607]

Vatan Yahut Silistre, Nâmık Kemâl'in diğer eserlerinde ifadesini bulan vatan etrafında teşkil edilmiş fikir ve duygularının bir arada tiyatro eseri olarak sunulmasıyla ortaya çıkmış bir eserdir. Yazar *Vatan Yahut Silistre*'nin içinde vatan

---

[603] (Nâmık) Kemâl, **a.e.,** s.36-39.
[604] (Nâmık) Kemâl, **a.e.,** s.39.
[605] (Nâmık) Kemâl, **a.e.,** s.54.
[606] Zekiye'nin kullandığı bu cümle, vatanla ilgili olan fikirlerin ifade edilmesinde klişeleşmiş bir ifade halini alma yolunda bir akis bulmuş ve bu konularda kalem oynatanların yazılarına girmiştir. Bkz: İlhan Bardakçı, "Allah Tekkesi, Vatan...", **Zaman,** 14 Eylül 1998 Pazartesi, s.6.
[607] (Nâmık) Kemâl, **a.g.e.,** s.59.

idealini, vatan uğrunda savaşmayı, can vermeyi, gâzi veya şehit olmayı yücelten "Vatan Şarkısı"[608] isimli eserine de yer verir.

"Vatan Şarkısı"nda bütün düşünce ve emelinin vatanı yükseltmek olan Osmanlı askeri ağzından söylenir bir edâ vardır. Savaşmaya her zaman hazır olan ve bu dünyanın geçiciliğine vurgu yapan Osmanlı askeri vatan uğrunda ölmeye de her zaman hazır olduğunu, vatan için ölmenin cennet kapısını aralamak olduğunu dile getirir:

"Top patlasın ateşleri etrafa saçılsın

Cennet kapusu can veren ihvâna açılsın

Dünyada ne bulduk ki ölümden de kaçılsın

Gavgada şehadetle bütün kâm alırız biz

Osmanlılarız can veririz nâm alırız biz"[609]

Nâmık Kemâl'in *Vatan Yahut Silistre* isimli tiyatro eserinin etkisinde ve aynı yıl yazılmış olan *Tuna Yahut Zafer*[610]'de de vatan uğrunda can verme, şehitlik ve gazilik yüceltilmiştir. *Tuna ve Zafer* oyununda Tuna üzerinde 1853 vakasını gösteren eserin başında, Sivas'ın bir köyünde, Türk gençlerinin temsilcisi Mehmet'in annesiyle yaptığı konuşmada annesi, Mehmet'i savaşa gitmesi için teşvik etmektedir. Mehmet'in ataları, babası, dedesi din ve vatan uğrunda girdikleri savaşlar sırasında şehit olmuşlardır. Oğullarına, intikamlarını almalarını, mezarlarını düşmana çiğnetmemelerini vasiyet etmişlerdir. Mehmet'in annesi Fatma da, en değerli varlığı olan oğlunun vatan uğrunda şehit veya gazi olmasına razıdır. Oğluna hitaben söylediği,

---

[608] (Nâmık) Kemâl, **a.g.e.,** s.51-52; Ergün, **A.g.e.,** s.47.
[609] (Nâmık) Kemâl, **a.e.,** s.52.
[610] Mehmet Sadeddin, **Tuna Yahut Zafer,** İstanbul, Maarif Nezaret-i Celilesinin İzniyle Basılmıştır, İstanbul, (Matbaası belirtilmemiş), 1290.

"Git oğul git. Babanın, dedenin intikamlarını al. Ben seni ancak böyle şanlı kanlı bir gün için doğurdum. İşte şan günleri geldi. Haydi git.

Git: Git.... Anan, değil devlet ve millet uğrunda hatta vatanın bir çöpünün muhafazası yolunda bile ciğerparesinin ölümünü çok görmez. Ecdâdımız, eslâfımız olan o anlı şanlı Osmanlılar, vatan ve devletlerini senin gibi koç yiğitlere , kahramanlara ısmarladılar."[611]

cümlelerinde savaşa giderse vatanın, padişahın, annesinin onunla iftihar edeceğini söyler. Ondan ya gazi ya şehit olmasını ister.

Köyün savaşlara katılmış tecrübeli ve bilge kişisi Ali Bayraktar, savaş katılmaya hazır olan Mehmet'e, uzun uzun savaşların nasıl başlayıp cephede nasıl çarpışıldığından söz eder.

Eserde Mehmet, vatanı kendisinden üstün tutan sevgilisi Ayşe'ye, "Seni severim. Seni seviyorum diye vatan kardeşlerim Allah yolunda kan döküp dururken ben seninle burada kalamam. Onlar bu vatanın evladı da ben başka vatanın mıyım? Babam bana öyle vasiyet etmedi. Cenge gideyim, babamın, dedemin intikamını alayım da sağlıkla döner gelirsem o vakit vaadleri yerine getiririm." şeklinde cevap verirken vatanı için şehit veya gazi olmaya hazır olduğunu belirtmiş olur. Nişanlısının bütün ısrarlarına rağmen gönüllülere katılmak üzere çıkar gider.[612]

Gönüllüler toplanmışlar, cenk türküleri söylemektedirler. Mehmet, elinde gönüllü bayrağı, sırtında dağarcığı, boynunda asılı kılıcıyla konuşmakta, arkadaşlarına heyecan aşılamaktadır. Onlara savaşta katlanacakları zorlukları anlatır. Yatakları kurşun, çarşafları kan, yastıkları gülle, yorganları kar-yağmur, yavukluları kılıç, ekmekleri çayır çimen olacaktır. İçlerinde bundan ürkenlerin geri dönebileceklerini belirtir. Savaşacak olanlarınsa peşinden gelmesini ister. Hasan'la Ali'nin de içinde bulunduğu gönüllü topluluğu, bir karış toprak için canlarını feda

[611] Mehmed Saddedin, **a.e.**, s.3.
[612] Mehmed Sadeddin, **a.e.**, s.3-29.

etmeye, ya şehit ya gazi olmaya kılıçları üzereni yemin ederler. Vatan uğrunda şehit olmaya hazır olduklarınıbelirten cenk türküleri söylenir:

"Vatanın bir çöpüne hep veririz canımızı

Vermeyiz bir çöpünü ya dökeriz kanımızı

Kahramanız gözedir hıfz-ı vatan şanımız

Durmak olmaz böyle günde haydi arş arkadaşlar

Sınırı çiğnemiş a'dâ gidelim yoldaşlar"[613]

".....

Arslanız hadd-ı vatandır yerimiz

Kavgadan ürkmeyiz asla birimiz

Her vakit koltuğumuzda kellemiz

Arkadaşlar geliniz hep gidelim

Bu mukaddes vatanı hıfz edelim

Babamız oldu şehit unvanlı

Baş kesip biz de olalım şanlı

[613] Mehmed Sadeddin, **a.e.**, s.29-30.

Şöhret alsın yine bu Osmanlı"[614]

Zafer kazanılır. Aralarında Musa Paşa'nın bulunmadığı kumandanlar, savaş hakkında konuşmaktadırlar. Eserde, Silistre firka-i askeriyesinin iyi bir kumandanı olarak tanıtılan ve övülen Musa Paşa, başına isabet eden bir gülleyle vatanı uğruna şehit olan bir komutandır.

Mehmet, vatan uğruna gazi, gönüllülerden Ali de şehit olmuştur. Gazilerin nişanları verilirken Makam-ı seraskeriyeden, padişahtan zafer tebrikleri gönderilmiştir.[615]

Askerlik ve vatan konusunu Tanzimat sonrasında ele alan makalelerden biri *Mehmet Rıfat*'ın *Çanta* mecmuasında yayınlanmış olan "Askerlik"[616] isimli yazısıdır. Osmanlıların askerlik faziletlerinin, vatan topraklarının bu faziletlerle kazanıldığının ele alındığı yazıda, askerlerimizin şehitlikten, gazilikten kaçmadıkları, vatan uğrunda elde edilecek bu şerefler için çalıştıkları vurgulanır.

Manastırlı Mehmet Rıfat, askerlik, şehit veya gazi olma konusunu aynı şekilde "Nutuk"[617] isimli konuşması arasında söylediği mısralarında ele almıştır. Şair, can alıcı askerlere seslenirken din ve devlet yolunda şehit veya gazi olarak cennet bulmaya çağrıda bulunur:

"Şehbâz askerler haydi gidelim

Dine devlete hizmet edelim

Bu yolda ölmeden gayri nidelim

---

[614] Mehmed Sadeddin, **a.e.,** s.35; (Bu şiir, **"Bahariyye-i Edebiyat Ve Mütenevvin Ulûm ve Hikâyât-ı Muzhnahkat Serlevhalarıyla Osmanlı Menâfiine Hizmet eder Haftalık Dersaadet Edebiyat Risalesidir"** ismiyle yayınlanan mecmuanın 1295/1879 tarih ve 1 No:lu cüzünde *"Vatan hakkında Gayet Müessir ve Nâşenide Bir şarkı Olup ve Bir Sûret-i Fevkalade Dil-Sûz Bulunduğu Cihetle Aynen derci Münasip Görülmüştür"* ismiyle de yayınlanmıştır).

[615] Mehmed Sadeddin, **a.e.,** s.81-98.

[616] Mehmet Rıfat, "Askerlik", **Çanta**, Cüz:1, İstanbul, 1290, s.14-18.

[617] Mehmet Rıfat, "Nutuk", **Çanta,** Cüz: 1, İstanbul, 1290, s.18-37.

Yiğitler gidelim gazi olalım

Şehid ölürsek cennet bulalım"[618]

Edebiyatımızda vatan için şehit veya gazi olma temini yoğun bir biçimde işleyen tiyatro eseri *Mehmet Rıfat*'ın *Ya Gâzi Ya Şehid*[619] isimli tiyatro eseridir. Askerliği ve ve askerliğin vatan savunmasındaki rolünü yücelten bir eser olan *Ya Gâzi Ya Şehid*, üç bölümden oluşur.

Ya Gâzi Ya Şehid, bir köy meydanında, savaşa gidip şehid veya gâzi olmak isteyen eserin birinci derecedeki kahramanı olan Ahmed ile köyün diğer gençleri arasındaki konuşmayla başlar. Köyün diğer gençleri, askerliğini çavuş olarak tamamlayıp köye dönmüş olan Mehmed Çavuş ile Ahmed'i güreştirmek isterler, fakat Ahmed, kendisini kuvvetli bulmasına rağmen Mehmed Çavuş'la güreşemeyeceğini belirtir. Çünkü karşısında en şerefli görev olan askerliğini tamamlamış birini rakip olarak görmek istemez. O, köylülerden kendisini Mehmed Çavuş'la tanıştırmalarını ve böylece onun elini öpmeyi ister. Bu tanıştırma sırasında Ahmed, Mehmed Çavuş'un elini öper ve duasını diler. Bu esnada Mehmed Çavuş'un askerliği küçümseyen bir köylüye sarfettiği sözler dikkat çekicidir:

"Mehmed Çavuş "hiddetlenerek",

–Ya ne zannettin? Senin ırzını, bağını, bağçeni, ecdâdının şânını, şöhretini muhafaza eden kimdir? Senin burada rahatla yaşamana sebep kimdir? Bir kere düşünsen a? Askerler olmasa düşmanlar beni bu güzel topraklarda oturturlar mı? Hudutlarda asker olmasa buraları da bizim vatanımızdır diyebilir misin? Askerin süngüsü, düşmanların gözüne saplanmazsa mezarlıklarda

[618] Mehmet Rıfat, **a.y.,** s.22.
[619] Mehmet Rıfat, "Ya Gazi Ya Şehid", **Çanta,** Cüz:3, İstanbul, 1291, s.1-79 .

dedelerimizin kavuklarını olsun görebilir miyiz? Bir taraftan azıcık çıt olsa silahı omuzladığıyla soluğu orada alan kimdir? Sen evindesin, onlar Yemen'de. Sen düğüne gidersin, onlar gavgaya...[620]

Mehmed Çavuş, yukarıdaki sözleriyle köyün gençlerine vatan savunmasında askerliğin önemini ısrarla vurgulamaktadır. Mehmed Çavuş'un askerliğin, şehitlik ve gaziliğin önemini anlattığı konuşmalarından sonra köyden onaltı kişilik bir gönüllü grubu askere gider.

Ahmed, askerde şehid olmak ister. O evde, tarlada, rahat şiltesinde ölmeyi küçümser, onun için bir an evvel asker olmak ve o askerde iken savaş olmasını ve o savaşta ölmeyi arzular.

Gönüllü olarak gitmek istediği askerlik işlemlerini yaptırıp kışlaya katılacakları günden önceki son gece rüya gören Ahmed, kendisini rüyasında düşman askerleriyle savaşırken şehid olmuş olarak görür. Ahmed'in bu rüyası eserde şu cümlelerle verilmiştir:

"Ahmed.....

Derken yerden yerden bir taş çıkmış beni göklere atmış. Sanki şehid olmuşum. Etrafima melekler toplanmış cennete götürürlerken sevincimden uyandım. Rüya olduğunu görünce üç dört saat kadar ağladım. Şimdi onu düşünüyorum. Bu bizim arkadaşlar da dediğim gibi gönüllülerden olsalar elbette bu zamana kadar gelirlerdi."[621]

Bu rüyayı düşünürken sabahleyin askerleriyle kararlaştırdıkları köy çıkışındaki yere arkadaşlarının erken gelmemesini yadırgayan Ahmed, bir taraftan da askerde iken savaş olmaması endişesini duymamaktadır. Eğer o askerde iken

[620] Mehmed Rıfat, **a.e.,** s.13-14.
[621] Mehmet Rıfat, **a.e.,** İkinci Fasıl, İkinci Perde, s.34.

savaş olmazsa ne gâzi ne de şehid olacaktır. Bu hususta ki endişeli fikirleri de eserde onun şu cümleleri ile verilmiştir:

> "–Ya ben askerde bulunduğum zamanda gavga olmaz da gitmezsim. Ya askerlikte ölmezsem. Şehid de olamam, gâzi de..."[622]

Eser, Ahmed ve onunla birlikte onbeş arkadaşının "ya gâzi ya şehid" diyerek kışlada aynı taburda sancak merasimi eşliğinde sancak altından geçmek sûretiyle asker olmalarıyla biter.

Sonuç olarak *Ya Gâzi Ya Şehid*, döneminin insanlarında vatan savunması için askerlik sevgisi ile gâzi ve şehid olma emelini ve bu duygularla birlikte vatanî hisleri dile getirme yönünden önemli bir tiyatro eseri olarak edebiyat tarihimizde yerini almıştır.

Vatanına yeni memleketler katmak ve vatanlarını savunmak için askerlik yapmak, savaşmak, şehit ve gazi olmak Türkler için önemli görevlerdir. Diğer edebî türlerde eser veren yazarların eserlerinde vatanın savunulması, askerlik yapmak, şehit ve gazi olma konularını işleyen eserleri gibi edebiyatımızda şiir türlerinde yazılan eserlerde de bu konular ele alınmıştır.

Tanzimat döneminin ikinci nesline mensup olan ve edebiyatımızda daha çok insanı fert olarak ele alan felsefî şiirleriyle tanınmış olan[623] *Abdülhak Hâmid*, 1293/1876 tarihinde Osmanlı-Rus Savaşı'nın ilan edilmesi üzerine yazdığı "Bir Neşide"[624] isimli şiirinde Osmanlı askerinin vatan savunmasındaki rolünü anlatır. Şiirde Hâmid, orduyu ve milleti düşmanla savaşmaya teşvik eder.[625] Şair,

---

[622] Mehmet Rıfat, **a.e.,** İkinci Fasıl, İkinci Perde, s.39.

[623] Abdülhak Hâmid'in vatanî şiirler yazması hakkında İsmail Habib'in şu cümleleri dikkat çekicidir: "Şüphesiz Hâmid her şeyden evvel sanat için sanatın bir kudretidir. Fakat bu demek değildir ki, o aynı zamanda vatanî şair değil. Onda maşerî vicdan dahi çok kuvvetli idi. Zelzeleyi gösteren ibre gibi vatanın her sarsıntısı onun ruhundaki hassas ibreyi de kımıldattı."(İsmail Habib, **Tanzimattan Beri I Edebiyat Tarihi,** İstanbul, Remzi Kitabevi, 1942, s.75.)

[624] Abdülhak Hâmid [Tarhan], **İlham-ı Vatan,** İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1334, s.15.

[625] Uğurcan, **a.g.e.,** s.43.

savunulması gereken ve pek çok değeri temsil eden vatan ile ilgili düşüncelerini ortaya koyarken,

"Her bir nefere karşı çekip bir koca leşker,

Serhaddimize gelse eğer hasm-ı sitemger,

Osmanlının en âcizi olmaz ana çâker!...

Askerle beraber olalım yaver-i asker,"[626]

mısralarıyla milletinin sınıra dayanmış olan düşmana karşı askerle beraber olarak ona destek olması gerektiğini vurgulamaktadır. Şair, şiirinin diğer bir bölümünde de vatan savunmasında bulunan askerin göstermiş olduğu kahramanlıkları şu mısralarla göz önüne serer:

"Hıfz-ı vatan emrinde olup hepsi birader,

Âteşte yaşar askerimiz aynı semender!..

Patlar topa kızmış sarılır her biri ejder!..

Toptan çıkacak olsa adû kahrı mukadder!.."[627]

Bu şiirin bütün bendlerinde tekrar edilen:

"Düşmen geliyor maksadı ifnâ-yı vatandır,

Karşı duracak azmine ebnâ-yı vatandır!"[628]

---

[626] Abdülhak Hâmid [Tarhan], **a.g.e.,** s.15.
[627] Abdülhak Hâmid [Tarhan], **a.e.,** s.15.
[628] Abdülhak Hâmid [Tarhan], **a.e,** s.13.

mısralarında vatanı yok etmek üzere saldıran düşmana karşı vatan savunmasında bulunacak vatan evlatlarının gayrete gelmesini istemektedir.

1896-1908 yılları arasına rastlayan 12 yıllık devrede vatanın içinde bulunduğu durum, vatanın savunulması ve askerlik temini hususi bir şekilde konu olarak alan edebî mahsullerin yoğunlaştığı görülür. 1897 Türk-Yunan Savaşı münasebetiyle, savaşın bitiminden kısa bir süre sonra, vatan ve askerlik temi ile ilgili olan eserlerin edebiyatımızda yoğun bir şekilde meydana getirildiği görülmektedir.

Ara Nesil şairi *Menemenlizâde Mehmed Tahir*'in sosyal muhtevalı şiirlerinde kendisine model olarak *Tevfik Fikret*'in şiirlerini seçtiği görülürken bu devre şiirleri Servet-i Fünûn devresine rastlamaktadır.[629] Şairin 1897 Türk-Yunan Savaşı'nın tesirinde yazmış olduğu şiirleri ihtiva eden kitabı *Terâne-i Zafer*[630]'de yer alan şiirlerde Osmanlı askerinin ve ordusunun vatanın savunmasında gösterdikleri kahramanlıkların dile getirilmesi dikkat çekicidir.

Menemenlizâde Mehmed Tâhir'in Yunan savaşı ile ilgili olarak kaleme alınan; 1. Seksen Yaşında Cenge Pehlivanlar Gibi Giden Şehid Abdülezel Paşa'nın Övgüsü(s.2-5), 2. Terâne-i Zafer, 3. Bir Osmanlının Hayali Yahut Kahramanane Bir Hayal isimli üç şiirinin yer aldığı kitabında özellikle savaş tasvirleri dikkat çekmektedir. 11 kıta olan 1. Şiirde, vatan savunmasında büyük kahramanlıkları olan Abdülezel Paşa'nın şehit olması şu mısralarla dile getirilmektedir:

"Dinim –diyordu– seyfimize etmiş istinâd

Millet, vatan, bizimle eder şimdi iftihâr

Peygamberin vekili o sultan-ı adl ü dâd

---

[629] Necat Birinci, "Menemenlizâde Mehmed Tâhir", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,** C.6, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1986, s.261.
[630] Menemenlizâde Mehmed Tâhir, **Terâne-i Zafer,** İstanbul, Bâbıali Caddesinde 25 Numaralı Matbaa, 1313, 16.s.

Bî-sabr müjde-i zafere eyler intizâr

...

Ateş! Vatan yiğitleri ateş ki düşmeni

Püskürtmek üzereyiz sözü hayfâ ki bitmedi

Bir kurşun attı hayf ki ol âhenin teni

Hâk-i şehâdet üstüne, insâf etmedi"[631]

Onüç kıtadan meydana gelen *Terâne-i Zafer* şiirinde şair, uzun savaş tasvirlerinden sonra, zafer kazanmış olan askerlerimizin ağzından söylercesine, mert olmayan Yunanlıların bu savaşı kendilerinin istediklerini belirttikten sonra vatanı ve milleti için şiir diliyle şöyle dua eder:

"Etti bizi harbe kendi davet

Verdik ona böyle ders-i ibret

Binler yaşasın vatanla millet

Var olsun o şihriyâr-ı zîşân."[632]

Terâne-i Zafer isimli şiir kitabının üçüncü ve son şiiri olan "Bir Osmanlı'nın Hayali Yahut Kahramanane Bir Hayal"de ise şair, zafer kazanmış olan Osmanlı askerine seslenerek onun kahramanlığının bitmez ve tükenmezliğini şu mısralarla dile getirmektedir:

"Yaşa, ey milletin penâhı, yaşa

[631] Menemenlizâde Mehmed Tâhir, **a.e.**, s.3-5.
[632] Menemenlizâde Mehmed Tâhir, **a.e.**, s.10.

Nurun etsin cihânı istilâ

Seni Yunan mı söndürür? Hâşâ!

Sönmez, sönse âfitâb, o ziyâ."[633]

1897 Türk-Yunan Savaşı dolayısıyla *Manastır'dan: Sa'di* isimli şairin yazdığı "Kahramanlar Şarkısı"[634] şiiri de vatan savunulmasında görev alan askerler ağzından söylenmiştir. Bu şiirinde *Sa'di*, Osmanlı askerlerinin savaşı âdetâ düğün gibi gördüklerini, askerlerin vatanını savunmak ve düşman işgalinden kurtarmak için kararlılıklarını; savaşa her ân hazır olduklarını, âlemde şân almak için din ve devlet uğruna savaşı her zaman istediklerini şu mısralarla ifade eder:

"Osmanlıyız cengi düğün görürüz

Vatan içün ateşlere yürürüz

Kurşun değil topa karşu dururuz

Din uğruna yaralansın sînemiz

Bugün içün doğurmuştur ninemiz

Harb yoluna tekbîr alıp çıkarız

Önümüzde kal'a görsek yıkarız

Er oğluyuz nasıl harbden bıkarız"

---

[633] Menemenlizâde Mehmed Tâhir, **a.e.**, s.15.
[634] Manastır'dan: Sa'di, "Kahramanlar Şarkısı", **Asır,** No:170, 12 Nisan 1313/22 Zilkade 1314(1897), s.4.

Osmanlıyız, Osmanlıyız âlemde bir şân isteriz

Cenge hazır erleriz bir şanlı meydân isteriz

Bir gazanfer askeriz elbette arslan isteriz

Dîn ü devlet uğruna biz harbi her ân isteriz

Osmanlı bütün erdir

Her ferdi dilâverdir"[635]

1897 Türk-Yunan Savaşı dolayısıyla yazılan şiirlerde askerlik temi işlenirken vatan için şehit olmak da yüceltilmiştir. "Ölürse şehit kalırsa gâzi olma" anlayışı ile askerlerin vatan toprağına kanlarının akmasının tabiî olduğunu belirtirken, vatanları için canlarını hazırladıklarını ifade eden şair *Hakkı*, şu mısralarla duygularını ifade etmiştir:

"Osmanlılarız askerimiz şîr-i jeyândır

Şemşîr-i celâdetlerinin her yeri kandır

.....

Hazırlamışız hâk-i vatan uğruna canı

Aksın yine evlâdının o hâke bu kanı"[636]

---

[635] Manastır'dan: Sa'di, **a.y.**, s.4.
[636] Hakkı, (...), **Kokonoz**, No:11, 16 Nisan 1313, s.42-43.

Vatan temini ele alan "14 Yaşında Bir Gönüllü Lisânından"[637] isimli bir şiir de 1897 Türk-Yunan Savaşı sırasında yayınlanmıştır. *Bir Gönüllü* imzasıyla yayınlanan bu şiirde askerliğin, toprağının kutsiyeti, vatan için askerliğin büyüklüğü ve şehitliğin büyük bir şeref olduğu şu mısralarla ifade edilmektedir:

"Kudsiyyet-i hâk-i vatanı eyleyin ikrâr

Askerliğin ulviyyetini eylemez inkâr

Hıfz-ı vatan uğrunda, şehâdet ne şereftir

Bâziçedir indimde benim gülle-i hûn-hâr."[638]

"Ölürse şehit kalırsa gâzi olma" anlayışı, Türk-Osmanlı askerinin savaştaki hayatında İslâm dininden gelen gerçek bir inanıştır. Şiirimizde pek çok şair tarafından dile getirilen bu anlayış, yine Yunan savaşı sırasında *Tevfik Fikret* ve *İsmail Safa*'nın birlikte yazdıkları "Teşyi'den Avdette"[639] şiirinde konu edilmiştir. Savaşa giden gönüllülerin tren istasyonundan uğurlanışı sonrası şairlerinin duygulanmalarının sonucu yazılmış olan bu şiirde, gönüllüler yüceltilirken bu Osmanlı askerlerine seslenilir ve onların vatan yolunda diyâr diyâr savaşarak Müslümanların dualarını alan bahtiyâr kimseler olduğu:

".....

Şunlar... Şu muhterem, şu bahadır gönüllüler

Olmakta hep o hâhiş ile âzim-i sefer.

---

[637] Bir Gönüllü, "14 Yaşında Bir Gönüllü Lisânından", **Çocuklara Mahsus Gazete**, No:67, 4 Zilhicce 1314/24 Nisan 1313, s.8; **Mütâlea,** No:39, 25 Zilkade 1314/15 Nisan 1313, s.2; **Ma'lûmât,** C.4, No:81, 10 Zilhicce 1314/1 Mayıs 1313, s.669.

[638] Bir Gönüllü, **A.y.,** s.669.

[639] Tevfik Fikret-İsmail Safa, "Teşyi'den Avdette", **Servet-i Fünûn**, C.XIII, No:320, 17 Nisan 1313, s.114; **Mütâlaa**, No:40, 2 Zilhicce 1314-22 Nisan 1313, s.1; Hacı Osman, **Neşâid-i Zafer**, Dersaadet 1315, s.44-47; Müstecâbizâde İsmet, **Muvaffakıyât-ı Osmaniyye Yahûd Yâdigâr-ı Zafer**, Dersaadet, Kanaat Matbaası, 1315, s.36-37.

Allah mûininiz ola Osmanlılar sizin!

Târih vasf-ı satvetinizle dolar sizin!

Râh-ı vatanda tarik-i dâr ü diyâr...Siz.

Yoldaş size gönülleri hep Müslümanların!

İlâ içün, şükûhunu geçmiş zamanların

.....

Gider meydân-ı harbe dönmemek azm-i şedîdiyle,

Gider Osmanlı gâzî ya şehîd olmak ümidiyle,

Müsâvî bahtiyâr olmakta gazisi şehîdiyle;"[640]

mısralarında dile getirilmektedir.

1897 Türk-Yunan Savaşı'nda Yenişehir'in fethedilmesi önemli bir zafer olarak görülür. Bu konuyu şiirlerinde yeri geldikçe işleyen Servet-i Fünûn devrinin önemli şairi *Tevfik Fikret* de "Yenişehir Gâzîlerine"[641] isimli şiirinde, masum bir yürek sahibi olan Osmanlı askerlerinin vatanlarını savunmak için savaşlarda taştan bile daha sert yürekli olduklarını özellikle vurgular:

"Her yandan olsa her dem bin ses gam-ı hurûşân

Sönmez bu tâb-ı gayret donmaz bu hûn-ı cûşân;

Dönmez bu pençe-i zûr, olmaz bu kalb-i ra'şân,

---

[640] Tevfik Fikret-İsmail Safa, **A.y.**, s.114.
[641] Tevfik Fikret, "Yenişehir Gâzîlerine", **Malûmât**, C.4, No:82, 17 Zilhicce 1314/8 Mayıs 1313, s.685.

Osmanlı kalbidir bu, masûm bir yürektir

Lâkin vatan yolunda taştan da belki pektir."[642]

Tevfik Fikret, "Ken'an"[643] şiirinde, harpte vatanı için savaşarak gâzî olan ve bu özellikleriyle, köylerinde itibar görüp askerlerin arasında yaralı olarak köyüne dönen ve etrafında söylenenlerle şan kazanan Ken'an'ın hikâyesini anlatırken onun şahsında gâzîliği yüceltmektedir:

"Harb oldu...Bütün köydeki şübbân-ı hamiyyet

Serhadde şitâb eyledi...Ken'an da beraber;

Bir gün pusuda bir avuç erbâb-ı celâdet

Bir fırka harb eyledi...Ken'an da beraber.

Ken'an köyüne yaralı dönmüş, geliyordu;

Pîşinde bir avâze-i şân yükseliyordu!"[644]

Edebiyatımızda vatan yolunda savaşma yolunda "ölürsek şehit kalırsak gâzi oluruz" anlayışının dile getirildiği bir başka şiir de, Türk-Yunan Savaşı sırasında "Yenişehir'in Fethine Dâir Manzume-i Gazâiyyedir"[645] ismiyle imzasız olarak karşımıza çıkmaktadır. Yunanlılar karşısında vatanın savunulması yolunda kazanılan zaferin Allah'ın ve peygamberin yardımı ile olduğunu, askerlerin şehitlik veya gazîlik diledikleri şu mısralarla ifade edilmiştir:

---

[642] Tevfik Fikret, **a.y.**, s.685.
[643] Tevfik Fikret, "Ken'an", **Servet-i Fünûn**, C.XIII, No:321, 24 Nisan 1313, s.138; **Rübâb-ı Şikeste**, İstanbul, Tanin Matbaası, 1326, s.38-39.
[644] Tevfik Fikret, **Rübâb-ı Şikeste**, İstanbul, Tanin Matbaası, 1326, s.39.
[645] **Malûmât,** "Yenişehir'in Fethine Dâir Manzume-i Gazâiyyedir", (Y.yok). C.4, No:80, 4 Zilhicce 1314-24 Nisan 1313, s.636; Mustafa Rauf, **Muhtıra-i Zaferden Feth-i Yenişehir ve Muvaffakiyat-ı Hazret-i Padişâhî**, Dersaadet 1315, s.12-13.

"Peygamber'den bize imdâd geliyor

Arkadaşlar hep ileri gidiyor

Ya şehâdet ya gazîlik diliyor

Hiç şüphe yok Atina'ya gireriz"[646]

"Şehit veya gâzi olmak" düşüncesiyle Türk-Yunan savaşında vatan savunmasında bulunmak isteyen gönüllülerin konu edildiği *M. D.* imzalı "Gönüllüler Şarkısı"[647], bu savaş askerlerinin ağzından Osmanlı gönüllü askeri olduklarının nakaratlarda vurgulanmasıyla devam eder. Düşman hududunda yapılacak savaşı bir düğün olarak telakki eden askerlerin, vatanları uğrunda şehit veya gazi olmak istedikleri şu mısralarla ifade edilmiştir:

"Padişah emretti askerler siyahlandı bütün

Var imiş düşmen hududunda mukaddes bir düğün

Doğrusu Allah içün coştum hurûş ettim bugün

Maksadım yâ bir şehid yâ gâzî olmaktır benim

Dîn ü devlet uğruna vakfeyledim cism ü tenim

Durmak olmaz gitmeli cennet de olsa meskenim"[648]

Savaşta din, devlet, millet ve vatan için vuruşan Osmanlı askerlerinin ağzından yazılan ve askerlik ve savaşmayı hâkim bir tema olarak işleyen *İzmirli M.*

---

[646] Mustafa Rauf, **a.e.**, s.12.
[647] M. D., "Gönüllüler Şarkısı", **Asır**, No:174, 26 Nisan 1313/6 Zilhicce 1314, s.4.
[648] M. D., **a.y.**, s.4.

Kâmil'in "Terâne Harp"[649] şiiri de 1897 Türk-Yunan Savaşı yıllarının mahsulü olan ve "Mevkii harbe giden İzmir asâkir-i redife-i şahânesi ağzından söylenmiştir" takdimiyle yayınlanmış bir şiir olarak karşımıza çıkar. Bu savaşta bir mevzi olarak özellikle Teselya'nın vurgulandığı bu şiirde askerlerin vatan için yaşadıkları gibi yine vatan için kurban olmak istedikleri vurgulanmaktadır:

"Pâdişâhım eyle bize sen ferman

Vatan içün biz oluruz hep kurban

Yaşa gâzî Sultan "Abdülhamid Han"

Mûin olsun her işinde müsteân

Cenkte Hakkı, peygamberi anarız

Osmanlıyız, vatan içün yaşarız."[650]

Türk-Yunan Savaşında vatan savunması için vuruşan, canını başını fedâ eden askerlerin coşmasını sağlamak, onların morallerini yükseltmek için de şiirler ve türküler yazılırken, onların kahramanlıklarını anlatan şiirler de dönemin süreli yayınlarında yer almaktadır. *Mehmed Hilmi Beyefendi* tarafından yazılan "Medhiyye"[651] de askerlerin savaşa ve zafer kazanmaya hazır olduklarını dile getirmektedir.

---

[649] İzmirli: M. Kâmil, "Terâne-i Harb", **Malûmât**, C.4, No:82, 17 Zilhicce 1314/8 Mayıs 1313, s.686.
[650] İzmirli: M. Kâmil, **a.y.**, s.686.
[651] Mehmed Hilmi Beyefendi, "Medhiyye", **İkdâm**, C.IV, No:1000, 30 Zilkade 1314/20 Nisan 1313/2 Mayıs 1897, s.2; **Sabah**, No:2708, 9 Muharrem 1315/29 Mayıs 1313/10 Haziran 1897, s.1.

Hilmi imzalı "Terâne-i Harp"[652] isimli bir başka şiirde de 1897 Yunan Savaşı'na katılan Osmanlı askeri kendi ağzından konuşturularak askerlerin vatan savunmasındaki kararlılığı ortaya konulmaktadır. Askerlerin Yunanlıları kahrederek, devletin, milletin ve vatan evlâtlarının memnun edilmesinin mümkün olacağı dile getirilir:

"Osmanlılarız meyl-i cihâd fıtratımızdır

Sevdâ-yı vatan izzet-i milliyetimizdir

Tevfik-i ezel vâsıta-i nusretimizdir

.....

Yunanlıları kahredelim satvetimizle

Dünyaları titretelim dehşetimizle

Fahreylesin evlâd-ı vatan şöhretimizle

Hem devleti, hem milleti memnûn edelim biz

Düşmanları tahkîr ile dilhûn edelim biz"[653]

Süleyman Nazif'in 7 Ağustos 1897'de yazdığını ve 1906'da *Gizli Figanlar* kitabına alarak yayınlanan "Ey Ebnâ-yı Vatan" şiirinde, içinde bulunduğu kötü günlerde vatanın yaşadığı zorluklara karşı gençlere çağrıda bulunulur. Cesaret ve

[652] Erol Ülgen, "1897 Türk-Yunan Savaşı'nın Türk Şiirindeki Akisleri", İstanbul, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1993, s.68. (Bu şiirin metni için faydalandığımız bu kaynakta şiirin yayınlandığı süreli yayının künyesi şu şekilde verilir: **İzmir**, No:48, 1 Zilhicce 1314-21 Nisan 1313-21 Nisan 1275, s.2.)

[653] Erol Ülgen, **a.y.**, s.68.

yiğitlik kokan bu şiirde *Nâmık Kemâl* söyleyişinin tesirlerini görmek mümkündür.[654]

"İşte gül-zâr-ı vatan mahv oldu istibdad ile

Bizden istimdâd eder her zerre bir feryâd ile"[655]

Müstecâbizâde İsmet'in 1897 Türk-Yunan Savaşı'nda Teselya'nın fethi sırasında yapılan savaşın âdetâ tasvirinin yapıldığı "Teselya Sahrâsında"[656] isimli şiirinde, Osmanlı askerlerinin kahramanlığı yüceltilirken bu askerlerin savaşta gösterdikleri mücadele azimlerinin, hayatlarını fedâ etme sebeplerinin vatan topraklarının savunulması, korunması düşüncesinden kaynaklandığı şu mısralarla vurgulanmaktadır:

İnsan cihânda bulduğu günden beri vücûd

Osmanlı askeri gibi cünd-i zafer-nümûd

Balkanları, geçidleri pâmâl-i azm eder

Sâbit, metin, kumandaya münkad her nefer

Arslan gibi tehâcüme âmâdedir bütün

Hıfz-ı vatan yolunda fedâ-yı hayat içün"[657]

Türk edebiyatının önemli isimlerinden ve Tanzimat'ın ikinci nesline mensup şairlerimizden olan *Recâizâde Mahmûd Ekrem*, vatanla ilgili duygularının dile getirildiği çeşitli eserler vermiş bir şairimizdir. Onun kitaplarına girmemiş olan bazı

---

[654] Önder Göçgün, "Süleyman Nazif'in Sanatı ve Ona Tesir eden Faktörler", **Türk Edebiyatı Araştırmaları II,** Konya, SÜ Yayınları, 1991, s.441-442.
[655] Süleyman Nazif, **Gizli Figanlar,** Mısır, Matbaa-i İçtihat, 1906, s.16.
[656] Müstecâbizâde İsmet, **Muvaffakiyet-i Osmaniye-Yahûd- Yâdigâr-ı Zafer,** Dersaadet, Kanaat Matbaası, 1315, s.5-7; **Malûmât**, C.IV, No:80, 4 Zilhicce 1314/24 Nisan 1313, s.636.
[657] Müstecâbizâde İsmet, **a.e.,** s.7.

şiirlerinde Türk ordusunun ve onun kahramanlığının dile getirildiği görülür. Şairin "Asker-i Osmaniyân"[658] isimli şiirinde, Türk ordusunun 1897 Teselya Savaşı'nda Yunanlılara karşı kazandığı zafer övülür:

"Olur meddahı âlem ne askerdir bu asker!

Kalır hayranı âdem ne cevherdir bu cevher!"[659]

mısraları ile başlayan bu uzun şiirinde şair, Türk askerinin başarısını anlatırken onun korkusuzca savaşmasını, düşmanı kovalaması, vatanı kurtarmada kazandığı başarıyı o günün övünülecek olayları arasında görmektedir.

"Şehid-i Ezel"[660] şiiri de *Recâizâde*'nin, Osmanlı-Türk askerinin korkusuzca savaşmasını bir erin şahsında anlattığı eseridir. Vatan savunması için savaşta bulunan bu askerin kahramanca savaşırken yediği kurşuna rağmen savaşmaktan geri kalmayarak bir başka kurşun ile vatan için şehit olmasını ve şehit düştüğü tepeye gömülmesini anlatmaktadır.

Recâizâde Mahmûd Ekrem'in "Kırmızı Merkûplar"[661] isimli şiiri de bir erin vatanını savunmak için savaşa gidişi ve cephede şehit düşmesini anlatmaktadır.

"Dretnotlarımız İçin"[662], yine *Recâizâde*'nin donanmaya yeni katılan bir gemi için yazılmış ve vatanın savunulması için donanmanın önemine dikkat çektiği ve yeni katılan bu geminin ordumuza, vatanımıza ve millete faydalı olması dileğinde bulunduğu bir şiiridir.

---

[658] Recâizâde Mahmûd Ekrem, "Asker-i Osmaniyân", Müstecâbizâde İsmet, **a.e.,** s.31.
[659] Recâizâde Mahmûd Ekrem, **a.e.,** s.31.
[660] Recâizâde Mahmûd Ekrem, "Şehid-i Ezel", **a.e.,** s.45.
[661] Recâizâde Mahmûd Ekrem, "Kırmızı Merkuplar", **Servet-i Fünûn, Evlâd-ı Şühedâ ve Malûlîn-i Guzzât-ı Osmaniye Menfaatine Mahsus Nüsha-i Mümtâzesi,** İstanbul 1315, s.33.
[662] Recâizâde Mahmûd Ekrem, "Dretnotlarımız İçin", **Tasvir-i Efkâr, Donanma Nüsha-i Mümtâzesi**, No:1007, 13 Şubat 1329, s.1.

Recaizâde Mahmud Ekrem'in Balkan Savaşı ertesinde savaştaki askerleri coşturmak ve vatan uğrunda birlik halinde gayrete getirmek için yayımlanmış olan diğer şiirlerinde[663] de vatanın zor durumda bulunduğu ve vatanın korunması gereken bu günlerin mertlik gösterme günü olduğu dile getirilir:

"Hıfz-ı vatana himmet-i merdan günüdür bu

Vahdetle fedakârî-i ihvan günüdür bu

.....

Sancağımızın şevk ile tâban günüdür bu,

Ey ordusu Osmanlıların, şan günüdür bu!"[664]

Bu dönemde 1897 Türk-Yunan Savaşının zaferinin etkisiyle yazılan eserlerden biri de *Ahmet Rasim*'in *Asker Oğlu*[665] isimli hikâyesidir. Yazar eserini 8 bölüm olarak kaleme almış ve önce tefrika halinde yayınlamıştır.

Asker Oğlu, 1897 Türk Yunan Savaşı esnasında yüzbaşı olan Yusuf'un, anne ve karısını İstanbul'da bırakarak savaşa katılmasını ve savaş sonunda gazi olarak geri dönüşünün hikâyesidir.

---

[663] Mahmud Ekrem, "Neşide-i Harb", **Sabah,** Yıl 25, C.40, No:8788, 9 Rebiülahir 1332/22 Şubat 1329/7 Mart 1914, s.3; Recaizade Ekrem, "Terane-i Harb", **Sabah,** Yıl:23, C.39, No:8284, 1 Zilkade 1330/29 Eylül 1328/12 Teşrinievvel 1912, s.1.

[664] Mahmud Ekrem, "Neşide-i Harb", **A.y.,** s.3

[665] Ahmet Rasim, **Asker Oğlu,** Konstantiniyye, Malûmat Kütüphanesi-Tahir Bey Matbaası, 1315(1896), 103 s.; Bu eser, kapağında belirtildiğine göre Maarif Nezaret-i Celilesinin ruhsatıyla kitap olarak yayınlanmadan önce Musavver Malûmât Gazetesinin No:59, 31 Temmuz 1897 ile No:84, 25 Ağustos 1897 tarihleri arasında tefrika halinde yayınlanmıştır. Musavver Malûmât Gazetesinin No:113, 23 Eylül 1897 tarihli sayısında yayınlanan ilanda da bu tarihte kitap olarak basıldığı duyurulmuştur. Ayrıca aynı eser, günümüz harflerine aktarılarak da yayınlanmış ve iki baskı yapmıştır. Bkz:Ahmet Rasim, **Asker Oğlu,** Hazırlayan:Yard. Doç. Dr. Erol Ülgen, İstanbul, Arba Yayınları, Birinci bs., Mart 1996.; İkinci bs., Şubat 1998.

Hikâyenin başlarında, Yunan Savaşının başlaması sırasında İstanbul'da yaşayan halkın durumu göz önüne serilir ve askerlerin savaşa gidişi ve askerlerin düşmanları karşısındaki ruhî durumları tasvir edilir.[666]

Ölmeden önce babası da bir asker olan eserin asıl kahramanı yüzbaşı Yusuf'un annesi Müslime'nin kocası da vatan fedaisi olan ve defalarca savaşa gitmiş, bu savaşlardan gazi olarak dönmüş bir askerdir:

> "Tamam kırk beş sene bir askerin, hem de vatan fedaisi bir askerin taht-ı nikâhında büyüye büyüye urûk u asâbı hûn-ı metânet ve salâbet ile perverde olduğundan oğlunun sözler onu kahırlandıracağına bilâkis müteselli etti."[667]

Yusuf'un karısı Sabriye'nin de babası bir askerdir. Sabriye, kocası savaşa gitmeden önce hamiledir ve doğuracağı çocuğu için çeşitli endişeler içinde duyguları karışıktır:

> "Evet. Onun düşündüğü başka şey idi. O, bu nass-ı celil-i vatan-perverîyi babasından işite işite büyümüş, fakat henüz meşime-nişîn-i tenemmüv olan mahsûl-i muhabbeti ilk defa olmak üzere dehen-i tekellümünü açtığı zaman babasının şehâdetini işitirse o gonca, humret-i iptidaiyyesini kaybederek solmaz mı? "[668]

Asker Oğlu'nda vatan sevgisi askerlik temi ile içiçe ele alınmıştır. Savaşa gidenlere vatan fedâisi denilmektedir. Gençler vatan sevgisini anne babalarından işite işite büyümektedirler. "Firkat-i aile hasret-i vatan kadar sûzişli değil midir?"[669] cümlesinde aileden ayrılık ile vatan hasreti çekmek duyguları birbirine bağlı olarak ifade edilmiştir.

---

[666] Ahmet Rasim, **Asker Oğlu**, Haz: Yard. Doç. Dr. Erol Ülgen. İstanbul. Arba Yayınları, 1998. s.7.
[667] Ahmet Rasim, **a.e.**, s.12.
[668] Ahmet Rasim, **a.e.**, s.10.
[669] Ahmet Rasim, **a.e.**, s.12.

Eserde, savaşa gidenler uğurlanırken halk tarafından büyük bir coşku gösterilir ve gönüller vatan sevgisi ile dolar:

"Halk sandallarla denizin o kısm-ı sagirine tecemmü etmiş, fedâkârân-ı vatanı teşyi ediyordu. Milletin mâ-sadak-ı hiss ü celâdeti olan şarkı birdenbire ağızlara düştü.

Ey gaziler, yol göründü yine garîb serime

mısraı bir dehen-i hamiyetten firlar firlamaz meydanlar, kahvehaneler, evler, mabetler, gönüller bu nağme-i dilsûz-ı vatan ile dolarak, urûk-ı hamiyet eski hiddetini alarak, işitenlerde bir teheyyüc-i medîd hâsıl oldu."[670]

Savaş başlamış ve Yusuf, ailesine yazdığı mektuplarla durumundan haber vermektedir. Yazdığı bu mektupların birinde annesine ve ailesine olan sevgisini dile getirirken vatan ile ilgili olan duygularını ve sevgisini de ifade etmiştir. Yusuf'un mektuplarındaki satır aralarında kahramanın vatanına olan aşkını ailesininkiyle özdeşleştirdiği şu satırlarla verilmektedir:

"Benim canımdan aziz valideciğim!

Herkes uykuda. Yalnız ben uyumuyorum. Benim gibi ailesine düşkün olanlar uyumazlar. Muhabbet, hayatın en ziyade muhtaç olduğu gıda değil mi? Bence ailemi sevmek kadar leziz, bir şey olur mu? Dünyada kimim var? Bir sen bir de o.

.....

İşte gece yarısı! Ben yine sizi düşünüyorum. Başka endişem yok. Başka kederim yok. Beni tesliye edecek bir cihet var ise hepimizin en şefkatli validesi olan vatanı muhafazaya davet edilmekliğimdir. Ben nankör olamam

[670] Ahmet Rasim, **a.e.**, s.18.

anama karşı hissettiğim muhabbet, vatanıma olan aşkımdandır. Bu aşk pek müessir, pek ziyade yakıcı, onun devâsı fedâ-yı candır."[671]

Asker Oğlu'nda *Ahmet Rasim*, Yunan Savaşı'nın safhalarını, farklı mevzi ve cephelerin durumunu ifade ederken çeşitli yer isimlerini de kullanmıştır. Bu mevzilerin kazanılması ve kaybedilmesi sırasında Osmanlı askerinin gösterdiği başarılar da askerlik ve vatan sevgisine bağlanır:

Tuhaf! Düşman pâ-be-dûş ıztırâr olmuş kaçıyor, vaktin haber-i sahihi olmak icap eden cerâid-i ecnebiyye mukavemet, vatanperverlik, namûs-ı askeriyi muhafaza etmek gibi şereflerle, meziyetlerle Yunan'ı müdafaa ediyor."[672]

Hikâyenin başında savaşa gidenler uğurlandığı ve halk tarafından büyük bir coşku gösterildiği gibi savaş bitiminde de yaralılar ve gâziler, Sirkeci istasyonundan hatta Ayastefanos civarlarında karşılanır. Onlar için Yıldız taraflarında padişahın emriyle ameliyathaneler, hastaneler yapılmış, İstanbul halkı tarafından çeşitli hediyeler hazırlanmıştır. Bu yaralılar ve gaziler, hamiyetli vatan evlâtlarıdır. Onlar vatanın saadetinin sebebidirler ve yine vatanın başşehrine dönmektedirler. Burada görülen manzara karşısında gönüller yine vatan sevgisi ile dolar:

"Yine gazeteler neler yazıyor? Mecrûh gaziler mi geliyormuş? Onlara Alasonya kahramanları mı deniliyormuş? Bu hamiyetli evlâd-ı vatan, vatanın merkez-i saadeti olan pâyitahta mı avdet ediyorlar? Öyle yâ! Sevgili padişah, onların asıl babaları olan zât-ı kerim derece-i rifat ve kadr-i hamâsetlerine işaret olmak üzere Yıldız civarında, güya her birini âguş-ı lûtf u inâyetinde bulundurduklarını tasviren hastahaneler, ameliyethaneler ihdâsını fermân buyurmuş, Gümüşsuyu dârüttedavisi baştan aşağıya hüsn-i sûretle tertip

[671] Ahmet Rasim, **a.e.**, s.21-22.
[672] Ahmet Rasim, **a.e.**, s.31.

edilmiş, İstanbul halkı hediyeler hazırlamış, bu kâfile-i şeciiyeyi alkışlayacak."[673]

II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki'nin iktidarda bulunduğu devrede *Mehmed Emin*, "Türkçe Şiirler Sahibinin Dördüncü Ordu Müşiri Abdullah Ve Erkân-ı Harbiye Reisi Esad Paşalar Trabzon'a Çıktıkları Gün Okuduğu Nutuktur"[674] takdimiyle Asker mecmuasında yayınlanan nutkunda, vatanımızın zenginliği, tabiat güzelliklerini hatırlatarak onun yabancı ülke milletleri tarafından fethedilmek istendiğini, bizim de bu güzel vatanımızın korunması için güçlü ordulara ihtiyacımızın bulunduğunu ifade eder. Daha sonra vatanımızın kurtulması ve savunulmasında önemli rolü ve sorumluluğu olan ordu mensubu askerlere seslenen şair, milletimizin her ferdinin savaş zamanında asker olduğunu dile getirmektedir:

"Ordular!...İşte bunların biri de sizin memur buyurulduğunuz dördüncü ordudur. İşte onu millet bugün size emanet ediyor. Onun efrâdı da her ordumuzun efrâdı gibi sanatları askerlik olan bir ırkın baba bucaklarında aldıkları öğünlerle, duydukları hikâyelerle (Likörg)ün terbiyesinden daha iyi bir terbiye ile büyümüşlerdir. En yüksek tepelere tırmanabilmek, tehlikelerin ve ölümlerin üzerine yürüyebilmek için onlarda istediğiniz kadar kuvvet ve cesaret vardır. Bunlar derler ki vatan hukukunu, menâfiini muhafaza ve müdafaa etmek için adlarını çağırdığı zaman derhal sapanlarını bırakırlar, boyunduruklarını yere korlar. Topraklarından daha büyük bir toprağa, ocaklarından daha mukaddes bir ocağa hizmet etmek için hazırlanırlar ve bu saatte sevgili nişanlılarını birer kız kardeş gibi görmeye başlarlar. (Prodom) un Polonyalılar için gördüğü rüyâ Osmanlılar için hakikattir."[675]

---

[673] Ahmet Rasim, **a.e.**, s.43.
[674] Mehmed Emin, "Türkçe Şiirler" Sahibinin Dördüncü Ordu Müşiri Abdullah Ve Erkân-ı Harbiye Reisi Esad Paşalar Trabzon'a Çıktıkları Gün Okuduğu Nutuktur", **Asker,** No:2, 1 Eylül 1324, s.184.
[675] Mehmed Emin, **a.y.,** s.184.

Nutkunun devamında şair, askerlerin yalnız vatan ve milleti için savaşmak üzere askerde silah eğitimi almış, rütbe elde etmiş askerlerin köylerine dönmeyerek orduda kalmalarının gereğini ifade eder:

" Ümit ederiz ki sizin vatan ve millete beslemekte olduğunuz aşk ve hamiyetler bizim her bir askerimizi bu hâle koyacak ve onların her birine şu eski ve büyük sözleri söyletecektir:

"Ben yalnız mukaddes ve muazzez olan bir şey için cenk edeceğim, ki o da vatan ve milletimdir."[676]

Mehmed Emin, "Büyük Ordumuza" diyerek ithaf ettiği "Kur'a Neferi"[677] isimli şiirinde de vatan yolunda kura usûlü ile asker olarak şehit düşen askeri konuşturur.

Ahmed Refik, "Mektep, Vatan, Ordu"[678] isimli makalesinde vatan çocuk ve gençlerinin günün şartlarına göre eskiye nispeten daha güçlü bir vatan sevgisi ve şevkiyle dolu olarak yetiştirilmesinin önemini belirtir. Bu tarz yetişen gençlerin vatana hizmet etme, savaşma ve vatan savunmasındaki verimlilikleri ile savaşlardaki zaferlerin kazanılmasındaki önemi üzerinde durulur:

"Ordumuzda efrâd-ı askeriyeye bu necip, bu muhterem fikrin telkini en mühim bir unsur-ı muzafferiyet teşkil eylediği gibi mekâtiple takip olunacak usûl (....) saf ve pak fikirlerde intikâş etmesi vatana en sâdık, en fedâkâr, en alicenap hâdimler yetişmesine medâr olur."[679]

Gençlerin eğitiminde vatansever duygularla yazılmış şiirlerin önemli bir rolünün olduğunu da belirten yazar, Batılı ülkelerdeki çeşitli eğitim kurumlarında

---

[676] Mehmed Emin, **a.y.**, s.184.
[677] **Altın Armağan I,** (Ziya Gökalp'in Yeni Hayat kitabı ile birlikte verilmiştir), s.18-20.
[678] Ahmed Refik, "Mektep, Vatan, Ordu", **Millet**, No:57, 17 Eylül 1324, s.1.
[679] Ahmed Refik, **a.y.**, s.1.

verilen eğitimlerde vatanî tarzda şiirler söyleyen şairlerin şiirleri ile tarihçilerin vatanseverlik hislerini ihtiva eden nutuklarını örnek vermektedir:

> "Almanya'da; Korner'in bir selsebil coşan hamiyet gibi kulaklarda tanin-endâz olan eş'âr-ı vatanperverânesi...Fransa'da müverrih-i muhterem Ernest Lavis'in hissiyât-ı vatanperverâne ile meşhûn nutukları... Biri tarih ve felsefenin mehd-i dilârâsı, diğeri şiir ve edebiyatın merkez-i muallası olan iki büyük memlekette hakiki vatanperverler yetiştirmeye medâr olacak birer vasıta-i muharrike teşkil ediyor.
>
> Hatta yakın zamanlarda Belçika'da da bütün tedrisatta, bütün tedrisât-ı rüştiye ve idâdiyede ezhân-ı etfâlde vatan fikrinin esas ittihâz olunmasına karar verilmiş... Mekâtipte tedris olunacak tarih kitaplarının tarz-ı tertip ve tahririnde hep bu maksat nazar-ı itibâra alınmıştır."[680]

Vatan temasını eserlerinde işleyen şairlerimizden biri de *Tarsûsîzâde Münif*'tir. Bazı dönemlerinde hükümet yönetimine karşı muhalif bir tavır sergileyerek hürriyet mücadelesi veren ve hayatının bir bölümünü vatanının dışında geçiren[681] şairlerimizden olan *Tarsûsîzâde Münif*, "Namuslu ve Hamiyyetli Bir Müşir"[682] isimli şiirinde askerlerimizi vatan direkleri olarak görmektedir. Vatan bugün bir alçak elinde kalmıştır. Onun zulmüyle vatan inim inim inlemektedir. Şairin vatanımızın kurtulması için mücadele eden askerlerimizin övgüsü şu mısralarla ifade edilir:

> "Ogullarım! Vatan evlâdları! Yiğit erler!
>
> Vatan direkleri! Ey en şerefli askerler!

---

[680] Ahmed Refik, **a.y.,** s.1.
[681] İnal, **a.g.e.,** C.II, s.1014.
[682] M. Kayahan Özgül, **Arayışlar Devri Türk şiiri Antolojisi**, Ankara, TDV Yayınları, 2000, s.460. (Bu kaynakta eserin künyesi şu şekilde verilmiştir:Tarsûsî-zâde Münif, "Namuslu ve Hamiyyetli Bir Müşir", **Hürriyet** (litografya),Cenevre 1903, s.59-61).

Vatan bugün ne bir alçak elinde kalmıştır

Vatan hukukunu hemşehrilerden almıştır.

Zulmle inledi yer, gök... Kan aktı, kan... ırmak

Fakat ki doymadı insan kanına pis alçak

Onun elinde boğuldu zavallı hürriyet!

Onun elinde esir kaldı şanlı bir millet

O tuttu devlete vurdu zehirli bir hançer

Zavallı can veriyor! Kurtarın ey askerler!"[683]

Millî edebiyat devrinin milliyetçi şairlerinden *Hamdullah Suphi*, Teşrinievvel 1318'te yazıp 1324'te yayınlanan "Askerlerin Şarkısı"[684] şiirinde vatan savunmasında bulunan askerlerin yiğitliği anlatılır. Askerler vatan savunması yaptıkları savaşta duydukları silah seslerini âdetâ köylerinde duydukları türküler gibi kabul ederler. Köylü çocukları askerler ağzından vatanımızın savunulması ve bayrağımızın dalgalanması görevi dile getirilmiştir.

"Ecdâdımın hitâbını duydum bu seste ben

Birçok büyük mezarların üstünde inleyen

Haysiyyet-i vatan gibi bir yâd-ı zâilin

Bir aks-i ihtişamını gördüm, devam edin

Siz söyleyin bu seste dönen, kıvranan, giden

[683] Özgül, **a.g.e.,** s.460.
[684] Hamdullah Suphi, "Askerlerin Şarkısı", **Musavver Muhit,** No:1, 23 Teşrinievvel 1324, s.2.

Bir bayrağın temevvüc-i rengini var ki ben

Mâziye gölgesinde gider beklerim bugün

Ey yâd-ı ihtişâm-ı vatan dur, biraz görün"[685]

Vatan için şehit olmayı göze almanın gereğini vurgulayan bir şairimiz, *Sadiye Vesile*'dir. *Sadiye Vesile Hanım*, Balkan savaşlarının yaşandığı acılı günlerde –Türk Askerlerine– ithaf ederek yayımladığı Yüksel[686] isimli şiirinde, dünyanın geçici olduğunu, şehit olmakla vatanın yükselebileceğini, bu yüzden askerlere şehit olmayı öğütler.

".....Milliyet-i mümtâzeni bildir buna ceht et,

Yükselt, onu yükselt, onun uğrunda şehit ol!

Yükselt onu, olsun kılıcın nâci-i millet;

Âti olur elbet; emel ömrü şehidin...

Düşman sana isterse şarapneller atsın;

Dünya kime kalmış?...

Sinendeki imân ile, çık düşmana... Yüksel;..."

Vatansever mizacı ile vatana karşı hassasiyetini her eserinde ortaya koyan şairelerimizden olan *İhsan Râif Hanım* da, 1911 yılında Balkan Savaşlarının acılı günlerindeki ruh haliyle kaleme almış olduğu "Sadâ-yı Şühedâ" isimli bir şiirinde Türk vatanının çiğnenmesi karşısında şehitleri konuşturmaktadır. Şehitler, yattıkları yerde ezan sesi yerine çan sesi duymaktan rahatsız olmuşlar ve yaşayan

[685] Hamdullah Suphi, **a.y.**, s.2.
[686] Sadiye Vesile, "Yüksel–Türk Askerlerine–", **Şehbal,** No:65, 15 Teşrinisani 1328, s.334.

torunlarının mezarlarını, vatanlarını çiğnetmeleri karşısında torunlarını, çocuklarını suçlu görmekte ve onları reddetmektedirler:

"Ezan sesi duyamaz olduk felaketli diyarda,

Çan sesinden biz yatamaz olduk artık mezarda.

.....

Hayır, hayır bunlar bizim öz kanımız değildir;

Akrabamız, evlâdımız, ahfadımız değildir."[687]

Şiirin devamında şehitler, kendilerinin bu vatanı ellerinde tutmak ve yeni yetişen çocuklarına ve torunlarına bırakmak için hizmet ettiklerini, can verdiklerini, hatta bu uğurda dünyaya şan verdiklerini söylerken âdetâ vatanları için ağlamaktadırlar:

"Biz böyle mi hizmet ettik bu devlete, millete?

Heybetimiz mecbur etti düşmanları hürmete.

Vatan için biz yaşadık; vatan için can verdik

Kahramanlık şan ile biz cihana nam verdik."[688]

Şair, bu şiirinde yazıldığı günlerin toplumundaki bölünmüşlükten de yakınarak, vatanın asıl sahipsizliğini, savunmasızlığını fikir ayrılıklarında görerek şehitleri bu vatanın elde tutulabilmesi için birlik ve beraberlik içinde bulunması gereken vatanın evlatlarına vasiyet edercesine konuşturmaktadır:

---

[687] Hüveylâ Coşkuntürk, **İhsan Râif Hanım,** Ankara, KB Yayınları, 1987, s.72.
[688] Coşkuntürk, **a.e.,** s.72.

"Senlik, benlik, gavga döğüş ara yerde ezilen

Sen misin ey bahtsız vatan, tepelenen, çiğnenen

Gül cemalin solmuş, eyvah dönmüşsün bir vereme

Hep kargalar ağız açmış, üşüşmüşler tepene

.....

Aranızdan kaldırınız bu perde-i nifakı,

Yoksa göze almalıyız vatandan iftirâkı"[689]

Bulgaristan'da yaşayan Müslüman Türklere Bulgarların yaptığı zulümlerle alakalı olarak *Tahsin Nâhid*'in yazdığı Bulgaristan Müslümanlarına[690] isimli şiir, Türklerin vatanlarının düştüğü durumu ortaya koymaktadır. Şair, bu şiirinde Türk vatanını Kerbelâ'ya benzetmiştir. Şehitler, mezarsız; Bulgaristan Müslümanlarının köyleri, din düşmanlarının elinde harâp ve Müslümanlar düşman elinde inlemektedir:

"Ey müebbed fecîa-i hûnîn

Kerbelâ, Kerbelâ-yı vahşet ü kin..

Ey vatansız sefil olan zuâfâ,

Ey mezardan cüdâ kalan şühedâ..

Köyü adâ-yı din elinde harâb,

---

[689] Coşkuntürk, **a.e.,** s.72.

[690] Özgül, **a.e.,** s.483-484; (Özgül'ün bu antolojisinde şiirin künyesi şu şekilde veilmiştir: Tahsin Nâhid, "Bulgaristan Müslümanlarına", **Rübâb-Nüsha-i Mümtâze,** No:41, 25 Teşrinievvel 1328.)

Ey öten lânesinde bûm ü gurâb..

Irzı düşmanla pâymâl ü tebâh,

Ey eden her dakîka yüzbin âh:"[691]

Şair, zulüm altında inleyen Bulgaristan Müslümanlarının bu zulümlere karşı Osmanlı bayrağı altında toplanmalarını ister. Şaire göre Osmanlı bayrağı altıyüz seneden beri düşman kanı ile boyanmıştır. Tarihimizde yenilmek yoktur, vatan evlâtları sayesinde bir gün yine bu vatan parçası eski güzel günleri görecektir. Şiir, Türk askerlerinin vatan savunmasına teşvik edilmesi mısralarıyla sona erer:

"Cebel-misâl dururken dilâverân-ı vatan,

Domuz çobanları galip olur mu?... Olmaz, inan.

Biraz yavaş kızarız -biz kusurumuz vardır-

Kızınca dağ, dere düşman kanıyla hep kızarır.

Emin olun sizi halâs eylerler,

Bu şanlı bayrağın altında toplanan erler."[692]

İhsan Râif Hanım, Balkan savaşları yıllarının verdiği acılı ve tehlikeli günlerde vatan savunmasında bulunan "muhterem askerlerimize hediye" olmak üzere 12 Şubat 1328(1912) tarihinde yazılmış "Ey Ehl-i İslâm" isimli şiirinde yerimizi, yurdumuzu yıkanlara karşı beddua edilirken vatan savunmasında bulunan askerlere de dua edilmektedir. Zira onlar, bu milletin tek çaresidir, kurtuluş ancak onların savunmaları, savaşmaları ile olacaktır:

---

[691] Özgül, **a.e.**, s.483.
[692] Özgül, **a.e.**, s.484.

"Ana, baba, vatan diyor: Yaşayın, var olunuz!

Selâm size, sütü temiz, ey Müslüman askerler!

.....

Kumandanlar, zabitanlar, ordu, millet yaşasın!

Can bahâmız, vatanımız, ebed müddet yaşasın!

Ulu Türkler, Osmanlılar, her tarafi kuşasın!

Sırtlarını, Hızır eli, kudret eli ohşasın.

Selam size, ey fedâkâr, ey gazanfer askerler!

Hak indinde, kabul olsun, bu dualar, dilekler.

Siz vatanın, yaresinin, derdlerinin, dermanı,

Siz vatanın, selameti, fedaisi, kurbanı.

Siz vatanın, ey kıymettar, altunları, cevherleri,

Siz vatanın, direkleri, siperleri, erleri,

Hak vatana, bağışlasın, sizin gibi erleri.

.....

Vatan için, çarpışmak da, vazifedir sizlere.

Selâm size, ey muazzez, ey mukaddes, askerler!

Allah olsun yardımcınız, yoldaşınız melekler."[693]

Şair *İhsan Râif Hanım*'ın yine Balkan Savaşlarının acılı günlerinde yazılan "Feryâd ve Vicdan" isimli şiiri, bütün vatan evlatlarını asker olup savaşmaya, vatanı savunmaya, şehit olmaya çağırmaktadır:

"Zulm, hunhar canavarlar sarmış bütün vatanı

Özünüz bir volkan olup yakmalıdır düşmanı,

Kahramanlık, fedâkârlık günleridir kalkınız,

Sultan Murad meşhedine at bağlanmış bakınız.

.....

Ey tabibler, vatan hasta, yare mehlin bilmeli,

Bu karayı bir an evvel temizleyip silmeli,

.....

Dertli vatan yaralanmış inim inim inlerken;

Evlâdından gayret, şefkat, hizmet, imdad beklerken

.....

Durmayınız evde, köyde cenge harbe gidiniz!

Vatanımız uğrunda biz ölmeliyiz hepimiz."[694]

---

[693] Coşkuntürk, **a.e.**, s.93-94.

İhsan Râif Hanım, vatanı için olan hassasiyetini dile getirirken vatanındaki Osmanlı asırlarındaki o şaşaalı eski günleri de hatırlamakta, kahramanca savaşarak vatanına her gün yeni memleketler ekleyen büyük hükümdarları da anmaktadır. Onun ,"Ezan Sesi" şiirinde duyduğu ezan sesleri, bu debdebeli mesut günlere özlem duymasını sağlamaktadır:

"Gözlerinde canlanır hep kin, intikam, harp, sefer

Kalkan, kılıç, süngü, topuz, ateş, ölüm, kan, zafer,

Tunç bilekler, mâbetlerden çanlar söken hakanlar,

Vatan için, hakan için Hak yolunda kurbanlar."[695]

Vatanın zor durumda bulunup savunulması konusunu şiirlerinde dile getiren bir başka şairimiz *Fâik Âli* de, Millî Edebiyat devrinde ve Balkan savaşlarının devam ettiği günlerde yazdığı "Uçurumun Kenarında"[696] şiirinde zor durumunda bulunan vatanın genç, ihtiyar demeden düşmanla savaşarak korunması ve içinde bulunduğu ıstırap girdâbından kurtarılması gerektiğini belirtir:

"Âciz, şikeste, pür-düşerek kaldığın siyâh,

Girdâb-ı ıstırabın içinden çıkarsın... Âh

Ey münkesir yürekleri hâlen ve âtiyen

Endişe-i selâmet-i milletle titreyen

Genç, ihtiyâr adamlar, ey ervâh-ı fârika,

---

[694] Coşkuntürk, **a.e.**, s.70-71.
[695] Coşkuntürk, **a.e.**, s.96.
[696] Fâik Âli, **a.e.**, s.13-19; (Şiirin Teşrinievvel 1327 'de yazıldığı belirtilir).

Düşmanla bir muharebe, ihvânla tefrika:"[697]

Fâik Âli de Manastır Dârü'l-Muallimini için yazdığı "Bir Marş"[698] manzumesinde çocuklarımızı eğitecek muallim ve terbiyecilere seslenerek vatan ve millet yolunda mücadele vererek ölenlerin hiç unutulmayacağını belirtirken aşağıdaki mısralarında düşüncelerini şöyle ortaya koyar:

Hiç fenâ bulmaz ölenler vatan ve milet için

Vatan uğrunda ölen sîne-i millette yaşar."[699]

Fâik Âli, "Ordu"[700] şiirinde sonsuz ve sürekli mayasını Yavuz Sultan Selim'in ruhundan alan ve kulağında daimâ vatan çınlayan ordumuzun vatanın yükseltilmesi ve İslâm'ın yüceltilmesi ve yayılmasını büyük gâye olarak benimsediğini ifade eder:

"Selim-i Evvel'in ruhundan almış sermedî mâye:

Teâlî-i vatan, teyid-i İslâm en büyük gâye.

Vatan, nevbet çalar gûşunda destân-ı mesâfatı;

Mükâfât intizâr etmez...Onun yalnız mükâfâtı"[701]

Nigâr Bint-i Osman da vatanın zor durumu karşısında görevini yerine getirecek orduya olan şükrân duygularını şu mısralarla ortaya koymaktadır:

---

[697] Fâik Âli, **a.e.**, s.15.
[698] Fâik Âli, **a.e.**, s.35-36.
[699] Fâik Âli, **a.e.**, s.35-36.
[700] Fâik Âli, **a.e.**, s.63-65.
[701] Fâik Âli, **a.e.**, s.63-64.

"Hâlâ bu vatan yâd-ı mezâlim ile hâib,

Ciddi fakat eğlence değil şimdi vezâif,

.....

Ey ordu, ey asker sana şükrân, sana tekrîm!

Nâmın ebediyen olacak mevki-i ta'zîm."[702]

Şair *Nigâr Hanım*, "Terâne-i Vatan"[703] şiirinde vatan savunmasında emeği geçen orduya seslenerek şanlı şerefli askerlerin milletin kalbindeki yerini ve kahramanlıklarını:

"Şu vatan sayinizle buldu necât!

Cehdiniz oldu dâfi-i âfât,

Kahramanlar kulûb-ı ümmette,

Size râci bütün bu tahmîdât."[704]

mısralarıyla yüceltmektedir.

Vatanımızın savunulması ve korunmasında tek ve en önemli unsur olan ordumuzun tema olarak ele alınan şiirlerden biri de *Süleyman Nesîb*'in 27 Temmuz 1333 tarihli "Orduya"[705] isimli şiiridir. Şair, o gün için "Umûmî Harp" olarak ifade edilen Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarında yazdığı şiirinde Türk ordusunun vatanımızı savunmak için Çanakkale gibi çeşitli cephelerde gösterdiği kahramanlığı dile getirmektedir.

---

[702] Nigâr Bint-i Osman, **a.e.**, s.6.
[703] Nigâr Bint-i Osman, **a.e.**, s.8.
[704] Nigâr Bint-i Osman, **a.e.**, s.8.
[705] Süleyman Nesîb, "Orduya", **Edebiyât-ı Umûmiye**, No:33(2), 27 Zilkâde 1335, s.25-27.

"O nasıl vecd ü hamiyetti ki bir gün "Tepe"[706]de

Vererek elele dördü, ve vatan şarkısını

Çağırarak, bir sipere atladılardı, gördük

Dördü de düştü hemen....."[707]

Osmanlı ordusunun mensubu bulunan askerleri ve subayları yücelten şair, yukarıdaki mısralarında Çementepe'deki savaşta dört askerimizin el ele verip vatan şarkısı söyleyerek düşmana karşı mücadelelerini tasvir eder. Şiirin devamında neferi, subayları ve diğer bütün mensuplarıyla övülen, mukaddes kabul edilen ve dua edilen ordu sâyesinde vatanımızın savunulduğu ve düşman ayaklarına çiğnetilmediği ifade edilmektedir:

"Yaşa ey ordu, büyük ordu, mukaddes ordu!

Ki mekârimde müsâbık, ümerâsı, neferi,

İhtiyât zâbiti, hep var olunuz, var olunuz

Koruyup önlettiniz şu mübârek yurdu..."[708]

3.3.3. Vatan ve Bayrak Sevgisi

Eski Türkler için ancak bayraklarının dalgalandığı yerin vatan olduğunu daha önce belirtmiştik. Eski Türklerin her şeyi olan bayrak, bağımsızlık sembolüdür. Türk halkı içinde komutan ve boy beylerinin itibar ve saygılarının şekil ve sayısına göre tayin edildiği bayrak, aynı zamanda saçaklarında uğur ve başarı gösteren bir

[706] Metne ait bir dipnot olarak "Çementepe" verilmektedir.
[707] Süleyman Nesib, "Orduya", **a.y.**, s.26.
[708] Süleyman Nesib, "Orduya", **a.y.**, s.27.

semboldür.[709] Eski Türklerde her ikisi de kutlu ve önemli sayılan hem tuğ hem de bayrak bulunurdu. Bir devletin ve bağımsızlığın sembolü olan tuğ, daha çok resmîdir. Göğün ve ebe kuşağının renklerini taşıyan bir bayrak ise, Türklerde köklerini dinden ve sihirden alan[710] koruyucu bir ruh olarak kabul edilirdi.[711] Eski Türklerde bayrak ile beraber davul da bağımsızlık ve tayin sembolü olarak kabul edilmiştir. Bu eski anlayışın bir devamı olarak Selçuklular'ın *Osman Gazi*'ye "tuğ ile davul" göndermelerinin sebebi de burada yatmaktadır. Ayrıca Türkler, ölüm ve yas işareti olmak üzere siyah bayrak asarlar, siyah elbise giyinirlerdi. Beyaz bayrak ve beyaz giyinmek ise şehitlik işareti olarak kabul edilmekteydi. Bunun için Türk hakanları, biraz da askerden ayrılmak için "savaşlarda beyaz elbise giyerler."[712]

Bizde bayrak çok defa sancak yerine de kullanılmıştır. Cumhuriyet devrinde bayrak ile sancak arasındaki fark dikkate alınarak sancak daha çok muayyen askerî birliklerin özel bayraklarına izafe edilmiştir.[713] Türk edebiyatında hemen bütün devirlerde bilhassa devlet, millet, ordu, savaş, cihat konularında yazılan eserler içinde bayrak üzerinde önemle durulan bir sembol olmuştur.[714] Vatan tehlikeye düştüğünde millet fertlerinin tamamının altında toplandığı sığınak, güven kaynağı, millî birlik ve beraberliğin sembolü, küskün ve dargınları bile bir tek hedefte birleştiren bir bağ olmuştur.[715] Bir devletin varlığının ve bağımsızlığının alâmeti kabul edilerek, vatan savunmasında ve savaşlarda sembol olan ve ordunun en önünde taşınan bayrak veya sancak, mukaddes bir varlık olarak Tanzimat sonrası Türk edebiyatının edebî eserlerinde de önemli bir konu olarak ele alınır. Bayrak veya sancak bazen doğrudan doğruya kendisi bu dönem edebiyatının konusu olurken bazen de devletin veya vatanın timsali olarak edebî eserlere girmektedir.

---

[709] Bahaeddin Ögel, **Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, 3.bs., İstanbul, TDAV Yayınları, 1988, s.690.
[710] Bahaeddin Ögel, **a.e.**, s.690.
[711] Bahaeddin Ögel, **Türk Kültür Tarihine Giriş,** C.VI, Ankara KB Yayınları, 1984, s.221.
[712] Bahaeddin Ögel, **Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, s.691.
[713] M. Fuad Köprülü, "Bayrak", **MEB İslâm Ansiklopedisi,** C.V, Ankara, MEB Yayınları, 1952, s.459-468.
[714] **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,** "Bayrak", (Y. yok), C.I, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1977, s.360.
[715] Yaşar Çağbayır, **İstiklâl Marşı'nın Tahlili,** 2.bs., Ankara, TDV Yayınları, 2000, s.156.

Bazen de Hıristiyan dünyasının Haç'ına karşılık İslâm dünyasının Hilâl'ini sembolize eder. *Tevfik Fikret*'in "Sancağa Karşı" şiiri bu tarz kullanılışa bir misal olarak verilebilir.[716]

Tanzimat sonrası Türk edebiyatında bayrak, çoklukla vatan mefhumu ile birlikte kullanılır. Vatan topraklarını yavaş yavaş kaybeden Osmanlı Devleti bu dönemde vatan topraklarını müdafaa halindedir. Vatanın müdafaası aynı zamanda bayrağın müdafaası demektir. Devletin kudretli ve galip olduğu dönemlerde gurur veren bir unsur olarak işlenen bayrak, mağlubiyetlerin yaşandığı dönemlerde *Nâmık Kemâl*'in "Hilâl-i Osmânî"[717] şiirinde olduğu gibi mahzûn ve boynu bükük, İstiklâl Marşı'nda ise çehresi çatıktır.

Zafer Hanım'ın *Aşk-ı Vatan*[718] romanındaki vatan sevgisi, daha çok vatanından ayrı olmaktan kaynaklanan bir sevgidir.

Romanın birinci derecedeki kahramanı ve asıl adı Loranza olan Gülbeyaz, vatanı olan İspanya'dan ayrı olarak İstanbul'da cariye olarak bulunduğu bir yalıda boğazı seyrederken vatanına kavuşma ümidi olmadığı bir zamanda Boğaz'dan geçen İspanya gemilerinde dalgalanan kendi ülkesinin sembolü olan bayrağını görür ve heyecanlanır. Gülbeyaz'ın gördüğü bu bayrak, ona âdetâ vatanını getirmiş veya oun vatanına götürmüştür. Gülbeyaz'ın günlerdir vatanından ayrı olmaktan kaynaklanan elemli ve acılı hâli, İstanbul Boğazı'ndan geçen ve memleketinden gelmiş bulunan gemilerin taşıdığı ülkesinin bayraklarını görmesi sonunda büsbütün neşe ve sevinç hâline dönüşmüştür:

> "...Gülbeyaz denize doğru dalgın dalgın nazar-endâz-ı esef olarak birden bire "A!... ne görüyorum! Aman Ya Rabbi hayâl olmasın! Hayır hayır vatanımın sevgili vatanımın nişânelerini görüyorum."[719]

---

[716] **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, A.y.,** s.360.
[717] Ergün, **ü.e.,** s.271-272.
[718] Zafer Hanım, **Aşk-ı Vatan,** (Hazırlayan: Zehra Toska), 2.bs., İstanbul. Oğlak Yayınları, 2000, 129 s.

Tanzimat sonrası Türk edebiyatında vatan temasının en fazla işlendiği türlerden olan manzum eserlerde vatan sevgisi ile birlikte din, devlet, millet, sancak ve bayrak da bu tema ile ilgili olarak ele alınan diğer mukaddes kavramlar arasında yer almaktadır.

Tanzimat sonrası Türk edebiyatında kutsal bir değer olarak bayrak ve sancak, ilk olarak 1897 Türk-Yunan Savaşı sırasında yazılmış olan şiirlerde karşımıza çıkar. Bu dönemde yazılmış olan "şiirler arasında bayrağa en fazla yer veren, *Menemenlizâde Mehmed Tahir*'dir."[720]

Menemenlizâde Mehmed Tâhir, Terâne-i Zafer isimli kitabında yer alan Bir "Osmanlının Hayali Yahut Kahramanâne Bir Hayâl"[721] şiirinde sadece bayraktan bahsetmez, şiirin içinde sancağı devamlı bir motif olarak yayar ve onun etrafında bir değerlendirme yapar.[722] Şair, bayraklar elde koşan askerlerin toplara karşı can attıklarını ve savaşın kazanılması sonunda bayrakların hilâllerinin ışıklarından savaş meydanlarının nura gark olduklarını ifade eder:

"Şanlı bayraklar elde mevce-nümâ

Şanlı Osmanlılar, o şîr-i dilân,

Topa karşı can atmada her ân

.....

Dikecek bayrağı, hitâb edecek

Diyecek: Ey hilâl-i Osmânî

---

[719] Zafer Hanım, **a.e.,** s.90.
[720] Necat Birinci, "1897 Türk-Yunan Savaşı'nın Şiirimizdeki Akisleri", **Edebiyat Üzerine İncelemeler**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2000. s.140.
[721] Menemenlizâde Mehmed Tâhir, **Terâne-i Zafer**, İstanbul, Bâbıâli Caddesinde 25 Nolu Matbaa, 1313, s.11-16.
[722] Necat Birinci, **Menemenlizâde Mehmed Tahir Hayatı ve Eserleri,** İstanbul, İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1981, s.205.

Yine böyle temevvüc eyleyerek

Nûra gark eyledin bu meydânı"[723]

Tevfik Fikret, 1897 Türk-Osmanlı Savaşı sırasında yazdığı "Hasan'ın Gazâsı"[724] şiirinde Hasan'ın, şehid olan çavuşunun elinden vatanın sembolü olan bayrağı yere düşürmeden kaparak tepeye diktiğini ve bu sırada kendisinin şehit olmasını şu mısralarla dile getirir:

"Hasan'dı bayrağı rekz eyleyen o gün tepeye;

Zavallı, tabyaya birlikte yaklaşırlarken

Şehid olan çavuşun dest-i ra'şe-nâkinden

Bu şanlı ra'yeti kapmış düşürmemişti yere;

Fakat ne çare ki bir kurşunuyla hasm-ı zebûn

Düşürdü hâke o şîr-i gazâyı, garka-i hûn."[725]

1897 Osmanlı-Rus Savaşı ile ilgili yazılan ilk şiir olan[726] *Tevfik Fikret*'in "Asker Geçerken"[727] şiirinde de zafer alaylarında önde dalgalanan sancak, al rengiyle ezelî bir fecr gibi yüksek tepesinden dalga dalga ışıklar saçmaktadır:

"Geçmekte zî-vakaar ü tarab mevkib-i zafer;

Sancak, o reng-i âl ile fecr-i ezel gibi

---

[723] Menemenlizâde Mehmed Tâhir, **a.e.,** s.4-5.
[724] Tevfik Fikret, **Rübâb-ı Şikeste,** Yeni Tab'ı, İstanbul, Tanin Matbaası, 1326, s.40-48.
[725] Tevfik Fikret, **a.e.,** s.46.
[726] Necat Birinci, "1897 Türk-Yunan Savaşı'nın Şiirimizdeki Akisleri", **Edebiyat Üzerine İncelemeler**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2000, s.130.
[727] Tevfik Fikret, **a.g.e.,** s.229-230.

Fark-ı mehâbetinde saçar mevce mevce fer."[728]

Türk-Yunan Savaşı sırasında *Mehmed Emin* tarafından yazılmış olan "Cenge Giderken"[729] isimli şiirinde de bayrak ve sancak konu edilmiştir. *Mehmed Emin*, bu şiirinde din, Kuran-ı Kerim, vatan ve bayrağı bir arada sayarak, savaşa giden asker ağzından bu mukaddes değerlerin korunacağını ve savunulacağını dile getirmektedir:

"Muhammed'in kitabını kaldırtmam

Osmancığın bayrağını aldırtmam

Düşmanımı vatanıma saldırtmam"[730]

Yine 1897 Türk-Yunan Savaşı sırasında *Mehmed Emin* tarafından yazılmış olan "Tırhala Kal'asına Bayrak Dikerken"[731] şiirinde, vatanına düşmanları saldırtmamakta kararlı olan bir asker ağzından konuşulur. Şiirde, daha önce düşmana kaptırılmış olan fakat yine ele geçirilen Tırhala Kalesi'ne "eski sönük çerâğ yakılarak ulu devlet bayrağı dikilmiştir":

"Eskilerin bu yerlerdi, bu illerdi durağı

İşte bugün yine yaktık, eski, sönük çerâğı

Bu kalaya biz de diktik ulu devlet bayrağı

Koç yiğitler! Atina'da haydin bir su içelim!"[732]

---

[728] Tevfik Fikret, **a.e.,** s.229.
[729] Mehmed Emin, "Cenge Giderken", **Asır,** No:162, 15 Mayıs 1313, s.4.
[730] Mehmed Emin, **a.y.,** s.4.
[731] Mehmed Emin, "Tırhala Kal'asına Bayrak Dikerken", **Malûmât**, C.4. No:83, 15 Mayıs 1313, s.716.
[732] Mehmed Emin, **a.y.,** s.716.

Türk vatanının sembolü olan sancak, vatanın savunulması, veya yeni memleketlerin kazanılması için yapılan savaşa giden askerlerin önünde gider. Sancağın açılması bir anlamda da savaşın başlamasıdır. *Manastırlı Rıfat,* "İleri Arş!"[733] şiirinde savaş başlangıcı için açılan ve önde giden sancağın savaşacak askerleri peşinden çağırdığını ifade eder:

"Bakınız sancak ilerde gidiyor

Gelin arkam sıra gavgaya diyor

Kanadın açtı hücûm emrediyor

Ha babam ha ileri arş ileri"[734]

Vatan sembolü olan bayrağın 1897 Türk-Yunan Savaşı'nda üstün başarı gösteren ve gazi olarak dönen askerlerle beraber konu edildiği bir başka şiir de *İsmail Safa*'nın "Gazileri İstikbâl"[735] isimli şiiridir. Gazilerin övülmesinin hâkim bir konu olarak yer aldığı şiirde, Osmanlı bayrağı da geniş bir şekilde işlenir. Şair,

"O bayrak ki hem hâl ü şekl-i hilâl

Olur nûra gark ettiği yer helâl;

.....

O bayrak ki Kur'an'ı ilân kılar,

O bayrağa kurbandır Osmanlılar

Nasıl hisle tâbi ise âyâtına

---

[733] Manastırlı Rıfat, "İleri Arş!", **Malûmât,** C.4, No:83, 15 Mayıs 1313, s.713.
[734] Manastırlı Rıfat, **a.y.,** s.713.
[735] İsmail Safa, "Gâzîleri İstikbâl", **Servet-i Fünûn,** C.XIII, No:321, 24 Nisan 1313, s.138; **Malûmât**, C.VI, No:81, 10 Zilhicce 1314/1 Mayıs 1313, s.667-668.

İtâat kılar öyle râyâtına."[736]

mısralarında hem Osmanlıların bayraklarına olan hayranlıklarını dile getirir, hem de Osmanlı bayrağının dikilip onun saçtığı nurla aydınlanan yerlerin onlara helâl olduğunu ifade eder. O bayrak, Kur'an'ı da ilân etmektedir. *İsmail Safa,* askerlere seslenerek savaşmaya başlamışken Osmanlı bayrağının bütün Balkanlara dikilmesini de şu mısralarında istemektedir:

"Vücudu boyamışken al kanlara

Çıkıp bayrak asmak o Balkanlara."[737]

Edebiyatımızda vatan temi ile ilgili eser veren sanatkârlar arasında azınlık mensubu olan yazar ve şairler de yer alır. Azınlık mensubu *Avram Naon* da Türk-Yunan Savaşı sırasında kazanılmış olan Yenişehir zaferi ilgili olarak kaleme aldığı "Yenişehir Zaferi Sebebiyle"[738] isimli şiirinde Osmanlı birliğinin zaferdeki önemini vurgularken Osmanlı bayrağının da pek çok zafere şâhid olduğunu dile getirir. Şairin zafer sebebiyle ifadeleştirdiği duyguları şu mısralarla ortaya konulur:

"Kurşunlarına medfen olur sîne-i a'dâ

Bak böyle o sâid

Ulviyyete gark olmuş o bayrak ki hilâldir

Mûcîde adalet

Bir sancak-ı âlî ki onun girdiği heycâ

[736] İsmail Safa, **a.y.**, s.138.
[737] İsmail Safa, **a.y.**, s.138.
[738] Avram Naon, "Yenişehir Zaferi Sebebiyle", **Malûmât,** C.IV, No:84, 24 Mayıs 1313, s.726.

Nusretlere şâhid"[739]

Muzaferredin Gâlib, "Şükrâne-i Fütûhât"[740] şiirinde, vatanları uğrunda savaşa giden askerler için sancağın ışıltısının neşeli gönüllerde ilahi bir gül bahçesi, bir ümit kaynağı ve kazanılan zaferin bir hatırlatıcısı olduğunu ifade eder:

"Sancağınızın şûlesi bir şule-i ümîd

Eşvâk-ı gönüllerde açan gülşen-i tevhid

Her yerde eder dalgalanıp nusret-i tecdîd"[741]

Vatanın kurtarılması ve vatanda hürriyet içinde yaşanması teması ile birlikte bayrak konusunu işleyen bir şiir de "Namuslu ve Hamiyyetli Bir Müşir"[742] ismiyle *Tarsûsî-zâde Münif* tarafından kaleme alınır. Şair, zulme karşı mücadele edilmesi için, hürriyet edilmesi için bayrak açılmasını gençlerden şu mısralarla istemektedir:

"Yiğitlerim! Benim evlâtlarım! Açın bayrak!

Zulüm geberdi! Bugün doğdu burda bir yeni hak

Bu hak, bu hak, bu Hudâ'nın aziz yarattığı nûr

Eder -bilir misiniz?-kalb-i halkı pek meshûr

.....

Vatanın halkı toplanır, bir "esas"

---

[739] Avram Naon, **a.y.**, s.726.
[740] Muzaffereddin Galib, "Şükrâne Fütûhât", **Malûmât**, C.IV, No:82, 8 Mayıs 1313, s.688.
[741] Muzaffereddin Galib, **a.y.**, s.688.
[742] M. Kayahan Özgül, **Arayışlar Devri Türk şiiri Antolojisi**, Ankara, TDV Yayınları, 2000, s.460. (Bu kaynakta eserin künyesi şu şekilde verilmiştir:Tarsûsî-zâde Münif, "Namuslu ve Hamiyyetli Bir Müşir", **Hürriyet** (litografya), Cenevre 1903, s.59-61).

Kurar... Teessüs eder: "Hakk-ı hakimiyet-i nâs"[743]

II. Meşrutiyet devrinde bayrak konusunu ele alan şairlerden *Süleyman Bahri*'nin "Bayrak"[744] şiirinde sanki milletin kalbi olarak heyecanlı bir şekilde dalgalanan bayrak, altı asırlık devletin toprağa geçmiş tarihi, şehitlerin örtüsü ve vatanın en mukaddes örtüsü olarak ifade edilmektedir:

"Sanki: bir revzen bülend-i bekâ

Perdedâr-ı harem-serây-ı vatan;

Sırmadan hâreli ridâ-yı vatan..."[745]

Edebiyat tarihimizde bayrak sevgisini tema alarak işleyen en güzel hikâyelerden biri de Millî Edebiyat döneminin önemli edebiyat dergilerinden olan *Rübâp* Mecmuası'nda *Hemedânîzâde Ali Nâci* imzasıyla yayınlanmış olan "Bayrakçının Aşkı"[746] isimli hikâyedir.

Kahramanı, *Nâmık Kemâl*'in *Vatan Yahud Silistre* isimli tiyatro eserindeki Zekiye'yi hatırlatmakta olan ve erkek kılığına girerek savaşta bayraktar olan kahraman Cemşid, yüreği Türk bayrağına hayranlık duyguları ile yetişmiş bir genç kızdır. Bayrak sevgisinin ön planda tutulduğu bu hikâyede vatan uğrunda ölmek için çırpınan bir kahraman olan Cemşid'in şahsında vatanseverlik duygusunun seviyesi de gözler önüne serilmiştir.

Küçüklüğünde İstanbul'da Cuma günleri evlerinin önünden geçen askerî tören kıtasının önünde giden bayraktarın taşıdığı bayrağı hayranlıkla izleyen Cemşid, aslında bir kızdır. Fakat yetişkin bir genç kız oluncaya kadar ömrü

[743] Özgül, **a.e.,** s.460.
[744] Süleyman Bahri, "Bayrak", **Âşiyân,** No: 14, 4 Kanunuevvel 1324, s.214.
[745] Süleyman Bahri, **a.y.,** s.214.
[746] Hemedânîzâde Ali Naci, "Yurt Hikâyeleri:1 Bayrakçının Aşkı", **Rübâp,** C.1, No:17, 1 Mayıs 1328, s.180-183; "Bayrakçının Aşkı 2", **Rübâp,** C.1, No:18, 17 Mayıs 1328, s.189-191; "Bayrakçının Aşkı-Son", **Rübâp,** C.1, No:19, 24 Mayıs 1328, s.204-206.

boyunca bu sevgi ve hayranlık duygusu onun içinde gittikçe derinleşmiştir. O, bu sevgi ve hayranlık duygularını şu cümleleri ile ifade eder:

> "Türklerin bayrağına karşı derin bir samimiyet, bir incizâb-ı vicdânî hissediyor, ve bu yavaş yavaş büyüyerek çılgın hummâ-âlûd bir aşk şeklini alıyordu. Artık o günden sonra her Cuma kapımızın önünden geçen bayrağı görmek için pencereye koşardım. Dünyada en çok sevdiğim o oldu. Kalbimin en temiz bir köşesinden Türklerin bayrağına bir hacire-i ihtirâm ayırdım, ve her zaman benliğimi dolduran şiddetli bir duygu ile, onu selamlamak arzusuyla yandım..."[747]

Seneler geçer ve bir gün "Trablusgarp'tan artık Türklerin bayrağını oradan kaldıracaklar"[748] diye bir dedikodu yayılır. Bu söylenti onun kalbinde bir kin duygusu uyandırır ve Cemşid, Trablusgarp'ın yolunu tutar. Onun oraya vardığındaki duygularını şu cümleler vermektedir:

> "Sıcak bir yaz akşamıydı. Üç günden beri serseri adımlarla Trablus'un meçhûl ve nihâyetsiz yollarını dolaşan genç çocuk şehrin büyük kapısına yetiştiği zaman Arap illerinin gözleri karşısında yükselen bu muhteşem ibâdet-gâhını derin bir saadet-i rûhiye içerisinde seyrettikten sonra varlığının en gizli köşelerinden akan heyecanlı bir sesle *"yurdum!"* diye selamlamıştı."[749]

Cemşid, Osmanlı askerlerinin çadırlarının bulunduğu bölgeye giderek orada görevli olan zabite İstanbul'dan geldiğini ve kendisinde olan bayrak sevgisini anlatarak o birlikteki bayraktarlık görevinin kendisine verilmesini sağlayan şu konuşmayı yapar:

---

[747] Hemedânîzâde Ali Naci, **a.y.**, s.181-182.
[748] Hemedânîzâde Ali Naci, **a.y.**, s.182.
[749] Hemedânîzâde Ali Naci, **a.y.**, s.182.

–Ben Türk'üm diyordu. Hem ne kadar bilir misiniz... Altı yüz senelik devreye âit insanların metin ve azimkâr damarlarında dolaşan kanın, Türk kanının bana müntakil Türklüğüyle Türk'üm. On sekiz yaşındayım. Adım Cemşîd. O zaman daha pek çok küçüktüm, bir gün kapımızın önünden selamlığa giden bir çok askerler görmüştüm. Bunların hepsinin önünde yürüyen birisi vardı ki kolları arasında kırmızı renkli canfes üzerine altun sırmalarla *"Lâ ilahe.....illâ....."* yazılı bir şey taşıyordu; onu çok sevmiştim, o akşam anneme sorduğum zaman o *"Türklerin bayrağıdır"* dedi. Bilmem aşkının ışıklarıyla beslenmiş bir Türk kini. Ben dünyada kaldıkça Türklerin bayrağına ilişilmeyeceğine yemin ettim. İstanbul'dan buraya kadar bayrağım için geliyorum Zâbit Efendi; ben de sizlere karışacağım. Bana bayrağımı veriniz; bu sefer en önde ben gideyim.[750]

Türk yurdunun sevimli bayrakçısı bir gün İtalyan askerleriyle yapılan çatışmada yükseklerde sallanan bayrağıyla en önde yürümüş ve heyecandan topların gülle ve silahların kurşun seslerini işitmemiştir:

"Artık çöllerin göğsünü imlâ eden kanlı hatıralara o da bir dost, bir âşinâ idi. Hatta böyle temin ediyordu. Saatlerce kulaklarını binlerce âh ve eninin akûs âhengi tıkayarak bir şûle-i vahşi-i intikâm ile yanan, gözlerini bir nokta-i hedef üzerinde tespit ile dumanlar arasında koşuyor, sımsıkı sarıldığı bayrağı havalandırarak yüzünde bir tebessüm-i mağrur ile "Allah Allah" diye bağırıyor, herkese cesaret vermeğe çalışıyordu.

Anadolu'nun ölümden korkmayan çocuklarıyla artık o da kardeş olmuştu, o da onlar gibi hayatı istihkâr ediyordu."[751]

İki taraftan da binlerce kurşunun atıldığı ve son yedi arkadaşının ölümü ile kendisinin yalnız kaldığı bir sırada hurmalıkların arasından çıkan üç İtalyan

[750] Hemedânîzâde Ali Naci, **a.y.**, s.181.
[751] Hemedânîzâde Ali Naci, **a.y.**, s.189.

askerine yalnız başına mukabele etmektedir. Bu esnada zabitinden teslim alırken ölümü ve kollarının kırılması dışında bırakmamaya yemin ettiği bayrağını düşünür:

"Yarım saat sonra üç İtalyana karşı yalnız bayrakçı kalmıştı; bayrağını kollarının arasına almış, ölmüş bir askerin tüfeğiyle, korkudan bir adım ileri atamayan üç kişiye mukabele ediyordu. Yalnız ve kimsesiz kaldığı çöl ortasında yine yalnız bayrağıyla ettiği yemini düşünüyordu.

.....

Başlığıyla bornozu yere düşmüştü. Yalnız bayrağı hâlâ beraberdi göğsünün üzerinden sancağı için ettiği yemini hatırlatan bir şey çıkıyordu. Düşüncelerini yalnız o yeminin mukaddes hatırası işgal ediyor, yalnız.... yalnız onu düşünüyordu."[752]

Cemşid, yaralanmıştır; onun göğsünden şimdi bayrağa ağlayan kanlı bir göz açılmıştı. Artık onun da göğsünde her gazi gibi bir vatan yarası vardı ve bunu İstanbul'a döndüğü zaman herkese göstereceğini düşünerek sevinir. Fakat kuvvetini kaybetmiş ve ölümü aklına getirmez. Bu durum ile birlikte aklına daima bayrak gelir. Cemşid'in bayrakla ilgili düşüncelerini de yazar bize şöyle sunmaktadır:

"Birdenbire bütün varlığı kavuran zâlim bir fikirle sersemledi. Dimağı uyuştu, ya ölecek olursa... O bunu şimdiye kadar düşünmemişti bile. Halbuki vücudunda kıpırdayan derin uyuşukluk, rehâvet onu korkutuyordu.

Ya ölecek olursa... Âh evet ölecek olursa artık o bayrağı Türklerin bayrağını kim muhafaza edecekti. Dünyadan yeminlerini unutan bir alçak gibi gitmenin ne kadar zelil, lanet-bahş olacağını düşünüyordu. "[753]

[752] Hemedânîzâde Ali Naci, **a.y.**, s.190.
[753] Hemedânîzâde Ali Naci, **a.y.**, s.204.

Bayraktar Cemşid, bu düşüncelerden sonra son nefeslerini alır ve ölür fakat kolları arasından Türk bayrağını bırakmaz. Hurmalıklar arasından çıkan düşman askeri, bayrağı almak için onun sevimli kollarını kırmaktan başka çare bulamamıştır. Fakat kollarını da kıramaz ve gömleğini yırtar ve korkudan kaçar. Cemşid'in son nefesini verdikten sonraki durumu ile düşman askerinin bayrağı almak için verdiği uğraş ve Cemşid'in bir kız olduğunun anlaşılması ile oradan kaçması ve bayraktarın öldükten sonra bile yemininde durarak bayrağı vermemesi hikâyede şu satırlarla verilmektedir:

> "Sarışın çehresi, açık ve beyaz göğsü şimdi ölü ışıklarla, beyaz bir kefenle örtülmüş gibiydi. Saçları perişan, güzel dudakları daha ilk tebessümünü muhafaza ediyordu.
>
> Bu bir kadındı. Düşmanın zelîl askeri korkudan hurmalıkların arasında kaçıp kaybolurken İstanbul'dan Arap illerine kadar Türklerin bayrağını muhafazaya koşan Türk yurdunun bu sevimli kızı, göğsünde bayrağını hâlâ metin bir azm-i fedâkârîyle kucaklayarak, hurma yapraklarından kayan ışıklar arasında artık son nefesini de Allah'a veriyordu.
>
> Bu, Türk yurdunun Trablus hurmalıklarında unuttuğu ilk ve en güzel bir şehideydi."[754]

Vatanın varlığının ve bağımsızlığının sembolü olan bayrağa karşı duyulan hayranlık ve sevginin tema olarak işlendiği bu hikâyede milliyetçilik fikrine de yer verilerek, vatanın bütünlüğü uğrunda verilen güzel bir mücadele örneği gözler önüne serilmiştir.

Çocuklara bayrak ve sancak sevgisini aşılamak için kaleme alınan eserlerinden biri de Millî Edebiyat devrinin millî konulara yer ayıran

[754] Hemedânîzâde Ali Naci, **a.y.**, s.206.

mecmualarından olan *Büyük Duygu*'da *Rodoslu Ahmed Kemal*'e ait olan "Sancağını Sev Yavrum"[755] isimli şiirdir.

Şair, çocuklara bayrak ve sancağın analarından kalmış önemli bir armağan olduğunu belirtir. Namusunun yeni yetişecek çocuklara emanet olarak verildiğini ifade eden şair, onun beyaz rengini gökyüzündeki ay ve yıldızlardan, al renginin de kanlara bulanmaktan geldiğini ifade etmektedir:

"Şu gördüğün al beyaz;

Renkler ile donanmış,

O sevimli sancağın,

Bak kanlara bulanmış.

Bu armağan sana bil,

Analardan kalmış idi;

Onun ayı yıldızı,

Semâlardan alındı.

Bu sancağın namusu,

Sana tevdi' kılındı?"[756]

Balkan Savaşlarının devam ettiği yıl yayınlanmış olan bu şiirde şair, Türk vatanının çeşitli Balkan ülkeleri ve milletleri tarafından parçalanmasını imâ eder. Devleti ve vatanı temsil eden sancağın şahsında vatanın düştüğü kötü durumun

[755] Rodoslu Ahmed Kemal, "Sancağını Sev Yavrum", **Büyük Duygu,** 1. Sene, No: 4, 13 Nisan 1329, s.63.
[756] Rodoslu Ahmed Kemal, **a.y.,** s.63.

giderilmesi için gelecek nesillere atalarının eski şanlı günlerini anlatarak sancağının da eski şanlı günlerdeki hâlini hatırlatmaktadır:

"Reva mıdır yerlerde?

Görülsün bu armağan;

Çamurların içinde,

Gömülsün bu yatağan.

Baban sana bırakmış;

Kan üstünde bir kılınç,

Bu kılıncı ünletmek,

Hakkı sana verilmiş...

O, senin ecdadın!

Kimseye; baş eğmemiş,

Al yeşilli sancağın,

Yerlere hiç düşmemiş..."[757]

Şair, şiirinin üçüncü ve son bölümünde Türk vatanının, Türk ülkesinin sembolü ve atalardan emanet olan sancağının yerlere serilmesine sebep olan Balkan milletlerine beddua etmektedir. Bu sevimli armağanın gelecek nesillerce kurtarılmasını tek çare olarak gören şair, bu gençlerin vicdanının onun bu halde

[757] Rodoslu Ahmed Kemal, **a.y.** s.63.

kalmasına razı olmayacaklarını düşünmekte ve sancağın boynunu onlara eğdiğini belirtmektedir:

"Fakat şimdi âh! Oğlum:

Bu sevimli armağan;

Ne hallere girmiştir,

Kırılsın ki o eller,

Onu yere sermiştir...

Râzı mıdır bu hâle?

Senin büyük vicdanın,

Yok şu güzel sancağın;

Sana boyun eğmiştir."[758]

Milletin vatanı ile bütünlüğünün sembolü olan bayrak konusu, *Nigâr Bint-i Osman*'ın şiirlerinde de işlenmiştir. *Nigâr Hanım*, daha çok vatan parçalarının ve özellikle de Balkan Savaşları sebebiyle Rumeli'deki bazı toprak kayıplarının yaşandığı dönemde vatanî şiirler yazmıştır. Bu toprak kayıplarının yaşanması ile askerlik, vatan için çalışma yanında, vatanla ilgili en önemli sembollerden olan bayrak da şiirlerinin konuları arasında yer alır. *Nigâr Hanım*'ın "Hilâl-i Ahmer'in Tabettireceği Talebe Defteri İçin"[759] isimli şiirinde şair, her Müslümanın hilâl için çalıştığını, hilâlin Müslümanların ömürlerinin ve taçlarının süsü olduğunu belirtir.

[758] Rodoslu Ahmed Kemal, **a.y.**, s.63.
[759] Nigâr Bint-i Osman, **a.g.e.**, s.20.

Balkan savaşlarının şairlerimizin vatanî duygularını harekete geçirdiği günlerde kadın şairlerimizden *İhsan Raif Hanım* tarafından müstakil olarak vatanî temaların işlendiği 8 sayfalık bir şiir kitabı yayınlanır.[760] *İhsan Raif Hanım*'ın donanma cemiyeti yararına bastırmış olduğu bu kitabın ilk şiiri olan Kadın ve Vatan isimli manzume dikkat çekicidir. Türk kadınının çocuklarını vatanın hizmeti için eğitmede gösterdikleri gayretler manzum olarak hikâye edilirken şairin Türk kadınına hitâben söylediği:

"Küçücükten ona vatan aşkı veren senin ana sesindi,

"Sancağına hor baktırma, oğlum" demek en başlıca dersindi"[761]

mısraları Türk çocuğuna anneleri tarafından vatan, bayrak ve sancak sevgisinin temellerinin nasıl atıldığını göstermektedir. Şair *İhsan Hanım*, aynı manzumede vatan için gösterilen kahramanlıkları hikâyeleştirirken de:

"Bundan yarım asır evvel Türk kadını felaketli bir günde

Kars'ın yüksek, kan çehreli, yalçın taşlı kaleleri üstünde

Osmancığın ateş renkli bayrağını gelin gibi gezdirdi,

Onun eli ordulara gayret verdi, düşman başı ezdirdi."[762]

kıtasıyla Türk kadınlarının Osmanlı-Rus Savaşı'nda Kars cephesinde Osmanlı bayrağının dalgalanması uğrunda verdikleri fazilet mücadelesini ifade eder.

---

[760] İhsan Raif, **Kadın ve Vatan,** İstanbul, Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaası, 1330, 8 s.
[761] İhsan Raif, **a.e.,** s.3.
[762] İhsan Raif, **a.e.,** s.4.

3.4. Tanzimat Sonrası Türk Edebiyatında Vatan Ve Hürriyet

Türk milleti, geçmişten bugüne devletlerinin istiklâli gibi vatanlarına da bağlıydılar. Eski Türklerde vatan ve ülke telakkisi, Türk devlet düşüncesine paralel bir şekilde, bütün öteki göçebe veya yerleşik düzen sahibi toplumlardan farklı olarak, siyâsî bağımsızlık fikri ile beraber yürümektedir. İbrahim Kafesoğlu'na göre eski Türkler, ancak hür ve bağımsız yaşayabildiği toprağı vatan saymaktadırlar. Türk tarihinde görülen farklı coğrafyaların ayrı ayrı vatan tutulması da bundan ileri gelmektedir. Türkler, hür ve bağımsız yaşayamadığı araziyi kolayca terk edebilmektedirler. Tarihte görülen Türk göçlerinin bir sebebi de budur.[763] Kısacası, Türkler için ancak ay yıldızlı bayraklarının dalgalandığı yer vatan olabilmektedir. Hun Türklerinin yaşayışlarındaki bir özellik olarak ve vatanlarında var olan hürriyet yüzünden Çin'deki kölelerin Asya Hun topraklarına kaçtığı çeşitli tarihî belgelerde kayıtlıdır.[764]

Selçuklular döneminde *Sultan Alp Arslan*'ın, *Yavuz Sultan Selim*'in, *Kanuni Sultan Süleyman*'ın ve benzeri hükümdarların Türklerin vatanlarına bağlılıklarını gösteren birer devlet adamı olduğu, bu çalışmanın birinci bölümünde tarihteki örneklerle gösterilmişti.

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'ni parçalanmaktan korumak için geliştirilen Osmanlılık ve "İttihâd-ı İslâm" fikirleri edebiyatta da yansımasını bulmuştur. Tanzimat edebiyatı olarak adlandırılan dönemin edebiyatçılarıyla birlikte oluşan Genç Osmanlılar, siyasal anlamda hürriyet ve demokrasi fikirlerinin de edebiyatımıza girmesinde rol oynarlar. I. ve II. Meşrutiyetler Genç Osmanlıların ve onların ikinci kuşağı olan Jön Türklerin eseridir. Bütün bu düşünceler, edebiyatımızda kaleme alınmış çeşitli türlerdeki eserlerde de aksini bulmuştur.

---

[763] İbrahim Kafesoğlu, **Türk Millî Kültürü,** İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1984, s.224.
[764] Kafesoğlu, **a.e.,** s.224-225.

Tanzimat sonrasında fazla dile getirilen kavramlarından biri hürriyet olmuştur. Devrin aydın, düşünür, yazar ve şairleri, meydana getirdikleri eserlerde hürriyet kavramını dile getirirken onu vatan kavramı ile birlikte düşünmüşlerdir. Tanzimat dönemi edebiyatının yeni türlerinden olan makale, hürriyet gibi yeni kavramların ifade edilmesinde önemli rol oynamıştır. Bu dönemde yayınlanan süreli yayınlar arasında Hürriyet gazetesi, vatan ve hürriyet meselesini ilk olarak ele alan süreli yayınlardan biri olarak görülür. *Hürriyet* gazetesinde "Ve Şâvirhüm Fi'l-Emr"[765] ismiyle imzasız olarak yayınlanan[766] yazıda, vatanları üzerinde yaşayan Osmanlı insanının düşman taarruzlarından vatanlarını savunurken aslında hürriyetlerini de muhafaza ettikleri fikri ileri sürülmüştür. İmzasız yayınlanmış olan bu yazının *Nâmık Kemâl*'e ait olma ihtimalinin kuvvetli olduğunu hesaba katarsak, büyük vatan şairimizin vatanî düşüncesinin âdetâ hürriyet düşüncesiyle paralel bir yol izlediğini de göz önünde bulundurmamız gerekmektedir. Nâmık Kemâl'in bazen "Hürriyet Kasidesi"[767] bazen de "Vatan Kasidesi"[768] adıyla bilinen o çok meşhûr "Besâlet-i Osmâniyye ve Hamiyyet-i İnsâniyye" isimli şiirindeki muhteva akışı da bu konudaki düşüncelerimizi doğrular mahiyettedir ki, bu şiire çalışmamızın ilgili bölümlerinde temas edilmiştir.

"Ve Şâvirhüm Fi'l-Emr" makalesinde yazar, Osmanlıların dünyadaki bütün milletlerden daha mukaddes bildikleri vatan müdafaasının belki bir şekilde, hürriyetlerini muhafaza etmek düşüncesiyle gerçekleştirildiğini ifade etmiştir.[769] Yazıya göre hürriyet, insanlığın bekâsı için, toplumların var olup yaşaması için

---

[765] **Hürriyet**, "Ve Şâvirhüm Fi'l-Emr", (Y. yok), No:4, 30 Rebiülevvel 1285/20 Temmuz 1868, s.1-4.

[766] **Hürriyet** gazetesinde imzasız olarak yayınlanmış olan bu yazının Nâmık Kemâl'e ait olması kuvvetle muhtemeldir. Yazıda geçen " ...Ya Osmanlılar bu vazife-i mukaddeseyi nasıl herkesten ziyade ifâya çalışmasın ki vatan denilen nimet-i ilahiye onlara kılıçlarının emeğidir." cümlesi Nâmık Kemâl'in daha önce **Hürriyet** (No:1, 9 Rebiülevvel 1285/29 Haziran 1868) gazetesinde yayınlanan kendisine ait olması yine kuvvetle muhtemel olan *"Hubbü'l-Vatan Mine'l-İmân" isimli* makalesinde ve yine kendisinin bu defa imzalı olarak **İbret** (No:121, 22 Mart 1873, s.1) gazetesinde yayınlanmış olan *"Vatan"* makalesinde kullandığı bir cümlenin tekrarı gibidir. Ayrıca Mehmet Kaplan, sözkonusu makalenin Nâmık Kemâl'e ait olduğu ile ilgili diğer delilleri de ortaya koyar. Bu konuda bakınız: Dr. Mehmet Kaplan, **Nâmık Kemâl Hayatı ve Eserleri**, İstanbul, İÜEF Yayınları, İbrahim Horoz Basımevi, 1948, s.74.

[767] Sözkonusu kaside, okul kitaplarında daha çok "Hürriyet Kasidesi" ismiyle anılmaktadır.

[768] Ergün, **a.g.e.**, s.1-2.

[769] **A.y.**, s.1.

gerekli olan ilk şeydir. Osmanlı vatanının o gün için tehlikeli durumda bulunması, içten ve dıştan düşman tehditlerine marûz kalması, vatandaşları arasında hukukun hakkıyla uygulanmaması neticesinde nizâmsızlığın devam etmesi de yine dahilde hürriyetin olmamasına bağlanmıştır.[770] Yazının sonunda devletin ve dolayısıyla vatanın o gün itibariyle içinde bulunduğu tehlikeli durumdan kurtuluşunun çâresi olarak da bir an evvel hürriyetin gelmesinin gereği şu cümlelerle belirtilmiştir:

> "Ey ahrâr-ı Osmaniyye böyle mevhûmât-ı iğfâliyeye nazar-ı itimâd ile bakılsın. Vatanın bugünkü bulunduğu muhatara lâyıkıyla düşünülsün. Bunlarla beraber bir de şimdiye kadar gösterilen mukâvemetin hüsn-i tesiriyle hâsıl edilen semerâta bakılsın. Bedâheten anlaşılır ki bugün devletin necâtı usûl-i meşverete ve onun istihsâli tutulan meslek-i mukâvemette müdâvemete muhtaçtır. Biz de hubb-ı vatanla muttasıf isek o meslek-i sevabda ilerlemeye gayret edelim. Gayret edelim ki bir saat evvel bir adım ileri gidelim."[771]

Hürriyet gazetesinde yayınlanan ve yine *Nâmık Kemâl*'e ait olması kuvvetle muhtemel bulunan[772] "Hürriyet"[773] isimli makaleye hürriyetin övgüsüyle başlanır. Hürriyetin insan nefsinin en önde gelen isteklerinden olduğu belirtilirken "her toplumun en büyük muhafızı olan vatan sevgisinin de hürriyetle birlikte var olacağı"[774] savunulmuştur. *Nâmık Kemâl*'in kaleminden çıkması muhtemel olan Hürriyet makalesi, edebiyatımızda vatan ve hürriyet ilişkisini kuvvetli bir şekilde ortaya koyan bir yazıdır. Bu makalede müstakil olarak idare olunan yerlerde düşmana askerin karşı durduğu belirtilirken hür memleketlerde ise ahalinin askerden daha fazla çalıştığı ileri sürülmüştür. Hâkimiyetini elde etmiş bir halk için vatan, bir ev hatta bir saray hükmündedir.[775]

---

[770] **A.y.**, s.2.
[771] **A.y.**, s.4.
[772] Mehmet Kaplan, **a.g.e.**, s.76.
[773] **Hürriyet,** "Hürriyet", (Y. yok), No:58, 23 Rebiülâhir 1286/2 Ağustos 1869, s.1-2.
[774] **A.y.**, s.1.
[775] **A.y.**, s.1.

Edebiyatımızda hürriyet konusunda yazılan pek çok esere daha çok Tanzimat yıllarında rastlanır. Makalelerde ve diğer fikrî eserlerle birlikte daha fazla özlenen ve uğrunda çok büyük mücadeleler verilen hürriyet hayali, düşüncesi ve duygusu, vatan kavramı ile birlikte Tanzimat sonrasında yazılan şiirlerimizde işlenen konular arasında yer almıştır.

Edebiyatımızda *Nâmık Kemâl*, vatan ve hürriyet ilişkisini şiirinde de bir bütün konu olarak işleyen şairler arasında ilk sırada bulunur. Şairin "Besâlet-i Osmâniyye ve Hamiyyet-i İnsaniyye"[776] isimli meşhûr kasidesi, daha çok "Hürriyet Kasidesi", "Vatan Kasidesi" isimleriyle tanınmıştır.

Bu yıllarda vatan ve hürriyet konusunu bir başka yönden dile getiren yazarlar ve şairler de vardır, ki bu aydın şair ve yazarlar yaşadıkları dönemin Abdülhamit yönetimine karşı olan kimi Genç Osmanlılardır. Bu yazarlar, hayatlarının bazı dönemlerinde hükümet yönetimine muhalif bir tavır sergileyerek hürriyet mücadelesi vermiş görünmektedirler. Bazılarının yurt dışına kaçmış olmaları ve bu kaçtıkları memleketlerde yazdıkları metinlerde vatan-hürriyet ilişkisine temas etmeleri dikkat çekicidir. Bunlardan hayatının bir dönemini yurt dışında geçiren *Tarsusizâde Münif*[777], "Namuslu ve Hamiyyetli Bir Müşir"[778] isimli şiirinde askerlerimizi vatan direkleri olarak tasvir ederken, vatanının Abdülhamit dönemini esaret altında kalmış bir vatan olarak görmektedir. *Dr. Abdullah Cevdet* de "Menfâ"[779] isimli şiirinde *Tarsusîzâde Münif*'le benzer bir durum yaşayan ve aynı endişeleri taşıyan bir şair olarak karşımıza çıkar. Bir diğer benzer endişeleri taşıyarak vatan ve hürriyet ilişkisine "Marş-ı Ahrâr"[780] şiirinde temas eden şair de *Ahmed Kemâl*'dir.

---

[776] Ergün, **a.g.e.,** s.1-2.
[777] İbnülemin Mahmud Kemal İnal, **a.g.e.,** C.II, s.1014.
[778] M. Kayahan Özgül, **Arayışlar Devri Türk şiiri Antolojisi**, Ankara, TDV Yayınları, 2000, s.460. (Bu kaynakta eserin künyesi şu şekilde verilmiştir:Tarsûsî-zâde Münif, "Namuslu ve Hamiyyetli Bir Müşir", **Hürriyet** (litografya),Cenevre 1903, s.59-61).
[779] Dr. Abdullah Cevdet, "Menfâ", **Kahriyyât,** 2.bs., Kahire, Matbaa-i İçtihâd, 1906, s.40-42.
[780] Ahmed Kemâl, "Marş- Ahrâr", **Doğru Söz,** No:10, 26 Temmuz 1906, s.1.

Vatanına sevgisini ve vatanının karşılaştığı her türlü sıkıntıya karşı olan hassasiyetini bildiğimiz *Nigâr Hânım*, vatanında yaşayan milletinin adalet ve hürriyetle ilgili olan isteklerini, "İâne-i Milliye"[781] isimli şiirinde dile getirmiştir. *Nigâr Hanım*'a göre vatanın gençleri, yaşlıları ve çocukları hürriyete ve adalete hasrettir. Hürriyet ve adaletin büyüklüğünü ve önemini dile getiren *Nigâr Hanım*, bu konudaki duygu ve düşüncelerini şu mısralarla ifade eder:

"Şübbân-ı vatan, pîr ü sabî bâ-şerefü'l-bâl

Hürriyete dilbeste ve meftûn-ı adalet,

Hep matbah-ı enzârı füyûzât ü kemâlât,

Âmâli uhuvvetle müsâvât ve mübâlât."[782]

"Terâne-i Vatan"[783] şiirinde de *Nigâr Hanım*, *Nâmık Kemâl*'in söyleyişini hatırlatan bir anlatım tarzıyla hürriyete seslenir Şair, hürriyeti dünyanın, Osmanlıların ve canların sevgilisi olarak gördüğünü:

Ey enis-i cihân-ı hürriyet,

Şân-ı Osmaniyân-ı hürriyet,

Yaşa binler yaşa, aziz ve kerim

Yaşa ey yâr-ı cân hürriyet!"[784]

mısralarıyla ifade etmektedir. Şair *Nigâr Hanım*'ın mektep talebeleri için yazdığını belirttiği "Neşide-i Milliye"[785] şiiri de, Osmanlıların vatan için gösterdikleri

[781] Nigâr Bint-i Osman, **a.g.e.,** s.5.
[782] Nigâr Bint-i Osman, **a.e.,** s.5.
[783] Nigâr Bint-i Osman, **a.e.,** s.5.
[784] Nigâr Bint-i Osman, **a.e.,** s.8.
[785] Nigâr Bint-i Osman, **a.e.,** s.9.

gayretin, vatan sevgisinin, adalet ve eşitlik isteklerinin ifade edildiği bir şiir olarak karşımıza çıkar.

1908 II. Meşrutiyet'inin ilan edilmesi sonrası ülkede oluşan genel serbestlik havası içinde, önceki dönemlerde susan yazar, şair ve aydınlar, dönemin gazetelerindeki yazılarında "devr-i sabık"ın aleyhinde şiirler yazmışlardır. Bu şiirler arasında, yukarıda belirttiğimiz üzere yurt dışına kaçan Genç Osmanlıların yazdıklarında görülen vatan-esaret-hürriyet ilişkisi II. Abdülhamit dönemi ve sonrası bağlamında tekrar karşımıza çıkar. Bu şiirlerde II. Meşrutiyetle birlikte vatanın hürriyete kavuştuğu, önünün aydınlık olduğu; kardeşliğin, hürriyetin ve ilerlemenin gerekliliği dile getirilmiştir. Bu şiirlerden birisi de, *Fâik Âli*'nin "Ey Bu Âlemde En Büyük Mazlûm"[786] şiiridir. Şiirinde *Fâik Âli*, vatanın, II. Meşrutiyet'in ilân edilmesiyle kurtulduğunu belirtir. Ona göre, matbuat serbestliğe kavuşmuş, masum insanların korunması sağlanmış, millet hâkimiyeti gelmiş, insanlık ve hayat zevki yaşanmış, karanlıklar bitmiş, vatan ilim ve irfânla dolarak aydınlanmıştır.[787]

Vatanda yaşayan vatandaşlarının hürriyetine şiirlerinde hassasiyet göstermiş olan *Fâik Âli*, "Âbide-i Hürriyet"[788] şiirinde vatanda hürriyetin kazanılması yolunda mücadele vermiş ulvî kahramanlıklar göstermiş olanları, vatanın övüncü, "ebediyete geçmiş şehitler" ifadeleri ile övmektedir:

"Hürriyet-i müebbedenin kahramanları;

Etmiş, vatan yolunda o ulvî mücahede

Tarihe, arşa, cennete hep mahrem anları;

.....

Ey mefhar-ı vatan, şühedâ-yı müebbede,

[786] Fâik Âli, **a.e.**, s.27-29.
[787] Fâik Âli, **a.e.**, s.27.
[788] Fâik Âli, **a.e.**, s.56-57.

Ey dest-i câniyânda kalan hânümânları"[789]

İstiklâl Marşı ve Çanakkale Şehitleri'nin büyük şairi *Mehmet Âkif Ersoy*, vatanî duyarlılığını çeşitli mısralarında ortaya koyan bir şairimizdir. "Süleymaniye Kürsüsünde" adını alan II. Safahat'taki II. Meşrutiyet sonrasında yazdığı pek çok mısraında vatana sahip çıkılmasını telkin etmiştir. Mehmet Âkif'e göre hürriyet ve istiklâlin kıymetini bilmemek, vatanı ihmâl etmek, onu yıkılışa sürüklemekle eş değerdedir.[790] Şair, aşağıdaki mısralarında vatan karşısında duyarsız olanların, hürriyet ve istiklâlin kıymetini bilmelerini ister:

"Vatanın takati yoktur yeniden ihmale:

Dolu dizgin gidiyor, baksana; izmihlâle!

Ey cemâat, uyanın, el verir artık uyku!

Yok mu sizlerde vatan nâmına hiçbir duygu?

Düşmeden pençesinin altına istikbâlin,

Biliniz kadrini hürriyetin, istikbâlin."[791]

Osman Fahri de, "Benim Bütün Feryâdım" isimli şiirinde vatanın hürriyet ve birliğe ihtiyacı olduğunu, onu getirecek liderlere minnettar kalacağını ve onların fikirleriyle yükseleceğini,

"...Hürriyet ve uhuvveti kursun müebbeden

Versin hayat çâresi bîçâre millete!

[789] Fâik Âli, **a.e.**, s.56.
[790] Mehmet Âkif Ersoy, **Safahat,** Hazırlayanlar: Orhan Okay, Mustafa İsen, 2.bs., Ankara, TDV Yayını, 1992, s.174.
[791] Ersoy, **a.y.,** s.149.

Artık vatan onun pey-i fikrinde titresin."[792]

mısralarında dile getirir.

3.5. Vatana İhanet

Vatana ihanet, vatanla ilgili zararlı olan her türlü davranışta bulunmak olarak kabul edilmiştir. Ansiklopedilerde "Ülkenin varlığını ve bütünlüğünü tehlikeye düşürücü etkinliklerde bulunmak."[793] şeklinde tanımlanan vatana ihanet, genellikle ağır cezayı gerektiren bir suç sayılmıştır.[794] Kitap olarak yayınlanmış müstakil düşünce eserlerinde ve makale türünde yazılan pek çok yazıda, vatana ihanet konusu çeşitli bakış açılarına göre etraflı bir şekilde ele alınır. Vatana ihanet, o vatan üzerinde yaşayan insanların en alt seviye olarak kabul edilen durumda bulunanlardan o vatan üzerinde hükmetmeye yetkili olan en üst yönetim seviyesindekilere kadar bütün vatandaşlarla ilgili olan bir konudur.

Edebiyat tarihimizde II. Meşrutiyet'in ilân edilmesinden sonraki dönemde yazılmış olan yazılarda, bu dönemin içinde bulunduğu şartlardan olsa gerektir ki, vatana ihanet konusu, daha çok devlet yönetiminde bulunan kişi veya kurumları "vatan hainliği" ile suçlayıcı bir bakış açısına göre ele alınır. Yazarı belirtilmemiş olan *Serbestî* gazetesindeki "Vatana İhânet"[795] isimli bir yazı da böyle bir bakış açısına uygun bir tavırla kaleme alınmıştır. "Vatana İhanet" makalesinde daha çok yönetimde bulunan hükümetin başarışızlığı, vatanın içinde bulunduğu kötü

---

[792] Osman Fahri, "Benim Bütün Feryâdım", **Talebe Defteri,** No:16, 2 Kanunuevvel 1329/19 Kanunuevvel 1329/1 Ocak 1914 Pazartesi, s.250; Zeynep Kerman, **Osman Fahri Hayatı ve Şiirleri,** Ankara, 1988, s.87.

[793] **Ana Britannica,** "Vatana İhanet", C.XXI, 5.bs., İstanbul, Ana Yayıncılık, 1990, s.546-547.

[794] "Hukuk sistemimizde çeşitli yasalarda düzenlenmiş olan vatana ihanet suçlarının kapsamı ülkeden ülkeye değişmektedir. İngiltere'de vatana ihanet devlete karşı savaş açma ve düşmana yardım etme suçlarını kapsamaktadır. ABD'de de benzer bir yaklaşım benimsenerek vatana ihanet suçunun sınırları anayasayla belirlenmiş ve Kongre'nin bunu değiştiremeyeceği hükme bağlanmıştır. Japonya'da ise vatana ihanetle ilgili hükümlerde başka ülkelerle ittifakları bozmaya yönelik davranışlar ağırlıklı bir yer tutmaktadır. Dolayısıyla başka bir ülkeye savaş açmayı savunan bir Japon yurttaşı vatana ihanet suçundan cezalandırılabilir." (**Ana Britannica**, "Vatana İhanet", CXXI, 5. bs., İstanbul, Ana Yayıncılık, 1990, s.547).

[795] **Serbestî**, "Vatana İhanet", (Y. yok), No:145, 29 Mart 1325, s.1.

durumun en önemli sebepleri arasında dikkatlere sunulmaktadır. Yazıda vatanın içinde bulunduğu asayişsizliğin dile getirilmemesinin de bir vicdansızlık olacağı ifade edilirken dönemin basın ve yayın organları suçlanmaktadır. Ayrıca "Vatan İhanet" yazısında Osmanlı-Türk memleketinin çeşitli yerlerinde özellikle Balkanlarda ve Mısır'daki huzursuzlukların vatanın sevilmemesinden kaynaklandığı belirtilmiştir. Bu durumun çok farklı yönleri uzun uzun anlatılırken yönetimde bulunan yönetimin askerî ve güvenlik teşkilatı da âdeta vatan hainliği ile suçlanmaktadır.

XX. yüzyıl başlarında, özellikle Balkanlarda başlamış olan huzursuzlukların artmasıyla devrin aydın ve yazarlarınının, dikkatlerini bu bölgelere çevirdikleri görülmektedir. Bu bölgede yaşayan çeşitli milletler arasında milliyetçilik duygularının yayılmasıyla bağımsızlıklarını elde etmeden önce bu bölge vatandaşlarının çıkardıkları huzursuzluklar ve Osmanlı devletine karşı isyanlar, bazı aydın yazarlarımız tarafından vatana ihanet olarak değerlendirilmiş ve çeşitli makalelerle devrin süreli yayınlarında ifade edilmiştir. İşte bu yazılardan biri de e *SezaîSâmipaşazâde'*nin "Vatana Hıyânet"[796] isimli makalesidir.

Vatanseverlik ve vatana bağlılık fikrinin ve duygusunun hâkim olduğu ve 31 Mart Ayaklanmasının gündemi ile kaleme alınmış olan yazısında *Sâmipaşazâde Sezâî,* Balkan ülkelerinde son günlerde yaşanan huzursuzluklara ve uzun zamandan beri "vatanın taksim edilmesi demek olan şark meselesinin" o günlerdeki durumuna dikkat çekerek vatanın tahrip edilmesi için yapılan faaliyetlerin dünyanın hiçbir yerinde görülmemiş boyutlarda olduğunu dile getirir ve bu çalışmaların fâillerini "vatan hâini" olarak değerlendirir:

> ".....Vatanı tahrip için dört beş aydan beri edilen tertipler, kurulan hileler, icrâ olunan cinâyetler, hıyânetler dünyanın hiçbir tarafında tarih-i âlemin hiçbir sahifesinde görülmemiştir.....Vatanın taksimi demek

[796] Sâmipaşazâde Sezâî, "Şûrâ-yı Ümmet'ten: Vatana Hıyânet", **Ceride**. No:32, 16 Nisan 1326, s.572-576.

olan şark meselesinin hallini, inkılâbımıza arz-ı hayret eden Avrupa terk eylemişti. 10 Temmuz tarihi cihâna karşı bir mucize, hayât-ı milliyemizde bir hârika idi. Bir memuriyet almak, birkaç para kazanmak için birtakım eşkıya vatanın cenab-ı vatana karşı durdular."[797]

Yazar, vatanın sadece dış düşmanlar tarafından değil içinde yaşayan hainler tarafından da bölünüp parçalanarak hatta yıkılmak istendiğine dikkat çektiği bu yazısında, vatandaşlar arasında yaşayan câhil kimselerin de kötü emelleri olanlara basın ve yayın aracılığıyla âlet olduklarını ve yine olabileceklerini dile getirmektedir:

"Bir kerre düşünelim: "İnsan Cenab-ı Hakk'ın kurduğu bir binâdır. Onu yıkanlar mel'undur" diyen şeriat nâmına her biri vatanı için evlâd ve ıyâlimizi, vatanımızı çiğneyecek düşmana karşı fedâ-yı can için hazırlanmış seneler, sa'yler, emekler sarfederek yetişmiş genç zâbitlerimizi öldürmek doğrudan doğruya Allah'a karşı isyân etmektir."[798]

Çocuk Duygusu mecmuasında "Hubb-ı Vatan" ismiyle yayınlanmış olan yazının altında verilmiş olan *Mehmed Vedâd* imzalı "Vatanıma"[799] başlıklı şiirde, kendisinden önceki neslin vatanlarını savunmak için mücadele etmedikleri ve mukaddes ve muazzez olan vatan savunmasından kaçtıkları ifade edilir. Vatan şefkatlidir, bizi büyütüp kucağında besler. Onu savunmayan evlatları yüzünden fırsat bulan düşmanlar bu aziz vatanın sînesine yara açmışlardır.

"Ey mukaddes ey muazzez ey kıymetli vatanım

Bizi büyütüp besleyen ey şefkatli vatanım

Kucağında büyüttüğün evlâtların kaçtılar

[797] Sâmipaşazâde Sezâî, **a.g.y.**, s.573.
[798] Sâmipaşazâde Sezâî, **a.y.**, s.575.
[799] Samatya'da İttihad ve Terakki Mektebi'nden 195 Numarada Mehmed Vedâd, "Vatanıma", **Çocuk Duygusu**, Yıl:1, No:2, 13 Haziran 1329, s.6.

Düşmanların fırsat buldu sana yâre açtılar"[800]

Vatanın evlâtlarının hâinliği yüzünden yaralı olan vatanın inlemeleri bu şair çocuğu rahat uyutmamaktadır. Şair çocuk, vatana ihânet eden evlâtlarının evlâdıdır ve yaraları derin olan vatanın hakkını almak hususunda yemin etmiştir. Anne olarak hitap ettiği vatanına karşı itaatsiz olmayan bu torun, vatanının hakkını inkâr etmez, bir gün elbet düşmanlardan hakkını alacaktır. Vatanının üzerinde barınan hâin düşmanlarını kıracak, yaralı olan vatanının yarasına merhem saracak, yüzünde denizlerin temizlemeyeceği kadar çok olan lekeleri kanlarıyla temizleyecektir. Canını, kanını, vücûdunu vatan annesi için fedâ etmeye hazır olmak için vatanını çok bekletmeyecek olan bu şair çocuk, çabuk büyüyecek, intikam almak için ettiği yeminini yerine getirerek ecdâdının mezarını çiğnetmemek için güllelere, ölümlere koşacak ve şehit olacaktır. Vatanın vefâlı bu torunu, babası gibi korkak, tembel ve metânetsiz değildir, vatanın geleceği için emin ve intikam almak üzere kararlıdır:

"Yârelisin enînlerin beni rahat uyutmaz

Evlâdının evlâtları yeminini unutmaz

Biliyorum anneciğim yaraların derindir.,

Fakat küçük yavruların âtîsinden emindir

Bir gün olur silâh tutar mini mini ellerim

İntikâmım almak için yeminliyim mâderim

Babam gibi korkak tenbel metânetsiz değilim"[801]

---

[800] Mehmed Vedâd, **a.g.y.**, s.6.
[801] Mehmed Vedâd, **a.g.y.**, s.6.

3.6. Vatan Karşıtlığı, Kozmopolitizm veya Beynelmilellik

Dünya düşünce tarihinde "yeryüzü vatandaşlığı doktrini" denilen ve Batı dillerinde "cozmopolitism" kelimesiyle karşılığını bulan beynelmilelliyet düşüncesi, Eski Yunan filozofu *Diogenes*'le başlamaktadır. Ona nereden geldiği sorulduğu zaman, "Ben bir dünya vatandaşıyım" şeklinde cevap verirdi.[802]

O bu düşüncesiyle geleneksel bir Yunanlının millî kökenleri ile sınırlanmayı reddettiğini ortaya koyar. *Diogenes*, kendini daha fazla evrensel yüksek gâyeler edinme ve çeşitli insanî ilgilere dayanarak tanımlamada ısrar etmiştir.

Diogenes 'in bu düşüncelerini takip eden Stoistler, "içerisinde ne bu köşeye, ne de şu köşeye baktığımız, aksine güneşle milletimizin sınırlarını ölçtüğümüzde hakikaten büyük ve yaygın olan" dünyanın mahalli ahalisi ve insan argümanı ve isteğinin toplumu olan diğer toplumlar içerisinde bizim her birimizin ikâmet ettiği yer meselesini tartışmışlardır. Onlar, *Diogenes*'in kozmopolit veya dünya vatandaşı imajını daha mükemmel olarak geliştirmişlerdir.[803]

Diogenes'in yukarıdaki kozmopolit dünya görüşünü ortaya koyan düşüncelerini *Montaigne*, *Socrates*'e izafeten şu cümlelerle aktarmaktadır:

> "Socrates'e nereli olduğunu sordukları zaman Atinalıyım, demezmiş de dünyalıyım, dermiş. Bizimkinden daha açık, daha geniş olan düşüncesi cihanı kendi yurdu gibi kucaklıyor, bizim gibi kendi çevresine bağlı kalacak yerde bütün insanlarla tanışmak, görüşmek, sevişmek istiyormuş"[804]

Asıl vatanı Atina olan *Socrates*'in kendisini bir dünya vatandaşı olarak görmesi ve bütün insanlarla tanışıp, görüşmek, sevişmek istemesi, *Montaigne* tarafından diğer insanlara göre daha açık ve geniş düşüncelilik olarak gösterilirken

---

[802] Martha Nussbaum, "Patriotism and Cosmopolitism", (Çevrimiçi) http//www.phil.uga.edu./ faculty/ wolf/nussbaum1. htm, 6 Haziran 2001.
[803] Nussbaum, **a.y.**, 6 Haziran 2001.
[804] Montaigne, **Denemeler**, Çeviren: Sabahattin Eyüboğlu, İstanbul, MEB. Basımevi, 1947, s.140.

Fransız edebiyatının bu büyük deneme yazarı ve Fransız milliyetçisi de beynelmilel düşüncelere sahip olduğunu şu cümlelerle ifade eder:

> "Bütün insanları hemşehrim sayıyorum; dünya ile akrabalığımı kendi milletimle akrabalığımın üstünde tutuyorum, doğduğum yerin pek o kadar düşkünü değilim. Kendi düşüncemle vardığım yeni bilgiler, bana sırf tesadüflerle edindiğim hazır ve gelişigüzel bilgilerden daha değerli gelir. Kendi kazandığımız temiz dostluklar nerede, iklim ve kan dolayısıyla bağlı olduğumuz dostluklar nerede! Tabiat bizi hür ve bağımsız yaratmıştır, biz tutup kendimizi birtakım çemberler içine hapsediyoruz."[805]

Hıristiyan Romalıların inançları yüzünden Roma devletinden gördükleri zulümler neticesinde Roma'nın "sıcak bir yuva, uğruna can verilebilecek bir vatan" olma özelliğini kaybetmesi neticesinde "vatanseverlik" kavramı değersizleşir. Buradan da inançlarına dokunmayan her ülkeyi, her devleti ve her toprağı aynı derecede değerli kabul eden bütün dünyanın vatandaşı olma telakkisi yaygınlık kazanır.[806]

Protestanlığın büyükleri olan *Leibniz, Spinoza, Kant* insaniyetçi olarak sayılırken XVIII. yüzyılda yaşamış olan *Goethe* ve *Schiller* de insaniyetle vatancılığı temsil eden yazarlardır.[807] XIX. yüzyıl, romantizm, vatancılık, milliyetçilik, ırkçılık ile sözde ideallerin canlanmasıyla birlikte insaniyet ve vatana karşı düşünceler başlamıştır.[808]

Alman aydınları, Aydınlanma çağında ya kozmopoliten veya eyalet vatanseveridirler. *Christoph Martin Wieland, Kosmopolitische Addresse* isimli eserinde kendisinin beynelmilelliğini, "Ben yalnızca basit bir dünya vatandaşıyım

---

[805] Montaigne, **a.e.**, s.140.
[806] Durmuş Hocaoğlu, "–Augustinus'un Tarih ve Devlet Felsefesi: II– Batı Devlet ve Siyasetindeki Etkileri", **Eğitim Bilim,** Yıl:3, No:22, Temmuz 2000, s.60.
[807] Hilmi Ziya Ülken, **İnsanî Vatanseverlik**, İstanbul, Ülken Yayınları, 1998, s.60.
[808] Ülken, **a.e.,** s.60

ve şükürler olsun Tanrılara oynuyorum"[809] cümleleriyle savunur. *Lessing* ise, 1758'de yazdığı bir mektupta, vatanseverliğe karşı soğukluğunu güçlü bir biçimde ortaya koymak için şu cümleleri kullanır: "Belki içimdeki yurtsever hâlâ ölmedi, ama ateşli bir yurtsever, özellikle bana dünyanın bir yurttaşı olmayı unutmamı öğretecek yurtseverliğin taraftarı olma onuru benim için gıpta edilecek en son düşünce tarzıdır." *Lessing*, vatan sevgisine karşı olan duygularını, "vatan sevgisi nedir?...Zerre kadar bilmem, bu tamamıyla mahrumiyetten gerçekten memnun kalacağım kahramanca bir zayıflık gibi gelir bana" cümleleriyle ortaya koymuştur.[810]

Alman yazarı *Goethe*, Ortaçağ ruhunu Yunan plastik sanatıyla, Alman romantizmini insanî olan klasik sanatla birleştirirken; *Dante*, İtalya vatanının duyulmuş derin araştırmasından insanî bir anlam ve yeni bir ideal çıkarmıştır. *Tolstoy*, Rus köylüsünün tahlilinden ve Rus toprağına ait karakter keşfinden yeni bir insanî ideal yaratmıştır. Her kişilik olan bu ideal ile her kökleri vatan olan insaniyet anlayışı, bilinçli ve bağımsız bir millet vücuda getirmiştir.[811]

Yakın dönem Hindistan liderlerinden *Gandi* de beynelmilel düşüncelerini ortaya koyarken ona göre, vatanseverlik ile insanlığın aynı ve bir şey olduğunu ileri sürer. O, kendisinin insan ve insaniyetçi olduğu için vatansever olduğunu, insaniyetçilik ile vatanseverliğin birbirine mâni değil, birbirinin tamamlayıcıları olduğunu iddia etmektedir."[812]

Vatan ve vatan sevgisi ile ilgili müspet fikirler ortaya atan düşünürler yanında Batı'da, vatan ve vatan sevgisi karşısında olan yazarlar fazlacadır. Özellikle büyük Rus romancısı *Leo Tolstoy*, vatanseverliği:

---

[809] Viroli, **a.g.e.,** s.124; (Ayrıca kitaptaki 36 numaralı dipnot).
[810] Viroli, **a.e.,** s.124; (Ayrıca kitaptaki 38 numaralı dipnot).
[811] Ülken, **a.g.e.,** s.61.
[812] Ülken, **a.e.,** s.45.

"Bütün katillerin eğitimini haklı kılan ilke; ayakkabılar, elbise ve evler gibi hayatın ihtiyaçlarını karşılamaktan ziyade, adam öldürme tatbikatı için daha iyi donanıma gerek duyan bir ticaret; orta bir işçininkinden daha büyük bir şeref ve daha iyi kârları garanti eden bir alış veriş"[813]

olarak tarif eder. Bir diğer vatansever karşıtı *Gustave Herve*, vatanseverlik konusunda şunları söyler:

Dinden çok daha zarar verici, insanlıktan uzak ve merhametsiz bir hurafe olarak isimlendirir; dinin hurafesi, doğal olayları açıklamak için insanoğlunun yetersizliğinden meydana gelmiştir. Yani, ilk insanoğlu şimşeği gördüğünde ve gök gürültüsünü duyduğunda, bunların sebebini izah edemedi ve bu yüzden onların arkasında onun kendisinden daha büyük bir güç olması gerektiği sonucunu çıkardı.

Dr. Samuel Johnson vatanseverliği, "vatanseverlik beyefendi hainlerin, en son sığınağıdır" diye tanımlamak sûretiyle beynelmilelci bir tavır takınmıştır.

Gerçekten, gurur, kibir ve bencillik vatanseverliğin esaslarındandır. Bana açıklamama müsaade edin: Vatanseverlik, bizim dünyamızın her biri demir bir kapıyla kuşatılmış küçük yerlere bölündüğünü kabul eder. Bazı özel yerlerde doğma şansına sahip olanlar, kendini diğer herhangi bir yerde ikamet ederek yaşayanlardan daha iyi, daha asil, daha büyük ve daha zeki düşünürler. Bu yüzden savaşmak, öldürmek ve diğerlerinin hepsinin üzerinde üstünlüğünü kabul ettirme teşebbüsü içerisinde, bu seçilen yer üzerinde yaşamak için ölmek herkesin görevidir.

Diğer yerlerin sakinleri, tabiî ki, çocuğun zihninin ilk bebeklikten başlayarak Almanlar, Fransızlar, İtalyanlar, Ruslar ve benzerleri ile ilgili kan dondurucu, korkunç hikayelerle zehirlendiği sonucuyla muhakeme ederler. Çocuk ergenlik

[813] Emma Goldman, "Patriotism, a Menace to Liberty", (Çevrimiçi) http//connix.com/~harry/emma.html, 23 Mart 2001.

çağına ulaştığında onun zihni, ülkesini herhangi bir yabancının saldırısı veya istilasına karşı müdafaa etmek için Tanrı tarafından seçildiği inancıyla tamamen doldurulur. Bu amaçla, daha büyük bir kara ordusu ve deniz gücü için, daha fazla zırhlı harp gemileri ve cephaneyi yaygara ile istiyoruz. Bu sebeple Amerika, kısa bir zamanda 400 milyon dolar harcamıştır. İnsanların üretiminden 400 milyon doların alındığını sadece bir düşünün. Elbette vatanseverliğe katkıda bulunanlar, zenginler değildir. Her ülkede tamamen içerideki kozmopolit kimselerdir. Amerika'nın içerisindeki bizler bu gerçeği iyice biliyoruz. Bizim zengin Amerikalılarımız, Fransa'da Fransız, Almanya'da Alman veya İngiltere'de İngiliz değiller mi? Ve onlar, Amerikan fabrika çocukları ve pamuk köleleri üzerinden kazanılan kozmopolit servetlerini boş yere harcamazlar mı? Evet, onların vatanseverliği, Sergius'un Rus devrimciler tarafından cezalandırıldığında, Başkan Roosevelt'in, halkının adına Rus çarı gibi bir despota başsağlığı mesajları yollamayı mümkün kılan vatanseverliktir. O, Meksika'daki binlerce hayatı yok etmede en büyük katil Diaz'a yardım eden ve ufacık bir menfaat için veya sebepsiz Meksikalı devrimcileri Amerika topraklarında yakalayan ve onları Amerikan hapishanelerinde hapsedilmiş tutan vatanseverliktir.

Öyleyse o zaman vatanseverlik, zenginliği ve gücü temsil edenler için değildir. O vatanseverlik insanlar için yeteri kadar faydalıdır. O vatanseverlik, "din, bir sahtekârlık, hilekârlıktır; fakat insanlar için korunmalıdır" diyen *Voltaire*'in samimi dostu *Büyük Frederick*'in tarihî bilgece sözlerinden birini hatırlatır.

Tanzimat Sonrası Türk edebiyatında pek çok yeniliklerin öncüsü olan Şinasi, bu milletin ve bu vatanın çocuğu olmakla övünür. Şinasi, bir yazısında insanlık idealinden bahsederken şöyle demektedir:

"Bir millet, ki insaniyetin tenvîr ve tehzîbine memûr olmak itikâdında bulunur; efrâdı dünyaya askerlik için gelür; ve askerlik yolunda fedâ-yı can eder. ..."[814]

İşte bu davayı sûret-i tevâtürde isbâta kâfi olacak millet-i Osmaniye'dir, ki avâmından her biri cengâver ve zâten asker oğlu asker olup fezâil-i kahramanî ile

Şinasi'ye göre, bizim evrendeki görevimiz, insanlık için savaşmak[815] ve insanlığın aydınlanması ve güzelleşmesine katkıda bulunmaktır. Milletimizin çocukları dünyaya askerlik için gelir ve bu yolda canlarını verirler. Ona göre bunu yerine getirecek de Türklerdir. O, bu davranışı ile büyük insanlık idealine inanır. Bu inanışla Şinasi, Türk milletine yeni bir düşünceyi aşılamak çabası içindedir. Bu çaba da onun milletine olan sevgisinden kaynaklanmaktadır.

Manzum olarak yazılan eserlerde Tanzimat sonrası Türk edebiyatında, topluma bu yeni düşünceyi ilk defa yine milletini seven bir şair olan Şinasi aşılamak ister. O, bütün insanları bir millet ve bütün dünyayı bir vatan olarak kabul ettiği bu düşüncesini:

"Milletim nev-i beşerdir vatanım rûy-i zemin"[816]

mısraı ile savunmaktadır.[817] *Gündüz Akıncı, Şinasi*'nin bu düşüncesinde "yaratıcı insanlığa, özellikle Batı medeniyetini yapanlara karşı duyduğu imrenmenin büyük payı" olduğunu söyler.[818] *Mehmet Kaplan* da, *Şinasi*'nin bu mısraı yazarken

---

[814] Ebüzziya Tevfik, **Numûne-i Edebiyat-ı Osmaniye,** Konstantiniyye, Matbaa-i Ebüzziya, 1306, s.235.
[815] Gündüz Akıncı, **Batıya Yönelirken Şinasi** -Bir İnceleme-, Ankara, AÜ DTCF, Yayınları, 1962, s.38.
[816] Şinasi, **Müntehabat-ı Eş'âr-Külliyât I,** Baskıya Hazırlayan: Süheyl Beken, Ankara, Dün-Bugün Yayınları, 1960, s.26; Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil, **Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi–(1839-1865)**, C.I, İstanbul, MÜ Yayınları, 1988, s.498.
[817] Ziyad Ebuzziya, **Şinasi,** Yayına Hazırlayan: Hüseyin Çelik, İstanbul, İletişim Yayınları, 1997, s.329.
[818] Gündüz Akıncı, **Batıya Yönelirken Şinasi -Bir İnceleme,** Ankara, AÜDTCF Yayınları, 1962, s.39.

Fransa'da bulunduğu sıralarda kuvvetli faaliyetleri bulunan Sosyalist Partisi'nin tesirinde kalarak ilham almış olabileceğini belirtir.[819] *Şinasi* bu mısraı ile kendisinden sonraki şairler üzerinde tesirli olmuş, özellikle Servet-i Fünun devri edebiyatının en büyük şairi *Tevfik Fikret*, bu mısraı çok az bir değişiklikle *Haluk'un Defteri* isimli şiir kitabında yer alan "Halûk'un "Âmentüsü" şiirinde kullanır[820] ve beynelmilelciliğiyücelterek yeryüzünü vatan, insanlığı kardeş sayar.[821]

Türk Edebiyatında Tanzimat'tan sonra, beynelmilel vatan düşüncesinin bir değerlendirmesini yapan yazarımız *Ahmet Midhat Efendi*, "Fikr-i Tahrip ve Fikr-i Tamir" isimli yazısında insan için bu cihânın tek bir vatan olmak üzere yaratıldığı düşüncesini şu cümleleriyle ortaya koymuştur:

> "Biz diyoruz ki küre-i arz heyet-i hazırasıyla yalnız bir vatan olmak hikmetine mebni halk olunmuştur.
>
> Eğer fikrimizi bir derece-i pestide bırakmaya razı olur isek deriz ki bu vatan (insan) denilen bir milletin vatanıdır. Biraz daha ziyade ulüvv-i fikre çıkışmak ister isek deriz ki bu vatan (insan) denilen bir halkın ülkesidir. Daha yukarıya çıkmak ister isek bu vatanı şehir itibar eder kasaba itibar eder köy itibar eder de en nihayet deriz ki bu vatan (insan) denilen bir familyanın tasarrufu için yaratılmış bir (hane) dir. Şu hale göre beni beşeri dahi cins-i hayvanın bir nevi olmaktan hükmen kurtararak bir millet bir halk ve gide gide bir familya itibar etmek lüzûmu meydana çıkar."[822]

---

[819] Mehmet Kaplan, "Şinasi'nin Türk şiirinde Yaptığı Yenilik", **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1,** İstanbul, Dergâh Yayınları, 2.bs., Ocak 1992. s.273.

[820] Tevfik Fikret, **Halûk'un Defteri,** Nâşiri: Hasan Tahsin, İstanbul, Tanin Matbaası, 1327, s.26.

[821] Hasan Akay, **Tanzimat Sonrası Türk Edebiyatında Yeni Fikirler,** İstanbul, Kitabevi Yayınları, 1998, s.65.

[822] Ahmet Midhat, "Fikr-i Tahrip ve Fikr-i Tamir", **Dağarcık,** No:9, İstanbul 1289, s.258-265. (Mecmuanın kapağında "Müellifi: Ahmet Midhat; İlk defa olmak üzere muharririn zatına mahsus matbaada basılmıştır" ifadesi yer alıyor.)

Ahmet Midhat Efendi, menfaatleri gereği insanların gittikçe küçük topluluklar halinden daha büyük milletler haline geleceği ve en nihayet bütün dünyanın bir vatan ve bütün halkın bir familya olacağı fikrini ileri sürer:

> Tarih-i medeniyet nazar-ı dikkate alınır da vaktiyle cemiyet denilen şey yalnız familyalardan ibâret iken muahhiren bu familyalar birbirini boğazlamakla.....en evvel cemiyetler yedi sekiz nüfûstan ibaret iken şimdi keyfiyetleri his olunmaksızın yetmiş seksen milyona kadar büyüdüğü meselesinde azıcık tamik-i fikr edilir ise yine böyle beni beşer fikr-i tamiri fikr-i tahripte araya araya ve birbirinin evini yıka yıka kezalik asla his olunmaksızın bütün dünyanın bir vatandan ve bütün halkın bir familyadan ibaret olması imkânı derhal kabul olunur."[823]

Yazar, yazısının devamında onaltı kısım olan Avrupa milletlerinin isimlerini sayarken, gittikçe birleşerek üç dört kısım halinde kalacaklarını, bir süre sonra buna da gerek kalmayarak dünyanın sadece beş kıta kalacağını ileri sürerken daha o günden bugünlerdeki Avrupa Birliği uygulamasını görmüş olduğunu şu cümlelerle ifade etmektedir:

> "İmdi taksimât bu raddeye indikten sonra artık Avrupa kâbil-i inkisâm olamayacağı davası meydana çıkarak küre-i arzın yalnız beş kıtaya münkasım kalacağına ve daha sonraları bu taksime dahi ihtiyaç kalmayacağına şüphe edilir mi?"[824]

II. Meşrutiyet'ten sonra kaleme alınmış olan ve beynelmilelliğin eleştirisi yapılan bir yazı da *Şûrâ-yı Ümmet*'te Ali Nusret imzasıyla ve "Edebiyatta Vatanperverlik"[825] ismiyle yayımlanır. "Edebiyatta Vatanperverlik" yazısında *Ali Nusret,* vatan sevgisinin insanlarda vicdânî bir kavram olduğunu belirtirken vatan kavramına bütün insanlarda ihtiyaç duyulduğunu vurgulamaktadır. Makalede daha

[823] Ahmet Mithat, **a.y.,** s.258-265.
[824] Ahmet Mithat, **a.y.,** s.258-265.
[825] Ali Nusret, "Edebiyatta Vatanperverlik", **Şûrâ-yı Ümmet,** No:171, 12 Mart 1325, s.5-6.

çok *Nâmık Kemâl*'in getirdiği vatan anlayışı uzun uzun değerlendirilip benimsenirken şairlerimiz arasında "milletim nev-i beşerdir, vatanım rûy-i zemin" mısraının söylenmesinin son zamanlarda serserice bir moda olduğu ifade edilmiştir.

Kozmopolitizm veya beynelmilecilik düşüncesini "Vatanseverliğin Tarz-ı Telakkisi ve Fikr-i İnsaniyet"[826] isimli uzun makalesinde ele alan bir başka yazar da *Mustafa Halûk*'tur. Yazar, vatanseverlik duygusunun mahiyetinden ve vatanseverliğin farklı toplumlarda farklı biçimlerde telakki edildiğinden bahsettikten sonra Fransa'da, Isparta'da, eski Osmanlılarda, Japonlarda ve gününün Osmanlı toplumunda vatanseverliğin nasıl olduğunu örneklerle anlatır. Mustafa Halûk bu uzun yazısının İnsaniyet Fikri başlığı altında, son zamanlarda Fransa'da vatan fikri aleyhinde soğukkanlılıkla ileri sürülen düşüncelerin yayılmaya başlandığını belirtirken bu düşünceleri ileri süren ve bunlar etrafında yaşanmak istenen dünyanın sadece hayalperestlerin bir hayali olduğunu dile getirir. Bu zümrenin "milletim nev-i beşerdir, vatanım rûy-i zemin" güzel söyleyişinin insaniyet fikrinin ifade edicisi olduğu, fakat çok zaman bu mısrada ifade edilen mana ile vatanseverlik düşüncesinin daha geniş bir şeklinin karşıladığı ileri sürülür. Yazara göre bu telakki kof ve boş bir düşüncedir.[827]

Servet-i Fünûn devri Türk edebiyatının büyük şairi *Tevfik Fikret* de *Halûk'un Defteri*'nde yer alan "Halûk'un "Âmentüsü" şiirinde, insanlar arasında birliği temin eden dinî inançları reddederek ilim, fen ve tekniği bir din haline getirme çabası içinde olmuş ve *Şinasi*'den gelen bir tesirle kullandığı,

"Toprak vatanım, nev-i beşer milletim, insan

İnsan olur ancak bunu iz'anla inandım."[828]

mısralarında enternasyonalist bir insaniyetçilik anlayışını ifade etmiştir.[829]

[826] Mustafa Halûk, "Terbiye-i Vataniyye–Vatanseverliğin Tarz-ı Telakkisi ve Fikr-i İnsaniyet", **Donanma,** Yıl:3, No:27 , Mayıs 1328, s.101-106.
[827] Mustafa Halûk, **a.y.,** s.103.
[828] Tevfik Fikret, **a.g.e.,** s.26.

İnsaniyet adı altında yayılan beynelmilelliyet düşüncelerin tehdit ettiği vatan fikri, *Mustafa Halûk* imzalı "Vatanperverlik İhtiyacı"[830] isimli makelede dile getirilir.

Mustafa Halûk, yazısında "insaniyet fikri"nin hayalî bir yıldız gibi âvâre kalplerde yerleşirken, aslında insanlar arasında tehlikeli ve ateşli bir zehir katresi taşıdığını ve harplerin sonucunda vatanseverliğin aleyhinde çalıştığını şu cümlelerle ifade etmektedir:

> "Zirâ, bu fikir, bütün insanları sayan bir muhabbetle sevmekten bu sevdâ-yı neziha dokunabilen her şeyin aleyhinde bulunmaktan başka bir şey olmadığı için; evvelâ, toprağın bütün insanları besleyen sîne-i müşfikinin her köşesine aynı aşk-ı minnettarı ile bakmaktır. Sâniyen, vicdan-ı içtimâinin, idealin, binaenaleyh rûh-ı akvâmın üfûlünü istemektir."[831]

Yazara göre insaniyet fikri, tabiat ve tabiat kanunlarına muhalif bir fikirdir. Çünkü insanların maddî ve manevî tellerle bağlı bulunduğu vatan denilen muazzez toprağa karşı kalplerinde bulunan şükrân hissinin yokluğunu istemek akla ve fikre mugâyirdir. İnsanlar asırlardan beri var olan ve kalplerinde yerleşmiş bulunan bu hissin yönlendirmesiyle vatanseverlik gayreti ve çalışması içindedirler. Yazar, bu düşüncesini ispat etme yolunda da şu delilleri ileri sürer:

> "...hem de asırlardan beri devam edip bir ihtiyâc-ı içtimaî hâlini alan bu hissin sâikasıyla sarf ettiğimiz sa'y ve gayret-i vatan-perverâneden, vatanımızı mahrûm ederek yaşadığımız toprakları metrûk ve ihtirâmsız bırakmaktır. Bu hissin yerine diğerinin kâim olacağı tabiîdir. Fakat rekâbet-i milliye ve siyâsiye kalktıktan sonra, bunun bu kadar kavî olacağına kâil değiliz..."[832]

---

[829] Mehmet Kaplan, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kültürde Gelişmeler, **Kültür ve Dil,** 2.bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, Ocak 1983, s.128.
[830] Mustafa Halûk, "Terbiye-i Vataniye-Vatanperverlik İhtiyacı", **Donanma,** Yıl:3, No:28, Haziran 1328, s.149-154.
[831] Mustafa Halûk, **a.y.,** s.149.
[832] Mustafa Halûk, **a.y.,** s.150.

Mustafa Halûk'a göre insanlar, kabiliyet ve istidât yönünden birlik teşkil etseler ve birbirlerine medenî seviye bakımından yaklaşsalar bile muhit, iklim, coğrafî şartlar ve din gibi faktörlere tâbi olarak seciye itibariyle yine farklı olacaklardır. Ortak rûhları olan insanların meydana getirdiği cemiyetler, farklı farklı ideallere sahip olmuşlar ve bu cemiyeti meydana getiren insanların müşterek rûhlarının vatan fikrini idrâk etmesinden sonra, bu cemiyetler diğer cemiyetlere düşman olmuşlardır. Eski Yunanlılar, müstakil bir rûha sahip olamadıkları için aynı cemiyet içinde yaşayan insanlar birbirlerine karşı yabancı kalmış ve kendi içlerinde dâimâ savaş halinde yaşamışlardır.[833]

Vatan fikrinin insanlar arasında uyanmasının başlangıcını eski Yunanlıların yaşantısındaki örneklere götüren *Mustafa Halûk*, 18. yüzyılın diğer Batı milletlerinden de örnekler vererek bu fikrin milletler arasındaki yerini gözler önüne serer. Yazara göre insaniyet fikri için çalışan Alman mütefekkir ve şairleri *Napolyon*'un İyena felâketindeki top sesleri ile uyanmış ve bu felâketten sonra da kışlalarda, okullarda ve memleketlerinin her yerinde vatanlarının kurtuluşu için telkinatta bulunmuşlardır. Daha sonra bütün Alman müellifleri, Almanya'nın Prusya etrafında toplanması için bütün kin ve intikam ateşiyle çalışmışlar ve 1870'te *Bismark*'ın öncülüğünde Napolyon'un intikamını almışlardır.[834]

Vatan fikri ve sevgisi, düşman kuvvetlerin vatana saldırması, onu ayaklar altına alması ile gelişir ve daha da pekişir. Vatanı savunmak zorunda olan milletin insaniyet fikriyle savaştan sakınmasının hiçbir faydası olmaz. Çünkü insanın yaratılışında bir yere hâkim olmak için savaşma ve mücadele etme hırsı mevcuttur, o yüzden vatanseverlik de bir ihtiyaç halini almıştır. Bütün milletlerde hem iyi düşünen ve hissedenin mevcut olması kadar, en müfrit ve bütün manâsıyla vatanseverlerin olması da icâp eder.

[833] Mustafa Halûk, **a.y.**, s.151.
[834] Mustafa Halûk, **a.y.**, s.151.

Memdûh Süleyman, "Vatan Fikri"[835] başlıklı yazısında, vatan fikrini mantıksız bulan ve tabiî olmayıp icat olduğunu ileri sürenlere karşı çıkarak bu fikirlerinin yanlış temellere dayandığını ispat etmeye çalışmaktadır. Ortak milliyet veya beynelmilelcilik düşüncesinden hareketle ortaya atılan vatansızlık düşüncesini savunanların vatan fikrinin insaniyet düşüncesine karşı olduğunu ileri sürdüklerini belirterek onlara şu cümlelerle karşı çıkar:

> "Vatan fikri dimağî, ahlâkî, zevkî hissiyât gibi müstezâd-ı efkârın imtizâcından husûle gelen bir histir.
>
> Bu hissi tevlit eden fikirlerin en birincisi fikr-i menfaattir. İnsanlar tabiatı iktizâsı bir aile mahlûku aynı zamanda da bir mahlûk-ı içtimâîdir. Bir çocuk doğduğu günden itibâren birtakım hukuka mâlik olmakla beraber ailesinin ve cemiyetin azâsı olur. Aile hususiyle vâlide sevk-i tabiî bekâ kanununa tab'an evlâdını –cinsini muhafaza etmek üzere– büyütmeye çalışır, ve aynı zamanda istifâde etmekte olduğu kuvveti yani zamanımıza nazaran hakkı öğretir. Bu sûretle hukuk-ı muhtelifeden bir muvâzene-i içtimâîye vücuda gelerek vatan fikrinin ikinci âmili olan milliyet hissi –fikr-i menfaatle– tevellüt eder."[836]

Yazar, vatan fikrinin tamamen aynı lisâna, dine, hisse, mâzîye, hukuka, menfaate mâlik olan insanların bir araya toplanmasından ileri gelen milletlerin vicdanlarından kaynaklanan bir his ve fikir olduğunu ileri sürerken bu fikrin dayandığı temelleri de ortaya koyar.

3.7. İktisâdî Vatanseverlik

Edebiyatımızda vatanımızın içinde bulunduğu ekonomik bakımdan günlerinde vatan ve iktisat ilişkisi ekseni etrafında yazılan eserler bu araştırmanın ilgili bölümünde incelenmişti. Vatanseverlik duygusu ile ilgili bir yönü olan iktisâdî

[835] Memdûh Süleyman, "Vatan Fikri", **Rübâb**, C.1, No:14, 19 Nisan 1328, s.147-148.
[836] Memdûh Süleyman, **a.y.**, s.147.

vatanseverlik edebiyatımızda incelemeye aldığımız dönem içinde *Ziya Gökalp*'ın "İktisâdî Vatanseverlik"[837] makalesinde ve "Turan" şiirinde karşımıza çıkar. *Ziya Gökalp,* dinî, ahlâkî, hukukî ve bedîî olmak üzere çeşitlendirdiği vatanseverliğin bütün vatanseverlerde bulunmasını gerekli görür ve bu vatanseverlik çeşitlerinin hangi devir ve toplumlarda ne şekilde benimsenip uygulandığını ve yaygınlaştığını örnekler vermek sûretiyle anlatır.

"Vatanperverliğin dinî, ahlâkî, hukukî, bedîî şekilleri olduğu gibi, acaba iktisâdî bir şekli de yok mudur?" sorusunu sorarak yazısını sürdüren *Gökalp*, uzun zamandan beri iktisadiyatın kozmopolit olarak tanındığını belirtir. *Ziya Gökalp* iktisâdiyâtın kozmopolit olmadığını, olamayacağını söyleyerek İngiltere, Almanya ve Amerikalı iktisatçıların düşüncelerini aktarır.

Bizim İngiliz iktisat görüşünün hâkim olduğunu, ahlak, hukuk, bediiyâtta taklit ve milliyetsizlikten kurtulamadığımızı söyler. Bizde de yerli malı kullanılmasının yaygınlaşması gerektiğini, bunu *Ahmet Vefik Paşa*'nın uyguladığını, son zamanlarda millî istihlak ve millî istihsâl cemiyetlerinin yaygınlaşmaya başladığını ifade eden *Ziya Gökalp*, devletin sanayi ve ekonomi alanında millîleşmeye destek olmaya başladığına, millî itibar bankası ile Ankara şimendiferlerinin faaliyete geçerek bu sahada kesin adımlar atıldığını örnek verir. İktisâdî vatanseverliğe vatandaşların da devletin attığı adımların peşinden giderek yöneldikleri şu cümlelerle ifade edilir.

> "Devletin bu teşebbüsleri sâyesinde, fertler, paralarını millî bir bankaya yatırmak, yahut millî istikrâzda tenmiye etmek imkânını bulabildiler. Demek ki iktisâdî vicdânın vatanperver olması için, devletin millî iktisât siyâseti takip etmesi lâzımmış!"[838]

---

[837] Ziya Gökalp, "İktisâdî Vatanperverlik", **Yeni Mecmua**, Yıl:2, No:43, 9 Mayıs 1918, s.322-323.
[838] Ziya Gökalp, **a.y.**, s.323.

Ziya Gökalp, "Vatan"[839] manzumesinde de vatanı iktisâdî bakımdan tarif ederken âdetâ, "bütün iktisâdî faaliyet, kurum ve varlıklar Türk içindir, Türk'ündür" demektedir:

"Bir ülke ki çarşısında dönen bütün sermaye,

Sanatına yol gösteren ilimle fen Türk'ündür.

Hirfetleri birbirine dâim eder himâye;

Tersaneler, fabrikalar, vapur, tren Türk'ündür;

Ey Türk oğlu, işte senin orasıdır vatanın!"

Bu mısraların bütün iktisâdî hayata yabancıların el koyduğu, hâkim olduğu, vapur, tren işletmesinden tekel maddelerine kadar her şeyin yabancı kontrolünde bulunduğu, Duyûn-ı Umumiye'nin devlet içinde devlet haline geldiği bir devrin acı tecrübelerinden sonra yazıldığını düşünürsek, önemini ve ne demek istediğini daha iyi kavrarız. İktisâdî istiklâl, bir milletin topyekün istiklâli ile yakından ilgilidir. İktisâdî hayatını tamamen millî ihtiyaç ve icâplara göre ve kendi gücüyle düzenlemeyen bir devletin siyâsî ve kültürel istiklâli de mutlak bazı kayıtlar altındadır, bazı yaralar almaktan kurtulamayacaktır.

Türkiye, Cumhuriyet'ten sonra, *Ziyâ Gökalp*'ın işaret ettiği hususların bir çoğunu halletmiştir. Bununla beraber hâlâ iktisâdî bakımdan kendine yeter ve çağımızın gerektirdiği seviyede güçlü değildir. O halde bugün de Türkiye'yi her bakımdan ve özellikle iktisâdî bakımdan güçlü, kimseye muhtaç olmayan bir seviyeye yükseltmek, hepimizin müşterek emeğimizle, millî birlik ve beraberlik içinde gerçekleştireceğimiz çok önemli bir hedeftir.

---

[839] Ziya Gökalp, **Yeni Hayat,** s.7.

Tanzimat sonrası Türk edebiyatında fikrî eserlerde yoğun bir şekilde ele alınıp işlenmiş olduğunu gördüğümüz vatan temi, duygu yönüyle vatan sevgisi, anne/nine olarak kabul edilmesi, güzellikleri ve diğer özellikleri, tehlikelerden kurtarılması başlıkları altında konu edilmiştir. Dönemin edebiyatında ulaşım vasıtaların yagınlaşmasıyla daha çok yaygınlaşan vatandan ayrı kalmanın sonucu olarak görülen vatan özlemi de yoğun bir şekilde eserlere girer. 1839 ile 1918 yılları arasında tam 81 cephede savaşan bir milletin edebiyatında vatan için savaşma ve kahramanlık yönüyle vatan sevgisinin yoğun bir şekilde ele alınıp işlenmesi tabiîdir. Ordusuyla, şehidiyle, askeriyle, gâzisiyle, bayrağıyla, kahramanlık duygularıyla edebî eserlerde akis bulan vatan temi de vatan ve hürriyet ilişkisi, vatana ihânet, vatan karşıtlığı veya başka bir ifadeyle kozmopolitizm/beynelmilellik ve iktisâdî vatanseverlik yönüyle de bu bölümde işlenmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TANZİMAT SONRASI TÜRK EDEBİYATINDA VATAN-AZINLIKLAR VE YABANCILAR

Tanzimat sonrasının aydınlarını en çok meşgul eden konulardan biri, Osmanlı Devleti'nin parçalanmama çarelerini bulma meselesidir. Bununla ilgili olarak "Osmanlıcılık" adı verilen siyaset, İmparatorluk sınırları içinde yaşayan her ferdin ait olduğu etnik grubun da üstünde olarak kendisini bir Osmanlı vatandaşı kabul etmesi düşüncesidir.[1] İnsanları bir arada yaşamaya zorlayan sebeplerin "celb-i menfaat" ve "def-i mazarrat" olmak üzere ikiye ayrıldığını ifade eden[2] son dönem ıslahatçı Osmanlı münevveri *Ahmet Cevdet Paşa*, gayrimüslimlerin Müslümanlarla beraber askere alınmalarına karşı çıkarken askerin ırk-ı hamiyetlerini, "yâ gazâ yâ şehâdet, haydi dîn-i mübîn uğruna çocuklar"[3] sözleriyle tahrik ve teşvik edildiğini ifade etmektedir. Bu sözlerle Müslüman çocuklarına daha ana kucağında iken gazâ ve şehitlik sözleri işlenmiş olduğundan bu telkinler onları dinleri ve vatanları uğrunda savaşmada harekete geçirmektedir. Bu seslenişlerle Müslüman askerlerin bağlılığı, cesareti ve sabrı geniş ölçüde dinî duygulara ve vefaya dayanmıştır. Müslümanlar için, dinî olan mukaddes savaş, şehit olma, kâfire karşı din uğrunda mücadele yolunda hitap edilecek seslenişler, onların çocukluktan beri alıştığı sözlerdi ve onların gözlerini kırpmadan cevap vermeye hazırlardı.[4] *Ahmet Cevdet Paşa*, savaşlarda Müslüman askerlerin gayrimüslimlerden daha iyi savaşmalarına ve daha büyük sabır ve tahammül göstermelerine sebep olarak dinî fikirleri göstermektedir.

---

[1] M. Şükrü Hanioğlu, **Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi,** İstanbul, Üçdal Neşriyet, 1981, s.209.

[2] Cahit Tanyol, "Türk Sosyolojisinin Bazı Sorunları", **Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan**, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1973, s.429.

[3] Ahmet Cevdet Paşa, **Marûzât**, Yayına Hazırlayan: Dr. Yusuf Halaçoğlu, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1980, s.114.

[4] Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, İngilizce'den Çeviren:Prof. Dr. Metin Kıratlı, 4.bs., Ankara, TTK Basımevi, 1991, s.335.

Millet anlayışı İslâm geleneğine uygun olarak Osmanlılık çerçevesinde değerlendirilebilecek[5] *Ahmet Cevdet Paşa*'nın vatan düşüncesi de muhâfazakâr[6] bir özelliktedir. Tarihten gelen kültür mirasını çağdaş kavramlarla bağdaştırarak açıklamak isteyen *Ahmet Cevdet Paşa*, gayrimüslimlerin ve Avrupalı yabancıların vatan anlayışını şu cümleleri ile ortaya koymaktadır:

> "Mahlût bir taburun binbaşısı ledelhace askeri gayrete getirmek için ne diyecek? Vakıa Avrupa'da gayret-i diniyye yerine gayret-i vataniyye kâim olmuş. Lâkin bu da feodalite asırlarının inkızâsından sonra çıkmış ve anların çocukları da küçük iken bu sözü işiterek pek çok senelerden sonra "vatan uğruna" kelâmı efrâd-ı askeriyyelerine tesir eder olmuştur."[7]

Avrupa ve gayrimüslim askerler ile bizim askerlerin vatan telakkilerindeki farkı ortaya koyan *Ahmet Cevdet Paşa*'ya göre Osmanlı Devleti, askerî bir devlettir. "Gazîlik ve şehâdet" gibi İslâmî değerler ön planda olmadan Osmanlı ordusu ruhsuz kalır. Bu sebeple vatan ve milletin selâmeti ve bekâsı konusunda dinî ideal ihmal olunmamalı ve Allah din yolunda şehitlik emeli azalmamalıdır:

> "Ammâ bizde "vatan" denilürse askerin köylerindeki meydanlar hâtırlarına gelür. Biz şimdi "vatan" sözünü ortaya koyacak olsak, mürûr-ı zaman ile bizde de efkâr-ı nasda yer ederek Avrupa'daki kuvveti bulacak olsa bile gayret-i diniyye kadar kuvvet alamaz. Ve ânın yerini tutmaz. Husûlü de çok vakitlere muhtâc olur. Ol vakte kadar ordularımız ruhsuz kalır. Bir de nefer Hasan kendüsünü ölüme sevk edecek yüzbaşı Hristo'ya bir dar vakitde itâat eyliyecek mi? Ve eğerçi İngilizler Hind'de Hıristiyan olmayan neferâtı

---

[5] Ercüment Kuran, "Türk Tefekkür Tarihinde Ahmet Cevdet Paşa'nın Yeri", **Ahmet Cevdet Paşa Semineri 27-28 Mayıs 1985-Bildiriler-**, İstanbul, İÜEF Basımevi, 1986, s.11.
[6] Ercüment Kuran, **a.g.e.**, s.10.
[7] Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e.**, s.114; Ayrıca bkz: **Tarih-i Cevdet**, C.VI, s.18.

çavuşluğa kadar çıkarup daha yukarı çıkarmıyorlar ve ana kimse dahl ü taarruz edemiyor."[8]

Gayrimüslimler ve Avrupalılar ile Müslüman askerlerinin vatan telakkilerini karşılaştıran *Ahmet Cevdet Paşa*'ya göre; üzerinde yaşadığımız toprakların fethedilerek muhafaza edilmesinde ve vatanlaşmasında rolü olan İslâm dininin mensubu olmayanlar bu vatan topraklarını muhafaza etmek için askere alınmamalıdır.

Tarih-i Cevdet'te 1789 Fransız İhtilâli'nde Fransa halkının yaşadığı olayları anlatırken *Cevdet Paşa*, o dönemin savaşlarında vatan savunmasında gösterdikleri cesareti ve vatanseverliklerini de aktarmaktadır.[9] *Ahmet Cevdet Paşa*'ya göre, Fransız halkının cesareti ve vatanlarını savunmaları, onların vatanseverliğinden ve ihtilâl etrafında birleşmelerinin yanında farklı faktörlere de bağlanmalıdır.[10]

4.1. Edebî Eserlerde Azınlıklar ve Yabancılar

Tanzimat sonrası aydınlarında, özellikle Jöntürklerin pek çoğunda, Osmanlı Devleti'ne tâbi muhtelif milletleri birlik halinde tutmak düşüncesi olarak görülen "Osmanlıcılık" siyaseti, devrin edebiyatçı yazarları tarafından da uzun süre savunulmuş ve II. Meşrutiyet sonrası Balkan Savaşlarına kadar devrin edebiyatına çeşitli türdeki eserlerde yansıtılmıştır. *Nâmık Kemâl, Mizancı Murâd, Ahmed Rıza, Dr. Abdullah Cevdet* gibi edebiyatımızda tanınmış pek çok yazar, Osmanlı bütünlüğünün korunması ile birlikte Osmanlı vatanının parçalanmaması fikrini ele alan yazılar kaleme alarak konuyu gündeme getirmişlerdir.

[8] Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e.,** s.114.
[9] Ahmet Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet,** C.VI, İstanbul, 1303, Matbaa-i Osmaniye, s.118-125.
[10] İlber Ortaylı, "Cevdet Paşa ve Avrupa Tarihi", **Ahmet Cevdet Paşa Semineri 27-28 Mayıs 1985-Bildiriler-,** İstanbul, İÜEF Basımevi, 1986, s.168.

Vatan ve eğitim konusu, bazı farklı hususları olan çok yönlü bir konudur. Vatan şuuru ve sevgisinin kazandırılması, çocukluk ve gençlik devrelerinde ailede ve okullarda olur.

Tanzimat sonrası Türk edebiyatında meydana getirilen çeşitli fikrî eserlerde ve şiirlerde vatan sevgisi ve şuurunun Türk çocuklarına ve gençliğine kazandırılması hususu oldukça geniş bir şekilde yer almıştır.

Tanzimat sonrası Türk edebiyatında vatanın yükselmesi için eğitimin önemini ele alan ilk makaleye Londra'da yayınlanan *Hürriyet* gazetesinde rastlarız. Yazarı belli olmayan "Hüdâ Kâdirdir Eyler Seng-i Hârâdan Güher Peydâ"[11] isimli yazıda Osmanlı memleketindeki azınlık ve ecnebi çocukları ile bizim mekteplerimizde okuyan çocukların okuldaki giyimleri, törenleri, tutum, davranış ve eğitim durumları mukayese edilmiş ve bizim çocuklarımızın her bakımdan çok geri durumda oldukları görülerek mekteplerde ve eğitim yapısında bir ıslahat zorunluluğu dile getirilmiştir.

Bu dönemin eserlerinde ve yayımlanan yazılarda azınlıklar arasında yer alan cins, mezhep, dil, kültür ve din bakımından ayrılan vatandaşlarımıza seslenilerek Osmanlı vatanının bütün vatandaşların vatanı olduğu yolunda telkinlerde bulunulurken, bazen de Osmanlı vatanında yaşayan azınlık mensubu vatandaşların, vatan için gösterdikleri fedâkârlıklar ve Osmanlı vatanına sahip çıkmaları dile getirilir. Türk-Yunan Savaşı, Arnavut İsyânı, Ermeni komite faaliyetleri, Girid'in Osmanlı'dan ayrılmasının gündeme geldiği tarihlerde azınlıklar ve yabancılar konusunun hassasiyet kazanmasıyla, edebiyatımızda ve basınımızda yankıları da görülmeye başlar. Azınlık mensupları arasında yer alan vatandaşların veya millet-i hâkime dışındaki Osmanlı topluluklarının II. Meşrutiyet sonrasında ve özellikle Balkan Savaşlarının yaşandığı dönem eserlerinde vatanı bölmek yolundaki

[11] **Hürriyet**, "Hüdâ Kâdirdir Eyler Seng-i Hârâdan Güher Peydâ", (Y. yok), No:54, 25 Rebiülevvel 1286/5 Temmuz 1869, s.2-6.

mücadeleleri ve faaliyetleri devrin edebiyatında ele alınan konular arasında dikkat çekmektedir.

Türk edebiyatının Tanzimat'tan sonraki döneminde vatan teması ile ilgili olarak, azınlık durumunda olan Gayrimüslim vatandaşların askere alınmaları, vergi vermeleri, savaş veya tehdit durumlarında vatanın kurtarılması veya selameti için bazı fedakârlıklarda bulunmaları ele alınan konular arasında yer alır.

Tanzimat devrinin süreli yayınlarında bir hayli akis bulmuş olan bu konu ile ilgili olarak karşılaşılan ilk yazılardan biri *Basiret* gazetesinde karşımıza çıkar. "Devlet-i Aliyyenin Kuvveti ve İstikbâli-Tebaa-i Gayr-i Müslimeden Asker Alınıp Alınmaması"[12] başlıklı yazıda Osmanlı devletinin çeşitli cephelerde savaşmakta olduğu ve asker ihtiyacının karşılanması için bazı vilâyetlerin ahalisi arasından asker olacak gayrimüslim vatandaşlarımızın da pek âlâ asker olabilecekleri fikri ileri sürülmektedir.

"Gayret-i Vatan"[13] isimli imzasız olarak yayınlanmış bir makalede 93 Harbi öncesi iâne-i askeriye sırasında bir azınlık mensubu vatandaşlarımızdan olan Şişmanoğlu Yevan Efendi, ailesinin ihtiyaçlarını gören atlarını, arabalarını, bir miktar altın ve para ile birlikte bağışlaması iyi bir vatanseverlik örneği olarak gösterilmektedir. Yazıda ayrıca vatan teması etrafında Hıristiyan vatandaşlarımızın Avrupalıların tahriklerine muhatap oldukları hususu da ele alınmış ve vatanımızın Hıristiyan, Musevi, Müslüman ayrımı yapılmadan savunulması, korunması, birlikte savaşarak veya maddî destek verilerek her türlü hizmetlerle ayakta tutulmaya çalışılması meselesi tartışılır.

[12] **Basiret**, "Devlet-i Aliyenin Kuvveti ve İstikbâli-Tebaa-i Gayr-i Müslimeden Asker Alınıp Alınmaması", (Y. yok), No:280, 20 Zilkade 1287/25 Kanunusani 1286, s.1-2.
[13] **İttihad**, "Gayret-i Vatan", (Y. yok), No:10, 10 Temmuz 1292, s.3.

Tarihimizde 93 Harbi olarak bilinen ve Milâdî tarihe göre 1877-1878 yıllarına rastlayan Osmanlı-Rus Savaşı'nın yapılacağı söylentileri halk arasında yayılmaya başladığı zaman *İttihad* Mecmuasında yazarı belirtilmeden "...siyle bir sâhib-i hamiyet tarafından aldığımız varakadır" takdimiyle yayınlanmış olan "Gayret-i Vatan"[14] isimli yazıda vatanın savunulması ve askerlik hizmetlerinde kullanılmak üzere vatandaşlar tarafından yardımlar toplanması gündeme getirilmektedir.

Yazıda her insanın mukaddes kabul ettiği ve ecdâdının kanıyla yoğrulmuş olan vatanının düşman askerlerinin ayakları altında kalmaması için savunması sırasında elinden gelen bütün fedâkârlıkları yapabileceği üzerinde durulurken, savaşta bedenleriyle mücadele eden ve düşmanlarla kavgaya tutuşmuş olan askerlerin harp esnasındaki ihtiyaçlarının karşılanmasının önemi üzerinde durulmaktadır:

> "ecdâdımızın kanıyla yoğrulmuş olan hâk-i vatan-ı mukaddesi eşkiyâ ve düşman ayakları altında bırakmamak için muhâceme-i a'daya karşı sedd-i İskender-âsâ sinelerinden kalalar teşkil eden evlâd-ı vatanın esnâ-yı harp ve cidâlde muhtaç aleyhini lâlelü't-tedârik muavenet-ı nakdiye ile malen hizmet etmek ve hele muavenet-i bedeniye takdir-i mukaddes bir hizmet-i celile-i müfahhire ise ikinci derecede saydığımız muavenet-i nakdiyenin fakat birincisi olmak üzere bir ikinci sureti daha vardır ki: o da hemen hemen muavenet-i bedeniyeye rekabet eder. Bu ise edeceği muavenet-i nakdiyeyi belki de kendisinin haberdar olamayacağı surette malının fazlasından tesviye idi ve birinin değil kendisine lüzumu derkâr olan bir şeyi –nefsini düşünmeksizin– bu yolda fedâ edivermektir ki. İşte bu hal (gayret-i vatan) dan sayılır."[15]

"Gayret-i Vatan" makalesinin devamında üzerlerine düşen fedâkârlıkları yaparak arabalarını, atlarını, paralarını vatanın savunulması için iâne-i harbiye takdim

[14] **A.y.,** s.3.
[15] **A.y.,** s.3.

eden azınlıklara mensup Osmanlı vatandaşlarından Şişmanoğlu Yevan Efendi örnek verilmiş vatanımızın birlik, bütünlük ve beraberliği için büyük gayretler gösteren gayrimüslim vatandaşlarımız takdir edilmiştir:

> "...mûmâileyh Yevan Efendi'nin göstermiş olduğu şu gayret-i vataniyesi dahi dostlarımızın tashih-i fikirlerine medâr olabileceği gibi bedhâhlarımızı dil-hûn edeceğinde iştibâhımız olmadığından ıstırâb-ı derûnlarına medâr olabilmek için bu vesile ile dâhi yaşasın Osmanlılar! Yaşasın İttihâd! nidâ-yı felah intimâsını tekrardan kendimizi hiçbir şey men edemedi."[16]

Askerlik yapmak ve vergi vermek, bir milletin hâkimiyetinin, millî güvenliğinin ve devlet idaresinin temelini teşkil eder. Vatandaşlığın temeli olan vergi ve askerlikle ilgili olarak vergi vermeyen ve asker göndermeyen bölgelerin yeni bir düzenlemesini yapmak isteyen İttihat ve Terakki yönetimi tarafından 27 Temmuz 1910'da;

> "...Asker ve para temini bir milletin egemenliğinin, millî güvenliğinin ve devlet idaresinin temelini teşkil eder. Vergi vermeyen ve askere gitmeyen, vatanı için bir şey yapmamış demektir..."[17]

cümlelerinin yer aldığı bir beyanname yayınlayarak vatan için fedakârlık yapmanın önemine dikkat çekilmiştir.

Osmanlı vatanından ayrılan ilk Rûmeli topraklarından olan Arnavutluk'un ayrılması sırasında, isimsiz olarak yayımlanmış bir şiirde[18] de Arnavutluk'tan seslenen bir vatanseverin vatanın bütünlüğünü tehdit eden tehlikeler karşısındaki

---

[16] **A.y.,** s.3.
[17] Taner Akçam, "Hızla Türkleşiyoruz", **Birikim–Özel Sayı–(Etnik Kimlik ve Azınlıklar),** No:71-72, Mart-Nisan 1995, s.28(3 numaralı dipnot);(Bilgi şu kaynaktan aktarılmıştır: Feroz Ahmad'ın, **İttihat ve Terakki 1908-1914**, İstanbul 1984, s.48).
[18] **Bedreka-i Selâmet,** "Arnavutluk'tan Bir Sadâ", (Y. yok), No:7, 26 Mart 1313/7 Nisan 1897, s.4.

yılmaz tavrı dile getirilmektedir: Her zaman vatanın savunması için hazır olan bu kahraman ağzından duyguları şu mısralarla dile getirilmiştir:

"Vatanımı vallahi ben severim

Yoluna da hep kanımı dökerim

.....

Arnavutlar korkmaz öyle belâdan

Atlayarak derelerden, deryâdan

Düşman kalesine sancak dikerim"[19]

II. Meşrutiyet'in ilân edildiği yıllar, toplumumuzun çok büyük tarihsel olaylarla, çok büyük değişimleri çok kısa bir süre içerisinde yaşadığı bir döneme rastlar. II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinin sonucu olarak canlanan Türkçülük akımını temsil eden şahsiyetler, yeniden güç kazanmış olan Osmanlıcılık fikrinin ve idealinin güç kazanmasıyla, Türkçülük fikir ve idealini geniş kitlelere yaymak için bazı dernekler ve dergiler etrafında toplanmışlardı. II. Meşrutiyet yıllarından sonra gerçekleşen sosyal ve siyâsî inkılaplar ile Osmanlı tebaası arasında bağımsızlığını kazanma faaliyetlerinin sonucu olarak gerçekleştirilen Balkan Savaşlarının ağır hezimeti, Türklerin vicdanlarını bir şok etkisiyle sarsmış, bunun sonucu İmparatorluk içindeki Türkler arasında vatanseverlik ve Milliyetçilik duyguları yükselmiştir.[20]

Böyle bir dönemde bu fikir ve idealini geniş kitlelere yaymak için eserler veren *Ömer Seyfettin* de, vatan topraklarının büyük bir hızla elimizden çıktığı, Osmanlı

[19] **Bedreka-i Selâmet**, "Arnavutluk'tan Bir Sadâ", (Y. yok), No:7, s.4.
[20] Jacob M. Landau, **Pantürkizm,** Türkçesi: Mesut Akın, İstanbul, Sarmal Yayınları, 1999, s.48-49.

Devleti'nin vatan parçalarının yok olmaya başladığı, her vatan evlâdının "her zamankinden daha büyük ölçülerde yurt ve millet sevgisiyle doldurulmasının gerektiği"[21] bu dönemde kaleme aldığı hikâyelerinde vatanî konuları işler. "Hürriyet Bayrakları"[22] isimli hikâyesinde *Ömer Seyfettin*, Türkleri, Bulgarları, Rumları, Sırpları, Ermenileri tek bir millet olarak kabul ederek Osmanlılık ideali etrafında birleşmenin vatanın kurtuluşu için tek çıkar yol olduğunu savunan genç bir Meşrutiyet subayının görüşleri aktarır. Hikâyenin ikinci kahramanı, Türklük şuuruna sahip çıkılmasının zaruri bir hâle geldiğini anlatmaya çalışan başka bir Osmanlı subayıdır. Hayalci genç subay, meşrutiyet inkılâbının Osmanlı ülkesindeki uzak Bulgar köylerinde bile kutsal bir gün olarak kutlandığını iddia ederek şöyle der:

"–Yarın Osmanlı vatanına düşmanlar hücum ettiği vakit sizden evvel onlar koşacaklar, Osmanlılık namına kanlar dökecekler, Osmanlılığı kanlarıyla kurtaracaklar..."[23]

Diğer Osmanlı subayı, "Osmanlı milleti demekle Türkleri mi kastediyorsunuz?"[24] dediğinde genç subay şu cevabı verir:

"Hayır asla...Bütün Osmanlıları:.....Araplar, Arnavutlar, Rumlar, Bulgarlar, Sırplar, Ulahlar, Yahudiler, Ermeniler, Türkler...Hâsılı hepsi..."[25]

"Hürriyet Bayrakları" hikâyesinde gerçekçi bir kahraman olarak takdim edilen subay, özellikle Balkanlardaki Hıristiyan unsurların asıl gâyelerinin Osmanlı-Türk

---

[21] Cengiz Aydemir, "Ömer Seyfettin'in Hikâyelerinde Eğitim Değerleri", **Türk Yurdu,** C.XVIII, No:130, Haziran 1998, (Derginin dış kapağında; "No:131, Temmuz 1998" kaydı bulunmaktadır), s.53-54.

[22] Ömer Seyfettin **Bütün Eserleri Hikâyeler 1,** Hazırlayan: Hülya Argunşah, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1999, s.229-237;**Türk Yurdu,** C.V, No:7(55), 12 Kanunuevvel 1329/25 Aralık 1913, s.1078-1088.

[23] Ömer Seyfettin, **a.e.,** s.235.

[24] Ömer Seyfettin, **a.e.,** s.232.

[25] Ömer Seyfettin, **a.e.,** s.232.

Devleti'ni yıkmak olduğunu anlatmayla çalışır. Fakat o günkü resmî görüşü savunan genç subayı iknâ edemez. Hikâyenin sonunda tâ ki, uğradıkları bir Bulgar köyünde, genç subayın uzaktan Meşrutiyetin yıldönümünü kutlayan hürriyet bayrakları sandığı kırmızı şeylerin köy evlerine asılmış biberler olduğu anlaşılınca ve tarlasında çalışan Gospodin isimli Bulgar köylüsünün ters davranışları karşısında gerçekler ortaya çıkar.[26] Böylece genç subaydaki Osmanlıcı hayaller yerle bir olur. Bu hikâyede, Osmanlı tebaası arasında Milliyetçilik akımının yayılarak Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsız devletler olma idealinin yerleştiği telkin edilmiştir.

Ömer Seyfettin, Türklerin gönlünde var olan vatan duygusunun daha da alevlenmesi gerektiğini telkin eden hikâyeler de yazmıştır. Yazar, sahip olduğu milliyetçilik inancı ile kaleme sarılarak yazdığı hikâyelerinde okuyucularına vatan ve millet sevgisini telkin etmeye çalışır.

Ömer Seyfettin bir Türk milliyetçisidir. Hikâyelerinde de Türk olmaktan gurur ve onur duyan kahramanlar yaşatırken, okuyucularına Türk olmak sevgisini kazandırmak ister. Hikâyeci, "Primo Türk Çocuğu"[27] ve "Bir Çocuk Aleko"[28] adlı hikâyelerindeki gibi çocuk kahramanlar üzerinde de bu telkinlerini göstermiştir.

Ömer Seyfettin, "Primo Türk Çocuğu" adlı hikâyesinde Rumların Megali İdea peşinde koştuklarını Bulgarların bile Çarigrad adını verdikleri İstanbul'a göz diktiklerini

[26] Ömer Seyfettin, **a.e.,** s.237.
[27] Ömer Seyfettin **Bütün Eserleri Hikâyeler 1**, Hazırlayan: Hülya Argunşah, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1999, s.165-188; (İlk yayımlandığı yer: **Genç Kalemler**, C.3, No:13, Kânunuevvel 1327/Aralık 1911, s.3-27).
[28] **Ömer Seyfettin Bütün Eserleri Hikâyeler 4**, Hazırlayan: Hülya Argunşah, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1999, s.310-327; (İlk yayımlandığı yer: **Ömer Seyfettin Külliyatı: 9, Tarih Ezelî Bir Tekerrürdür,** İstanbul, Muallim Ahmet Halit Kitabevi, 1943, s.57-73).

İlk bölümünde Türklüğü ile âdeta göğsü kabaran bir çocuk vardır. Esasen adı geçen çocuk, bir süreliğine de olsa Türklüğünü, Türklüğe ait değerleri kaybetmiş bir Türk baba ile İtalyan annenin çocuğudur. Primo, İtalyan adetleri içinde büyümesine rağmen hikâyenin bu ilk bölümünün sonunda tercihini Türk olmaktan yana kullanarak kendini şöyle ifade etmiştir. "Ben Turko, ben Turko.... Ben yok İtalyano..."[29]

Aynı hikâyenin ikinci bölümünde ise Primo artık tamamen bir Türk çocuğu olmuştur. İsmi de bir Türk ismi olan Oğuz'dur. Babasından Tanzimat devri ve meşrutiyetin ilânı ile gelişen olayları dinleyerek, Türklerin Türklere düşman olduğunu işitince epey derinden sarsılmıştır. Türklerin Rumeli'den atılmak istenişi ve Selanik'in zaptedilmesi de Primo'ya ayrı bir darbe vurmuştur. Fakat hikâye boyunca Primo'nun bu kötü gidişata, Türklüğün son noktayı koyacağına inanması hâkim olmuştur.[30] *Ömer Seyfettin*'in iki bölümden oluşan bu hikâyesinde "Türkçülük" fikri açıkça görülmektedir.

Ömer Seyfettin'in "Bir Çocuk Aleko" adlı hikâyesinde küçük Ali'nin tek başına İngiliz karargâhını havaya uçurması anlatılmaktadır. Ali bir Türk çocuğudur. Rum asıllı bir fırıncının yanında çalışmaktadır. Muharebe olacağını duyduğu vakit ustasının Anadolu'ya geçişine yardım etmiş ve köyüne dönmüştür. Fakat köyde kimsenin kalmadığını görünce aç susuz kalarak yollarda yorgun düşmüştür. Karşısına çıkan papazdan Rumca su istemiştir. Kendini bir Rum çocuğu gibi Aleko ismiyle tanıtmıştır. Papaz Ali'den hiç şüphelenmemiş hatta onu İngilizlere haber götürmesi için görevlendirmiştir. Ali, papazın kendi ile iletmek istediği haberlerin Türkler için birer iftira olduğunu bilmesine rağmen sesini çıkartmamıştır. Haberi doğru İngiliz paşası yerine Türk paşasına götürmüş; milleti için hizmet etmek istediğini, İngiliz askerlerinin içine rahatlıkla sızabileceğini söylemiştir. Hikâyenin sonunda Ali'yi Rum

[29] Ömer Seyfettin, **a.e. 1**, s.165-189.
[30] Ömer Seyfettin, **a.e. 1**, s.264-289.

sanan İngiliz paşasının Türk karargâhını havaya uçurtması için Ali'ye verdiği bomba İngiliz karargâhının sonu olmuştur.[31]

Edebiyatımızda daha çok "kadın ve aşk şairi" olarak tanınan *Celâl Sâhir (Erozan)*'ın şiirlerinde vatan temi, daha çok azınlıkların vatan coğrafyasından kopması yönüyle ele alınır. Şair "On Temmuz"[32] isimli şiirinde II. Meşrutiyet'i bir genç kız şeklinde tasavvur eder. Bir ölüm kalım savaşının verilerek yıkılmaya yüz tutan devletin acı günlerinde, bu genç kıza seslenen şair, vatanın bölünmesinde menfi rol oynayan faktörleri şu mısralarında sıralamaktadır:

"Uyanıklar hırs içinde birbirine saldırdı

Tırnağını kardeşinin boğazına daldırdı,

Para, şöhret hırsı ile kararan

Gözler için bu vatan,..."[33]

Celâl Sâhir, yaşadığı devrin Bahriye Nazırı Cemâl Paşa'nın delâlet etmesiyle katıldığı Suriye, Filistin ve Hicaz ziyaretinin ilhamıyla Türkleri sevmeyen Araplara, Türklüğü, Türk kültürünü sevme, tanıtma ve empoze etmek düşüncesiyle yazdığı ve "Arap Gençlerine"[34] ithaf ettiği "Kardeşlik Türküsü"[35] şiirinde vatanla ilgili duygu ve düşüncelerini ortaya koyar. Şaire göre Türkler ve Araplar iki kardeştir ve vatan ikisinin ortak evidir:

"Türk ve Arap iki kardeş,

[31] Ömer Seyfettin, **a.e. 4**, s.310-327.
[32] Celâl Sâhir, "On Temmuz", **Türk Yurdu,** C.IV, No:15(39), Ağustos 1329, s.463.
[33] Celâl Sâhir, **a.y.,** s.463.
[34] Nesrin T. Karaca, **Celâl Sâhir Erozan,** İstanbul, MEB Yayınları, 1993, s.86.
[35] Celâl Sâhir, "Kardeşlik Türküsü", **Türk Yurdu,** Yıl:5, C.II, No:126, 5 Kanunusâni 1332, s.155-156.

Vatan ikisinin evi

Kalplerinde aynı ateş

Saçar mukaddes alevi

.....

Bütün hudutlarda bugün

Akan kanlar karışıyor

Türk ve Arap vatan için

Can vermekte yarışıyor"[36]

Daha önce Arapça tercümesiyle beraber Beyrut gazetesinde yayımlanan[37] şiirinde *Celâl Sâhir*, Birinci Dünya Savaşı'nın yapıldığı ve Osmanlı vatanının bu zor günlerinde, Arap ve Türk gençlerinin ortak evi olan aynı vatanları için bütün hudutlarda kan akıttıklarını, can verdiklerini belirtirken, Osmanlı Devleti'nden ayrılmak isteyen azınlıkların bütünlüğünün sağlanması fikrini de telkin etmektedir.

4.2. Azınlıkların Vatana Bakışı

Vatan, sadece üzerinde yaşayan hâkim millet için önemli ve mukaddes bir varlık değildir. Hâkim millet ile birlikte yaşayan azınlıklar da hayatlarını sürdürdükleri vatanda bazı haklara sahip oldukları gibi bu vatanın refah ve selâmeti için çalışmış ve vatanla ilgili fikirlerini ve duygularını ifade eden yazılar ve eserler ortaya koymuşlardır.

[36] Celâl Sâhir, **a.y.,** s.155-156.
[37] Karaca, **A.g.e.,** s.86.

Osmanlı coğrafyasında hâkim unsur olan Türkler ile birlikte Osmanlı toplumunun azınlık vatandaşlarından olan Ermeniler, Rumlar, Yunan, Yahudi, Arap Arnavut ve Bulgarlarla ilgili olarak bütün bu vatandaşlarımızın Osmanlı vatanına sahip çıkması konusunda fikirlerin ileri sürüldüğü yazılar ve eserler edebiyatımızda Tanzimat yıllarından itibaren çoğalmaya başlar. Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin mensubu aydın yazarlarında görülen Osmanlı azınlıklarının vatandan kopmayarak birlik, beraberlik içinde yaşamaları fikrini telkin eden yazılar, *Nâmık Kemâl*'in *İbret* gazetesinde yayımlanmış olan "İmtizac-ı Akvam"[38] makalesinde türünün en güzel örneğini gösterir. *Nâmık Kemâl;*

> "....hukukta birbiriyle müsavi, menfaatte yekdiğeriyle müşterek, ve fakat lisanda, cinsiyette ve hele efkârda mecmuu birbirine ve her biri mecmuuna mugayir bir çok eczanın içtimaından hâsıl olmuş bir heyetiz"[39]

cümleleriyle tanımladığı Osmanlı meydana getiren toplulukları, hukuk ve menfaatte eşit bulurken dil, cins ve fikirde ayrıldıklarını dile getirir. Cins olarak birbirinden farklı olan azınlık mensubu vatandaşlarının hizmete tayin olunurken mutlak Müslüman, Hıristiyan, Yahudi, Arap, Kürt, Arnavut, Rum, Bulgar ve Ermeni olarak ayrılmadığını belirtirken vatan konusundaki fikirlerini de ortaya koymuştur.[40]

Çocuklukta verilen eğitimin insanlar arasındaki kaynaşmayı sağladığını ileri süren yazar, bize her mezhep ve cinsten çocukları kabul edecek okullar lüzûmunu belirtirken insanları ayırmanın kolay fakat kaynaştırmanın zor olduğunu da ifade eder. Âdetâ Osmanlı topraklarında yaşayan farklı mezhep, din, cins ve kültürdeki vatandaşlara seslendiği fikrini uyandıran bu yazısında *Nâmık Kemâl*, Rumeli'de ve Anadolu'da bulunan toplulukların bu farklılıklarının onların vatanlarını Tunusluluk,

[38] Mustafa Nihat Özön, **Nâmık Kemal ve İbret Gazetesi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1938, s.81-85.
[39] Özön, **a.e.,** s.81.
[40] Özön, **a.e.,** s.82.

Mısırlılık, Yemenlilik vs. ismiyle ayırmanın kimsenin hakkı ve kudreti olamayacağını; bir isim altında ayrılan küçük küçük toplulukların da, ya bâkî olamayacağını veya bâkî olanların saadet bulamayacağını açık bir şekilde telkin etmektedir.[41]

Nâmık Kemâl, "İstikbâl" makalesinde de vatan ve Müslüman olmayan vatandaşlar arasında bir münasebet kurar. Azınlıklara verilen "hukuk-ı müktesebe", yazara göre "bu devletin ve bu vatanın vücûduyla kâim" olacaktır.[42]

Yenileşme dönemi şiirimizin önemli ustalarından *Muallim Nâci,* "Mûsâ Bin Ebi'l-Gâzân Yâhud Hamiyyet"[43] isimli şiirinde vatanın bütün halinde var olması ve yaşayabilmesi için devletin de var olması zaruretine dikkat çeker. Şaire göre bunun için de milletin birlik ve beraberlik içinde olması gereklidir:

"İttihâd olsa tab-ı millette

Hiç olur mu zevâl devlette

Mülke âfet şikak-ı millettir

Rûh-ı mülk ittifâk-ı millettir

Ayrılan millet ittihâdından

Kessin ümmîdini murâdından

İttihâd olmasa vatan yaşamaz

---

[41] Özön, **a.e.,** s.83-84.
[42] Bulgurluzade Rıza, **Bedâyiü'l-Edebiye,** İstanbul, Sancakçıyan Matbaası, ty, s.17.
[43] Muallim Nâci, **Mûsâ bin Ebi'l-gâzân Yâhud Hamiyyet**, İstanbul, Matbaa-i Ebüzziyâ, 1299.

Çünkü cân olmayınca ten yaşamaz

Kuvvet ü izzet ittifâk iledir

Za'f ü zillet de iftirâk iledir"[44]

Şair, bu şiirinde vatanı insan vücûduna benzetirken milletteki birlik ve beraberliği de bu vücûdun varlığını sağlayan rûh olarak görmektedir. Şiirin tamamında vatanımız üzerinde yaşayan vatandaşlarımızın bütün dünyaya karşı zayıf görülmemiş ve aşağılanmamış bir şekilde büyük bir kuvvetle var olması, vatanımız üzerinde adaletli bir idarenin var olmasına ve dünya üzerindeki ilmî ve teknolojik gelişmelere de bağlanır. Şair, şiirin devamında özellikle yazıldığı dönemde vatanımız üzerinde çeşitli kavimlere mensup olan vatandaşlarımız arasında görülen ayrılma eğilimlerinin eleştirisini konu alırken vatanımızın parçalanmaması çarelerini de göstermektedir.[45]

Hıristiyan azınlıkların Osmanlı vatanından parçalanması önleyecek çeşitli tedbirler düşünen yazarlar arasında devrin bir başka aydın yazarı da *Mizancı Murat*'tır. *Murat Bey*'in II. devre yayımlanan Mizan gazetesindeki yazılarında Osmanlı Devleti'nin iç ve dış politik ve sosyal dengesinin, selâmet ve devamlılığının dayandığı en mühim etken olarak "ittihat-ı anâsır" fikri önemli bir yer tutmaktadır. Yazarın yazılarındaki "ittihat" arzusu, Osmanlı devleti için hem yabancı müdahalesini önlemek, hem de dış politikada istikrar kazanmak için sağlam bir teminat olarak ileri sürülürken; Arnavut, Rum ve son isyanlarıyla bir huzursuzluk kaynağı olmuş olan Ermenilerle itilaf meselesi da sık sık işlenen siyaset temalarından

[44] Muallim Nâci, **a.g.e.,** s.5.
[45] Muallim Nâci, **a.g.e.,** s.6-8.

biri olur.[46] "Ermeni Vatandaşlarımıza Hâlisâne Bir Dâvet"[47] makalesinde Ermeni vatandaşlarımızı Osmanlı vatanına sahip çıkmaya davet eden *Mizancı Murat*,

> "Osmanlı Devleti bizim devletimizdir, Osmanlı vatanı bizim vatanımızdır" diyerek kalben ve vicdanen onu iltizam etmeye başladığınız gün kendinizi öyle hayal-i mühlike değil, kıtaat-ı süllüseye sâyebân olmağa müstaid azîm bir devlete nâil olmuş bulacaksınız ki, sizinle bizim aramızdaki "senlik, ve "benlik" kalktıktan sonra bilcümle âmâliniz daha vâsî ve daha parlak surette husûl bulmuş olacaktır."[48]

cümleleriyle Ermenilerin kalben ve vicdânen Osmanlı vatanına bağlanmalarını, ayrılma hayalleriyle değil, senlik ve benlik ayrımını ortadan kaldırarak devletin selametine de hizmet etmiş olacaklarını dile getirir.

Murat Bey, Ermeni vatandaşlara ve iç ve dıştaki millet komitelerine Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti adına seslendiğini belirttiği davetinde, maziyi unutarak geleceğe yönelik gayret etmenin lüzûmunu belirtir ve bütün komiteleri ortak ve mukaddes olan vatanı uğradığı belâlardan kurtarmak üzere el ele vermeye çağırır.[49]

1896 yılı artık azınlık mensubu topluluklar arasında Osmanlı Devleti'nden, dolayısıyla Osmanlı vatanından kopma özlemi ve bu yolda faaliyetlerin hızlandığı bir devreye rastlar. Dönemin aydınlarınca tekrar tekrar ele alınan bu konu, *Mizancı Murat*'ın bir başka yazısında "vatan muhabbetinin son gayesinin aslında devletin selâmeti olduğu" ifadesiyle belirtilmek sûretiyle açık bir şekilde dile getirilir.[50]

---

[46] Birol Emil, **Mizancı Murat Bey-Hayatı ve Eserleri,** İstanbul, İÜEF Yayınları, 1979, s.310.
[47] Mizancı Murad, "Ermeni Vatandaşlarımıza Hâlisâne Dâvet", **Mizan,** No:162, 6 Kanunusani 1896, s.2382-2384.
[48] Mizancı Murad, **a.y.,** s.2383.
[49] Mizancı Murad, **a.y.,** s.2384.
[50] Emil, **a.g.e.,** s.315.

Murat Bey'in Ermenilere yapmış olduğu "Osmanlı Devleti'nden ve vatanından ayrılmayın" çağrısı aynı şekilde aynı ayrılık düşüncesine ve gayretine düşmüş olan Arnavutlar için de "Çâre-i Selâmet"[51] hitabıyla yapılır.[52]

Türk edebiyatında vatanın muhafaza edilmesi yolunda çeşitli vatan parçalarında yaşayan farklı ırk ve kültürlere mensup vatandaşlarımızın birlik ve bütünlük içinde bulunması gereğini ifade eden bir yazı da imzasız olarak *İstikbâl* isimli mecmuada "Devlet-Millet"[53] ismiyle yayımlanır.

Aynı vatanda yaşayan farklı kavim ve kültürlere mensup vatandaşlar arasındaki birlik ve beraberliğin sağlanmasında, devletin vatanın bölünmemesi için kanunları ve diğer tedbirleriyle sağlayacağı adalet ve hürriyet ile halkın sahip olduğu refah seviyesinin önemi vurgulanmaktadır. Zira adalet görmeyen ve hürriyetine mâlik olmayan milletler, vatanlarının servetinin artmasına ve terakki etmesine çalışmazlar, devletlerine bağlı olmayarak devletlerinin sahip olduğu coğrafya bütünlüğünün sağlanmasına da hizmet etmezler. Vatan bütünlüğünün sağlanmasında halkın bütün bu ihtiyaçlarının sağlanmasında hükümdarlara önemli roller düşmektedir. Onlar, "emaneti ehline vermekle" de vatanın bütün halinde kalmasına hizmet etmiş olurlar.[54]

Edebiyatımızda vatan temi ile ilgili eser veren sanatkârlar arasında azınlık mensubu olan yazar ve şairler de yer alır. Azınlık mensubu *Avram Naon* da Türk-Yunan Savaşı sırasında kazanılmış olan Yenişehir zaferi ilgili olarak kaleme aldığı "Yenişehir Zaferi Sebebiyle"[55] isimli şiirinde Osmanlı birliğinin zaferdeki önemini vurgularken Osmanlı bayrağının da pek çok zafere şâhit olduğunu dile getirir. Şairin zafer sebebiyle ifadeleştirdiği duyguları şu mısralarla ortaya konulur:

---

[51] Mizancı Murad, "Çâre-i Selâmet", **Mizan,** No:166, 5 Mart 1896, s.2415.
[52] Emil, **a.g.e.,** s.316.
[53] **İstikbâl,** "Devlet-Millet", (Y. yok), No:116, 29 Mayıs 1876, s.1.
[54] **A.y.,** s.1.
[55] Avram Naon, "Yenişehir Zaferi Sebebiyle", **Malûmât,** C.IV, No:84, 24 Mayıs 1313, s.726.

"Kurşunlarına medfen olur sîne-i a'dâ

Bak böyle o sâid

Ulviyyete gark olmuş o bayrak ki hilâldir

Mûcîde adalet

Bir sancak-ı âlî ki onun girdiği heycâ

Nusretlere şâhid"[56]

Tehlikeli günlerde vatanımızın selâmete erdirilmesi konusunun ele alındığı bir mektup da *Bedreka-i Selâmet* gazetesinde yayınlanmasıyla dikkat çeker. 1897 Türk-Yunan Savaşı'nın yapıldığı tarihte yazılarak gazeteye gönderilen bu mektubun dikkat çeken bir özelliği *P. Lamçarisiti* isimli bir Rûm delikanlısı tarafından yazılmış olmasıdır. "Vatanperverlik Hiss-i Ulvîsine Bir Misâl-i Mücessem Olan Bu Mektubu Dün Aldık. Bugün Nazargâh-ı Kariine Arz Ediyoruz"[57] başlığıyla yayınlanmış olan mektup aşağıdaki cümlelerle sunulur:

"Muhabbet-i vataniye gibi vazife-i mümtâzesini ifâya müsaraat eden bu delikanlı mezhebine, milliyetine şeref vermekle beraber Osmanlılık namını da tamamıyla izhâr eylediği için bizim nazarımızda hakikaten şanlıdır! Rum milletine mensûp olmakla ne lâzım gelir? Doğduğu, büyüdüğü vatanının, ecdâdını himâye eden devletinin hukukunu muhafaza etmek milliyete, diyânete halel mi verir?! O da bu vatan evlâdından, o da bu devlet-perverlerinden değil

[56] Avram Naon, **a.y.**, s.726.
[57] **Bedreka-i Selâmet,** " Vatanperverlik Hiss-i Ulvîsine Bir Misâl-i Mücessem Olan Bu Mektubu Dün Aldık. Bugün Nazargâh-ı Kariine Arz Ediyoruz ", (Y. yok), No:6, 12 Mart 1313(1897), s.1.

mi? Öyle ise onun da bu vatanda bir hisse-i cüziyesi olduğu salahiyetiyle hasm-ı vatana karşı vazife-i müdafaasını ifâ etmesinde ne beis vardır?"[58]

Osmanlı olduğunu ısrarla vurgulayan Rûm delikanlısı, samimi bir vatansever olduğunu göstermek için 1897 Türk-Yunan Savaşı'nda Osmanlı ordusu içinde gönüllü bir asker olarak görev almak ister. Ortodoks mezhebinde bir Hıristiyan olduğunu fakat samimi ve halis bir Osmanlı vatandaşı olduğunu belirten *P. Lamçarisiti*, Osmanlıların maruz kaldığı Yunan şımarıklığına karşı savaşmak konusunda samimi olduğunu düşündüren şu ifadeleriyle düşüncelerini ortaya koymaktadır:

".....Ben hâlis, muhlis Osmanlı bulunduğum ve şu ünvân-ı muhteremin şânını göstermeğe –kemâl-i âcizimle beraber– kendimde iktidâr gördüğüm için mezhep-tâşım olan Yunanlıların Osmanlılara, İslamlara karşı irtikâp ettikleri şekâvet-i vahşiyâne ve tecâvüzât-ı zâlimânelerinden her bir Osmanlı gibi benim dahi –Osmanlı nimetiyle perverde olan– damarlarımdaki tabiiyet kanları galeyâna gelmeye başladı! Çünkü zerre kadar hak ve salâhiyetleri olmadığı ve Yunan milleti her sûretle Osmanlılara minnettar bulunduğu halde Girid gibi cism-i vatanımızın kalp-gâhına veyahut bir cüzü kıymettarına dest-i enzâr-ı taarruz olması vicdânıma tesir etmiştir! Bu tesir kuvvetiyledir ki metbû-i mukaddesini, sevgili vatanını, hakk-ı maişetini muhafaza uğrunda fedâ-yı câna hazır olan Osmanlılar gibi benim de Yunanlılara hasm-ı cân olmaklığıma mensûp bulunduğum Hıristiyanlık hiçbir vakit, hiçbir sûretle mâni olamadı! Öyle bir maniayı da vicdânım tasavvur etmiyor!...

İşte bu azm ü itikâdım sâikâsıyladır ki Yunan hududunda tahaşşüt eden "Osmanlı!" ordumuz efrâd-ı besâlet-nihâdı arasında bulunup hisseme âit olan

[58] **A.y.,** s.1.

vatanperverlik vazifesini ifâ etmek için "gönüllü!" nâmıyla asker kaydedilmek üzere bugün makam-ı 'âli-i âidine müracaatı tasmim eyledim..."[59]

Sonuçta vatanını, devletini kalben sevdiğini belirtmek için bu mektubu yazdığını belirten *P. Lamçarisiti*, bu yazısının neşredilmesinden emin olmasıyla da emsâli olan diğer vatanseverlere ibret olabileceğini tasavvur ettiğini şu cümleleriyle ifade eder:

"Bu mektubumla ceridenizin vesâyetini iltimâs eylemekten maksadım mücerret devletini, vatanını kalben sevmek herhangi din ve mezhepte olursa olsun her bir insanın vazife-i mücbiresi olduğunu Osmanlı Rûm mezhep-taşlarıma ilân etmek ve işte bir Hıristiyan delikanlısının da devletine gönüllü asker yazılmaya kadar vatan muhabbetine mâlik olduğunu işitecek olan emsâlime delil-i ibret olabilmek tasavvurlarından ibârettir!

II. Meşrutiyet yıllarında azınlıklara mensup olan aydınların vatan konusuna yaklaşımını ve vatana bakışını dikkatlere sunan önemli bir makale de Samsun'da çıkarılan bir gazetede "Vatan"[60] ismiyle yayımlanır. *Eristotlu Neofitos Efendi* tarafından Giresun'da verilmiş bir nutuktan tercüme edilerek yayımlanmış olduğunu öğrendiğimiz "Vatan" makalesinde, düşünce dünyamıza *Nâmık Kemâl*'in eserleriyle daha kuvvetli bir şekilde gelen ve millet kavramı ile birlikte düşünülen modern vatan tarifiyle birlikte "insanın doğduğu yer" şeklindeki basit tarifi birlikte verilerek başlanır. Eski Anadolu ve Batı medeniyetine mensup olan yazar ve düşünürlerin vatan anlayışlarını ve sevgilerini değerlendiren *Eristotlu Neofitos Efendi*'nin ifadeleri, bir azınlık olarak azınlıklar mensubu olan vatandaşlar adına söylenmiş ifadelerdir. Azınlık mensubu vatandaşların bulundukları Osmanlı vatanını sevdiğinin belirtildiği

[59] **A.y.,** s.1.
[60] Eristotlu Neofitos Efendi, "Vatan", **Aks-i Sedâ Yahud Anadolu Sesleri,** (Vükelâ-yı Da'vâ'dan Ermidî), Yıl:1, No:54, 3 Şubat 1324 , Samsun, s.1-2; (Bu yazının devamı olduğu belirtilmekle birlikte kütüphanelerde gazete koleksiyonun eksikliği sebebiyle ulaşamadık.)

bu nutkun, "baba ocağı, bahçesi, oyuncakları, dağları, tepe, çayır, bayır, orman, dere, denizlerin ve bütün o güzel vatanda yaşanan masum hâtıraları ile onların kalplerinin derinliklerine işlediği"[61]ni dile getirdiğini görürüz ki, II. Meşrutiyet'in hemen birkaç öncesinde söylendiğini ve yayımlandığını göz önünde bulundurduğumuzda bu yazının önemi biraz daha anlaşılır.

Vatan makalesinde azınlık mensubu olan Gayrimüslim vatandaşlara âdetâ vatan üzerinde her zaman birlik ve beraber halinde bulunmaya bir çağrı seslenişi gibi olan ifadeler dikkat çekicidir. Vatanın üzerinde hüküm süren devlet yönetiminin kanunlarının mukaddes olduğu ve kanunlara riayetin önemi üzerinde ısrarla durularak Eski Yunan filozoflarından meşhur *Sokrates*'in, idama mahkum olduğu zaman kendisine kaçmasına teklif eden dost ve akrabalarına söylediği "firar edecek olursam vatanımın kavânînine itaat etmediğimi izhâr etmiş olurum"[62] sözü misâl verilir. Nutkunun tamamında *Eristotlu Neofitos Efendi*, vatanın üzerinde yaşayanlarla kaynaşarak ve diğer insanlarla irtibatlı yaşamak ve vatan üzerinde hüküm süren kurallara ve vatanın yönetiminde olan hükümetin kanunlarına riayet ederek isyân etmemek konusunu işler. Üzerinde yaşadığı vatanından beklentilerini sıraladıktan sonra vatanına karşı olan görev ve sorumluluklarını kendi cümleleriyle şöyle ifade etmiştir:

> "Vatan! Birlikte yaşayan ve yekdiğeriyle irtibât ve ihtilât ederek aynı kavânin ve aynı menâfie hâdim ve düşmanları bir olan akvâmı ihâtâ eden mahaldir.....Vatana olan vezâifimiz dahi ya sulh-ı müsâlemet esnâsındadır veyahut harp esnasındadır. Bunların birincisi vezâif-i medeniye ve siyâsiyemizi irâe eder.....Vatana karşı olan vezâifin başlıcası hükümetin kavânin ve nizâmatına itaat ve riâyettir. "Şu kânûn-ı nâkıstır" diyerek hiçbir kimsenin o kanuna adem-i itaati men küllü'l-vücuh câiz değildir. Bu hâl-i tecviz olunsa idi

[61] Eristotlu Neofitos Efendi, **a.y.,** s.1.
[62] Eristotlu Neofitos Efendi, **a.y.,** s.1.

ol şahsın takip eylediği nokta meşru olsun gayr-i meşru olsun kânûna itaat etmeyeceği bedidar olur idi. Bu sûretle az bir müddet zarfında idâre-i hükümet halel-pezir olacağı gibi heyet-i içtimaiye dahi pâymâl olacaktı."[63]

Vatan üzerinde yaşayan hiçbir kimsenin mazereti ne olursa olsun, idâre-i hazıra karşısında isyân etmeye hakkı yoktur. Nimetlerinden faydalandığı vatanın üzerindeki her azınlık mensubu fert, vatan hâini olmamak için gayret göstermeli ve devletin nizamlarına itaat ve riâyet etmelidir. "Hükümetsiz nizâm ve intizâmına, emniyet-i umumiyesine suikast etmek gibi bir salahiyeti dahi hâiz değildir. Zirâ bu sûretle vatanın hâini addedileceği gibi idâre-i esâsiyenin de halel-pezir olmasına bâis olacaktır.....Bir de yalnız kavânine itâat etmek kâfi olmayıp başkalarının da buna itaat ve hürmet etmesi için teşvikât ve tergibâtta bulunmalıdır."

Eski Yunan filozoflarından *Eflatun*'un, "fenalık etmeyen insan etrafındakileri de fenâlıklardan uzaklaştırmalıdır" düşüncesini dile getiren *Eristotlu Neofitos Efendi*, Fransız entelektüellerinden *Charles Wagner*'in, gençlerin kanunlara itaate alıştırılmaları ile ilgili düşüncelerini de hatırlatarak, sözlerini yine Batı hukukçu filozoflarından İngiliz *Herbert Spencer*'in başkalarının nefsini ve haklarını düşünme hakkındaki düşünceleriyle bitirmektedir. Ona göre bu düşünceler, aynı vatan üzerinde yaşayan farklı milliyetlere mensup olan azınlık veya hâkim milletler arasındaki dayanışma ve birlikte yaşama gücünü kuvvetlendirir.

Türk edebiyatında Tanzimat sonrasında meydana getirilen bazı makalelerde vatan fikrinin ciddî bir düşünce ve araştırma mahsulü olarak ele alınıp incelendiği de görülür. Bu ciddî yazılardan biri de *Tevfik Nâdir* imzasıyla "Millet Ne Demektir?"[64] başlığıyla yayımlanmıştır. Yazıya başlanırken devleti meydana getiren birbirinden farklı dört unsur sayılmaktadır ki bunlar, millet, vatan, saltanat, hükümetten ibarettir.

[63] Eristotlu Neofitos Efendi, **a.y.**, s.1.
[64] Tevfik Nâdir, "Fıkra-ı Siyâsiye–Millet Ne Demektir?", **Millet**, No:48, 8 Eylül 1324, s.1.

İnsanların ortak hatıralar ve menfaatlerle birbirlerine bağlanmalarıyla önce aileleri, sonra kasabaları daha sonraları da milletleri meydana getirmesiyle bir vatana ihtiyaç duydukları ve bu vatanın elde edilmesi ve yönetim biçiminin belirlenmesiyle devlet ortaya çıkmaktadır. İnsanlık hayatta olanlardan ziyâde ölülerine bağlıdır. Bu bir kanun olarak milliyetler için de geçerlidir. Buna göre vatanlarını savunan halk arasındaki ortak hatıralar, onları birbirlerine bağlamakta ve ortak vatan üzerinde milliyetler teşekkül etmektedir. Farklı ırklara mensup olsalar da müşterek hatıralar, eğilimler ve ihtiyaçlar gereği millet arasında ortaya çıkan his ve fikir ortaklığı, müşterek olan maddî serveti ve mânevî vatanı beraber müdafaa etme neticesini ortaya çıkarmıştır. Yazıda ileri sürülen bütün bu nazarî bilgiler, vatanımızdan şu misâllerle gösterilmektedir:

> "İşte ulûm-ı siyasiyenin şu son nazariyesi Türk, Arap, Arnavut, Boşnak, Kürt, Çerkez, Gürcü, Laz, Yahudi, Rum, Ermeni, Bulgar, Ulah ilh... akvâm-ı âdidenin lisân, mezhep, ırk ihtilâfâtı gibi bir ve bazen birkaç ihtilâfın mevcûdiyetiyle beraber hudût-ı vatan dahilinde bulunan bütün efrâdının aynı livâ-yı ittihât ve tasarrut altında birleşebileceğini gösterir."[65]

Edebiyatımızda *Nâmık Kemâl*'in aktüel hale getirdiği vatan fikri ve duygusu, özellikle II. Meşrutiyet'in ilân edildiği yıllarda pek çok edip ve düşünürün daha serbestçe düşünme ve bu düşüncelerini okuyucularına aktarma imkânını bulmalarından dolayı devrin süreli yayınlarında daha fazla yer alır. Bu konu etrafında yazılan yazılarda vatan kavramının daha ilmî ve felsefî yönüyle ele alındığı da görülmektedir.

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden tam iki ay sonra devrin süreli yayınlarından Millet mecmuasında imzasız olarak yayınlanmış olan "Vatan"[66] başlıklı yazıya, vatan,

---

[65] Tevfik Nâdir, **a.y.**, s.1.
[66] **Millet**, "Vatan", (Y. yok), No:51, 11 Eylül 1324, s.1.

devletin varolması zorunlu unsurlarından biri olarak gösterilerek başlanmıştır. Bu fikir ileri sürülürken dünyanın çeşitli taraflarında yaşayan farklı kavimlerin vatansız yaşayışları dile getirilerek, özellikle Avrupa devletlerinin Afrika halkları üzerindeki hâkimiyetleri örnek olarak gösterilir ki, bizde azınlık durumunda bulunan vatandaşların Osmanlı Devleti'nden ayrılma isteklerinin arttığı bir döneme bu yazının rastlaması manalıdır.

Vatan fikrinin insanlar tarafından kabulünün iki şekilde tecelli ettiğini belirten yazıda, bunların toprak menfaati ve tâbi olunan devlete bağlılık şeklinde olduğu ileri sürülür.

Geçmiş yıllarda Fransa'da vatan fikri hakkında birtakım siyasî rical ile matbuat arasında ortaya çıkan tartışmalardan söz edilerek vatan fikrinin reddedildiği belirtilmektedir. Yazı sahibi, vatan fikrini insan hayatı için müsait bir zemin ve fert ve cemiyet hayatı için "lâzıme-i asliye"olduğunu şu cümlelerle ileri sürmektedir:

> "Elyevm hayat-ı insaniyeye en müsâit zemin, zemin-i milliyet ve fikr-i vatandır; çünkü hayât-ı içtimâiye, hayat-ı ferdiyetin lâzıme-i asliyesidir. Hubb-ı milliyet ve vatanın takarrur ve itilâsını iltizâm, beşeriyet-i mütefekkire-i hâzıranın vücût ve bekâsını iltizâm eder."[67]

Osmanlı Devleti'nin hâlihazırdaki vatan telakkisi bu makalede Kanun-ı Esasi'nin birinci maddesinde belirtilmiş bulunan hükümden hareketle dört madde halinde şöyle açıklanmıştır:

> "1. Vatan, tefrik ve inkısâm kabul etmez.

[67] **A.y.,** s.1.

2. Vatana müdahale ve nüfüz edilemez, ettirilmemek farzdır. Yani her devlet yalnız devlet olması itibârıyla tamamiyet-i mülkiyeyi hâizdir.

3. Hasriyet-i vatan muhakkaktır. Tabir-i âhirle vatan devletin anâsır-ı müessesinden olduğundan bir vatanda iki hükümet olamaz.

4. Vatan nâ-kabil-i firağdır. Ne bir müddet muvakkate için ne de katiyen teferruğ kabul etmez."[68]

1908 II. Meşrutiyetinden sonraki yıllarda "Bir Metropolidin Vatanperverliği"[69] ismiyle yayınlanmış olan bir yazıda da 31 Mart olayları sırasında Kesriye metropolidi olan *Yevâkim Efendi*'nin "asker olan ve canını vatan için fedâya hazır" bulunan Rum vatandaşlarımızın kumandasını yapacağı meselesi ele alınmaktadır.

[68] **A.y.,** s.1.
[69] **Aks-i Sedâ Yahud Anadolu Sesleri**, "Bir Metropolidin Vatanperverliği", (Y. yok), Yıl:1, No:77, 25 Nisan 1325, Samsun, s.2.

SONUÇ

Vatan konusu, sadece edebiyatçıların veya edebiyat sahasında araştırma yapanların değil; tarih, siyaset bilimi, sosyoloji, felsefe vb. gibi farklı alanlarda fikir üreten ve edebiyat sahası dışında çalışmalar yapan araştırmacıların da daima dikkatini çeken ve üzerinde her zaman konuşulan bir tema olmuştur.

Dünya milletlerinin hemen tümünün edebiyatlarında her dönemde vatan temi, düşünce ve duygu yönüyle yoğun olarak ele alınan konulardan biri olurken, belli dönemlerde dünya siyâsî tarihinin akışında tesirli rolü olan Türklerin de vatanlarına düşkünlük ve hassasiyetleri olmalıdır. Bu itibarla vatan temi Türk edebiyatında özellikle Tanzimat sonrası dönemde araştırılması gereken önemli bir konu olarak karşımıza çıkmıştır.

Türk edebiyatında Tanzimat'tan önceki dönemde vatan teminin çok yoğun bir şekilde işlenen bir konu olmadığı fark edilirken, vatan kavramının da daha çok "bir insanın doğduğu yer, memleket", "sıla" ve daha çok Divan şiirinde olmak üzere mistik telakki ile "sevgilinin bulunduğu muhit" anlamıyla kullanıldığı görülür.

XV. yüzyılın önemli Divan şairlerinden *Ahmedî*, "vatan" kavramı merkezli ilk örnek eserleri ile ve Türk tarihinin en trajik maceralarından biri ömrü boyunca sürdürüp vatan özleminin ne demek olduğunu bizzat çekerek ve yaşayarak öğrenen Osmanlı şehzâdesi ve Divan şairi *Cem Sultan*, vatanı sevgili olarak tahayyül ettiği "vatan" redifli gazeli ile birlikte daha çok vatan hasretini dile getiren şiirleriyle Tanzimat öncesindeki devrin vatan temini ele alıp işleyen bazı şairleri üzerinde tesirli olmuşlardır. Özellikle *Cem Sultan*'ın, Avrupa ülkelerinde vatandan ayrı bulunmak durumunda kalması neticesinde vatan hasretini yoğun bir şekilde yaşarken yazdığı

gurbet duygusunu dile getiren şiirleriyle pek çok halk şairimize konu üstatlığı yapmış olabilir.

Vatan, her millet için sınırları belirlenmiş bir toprak parçasından meydana gelmekte ve o milletin fertleri için mukaddes sayılmaktadır. Vatan, öyle mukaddes bir varlık veya değerdir ki, terazinin bir kefesine konulduğu zaman diğer kefesine koyacak herhangi bir varlık veya değer bulunamaz. Vatan toprağı, sıradan bir toprak veya arazi parçası olmayıp, baştan sonuna kadar fethedilmiş, üzerine ataların kanı dökülerek yoğrulmuş, uğrunda binlerce şehidin canı verilmiş mukaddes bir yerdir. Vatan, büyük inançlar uğruna büyük fâtihler tarafından açılmış bir arazidir.

Tanzimat sonrası Türk edebiyatında vatan kavramının fikrî ve felsefi derinlikleri irdelenirken vatanın hemen her yönüyle, acısı, kederi, perişanlığı, güzellikleri yönüyle ifade edildiği de görülür.

Pek çok Türk edebiyatı araştırmacısına göre vatan temi, bizim edebiyatımızda Tanzimat'tan sonraki dönemde meydana getirilen eserlerde yoğun olarak görülmeye başlanmış ve Tanzimat sonrasının yazar, şair ve fikir adamları tarafından vatan kavramına yeni bir boyut ve açılım getirilmiştir.

Tanzimat sonrası Türk edebiyatında çeşitli eserlerde vatan teminin gittikçe daha önemli bir yer tutması, bu devirden sonra Osmanlı Devleti'nde özellikle önceki devirlere göre daha fazla toprak kayıplarının yaşanmasının ve Batılılaşma hareketleriyle Osmanlı aydınının Batı ülkelerini ve aydınlarını tanımasının bir sonucu olarak karşımıza çıkar. Türk edebiyatında vatan fikri, duygusu ve sevgisi bilhassa büyük toprak kayıplarına uğradığımız dönemden sonra daha fazla uyanmaya başlamıştır. Vatan kavramı, bütün milletlerin şair ve yazarları için aslî bir tema, ayrıcalıklı bir konu olduğu gibi, Yeni Türk edebiyatında da ayrı bir önem kazanır. Bu araştırmamız sonunda gördük ki vatan temi, Tanzimat Devri ile II. Meşrutiyetin

ilanından sonra yoğun bir şekilde işlenmiştir; fakat "vatan" kavramının Türklerin ilk eserlerinden Tanzimat yıllarındaki yayınlara gelinceye kadar geçirdiği istihâlede bazı yazar ve şairlerin hazırlayıcı ve etkileyici bir rolü vardır.

Çeşitli tehditler altında tehlikeye düşmekte olan devletin idaresinde bulunan yönetici ve entelektüellerinin parçalanan vatana karşı bakışlarının değişerek anavatana çekilmeye başlanan günlerde edebiyatımızda vatan teması daha fazla işlenmeye başlamıştır. Hatta vatana karşı duyulan hassasiyet, böyle olayların yoğun olarak yaşandığı bir devrin padişahı olan III. Selim'in şiirlerinde de dile getirilmiştir. Bazı kaynaklarda vatan konusunun ilk defa *III. Selim* tarafından edebiyatımızda ele alındığı bile belirtilir.

Vatan düşüncesi ve vatan sevgisinin şair ve yazarlar tarafından ele alınmasının yoğunluk kazanması, bu tema etrafında yazılmış eserlerin meydana getirildiği zamanın askerî ve siyâsî olayları ile de doğrudan ilgilidir. Milletimizin ve üzerinde yaşadığımız vatanın tehlikede olması veya vatan topraklarımızdan bir bölümünün tehdit altında bulunması, pek çok şair ve yazarımız için öncelikle ele alınması gereken ortak bir tema olarak "*vatan*"ı düşündürmüştür. Bu durum, sadece bizim edebiyatımızda söz konusu olmamakla beraber, araştırmamızın kapsadığı tarihî süre göz önünde bulundurulduğunda özellikle görülür ki, ülkemizin veya milletimizin varlığına veya bütünlüğüne yönelik tehditler, savaşlar, çeşitli siyâsî inkırazların yaşandığı tarihlerde vatan temini ele alan eserlerin yoğunluğu dikkat çekici bir hal alır.

Osmanlılar için, XVIII. ve bilhassa XIX. yüzyıldan itibaren artık fethedilecek ve vatanlaşacak yeni coğrafya parçaları değil, varlığı korunacak ve sınırları beklenecek bir vatan söz konusu olmaya başlar. 1829 ile 1856 yılları arasında Navarin, Sivastopol, Kars, Silistre vb. cephelerde Ruslarla yapılan Kırım Savaşı,

1897 yılında Türklerin galibiyetiyle sonuçlanmasıyla edebiyatımızda büyük bir akis bulmuş Türk-Yunan Savaşı, güzel vatan coğrafyamız olan Rûmeli'deki vatandaşlarımıza ve aydın yazar ve şairlerimize büyük acılar yaşatan 1911-1912 tarihlerinde yapılan Birinci ve İkinci Balkan Savaşları, 1912 yılında yine güneydeki güzel Osmanlı vatan parçası olan Trablusgarp'ın savunulması için verilen mücadeleler, Birinci Dünya Savaşı'nın çeşitli cephelerinde vatan topraklarının savunulması için verilen mücadeleler devrin edebiyat eserlerinde vatan teminin işlenmesinde belirleyici rol oynamıştır.

Bu tesirlerin dışında bazen de vatan temini eserine konu edinen şair veya yazarların hayatlarında yaşadıkları, memleketlerinden ayrı bir yerde görevli bulunma, sürgüne gönderilme, savaşta asker olma veya böyle halleri yaşayan birinin tesirinde kalma gibi önemli ve farklı durumlar, onların böyle bir konuyu seçmesinde belirleyici bir rol oynayabilmektedir

Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyıldan sonra Batı dünyasındaki devletler karşısında geri kalması sonucunda düştüğü durum ve özellikle Batıdaki siyâsî gelişmeler ortaya çıkan ve bütün dünyaya yayılan hürriyet, eşitlik, adalet, meşrutiyet, milliyet gibi bazı fikirler, XIX. yüzyıl Osmanlı aydınının da bu farklı fikirlere karşı daha dikkatli bir hassasiyet göstermesine sebep olmuştur.

Tanzimat devrinin vatan anlayışı, yalnız muayyen hudutlarla çevrilmiş kuru bir toprak parçası, bir coğrafya değil, millet hayatıyla kaynaşan bir tarih, maddî, manevî bir birlik, bir bütündür. Osmanlılığın tahakkuku vatanın müşterek olmasındadır. Buna vatan ve menfaat birliği bir delildir. Osmanlılık, ittihâd-ı İslâm, imparatorluğun parçalanmaması için bir tedbirdir. İmparatorluğun bekâsı ancak bununla mümkündür. Bunlar temin edilirse Avrupa'ya karşı "şark muvazenesi" kurulmuş olur. İttihadı

temin eden de İslâmiyet'tir. O vahdete gelmeyi emreder. Madem ki hilâfet buradadır, bu içtimâın merkezi de elbette burası olacaktır.

Tanzimat sonrasının Türk edebiyatındaki edebî eserlerde fikir ve duygu olarak varlığı kabul edilen ve edilmesi gereken vatan kavramı, bazen korunması gereken namuslu bir genç kız, anne veya nine imajıyla dikkatlere sunulurken; bazen insanı besleyerek büyüten ve bu yönüyle vücut hamurunun mayasının onun toprağından olması sebebiyle sevilen ve sevilmesi zorunlu olduğu vurgulanan bir toprak parçası; bazen uzakta kalınarak özlemi çekilen bir ev, köy veya mahalle; bazen tehdit altında olup iç ve dış düşmanlara karşı savunulması gereken coğrafya veya arazi parçası olarak dile getirilir. Bazen de edebiyat mahsûllerinde vatan, çok çalışılarak yükseltilmesi icap eden şehir veya bölge olarak ele alınırken, bazen üzerinde yaşayan kadın, erkek, genç ve çocuklarının eğitilmesi gereken yer; bazen geleceğinden endişe edilerek ekonomik tedbirler alınmak sûretiyle korunması gereken bir mekân olarak işlenip dile getirilen bir konu halinde karşımıza çıkar. Bazen de vatan hâkim unsur olan millet fertleriyle birlikte farklı dinlere, soya ve kültüre mensup olan azınlık ve yabancıların yaşadığı ve bu unsurların vatan hakkında ne düşündüğü merak edilerek onlara da vatanın sevdirilmesi gereği duyulan bir varlıktır.

Bu çalışmamızda hem büyük toprak kayıplarına uğramamız, hem de XVIII. yüzyıldan sonra Osmanlı toplumundaki Batılılaşma faaliyetleri sonucu edebiyatımızda hem farklı bir değer ve açılım kazanan hem de nicelik olarak daha fazla ele alınıp işlenen ve bu yönüyle daha büyük önem arz eden vatan konusu, farklı açılımlarına göre çok yönlü olarak incelenmeye çalışıldı.

Öncelikle araştırmamızın birinci bölümü olan Vatan Kavramına Genel Bir Bakış başlığı altında genel olarak vatan konusu incelenirken, vatan kavramı kelime ve mekân yönüyle irdelenmiştir. Yine Osmanlı toplumunda Batılılaşma macerasının

hızlanması ile vatan konusunun edebiyatımızda daha büyük bir ivme kazan toplumlarında ne şekilde yaklaşıldığı araştırılmıştır.

Vatan fikri, duygusu ve sevgisinin yenileşme dönemi edebiyatımızda yerleşmesi ve dönemin aydın yazar ve şairlerince çeşitli türdeki eserlere yansıtılma biçimi, vatan-coğrafya kültür ve milliyet bütünlüğünü, bazı düşünür ve yazarlarımız tarafından vatan kavramının farklı yönlerine ve açılımlarına göre çeşitlere ve türlere ayrılması ele alındı. Yine vatan kavramının daha çok fikir yönü ile ilgili olan vatan ve iktisat ilişkisini vatan için vergi ve yardım toplanması, yerli malı kullanma ve vatan için tasarruf yapma yönleriyle dönemin eserlerine yansıması, vatan için çok çalışmak sûretiyle vatanın yükseltilmesi ve imarı, vatanın istikbâli için duyulan endişeler ve karşılaşılan iç ve dış tehditlerle ilgili olarak düşünülen tedbirler ve vatan için kadın, çocuk ve gençlerin eğitilmesi, vatan sevgisinin okullarda kazandırılması meseleleri dönemin eserlerinde incelenerek dikkatlere sunuldu.

Tanzimat sonrası Türk edebiyatında fikrî eserlerde yoğun bir şekilde ele alınıp işlenmiş olduğunu gördüğümüz vatan temi, 80 yıllık uzun bir dönemin edebiyatında duygu yönüyle de vatan sevgisi, anne ve nine olarak kabul edilmesi, güzellikleri ve diğer özellikleri, tehlikelerden kurtarılması başlıkları altında konu edilmiştir.

Dönemin edebiyatında ulaşım vasıtaların yagınlaşmasıyla daha çok yaygınlaşan vatandan ayrı kalmanın sonucu olarak görülen vatan özlemi de yoğun bir şekilde eserlere girer.

1839 ile 1918 yılları arasında tam 81 cephede savaşan bir milletin edebiyatında vatan için savaşma ve kahramanlık yönüyle vatan sevgisinin yoğun bir şekilde ele alınıp işlenmesi tabiîdir. Ordusuyla, şehidiyle, askeriyle, gazisiyle, bayrağıyla, kahramanlık duygularıyla edebî eserlerde akis bulan vatan temi de vatan ve hürriyet ilişkisi, vatana ihânet, vatan karşıtlığı veya başka bir ifadeyle

kozmopolitizm/beynelmilellik ve iktisâdî vatanseverlik yönüyle de geniş olarak işlenmiştir.

Ayrıca vatan sevgisini, vatanın tehlikede kalması durumunda yazar ve şairlerimizin aldıkları kahramanca tavırları, vatanın savunulmasını, vatan ve hürriyet kavramlarının birbirleriyle bütünleştirilmesini, bayrak, sancak, ordu, askerlik, gazi ve şehit olmanın şiir, hikâye ve tiyatro eserlerimizde yüceltilmesini ve bu mukaddes kavram ve değerler etrafında yazılı basınımızdaki çeşitli yansımaları, vatandan ayrı kalmanın acısını, gurbeti, sıla özlem ve hasretini gözler önüne sermeye çalıştık. Bütün bunlar yanında, vatan için çalışma, vatanı yükseltme, ve vatanın geleceği; vatan ve kadınlar arasındaki ilişki, vatan-çocuk, gençlik ve eğitim, vatan ve iktisâdî durum, vatanın yükseltilmesi için vergi toplanması, yerli malı kullanarak tasarruflu bir hayat sürme ve böylece vatanın kalkınmasına katkıda bulunma, hayâlî vatan, Turan, Kızıl Elma, vatan karşıtlığı/beynelmilellik, vatana ihânet gibi konular incelenmiştir. Bütün bu konuların yanında vatan ve azınlıklar konusunun da basınımızda yer alan çeşitli makaleler ve diğer edebî türlerde meydana getirilen eserlerde nasıl işlendiği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Yeni Türk edebiyatına önemli bir katkısı olacağını düşündüğümüz bu araştırmamızın, vatan teminin Tanzimat devri ile birlikte edebiyatımıza hangi tesirlerle girdiğini ve hangi yazar, şair ve düşünürler eliyle konuya geniş ve yeni bir boyut kazandırıldığını ortaya koyarken, bundan sonraki dönemlerin Türk düşünce ve duygu dünyası ile Türk edebiyatına nasıl ve ne şekilde taşındığını araştıracaklara faydalı olabileceğini de ümit etmekteyiz.

BİBLİYOGRAFYA/KAYNAKÇA

SÜRELİ YAYINLARDAN ELDE EDİLEN YAZI VE ŞİİRLER

KAYNAKÇASI

A. F.: "İstikbâlin Vatan Şarkısı", **Mekteplilere Arkadaş,** C.I, No:7, 8 Nisan 1326 Perşembe, s.205.

A. Nâzım: "Vatan ve Muhabbet-i Vataniye", **Manzara,** Yıl:1, No:6, 15 Mayıs 1303 Cuma, s.63.

A. Seni: "Osmanlılarda Hissiyât-ı Vatanperverânenin İnbisâtı", **Ankara-Nüsha-i Fevkaladesi,** Matbaa-i Vilâyet, 1327-1329, s.7-9.

Abdurrahman Nâcim, "Nazire", **Tercümân-ı Hakîkat,** No:1084, 28 Ocak 1882.

Abdülaziz Asım Efendi,"Nazire", **Tercümân-ı Hakîkat**, No:1081, 25 Ocak 1882.

Abdülhak Hâmid (TARHAN): "Bir Vâize Bir Mev'ize", **Hazine-i Evrak,** No:13, 1297/1881, s.197.

Abdülhak Hâmid (TARHAN): "Merkâd-ı Fatih'i Ziyaret", **Mirsâd**, Yıl:1, No:18, 11 Temmuz 1307/23 Temmuz 1891, s.139-140; **Gencine-i Belâgat**, Cüz:2, 1312, s.27.

Abdülhak Hâmid (TARHAN): "Terâne-i Harp", **Gayret,** No:1, 1 Kanunuevvel 1301/15 Aralık 1885, s.1; **Sabah,** Yıl:23, C.39, No:8282, 28 Şevval 1330/27 Eylül 1328/10 Teşrinievvel 1912, s.3.

Adanalı Ziyâ: "Vatana", **Eşref,** No:5, 2 Nisan 1325, s.2.

Ahmed Cevad: "–Vatan ve İnsaniyet–", **Talebe Defteri**, No:21, 27 Şubat 1329, s.337-339.

Ahmed İhsan(Tercüme Eden): "Vatanından Dûr Olmuş Bir Garip Lisânından", **Kevkebü'l-İlim**, C.I, No:7, 16 Cemazüyelevvel 1302, s.203.

Ahmed Kemâl: "Marş-ı Ahrâr", **Doğru Söz,** No:10, 26 Temmuz 1906, s.1.

Ahmed Midhat: "Fikr-i Tahrip ve Fikr-i Tamir", **Dağarcık,** No:9, İstanbul 1289, s.258-265.

Ahmed Midhat: "Kışla", **Sabah,** Yıl:20, C.35, No:7309, 15 Muharrem 1328/14 Kanunusani 1325/27 Kanunusani 1910, s.1.

Ahmed Midhat: "'Vatan' Lafzının Envâ-ı Ahkâmı ve Her Hükmün Muvâzene-i Hikemiyesi–1", **Kırk Anbar**, No:13, İstanbul 1291, s.395-403;

Ahmed Midhat: "'Vatan' Lafzının Envâ-ı Ahkâmı ve Her Hükmün Muvâzene-i Hikemiyesi–2", **Kırk Anbar**, No:14, İstanbul 1291, s.420-423.

Ahmed Rasim: "Aşkî-i Mülkî'nin Bir Mısraını Tazmin", **Sebat,** No:9, 15 Temmuz 1302, s.65.

Ahmed Rasim: "Menfaat ve Vatan", **Sabah,** Yıl:20, C.34, No:6989, 18 Safer 1327/26 Şubat 1324/11 Mart 1909, s.1.

Ahmed Rasim: "Vatan", **Sebat,** No:6, 30 Mayıs 1302, s.43-44.

Ahmed Rasim: "Yeni Askerlik", **Sabah,** Yıl:20, C.35, No:7348, 25 Safer 1328/25 Şubat 1325/7 Mart 1910, s.1.

Ahmed Refik: "Mektep, Vatan, Ordu", **Millet**, No:57, 17 Eylül 1324, s.1.

Ahmet Haşim: "Şiirde Vatan", **Dergâh,** C.II, No:18, İstanbul, 5 Kanunusani 1338/1922, s.82-83.

Ahmet Haşim: "Şiirde Vatan", **Kardaşlık-Kerkük Vakfı Yayını-,** Yıl:3, No:9, Ocak-Mart 2001, s.48-49.

AKÇAM, Taner: "Hızla Türkleşiyoruz", **Birikim–Etnik Kimlik ve Azınlıklar Özel Sayısı–,** 2.bs., No:71-72, Mart-Nisan 1995, s.17-30.

Aks-i Sedâ Yahud Anadolu Sesleri, "Bir Metropolidin Vatanperverliği", (Y. yok), Yıl:1, No:77, 25 Nisan 1325, Samsun, s.2.

AKÜN, Ömer Faruk: "Abdülhak Hâmid'in Merkad-i Fatihi Ziyaret Manzumesi ve İçindeki Görüşler", **İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, C.VII, No:1-2, İstanbul 15 Şubat 1956, s.61-104.

AKÜN, Ömer Faruk: "La Marseillaise'in Türkçede En Eski Manzum Tercümesi", **İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi,** C.XXII, 1974-1976, İstanbul, 1977, s.121-141.

AKÜN, Ömer Faruk: "Nâmık Kemâl'in Kitap Halindeki Eserlerinin İlk Neşirleri", **İÜTE Türkiyat Mecmuası**, C.XVIII, 1973-1975, İstanbul, İÜEF Basımevi, 1976, s.1-78.

Alemdar, "Millet İçin Değilse, Vatan ve Milleti Kurtarmak İçin", (Y. yok), No:188(88), 1 Teşrinisani 1327/4 Teşrinisani Efrenci 1911, s.1.

Alemdar, "Müdâfaa-i Vatan Ve Müdâfaa-i Meşrûtiyet", (Y.yok), No:146-(55), 20 Eylül 1327/2. Teşrinievvel Efrenci 1911, s.1.

Ali Cânip (YÖNTEM): "Cenk Türküsü", (Şiir "Gökalp" müstearıyladır), **Genç Kalemler**, C.IV, Eylül 1328.

Ali Emîrî: "Terkib-i Bend", **Osmanlı Tarih ve Edebiyatı Mecmuası**, No:1, 31 Mart 1334/1918, s.16-17.

Ali Emirî-i Âmidî: "Vatan Muhabbeti. Say ve Gayret. İlim", **Âmid-i Sevdâ**, No:4, 26 Mart 1325, s.49-55.

Ali Ferruh: "Sultan Selîm-i Evvel Hazretlerini Ziyaret", **Tercümân-ı Hakikat**, No:1444, 25 Cemâziyelevvel 1300/3 Nisan 1883, s.3.

Ali Kemal: "Sevdiklerim", **Gülşen**, No:1, 31 Kanunusani 1301/25 Ocak 1886, s.4.

Ali Nusret(Tercüme Eden): "Fıtrât-ı Vatanperverâneden (Ferâ)", **Hürriyet**, No:4, 5 Ağustos 1324, s.4.

Ali Nusret: "Edebiyatta Vatanperverlik", **Şûrâ-yı Ümmet,** No:171, 12 Mart 1325, s.5-6.

Ali Rıza Seyfi: "Vatanıma", **Donanma,** No:45-47, Kanunuevvel 1329, s.963-964.

Ali Selahaddin: "Edib-i Âzâm Merhûm Kemal'e", **Şanlı Ordu**, No:8, 20 Nisan 1325, s.1.

Ali Suâd: "Nâmık Kemâl'e", **Âşiyân,** No:7, 9 Teşrinievvel 1324, s.195-196.

Ali Ulvi: "Türk Soyu", **Türk Yurdu**, C.2, No:21, 1328/1912, s.635.

Aliye Cevdet: "Hiss-i İntikam", **Kadınlar Dünyası,** No:49, 22 Mayıs 1329, s.3.

Anadolu, "Bismillahirrahmanirrahim", (Y. yok), Yıl:1, No:1, 24 Nisan 1902, s.1.

ARASLI, Altan: "Vatikan'da Bir Hacı Şehzâde", **Tarih ve Medeniyet,** Yıl:2, No:13, Mart 1995, s.4-10.

Aşkî-i Mülkî: "Vatan Cüdâ Lisânından", **Sebat,** No:8, 30 Haziran 1302, s.59-60.

Avnî Efendi,"Nazire", **Vakit,** No:2240, 20 Ocak 1882.

Avram Naon: "Yenişehir Zaferi Sebebiyle", **Malûmât,** C.IV, No:84, 24 Mayıs 1313, s.726.

AYDEMİR, Cengiz: "Ömer Seyfettin'in Hikâyelerinde Eğitim Değerleri", **Türk Yurdu,** C.XVIII, No:130, Haziran 1998, (Dış Kapakta; "No:131, Temmuz 1998), s.48-54.

Ayıntaplı Abbas Lütfi: "İki Gazel", **Beyânü'l-Hak,** No:155, 9 Nisan 1328, s.2758-2759.

AYVAZOĞLU, Beşir: "Cümlemizin Vâlidemizdir Vatan", **Dünden Bugüne Tercüman Gazetesi,** 28 Ağustos 2003 Perşembe.

AYVAZOĞLU, Beşir: "Vatan Kavramının Bizdeki Mâcerası", **Dünden Bugüne Tercüman Gazetesi,** 25 Ağustos 2003 Pazartesi

BANARLI, Nihâd Sami: "Edebiyatımızda Vatan sevgisi ve Fikret'in Vatancılığı-I", **Kubbealtı Akademi Mecmuası,** Yıl:1, No:4, Ekim 1972, s.51-64.

BANARLI, Nihad Sami: "Üç Şiir Üç Vatan", **Kubbealtı Akademi Mecmuası,** Yıl:2, No:3, 1 Temmuz 1973, s.39-52.

Basiret, "Devlet-i Aliyenin Kuvveti ve İstikbâli–Tebaa-i Gayr-i Müslimeden Asker Alınıp Alınmaması", (Y. yok), No:280, 20 Zilkade 1287/25 Kanunusani 1286, s.1-3.

Basiret, "Hamiyetmend Olan Hubb-ı Vatanda Cân Fedâ Eyler", (Y. yok), No:1101, 27 Teşrinisani 1289, s.1-2.

Basiret, "Vatan Hakkında Bir Makale", (Y. yok), No:1005, 4 Ağustos 1289, s.2.

Basiretçi Ali Efendi: "Vatan Sevgisi", Şehir Mektubu No:59[57], **Basiret,** No:1104, 22 Şevval 1290/30 Teşrinisani 1289, s.1-2;

BAŞGİL, Ali Fuat: "Devletin Ülke Unsuru", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası,** C.XIII, No:4, 1965, s.1262-1279.

BATIMAN, Burhanettin: "Namık Kemal'in Bir Manzumesi ve Alman İdealizmi", **İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, C.III, No:1-2, 30 Kasım 1948, İstanbul, s.153-161.

Bayburdî Müftîzâde Mustafa Hayatî Efendi, **Vakit**, No:2253, 2 Şubat 1882.

BAYDAR, Nasuhi: "Atatürk Vatanperverliğin Ebedî Timsâli", **Ülkü**, C.XIV, No:82, Birincikanun 1939, s.293-296.

Bayezid Dersiamlarından Ermenekli M. Safvet: "Hak, Vazife", **Beyânü'l-Hak,** No:145, 30 Kanunusani 1327, s.2587-2588.

Bedreka-i Selâmet, " Vatanperverlik Hiss-i Ulvîsine Bir Misâl-i Mücessem Olan Bu Mektubu Dün Aldık. Bugün Nazargâh-ı Kariine Arz Ediyoruz", (Y. yok), No:6, 12 Mart 1313, s.1.

Bedreka-i Selâmet, "Arnavutluk'tan Bir Sadâ", (Y. yok), No:7, 26 Mart 1313/7 Nisan 1897, s.4.

Bedreka-i Selâmet, "Bir Osmanlı Gönüllüsü", (Y. yok), No:6, 12 Mart 1313(1897), s.1.

Bedreka-i Selâmet, "Vatanperverlik Hiss-i Ulvîsine Bir Misâl-i Mücessem Olan Bu Mektubu Dün Aldık. Bugün Nazargâh-ı Kariine Arz Ediyoruz", (Y. yok), No:6, 12 Mart 1313, s.1.

Bir Giridli: "Girid", **Donanma,** No:4, Haziran 1326, s.323.

Bir Gönüllü: "14 Yaşında Bir Gönüllü Lisânından", **Çocuklara Mahsus Gazete**, No:67, 4 Zilhicce 1314/24 Nisan 1313, s.8.

Bir Gönüllü: "14 Yaşında Bir Gönüllü Lisânından", **Ma'lûmât,** C.IV, No:81, 10 Zilhicce 1314/1 Mayıs 1313, s.669.

Bir Gönüllü: "14 Yaşında Bir Gönüllü Lisânından", **Mütâlaa,** No:39, 25 Zilkade 1314/15 Nisan 1313, s.2.

BİRİNCİ, Necat: "1897 Türk Yunan Savaşının Şiirimizdeki Akisleri", **Kubbealtı Akademi Mecmuası**, C.XII, No:4, Ekim 1983, s.23-42; (**Edebiyat Üzerine İncelemeler,** İstanbul, Kitabevi, 2000, s.127-143).

BİRİNCİ, Necat: "Millî Mücâdele Devresi Şiirinde Târihî Kadro", **Kubbealtı Akademi Mecmuası**, C. XIII, No:2, Nisan 1984, s.39-66; (**Edebiyat Üzerine İncelemeler,** İstanbul, Kitabevi, 2000, s.173-200).

Celâl Sâhir (EROZAN): "Kardeşlik Türküsü", **Türk Yurdu,** Yıl:5, C.II, No:126, 5 Kanunusâni 1332, s.155-156.

Celâl Sâhir (EROZAN): "Köyde Kalanın Türküsü", **Türk Yurdu,** C.VII, No:3, 8 Kânunusâni 1330.

Celâl Sâhir (EROZAN): "On Temmuz", **Türk Yurdu,** C.IV, No:15(39), Ağustos 1329, s.463.

Celâl Sâhir (EROZAN): "Öc I", **Halka Doğru,** Yıl:1, C.I, No:3, 25 Nisan 1329, s.19.

Celâl Sâhir (EROZAN): "Öç II", **Halka Doğru,** Yıl:1, C.I, No:4, 2 Mayıs 1329, s.67.

Celâl Sâhir (EROZAN): "Vatanın Kızlarına", **Türk Yurdu,** C.III, No:29, Mart 1328, s.259.

Ciddiyet, "Osmanlı Gençlerine", (Y. yok), Yıl:1, No:1, 21 Mart 1325, s.1.

Çerkez Süleyman: "Akvâm-ı İslâmiye'de İntibah", **Sırat-ı Müstakim**, No:119, 2 Kanunuevvel 1326, s.252.

ÇETİNKAYA, Bayram Ali: "Yenileşme Dönemi Düşünce Akımları", **Yeni Türkiye,** – Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel sayısı IV–, Yıl:8, No:46, Temmuz-Ağustos 2002, s.220-244.

Çocuk Duygusu, "Münacât, (Y. yok), Yıl:1, No:23, 7 Teşrinisani 1329, s.6.

Doktor Adanalı Ahmed Şükrü: "Vatana Karşı Herkes Fikrini Açık Söyler", **Hukuk-ı Umumiye**, No:161, 2 Teşrinisani 1324, s.1-2.

DONUK, Abdülkadir: "Türkler'de Vatan Sevgisi", **Türk Kültürü,** Yıl:XXIV, No:266, Haziran 1985, s.369-372.

E. Zühdî: "Vatan", **Sırat-ı Müstakim**, No:179, 26 Kanunusani 1327, s.360.

Ebuziya Tevfik: "Manzume-Yeni Osmanlılar Tarihi", **Yeni Tasvir-i Efkâr,** No:409, 10 Teşrinisâni 1910.

Ebüzziya Tevfik: "Mebahis-i Edebiye Üzerine Biraderim Kemal Beğden Aldığım Mektup", **Mecmua-i Ebüzziya,** Cild:5, Cüz: 53, Gurre-i Safer 1304, s.1665-1666.

Edhem Pertev: "Bekâ-yı Hayat", **Hazine-i Evrâk,** Yıl: 2, No:11, 26 Mart 1299.

Edhem Pertev: "Bekâ-yı Hayat", **Mecmua-i Ebuzziya,** No:9, 15 Muharrem 1298.

Edhem Pertev: "Jean Jacques Rousseau'nun Bir Kıtasının Tercüme-i Manzumesidir", **Cüzdan,** Cüz: 1, Zilhicce 1289/Ocak 1874, s.28.

Edhem Rûhî: "Hubbü'l-Vatan Mine'l-İmân", **Balkan**, No:245, 24 Ağustos 1323, s.1.

Edhem Rûhî: "Vatanda Tekâmül veya Mukaddime-i İnkılâp-1", **Balkan**, No:309, 22 Teşrinisani 1323, s.1-2;

Edhem Rûhî: "Vatanda Tekâmül veya Mukaddime-i İnkılâp-2", **Balkan**, No:310, 23 Teşrinisani 1323, s.1-2.

Edirne Harbiye-i Osmaniyesi Talebesinden Vanlı Muhyiddin: "Bir Mekteplinin Feryadı", **Serbestî,** No:27, 29 Teşrinisani 1324, s.3-4.

Emin Hilmi, "Nazire", **Vakit**, No:2240, 20 Ocak 1882.

Enis Behiç, "Âh Ey Vatan", **Talebe Defteri**, No:16, 19 Kanunuevvel 1329, s.251.

Enis Behiç, "Vatan Mersiyesi", **Şehbal,** No:70, 15 Şubat 1328, s.427.

Envâr-ı Şarkıye: "Vatan", **Basiret**, No:949, 28 Mayıs 1289, s.1-2.

Eristotlu Neofitos Efendi: "Vatan", **Aks-i Sedâ Yahud Anadolu Sesleri,** (Nutuktan Tercüme Eden:Vükelâ-yı Da'vâ'dan Ermidî), Yıl:1, No:54, 3 Şubat 1324, Samsun, s.1-2.

Etfâl, "Mehâsin-i Ahlâk–Hubb-ı Vatan", (Y. yok), No:9, 27 Şubat 1301, s.65-69.

Evlâd-ı Vatandan Birisi: "Selâmet-i Vatan-1", **İstikbâl,** No:121, 7 Haziran 1876, s.3.

Evlâd-ı Vatandan Birisi: "Selâmet-i Vatan-2", **İstikbâl**, No:122, 8 Haziran 1876, s.3-4.

F.R.: "Âheng-i İdare–İttihâd-ı Millî", **Serbestî,** No:185, 13 Ağustos 1328, s.1.

FAGUET, Emile: "Vatan", **Rübâb**, Tercüme Eden: Şehabeddin Süleyman, No:64, 21 Mayıs 1329, s.331-333.

FAGUET, Emile: "Vatan", **Rübâb**, Tercüme Eden: Şehabeddin Süleyman, No:67, 4 Temmuz 1329, s.378-381.

FAGUET, Emile: "Vatan", **Rübâb,** Tercüme Eden: Şehabeddin Süleyman, No:68, 11 Temmuz 1329, s.324-327.

FAGUET, Emile: "Vatan", **Rübâb,** Tercüme Eden: Şehabeddin Süleyman, No:69, 18 Temmuz 1329, s.330-331.

Fahrünnisâ: "Vatan Mukaddestir", **Çocuk Duygusu**, Yıl.1, No:15, 12 Eylül 1329, s.2-3.

Fâik Âli: "Bülbül", **Çocuk Bahçesi,** No:24, 14 Temmuz 1321.

Fâik Âli: "Bülbül", **Yeni Tûran**, No:2, 18 Temmuz 1329.

Fâik Âli: "Oğlum Mûnis'e", **Mecmua-i Ebüzziyâ,** No:107, 8 Şabanülazim 1329, s.927.

Fatmatü'z-Zehrâ: "Bütün Evlâd-ı Vatanı Vazifelerine Davet", **Kadınlar Dünyası**, No:45, 18 Mayıs 1329, s.1-2.

Fatmatü'z-Zehrâ: "Teâlî-i Vatan Elbirliği İle Olur", **Kadınlar Dünyası**, No:41, 14 Mayıs 1329, s.3.

GABAIN, A. Von: "Köktürklerin Tarihine Bir Bakış", **AÜDTCF Dergisi**, C.II, No:5, Temmuz-Ağustos 1944, s.687.

Geylan Çarşı Mekteb-i İptidaisi Son Sınıf Talebesinden 13 Numarada Mukayyet Ali Rıza: "Vatan", **Yıldız,** No:29, 20 Eylül 1325, s.5-6.

GÖÇGÜN, Önder: "Namık Kemal'de Tarih Düşüncesi ve Sevgisi", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, No:2, Şubat 1987, s.35-37.

GÖZLER, H. Fethi: "Nâmık Kemâl'in Fizikî ve Rûhî Yapısı Bakımından Bazı Hususiyetleri Üzerine Araştırmalar", **Türk Yurdu,** 7. Devre, C.9, No:25(371), Şubat 1989, s.33-37.

GÜN, Suat: "Türk Vatanseverliğinin Esasları", **Türk Yurdu,** 7. Devre, C.IX, No:22(368), Kasım 1988, s.32-40.

Hak, Evrâk-ı Mehlika-i Vatan, (Y. yok), No:4, 15 Teşrinievvel 1899, s.3-4.

Hâkîü'l-Mevlevî: "Ömer Nasuhî Efendi Biraderimizin Bir Gazelini Tazmin", **Beyânü'l-Hak**, No:121, 18 Temmuz 1327, s.2212.

Hakkı: "(İsimsiz)", **Kokonoz**, No:11, 16 Nisan 1313, s.42-43.

Halil Edip: "Nevhât-ı Vicdân-1", **Beyanü'l-Hak,** No:30, 8 Haziran 1325, s.711-714.

Halil Edip: "Nevhât-ı Vicdân-2", **Beyanü'l-Hak,** No:31, 15 Haziran 1325, s.732.

Halil Edip: "Zavallı Vatan", **Beyanü'l-Hak**, No:5, 20 Teşrinievvel 1324, s.94-95.

Hamdullah Suphi (TANRIÖVER): "Askerlerin Şarkısı", **Musavver Muhit,** No:1, 23 Teşrinievvel 1324, s.2.

Hamdullah Suphi: "Vatan", **Resimli Kitap,** C.II, No:11, 15 Ağustos 1325, s.

Hamiyet, "Vatanımız İçin Bir Nişâne-i İftihâr", (Y. yok), Yıl:1, No:4, 29 Mayıs 1302 Perşembe, s.31.

Hayal, "Vatanperverler" (1 Perdelik Komedi), (Y. yok), No:269, 3 Temmuz 1292, s.1-3.

Hemedânîzâde Ali Naci: "Yurt Hikâyeleri: Bayrakçının Aşkı 2", **Rübâb,** C.I, No:18, 17 Mayıs 1328, s.189-191;

Hemedânîzâde Ali Naci: "Yurt Hikâyeleri: Bayrakçının Aşkı-Son", **Rübâb,** C.I, No:19, 24 Mayıs 1328, s.204-206.

Hemedânîzâde Ali Naci: "Yurt Hikâyeleri:1 Bayrakçının Aşkı", **Rübâb,** C.I, No:17, 1 Mayıs 1328, s.180-183;

Hilâl, "Vatan Muhabbeti", (Y. yok), No:4, 25 Kanunuevvel 1299, s.1

Hilmi, " Terâne-i Harb", **İzmir**, No:48, 1 Zilhicce 1314-21 Nisan 1313-21 Nisan 1275, s.2.

Hilmi: "Bir Hatıra-i Mütehassirâne", **Emniyet**, No:13, 22 Safer 1314 / 21 Temmuz 1312, s.2.

HOCAOĞLU, Durmuş: "–Augustinus'un Tarih ve Devlet Felsefesi: II– Batı Devlet ve Siyasetindeki Etkileri", **Eğitim Bilim,** Yıl:3, No:22, Temmuz 2000, s.60-62.

HOCAOĞLU, Durmuş: "Ulus-Devlet, Millet ve Milliyetçilik Üzerine Bir Tahlil", **Türk Yurdu,** C.XVI, No:109, Eylül 1996, Ankara, s.20.

Huldi Efendi,"İsimsiz", **Vakit**, nr.2260, 9 Şubat 1882.

Hüccetullah: "Vatan Fedaîleri", **İttifak,** No: 5, 8 Ağustos 1324, s.2.

Hürriyet, "Hubbü'l-Vatan Mine'l-İmân", (Y. yok), Londra, No:1, 9 Rebiülevvel 1285/29 Haziran 1868, s.1-2.

Hürriyet, "Hüdâ Kâdirdir Eyler Seng-i Hârâdan Güher Peydâ" (Y. yok), No:54, 25 Rebiülevvel 1286 / 5 Temmuz 1869, s.2-6.

Hürriyet, "Hürriyet", (Y. yok), Londra, No:58, 23 Rebiülâhir 1286/2 Ağustos 1869, s.1-2.

Hürriyet, "Osmanlı Devleti'nin Servetine Dair Makale", (Y. yok), Londra, No:7, 21 Rebiülevvel 1285/10 Ağustos 1868, s.1.

Hürriyet, "Şanlı Kahramanlarımıza Sevgiyle Arslan Yürekli (Hürriyet) Ordumuza", (Y. yok), Yıl:1, No:15, 8 Nisan 1325, s.1.

Hürriyet, "Ve Şâvirhüm Fi'l-Emr", (Y. yok), No:4, 30 Rebiülevvel 1285/20 Temmuz 1868, s.1-4.

Hürriyet,"Yaşasın Yeni Osmanlılar", (Y. yok), Londra, No:11, 20 Cumada'l-ûlâ 1285/7 Eylül 1868, s.3-4.

Hüseyin Sîret: "Bir Neşîde-i Hicrân", **Edebiyât-ı Umûmiye,** No:81, 17 Ağustos 1334, s.35.

İbnülemin Mahmud Kemal: "Bekâ, Din İle Kâimdir", **Beyanü'l-Hak**, No:16, 5 Kanunusani 1324, s.347-349.

İbrahim Fehim: "İşte Bu Vatanın Bir Parçasıdır", **Gülşen,** No:1, 31 Kanunusani 1301/25 Ocak 1886, s.4.

İkinci Daire-i Belediye Müdür Vekil ve Muavini Rızâ: "Vatana ve Vatandaşlara Karşı Birkaç Söz", **Aks-i Sedâ Yahud Anadolu Sesleri**, Samsun, Yıl:1, No:7, 23 Ağustos 1324, s.3-4.

İntikâm, "Muarız-ı İbret–Hubb-ı Vatan Vaktinde Gerek", (Y. yok), Yıl:2, No:47, 10 Teşrinisani 1901, s.3.

İpek Mebusu Bedri: "Sevgili Vatan ve Teessüf-i Azîm", **Meslek,** No:228-15, 13 Kanunuevvel 1327(1911), s.1.

İskender Debâk: "Hubbü'l-Vatan-Mine'l-İmân", **Kevkebü'l-İlm**, C.I, No:12, 1 Şaban 1302/16 Mayıs 1885, s.373-374.

İsmail Safa: "Gâzîleri İstikbâl", **Malûmât**, C.IV, No:81, 10 Zilhicce 1314/1 Mayıs 1313, s.667-668.

İsmail Safa: "Gâzîleri İstikbâl", **Servet-i Fünûn,** C.XIII, No:321, 24 Nisan 1313, s.138.

İstanbul'dan Tevfik Fikret: "Kılıç", **Mütâlaa**, No:39, 25 Zilkade 1314/15 Nisan 1313, s.1-2.

İstikbâl, "Devlet–Millet", (Y. yok), No:116, 29 Mayıs 1876, s.1.

İttihad, "Gayret-i Vatan", (Y. yok), No:10, 10 Temmuz 1292, s.3.

İttihad, "Varaka", No:86, 26 Teşrinievvel 1293 (1876), s.3

İzmirli: M. Kâmil: "Terâne-i Harb", **Malûmât**, C.4, No:82, 17 Zilhicce 1314/8 Mayıs 1313, s.686.

KAPLAN, Mehmet: "Bizde Avrupa Kültürünün İlk Öncüleri", **İstanbul,** No:62, 15 Haziran 1946, s.4-6.

KAPLAN, Mehmet: "Gökalp'in Özlediği Vatan", **Ziya Gökalp,** C.I, No:1, Kasım 1974, s.22-26.

KAPLAN, Mehmet: "Merkad-i Fatih'i Ziyaret", **Türklük Araştırmaları Dergisi**, No:4, İstanbul 1989, s.53-60.

KARAMANLIOĞLU, Ali F.: "Ölümünün 77. ve Doğumunun 125. Yıldönümünde: Nâmık Kemâl", **Türk Kültürü,** Yıl:IV, No:38, Aralık 1965, s.186-188.

KASIR, Hasan Ali: "Şiirimizde Gurbet-1", **Hece,** Yıl:1, C.1, No:9, Ankara, Eylül 1997, s.68.

KASIR, Hasan Ali: "Şiirimizde Gurbet-2", **Hece,** Yıl:1, C.1, No:10, Ankara, Ekim 1997 s.71.

KODAMAN, Bayram: "Milliyetçilik ve Küreselleşme", **Türk Yurdu,** C.XVI, No:109, Eylül 1996, Ankara, s.2–.

Kolağası Râsih, "Gazel", **Vakit**, No:2237, 17 Ocak 1882.

Kolağası Râsih: "Tazmin", **Vakit**, No:2237, 17 Ocak 1882.

KUBALI, Hüseyin Nail: "Nâmık Kemâl ile Ziya Gökalp", **Ziya Gökalp**, C.I, No:3-4, Ekim 1975-Ocak 1976, s.471-476.

KURAN, Ercüment: "Osmanlı Vatanseveri Sâtı Bey", **Türkiye Günlüğü,** No:34, Mayıs-Haziran 1995, s.18-20.

L. Hanım: "Nazire-i Hasbihâl", **Hazine-i Evrâk**, No:29, 1 Mayıs 1297(1881), s.452.

M. A.: "Vatan ve Çocuk", **Çocuk Duygusu,** Yıl:2, No:56, 28 Haziran 1330 Cumartesi, s.2.

M. D.: "Gönüllüler Şarkısı", **Asır**, No:174, 26 Nisan 1313/6 Zilhicce 1314, s.4.

M. S(Sâtı): "Gaziler Analarına", **Sabah,** Yıl:26, C.43, No:9308, 1 Şevval 1333/30 Temmuz 1331/12 Ağustos 1915, s.1.

M. S(Sâtı): "Harp Zamanında Vazife-i Milliye", **Sabah,** Yıl:23, C.37, No:7922,18 Şevval 329/28 Eylül 1327/11 Teşrinievvel 1911, s.1.

M. S(Sâtı): "Hasbetallah Vatan İçin", **Sabah,** Yıl:23, C.38, No:8251, 25 Ramazan 1330/25 Ağustos 1328/7 Eylül 1912, s.1.

M. S(Sâtı): "Memleket Nâmına Bir Cevap", **Sabah,** Yıl:23, C.37, No:8026, 5 Safer 1330/12 Kanunusani 1327/25 Kanunusani 1912, s.1.

M. Ş(Sâtı): "Vatan Cüdâ Gazilere", **Sabah,** Yıl:28, C.46, No:9685, 5 Muharrem 1335/20 Teşrinievvel 1332/2 Teşrinisani 1916, s.1.

M. Sâtı: "Müdafaa-i Milliye", **Sabah,** Yıl:27, C.44, No:9461, 6 Rebiülevvel 1334/30 Kanunuevvel 1331/12 Kanunusani 1916, s.1.

MACİNTYRE, Alasdaire: "Vatanseverlik Bir Erdem midir?", Çeviren:Mustafa Tüzel, **Cogito**–Yerli Malı, Yurdun Malı...–, No:21, 1999, s.30-47.

Mahmud Ekrem: "Neşide-i Harb", **Sabah,** Yıl 25, C.40, No:8788, 9 Rebiyülahir 1332/22 Şubat 1329/7 Mart 1914, s.3.

Malûmât, "Jandarma Kumandanı Saadetlü Âgâh Paşa Hazretleri Tarafından İhdâ Buyurulmuştur", C.IV, No:81, 10 Zilhicce 1314/1 Mayıs 1313, s.669.

Malûmât, "Yenişehir'in Fethine Dâir Manzume-i Gazâiyyedir", (Y. yok), C.IV, No:80, 4 Zilhicce 1314-24 Nisan 1313, s.636.

Manastır Bidâyet Mahkemesi Cezâ Dâiresi Reisi Mustafa Bey: (Terdif) "Gazel", **Vakit,** No:.2267, 16 Şubat 1882.

Manastır Defterdarı Emin Vahîd Efendi, **Vakit**, nr.2267, 16 Şubat 1882;**Vakit**, No:2305, 6 Nisan 1882;**Tercümân-ı Hakikat**, nr.1114, 4 Mart 1882.

Manastır'dan Sa'di: "Kahramanlar Şarkısı", **Asır,** No:170, 12 Nisan 1313/22 Zilkade 1314, s.4.

Manastırlı Abdüssettâr: "Vatana Muhabbet", **Musavver Şebâp,** No:7, 18 Şubat 1325, s.13-14.

Manastırlı Rıfat: "İleri Arş!", **Malûmât,** C.IV, No:83, 15 Mayıs 1313, s.713.

Mehmed Âkif: "Hafta-i Tahassüs", **Rübâb**, No:52, 21 Mart 1329, s.132.

Mehmed Emin (YURDAKUL): "Anadolu'dan Bir Ses Yâhud Cenge Giderken", **Malûmât,** C.IV, No:80, 4 Zilhicce 1314/24 Nisan 1313/Mayıs 1897, s.636.

Mehmed Emin (YURDAKUL): "Cenge Giderken", **Asır,** No:162, 15 Mayıs 1313, s.4.

Mehmed Emin (YURDAKUL): "Tırhala Kal'asına Bayrak Dikerken", **Malûmât**, C.IV, No:83, 15 Mayıs 1313, s.716.

Mehmed Emin (YURDAKUL): "Türkçe Şiirler" Sahibinin Dördüncü Ordu Müşiri Abdullah Ve Erkân-ı Harbiye Reisi Esad Paşalar Trabzon'a Çıktıkları Gün Okuduğu Nutuktur", **Asker,** No:2, 1 Eylül 1324, s.184.

Mehmed Gayûr: "Bend-i Siyâsî: –Nezâretler–Gazeteler", **Cingöz,** Yıl:1, No:3, 2 Eylül 1324/19 Şaban 1326, s.2-3.

Mehmed Hâdî, "Vekâyi-i Hâzıra", **Mehtâb**, No:11, 20 Eylül 1327, s.130-131.

Mehmed Hilmi Beyefendi: "Medhiyye", **İkdâm**, C.IV, No:1000, 30 Zilkade 1314/20 Nisan 1313/2 Mayıs 1897, s.2.

Mehmed Hilmi Beyefendi: "Medhiyye", **Sabah**, No:2708, 9 Muharrem 1315/29 Mayıs 1313/10 Haziran 1897, s.1.

Mehmed Rıfat: "Askerlik", **Çanta**, Cüz:1, İstanbul, 1290, s.14-18.

Mehmed Rıfat: "Salâbet-i Diniye", **Çanta,** Cüz: 2, İstanbul, 1290, s.8-21.

Mehmed Sadeddin: "Vatan hakkında Gayet Müessir ve Nâşenide Bir Şarkı Olup ve Bir Sûret-i Fevkalade Dil-Sûz Bulunduğu Cihetle Aynen derci Münasip Görülmüştür", **Bahariyye-i Edebiyat Ve Mütenevvin Ulûm ve Hikâyât-ı Muzhnahkat Serlevhalarıyla Osmanlı Menâfiine Hizmet Eder Haftalık Dersaadet Edebiyat Risalesidir,** Cüz:1, 1295/1879.

Mehmed Süheyl: "Vatan ve Muhabbet-i Vataniye", **Serbestî,** No:155, 8 Nisan 1325, s.3-4.

Mehmed Tâhir Münif Paşa: "Gazel", **Gaziantep Kültür Dergisi**, No:19, 10 Mayıs 1959.

Mehmed Tâhir Münif Paşa: "Hasbıhal-1", **Hazine-i Evrâk**, No: 24, 1297, s.369-370.

Mehmed Tâhir Münif Paşa: "Terkib-i Bend", **Malûmât**, No: 17-20, 24 Zilhicce 1311.

Mehmet Rıfat: "Nutuk", **Çanta,** Cüz: 1, İstanbul, 1290, s.18-37.

Mekteb-i Sultanî Şakirdânından Dramalı Hüseyin Hüsnü: "Vatana Azimet", **Etfâl,** No: 6, 6 Şubat 1301, s.44-45.

Memdûh Süleyman: "Vatan Fikri", **Rübâb**, C.I, No:14, 19 Nisan 1328, s.147-148.

Menemenlizâde Mehmet Tahir: "Hâmid Beyefendi'nin Selîmesine Nazire Yollu Bir Manzume", **Cerîde-i Havâdis**, No:5855, 24 Kânunusâni 1884.

Midhat Cemal: "Bahriye Şarkısı", **Sırat-ı Müstakim**, No:88, 29 Nisan 1326, s.170.

Midilli Rüşdiye Muallimi Osman Nuri Efendi, **Vakit**, No:2260, 9 Şubat 1882.

Midilli Rüşdiye Muallimi Osman Nuri Efendi: "Gazel", **Vakit**, No:2260, 9 Şubat 1882.

Millet, "Vatan", (Y. yok), No:51, 11 Eylül 1324, s.1.

Mizancı Murad: "Çâre-i Selâmet", **Mizan,** No:166, 5 Mart 1896, s.2415.

Mizancı Murad: "Ermeni Vatandaşlarımıza Hâlisâne Dâvet", **Mizan,** No:162, 6 Kanunusani 1896, s.2382-2384.

Muallim Cûdî: "Vatan", **Teâvün-i Aklâm**, Yıl:1, No:14, 3 Ağustos 1303/15 Ağustos 1887, s.1.

Muallim Feyzi Efendi: "Gazel", **Şafak,** No:5, 15 Haziran 1301, s.1.

Muallim Naci: " Kırlangıç", **Tercüman-ı Hakikat**, No:1611, 20 Ekim 1883.

Muallim Nâci: " Ye's-i Muhâceret", **Sühâ,** Cüz:2, 1300, s.17-22.

Musavver Şebâb, "Vatan Yavrularına", (Y. yok), No:15, 6 Mayıs 1326, s.12-13.

Mustafa Halûk: "Terbiye-i Vataniye–Vatanperverlik İhtiyacı", **Donanma,** Yıl:3, No:28, Haziran 1328, s.149-154.

Mustafa Halûk: "Terbiye-i Vataniyye–Vatanseverliğin Tarz-ı Telakkisi ve Fikr-i İnsaniyet, Fransa'da Vatanperverlik", **Donanma,** Yıl:3, No:27, Mayıs 1328, s.101-106.

Mustafa Halûk: "Tercüme-i Vataniye–1–Vatanperverlik Vatan Hissi", **Donanma,** Yıl:3, No:25, 1 Mart 1328, s.11-16.

Muzaffereddin Galib: "Şükrâne Fütûhât", **Malûmât**, C.IV, No:82, 8 Mayıs 1313, s.688.

Müftizâde Kesriyeli Mehmet Sıdkı: "Bir Nidâ-yı İhtirâm", **Beyanü'l-Hak,** No:6, 27 Teşrinievvel 1324, s.124.

Münif Paşa: "Gazel", **Vakit,** No: 2233, 13 Ocak 1882, s.3.

Mütâlaa, "Jandarma Kumandanı Saadetlü Âgâh Paşa Hazretleri Tarafından İhdâ Buyurulmuştur", No:39, 25 Zilkade 1314/15 Nisan 1313, s.2.

Nâfi Atûf: "Vatan ve Irk", **Sa'y ve Tetebbu'**, No:24, 1 Şubat 1327, s.9-12.

Nâhid: "Vatanımın Sesi Diyor ki", **Çocuk Duygusu,** Yıl:1, No:5, 4 Temmuz 1329, s.1

Nâmık Kemâl, "İmtizâc-ı Akvâm", **İbret**, No: 14, 2 Temmuz 1872, s.1.

Nâmık Kemâl: "İttihâd-ı İslâm", **İbret**, No: 11, 27 Haziran 1872, s.1.

Nâmık Kemâl: "Vatan", **İbret**, No:121, 22 Muharrem 1290/1 Mart 1289/23 Mart 1873, s.1.

Nâzım: "Giridli Vatandaşlara", **Meram,** No:9, 15 Kanunusâni 1324, s.285.

Nâzım: "Millî Asker Şarkısı", **Meram,** No:9, 15 Kanunusâni 1324, s.286.

Nilüfer (Prenses Kadriye Hüseyin Hanım): "Yurt Nedir ?", **Şehbal,** No:25, 15 Ağustos 1326, s.13.

ORHON, Orhan Seyfi: "Turan Nedir?", **Ziya Gökalp,** C.1, No:3-4, Ekim 1975-Ocak 1976, s.536-538.

Osman Nâzım Paşa, "İsimsiz", **Vakit,** No:2236, 16 Ocak 1882.

Ömer Seyfeddin: " Primo Türk Çocuğu", **Genç Kalemler**, C.III, No:13, Kânunuevvel 1327/Aralık 1911, s.3-27.

Ömer Seyfeddin: "Hürriyet Bayrakları" **Türk Yurdu,** C.V, No:7(55), 12 Kanunuevvel 1329/25 Aralık 1913, s.1078-1088.

Ömer-oğlu Mustafa Boyâbâd: "Çanakkale Destanı", **Yeni Mecmua,** Çanakkale 5/18 Mart–1331-1915 Nüsha-i Fevkalade, s.118-119.

ÖZCAN, Besim: "III. Selim'in Vatanperverliği", **Tarih ve Medeniyet,** Yıl:2, No:13, Mart 1995, s.15-17.

Pakize Sadri: "Bir Hasbıhâl-i Samimi", **Kadınlar Dünyası**, No:49, 22 Mayıs 1329, S.2.

PEKİN, N. Suner: "Nâmık Kemâl ve Milliyetçilik", **Türk Edebiyatı,** No:182, Aralık 1988, s.48-50.

Râif Necdet: "Vatan", **Donanma,** No:3, Mayıs 1326, s.218-222.

Râşid Efendi, "İsimsiz", **Vakit**, No:2247, 27 Ocak 1882.

Recâizâde Ekrem: "Ne Düşünüyor, Ne Hissediyorum", **Musavver Mûhit**, C.II, No:14-36/15-37, 10 Temmuz 1325, s.391-395.

Recaizade Ekrem: "Terane-i Harb", **Sabah,** Yıl:23, C.39, No:8284, 1 Zilkade 1330/29 Eylül 1328/12 Teşrinievvel 1912, s.1.

Recâizâde Mahmûd Ekrem: "Dretnotlarımız İçin", **Tasvir-i Efkâr, Donanma Nüsha-i Mümtâzesi**, No:1007, 13 Şubat 1329, s.1.

Recâizâde Mahmûd Ekrem: "Kırmızı Merkuplar", **Servet-i Fünûn, Evlâd-ı Şühedâ ve Malûlîn-i Guzzât-ı Osmaniye Menfaatine Mahsus Nüsha-i Mümtâzesi,** İstanbul 1315, s.33.

Reşîd Beğ: "Bir Zâtın (Vatan)'ın Mukaddesiyetine Dâir Ehibbâsından Birine Yazdığı Mektuptur", **Hazine-i Evrâk**, No:29, 1 Mayıs 1297/13 Mayıs 1881, s.452-456.

Rodoslu Ahmed Kemal: "Sancağını Sev Yavrum", **Büyük Duygu,** Yıl:1, No: 4, 13 Nisan 1329, s.63.

Rübâb, "Hareket-i Edebiye", (Y. yok), C. II, No:50, 7 Mart 1329, s.98-101.

Rübâb, Hafta-i Tahassüs", (Y. yok), C.II, No:52, 21 Mart 1329, s.130-131.

Sâbık Konya Mektubçusu Begzâde Nezih Bey, **Vakit,** No:2238, 18 Ocak 1882.

Sâbık Konya Mektubçusu Begzâde Nezih Bey: "İsimsiz", **Vakit,** No:2238, 18 Ocak 1882.

Sâbık Musul Valisi Abdünnâfi Efendi," İsimsiz", **Vakit**, No:2247, 27 Ocak 1882.

Sâbık Musul Valisi Abdünnâfi Efendi: "Gazel", **Vakit**, No:2247, 27 Ocak 1882.

Sâdiye Vesile: "Yüksel–Türk Askerlerine–", **Şehbal,** No:65, 15 Teşrinisani 1328, s.334.

Sakaoğlu, Saim: "Can Sağ İken Yurt Vermeyen Âşık: Çıldırlı Şenlik", **Türk Yurdu,** C.VIII, No:5(351), Haziran 1987, s.26.

Samatya'da İttihad ve Terakki Mektebi'nden 195 Numarada Mehmed Vedâd: "Vatanıma", **Çocuk Duygusu**, Yıl:1, No:2, 13 Haziran 1329, s.6.

Sâmipaşazâde Sezâî: "Şûrâ-yı Ümmet'ten: Vatana Hıyânet", **Ceride**, No:32, 16 Nisan 1326, s.572-576.

Senihâ Hikmet: "Bizim Seslerimiz", **Kadın**, No:1, 13 Teşrinievvel 1324, s.8.

Seniha Nezahat: "Vatan Muhabbeti 1", **Millet**, No:49, 9 Eylül 1324, s.2.

Seniha Nezahat: "Vatan Muhabbeti 2", **Millet**, No:54, 14 Eylül 1324, s.1.

Serbestî, "Âheng-i İdâre–Vatan Muhatarada", (Y. yok), No:181, 9 Ağustos 1328, s.1.

Serbestî, "Aşk-ı Vatan", (Y. yok), No:173, 1 Ağustos 1328, s.1.

Serbestî, "Hizmet-i Vataniye ve Yüzbaşı Hadi Bey", (Y. yok), No:170, 29 Temmuz 1328, s.4.

Serbestî, "İttihâd-ı Millî", (Y. yok), No:185, 13 Ağustos 1328, s.1.

Serbestî, "Muhterem Vatandaşlarımıza", (Y. yok), No:148, 1 Nisan 1325, s.1.

Serbestî, "Vatana İhanet", (Y. yok), No:145, 29 Mart 1325, s.1.

Süleyman Bahri: "Bayrak", **Âşiyân,** No: 14, 4 Kanunuevvel 1324, s.214.

Süleyman Bahri: "Vatan", **Hikmet,** No:25, 23 Eylül 1326, s.2-3.

Süleyman Efendi, "İsimsiz" **Vakit,** No:2240, 20 Ocak 1882; Tercümân-ı Hakikat, nr.1577, 20 Ocak 1882.

Süleyman Nazif: "Diyâr-ı Fuzûlî", **Edebiyat-ı Umûmiye**, No:47, 22 Kânûnıevvel 1333.

Süleyman Nazif: "Diyâr-ı Fuzûlî", **Utarid**, No:4, 27 Kânûnısâni 1335.

Süleyman Nesib: "Orduya", **Edebiyât-ı Umûmiye**, No:33(2), 27 Zilkâde 1335, s.25-27.

Şâkir Efendi, "Medh-i Medîh-i Hazret-i Pâdişahiyi Mutazammın Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi Mektûbî Kaleminden Vatanî Bir Kaside", **Vakit**, No:2249, 29 Ocak 1882.

Şanlı Ordu, "Vatan Muhabbeti", (Y. yok), No:18, 30 Nisan 1325, s.1.

Şehabeddin Süleyman: "Edebiyat, Vatan, Ahlak", **Rübâb,** No:52, 21 Mart 1329, s.133-135.

Şehsüvârzâde: "Vatan Elden Gidiyor, Sefâhat Hâlâ Burnumuzdan Akıyor", **El-Medâris,** No:14, 3 Ağustos 1329, s.209-211.

Şeyh Muhiddin-i Arûsî: "Menâfi-i Millet, Vatan Ve Din Her Mülâhazanın Fevkinde Olmalıdır", **Hikmet,** No:35, 2 Kanunuevvel 1326, s.1-3.

Şûrâ-yı Ümmet, "B.....den", (Y. yok), No:44, 12 Kanunuevvel 1903, s.3.

Şûrâ-yı Ümmet, "Makale-i Mahsusa–Vatandan", (Y. yok), No:12, 18 Eylül 1902, s.2;

Şûrâ-yı Ümmet, "Milel-i Osmâniye", (Y. yok), No:41, 7 Teşrinisani 1903, s.1.

Şükûfe Nihâl Midhat: "Vatanıma", **Yeni Turan,** No:1, 8 Temmuz 1329, s.7-8.

Tahsin Nâhid: "Bulgaristan Müslümanlarına", **Rübâb Nüsha-i Mümtâzesi,** No:41, 25 Teşrinievvel 1328.

Ta'kib, "Osmanlı Genci", (Y. yok), Yıl:1, No:2, 20 Mart 1330, s.40.

TANSEL, F. A.: "Notlar ve Tenkidler–Çanakkale Zaferi'miz ve Türk Edebiyatında Çanakkale", **Kubbealtı Akademi Mecmuası,** Yıl:VII, No:3, Temmuz 1978, s.19-30.

TANSEL, Fevziye Abdullah: "Muallim Naci ve Recaizâde Ekrem Arasındaki Münakaşalar ve Bu Münakaşaların Sebep Olduğu Edebî Hadiseler", **Türkiyat Mecmuası**, C.X, 1953, s.159-200.

TANSEL, Fevziye Abdullah: "XVIII. Asır Saz Şairlerinden Karacaoğlan Hakkında Tenkitli Bir Bibliyografya ve Şairin Neşredilmemiş Bir Şiiri", **Ülkü,** C.XV, No:85, Mart 1940, s.88-93.

Tevfik Fikret: "İsimsiz", **Çocuk Duygusu**, Yıl:2, No:58, 10 Temmuz 1330 Perşembe, s.1.

Tevfik Fikret: "Ken'an", **Servet-i Fünûn**, C.XIII, No:321, 24 Nisan 1313, s.138;

Tevfik Fikret: "Yenişehir Gâzîlerine", **Malûmât**, C.IV, No:82, 17 Zilhicce 1314/8 Mayıs 1313, s.685.

Tevfik Fikret–İsmail Safa: "Teşyi'den Avdette", **Mütâlaa**, No:40, 2 Zilhicce 1314-22 Nisan 1313, s.1.

Tevfik Fikret–İsmail Safa: "Teşyi'den Avdette", **Servet-i Fünûn**, C.XIII, No:320, 17 Nisan 1313, s.114.

Tevfik Nâdir: "Fıkra-ı Siyâsiye–Millet Ne Demektir?", **Millet**, No:48, 8 Eylül 1324, s.1.

Tevfik Nevzâd: "Sevmem", **Hizmet**, No:65, 20 Haziran 1303.

Trabzonî Râsim Efendi, "Emin Hilmi Efendi'nin Vatan Gazeline Nazîre", **Tercüman-ı Hakîkat,** No:1096, 11 Şubat 1882.

TÜRKAY, Cevdet: "III. Selim'in Vatanseverliği", **Yeni İstanbul**, Yıl:6, No:1878, 9 Şubat 1955, s.5.

ULÇUGÜR, İsmail:"Muallim Naci'nin Heder'i Üzerine", **Yazko Edebiyat,** No:13, Şubat 1982, s.123-137.

Usturumcalı Salih Zeki: "Devr-i Tevakkufta mıyız?", **Beyanü'l-Hak,** No:181, 15 Teşrinievvel 1328, s.3171-3172.

UYGUR, Nermi: "Sevgi, Sevgi, Sevgi", **Cogito: Aşk**–Üç Aylık Düşünce Dergisi, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, No:4, Bahar 1995, s.9–19.

ÜLGEN, Erol: "1897 Türk-Yunan Savaşı'nın Ünlü Komutanlarından Şehit Abdülezel Paşa(1828-1897), Hayatı ve Hakkında Yazılan Şiirler"; **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten** 1994'ten Ayrıbasım, Ankara 1996, s.169-203.

VAHABZADE, Bahtiyar: "Vatan Hakkında Düşünceler", **Türk Yurdu**, No:142, Haziran 1999, s.26.

Vak'anüvis Lutfi Efendi, **Vakit,** No:2240, 20 Ocak 1882.

Vatan, "İlan-ı Hakikat", (Y. yok), No:2, 18 Kanunusani 1901, s.1-2.

Yahya Kemal (BEYATLI): "Vatan Mefhumu", **Kubbealtı Akademi Mecmuası**, Yıl:XI, No:2, Nisan 1982, s.28-30.

Yahyâ Kemâl (BEYATLI): "Vatan Mefhumu", **Kubbealtı Akademi Mecmuası,** Yıl:1, No:2, 1 Nisan 1982, s.29; **Zaman**, No:472, 30 Ağustos 1335/1919.

Yakup Kadri: "Edebiyatımız Niçin Vatanperverâne Âsârdan Mahrumdur?-1", **Rübâb**, C. II, No:49, 28 Şubat 1328, s.86-89.

Yakup Kadri: "Edebiyatımız Niçin Vatanperverâne Âsârdan Mahrumdur?-2", **Rübâb,** C. II, No:50, 7 Mart 1329, s.102-104.

YAZICI, Rıfkı: "Türk Kültürü ve Edebiyatında Vatan", **Türk Yurdu**, No:131, Temmuz 1998, s.21.

Yeni Gazete, "Makarr-ı Hilâfet Tehlikede! Vatan Kaygudadır", (Y. yok), No:1513, 26 Teşrinievvel 1328, s.1.

Yeni Gazete, "Muhafaza-i Vatan", (Y. yok), No:1405, 7 Temmuz 1328, s.1.

Yeni Gazete, "Vatanını Sevenler Sükûn İstiyor", (Y. yok), No:1421, 24 Temmuz 1328, s.1.

YETİŞ, Kâzım: "Yeni Bir İnsan Yeni Bir Edebiyat", **Türk Edebiyatı,** No:182, Aralık 1988, s.51-52.

Yıldız'ı Okuyanlardan Bir Âciz: "Vatan" Muharriri Efendi Oğlumuza, **Yıldız,** No:30, 27 Eylül 1324, s.4.

Yusuf Ziya (ORTAÇ): "Vatanım ve Kinim", **İçtihad,** Yıl:4, No:87, 2. Kanunusani 1329, s.1936-1937.

Ziya Gökalp: "İktisâdî Vatanperverlik", **Yeni Mecmua**, Yıl:2, No:43, 9 Mayıs 1918, s.322-323.

KİTAP, TEZ VE ANSİKLOPEDİLER

Abdullah Cevdet: "Menfâ", **Kahriyyât,** 2.bs., Kahire, Matbaa-i İçtihâd, 1906, s.40-42.

Abdülhak Hâmid [TARHAN]: "Merkad-ı Fatih'i Ziyaret", **İlhâm-ı Vatan,** İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1334, s.53-58.

Abdülhak Hâmid [TARHAN]: **İlham-ı Vatan,** İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1334.

Abdülhak Hâmid (TARHAN): "Süleyman Nazif'in Mukaddimesi", **İlham-ı Vatan,** İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1334, s.5.

Abdülhamid II.: **Hatıra Defteri,** Hazırlayan: İsmet Bozdağ, İstanbul, Kervan Yayınları, 1975.

Abidin Paşa, **Tercüme ve Şerh-i Mesnevi-i Şerif,** İstanbul, Matbaa-i İrfan, Cilt:1, 1324.

ADIVAR, Halide Edip: **İngiliz Edebiyatı Tarihi,** C.I, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1946.

ADIVAR, Halide Edip: **Yeni Turan**, 5.bs., İstanbul, Atlas Kitabevi, 1982.

AHMAD, Feroz: **İttihat ve Terakki 1908-1914,** İstanbul, İletişim Yayınları, 1984.

Ahmed Midhat: **Edvâr-ı Askeriye,** Dersaadet, "Tercümân-ı Hakikat" Gazetesi Kırkambar Matbaası, 1308.

Ahmed Midhat: **Jön Türk,** -Millî, içtimâî, siyâsî roman-, İstanbul, Tercüman-ı Hakikat Matbaası,1326/1910.

Ahmet Mithat Efendi: Bütün Eserleri Romanlar XVI, **Jön Türk**, (Hazırlayan: Kâzım Yetiş), Ankara, TDK Yayını, 2003, s.453-687.

Ahmed Midhat: **Zâbit,** İstanbul, Tercüman-ı Hakikat Matbaası, 1308, 172 s.

Ahmet Cevdet Paşa: **Marûzât**, Yayına Hazırlayan: Dr. Yusuf Halaçoğlu, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1980.

Ahmet Cevdet Paşa: **Tarih-i Cevdet**, C.I, İstanbul, Matbaa-i Osmaniye, 1302.

Ahmet Cevdet Paşa: **Tarih-i Cevdet,** C.VI, İstanbul, Matbaa-i Osmaniye, 1303.

Ahmet Rasim: **Asker Oğlu,** Konstantiniyye, Malûmat Kütüphanesi–Tahir Bey Matbaası, 1315; Ahmet Rasim: **Asker Oğlu,** Hazırlayan: Yard. Doç. Dr. Erol Ülgen, 2.bs., İstanbul, Arba Yayınları, Şubat 1998.

Aka Gündüz: **Muhterem Katil–3 Perdelik Tiyatro**, İstanbul, Zarafet Matbaası, 1914.

AKARSU, Bedia: **Max Scheler'de Kişilik Problemi,** İstanbul, İÜEF Yayınları, 1962.

AKAY, Hasan: **Tanzimat Sonrası Türk Edebiyatında Yeni Fikirler,** İstanbul, Kitabevi Yayınları, 1998.

AKDOĞAN, Yaşar: **İskendername'den Seçmeler,** Ankara, KB Yayınları, 2000.

AKI, Niyazi: **Türk Tiyatro Edebiyatı Tarihi I**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1989.

AKINCI, Gündüz: **Batıya Yönelirken Şinasi–Bir İnceleme–**, Ankara, AÜDTCF Yayınları, 1962.

AKINCI, Gündüz: **Türk Fransız Kültür İlişkileri (1071-1859)-Başlangıç Dönemi-,** Ankara, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Sevinç Matbaası, 1973.

AKÜN, Ömer Faruk: "Namık Kemal", **MEBİA.,** C.IX, İstanbul, MEB Yayınları, 1993, 54-72.

AKYÜZ, Kenan: **Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri**, 5.bs., İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 1990.

Ali Ekrem (BOLAYIR): **Zılâl-ı İlhâm,** İstanbul, Sabah Matbaası, 1327.

Ali Nazîmâ–Fâik Reşad: **Mükemmel Osmanlı Lügati,** Hazırlayanlar: Necat Birinci, Kâzım Yetiş, Fatih Andı, Erol Ülgen, Nuri Sağlam, Ali Şükrü Çoruk, Ankara, TDK Yayını, 2002.

ANA BRİTANNİCA: "Hannibal", (Y. yok), C.X, 3.bs., İstanbul, Ana Yayıncılık, s.365–366.

ANA BRİTANNİCA, "Vatana İhanet", C.XXI, 5.bs., İstanbul, Ana Yayıncılık, 1990, s.546-547.

ANDI, M. Fatih: **Bir Osmanlı Bürokratının Avrupa İzlenimleri, Mustafa Sami Efendi ve Avrupa Risalesi,** 1.bs., İstanbul, Kitabevi Yayınları, 1996.

ANSİKLOPEDİK İSLÂM LÜGATİ: "Vatan", (Y. yok), (Tercüman Kültür ve Sanat Hizmeti Haziran 1983), C.II, İstanbul, Tercüman Gazetecilik Matbaacılık A.Ş., 1982, s.747.

AYBET, Nahit: **Fuzûlî Divanında Maddî Kültür**, Ankara, KB Yayınları, 1989.

BACHELARD, Gaston: **Mekânın Poetikası**, Çeviren: Aykut Derman, İstanbul, Kesit Yayıncılık, 1996.

Bahaeddin: **Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, 3.bs., İstanbul, TDAV Yayınları, 1988.

BAKIRCIOĞLU, Ziya: "Bekir Fahri", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,** C.I, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1977, s.381.

BAKIRCIOĞLU, Ziya: **Remzi Oğuz Arık'ın Fikir Dünyası**, İstanbul, Dergâh Yayınları, Ekim 2000.

BANARLI, Nihad Sâmi: **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi,** C.I-II, İstanbul, MEB Basımevi, 1987.

Basiretçi Ali Efendi: **İstanbul Mektupları**, Hazırlayan: Nuri Sağlam, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2001.

BAYRAK, M. Orhan: **Türk Savaş ve Barışları M. Ö. 209-M. S. 1974,** İstanbul, Kastaş A.Ş. Yayınları, 1990, s. 176-210.

BAYSUN, M. Cavid: **Cem Sultan (Hayatı ve Şiirleri),** İstanbul, yy., 1946.

Bekir Fahri: **Jönler,** İstanbul, Matbaa ve Kütüphâne-i Cihân, 1327(İç kapakta 1326).

BEKİROĞLU, Nazan: **Şâir Nigâr Hanım**, 1.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 1998.

BERKES, Niyazi: **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yayına Hazırlayan: Ahmet Kuyaş, 4.bs., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Ocak 2003.

BEYATLI, Yahya Kemal: **Çocukluğum, Gençliğim, Siyâsî ve Edebî Hatıralarım**, İstanbul, Kubbealtı Yayınları, 1973.

BİLGEGİL, M. Kaya: **Harâbât Karşısında Nâmık Kemâl**, İstanbul, İrfan Yayınevi, 1972.

BİRİNCİ, Necat: "1897 Türk–Yunan Savaşı'nın Şiirimizdeki Akisleri", **Edebiyat Üzerine İncelemeler,** İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2000, s.127-143.

BİRİNCİ, Necat: "Menemenlizâde Mehmed Tahir Hayatı ve Eserleri", İstanbul, İÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 1981.

BİRİNCİ, Necat: "Menemenlizâde Mehmed Tâhir", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,** C.VI, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1986, s.259-262.

BİRİNCİ, Necat: "Nâmık Kemâl'den Önce Şiirimizde Vatan Teması Üzerine", **Edebiyat Üzerine İncelemeler,** İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2000, s.9-20.

BİRİNCİ, Necat: "Salih Hayri (Ayaşlı Türk Hayri) ve Eseri: Hayrâbâd", **Edebiyat Üzerine İncelemeler,** İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2000, s.25.

BİRİNCİ, Necat: **Edebiyat Üzerine İncelemeler**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2000.

BİRİNCİ, Necat: **Kahramanlık Şiirleri Antolojisi**, Ankara, KB Yayınları, 1990.

BLUNT, A. W. F.: **Batı Uygarlığının Temelleri,** Çeviren: Doç. Dr. Müzehher Erim, 2.bs., İstanbul, İÜEF Yayınları, 1979.

BOLAY, Süleyman Hayri: "Ahmet Cevdet Paşa'nın Dine Bakışı", **Ahmet Cevdet Paşa Semineri 27-28 Mayıs 1985-Bildiriler-,** İstanbul, İÜEF Basımevi, 1986, s.103-106.

BOLAYIR, Ali Ekrem: **Nâmık Kemâl,** 2.bs., İstanbul, MEB Yayınları, 1992.

BORATAV, Pertev Naili: "Eğin Türkülerinin Başlıca Temleri", **Ülkü,** Cilt: X, No:58, İlkkanun 1937, s.339-340.

BUDAK, Ali: "Batılılaşma Sürecinde Çok Yönlü Bir Osmanlı Aydını: Münif Paşa", İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2002.

Bulgurluzade Rıza: **Bedâyiü'l-Edebiye,** 2.bs., İstanbul, Sancakçıyan Matbaası, 1329.

Bursalı Mehmet Tahir: **Osmanlı Müellifleri**, Sadeleştirenler: A. Fikri Yavuz, İ. Özen, C.2, İstanbul, Meral Yayınevi, Yaylacık Matbaası, 1972.

BÜYÜK ANSİKLOPEDİ: "Yurt", (Y. yok), C.XV, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1990, s.5925.

BÜYÜK LAROUSSE SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİ: "Yurt", (Y. yok), C.XX, İstanbul, yy., 1985, s.12645.

Cenânî: **Vatan ve Millete,** yyy, 1330, 15 s.

COŞKUNTÜRK, Hüveyla: **İhsan Râif Hanım,** Ankara, KB Yayınları, 1987.

CURTIUS, Ernest Robert: **Fransa Üstüne Deneme,** Çeviren: Sabahattin Eyüboğlu, İstanbul, İÜEF Yayınları, Sanat Basımevi, 1953.

ÇAĞBAYIR, Yaşar: **İstiklâl Marşı'nın Tahlili,** 2.bs., Ankara, TDV Yayınları, 2000.

ÇANTAY, Hasan Basri: **Kur'ân-ı Hakîm ve Meâli Kerim**, Sad Suresi, Ayet 46, İstanbul, Elif Ofset, 1980.

ÇELİK, Hüseyin: **Ali Suavî ve Dönemi,** 1.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 1994.

ÇINARLI, Mehmet: **Sanatçı Dostlarım,** İstanbul, Ötüken Yayınları, 1979.

DANİŞMEND, İsmail Hâmi: **Türklük Meseleleri,** İstanbul, İstanbul Kitabevi, 1983.

DENİZ, Sadık: **Bugünün Diliyle Divan Şiiri,** İstanbul, Serhat Yayıncılık, 1983.

DİNÎ TERİMLER SÖZLÜĞÜ: "Vatan", (Y. yok), C.II, İstanbul, İhlas Gazetecilik Yayınları, ty., s.285.

DOĞAN, Âbide: **Aka Gündüz**, Ankara, KB Yayınları, 1989.

DOĞAN, D. Mehmed: **Büyük Türkçe Sözlük,** İstanbul, İz Yayıncılık, 1996.

DOĞAN, İsmail: **Tanzimatın İki Ucu: Münif Paşa ve Ali Suavi (Sosyo-Pedagojik Bir Karşılaştırma),** İstanbul, İz Yayıncılık, 1991.

Doğumunun 100. Yılında Namık Kemal, Ankara, AKM Yayını, 1993.

DOUMER, Poul: **Evlâd-ı Vatana**, Mütercimi: Mehmed Gâlip Bey, Konstantiniyye, Matbaa-i Ebüzziya, 1909.

DÖNDÜREN, Hamdi: "Vatan", **Şâmil İslâm Ansiklopedisi,** C.VIII, İstanbul, Dergâh Ofset, 2000, s.200–203.

DÜZDAĞ, M. Ertuğrul: **Mehmed Âkif Hakkında Araştırmalar 2,** İstanbul, MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Mehmed Âkif Araştırmaları Merkezi Yayınları, 1989,

DUMAN, Harun: "Balkan Savaşı Edebiyatımız", MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1991.

Ebu Osman Amr b. Bahr El-Câhiz: **Hilâfet Ordularının Menkıbeleri ve Türklerin Faziletleri,** Çeviren: Ramazan Şeşen, Ankara, AÜ Basımevi, 1967.

Ebulgazi Bahadır Han: **Şecere-i Terâkime(Türklerin Soy Kütüğü),** Hazırlayan: Muharrem Ergin, İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser, ty.

EBUZZİYÂ, Ziyad: **Şinasi,** Yayına Hazırlayan: Hüseyin Çelik, 1.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 1997.

Ebüzziya Tevfik: **Numûne-i Edebiyat-ı Osmaniye**, Konstantiniyye, Matbaa-i Ebüzziya, 1306.

Ebüzziyâ Tevfik: **Yeni Osmanlılar Tarihi**, C.1., İstanbul, Kervan Yayınları, 1973.

EMİL, Birol: **Mizancı Murat Bey-Hayatı ve Eserleri,** İstanbul, İÜEF Yayınları, 1979.

ENCYCLOPÈDİE DU DIX-NEUVIÈME SIÈCLE RÈPERTOIRE UNİVERSEL: "Patrie, Patriotisme", (Y. yok), Imprimerie H. Carion, rue Bonaparte, 64, Paris 1867, s.676-678.

ENGİNÜN, İnci: **Tanzimat Devrinde Shakespeare–Tercümeleri ve Tesiri–**, İstanbul, İÜ Basımevi, 1979, s.119 vd.

ERGİN, Muharrem: **Oğuz Kağan Destanı**, 2.bs., Ankara, Hülbe Basın Yayın AŞ, 1988.

ERGİN, Muharrem: **Orhun Âbideleri**, 7.bs., İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1980.

ERGÜN, Sadeddin Nüzhet: **Namık Kemal'in Şiirleri,** İstanbul, İnkılâp Kitabevi, Rıza Koşkun Matbaası, 1941.

ERHAT, Azra: **Mitoloji Sözlüğü,** 4.bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 1989.

ERSOY, Mehmet Âkif: **Safahat,** Hazırlayanlar: Orhan Okay, Mustafa İsen, 2.bs., Ankara, TDV Yayını, 1992.

ERSOY, Ömer Âsım: **Hasırcıoğlu Hâfız Mehmet Ağa**, Gaziantep, CHP Basımevi, 1941.

EYİCİL, Ahmet: **Siyasi Tarih,** Ankara, yy., Aralık 1991.

Fâik Âli: "Bir Marş", **Elhân-ı Vatan**, İstanbul, Yeni Osmanlı Matbaa ve Kütüphanesi, 1331, s.35-36.

Fâik Âli: "Dicle Vâdisi", **Fâni Teselliler**, Bursa, Vilâyet Matbaası, 1324, s.119-122.

Fâik Âli: "Ey Bu Âlemde En Büyük Mazlûm", **Elhân-ı Vatan**, Yeni Osmanlı Matbaa ve Kütüphanesi, 1331, s.27-29.

Fâik Âli: "Genç Şairlere", **Elhân-ı Vatan**, Yeni Osmanlı Matbaa ve Kütüphanesi, 1331, s.7-10.

Fâik Âli: "Hamidiye Süvarisi Kahraman Rauf Beğe", **Elhân-ı Vatan**, İstanbul, Yeni Osmanlı Matbaa ve Kütüphanesi, 1331, s.49-53.

Fâik Âli: "Matbuât-ı Hazıra Karşısında", **Elhân-ı Vatan**, İstanbul, Yeni Osmanlı Matbaa ve Kütüphanesi, 1331, s.25-26.

Fâik Âli: "Tevfik Fikret Beyle Hasbıhâl", **Elhân-ı Vatan**, İstanbul, Yeni Osmanlı Matbaa ve Kütüphanesi, 1331, s.40-42

Fâik Âli: "Uçurumun Kenarında", **Elhân-ı Vatan**, Yeni Osmanlı Matbaa ve Kütüphanesi, 1331, s.13-19.

FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri: **Bayburtlu Zihni,** 2.bs., İstanbul, Bayburt Kültür ve Yardım Cemiyeti Yayını, Ülkü Basımevi, 1950.

FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri: **Namık Kemal ve İdeolojisi,** Ankara, AÜDTCF Yayınları, Ulus Basımevi, 1939.

GİRAUD, René: **Göktürk İmparatorluğu**, Çeviren: İsmail Mangaltepe, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1999.

GLEYSE, A.–HESSE, A.: **Terbiye ve Ahlaka Müteallik Tatbikatıyla İçtimaiyat Dersleri**, Çeviren: Mehmet İzzet, Hazırlayan: Prof. Dr. Mehmet Kanar, İstanbul, İÜEF Yayınları, 1998.

GÖÇGÜN, Önder: "Nâmık Kemâl'e Göre Dış Âlem ve Ona Bağlı Kavramlar", **Türk Edebiyatı Araştırmaları I,** Konya, SÜ Yayınları, 1991, s.232-257.

GÖÇGÜN, Önder: "Nâmık Kemâl'in Devlet İdeali ve Devletler Arası Münasebetler Hakkındaki Görüşleri", **Türk Edebiyatı Araştırmaları I,** Konya, SÜ Yayınları, 1991, s.205-217.

GÖÇGÜN, Önder: "Süleyman Nazif'in Sanatı ve Ona Tesir eden Faktörler", **Türk Edebiyatı Araştırmaları II,** Konya, SÜ Yayınları, 1991, s.439-456.

GÖÇMEN, Muammer: **İsviçre'de Jöntürk Basını ve Türk Siyasal Hayatına Etkileri,** İstanbul, Kitabevi Yayınları 1995.

GÖKDEMİR, Ayvaz: **Türk Kimliği**, Ankara, Ecdâd Yayın-Pazarlama, 1990.

GÖKSAN, Ayhan: "Türk Dünyası Atasözleri", **Reşit Rahmeti Arat İçin**, Ankara, TKAE Yayını, 1966.

GÖZE, Ayferi: **Devletin Ülke Unsuru (Sınırları ve Devletle Olan Münasebeti),** İstanbul, İÜ Yayınları, 1959.

GÜMÜŞ, M. Sıddık: **İngiliz Câsûsunun İtirâfları ve İngilizlerin İslâm Düşmanlığı,** İstanbul, Hakikat Kitabevi, 2002, s.103.

Hacı Osman: **Neşâid-i Zafer**, Dersaadet, yy., 1315.

HANÇERLİOĞLU, Orhan: **Felsefe Ansiklopedisi, Kavramlar ve Akımlar,** C.VII, 1.bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 1980.

HANİOĞLU, M. Şükrü: **Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi,** İstanbul, Üçdal Neşriyet, 1981.

HAYES, Carlton J. H.: **Milliyetçilik: Bir Din,** Çeviren: Murat Çiftkaya, İstanbul, İz Yayıncılık, 1995.

Hilmi Ziya (ÜLKEN): **Umûmî İçtimaiyat,** İstanbul, Matbaa-i Ebüzziya, 1932.

HOBSBAWM, E. J.: **1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik-"Program, Mit, Gerçeklik",** Çeviren: Osman Akınhay, 2.bs., İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1995.

Hüseyin (Köprü Üzerinde İkbâl Kitaphanesi Sahibi): **Vatan ve Hürriyet Şarkısı,** Cüz: 1, Dersaadet, Artin Asadoryan Matbaası, 1326.

Hüseyin Kâmî: **Divançe-i Dehrî,** 2.bs., İstanbul, Matbaa-i Âmidî, 1330.

Hüseyin Râci Efendi: **Zağra Müftüsünün Hatıraları (Tarihçe-i Vak'a-i Zağra),** Baskıya Hazırlayan: Ertuğrul Düzdağ, İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser Yayını, t.y.

İhsan Raif: **Kadın ve Vatan,** İstanbul, Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaası, 1330.

İLHAN, Suat: "Askerlik", **Millî Kültür Unsurlarımız Üzerinde Genel Görüşler,** Ankara, AKM Yayınları, 1990, s.321-334.

İNAL, İbnülemin Mahmud Kemal: Bütün Eserleri **Son Asır Türk Şairleri**, C.IV, 3.bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, 1988.

İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal: Bütün Eserleri **Son Asır Türk Şairleri**, C.II, 3.bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, 1988.

İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal: Bütün Eserleri **Son Asır Türk Şairleri**, C.III, 3.bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, 1988.

İsmail Habib (SEVÜK): **Tanzimattan Beri I Edebiyat Tarihi,** İstanbul, Remzi Kitabevi, 1942.

İsmail Hakkı: **Şanlı Asker Ali Çavuş,** İstanbul, Tanin Matbaası, 1327.

İsmail Hakkı: **Vatan Uğrunda Yahud Yıldız Mahkemesi,** Mısır, Osmaniye Matbaası, 1326.

İZ, Fahir: **Eski Türk Edebiyatında Nazım,** C.1, 1. Bölüm, 2.bs., Ankara, Akçağ Yayınları, 1995.

KAFESOĞLU, İbrahim: **Türk Millî Kültürü,** İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1984.

KAFESOĞLU, İbrahim: **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri**, İstanbul, MEB Yayınları, 1970.

KAPLAN, Mehmet, ENGİNÜN, İnci, EMİL, Birol: **Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi– (1839-1865)**, C.I, İstanbul, MÜ Yayınları, 1988.

KAPLAN, Mehmet, ENGİNÜN, İnci, EMİL, Birol: **Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi– (1865-1876)**, C.II, 2.bs., İstanbul, MÜ Yayınları, 1993.

KAPLAN, Mehmet: "Bülbül", **MEBİA,** C.II, İstanbul, MEB Yayınları, 1961, s.832-833.

KAPLAN, Mehmet: "Bülbüller", **MEBTA**, C. IX, Ankara, Maarif Basımevi, 1958, s.19.

KAPLAN, Mehmet: "Garam'daki İçtimaî ve Felsefî Fikirler", **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I**, 2.bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, Ocak 1992, s.300-313.

KAPLAN, Mehmet: "Gurbet Duygusu", **Büyük Türkiye Rüyası,** 4.bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, Mayıs 1998, s.123-125.

KAPLAN, Mehmet: "Kızıl Elma", **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I**, 2.bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, Ocak 1992, s.550-558.

KAPLAN, Mehmet: "Milliyetçilik ve Coğrafya", **Nesillerin Ruhu**, 4.bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, Şubat 1978, s.35-38.

KAPLAN, Mehmet: "Primo Türk Çocuğu Nasıl Doğdu?", **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 2**, 1.bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, 1987, s.203-210.

KAPLAN, Mehmet: "Şinasi'nin Türk Şiirinde yaptığı Yenilik", **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I**, 2.bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, Ocak 1992, s.253-274.

KAPLAN, Mehmet: "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kültürde Gelişmeler, **Kültür ve Dil,** 2.bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, Ocak 1983, s.107-138.

KAPLAN, Mehmet: "Vatan Yahut Silistre", **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri**, 1.bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, Haziran 1985, s.18-194.

KAPLAN, Mehmet: **Nâmık Kemâl Hayatı ve Eserleri**, İstanbul, İÜEF Yayınları, 1948.

KAPLAN, Mehmet: **Tevfik Fikret**, 3.bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, 1993.

KAPLAN, Mehmet: **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri**, 1.bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, Haziran 1985.

KAPLAN, Mehmet: **Türk Milletinin Kültürel Değerleri,** Ankara, KB Yayınları, 1987.

KARACA, Nesrin T.: **Celâl Sâhir Erozan,** İstanbul, MEB Yayınları, 1993.

KARAL, Enver Ziya: **Osmanlı Tarihi,** C.VIII, Ankara, TTK Yayınları, 1995.

KARAL, Enver Ziya: **Selim III'ün Hatt-ı Hümâyûnları**, Ankara, TTK Yayınları, 1946, s.147.

KARATAY, Namdar Rahmi: **Namık Kemal ve İdealizmi–Sosyoloji ve Psikoloji Bakımından Bir Etüt–**, Bursa, Bursa Vilâyet Matbaası, 1941.

Kemal Tahir: **Namık Kemal İçin Diyorlar ki,** İstanbul, yy., 1936.

Kemâl, (Nâmık): **Vatan Yahud Silistre**–Dört Fasıl Tiyatro–(Basmak ve Bastırmak Hakkı Müellifin-Oynamak ve Oynatmak Hakkı Güllü Agop'undur), Defa-i Evvelî, yyy., 1289.

Kemalettin Şükrü: **Namık Kemal Hayatı ve Eserleri,** İstanbul, Kanaat Kütüphanesi, 1931.

KERMAN, Zeynep: **Osman Fahri Hayatı ve Şiirleri,** Ankara, KB Yayınları, 1988

KERMAN, Zeynep: **Ruslar'ın Asya'da ve Rûmeli'de Yaptıkları Mezâlim,** İstanbul, TDAV Yayını, 1987.

Kırım Savaşı, Hazırlayan:Aziz Kaylan, İstanbul, Milliyet Yayınları, Nisan 1975.

KIRZIOĞLU, Banıçiçek: **Nâmık Kemâl'i Kars'ta Okutan Müderris, Şeyh Vâ'ızzâde Muhammed Hâmid (1779-1854) ve Divânçesi,** Ankara, San Matbaası, 1987.

KIRZIOĞLU, M. Fahrettin: **100. Yıldönümü Dolayısıyla 1855 Kars Zaferi,** İstanbul, Işıl Matbaası, 1955.

KOCABAŞ, Süleyman: **Kendi İtiraflarıyla Jön Türkler Nerede Yanıldı?– Hayaller...Komplolar...Kayıplar...1890-1918–,** İstanbul, Vatan Yayınları, 1991.

KORLAELÇİ, Murtaza: **Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi ve İlk Etkileri,** 2.bs., Ankara, Hece Yayınları, 2002.

KORYÜREK, Enis Behiç: "Ordunun Duası", **Miras ve Güneşin Ölümü,** İstanbul, Devlet Kitapları, 1971.

KÖPRÜLÜ, M. Fuat: "Ahmedî", **MEBİA,** Cilt.1, İstanbul, MEB Basımevi, 1965, 216-221;

KÖPRÜLÜ, M. Fuad: "Bayrak", **MEBİA,** C.V, Ankara, MEB Yayınları, 1952, s.459-468.

KÖPRÜLÜ, M. Fuat: **Edebiyat Araştırmaları,** C.II, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1989.

KÖPRÜLÜ, Orhan F.: "Türk-Macar Münasebetine Dair", **Köprülü'den Seçmeler,** İstanbul, MEB Yayınları, 1990.

KUNTAY, Mithat Cemal: **Namık Kemal, Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında,** 2.bs., C.I, C.II, II. Kısım, İstanbul, MEB Basımevi, 1949.

KURAN, Ercüment: "Türk Tefekkür Tarihinde Ahmet Cevdet Paşa'nın Yeri", **Ahmet Cevdet Paşa Semineri 27-28 Mayıs 1985-Bildiriler-,** İstanbul, İÜEF Basımevi, 1986, s.7-12.

KURDAKUL, Necdet: **Tanzimat Dönemi Basınında Siyasal ve Anayasal Fikir Hareketleri,** 1.bs., Ankara, KB Yayınları, 2000.

KUT, Günay, "Ahmedî", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Cilt.2, İstanbul, Güzel Sanatlar Matbaası, 1989, s.165-167.

KUTUB, Muhammed: **Çağdaş Fikir Akımları Sekülarizm / Rasyonalizm / Yurtseverlik / Milliyetçilik / Hümanizm / Ateizm,** 2.bs., Çeviren: M. Beşir Eryarsoy, İstanbul, İşaret Yayınları, Ekim 1989.

LAHBABİ: **Kapalıdan Açığa Millî Kültürler ve Medeniyet,** Çeviren: Dr. Bahaeddin Yediyıldız, İstanbul, Tur Yayınları, 1980.

LANDAU, Jacob M.: **Pantürkizm,** Çeviren: Mesut Akın, 1.bs., İstanbul, Sarmal Yayınları, Aralık 1999.

Leskofçalı Mustafa Galip: **Divan-ı Galip**, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1335.

LEWİS, Bernard: **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çeviren: Prof. Dr. Metin Kıratlı, 4.bs., Ankara, TTK Basımevi, 1991.

MARDİN, Şerif: **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908,** 3.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 1989.

MARDİN, Şerif: **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu,** 2.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 1998.

MARDİN, Yusuf: **Namık Kemal'in Londra Yılları,** İstanbul, Milliyet Yayınları, Nisan 1974.

Mehmed Emin: "Anadolu'dan Bir Ses Yâhud Cenge Giderken", **Türkçe Şiirler**, Konstantiniyye, yy, s.37-38.

Mehmed Emin: "Kur'a Neferi", **Altın Armağan**, (Yeni Hayat'ın Hediyesidir), İstanbul, Nâşiri: Yeni Mecmua, Evkâf-ı İslâmiye Matbaası, 1918, s.7-8.

Mehmed Rıfat: **Ya Gâzi Ya Şehit,** yyy., 1324.

Mehmed Sadeddin: **Tuna Yahud Zafer,** İstanbul, Maarif Nezaret-i Celilesinin İzniyle Basılmıştır, yy., 1290.

Mehmed Tâhir Münif Paşa: **Terkib-i Bend**, İstanbul, yy., 1311.

Memdûh Fâik: **Eser-i Memdûh**, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1289.

MEMİŞ, Ekrem: **Tarihî Coğrafyaya Giriş,** Konya, SÜ Eğitim Fakültesi Yayınları, 1990.

Menemenlizâde Mehmed Tâhir: **Terâne-i Zafer,** İstanbul, Bâbıali Caddesinde 25 Numaralı Matbaa, 1313.

MERİÇ, Cemil: **Kırk Ambar,** İstanbul, Ötüken Yayınları, 1980.

MERİÇ, Cemil: **Kültürden İrfana**, İstanbul, İnsan Yayınları, 1986.

MERİÇ, Ümit: **Cevdet Paşa'nın Toplum ve Devlet Görüşü**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1978.

Mevlanzâde Rıfat: **Hakk-ı Vatan Yahud Tarik-i Mücahedede Hakikat Ketm Edilemez,** İstanbul, Serbestî Matbaası, 1328.

MEYDAN LAROUSE BÜYÜK LÛGAT VE ANSİKLOPEDİ: "Gurbet", (Y. yok), C.V, İstanbul, Meydan Yayınevi, 1990, s.393.

MISIROĞLU, Aynur: **Kuvâ-yı Milliyenin Kadın Kahramanları,** 2.bs., İstanbul, Sebil Yayınevi, 1976.

MİCHELET, J.: **Rönesans,** Çeviren: Kâzım Berker, İstanbul, MEB Yayınları, 1989,

MİLLİYET BÜYÜK ANSİKLOPEDİ: "Jean D'arc", (Y. yok), C.VII, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1990, s.2683-2684.

MİNORSKY: "Tûran", **MEBİA,** C.12/2, Eskişehir 1997, s.107-113.

MONTAİGNE, **Denemeler**, Çeviren: Sabahattin Eyüboğlu, İstanbul, MEB Basımevi, 1947.

MORAN, Berna: **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış –Ahmet Mithat'tan A. H. Tanpınar'a–,** İstanbul, İletişim Yayınları, Kasım 1983.

MORİN Edgar–KERN A. Brigitte: **Dünya-Vatan,** Çeviren: Melike Hemmami Kıraç, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.

Muallim Nâci: **Ateşpâre,** Konstantiniyye, Matbaa-i Ebüzziya, 1303.

Muallim Nâci: **Füruzân,** İstanbul, Karabet ve Kasbar Matbaası, 1303.

Muallim Nâci: **Lûgat-ı Nâci**, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1987.

Muallim Naci: Muallim Naci Merhumun Metrukat-ı Kalemiyyesinden: **Heder** –Devr-i İstibdâdı ve Şair-i Milliyeyi Musavver İki Fasıldan İbâret Tiyatrodur–, Dersaâdet, İkdâm Matbaası, 1326.

Muallim Nâci: **Mûsâ bin Ebü'l-gâzân Yâhud Hamiyyet**, İstanbul, Matbaa-i Ebüzziyâ, 1299.

Muhyiddin Mekkî: **Vatan Daha Güzel (Millî Dram:5 Perde),** Mamuretü'l-Aziz, Vilâyet Matbaası, 1330.

Mustafa Rauf: **Muhtıra-i Zaferden Feth-i Yenişehir ve Muvaffakiyat-ı Hazret-i Padişâhî**, Dersaadet 1315, s.12-13.

Mustafa Sâmi Efendi (Paşa): **Avrupa Risalesi,** İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1256.

Mustafa Sâtı: **Vatan İçin Beş Konferans,** Dersaadet, Kader Matbaası, 1329.

Münif Paşa: **Muhaverat-ı Hikemiye,** Dersaadet, Ceridehâne Matbaası, 1276(1859), 79 s.

Müstecâbizâde İsmet: **Dâstân-ı Zafer**, İstanbul 1314/1898.

Müstecâbizâde İsmet: **Muvaffakıyât-ı Osmaniyye Yahûd Yâdigâr-ı Zafer**, Dersaadet, Kanaat Matbaası, 1315.

Mütercim Âsım (Efendi): **Kâmûs Tercümesi,** C.IV, İstanbul, Kitapçı Rizeli Hasan Hilmi Efendi Tabı, 1304.

Mütercim Âsım (Efendi): **Kâmûs Tercümesi,** C. I, İstanbul, Kitapçı Rizeli Hasan Hilmi Efendi Tabı, 1304.

NALÇAOĞLU, Halil: "Vatan: Toprakların Altı, Üstü ve Ötesi", **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce–Milliyetçilik–,** C.4, Editör: Tanıl Bora, 2.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s.293-308.

Nâmık Ekrem: **Maskat-ı Re'sim Yahud Birecik,** Dersaâdet, Rûşen Matbaası, 1325.

Nâmık Kemâl, **Celâleddin Harzemşah,** Hazırlayan: Hüseyin Ayan, 4.bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, Haziran 1975.

Nâmık Kemâl: "Askerlik", **Külliyât-ı Kemâl–Birinci Tertip 3– Makalât-ı Siyasiyye ve Edebiyye,** İstanbul, Selânik Matbaası, 1327, 46-54.

Nâmık Kemâl: "İmtizâc-ı Akvâm", **Külliyât-ı Kemâl–Birinci Tertip 3– Makalât-ı Siyasiyye ve Edebiyye,** İstanbul, Selânik Matbaası, 1327, 241-247.

Nâmık Kemâl: "Nâmık Kemâl Bey'in Naziresidir", **İlhâm-ı Vatan**, İstanbul 1334/1916, s.64-68.

Nâmık Kemâl: "Vatan", **Külliyât-ı Kemâl–Birinci Tertip 3– Makalât-ı Siyasiyye ve Edebiyye,** İstanbul, Selânik Matbaası, 1327, 320-330.

Nâmık Kemâl: "Ve Şâvirhüm Fi'l-Emr", **Külliyât-ı Kemâl–Birinci Tertip 3– Makalât-ı Siyasiyye ve Edebiyye,** İstanbul, Selânik Matbaası, 1327, 166-175.

Nâmık Kemâl: **Âkif Bey, 5 Perdelik Dram**, Hazırlayan: Reşat Nuri Güntekin, Ankara, KB Yayınları, 1988.

Nâmık Kemâl: **Vatan Yahut Silistre,** Sadeleştirip Basıma Hazırlayan: Ahmet Köklügiller, İstanbul, Arpaz Matbaacılık, 1983.

Nâmık Kemâl: **Vâveyla,** Dersaadet, Şems Kütüphanesi, 1326.

Nazmi (Gümrük Memurlarından): **Çocuklara Yâdigâr,** İstanbul, Karabet Matbaası, 1308.

NECATİGİL, Behçet: **Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü**, 2.bs., İstanbul, Varlık Yayınları, Nisan 1979.

Necip Âsım: **Türk Tarihi**, C.I, İstanbul, Ahmet Şemsettin Matbaası, 1316.

Necmeddin Sadık, Midhat Sadullah, Rûşen Eşref: "Vatan", **Yeni Kıraat Kitabı,** Tefeyyüz Kitabhanesi, Orhaniye Matbaası, İstanbul 1338, s.32.

Nigâr Bint-i Osman: **Elhân-ı Vatan,** İstanbul, Tercüman-ı Hakikat Matbaası, 1332.

OBA, Ali Engin: **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu**, Ankara, İmge Kitabevi, 1995.

OKANDAN, Recai Galip: **Umumî Âmme Hukuku Dersleri**, İstanbul, İÜ Yayınları, 1959.

ONAN, Necmettin Halil: **Namık Kemal'in Talim-i Edebiyat Üzerine Bir Risalesi,** Ankara, MEB Basımevi, 1950.

ONAY, Ahmet Talât: **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, Ankara, TDV. Yayınları, 1992.

ORTAYLI, İlber: "Cevdet Paşa ve Avrupa Tarihi", **Ahmet Cevdet Paşa Semineri 27-28 Mayıs 1985-Bildiriler-,** İstanbul, İÜEF Basımevi, 1986, s.168-172.

Osman Nevres: **Divan-ı Osman Nevres,** İstanbul, Matba-i Âmire, 1290.

ÖGEL, Bahaeddin: **İslâmiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi,** 4.bs. Ankara, TTK Yayınları, 1991.

ÖGEL, Bahaeddin: **Türk Kültür Tarihine Giriş,** C.2,4,6, Ankara, KB Yayınları, 1984.

ÖGEL, Bahaeddin: **Türk Mitolojisi,** C.I-II, İstanbul, MEB Yayınları, 2001.

ÖĞÜN, Süleyman Seyfi: **Mukayeseli Sosyal Teori ve Tarih Bağlamında Milliyetçilik**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2000.

ÖKE, M. Kemal: **Osmanlı İmparatorluğu, Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880-1914),** İstanbul, Doğuş Matbaası, 1982.

ÖKE, M. Kemal: **Tarihten Günümüze Filistin Sorunu ve Türkler (1880-1980),** Ankara, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Genel merkezi yayınları, 1987.

Ömer Seyfettin: "Türklük Mefkûresi", **Türklük Üzerine Yazılar,** 1.bs., Derleyen ve Hazırlayan: Muzaffer Uyguner, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1993, s.78-93.

Ömer Seyfettin: "Vatan!Yalnız Vatan!", **Türklük Üzerine Yazılar,** 1.bs., Derleyen ve Hazırlayan: Muzaffer Uyguner, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1993, s.13-36.

Ömer Seyfettin: **Bütün Eserleri Hikâyeler 1**, Hazırlayan: Hülya Argunşah, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1999.

Ömer Seyfettin: **Bütün Eserleri Hikâyeler 4**, Hazırlayan: Hülya Argunşah, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1999.

Ömer Seyfettin: **Ömer Seyfettin Külliyatı: 9,** "Tarih Ezelî Bir Tekerrürdür", İstanbul, Muallim Ahmet Halit Kitabevi, 1943, s.57-73.

Ömer Seyfettin: **Vatan! Yalnız Vatan(Beynelmilel Gizli Cemiyetlerdenve Beynelmilel Gizli Gayelerden Sakınalım!),** (Kitabın yazarı olarak Genç Kalemler Tahrir Heyeti veriliyor), Selânik, Rûmeli Matbaası, 22 Temmuz 1327(1911).

ÖZDEN, H. Ömer: **Estetik ve Tarih Felsefesi Açısından Yahya Kemal,** Ankara, KB Yayınları, 2001.

ÖZGÜL, M. Kayahan: **Arayışlar Devri Türk Şiiri Antolojisi,** Ankara, TDVY., 2000.

ÖZGÜL, M. Kayahan: **Osman Nevres Hayatı ve Eserleri,** İstanbul, MEB Yayınları, 1999.

ÖZGÜL, Metîn Kayahan: "XIX. Asrın Özel Bir Edebiyat Mahfeli Olarak Encümen-i Şuarâ", Ankara, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1988.

ÖZGÜL, Metîn Kayahan: **Ali Ekrem Bolayır'ın Hatıraları,** Ankara, KB Yayınları, 199

ÖZGÜL, Metin Kayahan: **Yenişehirli Avni,** Ankara, KB Yayınları, 1990.

ÖZKIRIMLI, Umut: **Milliyetçilik Kuramları**–Eleştirel Bir Bakış–, İstanbul, Sarmal Yayıncılık, 1999.

ÖZÖN, Mustafa Nihat: **Namık Kemal ve İbret Gazetesi,** İstanbul, Remzi Kitabevi, 1938.

ÖZTÜRK, Ali Osman: **Almanya Türküleri**, Ankara, KB Yayınları, 2001.

PALA, İskender: **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, C: I-II, Ankara, Akçağ Yayınları, ty.

PARLATIR, İsmail: "Tanzimat Ruhunun Edebiyata Kazandırdığı Değerler", **Tanzimat'ın 150. Yılı,** Ankara, TTK Yayınları, 1994, s.554-559.

PERİN, Cevdet: **Tanzimat Edebiyatında Fransız Tesiri**, İstanbul, İÜEF Yayınları, Pulhan Matbaası, 1946.

Recâizâde Mahmûd Ekrem: "Asker-i Osmaniyân", Müstecâbizâde İsmet: **Muvaffakiyet-i Osmaniye-Yahûd- Yâdigâr-ı Zafer,** Dersaadet, Kanaat Matbaası, 1315, s.31.

Recâizâde Mahmûd Ekrem: "Şehid-i Ezel", Müstecâbizâde İsmet: **Muvaffakiyet-i Osmaniye-Yahûd- Yâdigâr-ı Zafer,** Dersaadet, Kanaat Matbaası, 1315, s.45.

Recâizâde Mahmûd Ekrem: **Zemzeme I**, 1. Tab'ı, Konstantiniyye, Matbaa-i Ebüzziya, 1299.

ROUSSEAU, Jean Jacquies: **Emil**, Çeviren: Ali Rıza Ülgener, İzmir, İzmir Halkevi Neşriyatı, 1936.

ROUSSEAU, Jean Jacquies: **Toplum Sözleşmesi**, 4.bs., Çeviren: Vedat Günyol, İstanbul, Çan Yayınları, 1974.

Rûhî-i Bağdadî (Osman): **Külliyat-ı Eş'ar-ı Rûhî-i Bağdadî,** İstanbul, yy., 1870.

SAKAOĞLU, Saim: **Bayburtlu Zihni,** İstanbul, KB Yayınları, 1988.

Salih Hayri: **Kırım Zafernamesi-Hayrâbât-**, Hazırlayan: Yard. Doç. Dr. Necat Birinci, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1988.

SEFEROĞLU, Şükrü Kaya–BAŞBUĞ, Hayri: **Millet ve Millî Birlik Bilinci,** Ankara, TKAE Yayınları, 1985.

STAEL, Madame De: **Edebiyata Dair**, Çeviren: Safiye Hatay-Vahdi Hatay, İstanbul, MEB Yayınları, 1989.

Sultan Abdülhamit: **Siyâsî Hatıratım,** 6.bs., İstanbul, Dergah Yayınları, Kasım 1999.

SUNGU, İhsan: "Tanzimat ve Yeni Osmanlılar", **Tanzimat 2**, İstanbul, MEB. Yayınları, 1999, s.779-780.

Süleyman Nazif: "Cenk Türküsü", Yayınlayan: Şevket Beysanoğlu, **Doğumunun 100.Yılında Süleyman Nazif**, Ankara 1970.

Süleyman Nâzif: "Daüssılâ", **Malta Geceleri-Firak-ı Irak ve Galiçya**, Hazırlayan: İhsan Erzi, İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser, 1979, s.18-20.

Süleyman Nazif: "Diyâr-ı Fuzûlî", **Firâk-ı Irak**, İstanbul, Mahmud Bey Matbaası, 1918, s.19-20.

Süleyman Nazif: **Gizli Figanlar,** Mısır, İçtihat Matbaası, 1906.

Süleyman Nazif: **İki Dost,** İstanbul, Kanaat Kütüphanesi, Yeni Matbaa, 1343(1925).

Süleyman Şâdî: **Dîvan**, Hazırlayanlar: Doç. Dr. Abdulkerim Abdulkadiroğlu, Ömer Demirbağ, Ankara, Türk Hava Kurumu Matbaası, 1993.

Süleyman Şâdî: **Divân-ı Süleyman Şâdi,** Tab'ı ve Nâşiri: Mahdumu Erzurumlu Ahmed Râmiz, Dersaadet, Şirket-i Sahhafiye-i Osmaniye Matbaası, 1325.

ŞAHİN, İbrahim: **İzmirli Bir Şair:Tevfik Nevzâd,** İzmir, Akademi Kitabevi, 1993.

ŞÂMİL İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ: "Vatan-ı Aslî", (Y. yok), C.VIII, İstanbul, Dergâh Ofset, 2000, s.203.

ŞÂMİL İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ: "Vatan-ı İkâmet", (Y. yok), C.VIII, İstanbul, Dergâh Ofset, 2000, s.203-204.

ŞÂMİL İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ: "Vatan-ı Süknâ", (Y. yok), C.VIII, İstanbul, Dergâh Ofset, 2000, s.204.

ŞARDAĞ, Rüştü: **Şair Sultanlar**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1982.

ŞEKER, Mehmet: **Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması,** 5.bs., Ankara, TDV Yayınları, 1999.

Şemseddin Sâmi: **Kâmûs-ı Türkî**, 3.bs., İstanbul, Çağrı Yayınları, 1989.

Şinasi: **Müntehabat-ı Eş'âr-Külliyât I,** Baskıya Hazırlayan: Süheyl Beken, Ankara, Dün-Bugün Yayınları, 1960.

TACHAU, Frank: "Patriotism", **The World Book Encyclopedıa**, P.Volume XV, Cilt: 15, USA by., Field Enterprises Educational Corporation. Copyright C 1977, pp.175.

Tâhir Ömerzâde Yusuf Hâlis Efendi: **Şehnâme-i Osmanî**, İstanbul, Ceride-i Havadis Matbaası,1272.

TAİNE, H.: **XIX. Yüzyılda Fransa'da Klasik Filozoflar**, Çeviren: Miraç Kantarcıoğlu, İstanbul, MEB Yayınları, 1991.

TANERİ, Aydın: **Türk Devlet Geleneği–Dün ve Bugün,** Ankara, AÜDTCF Yayınları, 1975.

TANPINAR, Ahmet Hamdi: **19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, 7.bs., İstanbul, Çağlayan Kitabevi, 1988.

TANSEL, Fevziye Abdullah: **Hususi Mektuplarına Göre Namık Kemal ve Abdülhak Hâmid**, Ankara, Güneş Matbaası, 1949.

TANSEL, Fevziye Abdullah: **İstiklâl Harbinde Mücahit Kadınlarımız,** Ankara, AKM Yayınları, 1991.

TANSEL, Fevziye Abdullah: **Mehmed Emin Yurdakul'un Eserleri-I-Şiirler,** 2.bs., Ankara, TTK Yayınevi, 1989.

TANSEL, Fevziye Abdullah: **Mehmet Âkif Ersoy (Hayatı ve Eserleri),** 3.bs., İstanbul, Mehmet Akif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı Yayınları:1, Polat Ofset, 1991.

TANSEL, Fevziye Abdullah: **Namık Kemâl'in Hususi Mektupları,** C.1, Ankara, TTK Yayınları, 1967.

TANSEL, Fevziye Abdullah: **Ziya Gökalp Külliyatı-I (Şiirler ve Halk Masalları)**, 3.bs., Ankara, TTK. Yayınları, 1989.

TANURAL, Âlişan Reşit: **Ölümünden Sonra Hâmid**, İstanbul, Tefeyyüz Kitaphanesi, 1938.

TANYOL, Cahit: "Türk Sosyolojisinin Bazı Sorunları", **Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan**, İstanbul, İÜEF Matbaası, 1973, s.429-432.

TARHAN, Abdülhak Hâmit: Bütün Şiirleri 3, **Hep Yahut Hiç/İlhâm-ı Vatan,** Hazırlayan: İnci Enginün, 2. bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, Kasım 1999.

TARHAN, Abdülhak Hâmit: Tiyatroları 4, **Eşber/Sardanapal,** Hazırlayan: İnci Enginün, 1.bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, Kasım 2000.

Tarsûsî-zâde Münif: "Sevdâ-yı Vatan(Cenevre-21 Eylül Sene 1904)", **Hâle,** İstanbul, Tanin Matbaası 1339, s.22-24.

Tarsûsî-zâde Münif: **Hürriyet**, Cenevre, 1903.

TEVETOĞLU, Fethi: "Nene Hatun", **Türk Ansiklopedisi**, Ankara, MEB Yayınları, 1977, s.192.

Tevfik Fikret, **Bütün Şiirleri,** (Hazırlayanlar: Prof. Dr. İsmail Parlatır, Doç. Dr. Nurullah Çetin), 2.bs., Ankara, TDK Yayınları, 2004.

Tevfik Fikret: **Halûk'un Defteri**, Nâşiri:Hasan Tahsin, İstanbul, Tanin Matbaası, 1327.

Tevfik Fikret: **Rübâb-ı Şikeste,** Yeni Tab'ı, İstanbul, Tanin Matbaası, 1326.

Tevfik Fikret: **Rübâb-ı Şikeste,Bütün Şiirleri 2,** Hazırlayan: Asım Bezirci, İstanbul, Can Yayınları, 1984.

Tevfik Fikret: **Şermin,** Nâşiri: Hasan Tahsin, İstanbul, Kanâat Matbaa ve Kütüphanesi, 1330.

TOLASA, Harun: **Şeyhülislâm Bahâyî Efendi Divanı'ndan Seçmeler,** İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser, Kasım 1979.

TOPÇU, Nurettin: **Milliyetçiliğimizin Esasları**, 1.bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, Nisan 1978.

TOPÇU, Nurettin: **Yarınki Türkiye,** 5.bs., Yayına Hazırlayanlar: Ezel Erverdi-İsmail Kara, İstanbul, Dergâh Yayınları, Mart 1999.

TOROS, Taha: "Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayr-i Müslim Azınlıklar", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi,** İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s.1009-1011.

TURAN, Osman: **Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi,** Cilt:I-II, 10.bs., İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1997.

TÜRK ANSİKLOPEDİSİ: "Jean D'arc", (Y. yok), C.XXI, Ankara, MEB Basımevi, 1974, s.24-25.

Türk Askeri İçin Savaş Şiirlerinden Seçmeler, Derleyen: Sadri Karakoyunlu, Ankara, AKM Yayını, 1987.

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANSİKLOPEDİSİ: "Bayrak", (Y. yok), C.I, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1977, s.358-360.

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANSİKLOPEDİSİ: "Bülbül", (Y.yok), C.I, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1977, s.480.

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANSİKLOPEDİSİ: "Cenânî", (Y. yok), C.II, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1977, s.48.

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANSİKLOPEDİSİ: "Erozan, Celâl Sâhir", (Y. yok), C.III, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1979, s.70).

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANSİKLOPEDİSİ: "Gurbet", (Y. yok), C.III, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1979, s.377.

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANSİKLOPEDİSİ: "Kâmi Hüseyin Bey", (Y. yok), C.V, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1988, s.130.

TÜRKİYE DİYANET VAKFI İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ: "Encümen-i Şuarâ", (Y. yok), Cilt:XI, İstanbul, TDV Yayınları, 1995, s.179-181.

TÜRKÖNE, Mümtaz'er: **Siyâsi İdeoloji Olarak İslâmcılığın Doğuşu,** İstanbul, İletişim Yayınları, 1994, s.265.

TÜTENGİL, C. Orhan: **Montesquieu'nun Siyasî ve İçtimaî Fikirleri**, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1956.

UĞURCAN, Sema: **Abdülhak Hâmid Tarhan'ın Eserlerinde Tarih**, İzmir, Akademi Kitabevi, Mayıs 2002.

ULUDAĞ, Süleyman: "Gurbet", **TDVİA,** C.XV, İstanbul, TDV Yayınları, 1996, s.201.

UNAT, Faik Reşit: **Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnâmeleri,** 3.bs.,Ankara, TTK Yayınları, 1992.

UYDU, Muallâ: **Türk-İslâm Bütünleşmesi**, İstanbul, Hamle Yayınları, 1995.

ÜLGEN, Erol: "1897 Türk-Yunan Savaşı'nın Türk Şiirindeki Akisleri", İstanbul, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi, 1993.

ÜLKEN, Hilmi Ziya: **İnsanî Vatanseverlik**, İstanbul, Ülken Yayınları, 1998, s.60.

ÜLKEN, Hilmi Ziya: **Millet ve Tarih Şuuru**, 2.bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, 1976.

ÜLKEN, Hilmi Ziya: **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi,** 3.bs., İstanbul, Ülken Yayınları, 1992.

ÜLKEN, Hilmi Ziya: **Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü,** 3.bs., İstanbul, Ülken Yayınları, 1997.

ÜNAYDIN, Rûşen Eşref: **Diyorlar ki**, Hazırlayan: Şemseddin Kutlu, Ankara, KTB Yayınları, 1985.

Vâmık Efendi: **Hubbü'l-Vatan Yahud Şükrâne Hürriyet,** Selânik, Rıdvan Bey Matbaası, 1326.

VİROLİ, Maurizio: **Vatan Aşkı–Yurtseverlik ve Milliyetçilik Üzerine Bir Deneme–,** Çeviren: Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1997.

YALTIRAKLI, Cevat: **Vatan Şairi Namık Kemal—Millî Şair Mehmet Emin**, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1960.

YENİ TÜRK ANSİKLOPEDİSİ: "Sılây-ı Rahm", (Y. yok), C.IX, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1985, s.3550-3551.

YENİ TÜRK ANSİKLOPEDİSİ: "Vatan", (Y. yok), C.XI, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1985, s.4599-4602.

YETİŞ, Kâzım: **Mehmet Âkif'in Sanat-Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler,** Ankara, AKM Yayını, 1992.

YETİŞ, Kâzım: **Nâmık Kemâl'in Türk Dili ve Edebiyatı İle İlgili Görüşleri ve Yazıları**, 2.bs., İstanbul, Alfa Yayınları, Şubat 1996.

YÜCEBAŞ, A. Hilmi: **Namık Kemal ve Vatan Sevgisi,** Tekirdağ, İl Basımevi, 1937.

Zafer Hanım: **Aşk-ı Vatan,** İstanbul, Kavafyan Matbaası, 1294; Zafer Hanım: **Aşk-ı Vatan,** Hazırlayan: Zehra Toska, 2.bs., İstanbul, Oğlak Yayınları, 2000.

Ziya Gökalp, "Asker Duası", **Kızıl Elma,** Akkurum, tyy., s.21-22.

Ziya Gökalp, "Ötüken Ülkesi", **Kızıl Elma,** Akkurum, tyy., s.24-25.

Ziya Gökalp: "İlahi", **Kızıl Elma,** Karakurum, tyy., s.18-20.

Ziya Gökalp: "Meslek Kadını", **Yeni Hayat**, İstanbul, Nâşiri: Yeni Mecmua, Evkâf-ı İslâmiye Matbaası, 1918, s.40-42.

Ziya Gökalp: "Şehid Haremi", **Kızıl Elma,** Karakurum, tyy., s.38-39.

Ziya Gökalp: "Vatan", **Yeni Hayat**, İstanbul, Nâşiri: Yeni Mecmua, Evkâf-ı İslâmiye Matbaası, 1918, s.7-8.

Ziya Gökalp: **Türk Medeniyeti Tarihi**, Yayına Hazırlayanlar: İsmail Aka-Kâzım Yaşar Kopraman, İstanbul, KB Yayınları, 1976.

Ziya Gökalp: **Türkleşmek İslamlaşmak, Muasırlaşmak,** Hazırlayan: T. Fikret Göncüler, İstanbul, Kadro Yayınları, 1977.

Ziya Gökalp: Yayına Hazırlayan: Fevziye Abdullah Tansel, **Ziya Gökalp Külliyatı—I(Şiirler ve Halk Masalları)**, 2.bs., Ankara, TTK. Yayınları, 1989.

ZWEİG, Stefan: **Dünya Fikir Mimarları, Kleist, Nietzche, Hölderlin**, Çeviren: Gürsel Aytaç, C.I, 3.bs. Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1991.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

GOLDMAN, Emma: "Patriotism, a Menace to Liberty",(Çevrimiçi) http//connix.com /~harry/ emma.html, 23 Mart 2001.

GREAT QUOTATİONS (QUOTES): "Patriotism", (Çevrimiçi) http:// www. cybernation.com/ victory/quotations/subjects/quotes_patriotism.htm, 8 Haziran 2001.

MENNONİTE ENCYCLOPEDİA: "Patriotism", (Çevrimiçi) http://www.mhsc. ca/encyclopedia/ contents/P387 ME. html, 8 Haziran 2001.

NUSSBAUM, Martha: "Patriotism and Cosmopolitism", (Çevrimiçi) http//www.phil. uga.edu/faculty/ wolf/nussbaum1. htm, 6 Haziran 2001.

ÖZGEÇMİŞ

Bursa/Mustafakemalpaşa'nın Tepecik Kasabası'nda 07 Ekim 1965 tarihinde doğdu. İlk öğrenimini Tepecik İlkokul ve Ortaokulu'nda, Lise öğrenimini Mustafakemalpaşa Lisesi'nde tamamladı. 1987'de Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümünü bitirdi. 1987-1991 yılları arasında Adana Anadolu Lisesi'nde öğretmenlik ve yöneticilik yaptı. 1992 yılında Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Edebiyatı Bilim dalında Araştırma Görevlisi olarak görev aldı. 1995 yılında askerlik görevini tamamlayarak 1999 yılında Yükseköğretim Kanununun 35. Maddesine göre İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde doktora öğrenimi almak üzere görevlendirildi. Yüksek Lisans öğrenimini Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde *Hersekli Ârif Hikmet Divanı'nın Tema Bakımından İncelenmesi* isimli tezi ile tamamlayan Tevfik SÜTÇÜ, İngilizce bilmektedir.